

CZU: 070:004.032.6

TRANZIȚIA LA REDACȚIA CONVERGENTĂ: PROVOCĂRI, AVANTAJE ȘI DEZAVANTAJE

Maria GUGULAN

Universitatea de Stat din Moldova

Rezultat al evoluției progresului tehnico-științific, convergența media este privită ca un proces inovator, o abordare diferită a selectării, producției și difuzării știrilor. Aceasta se referă la munca în echipă a jurnaliștilor, în redacții convergente, la folosirea în comun a informațiilor colectate și la distribuirea conținutului pe platforme diferite. Pe lângă exigența cunoașterii noilor tehnologii și însușirea specificului altor platforme media, convergența presupune și compatibilizarea diferitelor culturi media: jurnaliștii din presa scrisă învață să lucreze alături de cei din audio-vizual și mediul online, care, până nu demult, erau în competiție. Deși nu există o regulă universală pe care trebuie să o respecte redacțiile care trec la modul de lucru multimedia sau convergent, profesioniștii în domeniul mediatic sugerează totuși respectarea anumitor reguli, care au adus succes în alte redacții.

Cuvinte-cheie: redacție convergentă, convergența media, mass-media, tehnologie digitală.

TRANSITION TO THE CONVERGENT NEWSROOM: CHALLENGES, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

As a result of the evolution of technical and scientific progress, media convergence is seen as an innovative process, a different approach to the selection, production and dissemination of news. This refers to teamwork of journalists, in converged newsrooms, to the sharing of collected information and distribution of content on different platforms. In addition to the need to know the new technologies and to learn the specifics of other media platforms, convergence also involves the compatibility of different media cultures: journalists in the print media learn to work alongside those in the audio-visual and online environments that, until recently, were in competition. Although there is no universal rule to be met by newsrooms who go to multimedia or convergent work, media professionals suggest however respecting certain rules that have succeeded in other newsrooms.

Keywords: convergent newsroom, media convergence, media, digital technology.

Introducere

Schimbările conceptuale și funcționale generate de fenomenul convergență au constituit în ultimii ani subiectul unor studii ample în domeniu. Cercetătorii medialogi se axează atât pe studierea specificului noului tip de redacție, cât și pe provocările și dificultățile cu care se confruntă jurnaliștii care lucrează în mediu convergent. Aceștia sunt puși în situația de a-și extinde competențele obținute în redacțiile tradiționale și de a lucra într-un mediu nou, în care se pune accentul, în principal, pe cunoașterea noilor tehnologii de colectare, producere și difuzare a informațiilor. Astfel, scopul acestui articol este de a evidenția principalele provocări ale tranziției la redacția convergentă, recomandările profesioniștilor media, prentu a face față acestor provocări, precum și avantajele și dezavantajele convergenței media.

Provocările tranziției la redacția convergentă

Studiile ce vizează convergența media, realizate în ultimii ani, evidențiază mai multe aspecte ale noului tip de redacție: relațiile care se stabilesc și se dezvoltă în cadrul redacției de știri convergente, provocările și dificultățile cu care se confruntă jurnaliștii ce lucrează în sistem convergent, percepția acestora față de schimbare, etapele pe care ar trebui să le urmeze organizațiile interesate de adoptarea și implementarea convergenței etc.

Trecerea la redacția convergentă se face în mod diferit, în diferite țări ale lumii. Din practica internațională, constatăm că nu există o regulă universală pe care trebuie s-o respecte cu strictețe fiecare redacție care trece la modul de lucru convergent. Unii încep prin optimizarea spațiului de lucru – unesc mai multe redacții împreună, micșorează numărul de angajați sau construiesc redacții noi, alții pornesc pe această cale prin pregătirea personalului și apoi schimbă structura redacției [1].

Un aspect important al noului tip de redacție este relația ce se stabilește între membrii acesteia. Oamenii percep schimbarea în mod diferit: unii o acceptă cu ușurință, alții o privesc cu scepticism. Transformarea mentalității jurnaliștilor, obișnuiți să lucreze în presa scrisă, radio sau TV, în cea de jurnalist multimedia este o etapă dificilă, dar esențială pentru succesul redacției convergente. În acest context, considerăm de un real folos, inclusiv pentru mass-media autohtonă, recomandările studiului semnat de Lawson-Borders, *Integrating new media and old media: Seven observations of convergence as a strategy for best practices in Media Organizations* (Integrarea new media și mass-media vechi: Șapte observații de convergență ca strategie pentru cele mai bune practici în Organizațiile Media) [2]. După ce a analizat activitatea a trei organizații media americane, care au încorporat convergența în practicile lor jurnalistice – Tribune Company din Chicago, Media General din Richmond și Belo Corporation din Dallas – Lawson-Borders identifică șapte elemente de bază ale convergenței, ca o formă de bune practici pentru redacțiile integrate: *comunicarea, angajamentul, cooperarea, compensația, cultura, concurența și publicul*. Pentru o funcționare eficientă, este necesară *comunicarea* constantă dintre manageri. Aceștia planifică zilnic, în cadrul celor două ședințe redacționale, conținutul și formatul știrilor ce urmează a fi difuzate pe fiecare platformă. Cel de-al doilea element, *angajamentul*, ține de modul în care organizația își desfășoară afacerea. „Angajamentul față de proiectul convergent comun trebuie să rezoneze la toate nivelurile organizației, în relațiile interne și externe, de la liderii corporației până la reporterii care acoperă știrile pe teren, de la departamentele economice la cele tehnice” [2]. Angajamentul economic presupune, de asemenea, acordarea de suport pentru cercetare și dezvoltare, precum organizarea diverselor traininguri de perfecționare a angajaților. *Cooperarea* apare din necesitatea editorilor, managerilor, reporterilor și fotografilor de a lucra împreună pentru a partaja idei. Membrii organizațiilor de știri trebuie să fie deschiși pentru a face schimb de idei și a lua decizii privind cea mai bună cale de operaționalizare a convergenței. Progresul noilor media nu presupune dispariția mijloacelor de informare în masă tradiționale, ci, mai degrabă, oferă o alternativă de livrare a conținutului, deoarece nu toate informațiile pot fi publicate pe orice platformă. Al patrulea element, *compensația*, constituie o preocupare, în mod special, în rândul jurnaliștilor din presa scrisă. Lawson-Borders consideră că managerii organizațiilor media trebuie să găsească soluții pentru a răsplăti competențele adiționale obținute de jurnaliști și pentru a compensa eforturile și experiența acestora în asumarea unor roluri și responsabilități diverse. Angajații care sunt bine pregătiți, încurajați să crească profesional, plătiți corespunzător pentru serviciile lor și satisfăcuți de munca pe care o fac au cele mai mari șanse să obțină performanțe la locul de muncă. În cazul în care reporterii sunt nevoiți să producă conținut pentru mai multe tipuri de media simultan, programul lor de lucru se prelungește, ceea ce poate genera stres, iar nemulțumirea și frustrarea se intensifică dacă salariul jurnalistului nu este pe măsura muncii depuse. În aceeași ordine de idei, în redacția multimedia sunt necesare și *schimbările culturale*, deoarece contribuie la acceptarea de către jurnaliști a schimbărilor aduse de fenomenul convergență. Reporterii sunt cei care aduc în redacția convergentă jargonul și practicile specifice culturii media tradiționale, care se manifestă mai ales în limbaj și metodele de producție. Pentru a avea succes, ei sunt nevoiți să însușească noul limbaj și nevoile specifice fiecărui mediu de difuzare a informației. În ceea ce privește *concurența* în noul mediu convergent, aceasta este abordată în diferite moduri. Concurentul nu mai este doar din presa locală. Activitățile online creează concurență națională și globală pe piețele locale. Spre exemplu, New York Times și New York Times Digital trebuie să concureze cu Yahoo, Microsoft și alți concurenți ca să câștige autoritate. Companiile media care practică convergența prin diferite filiale de afaceri trebuie să se ocupe de concurență atât pe piața locală, cât și în afară. Nu în ultimul rând, autoarea studiului subliniază importanța *publicului* pentru redacțiile convergente. Consumatorul este proprietarul informației, el decide când și ce selectează să acceseze. În mass-media tradițională, cititorii presei scrise se diferențiau de telespectatorii unui post televizat prin dorința celor dintâi de a ține în mâini ziarul din care preluau informația. În mediul online, publicul este și telespectator, și cititor, și radioascultător în același timp, indiferent de platforma accesată. Dispare astfel segmentarea.

Pentru a explica esența transformărilor produse de fenomenul convergență, Rolf Lie, editor la *Aftenposten* din Norvegia, menționează că, vorbind de viitor, nu vorbim despre ziar sau despre online, ci vorbim, simplu, despre informație. Jurnalistul de azi nu ar trebui să spună: lucrez la ziar, la radio sau TV, ci lucrez la știri. Aceasta presupune o schimbare de mentalitate în rândul jurnaliștilor. Obiectivul major al unei organizații media ce a adoptat convergența ar trebui să fie livrarea de conținut pentru consumatori, indiferent în ce format și pe ce platformă. Anume convergența sporește șansele organizației de a atrage cel mai mare număr de consumatori [3].

Pe firul acestei idei, Vincent Filak susține că una dintre cele mai mari provocări cu care se confruntă organizația media care a trecut la redacția convergentă, mai presus de transformările economice și tehnologice, este aceea de a-i determina pe jurnaliștii care au lucrat anterior în redacții tradiționale să lucreze eficient împreună într-un mediu integrat [4]. Pentru a analiza redacția de știri ca mediu de lucru și a oferi soluții practice pentru diminuarea divergențelor culturale, Filak folosește teoria identității sociale. Autorul consideră că, fără o analiză în profunzime, orice redacție multimedia care implementează funcționarea integrată în sistem multimedia va merge înainte într-un teritoriu necunoscut, fără certitudinea că modelul de convergență adoptat este cel potrivit. Conform teoriei identității sociale, indivizii dezvoltă și păstrează reprezentări multiple despre ei înșiși și se autodefinesc, în mare măsură, în raport cu apartenența lor la un anumit grup. Potrivit cercetătorilor, îmbunătățirea relațiilor dintre jurnaliștii din redacția convergentă, care vin din redacții tradiționale, cu practici de lucru specifice, cu valori și convingeri diferite, se poate face numai prin stabilirea anumitor contacte, cum ar fi participarea la evenimente în care își demonstrează reciproc abilitățile profesionale, oferirea de informații, în mod formal sau informal, care desființează stereotipurile anterioare, precum și discutarea temerilor legate de adoptarea și implementarea operațiunilor convergente.

La fel ca Lawson-Borders, Kenneth Killebrew identifică șapte pași esențiali ce trebuie respectați de redacțiile care trec la modul de lucru în regim convergent [5]. Primul pas este pregătirea adecvată a managerilor. Aceștia trebuie să înțeleagă specificul redacției convergente, astfel încât să ia decizia asupra celui mai potrivit format și platformă pentru fiecare informație în parte. Al doilea pas este planificarea detaliată și organizarea procesului de tranziție propriu-zis ce include criteriile de selecție pentru platformele pe care urmează a fi publicate informațiile și modalitățile de implementare. Comunicarea dintre manageri și restul personalului este cel de-al treilea pas sugerat de Killebrew. Aceasta permite identificarea eventualelor dificultăți în acceptarea noului mod de lucru la diferite etape de adoptare și implementare a convergenței. Pasul al patrulea se referă la pregătirea corespunzătoare a angajaților. Jurnaliștii trebuie să dea dovadă de competențe tehnice multiple care să implice capacitatea de a produce conținut în formate diferite pentru diverse platforme. Totuși, Killebrew recomandă managerilor să acționeze prudent. Jurnaliștilor mai sceptici în fața fenomenului convergenței trebuie să li se acorde timp pentru a se obișnui cu schimbările aduse de acesta. Următorul pas important în procesul de tranziție la redacția convergentă este folosirea eficientă a resurselor tehnologice și umane. Modul de lucru în mediu convergent presupune o restructurare la nivelul personalului, care, de cele mai multe ori, înseamnă reducerea numărului de angajați, deoarece, în noile condiții, un jurnalist produce conținut pentru mai multe platforme. Pentru aceasta, jurnaliștii trebuie să fie echipați, dar și pregătiți corespunzător. Ei trebuie să dispună de toate instrumentele tehnologice necesare colectării, editării și difuzării informației, dar și de o pregătire corespunzătoare pentru a le putea mânui eficient. Al șaselea pas este implementarea unei noi culturi a redacției de știri. Killebrew susține că toți membrii organizației media trebuie să însușească și să folosească un limbaj comun, specific redacției convergente, să fie pe aceeași lungime de undă și să respecte cultura nou-creată. De altfel, în majoritatea studiilor organizaționale, cultura este strâns legată de identitate și imagine. Trăsătura integraționistă presupune un consens în rândul angajaților, o percepție comună și colectivă a caracterului distinct al organizației din care fac parte. În această ordine de idei, Edgar Schein consideră că „cultura unui grup poate fi definită ca model de credințe comune, împărtășite de toți membrii organizației, care a fost însușită pe măsură ce grupul și-a rezolvat problemele de adaptare externă și integrare internă, care a funcționat suficient de bine pentru a fi considerat valid și, prin urmare, predat noilor membri, ca un mod corect de a percepe, gândi și simți în raport cu problemele întâmpinate” [6, p.17]. Profesorul american subliniază că cultura izvorăște din trei surse: credințele și valorile fondatorului organizației, experiențele învățate și dobândite de membrii organizației în procesul de evoluție a acesteia și noile convingeri și valori aduse de membrii și liderii recentii.

Ultimul pas, al șaptelea, evocat de Kenneth Killebrew pentru o trecere cu succes la noul tip de redacție, vizează continuarea procesului de pregătire a personalului și menținerea comunicării, după ce s-a trecut la mediul de lucru convergent.

Considerăm că recomandările cercetătorilor americani cu privire la regulile ce trebuie respectate de membrii redacțiilor convergente sunt de o reală importanță, deoarece de ele depinde succesul redacției nou-create. Munca în sistem convergent solicită jurnaliștilor să renunțe la vechile tradiții și rutine și să dezvolte obiceiuri noi. În caz contrar, convergența media nu face decât să accentueze sau să sporească incompatibilitatea jurnaliștilor ce vin din diverse medii de informare, ceea ce duce, în cele din urmă, la apariția unui alt fenomen mediatic: *de-convergența* sau renunțarea la modul de lucru în redacție integrată. Acest concept a fost introdus

de cercetătorii Klaske Tameling și Marcel Broersma, de la Universitatea Groningen (Olanda), pentru a descrie schimbările ce au avut loc, în 2011, în redacția ziarului olandez *de Volkskrant*. Autorii studiului „*De-converging the newsroom: Strategies for newsroom change and their influence on journalism practice*” (De-convergența redacțiilor: Strategii pentru schimbările din redacții și influența lor asupra practicilor jurnalistice) [7] subliniază că strategiile pentru un viitor digital afectează mult practicile jurnalistice. *De Volkskrant* a anticipat inițial era digitală, prin dezvoltarea unei strategii cross-media, în cadrul căreia o redacție integrată ar servi mai multe platforme. Cu toate acestea, lipsa unui model de afaceri solid și rezistența reporterilor la noua cultură a împiedicat aceste ambiții. „La *De Volkskrant*, marea majoritate a reporterilor nu și-au dorit să dezvolte o stare de spirit multimedia” [7, p.26]. Aceștia erau convinși că ziarele și site-urile sunt medii distincte, cu logică de afaceri și ritm de lucru diferit. Jurnaliștii de presă scrisă au continuat să pună accentul pe calitatea și originalitatea informației, iar cei din mediul online – pe dorința de a publica primii știrea. Jurnalismul online, prin esență, înseamnă rapiditate, iar aceasta presupune, de cele mai multe ori, publicarea informațiilor în formă incompletă. Astfel, după ce, în 2006, *de Volkskrant* trecuse la redacția integrată, în 2011 decide separarea print-ului de online. Jurnaliștii care scriu pentru ziar își au, actualmente, redacția la Amsterdam, pe când editorii online – la Rotterdam. Redacția online este condusă de un editor separat și face parte dintr-o nouă unitate de afaceri autonomă numită *de Persgroep online*, în care sunt organizate toate activitățile digitale. Deși aparțin aceluiași brand, jurnaliștii celor două tipuri de media respectă standarde jurnalistice diferite și produc conținut jurnalistic diferit.

Problemele generate de tranziția de la redacția de știri tradițională la cea integrată sunt evidențiate și de către Sue Robinson într-un studiu realizat în 2011. Autorul urmărește să analizeze interacțiunea dintre jurnaliști atât în spațiile fizice, cât și în cele virtuale ale redacției convergente. Rezultatele studiului etnografic arată că relațiile de muncă se tensionează progresiv, pe măsură ce reporterii și editorii încorporează noile tehnologii în munca de zi cu zi. Diagrama de lucru a redacției convergente evidențiază o schimbare a ierarhiei de putere în favoarea jurnaliștilor care mănuiesc mai bine noile tehnologii, în timp ce jurnaliștii care vin din presa scrisă și-și păstrează obiceiurile jurnalistice devin din ce în ce mai izolați în noul tip de redacție [8]. De altfel, despre eventualele probleme caracteristice perioadei de tranziție culturală și tehnologică vorbea cercetătorul canadian Marshall McLuhan încă în anii '60 ai secolului trecut, înaintea apariției noilor tehnologii. El a intuit sentimentele de confuzie și respingere cu care indivizii sau organizațiile media se vor confrunta. Individul, pus în fața unor noi modele perceptive, cognitive și comportamentale, se află în aceeași situație stresantă în care se află analfabetul nevoit să se adapteze epocii tiparului. McLuhan compară dificultățile de adaptare, neliniștile și dezorientările omului aflat în plină epocă a electricității cu cele experimentate de englezii aflați în perioada elisabetană, în timpul tipografiei și mecanicii, care trăiau concomitent două forme de experiență și organizare socială. Totuși, în cazul întrepătrunderii dintre galaxia Gutenberg și cea electronică, adaptarea la noile tehnologii a fost înlesnită de faptul că individul a venit deja cu un bagaj cultural modelat de cunoștințele acumulate în epoca tiparului și cu știința unor coduri aplicabile în limbajul radioului, televiziunii și al computerelor [9].

Potrivit profesorului Jonathan Halls, trainer în tehnici multimedia, care a coordonat tranziția unor ziare mari de la print la online, precum *Daily Telegraph*, *De Volkskrant* etc., tranziția la redacția integrată este iminentă: „Tehnologia avansează și, pentru jurnaliștii care s-au născut să spună povești, această tehnologie oferă mai multe instrumente și opțiuni pentru istorisirea lor. Ființa umană este atrasă de povești pentru că asta dă sens lumii. Deci, orice mijloc nou de a relata noutăți este binevenit. Cheia pentru a profita din plin este să te asiguri că povestea, și nu tehnologia, stă în centrul muncii noastre [...]. Într-o redacție integrată, conținutul știrii vine pe primul loc, iar metoda prin care este relatată vine pe locul doi. Din punct de vedere organizatoric, nu ai o echipă de online separată de cea a ziarului. Toți lucrează împreună. Redacțiile tradiționale au de obicei echipa pentru online departe de acțiune, iar știrile ajung pe website cu o mică întârziere. Lucrul acesta n-o să mai meargă în viitor” [10].

Halls susține că între materialul destinat versiunii print și cel pentru web există o diferență pe care jurnaliștii trebuie să o sesizeze și de care să țină cont. „Studiile arată foarte clar că oamenii nu citesc textele de pe net în același mod în care citesc presa tradițională – ziare, reviste sau cărți. Oamenii sunt interesați de scanarea textului în detrimentul citirii fiecărui cuvânt, iar experiența este diferită. Există numeroase studii despre câte cuvinte citesc pe o pagină web și, în general, acestea se clasează între 100 și 200 de cuvinte. Astfel, când reporterul ziarelor tradiționale scrie un articol de 400 de cuvinte, se poate aștepta ca navigatorul să citească mai puțin de jumătate din el. Deci, trebuie să utilizăm tehnici diferite care fac informația mai rapidă și mai ușor de citit, fără a compromite integritatea mesajului” [10].

Avantaje și dezavantaje ale redacțiilor convergente

Avantajul principal al redacției în format convergent îl constituie posibilitatea de a produce mai mult conținut cu aceleași resurse. Reporterii nu mai beneficiază însă de luxul de a acorda o zi întreagă știrii pe care o produc, ci trebuie să adune cât mai repede imaginile, sunetul și informația și, de cele mai multe ori, au nevoie doar de un telefon mobil pentru a înregistra totul; fișierele audio merg la postul de radio, fragmentele video folosesc la producția reportajelor pentru televiziune, iar partea cea mai consistentă este încărcată pe site-ul de știri (Sheehan, 2014). În final, tot conținutul informativ, fie de tip scriitură, audio, video sau foto, este direcționat către site. Spre exemplu, modelul de comunicare folosit de Centrul de Inovație Media este „o singură știre, cât mai multe platforme”, cu accent prioritar pe online și transmiterea informației pe rețeaua de socializare Twitter [11, p.175].

Referindu-se la beneficiile economice ale funcționării pe multiple platforme, Mike Gasher subliniază că prin difuzarea simultană pe mai multe platforme publicitatea aduce încasări semnificative, în timp ce cheltuielile scad datorită reducerii personalului: sunt angajați jurnaliști policalificați, capabili să producă știri pentru mai multe tipuri de media la aceleași costuri [12]. Potrivit cercetătorilor, convergența media comportă însă și o serie de dezavantaje, cum ar fi diminuarea diversității opiniilor, slăbirea calității produselor media-tice, ca urmare a dorinței de a transmite informația cât mai repede pe toate platformele disponibile, precum și creșterea numărului de materiale jurnalistice de tip copy-paste [13] [12]. În aceeași ordine de idei, profesorul american Van Kornegay avertizează că factorul denumit convergența media încurajează o realiniere a societății în jurul unor interese rigide sau periferice, care duc la lipsa de coeziune socială și la stagnare culturală din cauza conținutului tematic limitat. Kornegay consideră, de asemenea, că fenomenul convergență are efecte negative și asupra protejării arhivelor. Spre exemplu, o fotografie sau o înregistrare video sau audio, care este convertită în format digital, devine doar o înșiruire de zero și unu (adică, biți), soarta cărora depinde de transformările tehnologice de zi cu zi. Apariția noilor soft-uri și formate de stocare a informației digitale, precum și lipsa unei standartizări a calității sunetului și imaginii pun sub semnul întrebării integritatea arhivelor istorice într-un viitor îndepărtat [14].

Concluzii

În contextul mediatic contemporan, considerăm că tranziția la redacția convergentă constituie o evoluție firească a stării de lucruri, în pofida provocărilor pe care le comportă. Dezvoltarea tehnologică și, implicit, schimbarea obiceiurilor publicului de a se informa, de a recepționa mesajul jurnalistic și de a relaționa silesc, practic, organizațiile mediatică să treacă la o nouă etapă. Cunoașterea tendințelor mondiale de dezvoltare a convergenței media, corelația lor cu situația sociopolitică și economică existentă în fiecare țară permite determinarea, în prealabil, a eficacității deciziilor propuse. Expertiza preventivă și respectarea anumitor reguli de bază permite protejarea instituțiilor mediatică de consecințe nefaste și acțiuni ineficace.

Referințe:

1. *Журналистика и конвергенция: почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные* [online] / Под ред. А.Г. Качкаевой. Москва, 2010. 200 с. [Accesat: 04.05.2017]. Disponibil: <http://www.newsman.tsu.ru/2014/02/zhurnalistika-i-konvergenciya-pod-red-a-kachkaevoy/>
2. LAWSON-BORDERS, G. Integrating new media and old media: Seven observations of convergence as a strategy for best practices in Media Organizations. In: *The International Journal on Media Management*, 2003, vol.5, no2, p.91-99. ISSN 1424-1277. [Accesat: 19.12.2016]. Disponibil: <http://www.mediajournal.org/index.php/jmm/article/viewFile/10/3>.
3. QUINN, S., QUINN, A. D. The world-wide spread of journalism convergence. In: *Proceedings of the 2005 Journalism Education Association Conference*, Griffith, 29th November - 2nd December 2005 [online]. Griffith: Griffith University, School of Arts, 2005. [Accesat: 19.11.2016]. ISBN 9781920952556. Disponibil: <https://core.ac.uk/download/pdf/13967883.pdf>.
4. FILAK, F.V. Culture, Conflict and Convergence. A theoretical Discussion of Group-based Identity and Bias Reduction in a Converged Newsroom. In: GRANT, A.E. and WILKINSON, J.S. (eds). *Understanding Media Convergence: The State of the Field*. New York: Oxford University Press, 2009, p.117-134. ISBN 9780195327779.
5. KILLEBREW, K. C. Culture, Creativity and Convergence: managing journalists in a Changing information workplace. În: *International Journal on Media Management*. 2003, vol.5, no.1, p.39-46. ISSN 1424-1277.
6. SCHEIN, E.H. *Organizational Culture and Leadership*. Third edition. San Francisco: Jossey-Bass, 2004. 464 p. ISBN 0-7879-7597-4

7. TAMELING, K., BROESMA, B. De-converging the newsroom: Strategies for newsroom change and their influence on journalism practice. In: *International Communication Gazette*, 2013, vol.75, no1, p.19-34. [Accesat: 27.12.2016]. ISSN 1748-0485. Disponibil: http://www.klasketameling.nl/wp-content/uploads/2015/06/Article_Gazette_Tameling_Broersma.pdf
8. ROBINSON, S. Convergence crises: News work and news space in the digitally transforming newsroom. In: *Journal of Communication*, 2011, vol.61, no.6, p.1122-1141. ISSN 0021-9916
9. MCLUHAN, M. *Understanding Media: The Extension of Man*. New York: McGraw- Hill, 1965. 318 p. ISBN 81-14-67535-7
10. IANCU, Stefan. *În aceasta lume nouă, ziarele vor fi doar o parte a unui trust de presă* [online]. În: *România liberă*. 2008, 10 octombrie [Accesat: 6.02.2017]. Disponibil: <http://ziarero.antena3.ro/articol.php?id=1223584253>.
11. ȘUȚU, R. M. *Fără granițe: Efectele digitalizării în redacțiile de știri*. București: Editura Universității din București, 2015. 276 p. ISBN 978-606-16-0626-9
12. GASHER, M. *Convergence des médias* [online]. 09.05.2011 [Accesat: 7.11.2016]. Disponibil: <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/fr/article/media-convergence/>
13. FENTON, N. *New Media, Old News: Journalism and Democracy in the Digital Age*. London: Sage Publications Ltd., 2010. 232 p. ISBN 9781847875747
14. KORNEGAY, V. Media Convergence in the Neo-Dark Age. In: GRANT, A.E. and WILKINSON, J.S. (eds). *Understanding Media Convergence: The State of the Field*. New York: Oxford University Press, 2009, p.84-97. ISBN 9780195327779

Prezentat la 24.07.2017

CZU: 070:316.77

СОЦИАЛЬНАЯ ЖУРНАЛИСТИКА И СУБЪЕКТЫ СОЦИАЛЬНОЙ ПРАКТИКИ: ФОРМЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

Жеоржета СТЕПАНОВ

Молдавский государственный университет

Основной задачей социальной журналистики является освещение социальной реальности посредством анализа социальных процессов. Реализуя данную задачу, журналисты контактирует со всеми субъектами социальной практики, применяя при этом различные подходы. Такие контакты способствуют развитию разных взаимоотношений, вследствие чего появляются и разные формы взаимодействия друг с другом. Благодаря этому в общий информационный поток поступают материалы, способствующие формированию гражданского восприятия реальности, моделированию социальных взглядов и жизненных позиций, развитию общественного диалога. Они побуждают граждан принимать активное участие в жизни общества и включаться в социальные процессы, осуществляя мониторинг действий ответственных лиц, ориентируя их в нужное общество русло. Конструктивный характер и эффективность социальной журналистики зависят напрямую от применяемых форм взаимоотношений СМИ с остальными субъектами социальной практики.

Ключевые слова: *социальная сфера, СМИ, социальная журналистика, взаимоотношения, медиадействие, социальный индивидуум, правительственный сектор, неправительственный сектор, публичный диалог, социальная реальность.*

THE MODELS OF THE MEDIA ACTION IN SOCIAL JOURNALISM

The social journalism objectives which are realized in the process of the mediation of social reality improve the variety of models of media actions. Through it, in the informational circuit are putted materials which model a civil perception of the reality, induce to citizens the feeling of an ownership and the participation in social life, suggest the possible solutions for solving the problems, and generate the optimal conditions for free implication of citizens in public dialog etc. Constructive nature of these media actions lies in adjustment journalistic activities to social field's need and in cumulating of the journalistic actions and those of the other social institutions in view of satisfaction of the social objectives of a major importance for society.

Keywords: *social field, mass-media, social journalism, media action, citizen, governmental sector, nongovernmental sector, public dialog, social reality.*

Теоретический анализ социальной журналистики как модели медиакommunikации является актуальным вопросом, важным в контексте изменения парадигмы отражения социальной реальности на всем постсоветском медиапространстве. Новая парадигма возникла в результате глобальных социальных, политических и экономических трансформаций, которыми были охвачены все новоиспеченные независимые государства, появившиеся как следствие национальных движений за суверенитет и независимость и распада советской империи. Эта парадигма как объективный фактор появилась в качестве замены старого советского образа отражения действительности. В процессе перехода от тоталитарного строя к либеральному политическому режиму бывшие советские республики столкнулись с глобальными изменениями во всех сферах жизни общества. Данные преобразования изменили традиционные отношения СМИ с государством, властью и обществом в целом, а также роли, функции и цели СМИ, что привело к появлению новых механизмов деятельности масс-медиа, новых стратегий, техник и тактик освещения реальности. Изменился и сам субъект отражения средств массовой информации. В этих условиях произошел переход от тоталитарного режима прессы (при котором государство контролирует всю деятельность СМИ, а последние являются ветвями или инструментами самой власти) к либеральному режиму, а впоследствии и к модели социально ответственной журналистики. Вместе взятые, данные изменения внесли свой вклад в утверждение нового социального статуса прессы и способствовали появлению других видов медиадействий по отношению к социальной реальности. Средства массовой информации перестали быть орудием власти и, соответственно, изменили свою информационную политику и приоритеты в освещении реальности. На смену политикам и чиновникам,

которые долгое время были основным объектом отражения СМИ, пришел рядовой человек со своими успехами и проблемами.

Современные средства массовой информации стали своеобразным путеводителем, объясняющим новые механизмы и процессы, помогающим людям легче адаптироваться к новым социальным, политическим и экономическим реалиям, способствующим их социализации и интеграции, направляя их в нужное русло. Процессы концептуальных и функциональных изменений СМИ оказались контингентными, «то есть, они зависели от конкретных исторических условий: если некоторые из этих условий были бы другими, то весьма вероятно, что они дали бы другой результат. Но как только эти изменения стали происходить, СМИ обрели другую, новую энергию и расширили свой спектр деятельности» [1, с.47]. В этих условиях социальная журналистика обрела собственную энергетику, собственную концепцию и ярко выраженный функциональный характер. Благодаря своему утилитаризму она стала привлекательным и полезным медиапродуктом для населения и, соответственно, объектом редакционной политики большинства СМИ.

Объектом нашего исследования является социальная журналистика, а *предметом* исследования – взаимоотношения между СМИ и субъектами социальной практики, складывающиеся в процессе освещения социальной реальности.

Задачи исследования: 1) уточнить суть и определение термина «социальная журналистика»; 2) выявить основные цели социальной журналистики; 3) идентифицировать основные формы взаимоотношений СМИ с остальными субъектами социальной практики.

Гипотеза: освещение реальности и появление различной медиапродукции в социальной журналистике зависит от применяемых форм взаимоотношений между СМИ и субъектами социальной практики.

Степень исследования проблемы. В научном мире Запада никогда не возникала проблема комплексного исследования социальной журналистики. Низкий интерес к данной проблеме объясняется социально-экономической и политической стабильностью, не порождающей благоприятных контекстов для социальной журналистики. В научной среде Восточной Европы, вплоть до конца 90-х годов двадцатого века, социальная журналистика рассматривалась как составной элемент тематического диапазона любой газеты, журнала, теле- и радиопередачи. Исследователи не выделяли социальную журналистику как отдельную модель медиакоммуникации, представляя ее частью проблематики СМИ. Автономным объектом научных исследований социальная журналистика стала в начале третьего тысячелетия, особенно в странах бывшего СССР. Тем не менее и сегодня многие аспекты социальной журналистики еще не изучены, в том числе и модели взаимоотношений между СМИ и субъектами социальной практики.

Методологическую, теоретическую основу исследования составляет системный подход к взаимодействию разных взаимозависимых и взаимообусловленных факторов. При анализировании социальной журналистики с точки зрения форм взаимоотношений СМИ с остальными субъектами социальной практики использованы функциональный, структурный, институциональный и социокультурный подходы.

Социальная журналистика является многомерным явлением, обеспечивая различные социальные категории общественной информацией, анализируя логику действий и поступков, разъясняя разные точки зрения отдельно взятых социальных индивидуумов или целых социальных групп по отношению к различным событиям и процессам, к новым социальным нормам и принципам, ко всей системе социальных ценностей, существующих в обществе. Социальные связи, в частности, между индивидуумами одного сообщества, а также между разными сообществами, социальными категориями и группами людей, в целом, обеспечиваются, как правило, на основе информации и знаний, получаемых посредством СМИ. Таким образом, социальная журналистика проявляет себя и как средство, и как среда обеспечения социальной интеграции и социального консенсуса. В то же время социальная журналистика является деятельностью, создавая, изменяя и моделируя представления людей о проблемах конкретных, отдельно взятых социальных групп и общества в целом. В этом контексте, основная задача социальной журналистики состоит в освещении социальной реальности с точки зрения рядовых граждан, всех социальных групп общества с целью развития социальной, гражданской культуры, и в освещении менеджмента социальной сферы с целью мониторинга и анализа законодательных инициатив, административных решений и механизмов реализации социальной политики.

В процессе реализации этой задачи социальная журналистика взаимодействует со всеми субъектами социальной практики: с правительственным сектором, гражданским обществом и с рядовыми гражданами. Приоритетным же направлением в социальной журналистике является освещение жизни и деятельности рядовых граждан, так как именно они являются и объектом, и субъектом социальных процессов. Исследуя роль и место рядовых граждан в социальной практике, освещая их достижения, анализируя их проблемы и предлагая различные способы для преодоления этих проблем, СМИ способствуют интеграции социального индивидуума в общество. Социальная журналистика предоставляет гражданам достаточно информации для того, чтобы они могли формировать своё мнения и отношение к определенным событиям и принимать коллективные решения по целому ряду вопросов, стоящих перед ними. Статус определенных категорий людей в обществе напрямую зависит от их способности принимать коллективные решения. «Коллективное принятие решений характерно только для человеческих обществ» [2, с.147]. В этом процессе возникают определенные формы взаимоотношений СМИ и социальных индивидуумов, характерные только для освещения реальности с точки зрения и сквозь призму социальных интересов рядовых граждан.

Освещение социальной реальности с точки зрения рядовых граждан меняет определенным образом статус и суть журналистики. Из простого механизма и нейтрального элемента освещения реальности СМИ превращаются в активно вовлеченного в общественную жизнь участника, который стремится способствовать диалогу между рядовыми гражданами и властью, предлагая конкретные способы решения существующих проблем. Это обязывает журналистов преподносить информацию таким образом, чтобы граждане понимали, как они должны действовать в разных жизненных ситуациях. С этой точки зрения, журналистика должна объединять людей в процессе решения различных вопросов. «Первоочередная задача средств массовой информации – это донести до читателя то, что было вчера, что происходит сейчас, что будет завтра и освещать эту реальность с точки зрения этого же читателя» [3, с.28-29]. Освещение реальности согласно этой модели позволяет СМИ формировать социально активных людей и способствовать их интеграции и социализации.

Социальная журналистика, освещая социальную реальность с точки зрения рядовых граждан, меняет сознание людей, помогает подниматься выше собственных интересов, думать и действовать интегративно. В этом плане социальная журналистика является процессом, с помощью которого люди учатся думать сквозь призму интересов общества и действовать во благо большинства, посредством которого осуществляется кондиционирование развития социальных навыков, а также привитие и усвоение социальных ценностей. Осуществляя контакт между человеком и реальностью, социальная журналистика обеспечивает воспроизводство социальной практики, а через нее – и стабильность общества как системы. Социальную журналистику в этом контексте можно рассматривать как «агента социализации», так как она обеспечивает людей общими темами для разговора, генерирует общие интересы, прививает ценности, которые становятся нормами; распространяет культурные представления, которые определяют эстетические видения людей, и т.д. Благодаря этой деятельности люди «связаны», в частности, друг с другом, а в целом – со всеми сообществами, существующими в обществе. «В процессе освещения социальной практики, СМИ соотносят факты и действия отдельно взятых граждан с общими социальными нуждами большинства, выделяя роль и место социального индивидуума в обществе» [4, с.160]. Масс-медиа, отражая процессы и тенденции, условия и ситуации, возникающие в социальной сфере, способствуют снижению напряженности, внутренних противоречий и помогают гражданам и различным социальным группам интегрироваться в общество, тем самым поддерживая стабильность социальной сферы в частности и общества в целом.

Для эффективной реализации данной задачи, журналисты должны относиться к своей аудитории не как к конечному пассивному потребителю медиапродукции, а как к активному участнику, даже как к партнеру. «Читатели на самом деле не должны рассматриваться как пассивные наблюдатели, а как активные участники в процессе решения наиболее важных проблем, поэтому им следует уделять не меньше внимания, чем элитным представителям или экспертам, а даже наоборот. Журналисты, использующие принципы социальной журналистики, склонны видеть в читателях и источник информации, мнений, и активных участников в общественном диалоге, организованном СМИ, а также и активных партнеров в поиске решений проблем, представляющих общественный интерес» [5, с. 91-92].

Социальная журналистика выполняет данную задачу посредством мониторинга механизмов координации социальных процессов, освещения стратегий для разрешения разных проблем, анализа и

оценки системы управления социальной сферой. В этом контексте большое значение имеет аналитический потенциал СМИ. Ведь именно благодаря аналитическому подходу к процессу освещения социальной реальности в информационный поток поступают журналистские материалы, анализирующие не только инициативы и законы, разработанные правительственным сектором относительно определенных социальных благ, но и способы и методы их реализации. Расследование способов и методов реализации социальной политики обеспечивает транспарентность действий чиновников, создавая условия для того, чтобы рядовые граждане смогли высказать свое мнение по поводу этих решений и действий.

Данная задача социальной журналистики может быть разрешена и путем инициирования публичных дебатов. Ведь, как правило, именно в процессе публичных дебатов сталкиваются различные точки зрения, способные влиять на общественное мнение, которое, в свою очередь, может повлиять на принятие разного рода решений. Тем самым, социальная журналистика создает необходимые условия для того, чтобы рядовые граждане смогли внести свой вклад в совершенствование законодательства по защите уязвимых групп населения, в управление всей социальной сферой. Она обеспечивает социальной политике общественный характер, а механизм реализации данной политики – прозрачность, создавая таким образом связь между правящим звеном и населением. Транспарентность социальной политики является одним из факторов демократизации общества. От имени рядовых граждан, социальная журналистика осуществляет социальный контроль, который проявляется посредством мониторинга и анализа законодательства, а также путем оценки деятельности административных структур и профильных организаций. В свете этой цели, к полномочиям масс-медиа относится и формирование нового способа восприятия роли государства в общественной жизни. Переход от советского тоталитарного режима к демократическому строю породил необходимость реформирования социальной сферы и перехода от патерналистской модели государства в концептуализации и разработке социальной политики к либеральной модели. Выполнение данной цели привело к сокращению роли и участия государства в реализации социальной политики и к повышению роли и участия гражданского общества и социального индивидуума в этом процессе. В настоящее время государство не является больше единственным гарантом в управлении и решении социальных проблем. Государство может обеспечить эффективность социальных процессов, только объединив свои усилия с гражданским обществом. Отражение влияния социальных, политических и экономических реформ на институты гражданского общества и наоборот становится, таким образом, одной из главных тем социальной журналистики.

В настоящее время составной частью современной социальной реальности любого общества являются взаимоотношения между официальными учреждениями правительственного сектора (ПС), неправительственными объединениями (НПО) и масс-медиа (СМИ). Профильные институты этих секторов, приводящие в действие социальные механизмы и реализующие социальную практику, сотрудничают со СМИ и как источники информации, и как действующие лица (субъекты) этой практики. Как субъекты социальной практики, они прибегают к услугам СМИ для того, чтобы донести до широких масс новые принятые законодательные инициативы; предпринимаемые действия в целях снижения воздействия негативных социальных феноменов на определенные социальные категории людей; события и мероприятия, организуемые ими с целью решения социальных проблем, и т.д. Данные институты в сотрудничестве с медиаучреждениями разрабатывают и реализуют также совместные социальные проекты. Как источник информации, данные институты поставляют СМИ темы для освещения, события и факты, мнения, отзывы, статистические данные и т. п. Существуют разные формы сотрудничества средств массовой информации с ПС и НПО, в том числе: социальные медиапроекты, теле- и радиомарафоны, социальные медиакампании, конкурсы, семинары, мастер-классы, опросы общественного мнения, которые, по словам румынского исследователя Д.Попа, «являются отражением демократии в каждом государстве» [6, с.306]. Эффективное сотрудничество между СМИ и ключевыми действующими лицами социальной действительности (государственными учреждениями, отдельными гражданами и неправительственными объединениями) имеет решающее значение для успешного достижения намеченных целей и продвижения качественной социальной журналистики. Иницируя новые социальные проекты по развитию сообществ, по продвижению новых социальных ценностей или содействуя реализации прежних, масс-медиа наряду с этими обществами предстают в качестве субъекта социальных процессов. По мнению В.Вылку, «прибли-

жение к гражданину происходит путем инициирования и поддержки проектов, представляющих общественный интерес» [7, с.42]. Участие журналистов в различных социальных мероприятиях способствует росту доверия аудитории к СМИ, а также повышению влияния СМИ на аудиторию и эффективность их работы в целом.

Формы взаимоотношений масс-медиа с гражданским обществом определяются потребностями существования: неправительственный сектор нуждается в масс-медиа для достижения своих целей и в отношении рядовых граждан, и в отношении правительственного сектора, а именно: побудить их и убедить действовать на благо общества, а масс-медиа нуждаются в неправительственном секторе как в ценном источнике информации. Используя информацию, поступающую от неправительственного сектора, СМИ диверсифицируют свою проблематику и тематический диапазон. Данная информация помогает также СМИ инициировать дебаты по острым социальным вопросам, касающимся отдельных социальных категорий или общества в целом. Формы взаимоотношений масс-медиа и гражданского общества отличаются от форм взаимоотношений с другими субъектами социальной сферы, в первую очередь – с представителями власти, ибо неправительственные медиаорганизации являются не только предметом освещения масс-медиа, но и своеобразными формами профессиональной организации журналистов. Таким образом, двойной статус некоторых НПО заставляет журналистов быть более ответственными в выборе и подаче информации, поступающей из этих источников, чтобы исключить конфликт интересов. Неправительственный сектор «внедряется» в социальную журналистику с помощью субъектов социальной практики, которые являются нештатными корреспондентами СМИ. И хотя большинство заметок и статей, освещающих социальную реальность, подготовлены профессиональными журналистами, в масс-медиа нередко появляются материалы о деятельности НПО, написанные их членами или рядовыми гражданами. Привлечение представителей неправительственных организаций в процесс медиаосвещения социальной практики способствует раскрытию социальных явлений и проблем, прогнозированию возможных последствий их действий на социального индивидуума, идентификации приоритетов в их разрешении и т.д. Вовлечение граждан в написание статей по социальным вопросам не подрывает статус и не приуменьшает роль журналистов в обществе. Напротив, эта практика может создать реальные предпосылки для выхода журналистики из рамок своего традиционного равноудаленного, нейтрального формата, что приведет к усилению эффективности медиапродукции.

Выводы. Осуществляя контакт между человеком и реальностью, социальная журналистика обеспечивает воспроизводство социальной практики, а через нее – и стабильность общества как системы. В процессе реализации этой задачи социальная журналистика взаимодействует со всеми субъектами социальной практики, по отношению к которым применяет разные подходы, порождающие разные формы взаимоотношений. Основными формами взаимоотношений являются: СМИ и правительственный сектор, СМИ и неправительственный сектор (гражданское общество), СМИ и рядовые граждане.

Практическое значение результатов исследования заключается в возможности использования данных форм взаимоотношений в процессе освещения социальной реальности, для более эффективного поиска и подачи способов разрешения острых социальных проблем.

Литература:

1. THOMPSON, J.B. *Media și modernitatea. O teorie socială a mass-media*. Prahova: ANTET XX PRESS, 1998. 280 p.
2. *Europenizarea: fațetele procesului.* / Coord. Moraru V. Chișinău: Sirius, 2013. 336 p.
3. MALAMUD, P. Civic Journalism An Antidote to Apathy? In: *Issues of Democracy. Electronic Journals of the U. S. Information Agency*, 1996, №8, том.1, July, с.28-29. Disponibil. <http://guangzhou.usembassy-china.org.cn/uploads/images/mbnXw4F4ym1vr26osf-v7w/ijde0796.pdf> [Accesat: 25.10.2016].
4. STEPANOV, G. *Introducere în studiul jurnalismului*. Chișinău: CEP USM, 2010. 198 p.
5. ДЗЯЛОШИНСКИЙ, И. Пресса третьего сектора или социальная журналистика? В: *Право знать: история, теория, практика*, 2004, №7-8 (91-92). [http://www.dzyalosh.ru/02-dostup/pravo/2004_91_92\(7-8\)/dzylochinskii.htm](http://www.dzyalosh.ru/02-dostup/pravo/2004_91_92(7-8)/dzylochinskii.htm) [Accesat: 25.10.2016].
6. POPA, D. Considerații privind sondajele sociologice în campaniile electorale din România post-decembristă. În: *Convergențe spirituale Iași – Chișinău*, 2015, nr.8-9, p.305-309.
7. VÂLCU, V. *Jurnalismul social*. Iași: Polirom, 2007. 286 p.

Prezentat la 17.09.2017

CZU: 37.017.4 (470)

ОПЫТ РАЗВИТИЯ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ В РОССИЙСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Темель КАРААСЛАН

Молдавский государственный университет

Анализируются основные тенденции развития медиаобразовательного движения в России, дается характеристика известных образовательных концепций ведущих российских медиапедагогов. Главное внимание уделяется проблеме медиаобразования и медиапросвещения в российском обществе.

Ключевые слова: медиаобразование, СМИ, телевидение, Россия, интернет.

EXPERIENȚA DE DEZVOLTARE A EDUCAȚIEI MASS-MEDIA ÎN SOCIETATEA RUSĂ

Sunt analizate principalele tendințe de dezvoltare a educației mass-media în societatea rusă. La fel, sunt caracterizate cele mai cunoscute concepte educaționale ale pedagogilor ruși din domeniul mass-media. Se acordă atenție, îndeosebi, problemei educației și culturalizării mass-media în societatea rusă.

Cuvinte-cheie: educație mass-media, mass-media, televiziune, Rusia, Internet.

EXPERIENCE DEVELOPMENT OF MEDIA EDUCATION IN RUSSIAN SOCIETY

In article analyzes main trends in the development of Russia's media education movement, also given characteristic of the known educational concepts leading Russian media educators. The main attention is paid to the problem of media education and media enlightenment in Russian society.

Keywords: media education, media, television, Russia, Internet.

Введение

Медиаграмотность и медиаобразование – сегодня это актуальные темы не только в России, но и во всем мире. Вопросы медиаобразования в России в настоящее время дискутируются среди ученых, преподавателей, неправительственных организаций, вообще людей, продвинутых в области новых технологий. Все понимают, что это необходимо, однако особо пока на эти вопросы общество внимания не обращает.

Русский педагог А.В. Федоров рассматривает медиаобразование (media education) как процесс развития личности с помощью и на материале средств массовой коммуникации (медиа) с целью формирования культуры общения с медиа, творческих, коммуникативных способностей, критического мышления, полноценного восприятия, интерпретации, анализа и оценки медиатекстов, обучения различным формам самовыражения при помощи медиатехники, обретения медиаграмотности [1, с.480]. В результате этого процесса медиаграмотность помогает человеку активно использовать возможности информационного поля телевидения, радио, видео, кинематографа, прессы, интернета [2, с.6].

Вопреки утверждениям *российских* авторов – лидеров в области медиаобразования, медиаобразование в России идет по двум направлениям.

1 – медиаобразование в университетах, на факультетах и кафедрах журналистики:

- а) студенческая и магистерская среда;
- б) повышение квалификации журналистов, работников медийного сообщества и связи с общественностью.

2 – медиаграмотность общества:

- а) обучение в профессорско-преподавательской среде университетов и педагогов школ;
- б) обучение российского сообщества в целом;
- в) обучение детей в школах и средних учебных заведениях.

Среди основных условий развития процесса медиаобразования в России можно выделить следующие [3, с.2]:

1. Общую ориентацию на развитие личности (включая формирование эстетического сознания, художественного восприятия, вкуса и т.д.; развитие критического мышления, творческих потенций индивидуальности в русле идей гуманизма);
2. Учет психологических особенностей, спектра реальных интересов и предпочтений детской и молодежной аудитории;
3. Разработку критериев развития медиавосприятия и способности к критическому, художественному анализу медиатекстов;
4. Совершенствование моделей, программ, методик, форм проведения занятий со школьниками и студентами на материале медиа (в том числе с использованием зарубежного опыта);
5. Модернизацию материально-технической базы процесса обучения;
6. Включение в вузовские (и школьные) программы курсов, предусматривающих изучение медиакультуры.

В отношении медиаобразования существует несколько различных подходов:

- интегрированный подход – через уже имеющиеся учебные предметы литературы, изобразительного искусства, истории, музыки и т.д. (Л.С.Зазнобина, А.А.Журин и исследовательская группа лаборатории технических средств обучения и медиаобразования Российской Академии образования, А.В.Спичкин, Э.Харт, К.Бээлгэт, многие другие зарубежные медиапедагоги);
- факультативный подход – создание сети факультативов, кружков, клубов, фестивалей медиаобразовательного цикла (О.А.Баранов, И.С.Левшина, Г.А.Поличко, Ю.М.Рабинович, Ю.Н.Усов, А.В.Федоров, Л.М.Баженова и исследовательская группа лаборатории экранных искусств Института художественного образования Российской Академии образования и др.);
- специальный подход, то есть введение нового предмета, спецкурса, связанного с медиакультурой (С.Н.Пензин, Г.А.Поличко, Ю.М.Рабинович, Ю.Н.Усов, А.В.Федоров и др.) [3, с.7].

Современная российская медиапедагогика в условиях глобализации информационного и образовательного пространства и реформирования системы образования все более активно вовлекается в процесс интеграции и взаимообмена медиапедагогическим опытом со многими странами мира [4]. Об этом свидетельствуют многочисленные международные проекты, ряд симпозиумов и конференций по проблематике медиаобразования, совместные разработки в области методик и технологий медиаобразования школьников и студентов и т.п.

По мнению Федорова А., Чельшевой И., проблемы российского медиаобразования связаны, прежде всего, с тем, что до сих пор не инициировано систематическое глобальное медиаобразование школьников в средних школах, нет педагогической специальности «медиаобразование», которая необходима для подготовки учителей, способных осуществлять медиаобразование в школах. Несомненно, что изучение передового зарубежного опыта призвано способствовать дальнейшему процессу развития медиаобразования в России [3, с.8].

Пока же этот вопрос остается открытым, и думается, что хорошие перспективы содержатся в намечившемся в последние годы отходе от унификации учебного процесса, в появлении учебных заведений новых типов, во введении широкого спектра дисциплин по выбору.

В настоящее время медиаобразование — и как практическая сфера педагогики, и как научная отрасль — развивается в обстановке декларируемой поддержки образовательного ведомства, однако реально, как и прежде, оно остается уделом энтузиастов. На одном из специализированных медиаобразовательных сайтов размещена база данных «Кто есть кто в российском медиаобразовании» [5], в которую включено более шести десятков фамилий. Наиболее значителен научный вклад исследователей Л.М. Баженовой, Е.А. Бондаренко, А.А. Журин, Л.С. Зазнобиной, О.Ф. Нечай, А.А. Новиковой, Н.П. Петровой, А.В. Спичкина, Ю.Н. Усова, А.В. Федорова, И.В. Чельшевой, Т.Ф. Шак, Е.В. Якушиной, Е.Н. Ястребцевой. В последние годы наиболее активную позицию в разработке данного вида образования занимает таганрогская школа во главе с А.В. Федоровым.

Некоторые российские исследователи в конце 1980-х – начале 1990-х гг. предпринимали попытки анализировать мировой опыт медиаобразования [Усов, 1989; Шариков, 1990]. К примеру, Ю.Н.Усов в своем диссертационном исследовании представил краткий анализ работ иностранных медиапедагогов [Усов, 1989], что свидетельствовало о корректном понимании ключевых концепций медиаобразования в мире: развитие самостоятельного мышления, критического отношения к окружающей действи-

тельности, развитие медиавосприятия и медиаграмотности, понимание особенностей функционирования медиа в социуме и т.д. [2, с.9].

С 1992 по 2008 год научно-исследовательские проекты российских ученых по медиаобразовательной тематике неоднократно получали грантовую поддержку Министерства образования и науки Российской Федерации, Российского гуманитарного научного фонда, Российского фонда фундаментальных исследований, Программы президента РФ «Поддержка ведущих научных школ России», ЮНЕСКО, ряда зарубежных фондов («Институт «Открытое общество», МИОН – Иноцентр, Фулбрайт, IREX, DAAD и др.) [6, с.4].

Медиаобразовательные проекты и исследования членов Ассоциации кинообразования были поддержаны не только грантами президента Российской Федерации, Министерства образования РФ, Российским гуманитарным научным фондом, но и американскими, немецкими, французскими и швейцарскими фондами поддержки науки. Среди руководителей медиаобразовательных проектов, получивших грантовую поддержку, – Ю.Н.Усов, С.Н.Пензин, Е.А.Бондаренко, А.А.Новикова, Н.Ф.Хилько и др. [7].

Динамичные изменения политической и социально-экономической обстановки в России, ее международного положения оказывают зачастую прямое влияние на обыденные жизненные ситуации значительной части населения страны.

Важным событием в истории движения медиаобразования стала инициированная научно-исследовательским коллективом, созданным при поддержке гранта Российского гуманитарного научного фонда (РГНФ, грант № 01-06-00027а), регистрация учебно-методическим объединением (УМО при Министерстве образования Российской Федерации) по специальностям педагогического образования новой вузовской специализации «Медиаобразование» (03.13.30.) в июне 2002 года. Данное решение на практике означает, что медиаобразование в России впервые за всю свою историю обрело официальный статус [3, с.3]. При этом нужно добавить, что 17 ноября 2008 года Правительство России утвердило «Концепцию долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года». Согласно распоряжениям Правительства, федеральным органам исполнительной власти и исполнительным органам государственной власти субъектов Российской Федерации предписано руководствоваться положениями данной концепции при разработке программных документов, планов и показателей своей деятельности. Среди приоритетных направлений в Концепции названо «расширение использования информационных и телекоммуникационных технологий для развития новых форм и методов обучения, в том числе дистанционного образования и медиаобразования» [6, с.9].

Итак, можно говорить о больших достижениях в развитии медиаобразования в России, а последние годы уместно охарактеризовать как завершение легитимизации данного направления, постановку его в один ряд с традиционными педагогическими направлениями как на академическом, так и на организационно административном уровне.

Важность медиаграмотности

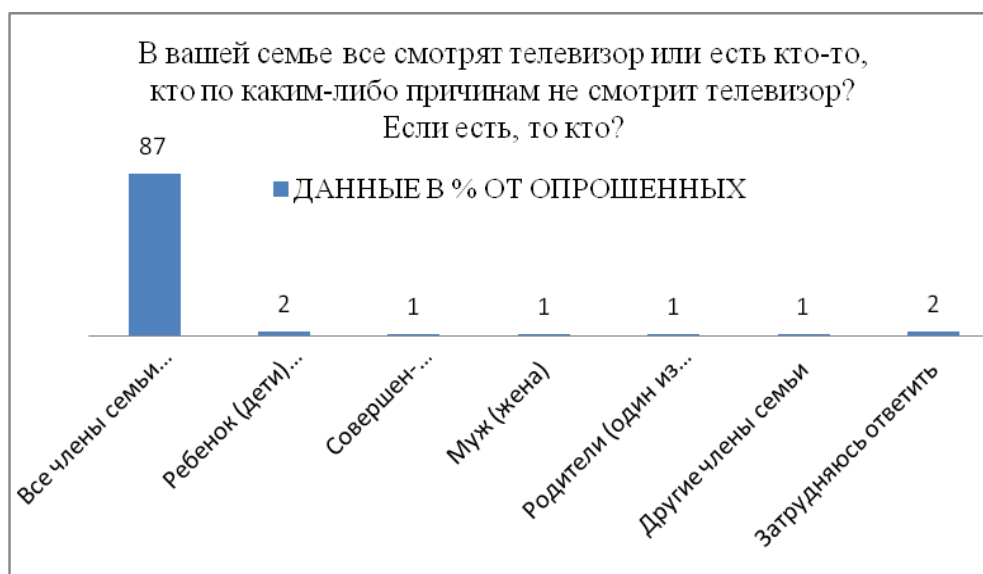
В современную эпоху российские медиа имеют ряд существенных отличий от средств массовой информации советских времен. Медиафера в России за последние двадцать лет демонстрирует чрезвычайно высокую динамику развития, не перестающую вызывать удивление.

И в России, и в мировом масштабе печатная пресса наряду с телевидением, интернетом и радио остаётся важнейшим информационным носителем, а в чрезвычайных ситуациях – ещё и единственно надёжным. 37% россиян утверждают, что если бы они лишились возможности смотреть телевизор, их жизнь никак не изменилась бы, 26% сказали, что в их жизни произошли бы значительные изменения, 23% – что незначительные. Причем, по их словам, больше потеряли бы, лишившись телевизора, чем приобрели. Для большинства из них это единственный источник новостей, знаний и развлечений. (см. Графики 1-2)

График 1

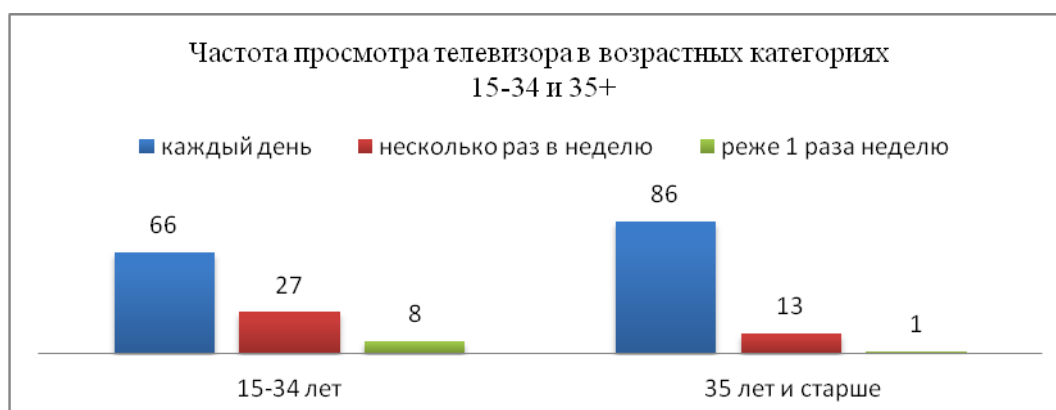
График 2

Источник данных: «ФОМнибус» – опрос граждан РФ от 18 лет и старше. 25 мая 2014. 43 субъекта РФ, 100 населенных пунктов, 1500 респондентов. Интервью по месту жительства. Статпогрешность не превышает 3,6% [Доступно:30.10.2017]. <http://fom.ru/smi-i-internet/11537>

Притягательность телевидения настолько велика, что лишь единицы горожан в возрасте 35+ могут обходиться без него: 86% смотрят телевизор каждый или почти каждый день. В среднем, каждый горожанин 35+ проводит перед телевизором 20,5 часов в неделю. На этом фоне молодежь действительно можно назвать мало смотрящей телевизор (чуть более 14 часов в неделю, см. График 3).

График 3

Источник данных: Исследование «Телевидение глазами телезрителей-2014», АЦ Vi [Доступно: 30.10.2017] http://mediaprofi.org/media-info/analytics/item/3083-televidenie_molodej

По данным исследования компании «Synovate Comcon» [8] «Уровень доверия средствам массовой информации», которое ежегодно проводится в рамках проекта «Российский индекс целевых групп», доверие россиян к телевизионным каналам продолжает снижаться. Если пять лет назад телевидению доверяли 47% аудитории телеканалов, а газетам — 35% читателей, то в период экономического кризиса произошло снижение уровня доверия как к телевидению, так и к прессе. Однако, в отличие от печатных средств массовой информации, посткризисного восстановления доверия у телевидения не произошло — на сегодняшний день телевидению доверяют 35% его недельной аудитории. Наименьший уровень доверия к телевидению характерен для экономически активного населения в возрасте 20–54 лет. Среди студентов и пенсионеров доверие к телевидению несколько выше.

Большинство опрошенных (57%) полагают, что российские СМИ объективно освещают события, происходящие в стране, 29% считают, что необъективно; при этом с минувшего года доля последних выросла на 5 пп. Каждый четвертый россиянин уверен, что СМИ сообщают не всю доступную им информацию. Однако большинство согласны с тем, что есть темы, о которых допустимо умалчивать в государственных интересах. Считает допустимым искажение информации треть опрошенных (см. График 4).

График 4

Источник данных: «ФОМнибус» – опрос граждан РФ от 18 лет и старше. 19 апреля 2015. [Доступно: 30.10.2017] <http://fom.ru/smi-i-internet/12140>

Развитие интернета и мобильных сервисов размывает устоявшиеся представления о средствах массовой информации. Под влиянием интернета и новой цифровой реальности во всем мире происходят кардинальные изменения привычек медиапотребления отечественных СМИ. 65% населения России является регулярным пользователем интернета, заявил Министр связи и массовых коммуникаций Российской Федерации Н.А. Никифоров, выступая в январе 2016 года на Гайдаровском форуме [9], организованном РАНХиГС (Российская Академия народного хозяйства и государственной службы при президенте Российской Федерации). По его словам, за три последних года количество пользователей интернета в России увеличилось на 24 млн.

На XIX Российском интернет-форуме в апреле 2015 года [10] глава TNS Russia P.P. Тагиев сообщил, что по итогам первого квартала прошлого года число российских пользователей интернета выросло в годовом выражении на 5% и достигло 82 млн. чел., или 66% населения страны в возрасте старше 12 лет. При этом доля пользователей мобильного интернета составила 61% (50 млн. чел.), число уникальных пользователей за год выросло на 30%, главным образом за счет роста количества гаджетов и браузеров, а число пользователей десктопным (стационарным) интернетом уменьшилось на 1%.

Портал Tjournal.ru сообщает следующее: «К сожалению, люди в интернете ленивы и часто не только не проверяют информацию, но банально не замечают, что сайт является порталом сатирических новостей, а зачастую даже не переходят по ссылкам из соцсетей, мгновенно распространя дезинформацию дальше. Ничего поделать с этим нельзя, но можно довериться тому, кто проверяет информацию» [11].

Лишь 25% российских пользователей интернета воспринимают его как безопасное место, отмечает директор Регионального общественного центра интернет-технологий С.В. Гребенников. Поэтому учить правилам финансовой и информационной грамотности, при нахождении в интернете, надо, по его мнению, всех. Генеральный директор ВЦИОМ (Всероссийский Центр изучения общественного мнения) А.Федоров при этом добавляет, что в России «самый слабый субиндекс у цифровых компетенций, и самый сильный – у потребления цифровых устройств. А субиндекс безопасности цифровой информации находится посередине». То есть российское население больше потребляет технологий, чем разбирается в них» [12, с.114].

По мнению ректора МПГУ (Московский государственный педагогический университет) А.Лубкова, почти 44% детей в Российской Федерации проводят в сети практически круглые сутки, еще 30% имеют симптомы компьютерной зависимости. «Нам хорошо известно, какой негативный опыт дети получают в информационной среде, если делают это бесконтрольно, неосознанно, в отсутствие надежной медийной навигации. Вопрос медийного информационного сопровождения – это не вопрос отдельного педагога или директора какой-то конкретной школы. Это масштабная государственная задача сегодняшнего дня, – говорил он на международном медиаобразовательном форуме, прошедшем в Москве 16-17 марта 2017 г. [13].

Медиаобразование выступает как педагогическая система, позволяющая использовать современные методики и технологии (формирование коммуникативной компетенции, аудиовизуальной и информационной грамотности) на основе мировоззренческих позиций (развитие критического мышления, выработка собственных концепций на базе информационных потоков, передаваемых по различным каналам связи) [14].

Аудитория, не имеющая опыта потребления информационного продукта, зачастую не взыскательна, использует самые простые и порой просто вредные каналы информации, что влияет на формирование личности, на её гражданскую позицию. Особенно это касается молодежной и подростковой аудитории. Не менее важен и полиэтничный аспект, которым характеризуется аудитория Российской Федерации.

Выводы

Соответственно, исходя из множества перечисленных выше проблем и факторов, настоятельная необходимость интенсивного развития и изучения российского медиаобразовательного опыта представляется очевидной. Творчески овладев им, медиапедагоги смогут более эффективно развивать свои теоретические идеи, методические/технологические подходы, вести экспериментальную работу в школах и вузах, в учреждениях дополнительного образования, в семейных культурно-досуговых центрах и т.д.

Медиаграмотность предоставляет большие возможности по использованию различных информационных ресурсов: телевидение, радио, видеофильмы, кинематограф, пресса, интернет. Вместе с тем нельзя отрицать, что на СМИ лежит ответственная миссия – формирования единой национальной идеи, объективного отражения общественных настроений и изменения сознания людей в позитивном направлении.

К примеру, телевидение посредством выходящих в эфир программ берет на себя обязанности распространять знания, в том числе научные, помогать воспринимать красоту культуры и искусства, передавать образовательную информацию, выполнять просветительские задачи, вести постоянный диалог со зрителем при помощи программ новостей, ток-шоу, документальных фильмов, развлекательных передач, спектаклей, кино и т.д.

Российское общество (включая многие официальные образовательные структуры) пока не полностью осознало насущную потребность активного внедрения медиаобразования в масштабе всей страны, хотя изложение идей и основ медиаобразования и медиакритики неизменно вызывает повышенный интерес.

Литература:

1. ФЕДОРОВ, А.В. *Медиаобразование* // Большая российская энциклопедия. Т. 17. Москва: Большая российская энциклопедия, 2012, с.480.
2. ФЕДОРОВ, А.В. *Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза*. Москва: Информация для всех, 2007. 616 с.
3. ФЕДОРОВ, А.В. , ЧЕЛЬШЕВА, И.В. *Медиаобразование в России: краткая история развития*. Таганрог: Познание, 2002. 266 с. ISBN 5-94673-005-3
4. ЧЕЛЬШЕВА, И.В. Массовое медиаобразование: перспективы взаимодействия России и Великобритании. В: *Медиаобразование. Media Education*, 2015, №4.
5. *Кто есть кто в Российском медиаобразовании* [Доступно: 30.10.2017] <http://www.medigram.ru>
6. ФЕДОРОВ, А.В. *Медиаобразование: вчера и сегодня*. Москва: Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2009. 234 с.
7. *Медиаобразование в России: проблемы и перспективы*: Материалы Первой Всероссийской интернет-конференции Ассоциации кинообразования и медиапедагогике России 2004 [Доступно: 30.10.2017] <http://www.ict.edu.ru/ft/004100/mediaedu.pdf>
8. Исследование Synovate Comcon: *Жители России Всё Меньше Доверяют Телевидению* [Доступно: 30.10.2017] <http://gtmarket.ru/blog/comcon/2012/07/24/4647>
9. *Гайдаровский форум*. Доступно: 30.10.2017 <http://www.gaidarforum.ru/>
10. *Российский Интернет Форум 2015*. Доступно: 30.10.2017 http://2015.russianinternetforum.ru/upload/gazeta/rif15-gazeta-issue_02.pdf
11. *Мнение: Фейки бесполезно опровергать* [Доступно: 30.10.2017] <https://tjournal.ru/56955-mnenie-feyki-bespolezno-oprovergat>
12. Федеральное агентство по печати и массовым коммуникациям, Управление периодической печати, книгоиздания и полиграфии, Российская периодическая печать Состояние, тенденции и перспективы развития. Отраслевой доклад. 2016 УДК 339.13:[050 + 070] (470) ББК 65422.5 + 76.02 Авторский знак – P76 ISBN 978-5-904427-39-9
13. Сетевое издание «РИА Новости» Эксперты: *Медиаобразование поможет школьникам отличить правду от фейка*, 21.03.2017 [Доступно: 30.10.2017] <https://ria.ru/sn/20170321/1490482430.html>
14. БОНДАРЕНКО, Е.А. Медиаграмотность и информационная культура в современной российской школе. В: *Международный электронный научно-образовательный журнал «Медиа. Информация. Коммуникация»*, 7 номер, 2013 [Доступно: 30.10.2017] <http://mic.org.ru/new/239-mediagramotnost-i-informatsionnaya-kultura-v-sovremennoj-rossijskoj-shkole>

Prezentat la 22.10.2017

CZU: 325.2:070.1[(478)+(470)(450)(460)]

ATITUDINILE ȘI COMPORTAMENTELE DIASPOREI REDEFINESC SEMNIFICAȚIILE ȘI ROLURILE MASS-MEDIA. CAZUL MOLDOVENILOR DIN AFARA REPUBLICII MOLDOVA STABILIȚI ÎN ITALIA, FEDERAȚIA RUSĂ ȘI SPANIA

*Mihail CREȚU**Universitatea de Stat din Moldova*

Participarea socială, politică, economică și culturală a cetățenilor din comunitățile moldovenești din afara Republicii Moldova capătă relevanță în cadrul relațiilor lor cu țara de origine și cu țara gazdă. Pentru a înțelege mai bine capacitatea moldovenilor de a participa la evenimentele sociale, politice, economice și culturale importante la nivel național și transnațional, o atenție suplimentară trebuie acordată mijloacelor media și formelor de comunicare la care apelează aceștia pentru a-și revendica drepturile, declara necesitățile și expune gândurile. Rezultatele obținute în cadrul studiului denotă că membrii diasporei moldovenești stabiliți în Italia, Federația Rusă și Spania aleg și utilizează mijloace media și forme de comunicare în încercarea de a găsi spații de reprezentare și exprimare, pentru a se manifesta ca cetățeni, ca personalități și ca membri ai diferitelor comunități. În contextele multi-fațetate ale modului în care membrii diasporei moldovenești aleg și utilizează mijloace media și forme de comunicare, am identificat 4 tendințe de bază, și anume: existența a numeroase spații de apartenență; existența și înțelegerea relațiilor naționale și transnaționale; dezvoltarea și manifestarea relațiilor dintre oameni într-un univers interconectat; reevaluarea semnificațiilor conceptelor de „cetățenie” și „apartenență”.

În continuare, am identificat un triplu rol al media care facilitează participarea socială, politică, economică și culturală a moldovenilor de peste hotare: persoana utilizează media pentru a se manifesta ca individualitate; persoana utilizează media pentru a se raporta unui spațiu de apartenență; persoana utilizează media pentru a dobândi un sentiment de siguranță. În acest sens, contribuția studiului este următoarea: sunt identificate și analizate atitudinile și comportamentele moldovenilor din diaspora care duc la alegerea și utilizarea de către aceștia a unor mijloace media și forme de comunicare în defavoarea altora; sunt identificate și analizate modelele de reprezentare și participare socială, politică, economică și culturală a comunităților de moldoveni din afara țării; diaspora moldovenească din Italia, Federația Rusă și Spania este interpretată în corelație cu activismul ei social, politic, economic și cultural, cu scopul de a stabili rezonanța relațiilor moldovenilor din afara țării cu Republica Moldova și țara gazdă.

Cuvinte-cheie: *minorități, diaspora, mass-media, media tradiționale, noile media, rețele de socializare, media transnațională, reprezentare, participare socială, spații de apartenență, atitudini, comportamente, la nivel național și transnațional.*

THE ATTITUDES AND BEHAVIORS OF DIASPORA REDEFINE THE MEANING AND FUNCTION OF MASS MEDIA. THE CASE OF MOLDOVAN DIASPORA IN ITALY, THE RUSSIAN FEDERATION AND SPAIN

The social, political, economic and cultural participation of Moldovan citizens living abroad becomes relevant within their relationships with their country of origin and the host country. In order to better understand the capacity of Moldovans to participate in important social, political, economic and cultural events at national and transnational level, additional attention should be paid to the media and the forms of communication they use to claim their rights, declare their needs and resonate their thoughts. The results of the study show that Moldovan Diaspora members in Italy, the Russian Federation and Spain choose and use media and forms of communication in an attempt to find spaces of representation and expression to manifest themselves as citizens, as individuals and as members of different communities. In the multi-faceted contexts of how members of the Moldovan Diaspora choose and use different media and forms of communication, we have identified 4 basic trends, namely: the existence of multiple places of belonging; the existence and understanding of national and transnational relationships; the development and manifestation of human relationships in an interconnected universe; the re-evaluation of the meaning of the concepts of „citizenship” and „belonging”.

Next we have identified a triple role of the media that facilitates the social, political, economic and cultural participation of Moldovans living abroad: the person uses the media to manifest himself as an individual; the person uses the media to refer to a place of belonging; the person uses the media to gain a sense of security. In this respect, the contribution of the study is as follows: there are identified and analyzed the attitudes and behaviors of Moldovans from diaspora which lead them choosing and using choice and use of certain media and forms of communication to the detriment of others; there are identified and analyzed the models of representation and social, political, economic and cultural participation of Moldovans living abroad; the Moldovan Diaspora in Italy, the Russian Federation and Spain is interpreted through

the means of social, political, economic and cultural activism in order to establish the nature and extent of the Moldovans relationships with the Republic of Moldova and the host country.

Keywords: *minorities, Diaspora, mass media, traditional media, new media, social networks, transnational media, representation, social participation, places of belonging, attitudes, behaviors, national and transnational level.*

Introducere

Deplasarea între locuri dintotdeauna a generat oamenilor dorința puternică de a comunica, de a ține legătura cu cei de acasă sau de a forma noi legături pe parcurs, deși inițial mijloacele de comunicare nu erau atât de sigure ca în prezent. Procesul în sine implică faptul că, odată plecați, aceste persoane își lasă în urmă familia, prietenii și astfel renunță la relațiile sigure cu ei, care s-au consolidat de-a lungul timpului. Pentru a menține aceste relații, pentru a fi la curent cu cele mai importante evenimente din lume și de acasă, inițial au fost scrise multe scrisori și oamenii zăboveau ore întregi lângă radiouri și în fața televizoarelor.

Ziarele au fost și sunt o sursă de informare accesibilă și operativă; cu toate acestea, rubrica de știri internaționale este dedicată doar evenimentelor de mare rezonanță, subiectele de interes regional fiind omise. Dorința de a obține informații despre situația de acasă, corelată fazei de dezvoltare a mijloacelor de comunicare la acea vreme, foarte limitate și lente, au creat premisele necesare dezvoltării noilor mijloace de comunicare. Acestea au facilitat accesul oamenilor la un amalgam de informații. Astfel, ei au obținut cheia la porțile universului informațional, cu acces liber și nelimitat, unde au șansa să vizualizeze și să navigheze între o varietate de conținuturi, după bunul lor plac. Noile tehnologii au facilitat transferul liber și operativ de informații, un avantaj important față de mijloacele tradiționale care suferă la acest capitol. Apariția noilor tehnologii de comunicare le-a permis utilizatorilor să interacționeze direct cu sursele care, la rândul lor, au permis utilizatorilor să interacționeze reciproc.

Noile platforme devin tot mai accesibile. Treptat, intrăm în posesia computerelor personale mai mici, cu capacități de navigare și transmitere a informației mai operative. Progresele tehnologice ating noi culmi odată cu utilizarea largă a laptop-urilor, tabletelor electronice, notebook-urilor și, cel mai recent, a smartphone-urilor. Toate aceste platforme sunt concepute să faciliteze întrunirea și interacționarea între persoane pe arena publică în rețea. Internetul este o resursă datorită căreia oamenii și-au îmbunătățit capacitatea de comunicare. Serviciile disponibile publicului larg, cum ar fi Facebook, Twitter, Skype, Google, YouTube etc., precum și numeroasele aplicații disponibile pe dispozitivele electronice personale au revoluționat modul în care oamenii interacționează astăzi [1]. Noile platforme au dat un nou sens rețelelor și serviciilor informaționale din întreaga lume. Paginile web de știri, televiziune și radio, schimbul de informații și imagini în timp real au redus distanțele dintre oameni. Socializarea în rețea a dus la dezvoltarea și consolidarea unor comunități formate pe bază de interese și necesități comune. A devenit doar o chestiune de timp până când persoanele, cu legături familiale și culturale puternice, să încerce să-și dea întâlnire în cadrul acestor comunități. Comunitățile online oferă o șansă în plus prietenilor și rudelor, care au rupt legătura cu mult timp în urmă, să se regăsească și să comunice.

Potrivit lui Preston Paschal [2], nu mai există dubii că mijloacele media și formele de comunicare sunt tot mai diverse, întrunesc tot mai multe platforme, în cadrul cărora sunt lansate și consumate informații, fără limite. Zilele de hegemonie ale media tradiționale, care prin presa scrisă, televiziune și radio, de-a lungul anilor au promovat idealuri și identități, modele de comportament general acceptate, au apus dacă nu în toate, atunci în majoritatea societăților europene. Dar să nu confundăm lucrurile. Dominația presei scrise și a televiziunii nu a fost înlocuită cu un sistem media nou. În teorie, universul media reprezintă un ansamblu de platforme complexe autonome. În acest sens, media tradiționale continuă să existe și să fie influente, în timp ce noile media își întăresc pozițiile și devin tot mai influente. De exemplu, televiziunea rămâne cea mai populară sursă de informare și accesibilitatea televiziunii pe diferite platforme i-a consolidat statutul de lider în rândul mijloacelor de informare în masă, care continuă să atragă un public larg și variat. În același timp, în pofida faptului că noile media oferă noi oportunități pentru desfășurarea liberului dialog și schimbului de informații, de multe ori acestea adoptă instrumentele utilizate de media tradiționale.

Noile media favorizează libera participare, producerea și evaluarea în comun a conținutului. O echipă de cercetători [3] a Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură a investigat tendințele actuale în domeniul libertății de exprimare și mass-media și a constatat că media online își extind eforturile și au

ajuns să ocupe un spațiu comunicațional larg, în care mijloacele tradiționale se converg cu cele noi. Eforturile repetate ale instituțiilor în cauză, care de multe ori reprezintă interesele unor actori sociali, politici, culturali și economici puternici, cointeresați să controleze conținutul și fluxul informației, au dat naștere unor dezbateri publice legate de capacitatea noilor media de a asigura utilizatorilor lor un spațiu liber și necompromis. Pe de altă parte, aceste forme sunt contracarate de platformele online incluzive, în cadrul cărora persoane și grupuri de oameni se pot implica într-un schimb liber de informații, pe înțelesul tuturor, conectați împreună prin aceleași interese, limba vorbită și experiențe similare. Spațiile dedicate dialogului și apartenenței au fost dintotdeauna disputate și neliniștite.

Care sunt motivele ce determină oamenii să aleagă și să utilizeze unele mijloace media în defavoarea altora?

Media face parte tot mai activ din viața de zi de zi a oamenilor, îi învață despre viața în familie, în comunitate, le vorbește despre responsabilitățile și drepturile cetățenilor. Media poate stabili locul minorităților într-o societate sau alta, prin frecvența și modul în care sunt reflectate interesele, necesitățile și drepturile acestora în cadrul diferitelor platforme și prin reprezentarea și interpretarea participării minorităților la cele mai importante evenimente sociale, politice și culturale din societate. În același timp, diversitatea mijloacelor media a servit oamenilor în calitate de platformă, în care aceștia nu mai sunt doar receptori, dar participă și în calitate de producători.

Definiția conceptului de „diaspora” ne poate ajuta să răspundem la întrebarea de mai sus. Atitudinile și comportamentele membrilor diasporii ne permit să studiem o serie de tendințe prin care aceștia se raportează la diferite domenii publice la nivel național și transnațional, totodată menținându-și individualitatea.

Camelia Benciu [4] propune o definiție proprie, conform căreia diaspora reprezintă un grup social care există în afara hotarelor unui stat și care a reușit în timp: 1) să-și mențină identitatea națională, culturală sau religioasă de grup datorită unui puternic sentiment de apartenență și legăturilor formale sau informale cu țara de origine; 2) să participe cu succes la evenimentele sociale, politice, economice și culturale importante din țara de origine. Acțiunile cetățenilor din diaspora sunt determinate în mare măsură de motive politice și se evidențiază printr-o implicare emoțională puternică, provocată de dezamăgirea și protestul față de evenimentele de acasă, precum și de statutul lor social în lume. Resursele media în mâinile membrilor unei diaspora reprezintă un instrument în facilitarea relațiilor lor cu țara de origine.

În sens popular, Simona Stănică [5] spune că diaspora se caracterizează prin mobilitatea persoanelor și stabilirea acestora pe tărâmurii noi. Aceste procese sunt determinate de evenimente ce se desfășoară conform principiului cauză-efect. Pentru a înțelege mai bine capacitatea membrilor unei diaspora de a participa la evenimentele sociale, politice, economice și culturale importante la nivel național și transnațional, o atenție suplimentară trebuie acordată mijloacelor media și formelor de comunicare la care apelează aceștia pentru a-și revendica drepturile, declara necesitățile și expune gândurile. Rețelele sociale reprezintă cele mai importante platforme utilizate în acest sens și trebuie studiate minuțios.

Pari Delir Haghghi [6], împreună cu colegii săi de la Universitatea Monash (Australia), a analizat la diferite etape procesele de integrare a media sociale în spațiul mediatic și a stabilit că acestea sunt entități care mobilizează milioane de voci și personalități și, într-o oarecare măsură, sunt instrumente care educă viitoarele generații de cetățeni. Astfel, articolul își are punctul de pornire în obiectivul de a înțelege potențialul și restricțiile comunicării, care are capacitatea de a depăși orice granițe. Aici se impun trei întrebări: Cum se schimbă mass-media? Cum utilizează cetățenii din diaspora mass-media? și Ce rol joacă mass-media în reprezentarea și promovarea dreptului la libera exprimare a acestora?

Reprezentarea corectă și incluzivă a comunităților din diaspora în mass-media este în strânsă legătură cu acțiunile membrilor acestora corelate dorinței lor de a aparține și a se raporta la ceva. Eliezer Ben-Rafael [7] subliniază că membrii comunităților din diaspora, cel mai numeros grup minoritar în Europa, nu sunt considerați cetățeni ai statelor gazdă, deși locuiesc pe teritoriul acestor țări. Aceștia, de cele mai multe ori, sunt parte a unor rețele naționale și transnaționale, care se întrunesc frecvent, inclusiv în spațiul media. Constatările autorului confirmă autenticitatea demersului științific abordat în prezentul articol, prin care dorim să stabilim rezonanța relațiilor la nivel național și transnațional a comunităților din diaspora cu țara de origine și țara gazdă, relații facilitate de mass-media. În acest sens, au fost înregistrate tendințele moldovenilor din afara țării de a alege și utiliza mijloacele media și formele de comunicare, de a se mobiliza și interacționa,

fiind analizată și rezonanța mesajelor lansate de aceștia la nivel național și transnațional. Acest articol scoate în evidență faptul că mass-media sunt și trebuie înțelese în calitate de spații în cadrul cărora comunitățile din diaspora tot mai frecvent discută despre interese și necesități, fac declarații și se mobilizează. Dedicat aspectelor de comportament, articolul analizează în mod special caracterul complex al modelelor de comunicare și mobilizare a moldovenilor de peste hotare și consecințele acestora în vederea exprimării apartenenței lor la diferite entități culturale și politice.

Nando Sigona [8] și alți membri ai echipei de cercetare în cadrul *Oxford Diasporas Programme* au conchis asupra faptului că oamenii din diaspora alcătuiesc în Europa grupul minoritar cel mai activ din punct de vedere social, politic, economic și cultural. Aceștia locuiesc și în dese cazuri sunt cetățeni ai mai multor state europene și, în același timp, sunt inițiatori și participanți la multiple evenimente sociale, politice, economice și culturale de mare amploare care au loc la nivel național și transnațional și fac acest lucru în mare parte prin intermediul mass-media. Aceste persoane utilizează diferitele mijloace media și forme de comunicare în moduri care se alimentează din dorința lor pentru identitate și apartenență. Argumentele solide în favoarea potențialului mijloacelor media și de comunicare de a pune acești oameni în poziția de a-și revendica în mod liber și imediat drepturile și libertățile au fost confirmate mai ales odată cu consolidarea rețelelor sociale online.

Olga Bailey Guedes [9] vorbește despre faptul că rețelele sociale online reușesc să anuleze constrângerile media tradiționale față de minorități, oferind acestora spații de exprimare multiple și accesibile. Prin intermediul platformelor sociale cetățenii din diaspora își declară în mod deschis și vocal insatisfacția față de acțiunile țării gazdă și ale țării de origine. Speranțele și temerile oamenilor dimensionează modul de funcționare a media.

Care este capacitatea de influență a discursurilor virtuale asupra proceselor decizionale la nivel național și transnațional?

Odată cu dezvoltarea și consolidarea internetului și a noilor tehnologii informaționale, rețelele de socializare au devenit indispensabile actului comunicării dintre Moldova și cetățenii săi din străinătate. Rețelele de socializare online pot determina persoanele să fie active și în viață reală, precum și să întărească dorința acestora de a participa la unele evenimente ce au loc în țara de origine sau, mai mult, să revină acasă. Shelley Boulianne [10] evidențiază faptul că prin intermediul rețelelor de socializare persoanele și grupurile de oameni pot accesa, de asemenea, diferite surse de finanțare. De exemplu, proiectele mai mici, locale, cărora le este restricționat accesul la bani și alte resurse organizatorice, în spațiul public virtual devin mai vizibile și astfel implementatorii pot solicita și face rost de acestea. În acest fel, persoane cu inițiativă din diaspora pot participa la diferite evenimente din țara lor de origine, pot contribui direct și investi în proiecte, ceea ce contribuie la consolidarea sentimentului lor de apartenență.

Arena virtuală a reușit să aducă laolaltă un grup care până nu demult era foarte dezbinat. În funcție de necesitățile utilizatorilor, există diverse platforme care asigură accesul lor la rețea, facilitează comunicarea între persoane și grupuri de oameni. De exemplu, ne este cunoscută resursa Google [11] ca motor de căutare în Internet, însă această opțiune este doar una dintre numeroasele servicii pe care le oferă Google. În acest sens, pentru a facilita participarea în rețea a utilizatorilor, sunt disponibile o serie de opțiuni pentru stocarea și transmiterea informațiilor și multe alte opțiuni de utilitate imediată. Documentele și fișierele cu informații pot fi stocate și transmise ușor între grupuri largi de utilizatori ai Google, care pot conține texte, fotografii și imagini video, utilizate atât în scop personal, cât și în alte scopuri. Utilizatorii mai pot posta informații, fotografii, se pot alătura unor grupuri pe bază de interese comune, pot face actualizări și pot primi notificări de la persoanele și grupurile ai căror membri sunt.

O altă resursă este Facebook [12], care în ultimii ani a devenit platformă dominantă în rândul rețelelor de socializare disponibile pe Internet, numărul utilizatorilor activi depășind în 2017 cifra de 1,5 miliarde. Aceștia pot posta statusuri și mesaje de stare și se pot implica în schimburi de mesaje, fotografii și imagini video; pot primi notificări de la alți utilizatori sau alte grupuri. Numai pe Facebook putem găsi următoarele grupuri: asociația emigranților moldoveni din Italia „Assomoldave”; asociația de promovare socioculturală „Doina”; ziarul moldovenilor din Italia „Gazeta Basarabiei”; asociația moldo-italiană pentru colaborare și integrare „A.M.I.C.I.”; Centrul național cultural moldovenesc în Rusia „Luceafărul”; societatea culturii moldovenești în Rusia „Speranța”; organizația obștească național-culturală moldovenească în Rusia „Bucuria”; asociația obștească în Spania „ARBS Basarabia”etc. Toate aceste grupuri iau într-o atenție sporită evenimentele sociale, politice, economice și culturale ce se desfășoară în Moldova.

Unul dintre scopurile principale ale rețelelor de socializare online este promovarea unui sentiment de apartenență comunitară, în cadrul cărora utilizatorii se pot implica în schimburi de informații, mesaje, opinii și, adițional, pot oferi reacții de răspuns acestora. Accesul la tribuna publică virtuală nu este restricționat și nu aparține în mod exclusiv unor grupuri cointeresate. Plasarea diverselor informații și exprimarea liberă a opiniilor corelate acestora încurajează dezvoltarea unui dialog care uneori escaladează în dispute verbale mai aprinse, ceea ce ne amintește un pic de modul de a fi tipic moldovenesc. Spațiul virtual nu este nici diferit, nici identic cu spațiul fizic, dar ambele au aceleași reguli de joc. Datorită calității efemere a informației, subiectele de discuții sunt multiple și diverse, cu tabere de pro și contra și care în timp își pierd din actualitate [13].

Complexitatea actului comunicării în care sunt implicați moldovenii din afara țării și modul în care aceștia participă în cadrul unor procese de comunicare în alimentarea sentimentului lor de apartenență este abordat în cadrul unor interviuri realizate cu membrii diasporei moldovenești stabiliți în Italia, Federația Rusă și Spania, desfășurate în perioada mai-august 2017. Încă de la etapele inițiale am constatat că membrii diasporei moldovenești sunt participanți ai unui univers media aflat la intersecția dintre media tradiționale și noile media, care coexistă, toate având roluri diferite în viața lor. Rezultatele obținute în urma cercetării empirice au arătat că membrii diasporei moldovenești utilizează mijloacele media și formele de comunicare împreună și în mod repetat. Pentru moldoveni, comunicarea în cadrul rețelelor sociale online are loc în mare parte în limba română. Pe unele platforme aceștia interacționează în română și rusă, în timp ce alte platforme sunt disponibile exclusiv în limba rusă. Aceste constatări atestă faptul că diaspora moldovenească continuă să interacționeze în limba maternă și să acționeze în calitate de ambasador al culturii și tradițiilor moldovenești. Răspunsurile respondenților în legătură cu alegerea și utilizarea mijloacelor media, influențate de o dorință puternică de apartenență, ne-au dezvăluit un univers complex, format din numeroase și diverse platforme și căi la care recurg acești oameni în încercarea de a obține o înțelegere despre poziția lor în societate în calitate de minorități naționale.

Rezultatele obținute ne vorbesc și despre rolul sporit pe care îl joacă în viața respondenților televiziunea transnațională, precum și despre diversitatea căilor la care aceștia recurg atunci când utilizează Internetul. Răspunsurile au confirmat de asemenea că majoritatea participanților la studiu (90%) utilizează atât mijloacele media în limba română, cât și pe cele disponibile în limba țării gazdă, fapt ce denotă manifestarea diasporei moldovenești atât în mediul național, cât și în mediul transnațional. Cazurile Italiei, Federației Ruse și Spaniei au fost selectate la etapa de cercetare calitativă deoarece aici găsim cele mai largi comunități de etnici moldoveni. Au fost realizate câte 20 de interviuri cu membri ai diasporei moldovenești pentru fiecare caz în parte. Potrivit datelor raportului publicat de Global Web Index [14], în corelație cu modul diferit în care persoanele cu vârste diferite se manifestă și participă din punct de vedere social și politic, respondenții au fost repartizați după criteriul de vârstă în 3 grupuri, și anume: 15-30 ani, 31-45 ani și 46 și mai mulți ani. Curios este faptul că, deși participanții la studiu se deosebeau după gen, vârstă, loc de trai, nivel de trai, am identificat totuși o serie de tendințe de a utiliza mijloacele media și de a participa la actul comunicării în mod similar.

Un alt aspect important este că moldovenii aleg și utilizează zilnic multiple și diverse mijloace media și căi de comunicare. Diferențele dintre respondenți s-au dovedit a fi mai evidente la nivelul conținutului mesajelor consumate, unde ciocnirea dintre generații putea fi sesizată cu ușurință. Rezultatele obținute în cadrul cercetării denotă și faptul că membrii diasporei moldovenești stabiliți în țările investigate aleg și utilizează mijloace media și forme de comunicare în încercarea de a găsi spații de reprezentare și exprimare, pentru a se manifesta ca cetățeni, ca personalități și ca membri ai diferitelor comunități.

Participarea în spațiul informațional: aspecte de incluziune, libertatea de exprimare și comunicare

Olga Bailey Guedes [15], împreună cu colegii săi, a stabilit că diversitatea mijloacelor media și a formelor de comunicare nu este un subiect asociat în mod exclusiv progresului tehnologic, ci are tangențe și în modul în care noile tehnologii permit și, uneori, restricționează accesul la informație, libera comunicare și exprimare. În contextele multi-fațetate ale modului în care oamenii din diaspora aleg și utilizează mijloacele media și formele de comunicare, autoarea a identificat 4 tendințe de bază, și anume:

- existența a numeroase spații de apartenență (oamenii se deplasează între numeroase și diverse spații de apartenență, fizice sau imaginare);
- existența și înțelegerea relațiilor transnaționale (prestația socială și politică a comunităților din diaspora se extinde dincolo de granițe, la fel și sentimentul de apartenență al membrilor acestora);

– dezvoltarea și manifestarea relațiilor dintre oameni într-un univers interconectat (pentru mulți, comportamentul în rețea stabilește forme de comportament general acceptate);

– reevaluarea semnificațiilor conceptelor de „cetățenie” și „apartenență” (acestea acționează în afara sferei sensului general-acceptat pentru a include numeroasele și diversele evenimente și experiențe care le conferă mai mult sens).

Datele obținute în cadrul studiului atrag atenția asupra mai multor experiențe, interese, necesități și preocupări ale diasporei moldovenești din Italia, Federația Rusă și Spania. În acest sens, am urmărit să identificăm și să analizăm provocările și oportunitățile în spațiul media pentru libera exprimare, comunicarea, apartenența și reprezentarea membrilor acestui grup. Am determinat că pentru a înțelege cât mai bine rolul media în viața de zi cu zi a moldovenilor din afara țării trebuie să acordăm atenție în primul rând atitudinilor și comportamentelor acestora în direcția alegerii și utilizării mijloacelor media și a formelor de comunicare. În acest context, în cadrul studiului am identificat un triplu rol al media care facilitează participarea oamenilor la evenimentele sociale, politice, economice și culturale importante la nivel național și transnațional, și anume:

– persoana utilizează media pentru a se manifesta ca individualitate. Moldovenii aleg și utilizează diverse mijloace media disponibile în limba lor și care le asigură conexiunea cu diferite grupuri la nivel național și transnațional. Acest tip de media pune utilizatorii săi în poziția de a fi în deplin control asupra conținutului și formei mesajului. Într-o oarecare măsură, acestea pot fi numite media specializate, în cadrul cărora se întrunesc grupuri de oameni cu interese și necesități comune, care aparțin aceleiași etnii sau grup minoritar, se manifestă la nivel național și transnațional, au aceleași preocupări și decid singuri asupra regulilor de joc. Protejați de un sentiment de siguranță și incluziune, acționează ca individualități și în același timp ca parte a unei comunități. Aceste media sunt disponibile pe multiple și diverse platforme care creează tuturor utilizatorilor oportunități egale de a-și găsi un loc de refugiu, în care să fie auziți și ascultați. Cu toate acestea, chiar și aici sunt duse lupte aprige pentru control și influență. Totuși, acest model nu poate fi considerat un remediu deplin al problemelor de participare, reprezentare, apartenență și liberă exprimare cu care se confruntă comunitățile din diaspora;

– persoana utilizează media pentru a se raporta unui spațiu de apartenență. Acest tip de media permite moldovenilor ce provin din diferite medii sociale, cu ideologii, vârste, ocupații și venituri diferite să se întrunească în spații publice și să-și revendice poziția în cadrul unor comunități alternative în care interacționează și se dezvoltă permanent, provoacă ierarhiile preexistente și care reprezintă o punte de lansare pentru noi lideri de opinie;

– persoana utilizează media pentru a dobândi un sentiment de siguranță. Rezultatele obținute la etapa calitativă a studiului denotă că majoritatea membrilor diasporei moldovenești aflați în cele trei țări investigate apelează la multiple surse media, tradiționale și noi. Media de multe ori funcționează ca liant între oamenii dispersați în diferite țări și orașe și reîntregește comunități separate.

La general, media abordează persoanele și grupurile de oameni ca parte a unei societăți, evidențiind particularitățile comune și deosebiriile dintre aceștia ca parte a mai multor comunități în cadrul unei singure comunități și stabilește oportunitățile și provocările în calea conviețuirii acestora în așa fel încât cu toții să se manifeste ca individualități, fără să îngreuească drepturile și libertățile celorlalți. Triplul rol al media, prezentat mai sus, demonstrează cel mai bine capacitatea media de a reprezenta comunitățile din diaspora și ilustrează căile de participare a membrilor acestora în spațiul respectiv. Totodată, denotă varietatea mijloacelor disponibile, precum și rolurile diferite ale acestora ca elemente ale unui univers media complex și interconectat.

Majoritatea participanților la studiu și-au declarat sentimentul de înstrăinare față de țara gazdă pe motiv de marginalizare și discriminare

Monica Kim [16] a analizat spațiile de apartenență virtuale și a dedus că comunitățile virtuale sunt o expresie a nesiguranței și vulnerabilității, de altfel, două stări pe care mulți moldoveni le resimt în țările gazdă. Analiza acestor comportamente ne poate ajuta să înțelegem cum unii oameni decid să găsească refugiu în comunități îndepărtate în pofida celor din apropiere imediată, ca modalitate de protecție împotriva marginalizării și discriminării la care sunt expuși. Afilierea moldovenilor la aceste comunități îi ajută să depășească cazurile de discriminare și marginalizare împotriva lor.

Media și actul comunicării sunt realități ale vieții de zi cu zi și în cadrul acestora sunt create imagini despre sine și despre mediul înconjurător. Aici, mesajul își are sursa în valorile și credințele personale ale emițătoru-

lui, dar prinde contur în filtrul valorilor și credințelor receptorilor. Alegerea și utilizarea mijloacelor media reprezintă suma valorilor și credințelor unei persoane. Utilizatorii mai versați își mobilizează valorile și concepțiile în așa fel încât să producă tendințe și comportamente generale, inițiind spații de dialog complexe, care organizează inclusiv lumile celorlalți participanți. Internetul în sine facilitează libera alegere sau, cum am menționat anterior, călătoria între diverse surse. Aici, utilizatorul deține un sentiment de putere absolută și control asupra informației, fiind acela care în ultimă instanță decide ce să producă și ce să consume, după bunul lui plac. Nu mai puțin important este faptul că, în timp ce relațiile dintre oameni sunt restricționate de numeroși factori determinați de particularitățile de vârstă, clasă socială, sex, educație, nivel de trai, loc de trai etc. ale acestora, comunicarea online este mereu accesibilă pe platforme și prin mijloace multiple și oferă persoanelor oportunități egale de a se exprima și manifesta liber. Sentimentul de a controla conținutul și fluxul informațiilor și comunicării induce suficientă încredere oamenilor că sunt parte a unei lumi în care părerea lor contează și este luată în considerare.

În cadrul studiului am stabilit că valorile și concepțiile unei persoane prind contur mai ales când aceasta se manifestă pe platforme multiple, în cadrul cărora formează numeroase relații cu oameni și locuri și împreună creează sensuri despre lume. Atât media tradițională, cât și noile media, prin diversitatea conținutului, accesibile în diverse limbi și la nivel transnațional, asigură oamenilor acel sentiment de securitate și apartenență, atât de necesar lor. În Republica Moldova, mai ales în ultima vreme, diaspora moldovenească și-a anunțat disponibilitatea de a participa la soluționarea problemelor de mare rezonanță cu care se confruntă țara pe plan local și internațional. Căile de participare sunt multiple: de la ambasadori, donații, dialog până la tragerea la răspundere a autorităților și desfășurarea de proteste. Pe diferite căi legale, comunitățile din diaspora pot direcționa acasă resurse importante în susținerea unor inițiative pozitive.

La început, în calitate de premisă pentru acest studiu a servit teza că alegerea și utilizarea mijloacelor media și a formelor de comunicare se află în strânsă legătură cu activitățile cotidiene ale oamenilor. Această premisă, de fapt, a avut la bază două motive. Demersul analitic inițial a avut sarcina să ne ajute să înțelegem mai bine modul în care membrii diasporei moldovenești aleg și utilizează diverse mijloace media și forme de comunicare și, în aceeași măsură, să obținem o imagine mai clară a barierelor și oportunităților pe care le oferă media moldovenilor de a se manifesta și exprima liber.

Datorită accesibilității și diversității mass-media, diaspora poate accesa numeroase surse de informare și prin platforme diferite se poate implica în procese de discuție și comparație a informațiilor. Informațiile ajung la receptori în timp real și generează reacții imediate, ceea ce îi transformă în participanți relevanți și implicați direct. Cel puțin opt elemente contribuie la consolidarea acestei relații: menținerea anonimatului; disponibilitatea și accesibilitatea informației; volumul și diversitatea informației disponibile; viteza cu care poate fi accesată și distribuită informația; participarea utilizatorilor pe bază de interese și necesități comune; caracterul subiectiv al informației; accesibilitatea informației în diferite formate; lipsa reglementărilor stricte cu privire la accesarea și participarea utilizatorilor în spațiul public virtual. Controlul exercitat de public asupra informației prin noile media a extins capacitatea oamenilor de a-și revendica dreptul la libera exprimare. În prezent, o persoană deține controlul asupra mijloacelor media și informațiilor pe care dorește să le acceseze și în același timp poate produce și distribui informații personale. Membrii diasporei moldovenești se întrunesc pe arena publică virtuală, lansează idei și participă în dezbateri cu privire la diferite evenimente sociale, politice, economice și culturale importante ce au loc acasă și la nivel internațional. Mass-media împuternicește cetățenii din comunitățile moldovenești din afara Republicii Moldova să se manifeste în mod liber și cu impact important asupra evenimentelor sociale, politice, economice și culturale de mare amploare din viața lor.

Concluzii

Astăzi, mai mult ca niciodată, media reprezintă un produs al multitudinilor de atitudini și comportamente personale, care se spune că s-au dezvoltat în detrimentul relațiilor interpersonale mai tradiționale. Unii autori, la care am făcut referință în acest articol, au confirmat acest lucru, dar majoritatea consideră că media mai degrabă consolidează decât rup formele relaționale tradiționale, cum ar fi familia și comunitatea, pentru a repara în special rupturile provocate de migrație și mobilitate. Cu certitudine, media este un catalizator important al relațiilor informale și poate fi, în anumite circumstanțe, un mijloc primar de relaționare. În prezent, comunitățile din diaspora sunt primii beneficiari ai serviciilor media, multiple și diverse, prin intermediul cărora reușesc să se manifeste și să participe la evenimentele sociale, politice, economice și culturale la nivel național și transnațional, în principal prin intermediul rețelelor de socializare.

Avantajele media sunt multiple și importante pentru viața de zi cu zi a oamenilor din diaspora, dar nu mai puțin important este și faptul că impactul pe care îl au mesajele și relațiile în mediul online de cele mai dese ori nu se transpune în intensitate și offline. Mai exact, chiar dacă ușurința de comunicare în cadrul media sociale aduce beneficii majore comunităților din diaspora, acest lucru poate să nu aibă niciun impact asupra formelor de excluziune, marginalizare sau discriminare cu care se confruntă membrii acestora în viața reală. Moldovenii din diaspora nu sunt o excepție și răspunsurile intervievaților au prezentat foarte elocvent această situație. Totodată, în cadrul studiului am stabilit că media priește în mod special principiilor sociale ca diversitatea și toleranța, în loc să anuleze granițele internaționale. Îndeosebi, media sociale reprezintă o modalitate eficientă de exprimare a diferenței culturale, în cadrul cărora persoane și grupuri de oameni se pot întruni și discuta în limba lor, fără constrângeri.

În realitate, utilizatorii media contribuie cel mai mult la dezvoltarea continuă a diverselor platforme. Atât timp cât oamenii interacționează în spațiul mediatic, prin căi multiple și diverse, platformele media se adaptează formelor de comportament ale utilizatorilor. De exemplu, rețelele sociale, cum ar fi Facebook, sunt considerate mai conservatoare, din simplul motiv că utilizatorii din întreaga lume evită aici postările politice și religioase. Spre deosebire de Facebook, aplicațiile de socializare mai personale, de genul WhatsApp, pot fi aplicate în evenimente importante care pot provoca schimbări sociale sau politice.

Formele de comunicare au evoluat în așa măsură, încât azi, utilizând media, oamenii comunică eficient prin fotografii și imagini, se pot exprima oricând și prin intermediul formelor grafice de comunicare.

Cu toate că media tradiționale continuă să existe și să fie influente, noile media își consolidează pozițiile și devin tot mai influente. Elocvente în acest sens sunt inovațiile propuse de noile media, cum ar fi faptul că acestea au creat un nou gen de comunicare, bazat pe grupuri. Înainte de media sociale, produsul mediatic era consumat exclusiv în intimitate, în fața televizorului sau lângă radio, cu ziarele sau scrisorile în mână ori la telefon. În schimb, media sociale sunt dedicate în principal grupurilor și permit întrunirea unui public de diferite dimensiuni și cu grade de intimitate diferite. Datorită media, diaspora întreține mereu relațiile cu cei apropiați din țara de origine. Pentru multe persoane din diaspora, care trăiesc departe de familiile lor, mediul online este spațiul de apartenență de bază, unde își petrec cea mai mare parte a timpului. Fiind departe de cei dragi, aici sunt capabili să redefinească simțul proximității și să mențină legătura cu apropiații.

În lumina rezultatelor obținute, am constatat că mass-media nu-i face pe oameni mai individualiști. Chiar dacă pe parcursul studiului am atestat atitudini și comportamente ale moldovenilor din diaspora care au dat dovadă de individualism, acestea au fost în minoritate. Pentru a întreține relații și a comunica, pentru a se manifesta și a participa cât mai eficient împreună la diferite evenimente sociale, politice, economice și culturale, oamenii folosesc diverse platforme. Totodată, în dependență de platformele utilizate, viața privată a persoanei poate deveni obiect de discuții în spațiul public, fapt ce transformă procesele de alegere și utilizare a media într-o problemă socială și morală. Contrar criticilor aduse unor autori vizați în acest articol, care susțin că media sociale sunt o amenințare la adresa vieții private, mulți dintre participanții la studiu au vorbit despre faptul că utilizează media pentru a evada din realizarea vieții cotidiene, marcate de agitație și stres pe care-l resimt zilnic. Pentru unii din ei, media poate fi singura nișă unde își pot găsi un loc al lor, unde își pot petrece timpul, singuri sau împreună cu cei apropiați.

Referințe:

1. Raportul *Digital Media and Society: Implications in a Hyperconnected Era*, proiectul *Shaping the future implications of digital media for society*, Forumul Economic Mondial, 2016
http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_DigitalMediaAndSociety_Report2016.pdf
2. PASCHAL, P. *Reshaping communications: technology, information and social change*, 2001, p.240-273.
3. GAGLIARDONE, I., GAL, D., ALVES, P.T. and MARTINEZ, S.G. *World trends in freedom of expression and media development*. UNESCO, 2015, p. 94-108. <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002349/234933e.pdf>
4. BECIU, C. Diaspora și experiența transnațională. Practici de mediatizare în presa românească. În: *Revista Română de Sociologie*, 2012, p.51-53. <http://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.1-2-2012/03-CBeciu.pdf>
5. STĂNICĂ, S. Diaspora și fenomenul de brain drain. În: *Revista Română de Sociologie*, 2013, p.388-398. <http://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.5-6-2013/04-SStanica.pdf>
6. HAGHIGHI, P.D., BURSTEIN, F., Li H. and WANG, C., *Integrating social media with ontologies for real-time crowd monitoring and decision support in mass gatherings*, Universitatea Monash, 2013.

https://www.researchgate.net/publication/236897641_Integrating_social_media_with_ontologies_for_real-time_crowd_monitoring_and_decision_support_in_mass_gatherings

7. BEN-RAFAEL, E., STERNBERG, Y., BOKSER, L.J. and GORNY, Y. Transnationalism: diasporas and the advent of a new (dis)order. In: *International Comparative Social Studies*, 2009, p.75-101.
8. SIGONA, N., GAMLEN, A., LIBERATORE, G. and KRINGELBACH, H.N. *Diasporas reimaged spaces, practices and belonging*. Oxford Diasporas Programme, 2015, p.32-41.
<http://www.migration.ox.ac.uk/odp/Diasporas%20Reimagined%20full%20book%20low%20res.pdf>
9. GUEDES BAILEY, O. Diasporas in online spaces: practices of self-representation and belonging. In: *Mediating cultural diversity in a globalized public space*, 2012, p.21-33.
10. BOULIANNE, S. *Social Media Use and Participation: A Meta-analysis of Current Research*, Revista Information, Communication and Society, 2015.
11. <https://en.wikipedia.org/wiki/Google>
12. <https://en.wikipedia.org/wiki/Facebook>
13. https://en.wikipedia.org/wiki/Online_community
14. Global Web Index. Raportul *Digital vs Traditional Media Consumption*, 2017.
http://dewina-journal.foutap.com/wp-content/uploads/2017/03/Digital_vs_Traditional_Media_Consumption.pdf.pdf
15. GUEDES BAILEY, O., CAMMAERTS, B. and CARPENTIER, N. Understanding alternative media. In: *Issues in Cultural and Media Studies*, 2007, p.63-72. <https://comunepersoal.files.wordpress.com/2011/02/nderstanding-alternative-media-issues-in-cultural-and-media-studies.pdf>
16. KIM, M. The good and the bad of escaping to virtual reality. In: *The Atlantic*, 2015.
<https://www.theatlantic.com/health/archive/2015/02/the-good-and-the-bad-of-escaping-to-virtual-reality/385134/>

Prezentat la 18.09.2017

CZU: 342:342.76

INTERDICȚIA ELIBERĂRII UNOR ACTE DEBITORULUI ÎN CADRUL PROCEDURII DE EXECUTARE SILITĂ PRIVITĂ DIN PERSPECTIVA NORMELOR CONSTITUȚIONALE

*Aurel BĂIEȘU, Gheorghe RENIȚĂ**

Universitatea de Stat din Moldova

**Curtea Constituțională a Republicii Moldova*

Prezentul studiu este consacrat analizei interdicției privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere din perspectiva unor norme constituționale. În acest context, se valorifică cadrul *de lege lata*, raționamentele instanței de contencios constituțional, abordările doctrinare și practica judiciară în domeniu. În particular, se relevă că interdicția eliberării pașaportului și a documentului de călătorie (actele care permit ieșirea din țară) aplicată față de debitor în cadrul procedurii de executare silită a unui document executoriu constituie o ingerință în dreptul la libera circulație consfințit de art.27 din Constituție. Pe de altă parte, interdicția eliberării buletinului de identitate și a permisului de ședere ca o categorie de acte de identitate aparte, precum și a documentelor de stare civilă și a permisului de conducere implică intruziuni în dreptul la respectarea vieții familiale și private consacrat la art.28 din Constituție. Totuși, atât dreptul la libera circulație, cât și dreptul la respectarea vieții familiale și private nu fac parte din categoria drepturilor absolute, a căror restrângere se exclude. De aceea, în acest sens s-a apelat la testul de proporționalitate ca o metodă logică destinată să ajute la stabilirea echilibrului corect între restricțiile impuse de prevederea contestată și gradul de severitate al măsurii aplicate, analizând dacă dreptul la libera circulație și dreptul la respectarea vieții private și de familie au suferit o limitare ce nu se încadrează în condițiile impuse de Constituție. S-a arătat că ingerința în cauză urmărește un scop legitim, și anume: protecția drepturilor altora, în speță, a dreptului creditorului de a obține executarea de către debitor a obligației ce i se incumbă în baza unui document executoriu. În cele din urmă, după punerea în balanță a drepturilor concurente, se conchide că interdicția privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere reprezintă o măsură excesivă în raport cu obiectivul ce trebuie atins și, prin aceasta, fiind contrară art.27 și 28 coroborate cu art.23 și 54 din Constituție.

Cuvinte-cheie: *creditor, debitor, interdicție, documente de stare civilă, pașaport, acte de identitate, permis de conducere, executare silită, liberă circulație, respectarea vieții familiale și private, proporționalitate.*

THE BAN ON ISSUING CERTAIN ACTS TO THE DEBTOR IN THE MATTER OF ENFORCEMENT PROCEDURE IN THE LIGHT OF CONSTITUTIONAL PROVISIONS

This research is dedicated to the analysis of the ban on issuing civil status documents, identity documents or driving licenses to the debtors in the light of certain constitutional provisions. In this context, the wide legal framework, the judgments of the Constitutional Court, doctrinal approaches and judicial practice in the field are used. In particular, it appears that the ban on issuing a passport and travel document (the documents permitting to leave a country) applied to the debtor in the forced execution procedure of an enforceable document constitutes an interference in the freedom of movement enshrined in art.27 of the Constitution. On the other hand, the prohibition of issuance of the identity card and residence permit as a category of special identity documents, as well as civil status documents and the driving license, implies intrusions in private and family life, enshrined in art.28 of the Constitution. However, both, freedom of movement right and private and family life are not part of the category of absolute rights, which limitation is prohibited. This is why the proportionality test was used as a logical method designed to help to establish a fair balance between the restrictions imposed by the contested provision and the degree of severity of the measure applied by examining whether the freedom of movement right and private and family life suffered a limitation that does not fall under the conditions imposed by the Constitution. It has been shown that the interference in this case pursues a legitimate aim, namely: the protection of the rights of others, in the present case, of the creditor to obtain debtor's execution of his obligation under an enforceable document. Finally, after balancing the competing rights, it concludes that the ban on issuing civil status documents, identity documents and driving licenses represents itself a disproportionate measure in relation with pursued goal, thus infringing art.27 and 28 conjuncted with art.23 and 24 of the Constitution.

Keywords: *creditor, debtor, ban, civil status documents, passport, identity acts, driving license, forced execution procedure, freedom of movement, private and family life, proportionality.*

Introducere

La 2 iunie 2016 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr.118 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (în continuare – Legea nr.118/2016) [1].

Prin legea menționată, *inter alia*, au fost abrogate prevederile art.8 lit.g) din Legea nr.269-XIII din 9 noiembrie 1994 cu privire la ieșirea și intrarea în Republica Moldova (în continuare – Legea nr.269/1994) [2], conform cărora se refuză eliberarea pașaportului și a documentului de călătorie sau prelungirea termenului de valabilitate a acestuia dacă solicitantul are obligațiuni patrimoniale față de stat, de persoane fizice și juridice, conform hotărârii instanței de judecată.

Corelativ, prin același act legislativ, printre altele, s-a dispus completarea art.22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare cu următorul text: „Interdicția privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere se aplică exclusiv de către instanța de judecată”.

Iar prin Hotărârea nr.17 din 10 mai 2017 Curtea Constituțională a declarat neconstituțional textul de lege precitat [3].

După aceste scurte precizări introductive, în prezentul articol ne propunem să analizăm prevederile ce vizează interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere din perspectiva unor norme constituționale, valorificând în acest sens cadrul *de lege lata*, raționamentele instanței de contencios constituțional, abordările doctrinare și practica judiciară în domeniu.

Rezultate și discuții

Ab initio, subliniem că anterior, fiind chemată să exercite controlul constituționalității art.8 lit. g) din Legea nr.269/1994, Curtea Constituțională a conchis că „stipulațiile privind refuzul de a elibera pașaportul sau documentul de călătorie sau de a prelungi termenul de valabilitate a acestuia (...), fiind prevăzute de lege, având scopul de a proteja drepturile altor persoane și de a asigura executarea hotărârilor instanțelor judecătorești, nu încalcă art.27 și art.54 din Constituție”. Totodată, instanța de contencios constituțional a specificat că „refuzul de a elibera pașaportul sau documentul de călătorie, de a prelungi termenul de valabilitate a acestuia din cauza că nu au fost onorate obligațiile patrimoniale față de stat, persoane fizice sau juridice rezultă din hotărârea instanței judecătorești și conduce la limitarea temporară a libertății de circulație a persoanei, dar nu la privarea de libertate. Or, în cazul neexecutării unei obligații contractuale, debitorul nu poate fi arestat sau reținut” [4].

Apropo, în legătură cu această hotărâre (nr.7 din 5 aprilie 2011), Judecătoria Râșcani, mun. Chișinău (actualmente – Judecătoria Chișinău, sediul Râșcani), a solicitat Plenului Curții Supreme de Justiție emiterea unui aviz consultativ¹, invocând că prin dispunerea de către executorul judecătoresc a interdicției de a perfecta și a elibera debitorului pașaportul sau documentul de călătorie, fără a fi aplicată de către instanța de judecată interdicția de a nu părăsi țara, se substituie competența instanțelor judecătorești atribuită prin prisma art.64 alin.(1) din Codul de executare. Cu alte cuvinte, această instanță a apreciat că prevederile art.8 lit.g) din Legea nr.269/1994 nu puteau fi aplicate distinct de art.64 alin.(1) din Codul de executare, care reglementează interdicția de a nu părăsi țara. Concomitent, s-a opinat că prin interdicția eliberării pașaportului sau documentului de călătorie potrivit art.8 lit.g) din Legea nr.269/1994 se încalcă dreptul constituțional la libera circulație [5].

Însă, Plenul Curții Supreme de Justiție a respins solicitarea instanței menționate, motivând că art.8 lit.g) din Legea nr.269/1994 a constituit obiect al controlului de constituționalitate, asupra căruia Curtea Constituțională a Republicii Moldova deja s-a pronunțat prin Hotărârea nr.7 din 5 aprilie 2011. Astfel, instanța care a solicitat emiterea avizului consultativ împărtășește o altă părere decât cea a instanței de contencios constituțional în materia analizată aici. Oricum, indiferent de faptul dacă cineva este sau nu de acord cu verdictul Curții Constituționale, datorită caracterului definitiv și obligatoriu al acestuia, destinatarilor legii și celor abilitați cu aplicarea legii nu le rămânea decât să se conformeze acestuia. În același timp, nu putem să subscriem argumentului Plenului Curții Supreme de Justiție, conform căruia „prevederile art.8 lit.g) din

¹ Potrivit art.12² CPC, dacă în procesul judecării pricinii într-o instanță de judecată se atestă dificultăți la aplicarea corectă a normelor de drept material sau procedural, instanța de judecată solicită Plenului Curții Supreme de Justiție, din oficiu sau la cererea participanților la proces, să emită un aviz consultativ cu privire la modul de punere în aplicare a legii. Avizul consultativ se publică pe pagina web a Curții Supreme de Justiție. În cazul în care instanța de judecată respinge demersul participanților la proces privind solicitarea unui aviz consultativ din partea Plenului Curții Supreme de Justiție, aceasta va emite o încheiere nesusceptibilă de recurs. În cazul în care decide respingerea solicitării, Plenul Curții Supreme de Justiție emite o încheiere motivată irevocabilă care se publică pe pagina web a Curții Supreme de Justiție. Avizul consultativ al Plenului Curții Supreme de Justiție nu mai este obligatoriu pentru Curte în cazul în care ulterior se modifică legea sau se schimbă modul de punere în aplicare a acesteia. Până la emiterea avizului consultativ al Plenului Curții Supreme de Justiție judecarea pricinii se amână.

Legea nr.269/1994 se aplică în coroborare cu prevederile art.64 din Codul de executare" [6]. Or, din punct de vedere juridic, înțelegem că interdicția de a părăsi țara (art.64 din Codul de executare) și interdicția privind eliberarea actelor de identitate dispusă potrivit art.8 lit.g) din Legea nr.269/1994 sunt măsuri de asigurare a documentului executoriu distincte, care puteau fi aplicate separat.

In concreto, întru implementarea art.8 lit.g) din Legea nr.269/1994, executorii judecătorești emiteau încheieri cu privire la asigurarea executării documentului executoriu, prin care dispuneau Direcției generale documentare a populației a Ministerului Tehnologii Informaționale și Comunicații al Republicii Moldova interzicerea de a perfecta și elibera documente debitorului, fără a fi necesară dispunerea, în prealabil, în privința debitorului de către instanța de judecată a măsurii privind interdicția de a părăsi țara. Această teză este confirmată și de practica judiciară [7, 8]. Tocmai de aceea, este stranie opțiunea instanței supreme de a oferi o altă tălmăcire neconsolidată de suport normativ și contrară însăși practicii sale.

Revenind la subiectul analizat, remarcăm că încheierea executorului judecătoresc prin care se dispunea interzicerea perfectării și eliberării debitorului a pașaportului sau documentului de călătorie era susceptibilă de a fi contestată în instanța de judecată în termen de 10 zile conform art.63 alin.(2) din Codul de executare, cu precizarea că instanța de judecată nu poate dispune suspendarea executării încheierii prin care acestea au fost aplicate.

În acest sens, într-o speță din practica judiciară, s-a arătat că: *măsura asiguratorie privind obligarea ÎS „Registru” de a nu permite perfectarea pașaportului în privința debitorului O.C. nu este de natură să încalce dreptul la libera circulație; or, prin aceasta debitorului nu i s-a stabilit interdicția de a părăsi țara* [9]. Din aceste rațiuni, a fost respinsă contestația debitorului împotriva încheierii executorului judecătoresc privind asigurarea documentului executoriu (în partea contestată). Această soluție a fost însușită și de către instanța ierarhic superioară (instanța de recurs) [10]. Însă, atât instanța de fond, cât și cea de recurs nu au luat în calcul că prezența pașaportului constituie o premisă pentru realizarea libertății de circulație într-un cadru interstatal (a dreptului de a ieși din țară). Asupra acestui aspect vom reveni cu detalii *infra*.

Față de cele ce preced, notăm că soluția legislativă ce a fost consacrată la art.8 lit.g) din Legea nr.269/1994 presupunea că subiectul abilitat de a dispune refuzul de a elibera pașaportul sau documentul de călătorie, de a prelungi termenul de valabilitate este executorul judecătoresc, și nu instanța de judecată; această măsură se aplica pe un termen incert (sau cel puțin incert, și anume: până la stingerea datoriei și achitarea cheltuielilor de executare); menționăm și faptul că necesitatea menținerii acesteia nu era verificată prin efectul legii.

Așadar, din această retrospectivă, rezultă că prin Legea nr.118/2016 s-a încercat a plasa lucrurile în albia lor firească. Or, soluția legislativă anterioară permitea exercitarea unor abuzuri din partea executorilor judecătorești. Astfel, prin legea anterioară, Capitolul IV „Refuzul eliberării pașapoartelor și a documentelor de călătorie” (art.8 și 10) din Legea nr.269/1994 a fost abrogat, iar restricțiile temporare la eliberarea actelor de ieșire și de intrare (în afară de refuzul privind eliberarea pașaportului și a documentului de călătorie sau prelungirea termenului de valabilitate a acestuia dacă solicitantul: are obligațiuni patrimoniale față de stat, față de persoane fizice și juridice, conform hotărârii instanței de judecată) au fost stabilite în Legea nr.273-XIII din 9 noiembrie 1994 privind actele de identitate din sistemul național de pașapoarte [11].

Cu toate acestea, deși la *prima facie* s-ar părea că art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare reprezintă o transcriere literară a prevederilor art.8 lit.g) din Legea nr.269/1994, în realitate, la o analiză atentă, desprindem că suntem în prezența a două texte de lege distincte, chiar dacă există puncte de tangență între prevederile confruntate.

Prin urmare, în Hotărârea sa nr.17 din 10 mai 2017 Curtea Constituțională a remarcat, la pct.34, că nu există identitate de situație și conținut normativ între cele două reglementări în vederea acreditării tezei potrivit căreia ar exista deja un precedent în materie. *Ab absurdo*, dacă s-ar susține contrariul, avansăm un alt argument conform căruia starea de constituționalitate evoluează [12] odată cu schimbarea condițiilor social-economice, politice și morale ale societății, ceea ce poate să impună, la un interval de timp ulterior, reconsiderarea practicii instanței de contencios constituțional [13, pct.32-33]. Altfel spus, doctrina „instrumentului viu” [14, p.106-141] reclamă interpretarea prevederilor normative în lumina condițiilor de viață actuale, astfel încât să se garanteze drepturi concrete și efective, nu teoretice și iluzorii.

După această digresiune absolut necesară, constatăm că interdicția privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere a fost plasată în Cartea întâi „Executarea hotărârilor cu caracter civil” (Titlul II „Executarea silită a documentelor executorii”, Capitolul III „Executorul judecătoresc”) a Codului de executare, printre drepturile executorului judecătoresc enumerate la art.22 alin.(1), iar însuși articolul dat fiind intitulat „Drepturile și obligațiile executorului judecătoresc”.

În așa mod, se atestă o discrepanță între denumirea articolului menționat și conținutul normativ al prevederii de la art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare, întrucât aplicarea interdicției privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere nu constituie un drept al executorului judecătoresc, ci mai degrabă, după natura sa juridică, reprezintă o măsură de asigurare a executării documentului executoriu. Respectiv, a fost sfidată regula potrivit căreia elementul structural de bază al actului legislativ – articolul – trebuie să aibă un caracter unitar și să conțină una sau mai multe dispoziții cu raport direct între ele și subordonate uneia și aceleiași idei.

Dincolo de această inadvertență tehnico-legislativă, reținem că art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare prevedea posibilitatea aplicării față de debitor, de către instanța de judecată, în cadrul procedurii de executare silită a interdicției privind eliberarea a trei categorii de acte: 1) actele de identitate; 2) documentele de stare civilă și 3) permisele de conducere.

Din punct de vedere conceptual, potrivit art.1 alin.(1) din Legea privind actele de identitate din sistemul național de pașapoarte, *actele de identitate* sunt: toate tipurile de pașapoarte, de buletine de identitate, permisele de ședere, documentele de călătorie ale apatrizilor (Convenția privind statutul apatrizilor din 28 septembrie 1954), ale refugiaților (Convenția cu privire la statutul refugiaților din 28 iulie 1951) și ale beneficiarilor de protecție umanitară.

Definiția noțiunii „*acte de stare civilă*” este redată în art.3 alin.(1) din Legea privind actele de stare civilă, nr.100-XV din 26 aprilie 2001 [15], ca fiind înregistrări autentice de stat, prin care se confirmă faptele și evenimentele ce influențează apariția, modificarea sau încetarea drepturilor și obligațiilor persoanelor și se caracterizează statutul de drept al acestora.

Din alin.(1), (2) și (3) art.4 din aceeași lege rezultă că înregistrarea actelor de stare civilă se înfăptuiește, în numele statului, de către organele de stare civilă și urmărește scopul protecției drepturilor patrimoniale și personale nepatrimoniale ale persoanelor, precum și în interesul statului. Organele de stare civilă asigură înregistrarea următoarelor acte de stare civilă: de naștere, de căsătorie, de desfacere a căsătoriei (de divorț), de schimbare a numelui și/sau a prenumelui, de deces.

Adițional, în corespundere cu art.54 alin.(1) lit.b) și c) CC RM, înregistrării de stat sunt supuse și actele de stare civilă privind adopția și stabilirea paternității.

Cu referire la interdicția celei de-a treia categorii de acte, din pct.2 al Hotărârii Guvernului nr.1452 din 24 decembrie 2007 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la permisul de conducere, organizarea și desfășurarea examenului pentru obținerea permisului de conducere și condițiile de admitere la traficul rutier [16] reiese că *permisul de conducere* reprezintă o autorizație administrativă necesară pentru a conduce vehicule pe drumurile publice.

În acest context, se profilează întrebarea: care drepturi garantate de Constituție sunt îngădite prin aplicarea interdicției eliberării actelor menționate mai sus?

În efortul de a găsi răspuns la întrebarea trasată, consemnăm că, în acord cu art.1 alin.(1) din Legea nr.269/1994, cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a ieși din și de a intra în Republica Moldova în baza pașaportului, iar apatrizii, refugiații și beneficiarii de protecție umanitară – în baza documentului de călătorie, eliberate de organele competente.

Sub acest aspect, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare – CtEDO) a decis că refuzul autorităților interne de a-i acorda persoanei un pașaport sau orice alt act de identitate valabil pentru a călători în străinătate, deposedare sau anularea utilizării acestora reprezintă, fără nicio îndoială, o ingerință în exercițiul liberei circulații [17, pct.64; 18, pct.62; 19, pct.69; 20, pct.37, 43].

În Observația sa generală nr.27 din 2 noiembrie 1999 Comitetul ONU pentru drepturile omului a oferit orientări privind sensul art.12 alin.(2) din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice [21] (în acord cu care orice persoană este liberă să părăsească orice țară, inclusiv propria sa țară), precizând că, pentru ca dreptul de a părăsi propria țară să fie efectiv, statul trebuie să elibereze persoanei actele corespunzătoare.

În termenii Comitetului ONU pentru drepturile omului: „Din moment ce pentru o călătorie internațională sunt de obicei necesare documente adecvate, în special un pașaport, dreptul de a părăsi o țară trebuie să includă dreptul de a obține documentele de călătorie necesare. Eliberarea pașapoartelor este în mod obișnuit de competența statului de cetățenie al persoanei. Refuzul unui stat de a elibera un pașaport sau de a prelungi valabilitatea acestuia pentru un cetățean cu domiciliul în străinătate poate priva persoana respectivă de dreptul de a părăsi țara de reședință și de a călători în altă parte” [22, pct.9].

Astfel, „dreptul de a părăsi propria țară (...) include atât o obligație pozitivă a statelor – aceea de a elibera documente, cât și o obligație negativă – aceea de a nu pune piedici în calea unei persoane care dorește să părăsească țara” [23, p.10]. Această concepție a fost împărtășită și de către Curtea Constituțională în Hotărârea nr.17 din 10 mai 2017.

Dintr-o altă perspectivă, CtEDO a semnalat că starea civilă a persoanelor privește drepturile cu caracter civil [24, pct.4], specificând totodată că noțiunea „viață privată și de familie” este pasibilă pentru o definiție extensivă, cuprinzând, între altele, elemente care se raportează la identitatea unei persoane, precum numele, prenumele și patronimicul acesteia [25, pct.43; 26, pct.39; 27, pct.23-24; 28, pct.26-27]. A *fortiori*, sub incidența acestei noțiuni intră și aspectele referitoare la adopție și căsătorie².

La acest compartiment, Curtea Constituțională a subliniat că „starea civilă este un concept de sinteză ce scoate în relief individualitatea persoanei fizice, în familie și societate, prin calitățile strict personale care decurg din actele și faptele de stare civilă” [29, pct.81]. Astfel, dezvoltând ideea, afirmăm: cu ajutorul elementelor de stare civilă persoanei fizice i se poate stabili dacă este născută din părinți căsătoriți, începutul calității de subiect de drepturi și obligații, dacă este căsătorită, divorțată, adoptată, precum și dacă a încetat calitatea sa de subiect de drepturi și obligații.

Totodată, pornind de la raționamentele din speța *Romet vs Țările de Jos*, desprindem că permisul de conducere reflectă anumite date particulare ale persoanei, *ex aequo*, ca și în cazul actelor de identitate, care facilitează distingerea acesteia de semenii săi și care interferează cu dreptul la respectarea vieții private [30, pct.37].

În conexiunea celor elucidate, se deduce că interdicția eliberării pașaportului și a documentului de călătorie (*id est*: actele care permit ieșirea din țară) aplicată față de debitor în cadrul procedurii de executare silită a unui document executoriu aduce atingere dreptului la libera circulație consfințit în art.27 din Constituție. Corespunzător, interdicția eliberării buletinului de identitate și a permisului de ședere ca o categorie de acte de identitate aparte, precum și a documentelor de stare civilă și a permisului de conducere implică intruziuni în dreptul la respectarea vieții familiale și private consacrat la art.28 din Constituție.

Totuși, atât dreptul la libera circulație, cât și dreptul la respectarea vieții familiale și private, nu fac parte din categoria drepturilor absolute, a căror restrângere se exclude. Suportul normativ al acestei concluzii derivă din art.54 alin.(3) din Constituție în acord cu care nu se admite restrângerea drepturilor proclamate în art.20-24, precum și din art.8 para.(2) CEDO, art.2 para.(3) din Protocolul nr.4 la CEDO, care circumscriu condițiile în care pot fi îngrădite drepturile în discuție.

În același spirit, în corespundere cu art.54 alin.(2) din Constituție, exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infrafracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției. Iar conform alin.(4) al aceluiași articol, restrângerea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății.

În consecință, pentru a fi compatibilă cu art.54 alin.(4) din Constituție, o îngrădire în exercitarea drepturilor fundamentale trebuie să fie prevăzută de lege, să urmărească unul sau mai multe scopuri legitime, dintre cele enumerate de alineatul doi al aceluiași articol, și să fie proporțională, în vederea realizării aceluși scop sau a acelor scopuri.

Așa stând lucrurile, Curtea Constituțională a apelat la testul de proporționalitate³, ca o metodă logică destinată să ajute la stabilirea echilibrului corect între restricțiile impuse de prevederea contestată și gradul de severitate al măsurii aplicate, analizând dacă dreptul la libera circulație și dreptul la respectarea vieții private și de familie au suferit o limitare ce nu se încadrează în condițiile impuse de Constituție.

² Ca o paranteză, atragem atenția că în speța *Babiarz vs Polonia* CtEDO a opinat că dacă prevederile Convenției Europene a Drepturilor Omului (în continuare – CEDO) nu puteau fi interpretate ca garantând posibilitatea, în baza dreptului național, de a obține divorțul, acestea *a fortiori* nu puteau fi interpretate ca garantând un rezultat favorabil în cadrul procedurilor de divorț instituite în baza dreptului național. În concluzie, s-a arătat că nu a existat nicio încălcare a dreptului reclamantului la căsătorie și, în circumstanțele cazului, obligațiile pozitive care decurg din art.8 nu impuneau autorităților poloneze sarcina de a accepta cererea de divorț a reclamantului. Așadar, nu a existat nicio încălcare a art.8 sau 12, presupunând că era aplicabilă această din urmă prevedere [67, pct.56-57].

³ În doctrină s-a arătat că, „în accepțiune clasică, principiul proporționalității, inclusiv cu referire la sistemul Convenției europene, poate fi definit ca o normă obligatorie aplicată pentru a găsi un echilibru just, rezonabil și adecvat între diferite interese concurente implicate” [68, p.79].

Conform testului de proporționalitate, măsura luată trebuie să fie *adecvată* – să poată în mod obiectiv să ducă la îndeplinirea scopului, *necesară* – indispensabilă pentru îndeplinirea scopului și *proporțională* – să asigure justul echilibru între interesele concrete pentru a fi corespunzătoare scopului urmărit [31, pct.78].

Curtea Constituțională a apreciat dacă ingerința este prevăzută de lege, în sensul în care este respectată condiția clarității legii, dacă urmărește un scop legitim și dacă este proporțională scopului urmărit.

În concret, s-a reținut că interdicția privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere are suport normativ în art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare, ca urmare a intrării în vigoare (la 5 august 2016) a amendamentelor operate prin Legea nr.118 din 2 iunie 2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, această lege fiind publicată în Monitorul Oficial, la ea având accesul destinatarilor săi.

În ceea ce privește previzibilitatea legii, Curtea Constituțională a reținut că legiuitorul a stabilit doar că o astfel de interdicție se aplică exclusiv de către instanța de judecată. În contrast, prevederea examinată nu determină: 1) condițiile și termenul de aplicare; 2) modul de revocare sau încetare și 3) exercitarea unui control asupra necesității menținerii măsurii [32, pct.92].

Sub acest aspect, este de remarcat că unele instanțe de judecată, pentru a argumenta soluția de respingere a demersului executorului judecătoresc privind dispunerea interdicției de a elibera debitorului actele de identitate, documentele de stare civilă și permisele de conducere, au aplicat prin analogie condițiile (necesare) pentru dispunerea interdicției de a părăsi țara ce transpar din lecturarea art.64 din Codul de executare, fără însă a specifica expres acest lucru. De exemplu, într-o speță, s-a arătat că „*executorul judecătoresc nu a anexat la actele cauzei careva probe care ar demonstra că bunurile deținute de debitor nu sunt suficiente. Or, nu poate fi stabilit că executorul judecătoresc ar fi întreprins acțiuni ce țin de identificarea bunurilor mobile sau imobile ce aparțin debitorului, a surselor de venit ale acestuia (salariu), dacă debitorul are sau nu calitate de angajat al unei entități, unde acesta eventual ar putea fi citat, nefiind verificată informația de la Casa Națională de Asigurări Sociale. În aceeași ordine de idei, la actele cauzei nu au fost anexate probe care să confirme că executorul judecătoresc a solicitat informații privind conturile bancare deținute de debitor, adică nu a întreprins toate măsurile prevăzute de Codul de executare. Aplicarea interdicției de a elibera actele de identitate, documentele de stare civilă și permisele de conducere este o măsură excepțională* (sublinierea ne aparține – n.a.), care urmează a fi aplicată doar în situații speciale, când alte măsuri luate în vederea executării documentului executoriu au eșuat” [33].

În mod similar, într-un alt caz din practica judiciară s-a stabilit că „*la materialele cauzei lipsesc înscrisurile de la instituții bancare și informația de la ÎS „Cadastru” în vederea justificării imposibilității sau dificultății executării hotărârii judecătorești, fapt ce denotă că măsurile de asigurare a executării documentului executoriu nu au fost efectuate integral. Executorul judecătoresc nu a probat faptul aplicării măsurilor de asigurare față de debitorul S.I. prevăzute la art.63 din Codul de executare și că aplicarea acestora nu a avut ca efect executarea documentului executoriu*” [34].

Din analiza acestor spețe observăm că unele instanțe de judecată au apreciat că art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare constituie o măsură excepțională (într-un caz din practica judiciară utilizându-se formula „o ultimă soluție” [35]) și că la aplicarea acesteia instanța trebuie să țină cont nu doar de interesele creditorului, dar și de drepturile debitorului. Subsecvent, pentru solicitarea acestei măsuri, executorul urmează să demonstreze că a luat toate măsurile necesare pentru asigurarea executării documentului executoriu și că aplicarea acesteia este necesară pentru justificarea imposibilității sau dificultății executării hotărârii judecătorești. Însă, asemenea condiții nu rezultă nici expres, nici implicit din textul de lege analizat, ci, din contra, sunt caracteristice interdicției de a nu părăsi țara. Pentru a fi convingători, cităm prevederile art.22 alin.(1) lit. x) din Codul de executare, conform cărora executorul judecătoresc este în drept să solicite instanței judecătorești, la cererea creditorului, aplicarea față de debitor a interdicției de a părăsi țara în cazul în care plecarea acestuia ar face imposibilă sau dificilă executarea hotărârii judecătorești. Subsecvent, conform art.64 alin.(1) teza întâi din același act normativ, interdicția de a părăsi țara în cel mult 6 luni se aplică de către judecător, la demersul executorului judecătoresc, doar după luarea măsurilor de asigurare a executării documentului executoriu, cu obligarea executorului judecătoresc de a efectua periodic un control privind necesitatea menținerii acestei interdicții.

Dimpotrivă, alte instanțe au dispus (practic automat) aplicarea interdicției de a elibera debitorului actele de identitate, documentele de stare civilă și permisele de conducere, fără a ține cont de modul incomplet (defectuos) de reglementare a interdicției privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere [36].

La rândul său, Curtea Constituțională a reținut că, „în lipsa unor criterii clare de aplicare, menținere și revocare, interdicția în cauză devine *eo ipso* ambiguă și creează o stare de insecuritate juridică pentru potențialii destinatari ai acestei măsuri. Or, o restricție a drepturilor persoanei trebuie să fie cert reglementată, instituind termene exacte de acțiune, care nu pot să se perpetueze. Respectiv, măsura contestată contravine standardului constituțional de protecție a drepturilor și libertăților, ce impune ca limitarea acestora să se realizeze într-un cadru normativ care, pe de o parte, să stabilească expres cazurile de limitare a acestor valori constituționale, iar, pe de altă parte, să prevadă într-un mod clar, precis și previzibil aceste cazuri” [37, pct.94].

În același timp, s-a constatat că textul de lege consemnat la art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare acordă *per se* instanțelor de judecată o marjă largă de apreciere⁴. În particular, s-a subliniat că norma contestată, deși autorizează o ingerință în dreptul la libera circulație și în dreptul la respectarea vieții private și de familie, nu arată cu destulă claritate întinderea și modalitățile de exercitare a puterii de apreciere a instanțelor de judecată în domeniul analizat. În plus, nu este prevăzută nicio procedură de control al menținerii interdicției privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere după o eventuală aplicare a acestei măsuri.

Din aceste considerente, s-a concluzionat că art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare este formulat de o manieră imprecisă și neclară, fapt ce nu corespunde rigorilor de claritate și previzibilitate conștințite în art.23 alin.(2) din Constituție.

Cu toate acestea, Curtea nu s-a oprit aici pentru a declara neconstituțional textul de lege analizat, ci, din punct de vedere metodologic, a continuat să examineze dacă ingerința urmărește un scop legitim și dacă este proporțională scopului urmărit⁵. Cineva ar putea să reproșeze unei asemenea abordări, invocând că odată ce ingerința nu se circumscrie exigenței „prevăzute de lege”, nu mai este necesar de a parcurge celelalte etape ale testului de proporționalitate (dacă urmărește un scop legitim și punerea în balanță a drepturilor concurente).

Într-adevăr, de pildă, în cauza *Lupșa vs România*, CtEDO a statuat că, dat fiind faptul că reclamantul nu s-a bucurat nici în fața autorităților administrative și nici în fața Curții de Apel de nivelul minim de protecție împotriva arbitrarului autorităților, ingerința în viața sa privată și de familie nu era prevăzută de o „lege” care să respecte cerințele CEDO. Având în vedere aceasta constatare, CtEDO a apreciat că nu mai are rost să continue analiza cererii reclamantului pentru a cerceta dacă ingerința viza „un scop legitim” și dacă era „necesară într-o societate democratică” [38, pct.42-43].

De asemenea, în speța *Khuzhin și alții vs Federația Rusă*, CtEDO a subliniat că în cazul în care s-a demonstrat că ingerința nu a urmărit un „scop legitim” nu mai este necesar să se cerceteze dacă aceasta a fost „necesară într-o societate democratică” [39, pct.117].

Din cele menționate derivă și concluzia că, de regulă, dacă sunt trecute cu succes primele etape ale testului de proporționalitate, se va recurge la punerea în balanță a drepturilor concurente pentru a stabili dacă există un echilibru just între interesul particular și cel general.

Însă, de la regulă există și excepție. Astfel, de exemplu, în cauza *Baka vs Ungaria*, Marea Cameră a CtEDO a constatat că ingerința (încetarea mandatului de judecător al Curții Supreme de Justiție pentru criticile aduse unor modificări referitoare la sistemul judecătoresc din Ungaria) este incompatibilă cu „scopul legitim” invocat de Guvern (consolidarea autorității și imparțialității sistemului judecătoresc). Totuși, având în vedere circumstanțele particulare ale speței și argumentele părților, CtEDO a considerat că este important să continue să examineze necesitatea ingerinței [40, pct.157].

Din această perspectivă, instanța de contencios constituțional a considerat că este crucial să analizeze dacă interdicția privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere urmărește un scop legitim și dacă este proporțională scopului urmărit. În viziunea noastră, motivele unei asemenea opțiuni sunt chiar la suprafață. Or, în eventualitatea în care se declară neconstituțional un text

⁴ În una dintre hotărârile sale, Curtea Constituțională a statuat că „o putere discreționară care nu este delimitată, chiar dacă face obiectul controlului judiciar din punct de vedere formal, nu trece de testul previzibilității... Aceeași concluzie este valabilă și pentru puterea discreționară nelimitată a instanțelor judecătorești” [69, pct.61].

⁵ De remarcat că nu este în premieră când instanța de contencios constituțional, deși a concluzionat că prevederea contestată nu corespunde rigorilor de claritate și previzibilitate, a continuat să parcurgă și celelalte etape ale testului de proporționalitate. De exemplu, *a se vedea*: Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.19 din 18 decembrie 2012 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale articolului 18 din Legea nr.113 din 17 iunie 2010 privind executorii judecătorești (Sesizarea 34a/2012). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.18-21; Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.12 din 4 iunie 2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi referitoare la interzicerea simbolurilor comuniste și a promovării ideologiilor totalitare (Sesizarea nr.33a/2012). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.167-172.

de lege pentru faptul că vine în coliziune cu rigorile de claritate și previzibilitate consfințite în art.23 alin.(2) din Constituție și, implicit, aduce atingere unui drept garantat de Legea Supremă, se creează impresia că acest text este necesar ca atare, însă doar este nevoie de a fi „șlefuit” într-o manieră „previzibilă” pentru a se preta standardelor degajate de jurisprudența Curții Constituționale și a CtEDO. Bineînțeles, previzibilitatea și claritatea constituie elemente *sine qua non* ale constituționalității unei norme, care în activitatea de legiferare nicidecum nu pot fi omise. Însă, oricum, problema calității legii era una secundară⁶ în speța cu care Curtea Constituțională a fost sesizată. Așadar, problema centrală din acest caz era existența în sine a unei măsuri legislative care permitea instanțelor de judecată aplicarea față de debitor în procedura de executare silită a interdicției privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere. Iată de ce, chiar dacă s-ar face abstracție de faptul că textul art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare a fost formulat vag (după cum ne vom putea convinge mai jos), ingerința analizată nu asigură un just echilibru între interesele și drepturile individuale, pe de o parte, și cele ale societății, pe de altă parte, nefiind deci proporțională în raport cu scopul urmărit.

Deocamdată, cât privește scopul urmărit de prevederile art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare, s-a punctat că executarea unei hotărâri judecătorești reprezintă ultima etapă a procesului judiciar și constituie un drept consfințit cumulativ de art.20 și 120 din Legea Supremă. Un act executoriu neexecutat sau, altfel zis, o justiție formală nu poate să asigure atingerea scopului de bază – protejarea drepturilor și libertăților omului, proclamate de actele normative naționale și internaționale [41, pct.62].

Pentru îndeplinirea acestui deziderat, statul, în calitate de posesor al forței publice, trebuie să acționeze diligent pentru a asista creditorul în vederea executării unui document executoriu în accepțiunea art.11 din Codul de executare.

Ergo, interdicția privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere urmărește un scop legitim, și anume: protecția drepturilor altora, în speță, a dreptului creditorului de a obține executarea de către debitor a obligației ce i se incumbă în baza unui document executoriu.

În cele ce succed ne vom focaliza atenția asupra aspectului dacă ingerința este proporțională cu scopul urmărit.

La acest compartiment, Curtea Constituțională a subliniat, în general, că arsenalul juridic edictat pentru executarea (chiar și silită) a unui document executoriu trebuie să fie adecvat și suficient, conturându-se acea mediană între drepturile creditorului și cele ale debitorului deopotrivă. Cu alte cuvinte, trebuie găsit un echilibru adecvat între interesele creditorilor și cele ale debitorilor.

În special, s-a reținut că prohibiția eliberării pașaportului sau a documentului de călătorie conform art.22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare ar putea fi justificată numai atât timp cât urmează scopul vizat de garantare a executării unui document executoriu. Mai mult, chiar și atunci când era justificată de la început, măsura care restricționează libertatea individuală de circulație poate deveni disproporționată și poate încălca acele drepturi ale persoanei dacă este extinsă, în mod automat, pentru o perioadă îndelungată.

În jurisprudența sa, CtEDO a statuat că, în orice eventualitate, autoritățile naționale au obligația de a se asigura că încălcarea dreptului persoanei de a-și părăsi țara este, de la început și pe parcursul duratei sale, justificată și proporționată, având în vedere circumstanțele. Ele nu pot extinde măsurile care restricționează libertatea de circulație a individului pentru perioade mari de timp, fără o reexaminare regulată a justificării lor [42, pct.37; 43, pct.124]. Un asemenea control ar fi trebuit să fie efectuat în mod normal de către instanța de judecată, cel puțin în ultimă instanță, de vreme ce instanța oferă cele mai bune garanții de independență, imparțialitate și legalitate a procedurilor [44, pct.50; 45, pct.42].

Este de menționat că cel mai recent caz din jurisprudența CtEDO în contextul problemei studiate îl reprezintă *Battista vs Italia* din 2 decembrie 2014. În această speță, reclamantul a solicitat instanțelor interne (în anul 2008) să încuviințeze eliberarea unui nou pașaport, cu numele fiului său figurând în acesta. Însă, instanța a respins cererea reclamantului, reținând că era nepotrivit să i se elibereze pașaportul cerut, dat fiind imperativul

⁶ În același sens s-a pronunțat și CtEDO în speța *Bayev și alții vs Rusia*, adăugând că pentru a stabili proporționalitatea unei măsuri generale, CtEDO trebuie să analizeze, în primul rând, alegerile legislative care stau la baza acesteia, acordând atenție calității controlului parlamentar și judiciar al necesității măsurii și riscului abuzului în cazul atenuării unei măsuri generale. Procedând astfel, ea trebuie să țină cont de implementarea acesteia în cazurile concrete ale reclamanților, care sunt lămuritoare în privința impactului ei în practică, constituind astfel material pentru stabilirea proporționalității măsurii. Ca o chestiune de principiu, cu cât mai convingătoare sunt justificările generale pentru măsura generală, cu atât mai mică importanță va acorda CtEDO impactului ei într-un caz particular. Prin urmare, evaluarea CtEDO se va axa pe necesitatea legilor contestate ca măsuri generale, o evaluare care trebuie deosebită de controlul dreptului național în abstract [70, pct.63-64].

protecției dreptului copilului de a-și primi plățile de întreținere. În această privință, s-a subliniat că reclamantul, care trebuia să facă o plată de întreținere de 600 de euro pe lună, a plătit doar o mică sumă (de la 45 la 90 de euro) și faptul că exista riscul că își va neglija obligația în totalitate, dacă ar călători în afară. Totodată, reclamantului i s-a comunicat să-și depună pașaportul la poliție, făcându-l neoperabil pentru călătoriile în străinătate.

Luând în calcul aceste circumstanțe de fapt, CtEDO a observat că instanțele naționale nu au considerat necesar să examineze situația personală a reclamantului sau posibilitatea acestuia de a plăti sumele corespunzătoare și au aplicat măsurile contestate în mod automat. Pare că nu a existat nicio încercare de a pune în balanță drepturile în discuție. Singurul factor avut în vedere a fost interesele legate de proprietate ale beneficiarilor întreținerii. Mai mult, CtEDO a notat că exista o cooperare de drept civil la nivel european și internațional cu privire la chestiunea recuperării plăților pentru întreținere. Ea a accentuat că există metode pentru obținerea datoriilor în afara granițelor naționale, în particular în baza Regulamentului Consiliului (UE) nr.4/2009 din 18 decembrie 2008 cu privire la competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea hotărârilor și cooperarea în materie de obligații de întreținere, a Convenției de la Haga din 23 noiembrie 2007 privind obținerea pensiei de întreținere în străinătate pentru copii și alți membri ai familiei și a Convenției de la New York din 20 iunie 1956 cu privire la obținerea pensiei de întreținere în străinătate. Aceste instrumente nu au fost avute în vedere de către autorități atunci când au aplicat măsurile contestate. Ele au accentuat mai degrabă că reclamantul ar fi putut călători în afară folosindu-și pașaportul, iar acest fapt ar fi condus la eludarea îndeplinirii obligației sale. CtEDO a observat mai departe faptul că, în prezenta cauză, restricția impusă asupra reclamantului nu a asigurat plata sumelor datorate pentru întreținere. În consecință, s-a apreciat că reclamantul a fost supus unor măsuri cu caracter automat, fără nicio limitare în privința scopului sau duratei acesteia [46, pct.44-47].

În acest fâgaș, Curtea Constituțională a statuat că legiuitorul nu a stabilit termenul de acțiune și nicio procedură de control al măsurii în cauză, ceea ce acreditează *de plano* concluzia că prevederea contestată nu este de natură să asigure o relație rezonabilă între dreptul creditorului de a obține executarea unui document executoriu și dreptul debitorului la libera circulație. Această concluzie este valabilă și pentru interdicția eliberării buletinului de identitate și a permisului de ședere ca o categorie de acte de identitate aparte, precum și a documentelor de stare civilă și a permiselor de conducere, însă, de data aceasta, de cealaltă parte a balanței fiind pus dreptul la respectarea vieții private și de familie [47, pct.107].

În această consecutivitate de idei, se cuvine să consemnăm că pentru asigurarea executării documentului executoriu legea prevede: 1) interdicția de a nu părăsi țara (art.64 din Codul de executare) separată față de 2) interdicția eliberării actelor de identitate, și anume în partea ce vizează pașaportul și documentul de călătorie în baza art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare.

Astfel, deși interdicția eliberării actelor menționate constituie o măsură care se aplică distinct de interdicția de a nu părăsi țara, în esență, aceasta are drept consecință îngrădirea dreptului la libera circulație. Or, în lipsa pașaportului și documentului de călătorie dreptul la libera circulație peste hotarele țării nu poate fi realizat, prezența acestor acte fiind o condiție indispensabilă pentru realizarea dreptului pus în balanță.

Totodată, în timp ce prima măsură se aplică pentru o perioadă care nu poate depăși 6 luni (cu posibilitatea aplicării în mod repetat în urma unui demers motivat al executorului judecătoresc, dar nu mai mult de 3 ori în cadrul aceleiași proceduri de executare), cea din urmă, potrivit legii, poate fi aplicată pentru o perioadă nedeterminată.

În acest context, în acord cu art.4 alin.(1⁶) lit.e) din Legea nr.273 din 9 noiembrie 1994 privind actele de identitate din sistemul național de pașapoarte, cererea pentru eliberarea pașaportului sau a documentului de călătorie se respinge și în cazurile în care solicitantului i se suspendă dreptul la libera circulație în străinătate, și anume: în cazul în care solicitantul are interdicție de a părăsi țara în temeiul unei încheieri a instanței de judecată, conform Codului de executare.

De asemenea, art.12 alin.(1) lit.d) din Legea nr.200 din 16 iulie 2010 privind regimul străinilor în Republica Moldova prevede că străinului nu i se permite ieșirea din țară ca urmare a suspendării dreptului la libera circulație în străinătate în cazul în care acesta are interdicție de a părăsi țara în temeiul unei încheieri a instanței de judecată, conform Codului de executare.

Astfel, rezultă că, *ope legis*, dreptul la libera circulație în străinătate se suspendă în cazul în care solicitantul are interdicție de a părăsi țara în temeiul unei încheieri a instanței de judecată, conform articolului 64 din Codul de executare. În paralel, în această ipoteză se refuză și eliberarea pașaportului sau a documentului de călătorie.

Plecând de la aceste premise, Curtea Constituțională a reținut că „nu se justifică existența de sine stătătoare a interdicției privind eliberarea pașaportului și documentului de călătorie ca măsură de asigurare a documentului executoriu, așa cum este redată în articolul 22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare. Or, scopul acesteia poate fi atins prin interdicția de a nu părăsi țara⁷ – măsură susceptibilă de a fi aplicată exclusiv și excepțional drept consecință a ineficienței și epuizării tuturor măsurilor de asigurare a executării documentului executoriu, atunci când ieșirea debitorului peste hotarele Republicii Moldova ar face în mod evident imposibilă sau dificilă executarea hotărârii judecătorești, fie a unui alt înscris care are putere executorie, în sensul art.11 din Codul de executare” [48, pct.114].

De altfel, recurgând la interpretarea teleologică (esența căreia constă în stabilirea sensului unei dispoziții legale ținându-se seama de finalitatea urmărită de legiuitor la adoptarea acelei norme), reținem din Nota informativă ce a stat la baza adoptării Legii nr.118/2016 că prin abrogarea art.8 lit.g) din Legea nr.269/1994 se urmărea restricționarea dreptului la libera circulație a debitorului în cadrul procedurii de executare silită a unui document executoriu doar în temeiul art.64 din Codul de executare [49].

Așadar, rezultă fără echivoc că, prin finalitatea lor, amendamentele operate în materia examinată prin Legea nr.118/2016 aveau menirea de a îngădi eliberarea pașaportului sau a documentului de călătorie în exclusivitate în cazurile în care solicitantului i se suspendă exercitarea dreptului la libera circulație în străinătate. Adică, doar în acele ipoteze enumerate expres la art.4 din Legea nr.273 din 9 noiembrie 1994 privind actele de identitate din sistemul național de pașapoarte, precum și la art.12 din Legea nr.200 din 16 iulie 2010 privind regimul străinilor în Republica Moldova, fără a institui altele noi. Or, restricțiile impuse libertății de circulație (precum și, în egală măsură, altor drepturi fundamentale) trebuie să răspundă unei nevoi sociale presante și să fie proporționale acesteia.

Contrar acestei concepții, observăm că norma contestată a fost introdusă (pentru lectura a II-a) în proiectul de lege ce a stat la baza adoptării Legii nr.118/2016, ca urmare a propunerii formulate în Avizul Guvernului, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.609 din 17 mai 2016 [50], invocându-se necesitatea evitării aplicării de către executorii judecătorești în mod discreționar a interdicției privind eliberarea actelor de identitate, actelor de stare civilă și a permiselor de conducere. Acest aspect a fost semnalat și de autorul excepției de neconstituționalitate a art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare [51].

Precizăm că până la intrarea în vigoare a Legii nr.118/2016 executorii judecătorești nu erau îndrituiți *expressis verbis* să aplice debitorilor în cadrul procedurii de executare silită a interdicției privind eliberarea

⁷ După cum s-a constatat în Hotărârea Curții Constituționale nr.7 din 5 aprilie 2011, interdicția de a nu părăsi țara este o măsură excepțională, fiind instituită pentru asigurarea executării documentului executoriu; se aplică doar după expirarea termenului de executare benevolă și în cazul epuizării altor mijloace, cu respectarea prevederilor exprese ale art.22 alin.(1) lit.x) și ale art.63 alin.(4) din Codul de executare; are un termen limitat de 6 luni (cu posibilitatea aplicării în mod repetat în urma unui demers motivat al executorului judecătoresc, dar nu mai mult de 3 ori în cadrul aceleiași proceduri de executare); este susceptibilă a căilor de atac; necesitatea menținerii acestei interdicții este verificată periodic (de către executorul judecătoresc), neavând un caracter automat; ține de diligența instanței de a decide asupra proporționalității asigurării acțiunii și executării hotărârii prin aplicarea față de debitor a interdicției de a părăsi țara și nu reprezintă o ingerință nejustificată în dreptul la libera circulație, garantat de art.27 din Constituție.

Totuși, se pare că această abordare nu i-a convins pe toți. Or, la 19 iunie 2017 pe pagina oficială a forului legislativ a fost publicat proiectul de lege nr.200 (promovat de un grup de deputați), prin care se propune excluderea art.22 alin.(1) lit.x), a art.63 alin.(4) și a art.64 din Codul de executare [70], adică a prevederilor referitoare la interdicția de a nu părăsi țara. În fundamentarea acestui proiect de lege, în Nota informativă s-a indicat: „Actualmente, în legislația Republicii Moldova se face uz de o practică destul de controversată și neconformă cu politica de ajustare a cadrului național la *acquis*-ul Shengen, și anume: aplicarea de către instanța de judecată, la demersul executorului judecătoresc, a interdicției de a părăsi țara față de debitori, în cadrul procedurii de executare, conform art.64 din Codul de executare al Republicii Moldova. Norma respectivă vine în contradicție cu prevederile art.2 din Protocolul nr.4 la CEDO (care consacră dreptul la libera circulație – *n.a.*), precum și cu (...) Directiva nr. 38/2004/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind libera circulație și rezidența a cetățenilor Uniunii Europene și a membrilor de familie ai acestora pe teritoriul statelor membre (după cum vom arăta *infra*, denumirea este incompletă – *n.a.*). În Directiva respectivă se menționează strict cazurile în care se poate interzice intrarea/ieșirea în/din teritoriul unui stat membru al UE, iar cazurile unor debite sau executări silite cu caracter civil nu sunt incluse ca motive de a nu se permite intrarea sau ieșirea din statul membru” [71]. În acest context, specificăm că în hotărârea din 4 octombrie 2012 adoptată pe marginea cauzei C-249/11 (numită sugestiv și cauza „Byankov”) Curtea de Justiție a Uniunii Europene a decis: „Dreptul Uniunii Europene (se are în vedere prevederile Directivei 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora, de modificare a Regulamentului (CEE) nr.1612/68 și de abrogare a Directivelor 64/221/CEE, 68/360/CEE, 72/194/CEE, 73/148/CEE, 75/34/CEE, 75/35/CEE, 90/364/CEE, 90/365/CEE și 93/96/CEE – *n.a.*) trebuie interpretat în sensul că se opune aplicării unei dispoziții naționale care impune o limitare a dreptului la liberă circulație în cadrul Uniunii Europene al unui resortisant al unui stat membru pentru simplul motiv că acesta are o datorie, care depășește un quantum stabilit prin lege și care nu este însoțită de garanții, față de o persoană juridică de drept privat” [72, pct.45].

actelor de identitate în partea ce se referă la buletinele de identitate și a permiselor de ședere, a actelor de stare civilă, precum și a permiselor de conducere.

Pe lângă acest amănunt nelipsit de noimă, amintim că în corespundere cu art.15 din Acordul de Asociere din 27 iunie 2014 între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, Republica Moldova și-a asumat angajamentul de a depune eforturi pentru a asigura circulația persoanelor, garantând punerea în aplicare integrală a Acordului dintre Comunitatea Europeană și Republica Moldova privind facilitarea eliberării vizelor, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2008, astfel cum a fost modificat la 27 iunie 2012 [52].

Așa fiind, Curtea Constituțională a evidențiat că „tendința este ca frontierele statelor să devină mult mai permeabile, iar mobilitatea fizică a persoanelor să fie facilitată considerabil” [53, pct.117].

În asemenea condiții, s-a remarcat că „interdicția eliberării pașaportului sau a documentului de călătorie în baza art.22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare ar putea fi uneori în detrimentul executării silite, mai ales în cazul unui debitor care se conformează procedurii de executare și care este angajat într-o țară străină, având astfel posibilitatea să-și mărească activele dacă ar putea să se deplaseze liber în acel stat. De aceea, se cuvine a se lua în calcul și faptul că plecarea debitorului peste hotarele țării poate să fie determinată de buna-credință a acestuia în vederea executării corespunzătoare a obligațiilor cuprinse într-un document executoriu”⁸.

În subsidiar, „există remedii juridice pentru obținerea executării unui document executoriu și în afara frontierelor unui stat, fără însă ca libertatea de circulație a debitorului să fie în mod necesar limitată, și anume: prin recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești într-un alt stat (exequatur) – procedură reglementată în baza unor acte internaționale (a se vedea, de exemplu: Tratatul încheiat între Republica Moldova și România privind asistența juridică în materie civilă și penală din 6 iulie 1996; Tratatul încheiat între Republica Moldova și Federația Rusă privind asistența juridică și raporturile juridice în materie civilă, familială și penală din 25 februarie 1993 etc.)” [54, pct.118-119].

Asupra luării în considerare a unor astfel de remedii juridice alternative a accentuat atât CtEDO [55, pct.47], cât și Curtea de Justiție a Uniunii Europene [56, pct.45]. Or, în cazul disponibilității unor soluții alternative, statelor le revine îndatorirea de a alege soluția cea mai adecvată, în limitele realizării scopului urmărit.

În mod surprinzător, într-o speță ilustrativă din practica judiciară, instanța de recurs a etalat că *prin încheierea Curții de Apel Chișinău din 24 octombrie 2014 reprezentanții organelor de conducere a debitorului, directorul și fondatorii SRL „V.C.” C.C. și I.A. au fost obligați să nu părăsească teritoriul Republicii Moldova fără permisiunea expresă a instanței de insolvabilitate, însă prin măsura menționată ultimilor li s-a îngăduit dreptul la libera circulație. (...) În cazul unei eventuale hotărâri de încasare a unei creanțe de la C.C., aceasta poate fi executată în baza Tratatului încheiat între Republica Moldova și România privind asistența juridică în materie civilă și penală* [57].

Deși alegațiile date sunt făcute în contextul normei prevăzute la art.84 alin.(1) din Legea insolvabilității, nr.149 din 29 iunie 2012 (conform căreia, după intentarea procedurii de insolvabilitate, instanța de insolvabilitate, din oficiu sau la cererea administratorului/lichidatorului, poate obliga debitorul sau reprezentantul organelor lui de conducere să nu părăsească teritoriul Republicii Moldova fără permisiunea sa expresă în cazul în care există dovezi că acesta ar putea să se ascundă ori să se eschiveze de la participarea la procedură) [58], acestea sunt valabile prin extrapolare și în privința interdicției eliberării pașaportului sau a documentului de călătorie în baza art.22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare.

Generalizând cele expuse, deducem că interdicția eliberării pașaportului sau a documentului de călătorie în baza art.22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare transgresează art.27 în coroborare cu art.54 din Constituție.

În afară de aceasta, se pune problema dacă este inerent sau nu de a examina interdicția eliberării pașaportului și prin prisma dreptului la respectarea vieții private (art.28 în coroborare cu art.54 din Constituție). Or, pașaportul, la fel ca și buletinul de identitate, permisul de conducere etc., conține date cu caracter personal susceptibile de a distinge persoana de semenii săi. Astfel, ar reieși că prin interdicția eliberării pașaportului conform art.22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare se aduce atingere concomitentă atât libertății de circulație, cât și dreptului la respectarea dreptului la viață privată. Pentru dezlegarea juridică a acestei dileme, considerăm relevant să cităm opinia judecătorului J.-P. Costa: „Atunci când factori identici fac necesară o nerespectare a câtorva din drepturile garantate de CEDO, judecătorii CtEDO se regăsesc într-o poziție dificilă. Trebuie să

⁸ *Ad similibis* s-a pronunțat și Curtea Constituțională a Bulgariei, nuanțând că pot să existe debitori de bună-credință, precum și debitori de rea-credință [73]. Însă, este axiomatic că buna-credință se prezumă până la proba contrară.

concluzioneze că au fost multiple încălcări ale Convenției sau trebuie să se limiteze la aspectele centrale? Jurisprudența Curții nu furnizează un răspuns clar la această întrebare; multe depind de circumstanțele particulare ale fiecărui caz și de evaluarea subiectivă a judecătorilor, care pot fi mai mult sau mai puțin receptivi la un anumit aspect al cazului" [59, pct.1]. Așa fiind, observăm că în Hotărârea nr.17 din 10 mai 2017 Curtea Constituțională a ales să acorde valență juridică deosebită faptului că pașaportul îi permite titularului să iasă din țară, astfel, în principal, aducându-se atingere libertății de circulație între state, într-un cadru interstatal. Tocmai de aceea, se pare ca fiind inutilă analiza interdicției eliberării pașaportului și prin prisma dreptului la respectarea vieții private. O atare abordare este reflectată și în jurisprudența CtEDO în materia de care ne ocupăm aici [60, pct.52].

În ceea ce privește interdicția eliberării buletinului de identitate și a permisului de ședere ca o categorie de acte de identitate aparte, precum și a actelor de stare civilă, Curtea Constituțională a considerat de asemenea că aceasta este excesivă în raport cu scopul urmărit și îngreudește substanța dreptului la respectarea vieții private și de familie.

Mai exact, potrivit art.7 din Legea nr.373 din 9 noiembrie 1994 privind actele de identitate din sistemul național de pașapoarte, „cetățenii Republicii Moldova și apatrizii care domiciliază permanent în Republica Moldova sunt obligați să dețină de la naștere buletine de identitate, iar refugiații și beneficiarii de protecție umanitară, în termen de 10 zile de la acordarea statutului de refugiat protecției umanitare, sunt obligați să obțină buletine de identitate sau să le dețină de la naștere”.

Concomitent, art.8 lit.a) din aceeași lege stabilește că titularul de acte este obligat să prezinte persoanelor oficiale din organele competente, la cerere, actul de identitate.

Astfel, luând în calcul aceste prevederi normative, deducem că buletinul de identitate și permisul de ședere, ca o categorie de acte de identitate aparte, permit titularului să se legitimeze (în egală măsură ca și pașaportul). Rațiunea eliberării acestor acte derivă din necesitatea înregistrării și evidenței populației în stat. Iar neeliberarea acestor acte ar face iluzorie realizarea și asigurarea altor drepturi aflate în conexiune (cum ar fi: dreptul la proprietate și moștenire, dreptul la locuință, dreptul la muncă, libertatea activității de întreprinzător, dreptul la asistență și protecție socială, dreptul la ocrotirea sănătății etc.).

Urmând firul logic, discernem că înregistrarea documentelor de stare civilă (actele de naștere, de încheiere a căsătoriei, de desfacere a căsătoriei, de schimbare a numelui și/sau a prenumelui, de deces) este strâns legată de unele categorii de acte de identitate, constituind în cele mai dese cazuri o condiție pentru eliberarea celor din urmă (de exemplu, actul de naștere constituind o premisă pentru perfectarea buletinului de identitate și a pașaportului) și are drept scop primordial protecția drepturilor nepatrimoniale ale persoanei.

Din nou, în exercițiul proporționalității, Curtea Constituțională a „cântărit” drepturile divergente ale creditorului și debitorului în procedura de executare, constatându-se amploarea interdicției privind eliberarea buletinului de identitate și a permisului de ședere, ca o categorie de acte de identitate aparte, precum și a documentelor de stare civilă asupra drepturilor debitorului. Or, prin această măsură sunt lezate o serie de drepturi.

Prin urmare, s-a perturbat echilibrul just dintre interesul general și interesele persoanelor în discuție, iar balanța a înclinat în favoarea neconstituționalității măsurii legislative analizate.

Cu toate acestea, verdictul Curții Constituționale nu trebuie perceput ca o victorie a intereselor debitorilor asupra celor ale creditorilor, deoarece este departe de a ignora situația acestora din urmă. Concluzia care trebuie trasă este că instrumentele utilizate pentru protecția intereselor creditorilor trebuie să ia, în principiu, alte forme decât cea a unei restrângeri disproporționate a drepturilor personale nepatrimoniale ale debitorului. După formularea Curții Constituționale: „prin excelență, în cazul unor obligații cu caracter patrimonial executarea silită a unui document executoriu ar trebui să presupună un spectru de măsuri care să greveze patrimoniul debitorului în vederea îndeplinirii obligației cuprinse într-un document executoriu, dar nicidecum să nu suprimă drepturile personale nepatrimoniale ale acestuia de o manieră disproporționată” [61, pct.126].

Nu în ultimul rând, cu referire la interdicția eliberării permiselor de conducere, Curtea Constituțională a notat că, *inter alia*, art.11 alin.(4) din Directiva Parlamentului și a Consiliului Uniunii Europene nr.2006/126/CE din 20 decembrie 2006 cu privire la permisul de conducere [62] prevede că un stat membru refuză eliberarea unui permis de conducere unui solicitant al cărui permis de conducere face obiectul unei restricții, suspendări sau retrageri într-un alt stat membru.

În concretizarea acestor prevederi, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a menționat că se permite statelor membre, în anumite împrejurări și în special din motive de siguranță a traficului rutier (sublinierea ne aparține – *n.a.*), să aplice propriile dispoziții naționale privind limitarea, suspendarea, retragerea și anularea

permisului de conducere în privința oricărui posesor al unui permis care are reședința obișnuită pe teritoriul acestora [63].

În acest context, se impune precizarea că este utilă referirea instanței de contencios constituțional la Directiva Parlamentului și a Consiliului Uniunii Europene nr.2006/126/CE din 20 decembrie 2006 cu privire la permisul de conducere, precum și la jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene; or, în preambulul Hotărârii Guvernului nr.1452 din 24 decembrie 2007 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la permisul de conducere, organizarea și desfășurarea examenului pentru obținerea permisului de conducere și condițiile de admitere la traficul rutier se arată că aceasta creează cadrul necesar aplicării Directivei menționate. Deci, se pretinde a fi vorba despre o armonizare a dreptului intern cu *acquis*-ul comunitar.

După această clarificare, reținem că pe drumurile publice pot conduce autovehicule numai persoanele care posedă permis de conducere de categoria sau subcategoria corespunzătoare autovehiculului ori dovada înlocuitoare, cu drept de circulație, a permisului.

În consecință, Curtea Constituțională a estimat că aplicarea interdicției privind eliberarea permiselor de conducere se justifică, în esență, în ipoteza în care aceasta se aplică pentru ocrotirea siguranței traficului rutier. În special, în Codul penal și în Codul contravențional sunt prevăzute pentru anumite categorii de infracțiuni și, corespunzător, contravenții (ce atentează la siguranța traficului rutier), în calitate de pedeapsă sau sancțiune complementară, privarea de dreptul de a conduce mijloace de transport (cu titlu exemplificativ, a se vedea art.263 și 264 din Codul penal; art.228 alin.(5) și 230 alin.(3) din Codul contravențional).

De altfel, și CtEDO în cauza *Mihai Toma vs România* a enunțat că anularea unui permis de conducere⁹ constituie mai degrabă o problemă de materie penală (sublinierea ne aparține – *n.a.*) [64, pct.21]. Acest raționament poate fi aplicat *mutatis mutandis* și în privința interdicției privind eliberarea permisului de conducere.

În această succesiune logică, Curtea Constituțională a apreciat că interdicția eliberării permiselor de conducere este disproporționată în raport cu scopul pentru care aceasta a fost reglementată la articolul 22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare – asigurarea onorării obligațiilor incumbate debitorului printr-un document executoriu.

Distinct de cele nuanțate *supra*, se pune problema referitoare la soarta juridică a interdicțiilor privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere aplicate începând cu 5 august 2016 (data intrării în vigoare a Legii nr.118/2016 prin care a fost adoptată prevederea declarată neconstituțională) și până la 10 mai 2017 (data pronunțării Hotărârii Curții Constituționale nr.17). Adică, a efectelor juridice ale Hotărârii Curții Constituționale nr.17.

În acest sens, regula generală instituită de art.26 alin.(7) din Legea nr.317-XIII din 13 decembrie 1994 cu privire la Curtea Constituțională [65] constă în aceea că hotărârile Curții Constituționale produc efect numai pentru viitor. Totuși, și de la această regulă există excepție. Astfel, în Hotărârea nr.16 din 25 iunie 2013 Curtea Constituțională a statuat că „neretroactivitatea hotărârilor instanței de jurisdicție constituțională nu poate prevala în situația în care la baza hotărârilor judecătorești sunt puse prevederi legale care contravin drepturilor și libertăților fundamentale și prin efect sunt declarate neconstituționale”.

În afară de aceasta, în hotărârea enunțată s-a etalat că „principiul stabilității raporturilor juridice nu poate implica promovarea unui drept prin intermediul unor norme neconstituționale” [66, pct.66-68].

Prin prisma acestor raționamente înclinăm a crede că până la data pronunțării Hotărârii Curții Constituționale nr.17 (10 mai 2017) interdicțiile privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere aplicate în baza art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare urmează a fi revocate.

⁹ Cu titlu de drept comparat, reținem că în Republica Cehă, începând cu 1 ianuarie 2013, în Codul de executare a fost instituită o nouă măsură de asigurare a executării silite în privința pensiei de întreținere stabilită în favoarea minorului – suspendarea permisului de conducere. În doctrină s-a avansat părerea că suspendarea permisului de conducere vizează într-un mod indirect îndeplinirea obligației din partea debitorului (care nu este însuși dispus să îndeplinească obligația sa) care să se simtă limitat – din lipsa dreptului lui de a conduce (prin suspendarea permisului de conducere) – în viața sa cotidiană într-atât de mult încât va lua într-un mod rapid (mai degrabă imediat) decizia inversă îndreptată spre plata întregii sume financiare datorate. (...) Deși suspendarea permisului de conducere reprezintă într-un mod general o intervenție atât de serioasă în viața privată a oricărei persoane, inclusiv a debitorului, și deși lipsește vreo legătură reală între permisul de conducere și suspendarea sa, pe de o parte, și datoriile debitorului, inclusiv plata pensiei de întreținere, pe de altă parte, caracterul, respectiv importanța și scopul pensiei de întreținere stabilite în favoarea minorului – în ochii legiuitorului (al Republicii Cehe – *n.a.*) – motivează și legitimează soluția aceasta de suspendare a permisului de conducere. În sfârșit, în viziunea lui P.Klima, măsura în cauză are rezultate pozitive și s-ar putea duce discuții privind extinderea acesteia la toate creanțele susceptibile de a fi recuperate în cadrul executării silite [74].

Concluzii

În urma studiului întreprins, sintetizând cele reliefate *supra*, putem formula următoarele concluzii:

1) articolul 22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare nu a reprezentat o transcriere literară a prevederilor art.8 lit.g) din Legea nr.269/1994. În realitate, la o analiză atentă, desprindem că suntem în prezența a două texte de lege distincte, chiar dacă există puncte de tangență între prevederile confruntate. Iată de ce, nu se poate susține că există deja un precedent în jurisprudența Curții Constituționale privind interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere (avându-se în vedere Hotărârea Curții Constituționale nr.7 din 5 aprilie 2011);

2) dreptul de a părăsi propria țară include atât o obligație pozitivă a statelor – aceea de a elibera documente, cât și o obligație negativă – aceea de a nu pune piedici în calea unei persoane care dorește să părăsească țara;

3) deși interdicția eliberării actelor menționate constituie o măsură care se aplică distinct de interdicția de a nu părăsi țara, în esență, aceasta are drept consecință îngrădirea dreptului la libera circulație. Or, în lipsa pașaportului și documentului de călătorie dreptul la libera circulație peste hotarele țării nu poate fi realizat, prezența acestor acte fiind o condiție indispensabilă pentru realizarea dreptului menționat;

4) interdicția eliberării pașaportului și documentului de călătorie (*id est*: actele care permit ieșirea din țară) aplicată față de debitor în cadrul procedurii de executare silită a unui document executoriu constituie o ingerință în dreptul la libera circulație consfințit în art.27 din Constituție. Corespunzător, interdicția eliberării buletinului de identitate și a permisului de ședere ca o categorie de acte de identitate aparte, precum și a documentelor de stare civilă și a permisului de conducere implică intruziuni în dreptul la respectarea vieții familiale și private consacrat la art.28 din Constituție. Totuși, atât dreptul la libera circulație, cât și dreptul la respectarea vieții familiale și private nu fac parte din categoria drepturilor absolute, a căror restrângere se exclude;

5) buletinul de identitate și permisul de ședere, ca o categorie de acte de identitate aparte, permit titularului să se legitimeze (în egală măsură, ca și pașaportul). Rațiunea eliberării acestor acte derivă din necesitatea înregistrării și evidenței populației în stat. Iar neeliberarea acestor acte ar face iluzorie realizarea și asigurarea altor drepturi aflate în conexiune (cum ar fi: dreptul la proprietate și moștenire, dreptul la locuință, dreptul la muncă, libertatea activității de întreprinzător, dreptul la asistență și protecție socială, dreptul la ocrotirea sănătății etc.);

6) înregistrarea documentelor de stare civilă (actele de naștere, de încheiere a căsătoriei, de desfacere a căsătoriei, de schimbare a numelui și/sau a prenumelui, de deces) este strâns legată de unele categorii de acte de identitate, constituind în cele mai dese cazuri o condiție pentru eliberarea celor din urmă (de exemplu, actul de naștere constituind o premisă pentru perfectarea buletinului de identitate și a pașaportului) și are drept scop primordial protecția drepturilor nepatrimoniale ale persoanei;

7) aplicarea interdicției privind eliberarea permiselor de conducere se justifică, în esență, în ipoteza în care aceasta se aplică pentru ocrotirea siguranței traficului rutier;

8) prin excelență, în cazul unor obligații cu caracter patrimonial executarea silită a unui document executoriu ar trebui să presupună un spectru de măsuri care să greveze patrimoniul debitorului în vederea îndeplinirii obligației cuprinse într-un document executoriu, dar nicidecum să nu suprimă drepturile personale nepatrimoniale ale acestuia de o manieră disproporționată;

9) interdicția privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere reprezintă o măsură excesivă în raport cu obiectivul ce trebuie atins, și prin aceasta fiind contrară art.27 și 28 coroborate cu art.23 și 54 din Constituție;

10) și o ultimă concluzie: până la data pronunțării Hotărârii Curții Constituționale nr.17 (10 mai 2017) interdicțiile privind eliberarea documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere aplicate în baza art.22 alin.(1) lit.v) teza a doua din Codul de executare urmează a fi revocate.

Referințe:

1. Legea nr.118 din 2 iunie 2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.247-255.
2. Legea nr.269-XIII din 9 noiembrie 1994 cu privire la ieșirea și intrarea în Republica Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.6.
3. Hotărârea Curții Constituționale nr.17 din 10 mai 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare (interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere) (sesizarea nr.20g/2017). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.244-251.

4. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.7 din 5 aprilie 2011 pentru controlul constituționalității art.8 lit.g), art.11 alin.(4) din Legea nr.269-XIII din 9 noiembrie 1994 cu privire la ieșirea și intrarea în Republica Moldova, cu modificările și completările ulterioare, art.64 din Codul de executare al Republicii Moldova nr.443-XV din 24 decembrie 2004 în redacția Legii nr.143 din 2 iulie 2010 pentru modificarea și completarea Codului de executare al Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr.58.
5. Încheierea Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 21 decembrie 2015. Dosarul nr.4ac-29/15. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_plen_csj.php?id=107
6. Ibidem.
7. Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 14 mai 2014. Dosarul nr.2r-263/14. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=9822
8. Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 26 noiembrie 2014. Dosarul nr.2r-1088/14. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=14933
9. Încheierea Judecătoriei Centru, mun. Chișinău, din 26 mai 2015. Dosarul nr.2c11-111/15. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <https://jc.instante.justice.md/ro/hot>
10. Decizia Colegiului civil al Curții de Apel Chișinău din 28 iulie 2015. Dosarul nr.2r-1666/15. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=02-2r-12194-22062015&solr_document_2=&Tematica=&solr_document_3=1
11. Legea nr.273-XIII din 9 noiembrie 1994 privind actele de identitate din sistemul național de pașapoarte. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.9.
12. BĂIEȘU, A. Developments of Constitutional Justice in the Republic of Moldova. În: *Revista de Drept Constituțional*, 2015, nr.1, p.272-290. ISBN: 2457-875401501
13. Hotărârea Curții Constituționale nr.7 din 4 martie 2016 privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr.1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui) (Sesizarea nr.48b/2015). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, 59-67.
14. LETSAS, G. The ECHR as a Living Instrument: Its Meaning and Legitimacy. In: FØLLESDAL A., PETERS B., ULFSTEIN G. (eds.). *Constituting Europe: The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p.106-141. ISBN 978-1-107-02444-1
15. Legea nr.100-XV din 26 aprilie 2001 privind actele de stare civilă. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr.97-99.
16. Hotărârea Guvernului nr.1452 din 24 decembrie 2007 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la permisul de conducere, organizarea și desfășurarea examenului pentru obținerea permisului de conducere și condițiile de admitere la traficul rutier. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.8-10.
17. CtEDH, *Affaire Sissanis c. Roumanie*, Requête no. 23468/02, Arrêt 25 janvier 2007. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79230>
18. ECtHR, *Case of Baumann vs France*, Application no.33592/96, Judgment of 22 May 2001. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59470>
19. ECtHR, *Case of Napijalo vs Croatia*, Application no. 66485/01, Judgment of 13 November 2017. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61443>
20. ECtHR, *Case of Battista vs Italy*, Application no.43978/09, Judgment, 2 December 2014, pct.37, 43. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148683>
21. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (adoptat la 16 decembrie 1966, la New York și ratificat de Republica Moldova la 28 iulie 1990, prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII. În: *Tratate internaționale*, 1998, vol.1.
22. UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 27: Article 12 (Freedom of Movement), 2 November 1999, CCPR/C/21/Rev.1/Add.9. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://www.refworld.org/docid/45139c394.html>
23. GUILD, E. *Dreptul de a părăsi o țară*. Document tematic. Comisarul pentru Drepturile Omului. Strasbourg: Consiliul Europei, 2013. 56 p.
24. CtEDH, *Affaire Mustafa c. France*, Requête no.63056/00, Arrêt 17 juin 2017. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-65707>
25. CtEDH, *Affaire Güzel Erdagöz c. Turquie*, Requête no.37483/02, Arrêt 21 octobre 2008. [Accesat 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89156>
26. ECtHR, *Case of Stjerna vs Finland*, Application no. 18131/91, Judgment of 25 November 1994. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57912>
27. ECtHR, *Case of Burghartz vs Switzerland*, Application no. 16213/90, Judgment of 22 February 1994, pct.23-24. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57865>;
28. ECtHR, *Case of Daróczy vs Hungary*, Application no.44378/05, Judgment of 1 July 2008. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87221>

29. Hotărârea Curții Constituționale nr.17 din 10 mai 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare (interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere) (sesizarea nr.20g/2017). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.244-251.
30. ECtHR, Case of *Romet vs The Netherlands*, Application no. 7094/06, Judgment of 14 February 2012. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109080>
31. Hotărârea Curții Constituționale nr.6 din 3 martie 2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 53 lit.c) din Legea nr.158-XVI din 4 iulie 2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public și articolului 76 lit.g) din Codul muncii (suspendarea raporturilor de serviciu) (Sesizarea nr.50g/2015). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.123-127.
32. Hotărârea Curții Constituționale nr.17 din 10 mai 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare (interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere) (sesizarea nr.20g/2017). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.244-251.
33. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 6 martie 2017. Dosarul nr.2r-219/17 2r-296/17 [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <https://cac.instante.justice.md/ro/hot>
34. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 7 martie 2017. Dosarul nr.2r-296/17 [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <https://cac.instante.justice.md/ro/hot>
35. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 7 martie 2017. Dosarul nr.2r-317/17. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <https://cac.instante.justice.md/ro/hot>
36. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 21 martie 2017. Dosarul nr.2r-367/17. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <https://cac.instante.justice.md/ro/hot>
37. Hotărârea Curții Constituționale nr.17 din 10 mai 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare (interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere) (sesizarea nr.20g/2017). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.244-251.
38. ECtHR, Case of *Lupsa vs Romania*, Application no.11737/04, Judgment of 8 June 2006. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75688>
39. ECtHR, Case of *Khuzhin and others vs Russia*, Application no.13470/02, Judgment of 23 October 2008. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89062>
40. ECtHR, Case of *Baka vs Hungary*, Application no.20261/12, Judgment of 23 June 2016. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163113>
41. Hotărârea Curții Constituționale nr.1 din 15 ianuarie 2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale articolului 60 alin.(3) și alin.(3¹) din Codul de executare al Republicii Moldova nr.443-XV din 24 decembrie 2004 (Sesizarea nr.27a/2012). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.22-25.
42. CtEDH, *Affaire Ignatov c. Bulgarie*, Requête no.50/02, Arrêt 2 juillet 2009. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93372>
43. ECtHR, Case of *Riener vs Bulgaria*, Application no.46343/99, Judgment of 23 May 2006. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75463>
44. ECtHR, Case of *Gochev vs Bulgaria*, Application no.34383/03, Judgment of 26 November 2009. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95947>
45. ECtHR, Case of *Battista vs Italy*, Application no.43978/09, Judgment of 2 December 2014. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148683>
46. *Ibidem*.
47. Hotărârea Curții Constituționale nr.17 din 10 mai 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare (interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere) (sesizarea nr.20g/2017). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.244-251.
48. *Ibidem*.
49. Notă informativă la Proiectul legii nr.105 din 15 martie 2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3127/language/ro-RO/Default.aspx>
50. Hotărârea Guvernului nr.609 din 17 mai 2016 cu privire la aprobarea Avizului la proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.134-139.
51. Sesizarea nr.20g din 15 februarie 2017 privind excepția de neconstituționalitate a art.22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=sesizari&docid=579&l=ro>
52. Legea nr.112 din 2 iulie 2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr.185-189.

53. Hotărârea Curții Constituționale nr.17 din 10 mai 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare (interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere) (sesizarea nr.20g/2017). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.244-251.
54. Ibidem.
55. ECtHR, Case of *Battista vs Italy*, Application no. 43978/09, Judgment of 2 December 2014. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148683>
56. Judgment of the Court of Justice of 4 October 2012, Byankov, Case C-249/11. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=128008&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=159006>
57. Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 28 ianuarie 2015. Dosarul nr.2rc-41/15. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=16475
58. Legea insolvenței nr.149 din 29 iunie 2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.193-197.
59. ECtHR, Partly dissenting opinion of Judge Costa in Case of *Kyprianou vs Cyprus*, Application no. 73797/01, Judgment of 15 December 2005. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>
60. ECtHR, Case of *Battista vs Italy*, Application no.43978/09, Judgment of 2 December 2014. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148683>
61. Hotărârea Curții Constituționale nr.17 din 10 mai 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 22 alin.(1) lit.v) din Codul de executare (interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere) (sesizarea nr.20g/2017). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.244-251.
62. Directiva Parlamentului și a Consiliului Uniunii Europene nr.2006/126/CE din 20 decembrie 2006 cu privire la permisul de conducere. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, 2006, nr.L417/18.
63. Judgment of the Court of Justice, 1 March 2012, Akyüz, Case C-467/10. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=119902&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=163574>
64. ECtHR, Case of *Mihai Toma vs Romania*, Application no.1051/06, Judgment of 24 January 2012. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108754>
65. Legea nr.317-XIII din 13 decembrie 1994 cu privire la Curtea Constituțională. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.8.
66. Hotărârea Curții Constituționale nr.16 din 25 iunie 2013 pentru controlul constituționalității art.XI pct.16 din Legea nr.29 din 6 martie 2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Sesizarea nr. 4a/2013). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.177-181.
67. ECtHR, Case of *Babiarz vs Poland*, Application no.1955/10, Judgment of 10 January 2017. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171744>
68. SÂRCU, D., MORĂRESCU, A. Definierea principiului proporționalității în lumina jurisprudenței naționale și internaționale. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2013, nr.3(63), p.75-80. ISSN 1814-3199
69. Hotărârea Curții Constituționale nr.28 din 23 noiembrie 2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale articolului 1 din Legea nr.54 din 21 februarie 2017 privind contracararea activității extremiste (utilizarea simbolurilor naziste) (Sesizarea nr.29a/2015). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.79-89.
70. ECtHR, Case of *Bayev and others vs Russia*, Applications nos. 67667/09, 44092/12 and 56717/12, Judgment of 20 June 2017. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-174422>
71. Proiectul legii nr.200 din 19 iunie 2017 pentru modificarea Codului de executare al RM nr.443-XV din 24.12.2004 (art.63, 64). [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3803/language/ro-RO/Default.aspx>
72. Nota informativă la Proiectul legii nr.200 din 19 iunie 2017 pentru modificarea Codului de executare al RM nr.443-XV din 24.12.2004 (art.63, 64). [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3803/language/ro-RO/Default.aspx>
73. Constitutional Court of Bulgaria, Judgment of 31 March 2011, BUL-2011-1-001. [Accesat: 17.07.2017] Disponibil: <http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll?f=templates&fn=default.htm>
74. KLIMA, P. Suspendarea permisului de conducere – o nouă modalitate de executare silită în Republica Cehă. În: *Revista Română de Executare Silită*, 2016, nr.3, p.131-137. ISSN: 1584-8892

Prezentat la 29.09.2017

CZU: 343.54(478)

INFRAȚIUNILE DE VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE (art.201¹ CP RM) ÎN LUMINA PREVEDERILOR LEGII nr.196/2016

*Sergiu BRÎNZA, Vitalie STATI**Universitatea de Stat din Moldova*

Prezenta investigație are drept scop analiza infracțiunilor prevăzute la art.201¹ CP RM prin prisma prevederilor Legii nr.196/2016. Analiza efectuată denotă că în art.201¹ CP RM sub denumirea marginală de violență în familie sunt reunite șase variante-tip de infracțiuni și trei variante agravate de infracțiuni. Se stabilește conținutul obiectului juridic special al acestor infracțiuni. Se arată că, în cazul infracțiunilor prevăzute la lit.a) alin.(1), lit.c) alin.(2) și alin.(3) art.201¹ CP RM, obiectul material îl reprezintă corpul persoanei. Mijloacele economice (inclusiv mijloacele de existență primară) constituie obiectul material al infracțiunii specificate la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM. Referitor la latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM, se argumentează că fapta prejudiciabilă se exprimă în acțiunea sau inacțiunea de: maltratare sau alte acțiuni violente (lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM); izolare sau intimidare (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM); privare de mijloace economice (inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară) sau neglijare (lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM). Se demonstrează că, în cazul infracțiunilor specificate la lit.a) și c) alin.(1) art.201¹ CP RM, latura obiectivă mai include urmările prejudiciabile sub forma vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății, precum și legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile. În mod similar, se relevă conținutul laturii obiective a celorlalte infracțiuni specificate la art.201¹ CP RM. Se stabilește momentul de consumare a acestor infracțiuni. De asemenea, se analizează latura subiectivă a infracțiunilor prevăzute la art.201¹ CP RM. Se ajunge la concluzia că în ipoteza de intimidare, consemnată la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM, atestăm prezența scopului special de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei. Se arată că oricare dintre faptele, care intră sub incidența definițiilor noțiunilor „violență fizică”, „violență sexuală”, „violență psihologică”, „violență spirituală” și „violență economică”, formulate în art.2 al Legii nr.45/2007, poate precede solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție, în sensul lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM. Nu în ultimul rând, se accentuează: calificarea faptei conform lit.c) alin.(2) sau alin.(3) art.201¹ CP RM exclude aplicarea suplimentară a art.150, 151 sau 152 CP RM.

Cuvinte-cheie: violență în familie, membru de familie, maltratare, acțiuni violente, izolare, intimidare, privarea de mijloace economice, neglijare, vătămarea integrității corporale sau a sănătății, solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție.

THE OFFENCES RELATED TO DOMESTIC VIOLENCE (art.201¹ PC RM) IN RELATION TO THE PROVISIONS SET FORTH IN LAW no. 196/2016

This study is dedicated to the thorough analysis of the offences provided by art.201¹ PC RM in relation to the provisions set forth in Law no.196/2016. The analysis showed that, under the marginal name of domestic violence, art.201¹ PC RM merges together six type variant and three aggravated variants of offences. In this regard, it is established the content of the special legal object of these offences. It is shown that, in the case of the offences referred to at lett.a) par.(1), lett.c) par.(2) and par.(3) art.201¹ PC RM, the material object is represented by the body of the person. The economic means (including the means for primary life support) are the material object of the offence specified at lett.c) par.(1) art.201¹ PC RM. With regard to the objective side of the offences referred to at par.(1) art.201¹ PC RM, it is argued that the prejudicial act of the offences in question is expressed by the action or inaction of: maltreatment or other violent acts (lett. a) par.(1) art.201¹ PC RM); isolation or intimidation (lett.b) par.(1) art.201¹ PC RM); deprivation of economic means (including the deprivation of means for primary life support) or neglect (lett.c) par.(1) art.201¹ PC RM). It is also established that, in the case of the offences referred to at lett.a) and lett.c) art.201¹ PC RM, additionally the objective side includes and the prejudicial consequences in the form of slight battery or health harm, as well as the causal link between the prejudicial act and the prejudicial consequences. Similarly, it is established the content of the objective side of the other offences specified at art.201¹ PC RM and the end moment of these offences is then determined. Besides, there is analyzed the subjective side of the offences under art.201¹ PC RM. In this regard, it is concluded that, with regard to the offence of intimidation referred to at lett.b) par.(1) art.201¹ PC RM, we attest the presence of the special purpose of imposing his/her/their will or control over the victim. It is shown that any of the acts – which fall under the definitions of the notions of „physical violence”, „sexual violence”, „psychological violence”, „spiritual violence” and „economic violence” mentioned in art.2 from Law no.45/2007 – may precede the request or the application of protective measures, as stipulated in lett.b) par.(2) art.201¹ PC RM. Last but not least, it is emphasized that the classification of the offence according to lett.c) par.(2) or par.(3) art.201¹ PC RM excludes the additional application of art.150, 151 or 152 PC RM.

Keywords: domestic violence, family member, maltreatment, violent acts, isolation, intimidation, deprivation of economic means, neglect, slight battery or health harm, the request or the application of protective measures.

Introducere

La 28.07.2016 a fost adoptată Legea nr.196 pentru modificarea și completarea unor acte legislative [1] (în continuare – Legea nr.196/2016). Prin această lege au fost introduse modificări și completări în actele normative referitoare la violența în familie. În contextul studiului de față, un interes mai mare prezintă următoarele amendamente operate în Codul penal:

1) modificarea art.133¹ CP RM, astfel încât acesta să aibă următorul conținut:

„Articolul 133¹. Membru de familie

Prin membru de familie se înțelege:

a) în condiția de conlocuire: persoanele aflate în căsătorie, în divorț, sub tutelă și curatelă, rudele, afinii lor, soții rudelor, persoanele aflate în relații asemănătoare celor dintre soți (concubinaj) sau dintre părinți și copii;

b) în condiția de locuire separată: persoanele aflate în căsătorie, în divorț, rudele, afinii lor, copiii adoptivi, persoanele aflate sub curatelă, persoanele care se află ori s-au aflat în relații asemănătoare celor dintre soți (concubinaj)”;

2) completarea alin.(2) art.145 CP RM cu litera e¹) care are următorul conținut: „asupra unui membru de familie”;

3) modificarea dispoziției art.201¹ CP RM, după cum urmează:

„Articolul 201¹. Violența în familie

(1) Acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, manifestată prin:

a) maltratare, alte acțiuni violente, soldate cu vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății;

b) izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei;

c) privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, neglijare, dacă au provocat victimei vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății [...].

(2) Faptele prevăzute la alin.(1):

a) săvârșite asupra a doi sau a mai multor membri ai familiei;

b) săvârșite în legătură cu solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție;

c) care au provocat vătămarea medie a integrității corporale sau a sănătății [...].

(3) Faptele prevăzute la alin.(1) și (2) care:

a) au cauzat vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății;

b) au determinat la sinucidere sau la tentativă de sinucidere [...].

(4) Faptele prevăzute la alin.(1) sau (2) care au cauzat vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății soldată cu decesul victimei [...].”

În cele ce urmează, din perspectiva Legii nr.196/2016, vor fi examinate elementele constitutive și circumstanțele agravante ale infracțiunilor prevăzute la art.201¹ CP RM.

Rezultate și discuții

În art.201¹ CP RM, sub denumirea marginală de violență în familie sunt reunite șase variante-tip de infracțiuni și trei variante agravate de infracțiuni¹.

Violența în familie în prima sa variantă-tip este incriminată la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM: acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, manifestată prin maltratare, alte acțiuni violente, soldate cu vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății.

La lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM este incriminată violența în familie în a doua sa variantă-tip: acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, manifestată prin izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei.

¹ La lit.c) alin.(2), lit.a) și b) alin.(3) art.201¹ CP RM nu sunt prevăzute circumstanțe agravante ale infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM. Or, nu este posibil ca acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei – manifestată, *inter alia*, prin: maltratare, alte acțiuni violente, soldate cu vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății; privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, neglijare, dacă au provocat victimei vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății – să provoace ulterior una dintre următoarele urmări prejudiciabile: vătămarea medie a integrității corporale sau a sănătății; vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; sinuciderea sau tentativa de sinucidere. Aceasta pentru că, în raport cu aceste urmări, făptuitorul manifestă intenție. Așa cum manifestă intenție și față de vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății.

Pentru mai multe detalii a se vedea: BRÎNZA, S., STATI, V. *Cu privire la posibila neconstituționalitate a unor amendamente recente operate în Codul penal și în Codul contravențional (Partea II)*. În: Revista Națională de Drept, 2017, nr.2, p.2-12. ISSN 1811-0770

Violența în familie în a treia sa variantă-tip este incriminată la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM: acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, manifestată prin privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, neglijare, dacă au provocat victimei vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății.

La lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM este incriminată violența în familie în prima sa variantă agravată, presupunând că infracțiunile prevăzute la alineatul (1) sunt săvârșite asupra a doi sau a mai multor membri ai familiei.

Violența în familie în a doua sa variantă agravată este incriminată la lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM, presupunând că infracțiunile prevăzute la alineatul (1) sunt săvârșite în legătură cu solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție.

Violența în familie în a patra sa variantă-tip este incriminată la lit.c) alin.(2) art.201¹ CP RM: acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, care a provocat vătămarea medie a integrității corporale sau a sănătății.

La lit.a) alin.(3) art.201¹ CP RM este incriminată violența în familie în a cincea sa variantă-tip: acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, care a cauzat vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății.

Violența în familie în a șasea sa variantă-tip este incriminată la lit.b) alin.(3) art.201¹ CP RM: acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, care a determinat la sinucidere sau la tentativă de sinucidere.

La alin.(4) art.201¹ CP RM este incriminată violența în familie în a treia sa variantă agravată, presupunând că infracțiunea prevăzută la litera a) alineatul (3) se soldează cu decesul victimei.

După această prezentare a infracțiunilor și circumstanțelor agravante prevăzute la art.201¹ CP RM, să trecem la analiza propriu-zisă a acestora.

Vom începe această analiză cu examinarea infracțiunilor specificate la *alin.(1) art.201¹ CP RM*.

Obiectul juridic special al acestor infracțiuni are, după caz, un caracter complex sau multiplu. Astfel, obiectul juridic principal îl formează relațiile sociale cu privire la solidaritatea familială. La rândul său, obiectul juridic secundar îl constituie relațiile sociale cu privire la: sănătatea persoanei (și integritatea fizică sau psihică a persoanei – în ipoteza maltratării) (lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM); libertatea fizică a persoanei (în ipoteza de izolare) sau libertatea psihică a persoanei (în ipoteza de intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei) (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM); sănătatea persoanei (lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM).

În cazul infracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM, obiectul material îl reprezintă corpul persoanei.

Mijloacele economice (inclusiv mijloacele de existență primară) constituie obiectul material al infracțiunii specificate la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM. Mijloace economice reprezintă, probabil, bunurile care se află în posesia victimei. Spunem „probabil”, întrucât această afirmație este lipsită de certitudine. Absența în legea penală și în alte legi a definiției noțiunii „mijloace economice” face ca dispoziția de la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM să fie imprevizibilă.

Noțiunea „mijloace de existență primară” este subsecventă în raport cu noțiunea „mijloace economice”. Din definiția noțiunii „violență economică”, formulată în art.2 al Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, nr.45 din 01.03.2007 [2] (în continuare – Legea nr.45/2007), aflăm că mijloace de existență primară sunt: hrana; medicamentele; obiectele de primă necesitate.

În cazul infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM, obiectul material lipsește. Aceasta întrucât izolarea sau intimidarea în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei nu presupun influențarea nemijlocită infracțională asupra vreunei entități corporale.

Victimă a infracțiunilor specificate la alin.(1) art.201¹ CP RM poate fi oricare membru al familiei făptuitorului. După cum reiese din art.133¹ CP RM, noțiunea de membru de familie presupune două accepțiuni diferite, în funcție de lipsa sau prezența conlocuirii făptuitorului și victimei: a) în condiția de conlocuire: persoanele aflate în căsătorie, în divorț, sub tutelă și curatelă, rudele, afinii lor, soții rudelor, persoanele aflate în relații asemănătoare celor dintre soți (concubinaj) sau dintre părinți și copii; b) în condiția de locuire separată: persoanele aflate în căsătorie, în divorț, rudele, afinii lor, copiii adoptivi, persoanele aflate sub curatelă, persoanele care se află ori s-au aflat în relații asemănătoare celor dintre soți (concubinaj)².

² Particularitățile victimei, legate de vârstă, starea civilă, gradul de rudenie, faptul locuirii comune sau separate etc., pot fi luate în considerare la individualizarea pedepsei pentru infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM.

Amintim că, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.196/2016, dispoziția art.133¹ CP RM avea următorul conținut: „Prin membru de familie se înțelege: a) în condiția conlocuirii: persoanele aflate în relații de căsătorie, de concubinaj, persoanele divorțate, persoanele aflate în relații de tutelă și curatelă, rudele lor pe linie dreaptă sau colaterală, soții rudelor; b) în condiția locuirii separate: persoanele aflate în relații de căsătorie, copiii lor, inclusiv cei adoptivi, cei născuți în afara căsătoriei, cei aflați sub curatelă”. Ce s-a schimbat odată cu intrarea în vigoare a acestei legi? La această întrebare răspunde Gh.Pavliuc: „În Nota informativă la proiectul care se află la baza Legii nr.196/2016 se menționează: „Modificările propuse pentru art.133¹ din Codul penal vin să extindă lista subiecților și asupra foștilor soți și a persoanelor care s-au aflat în relații de concubinaj, dar care nu domiciliază împreună” [3]. În realitate, extinderea listei membrilor de familie nu se limitează doar la aceasta. În comparație cu legea anterioară, cea nouă cuprinde în plus următoarele categorii de persoane: a) în condiția de conlocuire: afinii, persoanele aflate în relații asemănătoare celor dintre părinți și copii; b) în condiția de locuire separată: persoanele aflate în divorț, rudele, afinii lor, persoanele care se află ori s-au aflat în relații asemănătoare celorla dintre soți (concubinaj)” [4].

În altă ordine de idei, calitatea de membru de familie trebuie să existe în momentul săvârșirii faptei. În caz contrar, lipsește temeiul aplicării alin.(1) art.201¹ CP RM.

În contextul analizat, nu este exclusă eroarea de fapt. Astfel, dacă făptuitorul consideră eronat că victima are calitatea de membru de familie (deși în realitate victima nu are această calitate), urmărind săvârșirea infracțiunii tocmai asupra persoanei având o asemenea calitate specială, cele săvârșite urmează a fi calificate ca tentativă la una dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM.

Cât privește latura obiectivă a infracțiunilor analizate, fapta prejudiciabilă se exprimă în acțiunea sau inacțiunea de: maltratare sau alte acțiuni violente (lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM); izolare sau intimidare (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM); privare de mijloace economice (inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară) sau neglijare (lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM).

În cazul infracțiunilor specificate la lit.a) și c) alin.(1) art.201¹ CP RM, latura obiectivă mai include urmările prejudiciabile sub forma vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății, precum și legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

În continuare, vom analiza conținutul faptelor prejudiciabile prevăzute la lit.a)-c) alin.(1) art.201¹ CP RM:

a) maltratare sau alte acțiuni violente

Noțiunea de maltratare nu este definită nici în legislația autohtonă. Într-un document al Uniunii Europene se menționează: „Termenul „maltratare” desemnează toate formele de pedepse sau de tratamente crude, inumane sau degradante, inclusiv pedepsele corporale care privează persoana de integritatea sa fizică sau psihică” [5]. Din această definiție reiese că maltratarea implică o atingere adusă integrității fizice sau psihice a persoanei. De asemenea, în această definiție își găsește exprimare ideea ce aparține lui A.N. Popov: „Conceptele „maltratare”, „schingiuire”, „tortură”, „batjocură”, „sadism” fac parte din același registru noțional, reprezentând cazuri particulare de manifestare a cruzimii” [6, p.471].

Așa cum rezultă din dispoziția de la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM, maltratarea reprezintă un caz particular de acțiune violentă. În sensul acestei dispoziții, „acțiune violentă” înseamnă cauzarea vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății. În dispoziția de la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM nu este concretizat tipul de violență – fizică sau psihică. În aceste condiții, optăm pentru interpretarea restrictivă a noțiunii „acțiune violentă”, în sensul de „violență fizică”. Aceasta întrucât în alte norme penale sensul noțiunii de violență este tocmai acesta (de exemplu, în dispoziția de la alin.(2) art.179, lit.e) alin.(2) art.187, art.188, 189, alin.(3) art.192¹, art.193 și altele din Codul penal).

În sensul dispoziției de la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM, violența poate presupune doar o acțiune. Nu intră sub incidența acestei dispoziții violența exprimată în inacțiune, „atunci când, prin neluarea unei măsuri la care subiectul era obligat, victima este expusă să se lovească (de exemplu, făptuitorul nu anunță victima că a dat pe scară cu o substanță alunecoasă pentru protejarea lemnului, provocându-i căderea)” [7, p.125].

În sensul dispoziției de la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM, violența se poate realiza fie prin acțiunea directă a făptuitorului, fie indirect, prin folosirea unor obiecte, a unui animal, sau chiar prin propria faptă a victimei constrânsă să se accidenteze;

b) izolare sau intimidare

Prin „izolare” se are în vedere, probabil, separarea victimei de restul familiei, de comunitate, de prieteni. Cu această ocazie, precizăm: împiedicarea neîntemeiată a unuia dintre părinți (a ambilor părinți) să comunice

cu copilul ori să ia parte la educarea lui, precum și împiedicarea copilului să comunice cu bunicii, frații și surorile atrage răspundere nu conform lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM, dar potrivit art.64 din Codul contravențional. Totodată, impunerea izolării prin detenție, inclusiv în locuința familială, se va califica în baza art.166 CP RM, nu conform lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM.

Definind noțiunea „izolare”, am folosit cuvântul „probabil”. În contextul analizat, accentuăm: noțiunea „izolare”, utilizată în dispoziția de la lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM, este una estimativă. Ea nu este definită în cadrul unui act normativ. Este dificil a înțelege care semnificație i-a atribuit legiuitorul. Drept urmare, există pericolul ca cel abilitat cu aplicarea legii penale să evalueze cu aproximație limitele ce marchează sfera de incidență a noțiunii de izolare. În cazul în care persistă îndoiele cu privire la atestarea izolării, în virtutea regulii fixate la alin.(2) art.3 CP RM, nu se va aplica dispoziția de la lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM.

Prin „intimidare” se înțelege insuflarea unei temeri victimei. În special, se are în vedere: amenințarea cu violența fizică; amenințarea cu distrugerea sau deteriorarea bunurilor; amenințarea cu divulgarea unor informații defăimătoare sau compromițătoare; amenințarea cu răpirea persoanei; alte genuri de amenințare. Suntem de acord cu Gh.Fortuna și N.Corcea, care suțin că, în situația în care intimidarea îmbracă forma amenințării cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, „nu este necesară aplicarea suplimentară a art.155 CP RM. Aceasta întrucât vom fi în prezența concurenței dintre norma generală (art.155 CP RM) și norma specială (alin.(1) art.201¹ CP RM)”. [8];

c) privare de mijloace economice (inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară) sau neglijare

Privarea victimei de mijloace economice nu poate presupune: abuzul de variate situații de superioritate pentru a sustrage bunurile persoanei; interzicerea dreptului de a posedea, folosi și dispune de bunurile comune; controlul inechitabil asupra bunurilor și resurselor comune; refuzul de a susține familia; impunerea la munci grele și nocive în detrimentul sănătății, inclusiv a unui membru de familie minor; alte acțiuni cu efect similar. Această concluzie reiese din definiția noțiunii „violență economică” formulată în art.2 al Legii nr.45/2007.

Ne raliem afirmației lui Gh.Fortuna și N.Corcea, potrivit căreia regula „infracțiunea absorbită nu poate fi mai gravă decât infracțiunea absorbantă” urmează a fi aplicată la interpretarea sintagmei „privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară”, folosite la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM: „Privarea victimei de mijloace economice se poate concretiza, printre altele, în sustragerea bunurilor victimei, însoțită de vătămarea intenționată ușoară a integrității corporale sau a sănătății. Considerăm că o asemenea faptă ar trebui calificată exclusiv în baza art.188 CP RM. Aceasta o demonstrează compararea sancțiunilor de la art.188 și alin.(1) art.201¹ CP RM” [8].

Luând în considerare cele menționate mai sus, recurgând la metoda excluderii, ajungem la următoarea concluzie: în sensul dispoziției de la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM, privarea de mijloace economice (inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară) se poate exprima, de exemplu, în folosirea ilegală a bunurilor victimei, dacă făptuitorul nu urmărește să le sustragă.

În sensul aceleiași dispoziții, prin „neglijare” se înțelege lăsarea victimei fără grija și atenția cuvenită.

O asemenea faptă se poate exprima, printre altele, în: 1) neacordarea de ajutor, fără motive întemeiate, unui bolnav de către o persoană care, în virtutea legii sau a regulilor speciale, era obligată să-l acorde; 2) lăsarea, cu bună știință, fără ajutor a unei persoane care se află într-o stare periculoasă pentru viață și este lipsită de posibilitatea de a se salva din cauza vârstei fragede sau înaintate, a bolii sau a neputinței, dacă cel vinovat știa despre primejdie și a avut posibilitatea de a acorda ajutor părții vătămate, fie că el însuși a pus-o într-o situație periculoasă pentru viață. Într-un asemenea caz, nu este necesară aplicarea suplimentară a alin.(1) art.162 sau a alin.(1) art.163 CP RM. Aceasta deoarece vom fi în prezența concurenței dintre norma generală (alin.(1) art.162 sau alin.(1) art.163 CP RM) și norma specială (lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM). Dacă într-un astfel de caz se produce din imprudență decesul victimei ori vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății acesteia, calificarea se va face în baza lit.c) alin.(1) art.201¹ și art.149 sau 157 CP RM.

În alt context, infracțiunile prevăzute la lit.a) și c) alin.(1) art.201¹ CP RM sunt infracțiuni materiale. Ele se consideră consumate din momentul producerii vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății.

În această ordine de idei, suntem de acord cu cele menționate de Gh.Fortuna și N.Corcea: „Aplicarea lit.a) sau c) alin.(1) art.201¹ CP RM exclude aplicarea suplimentară a alin.(2) art.78 din Codul contravențional. În legătură cu aceasta, reținem că violența, care nu atinge gradul de intensitate a vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății, nu intră sub incidența art.201¹ CP RM. Într-un asemenea caz, răspunderea se aplică

potrivit art.78¹ din Codul contravențional, pentru maltratarea sau alte acțiuni violente, comise de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, care au provocat vătămare neînsemnată a integrității corporale" [8].

Dacă neglijarea (în sensul dispoziției de la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM) nu provoacă victimei vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății, poate fi aplicată răspunderea pentru neîndeplinirea obligațiilor de întreținere, de educare și de instruire a copilului (art.63 din Codul contravențional).

La rândul său, infracțiunea specificată la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul izolării sau intimidării victimei.

Latura subiectivă a infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM se caracterizează prin vinovăție sub formă de intenție. În cazul infracțiunilor specificate la lit.a) sau c) alin.(1) art.201¹ CP RM, intenția este directă sau indirectă. În ipoteza infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM, intenția poate fi doar directă.

La momentul săvârșirii infracțiunilor specificate la alin.(1) art.201¹ CP RM făptuitorul trebuie să știe sau să admită că este membru al familiei victimei și să urmărească săvârșirea infracțiunii nu asupra oricui, ci asupra persoanei având respectiva calitate specială. Dacă făptuitorul consideră, în mod întemeiat, că victima nu are calitatea de membru de familie, nu-i poate fi aplicată răspunderea în baza lit.a), b) sau c) alin.(1) art.201¹ CP RM. Aceasta nu exclude ca făptuitorul să răspundă pentru o altă faptă (de exemplu, pentru una dintre faptele prevăzute la art.155 CP RM ori la alin.(2) art.78 din Codul contravențional).

Motivul infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM pot fi diverse: răzbunare; gelozie; invidie; ură; interes material; ură socială, națională, rasială sau religioasă etc. Trăsăturile particularizante ale acestor motive pot fi luate în considerare la individualizarea pedepsei.

În ipoteza de intimidare, consemnată la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM, atestăm prezența unui scop special. Se are în vedere scopul de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei. Întrucât legiuitorul nu a fost suficient de explicit, deducem că acest scop nu se atestă în ipoteza de izolare, specificată la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM.

Nu este exclus ca scopul infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM să fie de a cunoaște actele și faptele victimei. În opinia lui Gh.Pavliuc, acesta este și scopul special al faptei specificate la art.78² „Acte de persecuție” din Codul contravențional [9]. În consecință, se va aplica acest articol, nu alin.(1) art.201¹ CP RM, dacă cel care urmărește un asemenea scop va persecuta membrul de familie (de exemplu, fosta soție) în mod repetat – pe calea urmăririi acestuia sau a contactării ori încercării de a-l contacta prin orice mijloc sau prin intermediul altei persoane – cauzându-i astfel o stare de anxietate sau de frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate și constrângându-l să-și modifice conduita de viață.

Subiectul infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii faptei a atins vârsta de 16 ani. Subiectul acestor infracțiuni are o calitate specială în raport cu victima infracțiunii: este membru al familiei victimei. La această calitate ne-am referit cu prilejul investigării trăsăturilor victimei infracțiunilor specificate la alin.(1) art.201¹ CP RM.

În altă ordine de idei, dacă oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM este săvârșită asupra a doi sau a mai multor membri ai familiei, răspunderea se agravează conform *lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM*.

În această ipoteză, este necesar să fie întrunite următoarele două condiții: 1) să existe o pluralitate de victime care au calitatea de membri de familie; 2) făptuitorul să manifeste o intenție unică (dublată de un scop unic) de a săvârși violența în familie asupra a doi sau a mai multor membri de familie.

Vizavi de prima condiție, este de menționat că oricare dintre infracțiunile specificate la alin.(1) art.201¹ CP RM, săvârșită asupra a doi sau a mai multor membri ai familiei, se realizează în forma consumată dacă infracțiunea în cauză își produce efectul asupra tuturor victimelor vizate.

Se aplică răspunderea în baza art.27 și lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM în oricare dintre următoarele ipoteze, presupunând intenția directă determinată a făptuitorului în raport cu numărul de victime: 1) intenția făptuitorului s-a exprimat în săvârșirea oricăreia dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM asupra a doi sau a mai multor membri ai familiei, însă infracțiunea în cauză nu-și produce efectul asupra niciuneia dintre victimele vizate; 2) intenția făptuitorului a constat în săvârșirea oricăreia dintre infracțiunile specificate la alin.(1) art.201¹ CP RM asupra a doi membri ai familiei, însă infracțiunea în cauză își produce efectul doar asupra uneia dintre victimele vizate; 3) intenția făptuitorului se exprimă în săvârșirea oricăreia dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM asupra a trei membri ai familiei, însă infracțiunea în cauză își produce efectul doar asupra uneia sau a două dintre victimele vizate etc.

Doar la individualizarea pedepsei pentru infracțiunea specificată la lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM poate fi luat în considerare gradul de neproducere a rezultatului infracțional.

În legătură cu cea de-a doua condiție care rezultă din dispoziția de la lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM este de menționat că intenția unică (dublă de un scop unic) de a săvârși oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM asupra a doi sau a mai multor membri de familie se poate realiza simultan în raport cu toate victimele. Însă, este posibil ca intenția de a săvârși astfel de infracțiuni asupra a doi sau a mai multor membri de familie să nu se realizeze simultan, ci etapizat, parcurgând mai multe episoade. În acest caz vom fi în prezența unei infracțiuni unice prelungite specificate la lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM, având la bază intenția unică de a săvârși oricare dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM asupra a doi sau a mai multor membri de familie.

Important este ca intenția de a săvârși astfel de infracțiuni asupra a doi sau a mai multor membri de familie să se formeze fie până la săvârșirea oricăreia dintre infracțiunile specificate la alin.(1) art.201¹ CP RM asupra primei victime, fie în procesul de realizare a acțiunii (inacțiunii) îndreptate spre săvârșirea oricăreia dintre infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM asupra primei victime. Nu însă după aceasta. În caz contrar, cele săvârșite vor forma concursul dintre două sau mai multe infracțiuni specificate la alin.(1) art.201¹ CP RM.

Cât privește circumstanța agravantă consemnată la lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM – „săvârșite în legătură cu solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție” – aceasta este una de factură nouă. După Gh.Pavliuc, în această ipoteză „se au în vedere măsurile de protecție în sensul art.15 al Legii nr.45/2007. Agravarea răspunderii conform lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM se justifică din perspectiva alin.(6) art.15² al Legii nr.45/2007: „Refuzul sau eschivarea agresorului de la executarea cerințelor ordinului de restricție de urgență/ordonanței de protecție atrage răspundere conform legii” [4].

În ipoteza prevăzută la lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM, motivul comiterii infracțiunii îl poate constitui răzbunarea pentru solicitarea de către victimă sau aplicarea în folosul acesteia a măsurilor de protecție stabilite de art.15 al Legii nr.45/2007. În orice caz, solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție trebuie să precedă săvârșirea infracțiunii specificate la lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM. Totodată, măsurile de protecție sunt solicitate sau aplicate ca urmare a unei fapte de violență în familie. Astfel că lanțul causal respectiv poate fi ilustrat în felul următor: „fapta de violență în familie” → „solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție” → „infracțiunea prevăzută la lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM”. Prima verigă din acest lanț causal se exprimă nu neapărat în una dintre faptele specificate la art.201¹ CP RM sau la art.78¹ din Codul contravențional. Potrivit alin.(1) art.12 al Legii nr.45/2007, „victima are dreptul să sesizeze orice caz de violență în familie și să solicite protecție”. În corespundere cu art.2 al aceleiași legi, prin „violență în familie” se înțelege „acte de violență fizică, sexuală, psihologică, spirituală sau economică, cu excepția acțiunilor de autoapărare sau de apărare ale altei persoane, inclusiv amenințarea cu asemenea acte, comise de către un membru de familie în privința altui membru al aceleiași familii, prin care s-a cauzat victimei prejudiciu material sau moral”. Noțiunile „violență fizică”, „violență sexuală”, „violență psihologică”, „violență spirituală” și „violență economică” sunt definite în art.2 al Legii nr.45/2007. Oricare dintre faptele, care intră sub incidența acestor definiții, poate precede solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție, în sensul lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM.

În alt registru, în cazul infracțiunilor prevăzute la lit.c) alin.(2) și la alin.(3) art.201¹ CP RM, obiectul juridic special are un caracter complex. Astfel, obiectul juridic principal îl formează relațiile sociale cu privire la solidaritatea familială. La rândul său, obiectul juridic secundar îl constituie relațiile sociale cu privire la sănătatea persoanei (lit.c) alin.(2) și lit.a) alin.(3) art.201¹ CP RM) sau viața persoanei (lit.b) alin.(3) art.201¹ CP RM).

Obiectul material al infracțiunilor specificate la lit.c) alin.(2) și la alin.(3) art.201¹ CP RM îl reprezintă corpul persoanei (în acele cazuri când săvârșirea faptei presupune influențarea nemijlocită infracțională asupra corpului victimei).

Victimă în cazul infracțiunilor analizate poate fi oricare membru al familiei făptuitorului. Noțiunea de membru al familiei a fost analizată cu ocazia examinării infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM.

În cazul infracțiunilor specificate la lit.c) alin.(2) și la alin.(3) art.201¹ CP RM, latura obiectivă are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea sau inacțiunea de cauzare a vătămării medii a integrității corporale sau a sănătății (lit.c) alin.(2) art.201¹ CP RM), de cauzare a vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății (lit.a) alin.(3) art.201¹ CP RM) sau de determinare la sinucidere sau la tentativa (*a se citi* – încercarea) de sinucidere (lit.b) alin.(3) art.201¹ CP RM); 2) urmările prejudiciabile care se exprimă,

după caz, în: vătămarea medie a integrității corporale sau a sănătății (lit.c) alin.(2) art.201¹ CP RM); vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății (lit.a) alin.(3) art.201¹ CP RM); sinuciderea sau tentativa de sinucidere (lit.b) alin.(3) art.201¹ CP RM); 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Metodele și mijloacele aplicate la săvârșirea infracțiunilor prevăzute la lit.c) alin.(2) sau la alin.(3) art.201¹ CP RM nu au nicio relevanță la calificarea faptei, însă pot fi luate în considerare la individualizarea pedepsei.

Infracțiunile specificate la lit.c) alin.(2) și la alin.(3) art.201¹ CP RM sunt infracțiuni materiale. Ele se consideră consumate, după caz, din momentul producerii: vătămării medii a integrității corporale sau a sănătății (lit.c) alin.(2) art.201¹ CP RM); vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății (lit.a) alin.(3) art.201¹ CP RM); sinuciderii sau tentativei de sinucidere (lit.b) alin.(3) art.201¹ CP RM).

În ipoteza producerii vătămării medii a integrității corporale sau a sănătății, aplicarea răspunderii conform lit.c) alin.(2) art.201¹ CP RM exclude calificarea suplimentară în conformitate cu art.152 CP RM. În această ipoteză, săvârșirea vătămării intenționate medii a integrității corporale sau a sănătății în prezența unor circumstanțe agravante, care sunt consemnate în alin.(2) art.152 CP RM, nu influențează în niciun fel asupra calificării celor săvârșite potrivit lit.c) alin.(2) art.201¹ CP RM. Prezența unor asemenea circumstanțe agravante poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei stabilite la alin.(2) art.201¹ CP RM.

În situația producerii vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății, aplicarea răspunderii în baza lit.a) alin.(3) art.201¹ CP RM exclude calificarea suplimentară în conformitate cu art.151 CP RM. În această situație, săvârșirea vătămării intenționate grave a integrității corporale sau a sănătății în prezența unor circumstanțe agravante, care sunt consemnate în alin.(2) art.151 CP RM, nu are niciun impact asupra calificării celor comise conform lit.a) alin.(3) art.201¹ CP RM. Prezența unor asemenea circumstanțe agravante poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei stabilite la alin.(3) art.201¹ CP RM.

În cazul producerii sinuciderii sau tentativei de sinucidere, aplicarea răspunderii conform lit.b) alin.(3) art.201¹ CP RM exclude calificarea suplimentară în conformitate cu art.150 CP RM. În această ipoteză, comiterea determinării la sinucidere în prezența ipotezelor specificate la art.50 CP RM nu influențează în niciun fel asupra calificării celor săvârșite potrivit lit.b) alin.(3) art.201¹ CP RM. Prezența unor asemenea ipoteze poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei stabilite la alin.(3) art.201¹ CP RM.

Sub aspectul laturii subiective, în cazul infracțiunilor prevăzute la lit.c) alin.(2) și la alin.(3) art.201¹ CP RM făptuitorul manifestă intenție directă sau indirectă.

La momentul săvârșirii infracțiunilor examinate făptuitorul trebuie să știe sau să admită că este membru al familiei victimei și să urmărească săvârșirea infracțiunii nu asupra oricui, ci asupra persoanei având respectiva calitate specială. Dacă făptuitorul consideră, în mod întemeiat, că victima nu are calitatea de membru de familie, nu-i poate fi aplicată răspunderea în baza lit.c) alin.(2) sau alin.(3) art.201¹ CP RM. Aceasta nu înseamnă însă că făptuitorul nu va răspunde pentru una dintre infracțiunile specificate la art.150, 151 sau 152 CP RM, a căror prezență nu poate fi pusă la îndoială.

Accentuăm: în ipoteza infracțiunilor prevăzute la lit.c) alin.(2) și la alin.(3) art.201¹ CP RM nu este posibilă manifestarea imprudenței. Aceasta reiese din interpretarea sistematică a sancțiunilor de la art.150-152 și alin.(2), (3) art.201¹ CP RM, dar și din esența juridică a violenței în familie.

În consecință, se va aplica art.157 CP RM în cazul vătămării grave ori medii a integrității corporale sau a sănătății cauzate din imprudență de un membru al familiei asupra unui alt membru al familiei.

Subiectul infracțiunilor prevăzute la lit.c) alin.(2) și la alin.(3) art.201¹ CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii faptei a atins vârsta de 16 ani. Subiectul infracțiunilor în cauză are o calitate specială în raport cu victima infracțiunii: este membru al familiei victimei.

În continuare, va fi examinată circumstanța agravantă consemnată la *alin.(4) art.201¹ CP RM*. Această agravantă, atașabilă infracțiunii specificate la lit.a) alin.(3) art.201¹ CP RM, presupune că vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății, comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, se soldează cu decesul victimei. Precizăm că, înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.196/2016, într-un asemenea caz calificarea trebuia făcută în baza art.149 și lit.a) alin.(3) art.201¹ CP RM.

Ne raliem punctului de vedere exprimat de Gh.Fortuna și N.Corcea: „Aplicarea alin.(4) art.201¹ CP RM exclude aplicarea suplimentară a alin.(4) art.151 CP RM. În context, Gh.Pavliuc menționează: „Cel mai probabil, prevederii de la alin.(4) art.201¹ CP RM i-a fost rezervat rolul de normă specială față de alin.(4)

art.151 CP RM. Atrage atenția faptul că ambele aceste norme stabilesc aceeași pedeapsă – închisoare de la 12 la 15 ani. În aceste condiții, ne întrebăm: care a fost sensul defalcării respectivei norme speciale? Dacă cel care săvârșește infracțiunea asupra unui membru de familie este pedepsit la fel ca persoana care comite infracțiunea asupra oricărei alte persoane, care a fost rațiunea de a diferenția răspunderea penală?" [4]. Suntem de acord cu această observație. De aceea, recomandăm legiuitorului ca sancțiunea de la alin.(4) art.151 CP RM să fie modificată în modul următor: „se pedepsesc cu închisoare de la 11 la 13 ani” [8]. Ne alăturăm acestei observații. Neacceptarea recomandării *de lege ferenda*, formulate de către Gh.Fortuna și N.Corcea, ar atesta caracterul „de decor” al circumstanței agravante consemnate în alin.(4) art.201¹ CP RM.

Cât privește ipoteza de la lit.c) alin.(3) art.201¹ CP RM în redacția legii „vechi” (adică, până la intrarea în vigoare a Legii nr.196/2016) – „*a provocat decesul victimei*” – aceasta se regăsește în dispoziția de la lit.e¹) alin.(2) art.145 CP RM. În opinia lui Gh.Pavliuc, pe care o susținem, prevederea de la lit.c) alin.(3) art.201¹ CP RM în redacția legii „vechi” „incrimina omorul săvârșit asupra unui membru de familie, însă era aplicată în cazul vătămării intenționate grave a integrității corporale sau a sănătății soldate cu decesul victimei, săvârșite asupra unui membru de familie. În legea penală în vigoare s-a ajuns la un compromis *sui generis*, pe calea diferențierii celor două ipoteze prevăzute la lit.e¹) alin.(2) art.145 și la alin.(4) art.201¹ CP RM” [4].

În încheiere, ne exprimăm încă o dată speranța că legiuitorul va da dovadă de consecvență și va completa art.150-152 și 155 CP RM cu prevederi referitoare la săvârșirea infracțiunii asupra unui membru de familie. Actualmente, o astfel de concepție este promovată în dispozițiile de la lit.e¹) alin.(2) art.145, lit.b²) alin.(2) art.171 și lit.b²) alin.(2) art.172 CP RM, precum și ale art.78¹ din Codul contravențional. Existența unor asemenea dispoziții compromite maniera de incriminare din art.201¹ CP RM. Completarea pe care o propunem ar face inutil art.201¹ CP RM, care ar trebui abrogat.

Concluzii

În art.201¹ CP RM, sub denumirea marginală de violență în familie sunt reunite șase variante-tip de infracțiuni și trei variante agravate de infracțiuni. În ipoteza infracțiunilor specificate la alin.(1) art.201¹ CP RM, obiectul juridic principal îl formează relațiile sociale cu privire la solidaritatea familială. La rândul său, obiectul juridic secundar îl constituie relațiile sociale cu privire la: sănătatea persoanei (și integritatea fizică sau psihică a persoanei – în ipoteza maltratării) (lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM); libertatea fizică a persoanei (în ipoteza de izolare) sau libertatea psihică a persoanei (în ipoteza de intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei) (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM); sănătatea persoanei (lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM). În cazul infracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM, obiectul material îl reprezintă corpul persoanei. Mijloacele economice (inclusiv mijloacele de existență primară) constituie obiectul material al infracțiunii specificate la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM. Cât privește latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM, fapta prejudiciabilă se exprimă în acțiunea sau inacțiunea de: maltratare sau alte acțiuni violente (lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM); izolare sau intimidare (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM); privare de mijloace economice (inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară) sau neglijare (lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM). În cazul infracțiunilor specificate la lit.a) și c) alin.(1) art.201¹ CP RM, latura obiectivă mai include urmările prejudiciabile sub forma vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății, precum și legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile. În alt context, infracțiunile prevăzute la lit.a) și c) alin.(1) art.201¹ CP RM sunt infracțiuni materiale. Ele se consideră consumate din momentul producerii vătămării ușoare a integrității corporale sau a sănătății. La rândul său, infracțiunea specificată la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul izolării sau intimidării victimei. În ipoteza infracțiunilor specificate la lit.a) sau c) alin.(1) art.201¹ CP RM, intenția este directă sau indirectă. În cazul infracțiunii prevăzute la lit. b) alin.(1) art.201¹ CP RM, intenția poate fi doar directă. În ipoteza de intimidare, consemnată la lit. b) alin.(1) art.201¹ CP RM, atestăm prezența scopului special de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei. Oricare dintre faptele, care intră sub incidența definițiilor noțiunilor „violență fizică”, „violență sexuală”, „violență psihologică”, „violență spirituală” și „violență economică”, formulate în art.2 al Legii nr.45/2007, poate precede solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție, în sensul lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM. Calificarea faptei conform lit.c) alin.(2) sau alin.(3) art.201¹ CP RM exclude aplicarea suplimentară a art.150, 151 sau 152 CP RM.

Referințe:

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.306-313.
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.55-56.
3. Notă informativă la proiectul de Lege cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative din domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie. [Accesat: 22.08.2017] Disponibil: http://www.particip.gov.md/public/documente/139/ro_2885_Nota-informativa.pdf
4. PAVLIUC, Gh. Reflecții asupra amendamentelor operate în Codul penal al Republicii Moldova prin Legea nr.196/2016. În: *Актуальные научные исследования в современном мире: XXI Международная научная конференция* (26-27 января 2017 г., Переяслав-Хмельницкий). Сборник научных трудов. Переяслав-Хмельницкий, 2017, Вып.1, ч.4, с.109-114. ISSN 2524-0986
5. Guidelines to EU policy towards third countries on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. [Accesat: 22.08.2017] Disponibil: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/TortureGuidelines.pdf>
6. ПОПОВ, А.Н. *Убийства при отягчающих обстоятельствах*. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс. 898 с.
7. NISTOREANU, Gh., BOROI, A., MOLNAR, I. et al. *Drept penal. Partea Specială*. București: Europa Nova, 1999. 735 p.
8. FORTUNA, Gh., CORCEA, N. Violența în familie și faptele adiacente: concurență de norme sau concurs de infracțiuni? În: *Sharing the Results of Research towards Closer Global Cooperation among Scientists: Results of the 11 International Conference: Collection of Research Papers* (June 2, 2017), 2017, p.35-39. ISBN ISBN 978-1-77192-356-9
9. PAVLIUC, Gh. Actele de persecuție în reglementarea Codului contravențional al Republicii Moldova: analiza unei inovații legislative. În: *International Scientific Journal „Euro-American Scientific Cooperation: research articles”*, 2017, vol.15, p.34-37. ISBN 978-1-77192-337-8

Prezentat la 30.08.2017

CZU: 343.232:343.35

FAPTA PREJUDICIABILĂ ÎN CAZUL INFRAȚIUNILOR DE NEGLIJENȚĂ ÎN SERVICIU (art.329 CP RM)

Sergiu BRÎNZA, Igor SERBINOV

Universitatea de Stat din Moldova

În articolul de față analizei este supusă fapta prejudiciabilă, privită ca semn al laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art.329 CP RM. Sunt stabilite caracteristicile celor două modalități normative ale acestor fapte prejudiciabile. Se arată că în art.329 CP RM prin „îndeplinirea necorespunzătoare” se înțelege „îndeplinirea prin încălcarea legii”. În context, prin „lege” se înțelege, inclusiv, o reglementare secundară emisă de Guvern, de altă autoritate a administrației publice centrale sau locale etc., care vine să detalieze o lege propriu-zisă. Se demonstrează că în situația în care actele de reglementare secundară (de exemplu, fișa postului), care stabilesc conținutul obligațiilor de serviciu ale făptuitorului, forma sau întinderea îndeplinirii acestor obligații, momentul efectuării lor, condițiile de efectuare a acestora etc., au un caracter autonom (adică, nu sunt adoptate/emise în limitele și potrivit normelor unei legi), lipsește temeiul aplicării art.329 CP RM. Se argumentează că în cazul în care în sfera de competență a făptuitorului nu intră obligațiile, a căror neîndeplinire sau îndeplinire necorespunzătoare i se incriminează, art.329 CP RM nu poate fi aplicat. Se ajunge la concluzia că art.329 CP RM nu poate fi aplicat în cazul în care sursele obligațiilor neîndeplinite sau îndeplinite necorespunzător de către făptuitor: 1) nu satisfac exigențele stabilite pentru un act normativ sau 2) satisfac aceste exigențe, însă nu au fost aduse la cunoștința făptuitorului prin publicare sau pe altă cale stabilită de lege.

Cuvinte-cheie: *neglijență în serviciu, faptă prejudiciabilă, acțiune, inacțiune, neîndeplinirea obligațiilor de serviciu, îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu, normă generală, normă specială.*

THE PREJUDICIAL ACT OF THE OFFENCES RELATED TO NEGLIGENCE IN THE WORKPLACE (art.329 PC RM)

This article analyses the prejudicial act, viewed as an element of the objective side of the offenses provided by art.329 PC RM. In this regard, there are pointed out the characteristics of the two normative modalities of the prejudicial act in question. It is established that in art.329 PC RM, by „inappropriate performance” it is meant a „performance accomplished by breaking the law”. Within this context, the term of „law” here also has the meaning of a secondary regulation issued by the Government, by another central or local public administration authority etc., which provides a law in its own right. It is shown that in the case of the secondary regulations (such as job descriptions), which establishes the content of the offender's work obligations, the form or the extent of the fulfillment of these obligations, the time and the conditions of their performance etc., if these regulations have an autonomous character (i.e. are not adopted/issued within the limits and according to the norms of a law), accordingly there is no basis for the application of art.329 PC RM. It is argued that, if the offender's responsibilities do not include obligations whose failure to fulfill them or their inappropriate fulfillment is incriminated to the offender, therefore, in these cases art.329 PC RM cannot be applied. It is concluded that art.329 PC RM also cannot be applied if the offender's failure to fulfill or the inappropriate fulfillment of his/her/their work obligations have backgrounds that: 1) do not meet the requirements set for a normative act or 2) they meet these requirements, but have not been brought to the offender's attention by publication or some other way established by law.

Keywords: *negligence in the workplace, the prejudicial act, action, inaction, the failure to fulfill work obligations, the inappropriate fulfillment of work obligations, general norm, special norm.*

Introducere

După C.Bulai, prin „latura obiectivă a infracțiunii” se înțelege „manifestarea exterioară, sub forma unui consum sau a unei înfrânări de energie fizică, prin care s-a produs sau se putea produce o modificare în lumea obiectivă externă” [1, p.173]. Pornind de la această definiție și luând în considerare conținutul dispoziției art.329 CP RM, menționăm că latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art.329 CP RM include următoarele semne: 1) fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea sau inacțiunea de neîndeplinire sau îndeplinire necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu; 2) urmările prejudiciabile care, după caz, constau în: daunele în proporții mari cauzate intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice (în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM); decesul unei persoane (în cazul in-

fracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(2) art.329 CP RM); alte urmări grave (în cazul infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM); 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

După cum se poate vedea, sub aspectul laturii obiective, deosebirea dintre infracțiunile prevăzute la art.329 CP RM ține de urmările prejudiciabile. Cât privește fapta prejudiciabilă și legătura causală, respectivele infracțiuni se aseamănă.

În cadrul prezentului studiu vom examina fapta prejudiciabile prevăzută la art.329 CP RM.

Rezultate și discuții

A.F. Parfionov menționează că în procesul de atingere a obiectului juridic al infracțiunii etapa inițială o constituie acțiunea sau inacțiunea prejudiciabilă [2, p.3]. În acest context, menționăm că cele două modalități normative ale faptei prejudiciabile prevăzute la art.329 CP RM sunt: 1) acțiunea prejudiciabilă de îndeplinire necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu; 2) inacțiunea prejudiciabilă de neîndeplinire a obligațiilor de serviciu.

În primul rând, vom analiza *acțiunea prejudiciabilă de îndeplinire necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu*.

În opinia lui A.B. Baumștein și E.I. Cesnokova, acțiunea prejudiciabilă se caracterizează prin conduita activă, volitivă și conștientizată a făptuitorului, care aduce atingere obiectului juridic al infracțiunii sau periclitizează acest obiect [3]. Nuanțând, E.V. Țariov afirmă că, în ipoteza îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu, neglijența în serviciu se înfățișează sub formă de acțiune [4, p.20]. Într-adevăr, din locuțiunea „îndeplinirea necorespunzătoare [...] a obligațiilor de serviciu”, utilizată în art.329 CP RM, reiese că făptuitorul acționează îndeplinind obligațiile de serviciu. Însă, această îndeplinire este necorespunzătoare. Tocmai această necorespunzătoare legii conferă ilicitețea inacțiunii prejudiciabile analizate.

Din punctul de vedere al lui M.A. Tâneanaia, în cazul neglijenței în serviciu, fapta prejudiciabilă ar trebui să fie descrisă de legiuitor exclusiv ca neîndeplinire a obligațiilor de serviciu [5, p.9]. În context, consemnăm că, de exemplu, în art.319 din Codul penal al Republicii Letonia [6] îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu nu este specificată ca modalitate normativă a faptei prejudiciabile. Un asemenea model legislativ n-ar trebui implementat în legea penală autohtonă. Nu există motive pentru a se renunța la specificarea modalităților normative în cazul faptei prejudiciabile prevăzute la art.329 CP RM. Renunțarea la această specificare ar duce la apariția unei lacune în legea penală: ar lipsi o normă penală generală în baza căreia s-ar califica îndeplinirea necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu ca rezultat al unei atitudini neglijente sau neconștiințioase față de ele, dacă aceasta a cauzat daune în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice.

Practica judiciară demonstrează necesitatea păstrării formatului actual de descriere a faptei prejudiciabile în art.329 CP RM. Or, nu de rare ori, această faptă se exteriorizează tocmai prin intermediul modalității normative de îndeplinire necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu: aplicarea incorectă a tarifului pentru calcularea prețului normativ al pământului pentru o unitate grad-hectar [7]; stabilirea greșită a destinației unor terenuri din patrimoniul public [8]; examinarea superficială a cererilor privind acordarea ajutorului social [9]; neîntreprinderea tuturor măsurilor de asigurare a executării documentului executoriu [10]; radierea neîntemeiată a datelor referitoare la existența contractului de vânzare-cumpărare a imobilului [11]; organizarea ineficientă a verificării stării arborilor din teritoriul deservit [12]; admiterea neîntemeiată a înstrăinării terenurilor care făceau parte din patrimoniul public [13]; neprezentarea la timp a informației către grupul de lucru privind achizițiile publice [14]. Observăm că, în aceste exemple, la caracterizarea acțiunii prejudiciabile se utilizează termenii „incorect”, „greșit”, „superficial”, „neîntemeiat”, „ineficient”, „întârziat” etc.

Sintetizând aceste caracteristici ale îndeplinirii de către făptuitor a obligațiilor de serviciu, S.Brînza și V.Stati afirmă: „[...] făptuitorul își îndeplinește obligațiile de serviciu de o manieră necorespunzătoare (adică, la momentul nepotrivit, în volum incomplet, într-un mod inexact, necalitativ etc.)” [15, p.911]; „[...] acesta (adică, făptuitorul – *n.a.*), deși acționează în direcția îndeplinirii obligațiilor sale de serviciu, totuși o face într-un mod defectuos, adică altfel decât s-ar fi convenit să le îndeplinească” [15, p.912]. La rândul său, V.Cușnir susține: „Prin „îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu” se înțelege exercitarea lor altfel decât este prevăzut în regulamentele și instrucțiunile de serviciu, în actele normative privind activitatea persoanei cu funcție de răspundere, deci executarea unor acțiuni de funcție cu abateri de la normele de conduită prescrise” [16, p.723]. De asemenea, în pct.6.1 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu, nr.7 din 15.05.2017 (în

continuare – Hotărârea Plenului CSJ nr.7/2017), se explică: „Îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu presupune săvârșirea de către persoana publică a unor activități pentru a îndeplini obligațiile sale de serviciu, însă în mod defectuos, altfel decât se cuvine să fie îndeplinite, putând viza momentul îndeplinirii (la momentul nepotrivit, cu întârziere); întinderea obligației (în volum incomplet); conținutul obligației (în mod necalitativ) etc.” [17].

Totuși, din aceste definiții ale noțiunii „îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu” nu reiese cu claritate care este etalonul căruia ar trebui să-i corespundă obligațiile de serviciu pe care le îndeplinește făptuitorul.

Cu titlu de drept comparat, consemnăm că în art. 298 „Neglijența în serviciu” din Codul penal al României din 2009 [18] se utilizează sintagma „îndeplinirea ei defectuoasă”. Se are în vedere îndeplinirea defectuoasă a îndatoririi de serviciu. Această sintagmă este asemănătoare cu expresia „îndeplinirea necorespunzătoare [...] a obligațiilor de serviciu” din art.329 CP RM. Drept urmare, pentru analiza acestei expresii comportă relevanță explicațiile prezentate în Decizia Curții Constituționale a României nr.405 din 15.06.2016 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.246 din Codul penal din 1969, ale art.297 alin.(1) din Codul penal și ale art.13² din Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție: „Legiuitorul nu a operat o circumstanțiere expresă în sensul precizării elementelor față de care defectuositatea trebuie analizată. Curtea observă că doctrina a apreciat că prin sintagma „îndeplinește în mod defectuos” se înțelege îndeplinirea făcută altfel decât se cuvenea să fie efectuată, defectuositatea în îndeplinire putând privi conținutul, forma sau întinderea îndeplinirii, momentul efectuării, condițiile de efectuare etc. [...] Curtea constată că dispozițiile art.246 din Codul penal din 1969 și ale art.297 alin.(1) din Codul penal sunt constituționale în măsura în care prin sintagma „îndeplinește în mod defectuos” din cuprinsul acestora se înțelege „îndeplinește prin încălcarea legii” [19]. La 06.07.2017, Curtea Constituțională a României a stabilit condiții identice de incriminare a neglijenței în serviciu ca în cazul abuzului în serviciu, constatând că dispozițiile alin.(1) art.249 din Codul penal al României din 1969 și ale art.298 din Codul penal al României din 2009 sunt constituționale în măsura în care prin sintagma „îndeplinirea ei defectuoasă” din cuprinsul acestora se înțelege „îndeplinirea prin încălcarea legii”. În argumentarea soluției de admitere, Curtea a reținut, *mutatis mutandis*, considerentele ce au stat la baza pronunțării Deciziei nr.405 din 15.06.2016 [20]. În acest mod, Curtea Constituțională a României a constatat constituționalitatea sintagmei „îndeplinirea ei defectuoasă” cu rezervă de interpretare a acesteia.

Parafrazând, în art.329 CP RM, prin „îndeplinirea necorespunzătoare” se înțelege „îndeplinirea prin încălcarea legii”. În context, prin „lege” avem în vedere, inclusiv, o reglementare secundară emisă de Guvern, de altă autoritate a administrației publice centrale sau locale etc., care vine să detalieze o lege propriu-zisă. În acest plan, în pct.64 al Deciziei Curții Constituționale a României nr.405 din 15.06.2016 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.246 din Codul penal din 1969, ale art.297 alin.(1) din Codul penal și ale art.13² din Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție se explică: „În cazul în care neîndeplinirea ori defectuositatea îndeplinirii unui act nu s-ar raporta la atribuții de serviciu prevăzute într-un act normativ cu putere de lege, s-ar ajunge la situația ca în cazul infracțiunii de abuz în serviciu elementul material al acesteia să fie configurat atât de legiuitor, Parlament sau Guvern, cât și de alte organe, inclusiv persoane juridice de drept privat, în cazul fișei postului, ceea ce nu este de acceptat în sistemul juridic de drept penal. Curtea reține că, deși legislația primară poate fi detaliată prin intermediul adoptării unor acte de reglementare secundară, [...] actele normative date în executarea legilor [...] se emit doar în limitele și potrivit normelor care le ordonă” [19].

În concluzie: în situația în care actele de reglementare secundară (de exemplu, fișa postului), care stabilesc conținutul obligațiilor de serviciu ale făptuitorului, forma sau întinderea îndeplinirii acestor obligații, momentul efectuării lor, condițiile de efectuare a lor etc., au un caracter autonom (adică, nu sunt adoptate/emise în limitele și potrivit normelor unei legi), lipsește temeiul aplicării art.329 CP RM. O asemenea interpretare ar permite evitarea contradicțiilor de genul celor din următoarea speță, care se referă la sensul noțiunii „îndeplinirea necorespunzătoare”: *O.G. a fost achitat de învinuirea de comitere a infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. Acesta a fost acuzat că, în perioada anilor 2000-2007, exercitând funcția de primar al comunei T., raionul Ungheni, și-a îndeplinit necorespunzător obligațiile de serviciu. La concret, O.G. nu a încheiat un contract de arendă a unui depozit cu întreprinderea „F. V.” SRL. Din această cauză, bugetul local nu ar fi obținut venituri în mărime de 121616,91 lei. Instanța de judecată a conchis că depozitul în cauză a fost transmis către întreprinderea „F.V.” SRL pentru a fi păzit. La momentul comiterii faptei,*

primăria comunei T. nu dispunea de resurse financiare pentru angajarea paznicilor. În acest mod, inculpatul și-a îndeplinit corespunzător obligațiunile de serviciu. Aceasta o confirmă păstrarea integrității depozitului respectiv și vânzarea lui ulterioară cu obținerea de venituri în contul bugetului primăriei [21].

În cele ce urmează, vom examina cea de-a doua modalitate normativă a faptei prejudiciabile prevăzute la art.329 CP RM: *inacțiunea prejudiciabilă de neîndeplinire a obligațiilor de serviciu*.

Referitor la inacțiune, T.I. Nogaeva susține că aceasta se deosebește de acțiune doar prin aspectul exterior fizic, și anume – prin absența de mișcări ale corpului făptuitorului [22, p.24-25]. La rândul său, M.A. Belova opinează: inacțiunea se exprimă în neexecutarea unei obligații juridice care incumbă făptuitorului sau în omisiunea de a preveni producerea unor urmări prejudiciabile pe care făptuitorul putea și trebuia să le prevină [23].

După V.F. Stupa, inacțiunea reprezintă conduita pasivă a făptuitorului [24]. Unii autori nu sunt de acord cu această opinie. Astfel, A.F. Parfionov menționează: conduita pasivă denotă că persoana se află într-o stare de repaus fizic, nu se implică în procesele desfășurate în plan social. În cazul inacțiunii, făptuitorul își poate consuma energia într-un mod foarte activ. Însă, dacă în acel moment el nu execută obligația care-i revenea, atunci se va considera că făptuitorul săvârșește o inacțiune [2, p.11]. Suntem de acord cu această remarcă: când vorbim despre inacțiunea prejudiciabilă, ne interesează conotațiile juridice ale conduitei făptuitorului, nu cele fizice.

Când începe inacțiunea prejudiciabilă și când se încheie? Din punctul de vedere al lui A.V. Loseva, debutul inacțiunii prejudiciabile este marcat de momentul în care făptuitorul trebuia să săvârșească acțiunea, însă a recurs la eschivarea de la săvârșirea acesteia [25]. În același fâgaș, M.A. Belova consideră că începutul inacțiunii prejudiciabile îl reprezintă acea situație când făptuitorul trebuia să comită o anumită acțiune și avea pentru aceasta posibilități reale [23]. Cu privire la încheierea inacțiunii prejudiciabile, ea susține că aceasta poate avea ca premisă: contracararea de către organele de drept; autodenunțul; stingerea obligației de acțiune într-un anumit fel; apariția unor circumstanțe care exclud posibilitatea comiterii acțiunii [23]. Opinie apropiată exprimă A.V. Loseva [25]. Toate aceste viziuni ne ajută să stabilim limitele temporale ale inacțiunii prejudiciabile descrise în art.329 CP RM.

După reliefarea aspectelor generale ce caracterizează inacțiunea prejudiciabilă, este necesar să acordăm atenție detaliilor care se desprind din caracteristicile acesteia, enunțate în art.329 CP RM. Astfel, vizavi de inacțiunea de neîndeplinire a obligațiilor de serviciu, S.Brînza și V.Stati susțin următoarele: „[...] făptuitorul nu realizează în genere ceea ce-i revine potrivit competenței de serviciu” [15, p.911]; „[...] omisiunea făptuitorului de a-și îndeplini obligațiile de serviciu, obligații decurgând din competența lui de serviciu, pe care făptuitorul putea și trebuia să le îndeplinească” [15, p.912]; La rândul său, V.Cușnir opinează: „Prin „neîndeplinirea obligațiilor de serviciu” se înțelege omiterea, neefectuarea unei acțiuni care trebuia să fie îndeplinită ori rămânerea făptuitorului în stare de pasivitate” [16, p.723]. La fel, în pct.6.1 al Hotărârii Plenului CSJ nr.7/2017 se relevă: „În sensul alin.(1) art.329 CP, prin „neîndeplinirea obligațiilor de serviciu” se înțelege omisiunea persoanei publice de a realiza unele activități, ce intră în obligațiile sale de serviciu, pe care aceasta putea și trebuia să le îndeplinească, în virtutea serviciului în exercițiul căruia se afla inculpatul”.

Analizând practica judiciară, menționăm că modalitățile faptice ale inacțiunii de neîndeplinire a obligațiilor de serviciu sunt: necompletarea declarației de import, neefectuarea calculului drepturilor de import [26]; neasigurarea organizării și ținerii evidenței contabile în conformitate cu actele normative în materie [27]; neasigurarea încasării sumelor aferente obligației fiscale [28]; omisiunea acordării suportului social necesar [29]; neverificarea prezenței mijlocului de transport [30]; omisiunea de a studia detaliile contractului de locațiune și ale anexelor la acesta [31]; neefectuarea controlului înregistrării cererii și neasigurarea examinării acesteia de către comisia funciară a Consiliului sătesc [32]; neasigurarea securității antiincendiară și a realizării măsurilor de protecție contra incendiilor [33] etc. Din aceste exemple se poate vedea că, spre deosebire de îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu, neîndeplinirea acestora presupune că făptuitorul nu începe să îndeplinească obligațiile de serviciu. Aceasta deși putea și trebuia să înceapă îndeplinirea lor și, în continuare, să le îndeplinească corespunzător.

Așadar, analiza condiției „putea și trebuia să îndeplinească obligațiile de serviciu” este importantă pentru identificarea conținutului ambelor modalități normative ale faptei prejudiciabile prevăzute la art.329 CP RM.

Suntem solidari cu S.Brînza și V.Stati care afirmă că făptuitorului nu i se poate incrimina fapta prejudiciabilă prevăzută la art.329 CP RM, „dacă, la momentul comiterii faptei: 1) făptuitorul nu putea să-și îndeplinească obligațiile de serviciu; 2) făptuitorul nu trebuia să-și îndeplinească obligațiile de serviciu; 3) făptui-

torul nu putea și nu trebuia să-și îndeplinească obligațiile de serviciu" [15, p.912]. De asemenea, în pct.12 al Hotărârii Plenului CSJ nr.7/2017 se menționează: „Infrațiunea, prevăzută la art.329 CP, nu va putea fi imputată persoanei publice, dacă aceasta nu trebuia și/sau nu putea să-și îndeplinească obligațiile de serviciu”.

Ce înseamnă „făptuitorul trebuia să-și îndeplinească obligațiile de serviciu”?

După E.V. Țariov, pentru a aplica răspunderea penală pentru neglijența în serviciu este necesar să se stabilească ce obligații îi reveneau făptuitorului și care dintre aceste obligații nu au fost îndeplinite sau au fost îndeplinite necorespunzător [4, p.20]. I.I. Tișcenko [34, p.15], N.I. Hudeakova [35] și A.N. Agâbaev [36] exprimă o opinie similară. În opinia lui A.Borodac, „comiterea unor acțiuni sau inacțiuni ce nu intră în competența persoanelor cu funcție de răspundere exclude răspunderea în baza art.329 CP RM” [37, p.494]. De asemenea, S.Brînză și V.Stati susțin: „Făptuitorului nu i se pot incumba obligații care nu intră în sfera lui de competență” [15, p.912].

Așadar, în cazul în care în sfera de competență a făptuitorului nu intră obligațiile, a căror neîndeplinire sau îndeplinire necorespunzătoare i se incriminează, art.329 CP RM nu poate fi aplicat. La această teză se referă următoarele spețe: *S.I. a fost achitat de învinuirea de comitere a infrațiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. Drept motiv al achitării a servit faptul că externarea minorului I.V. din Spitalul Clinic de Psihiatrie Chișinău nu intra în obligațiile de serviciu ale lui S.I., care exercita funcția de primar al comunei C., raionul Nisporeni [38]; • I.V. a fost achitat de învinuirea de săvârșire a infrațiunii prevăzute la lit.a) alin.(2) art.329 CP RM. S-a stabilit că obligațiile de organizare nemijlocită a pazei persoanelor reținute și arestate, precum și de asigurare a ordinii deținerii lor în celulele Izolatorului de Detenție Provizorie țineau de competența Șefului Izolatorului de Detenție Provizorie al Comisariatului Raional de Poliție și a Comisarului raional de poliție. Aceste obligații nu țineau de sfera de competență a ajutorului inspectorului operativ de serviciu al unității de gardă a Comisariatului Raional de Poliție, funcție pe care o ocupa I.V. [39]* În aceste spețe s-a interpretat greșit că făptuitorul avea obligațiile pe care nu le-ar fi îndeplinit.

În următoarele spețe nu s-a stabilit în genere dacă obligațiile neîndeplinite îi reveneau făptuitorului: *C.M. și N.T. au fost achitați de învinuirea de săvârșire a infrațiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM. Aceștia au fost acuzați că ar fi omis să efectueze controlul și supravegherea: activității subalternilor lor; executării la timp și corecte a lucrărilor de montare a contorului și de aplicare corectă a sigiliului; consumului real de apă etc. Însă, în rechizitoriul nu s-a concretizat dacă inculpații erau obligați să efectueze controlul și supravegherea în cauză. De asemenea, nu au fost indicate punctele din instrucțiuni, din regulamentele de serviciu, din hotărârile de Guvern etc., care stabilesc astfel de obligații de serviciu [40]; • P.I. a fost achitată de comiterea infrațiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. Ca motiv al achitării a servit lipsa elementelor infrațiunii imputate. La concret, organul de urmărire penală nu a indicat care prevedere legală a fost încălcată de către P.I., limitându-se doar la enunțuri de ordin general [41]; • Ș.I. a fost achitat de învinuirea de săvârșire a infrațiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. Această normă este una de referință. În pofida acestui fapt, în actul de învinuire nu a fost specificată norma legală care prevede obligațiile de serviciu pe care le-ar fi neglijat inculpatul [42]; • Procesul penal în privința lui O.G. a fost încetat din motivul existenței unor circumstanțe care exclud tragerea acestuia la răspundere penală. În actul de învinuire a lui O.G. de comiterea infrațiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM, organul de urmărire penală s-a limitat să facă constatarea: „în perioada anilor 2000-2007, exercitând funcția de primar al comunei T., raionul Ungheni, îndeplinindu-și necorespunzător obligațiile de serviciu, O.G. a predat ilegal un depozit în folosința întreprinderii „F.V.” SRL. Această acuzație presupune o încălcare esențială a art.6 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Or, potrivit lit.a) alin.(3) al acestui articol, orice acuzat are, printre altele, dreptul să fie informat, în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva lui [43].*

În legătură cu aceste spețe, nu putem trece cu vederea poziția enunțată de V.Cușnir: „Tragerea făptuitorului la răspundere penală pentru săvârșirea acestei infrațiuni (se au în vedere infrațiunile prevăzute la art.329 CP RM – n.a.) presupune identificarea clară a normei juridice concrete din cadrul actului sau actelor normative, în care se prescriu obligațiile de serviciu. [...] Obligațiile de serviciu ale persoanei cu funcție de răspundere trebuie tratate în ansamblul competenței depline (materială, teritorială, personală), în cumul cu drepturile sale, ca părți indispensabile, stabilite prin legile, hotărârile Guvernului, regulamentele, ordinele și instrucțiunile departamentale și cele de ordine inferioară, în baza cărora persoana cu funcție de răspundere își exercită atribuțiile funcționale” [16, p.723, 724]. În consonanță, referitor la procesul de calificare a faptelor conform art.329 CP RM, S.Brînză și V.Stati susțin: „Urmează de stabilit – în baza legilor, altor acte normative,

ordinelor, instrucțiunilor etc. – obligațiile care îi reveneau făptuitorului, sarcinile concrete pe care urma să le îndeplinească acesta. În niciun caz nu pot fi considerate suficiente afirmațiile abstracte privind o oarecare neexecutare de către făptuitor a obligațiilor de serviciu, privind lipsa unui control adecvat din partea acestuia asupra comportamentului altor persoane, privind lipsa de atenție, diligență, prudență, vigilență etc. din partea făptuitorului" [15, p.911-912].

În această privință, este de menționat că în legile penale ale unor state se circumstanțiază cadrul normativ al obligațiilor ce revin subiectului infracțiunilor de neglijență în serviciu. De exemplu, în art.361 din Codul penal al Republicii Serbia [44] și în art.417 din Codul penal al Republicii Muntenegru [45] (care sunt corespondente cu art.329 CP RM) se recurge la sintagma „încălcarea legii sau a altor regulamente ori acte generale”. În art.319 din Codul penal al Republicii Letonia [6] (care este corespondent cu art.329 CP RM) se vorbește despre obligațiile conforme „cu legea sau cu sarcina acordată”. Nu în ultimul rând, în art.272 din Codul penal al Mongoliei [46] (care este corespondent cu art.329 CP RM) se arată că obligațiile îi sunt acordate subiectului infracțiunii „prin lege sau prin reglementări adoptate în conformitate cu aceasta”. În art.329 CP RM lipsesc astfel de sintagme. Înseamnă oare aceasta că obligațiile care i se incumbă subiectului infracțiunilor prevăzute la art.329 CP RM pot avea orice suport normativ?

Pentru a răspunde la această întrebare, întâi de toate vom examina următoarea speță: *În apelul declarat de avocat s-a invocat că M.D. a procedat corect respectând legislația în vigoare. Ordinele Comisarului de poliție al sectorului Râșcani, S.C., erau obligatorii pentru el. Drept urmare, instanța de apel l-a achitat pe M.D. de învinuirea de săvârșire a infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM* [47]. Din art.40¹ CP RM aflăm că sunt obligatorii nu oricare ordine (sau dispoziții) ale superiorului. Sunt obligatorii doar acele ordine (sau dispoziții) care sunt legale. Aceeași concluzie rezultă din alin.(2) art.31 al Legii cu privire la poliție, nr.416 din 18.12.1990 (care era în vigoare la data comiterii infracțiunii de către M.D.): „La primirea unui ordin sau a unor indicații ale șefului și ale persoanelor oficiale, ce vin în contradicție cu legea, colaboratorul poliției este dator să se călăuzească de lege” [48].

Sub acest aspect, împărtășim opinia lui I.Pascu: „Ori de câte ori dispoziția dată de organul ierarhic superior se întemeiază pe o prevedere a legii a cărei aplicare intră în competența sa, această dispoziție constituie o îndatorire de serviciu pentru subordonat, astfel încât nerespectarea ei din culpă angajează răspunderea penală pentru infracțiunea de neglijență în serviciu” [49, p. 548-549]. În mod similar, O.Predescu și A.Hărăstășanu afirmă: „Ordinul de serviciu legal reprezintă o îndatorire de serviciu” [50, p.260].

Din următorul punct de vedere aflăm ce presupune corespunderea obligațiilor de serviciu prevederilor legii: „Prin obligațiune de serviciu se înțelege toate obligațiunile care cad în sarcina unei persoane cu funcție de răspundere potrivit normelor legale și subordonate legii ce reglementează serviciul respectiv” [51, 52]. Această teză poate fi ilustrată prin următoarea speță: *D.L., notar public, a fost învinuit de comiterea infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM. Făptuitorului i s-a imputat îndeplinirea necorespunzătoare a obligației de serviciu stabilite de pct.14 din Ordinul Ministerului Justiției nr.95 din 28.02.2008 privind aprobarea Regulamentului cu privire la modul de îndeplinire a actelor notariale și completarea registrelor notariale* [53] [54]. Din preambulul la respectivul act normativ aflăm că acesta a fost aprobat în baza alin.(2) art.4 al Legii cu privire la notariat, nr.1453 din 08.11.2002 [55]. Într-adevăr, potrivit normei legale în cauză, „Ministerul Justiției elaborează și aprobă regulamentul cu privire la modul de îndeplinire a actelor notariale, forma și conținutul registrelor actelor notariale, blanchetele speciale pe care se întocmesc actele notariale”.

Într-o altă speță, *R.M. a fost achitat de învinuirea de săvârșire a infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. Drept motiv al achitării a servit, printre altele, circumstanța că nu au fost stabilite obligațiile făptuitorului, prevăzute de lege sau de actele normative subordonate legii, care reglementează activitatea de serviciu a executorilor judecătorești* [56]. În alt caz, *C.P. a fost achitat de învinuirea de comitere a infracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(2) art.329 CP RM. De această dată, în ordonanța de punere sub învinuire nu s-a specificat care obligații, prevăzute de art.9 al Legii privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, nr.140 din 14.06.2013, nu au fost îndeplinite sau au fost îndeplinite necorespunzător de către făptuitor. În acest fel, acuzațiile privind aplicabilitatea prevederilor acestui articol sunt nefondate, abstracte, declarative, lipsite de conținut și nu pot fi puse la baza unei sentințe de condamnare* [57].

Din aceste spețe rezultă că obligațiile ce i se incumbă subiectului infracțiunilor prevăzute la art.329 CP RM ar trebui să fie stabilite de legi sau de acte normative subordonate legii. În această ordine de idei, este salutar că pct.6.2 al Hotărârii Plenului CSJ nr.7/2017 prevede: „Răspunderea penală pentru infracțiunea prevăzută la art.329 CP RM va fi angajată și în ipoteza în care persoana publică nu a îndeplinit sau a îndeplinit în mod

defectuos o dispoziție individuală dată de către organul ierarhic superior, având la bază o prevedere legală (sublinierea ne aparține – *n.a.*), a cărei aplicare intra în competența sa, dacă prin aceasta au fost cauzate daune, în proporții mari, intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice și juridice. Aceasta deoarece dispoziția dată unei persoane publice de către organul ierarhic superior, având la bază o prevedere legală, a cărei aplicare intra în competența sa, constituie o îndatorire de serviciu pentru subordonat, astfel încât nerespectarea ei din imprudență formează conținutul faptei prejudiciabile – al infrațiunii de neglijență în serviciu”.

Această explicație a instanței supreme își găsește suportul în jurisprudența constituțională a Republicii Moldova și în cea a României. Astfel, în pct.43 al Hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.25 din 13.10.2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr.79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora (Sesizarea nr.30a/2015) se arată: „Hotărârile Guvernului sunt subsecvente legilor adoptate de Parlament. Guvernul, ca organ executiv suprem, în exercitarea atribuțiilor constituționale și a celor ce decurg din Legea cu privire la Guvern, organizează executarea legilor, scop în care emite hotărâri pentru a preciza o lege, a o face cât mai clară și a o aplica cât mai corect” [58]. De asemenea, în Decizia Curții Constituționale a României nr.405 din 15.06.2016 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.246 din Codul penal din 1969, ale art.297 alin.(1) din Codul penal și ale art.13² din Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție se menționează: „Unei persoane nu i se poate imputa încălcarea standardului obiectiv prin constatarea neîndeplinirii de către aceasta a unor prescripții implicite, nedeterminabile la nivel normativ. Mai mult, Curtea reține că, chiar dacă anumite acțiuni ce însoțesc exercitarea unei atribuții de serviciu se pot baza pe o anumită uzanță/cutură, aceasta nu se poate circumscrie, fără încălcarea principiului legalității incriminării, standardului obiectiv ce trebuie avut în vedere în determinarea faptei penale. [...] Curtea statuează că neîndeplinirea ori îndeplinirea defectuoasă a unui act trebuie analizată numai prin raportare la atribuții de serviciu reglementate expres prin legislația primară [...]. Aceasta deoarece adoptarea unor acte de reglementare secundară care vin să detalieze legislația primară se realizează doar în limitele și potrivit normelor care le ordonă. [...] În materie penală, principiul legalității incriminării, „*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*”, impune ca numai legiuitorul primar să poată stabili conduita pe care destinatarul legii este obligat să o respecte, în caz contrar acesta supunându-se sancțiunii penale” [19]. Referindu-se la decizia precitată, Gh.Dobrican afirmă just: „Prin sintagma „îndeplinește prin încălcarea legii” utilizată în Decizia Curții Constituționale se are în vedere ca fapta imputată funcționarului public să îndeplinească „standardul obiectiv”, respectiv să fie incriminată prin lege. Fapta funcționarului public, neincriminată de lege, nu constituie un „ilicet penal” de natură să atragă o pedeapsă penală, ci o faptă ilicită extrapenală care va atrage o sancțiune reparatorie, dacă sunt întrunite condițiile răspunderii juridice, după caz, administrativă, civilă (delictuală sau contractuală), disciplinară, materială, fiscală sau contravențională” [59].

În concluzie, art.329 CP RM nu poate fi aplicat în ipoteza neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu care nu decurg dintr-o prevedere legală (ci dintr-o reglementare secundară emisă de Guvern, de altă autoritate a administrației publice centrale sau locale etc.), care nu vine să detalieze legislația primară. Într-o astfel de ipoteză, dacă, din imprudență, se provoacă decesul persoanei ori vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, urmează a fi aplicat art.149 sau 157 CP RM. În cazul în care respectiva faptă nu implică asemenea urmări, se va aplica răspunderea extrapenală.

În altă ordine de idei, considerăm că obligațiile ce revin subiectului infrațiunilor de neglijență în serviciu trebuie să îndeplinească nu doar condițiile de conținut, dar și condițiile de formă. Referitor la aceste condiții, A.V. Smirnov și K.B. Kalinovski menționează: în situația în care sfera de obligații ale făptuitorului nu este determinată corespunzător (lipsește actele normative de rigoare, ordinul sau decizia de numire în funcție, instrucțiunile de serviciu etc.), se exclude răspunderea pentru neglijența în serviciu [60, p. 358]. La rândul său, M.A. Revazov afirmă: absența actului normativ cu privire la sfera de obligații ale făptuitorului, perfectat adecvat, exclude răspunderea pentru neglijența în serviciu [61].

Ne raliem acestor opinii. Accentuăm că art.329 CP RM este o normă penală divizată. După A.Șavga, „normele penale divizate nu au structura completă în același articol din lege, dispoziția sau sancțiunea fiind formulate într-un alt articol al aceleiași legi sau chiar în alt act normativ” [62, p.61]. În contextul analizat, este relevant să consemnăm că sintagma „neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu” din dispoziția art.329 CP RM este complinită prin normele din

actele normative extrapenale care stabilesc obligațiile ce i se incumbă făptuitorului. Articolul 329 CP RM nu poate fi aplicat în cazul în care sursele obligațiilor neîndeplinite sau îndeplinite necorespunzător de către făptuitor: 1) nu satisfac exigențele stabilite pentru un act normativ sau 2) satisfac aceste exigențe, însă nu au fost aduse la cunoștința făptuitorului prin publicare sau pe altă cale stabilită de lege.

În această ordine de idei, suntem de acord cu soluția pronunțată în următoarea speță: *Z.M. a fost achitat de învinuirea de săvârșire a infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. Printre motivele achitării s-a numărat acela că Regulamentul provizoriu privind modul de stabilire a costului construcției și de efectuare a calculelor pentru executarea lucrărilor de antrepriză între beneficiari și antreprenori în condițiile liberalizării prețurilor, ale cărui prevederi ar fi fost încălcate de către făptuitor, nu a fost publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova [63].*

În același context, prezintă interes următoarea speță: *B.V. a fost achitat de învinuirea de săvârșire a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM. Or, partea acuzării nu a prezentat nicio probă care ar demonstra că până la data comiterii faptei – 08.04.2009 – lui B.V. i-au fost aduse la cunoștință fișa de post și Regulamentul-tip al unităților de gardă ale organelor afacerilor interne, ale căror prevederi ar fi fost încălcate de către făptuitor [64].* Colegiul penal al Curții de Apel Chișinău nu a fost de acord cu această poziție: *faptul că lui B.V. nu i-au fost aduse la cunoștință atribuțiile nemijlocite de serviciu nu poate fi interpretat că acesta nu avea nicio atribuție de serviciu, nu cunoștea ce atribuții de serviciu urmează să îndeplinească și, respectiv, putea să rămână impasibil la ilegalitățile care au avut loc la 07.04.2009 în Comisariatul de Poliție Buiucani [65].* Obiectând, ne raliem poziției exprimate de Colegiul penal lărgit al Curții Supreme de Justiție, care, într-o altă speță, a prezentat următoarele argumente: *cât privește învinuirea adusă inculpaților S.A și S.S. în comiterea infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM, nici în sentința instanței de fond, nici în decizia instanței de apel nu s-a menționat dacă schema tehnologică de control vamal în postul vamal Sculeni (în calitate de anexă la Ordinul nr.270 din 17.05.2008, aprobat de șeful Biroului Vamal Ungheni, care prevede obligativitatea efectuării controlului fizic al autocamioanelor la trecerea frontierei de stat) a fost adusă la cunoștință în prealabil inculpaților și aceștia cunoșteau obligațiile prevăzute de această schemă [66].*

Într-adevăr, în Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza *Broniowski contra Poloniei* se menționează: „Dispozițiile legale trebuie să fie accesibile publicului destinat” [67]. Potrivit alin.(2) art.23 din Constituția Republicii Moldova, „statul asigură dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle. În acest scop statul publică și face accesibile toate legile și alte acte normative” [68]. În pct.26 și 27 ale Deciziei Curții Constituționale a României nr.363 din 07.05.2015 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.6 din Legea nr.241/2005 pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale se arată: „În ceea ce privește accesibilitatea legii, Curtea constată că, din punct de vedere formal, aceasta are în vedere aducerea la cunoștința publică a actelor normative de rang infraconstituțional și intrarea în vigoare a acestora” [69].

În concluzie, obligațiile ce revin subiectului infracțiunilor prevăzute la art.329 CP RM trebuie să îndeplinească nu doar condițiile de conținut, dar și condițiile de formă.

Supra am stabilit înțelesul sintagmei „făptuitorul trebuia să-și îndeplinească obligațiile de serviciu”. *Infra* vom examina înțelesul sintagmei „făptuitorul putea să-și îndeplinească obligațiile de serviciu”.

Are dreptate N.I. Hudeakova când afirmă: în lipsa posibilității reale a făptuitorului de a-și îndeplini obligațiile de serviciu, răspunderea penală pentru neglijența în serviciu se exclude [35]. Opinii similare exprimă E.V. Țariov [4, p.20] și I.I. Tișcenko [34, p.15]. Într-adevăr, dacă făptuitorului îi lipsește posibilitatea reală de a-și îndeplini obligațiile de serviciu, nu se poate susține că neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a acestor obligații sunt urmare a atitudinii neglijente sau neconștiincioase a făptuitorului față de ele. Într-un asemenea caz, neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu își are cauza în factori care nu i se pot imputa făptuitorului. În acest plan, în pct.12 al Hotărârii Plenului CSJ nr.7/2017 se explică: „Tragerea la răspundere penală în baza art.329 CP RM se exclude, dacă sunt incidente anumite cauze obiective de neîndeplinire sau îndeplinire necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu. Aceste cauze pot consta în imposibilitatea realizării obligațiilor de serviciu, dat fiind lipsa unor mijloace, condiții proxime de executare a sarcinilor de serviciu etc. ori în lipsa necesității săvârșirii unor activități care țin de obligațiile de serviciu ale făptuitorului”.

Care sunt factorii ce nu i se pot imputa făptuitorului, care condiționează neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu? La această întrebare ne ajută să răspundem V.Cușnir: „În prezența unor factori exteriori sau interiori de natură să limiteze posibilitatea reală de îndeplinire a obligațiilor de serviciu, funcționarul în cauză nu se face pasibil de răspundere penală pentru neglijență în serviciu; spre

exemplu, factori exteriori pot fi: lipsa tehnicii sau mecanismelor necesare pentru executarea corespunzătoare și la timp a lucrărilor, lipsa materiei prime sau a unor componente necesare pentru un proces tehnologic neîntrerupt, lipsa personalului sau a mijloacelor de pază etc.; la factorii interiori se referă: lipsa de experiență, profesionalismul și calificarea joase, necunoașterea profilului de activitate etc." [16, p.723]

Așadar, factorii ce nu i se pot imputa făptuitorului, care condiționează neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu, pot fi exteriori (obiectivi) sau interiori (subiectivi). Cei exteriori (obiectivi) reprezintă circumstanțe obstaculante din realitatea obiectivă care există independent de voința făptuitorului. La rândul lor, factorii interiori (subiectivi) exprimă anumite deficiențe legate de personalitatea făptuitorului.

După ce am analizat condiția „putea și trebuia să îndeplinească obligațiile de serviciu”, ne vom canaliza demersul în direcția examinării unui alt aspect legat de fapta prejudiciabilă prevăzută la art.329 CP RM. În special, vom dezvolta ideea conținută în art.116 CP RM cu referire la art.329 CP RM.

Necesitatea tranșării unei asemenea probleme ne-o sugerează P.Dungan, T.Medeanu și V.Pașca: „Incrimnarea neglijenței în serviciu are caracter subsidiar în raport cu alte infracțiuni al căror subiect este un funcționar public. Aceasta înseamnă că o faptă de exercitare neglijentă a îndatoririlor de serviciu, care a produs urmările prevăzute de art.298 din Codul penal al României din 2009, se încadrează în dispozițiile acestui text de lege numai dacă nu are o altă incriminare distinctă în Codul penal” [70, p.223]. Parafrazând, putem afirma că art.329 CP RM nu se aplică în cazul oricărei neîndepliniri sau îndepliniri necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu. Reieșind din art.116 CP RM, în cazurile particulare de neîndeplinire sau îndeplinire necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu norma generală (adică, art.329 CP RM) este inaplicabilă.

Analiza normelor din Partea Specială a Codului penal arată că, în raport cu art.329 CP RM, pot fi speciale următoarele norme din Codul penal: alin.(3) art.138 (în cazul în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă); alin.(1) (dacă urmările prejudiciabile se concretizează în alte urmări grave) sau alin.(2) art.183 (în ipoteza în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă, iar subiect al infracțiunii este persoana publică); alin.(2) art.215 (în situația în care subiect al infracțiunii este persoana publică, iar urmările prejudiciabile se exprimă în vătămarea gravă a sănătății sau în decesul persoanei); lit.d) art.223 (în cazul în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă, iar subiect al infracțiunii este persoana publică); lit.c) sau d) alin.(1) ori alin.(2) art.226 (în ipoteza în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă, iar subiect al infracțiunii este persoana publică); lit.c) sau d) art.228 (în situația în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă, subiectul infracțiunii fiind persoană publică); art.229 (în cazul în care: subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă; subiectul infracțiunii este persoană publică; urmările prejudiciabile se exprimă în decesul persoanei); art.230 (în ipoteza în care: subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă; subiectul infracțiunii este persoană publică; urmările prejudiciabile se exprimă în decesul persoanei); art.235 (în situația în care: subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă; subiectul infracțiunii este persoană publică; urmările prejudiciabile se exprimă în daune în proporții mari); alin.(2) art.245² (în cazul în care subiectul infracțiunii este persoană publică); art.265 (în ipoteza în care: subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă; subiectul infracțiunii este persoană publică; urmările prejudiciabile se exprimă în vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății ori în decesul persoanei); art.296 (în situația în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă, subiectul infracțiunii fiind persoană publică); art.297 (în cazul în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă, subiectul infracțiunii fiind persoană publică); art.300 (în ipoteza în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă, subiectul infracțiunii fiind persoană publică); art.301 (în situația în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă, subiectul infracțiunii fiind persoană publică); art.345 (în cazul în care subiectul infracțiunii manifestă imprudență față de fapta prejudicibilă, subiectul infracțiunii fiind persoană publică); lit.a) alin.(4) art. 364 (în ipoteza în care subiectul infracțiunii este persoană publică); art.378 (în situația în care subiectul infracțiunii este persoană publică care are calitatea de șef sau de altă persoană cu funcție de răspundere).

Astfel, toate normele sus-menționate pot fi norme speciale în raport cu art.329 CP RM doar în prezența anumitor condiții privitoare la: urmările prejudiciabile; atitudinea psihică a făptuitorului față de aceste urmări; calitatea specială a subiectului. Lipsa unor asemenea condiții exclude operarea regulii de calificare stabilite la art.116 CP RM.

Continuând firul logic, vom menționa că în Codul contravențional nr.218 din 24.10.2008 [71] există norme care stabilesc răspunderea pentru fapte de neîndeplinire sau îndeplinire necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu ca rezultat al unei atitudini neglijente sau neconștiințioase față de ele. Totuși, aceste norme nu pot fi privite ca norme speciale față de art.329 CP RM. Aceasta întrucât respectivele norme contravenționale nu prevăd urmări sub formă de: daune în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice; deces al unei persoane; alte urmări grave. În această privință, comportă relevanță așertiunea din pct.22 din Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.21 din 29.04.2016 de inadmisibilitate a sesizării nr.31g/2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 249 din Codul penal (criteriile de calificare a faptelor penale și contravenționale): „Obiectul juridic specific poate fi protejat atât prin legea penală, cât și prin legea contravențională, legiuitorul făcând doar deosebirea cantitativă la calificarea faptelor, care redă gradul prejudiciabil al faptei săvârșite” [72].

Potrivit lit.c) alin.(6) art.16 din Codul contravențional, „persoana cu funcție de răspundere [...] este pasibilă de răspundere contravențională pentru săvârșirea unei fapte prevăzute de prezentul cod în cazul neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu”. Această idee își găsește dezvoltare în art.48², alin.(1) art.189, art.220², alin.(2) art.227, alin.(1) art.275 și în alte norme din Codul contravențional.

În cazul în care faptele prevăzute de astfel de norme provoacă urmările prejudiciabile specificate în art.329 CP RM, va fi aplicat acest articol, nu norma contravențională. O asemenea concluzie rezultă din analiza coroborată a art.10 din Codul contravențional și a art.15 CP RM. Conform art.10 din Codul contravențional, „constituie contravenție fapta – acțiunea sau inacțiunea – ilicită, cu un grad de pericol social mai redus decât infracțiunea, săvârșită cu vinovăție, care atentează la valorile sociale ocrotite de lege, este prevăzută de prezentul cod și este pasibilă de sancțiune contravențională”. Așadar, contravenția are un grad de pericol social (grad prejudiciabil) mai redus decât infracțiunea. Potrivit art.15 CP RM, „gradul prejudiciabil al infracțiunii se determină conform semnelor ce caracterizează elementele infracțiunii: obiectul, latura obiectivă, subiectul și latura subiectivă”. Urmările prejudiciabile, ca semn al laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art.329 CP RM, se numără printre factorii care condiționează gradul prejudiciabil al acestor infracțiuni. Lipsa respectivelor urmări prejudiciabile atrage neaplicarea art.329 CP RM și aplicarea altor norme (de exemplu, a art.48², alin.(1) art.189, art.220², alin.(2) art.227, alin.(1) art.275 sau a altor asemenea norme din Codul contravențional). Dimpotrivă, prezența urmărilor prejudiciabile specificate în art. 329 CP RM, în cazul în care nu este aplicabilă o normă penală concurrentă, atrage aplicarea art.329 CP RM.

Concluzii

În art.329 CP RM, prin „îndeplinirea necorespunzătoare” se înțelege „îndeplinirea prin încălcarea legii”. În context, prin „lege” avem în vedere, inclusiv, o reglementare secundară emisă de Guvern, de altă autoritate a administrației publice centrale sau locale etc., care vine să detalieze o lege propriu-zisă. În situația în care actele de reglementare secundară (de exemplu, fișa postului), care stabilesc conținutul obligațiilor de serviciu ale făptuitorului, forma sau întinderea îndeplinirii acestor obligații, momentul efectuării lor, condițiile de efectuare a lor etc., au un caracter autonom (adică, nu sunt adoptate/emise în limitele și potrivit normelor unei legi), lipsește temeiul aplicării art.329 CP RM. În cazul în care în sfera de competență a făptuitorului nu intră obligațiile, a căror neîndeplinire sau îndeplinire necorespunzătoare i se incriminează, art.329 CP RM nu poate fi aplicat. Articolul 329 CP RM nu poate fi aplicat în cazul în care sursele obligațiilor neîndeplinite sau îndeplinite necorespunzător de către făptuitor: 1) nu satisfac exigențele stabilite pentru un act normativ sau 2) satisfac aceste exigențe, însă nu au fost aduse la cunoștința făptuitorului prin publicare sau pe altă cale stabilită de lege. În raport cu art.329 CP RM pot fi speciale următoarele norme din Codul penal: alin.(3) art.138; art.183; alin.(2) art.215; lit.d) art.223; lit.c) sau d) alin.(1) ori alin.(2) art.226; lit.c) sau d) art.228; art.229, 230 și 235; alin.(2) art.245²; art.265; art.296, 297, 300, 301 și 345; lit.a) alin.(4) art.364; art.378. Aceste norme pot fi speciale în raport cu art.329 CP RM doar în prezența anumitor condiții privitoare la: urmările prejudiciabile; atitudinea psihică a făptuitorului față de aceste urmări; calitatea specială a subiectului. Lipsa unor asemenea condiții exclude operarea regulii de calificare stabilite la art.116 CP RM. În cazul în care faptele prevăzute la art.48², alin.(1) art.189, art.220², alin.(2) art.227, alin.(1) art.275 sau la alte asemenea norme din Codul contravențional provoacă urmările prejudiciabile specificate în art.329 CP RM, va fi aplicat acest articol, nu norma contravențională.

Referințe:

1. BULAI, C. *Manual de drept penal. Partea Generală*. București: ALL, 1997. 647 p. ISBN 973-9229-74-3
2. ПАРФЕНОВ, А.Ф. *Общее учение об объективной стороне преступления*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Санкт-Петербург, 2004. 24 с.
3. БАУМШТЕЙН, А.Б., ЧЕСНОКОВА, Е.И. Основопологающие признаки объективной стороны в понятии состава преступления. В: *Новый юридический журнал*, 2013, №2, с.133-137. ISSN 2076-278X
4. ЦАРЕВ, Е.В. *Уголовное законодательство об ответственности за халатность: история, современность, перспективы развития*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2009. 31 с.
5. ТЫНЯНАЯ, М.А. *Уголовно-правовая характеристика халатности*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Томск, 2013. 26 с.
6. Kriminālikums. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>
7. Sentința Judecătorei Anenii Noi din 11.05.2016. Dosarul nr. 1-11/2015. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jan.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
8. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 15.03.2011. Dosarul nr. 1ra-32/2011. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
9. Sentința Judecătorei Ștefan-Vodă din 22.04.2016. Dosarul nr.1-82/2014. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jcs.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
10. Sentința Judecătorei sectorului Buiucani, mun. Chișinău, din 15.04.2015. Dosarul nr.1-162/2015. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
11. Sentința Judecătorei Soroca din 07.04.2017. Dosarul nr.1-369/2015. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jsr.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
12. Sentința Judecătorei Chișinău din 07.07.2017. Dosarul nr.1-520/2017. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
13. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 24.12.2008. Dosarul nr.1ra-1435/2008. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
14. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 17.10.2012. Dosarul nr.1ra-1043/2012. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
15. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol.II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3
16. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu (Legea nr.985-XV din 18 aprilie 2002. Cu toate modificările operate până la republicare în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.72-74/195 din 14.04.2009. Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 858 p. ISBN 978-9975-105-20-0
17. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu, nr.7 din 15.05.2017. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=216
18. Monitorul Oficial al României, 2009, nr.510.
19. Monitorul Oficial al României, 2016, nr.517.
20. Comunicat de presă. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: <https://www.ccr.ro/noutati/COMUNICAT-DE-PRES-260>
21. Sentința Judecătorei raionului Ungheni din 11.01.2012. Dosarul nr. 1-15/2012. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jun.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
22. НАГАЕВА, Т.И. *Формы и виды преступного деяния*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2012. 51 с.
23. БЕЛОВА, М.А. Объективные признаки состава преступления, предусмотренного ч. 2 ст. 292.1 УК РФ. В: *Бизнес в законе*, 2010, № 5, с.99-102. ISSN 1816-921X
24. СТУПА, В.Ф. Поняття «об'єктивна сторона» злочину службової недбалості (ст. 367 Кримінального кодексу України). В: *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвипуск, ч. 2, 2017, с.197-200. ISSN 2408-9257
25. ЛОСЕВА, А.В. *Бездействие как форма преступного поведения. особенности бездействия в некоторых преступлениях со специальным субъектом*. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: <https://www.scienceforum.ru/2014/742/6614>
26. Sentința Judecătorei raionului Criuleni din 28.05.2013. Dosarul nr.1-8/2013. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jcr.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
27. Sentința Judecătorei raionului Criuleni din 30.03.2016. Dosarul nr.1-16/2016. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jcr.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
28. Sentința Judecătorei raionului Anenii Noi din 11.04.2012. Dosarul nr.1-19/2012. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jan.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2

29. Sentința Judecătorei Nisporeni din 15.06.2016. Dosarul nr.1-26/2016. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jun.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
30. Sentința Judecătorei sectorului Botanica, mun. Chișinău, din 26.04.2011. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
31. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 15.11.2015. Dosarul nr.1ra-1333/2015. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=5221
32. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 06.07.2010. Dosarul nr.1ra-779/2010. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
33. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 17.06.2008. Dosarul nr.1ra-726/2008. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
34. ТИЩЕНКО, Ю.Ю. *Халатность: уголовно-правовой и криминологический аспекты*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2012. 22 с.
35. ХУДЯКОВА, Н.Ю. Кримінально-правова характеристика службової недбалості за законодавством Росії. В: *Вісник університету «Україна»*, 2010, №1, с.128-131. ISBN 978-966-388-389-2
36. АГЫБАЕВ, А.Н. Уголовная ответственность за отдельные виды коррупционных правонарушений. В: *Феміда*, 2017, № 3, с.2-5.
37. BORODAC, A. *Manual de drept penal. Partea Specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8
38. Sentința Judecătorei Nisporeni din 15.06.2016. Dosarul nr.1-26/2016. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jun.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
39. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 10.02.2009. Dosarul nr.1ra-59/2009. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
40. Sentința Judecătorei raionului Edineț din 06.04.2012. Dosarul nr.1-20/2012. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jed.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
41. Sentința Judecătorei raionului Anenii Noi din 11.04.2012. Dosarul nr.1-19/2012. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jan.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
42. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 17.02.2010. Dosarul nr.1ra-258/2010. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
43. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 21.03.2012. Dosarul nr.1a-189/2012. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://cab.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
44. Кривични законик Србије. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://www.uzda.gov.rs/filesystem/sitedocuments/zakoni/krivicni_zakonik.pdf
45. Krivični zakonik. În: Službeni list Republike Crne Gore, 2003, no.70.
46. Эрүүгийн хууль. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: www.legalinfo.mn/law/details/12172
47. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 12.04.2011. Dosarul nr.1ra-88/2011. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
48. Veștile Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, 1990, nr.12.
49. PASCU, I., DOBRINOIU, V., HOTCA, M. A. et al. *Noul Cod penal comentat*. Vol.2: Partea Specială. București: Universul Juridic, 2014. 1150 p. ISBN 978-606-673-261-1
50. PREDESCU, O., HĂRĂȘTĂȘANU, A. *Drept penal: Partea Specială*. București: Universul Juridic, 2012. 552 p. ISBN 978-973-127-810-0
51. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Partea Specială*. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://cj.md/uploads/CPRM_Partea_Speciala.pdf
52. AIRAPETEAN, A., IONIȚĂ, D., PRODAN, S., POPOV, R. *Drept penal. Partea Specială: Note de curs. (Ciclul I)*. Chișinău, 2013. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://www.usem.md/uploads/files/Note_de_curs_drept_ciclul_1/041_-_054_-_Drept_penal_Partea_Speciala_I_II.pdf
53. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.63-65.
54. Sentința Judecătorei raionului Donușeni din 28.06.2013. Dosarul nr.1-12/2013. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jed.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
55. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.154-157.
56. Sentința Judecătorei sectorului Buiucani, mun. Chișinău, din 15.04.2015. Dosarul nr.1-162/2015. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
57. Sentința Judecătorei Cantemir din 02.06.2016. Dosarul nr.1-164/2015. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
58. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.13-19.
59. DOBRICAN, Gh. Infracțiunea de abuz în serviciu în lumina Deciziei Curții Constituționale nr. 405/2016. În: *Universul Juridic*, 2016, nr.9, p.5-19. ISSN 2393-3445

60. СМІРНОВ, А.В., КАЛІНОВСКИЙ, К.Б. *Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана. Постатейный* / Под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. Ашхабад: Центр ОБСЕ в Ашхабаде, 2013. – 663 p. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: <http://www.osce.org/ru/ashgabat/117369?download=true>
61. РЕВАЗОВ, М.А. *Проблемы привлечения к уголовной ответственности за халатность по ст.293 Уголовного кодекса РФ*. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://www.monitoring.law.edu.ru/kategorii_del/uchet_prestuplenij_v_pravoohranitelnyh_organah/problemy_privlecheniya_k_ugolovnoj_otvetstvennosti_za_halatnost_po_st_293_ugolovnego_kodeksa_rf/index.htm
62. GRAMA, M., BOTNARU, S., ȘAVGA, A. et al. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012. 328 p. ISBN 978-9975-53-083-5
63. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 31.03.2009. Dosarul nr.1ra-44/2009. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
64. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 16.12.2015. Dosarul nr.1a-11/2013. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
65. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 02.11.2015. Dosarul nr.1a-1291/2015. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
66. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 02.02.2016. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=5704
67. Case of *Broniowski vs Poland*. [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70326>
68. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1.
69. Monitorul Oficial al României, 2015, nr.495.
70. DUNGAN, P., MEDEANU, T., PAȘCA, V. *Manual de drept penal: Partea Specială*. Vol. 2. București: Universul Juridic, 2011. 478 p. ISBN 978-973-127-557-4
71. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.3-6.
72. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.134-139.

Prezentat la 22.08.2017

CZU: 343.22: 343.85: 349.3

PREVENIREA COMITERII INFRAȚIUNILOR DE CĂTRE PERSOANELE JURIDICE CU AJUTORUL PROGRAMELOR DE ASISTENȚĂ DIN PARTEA STATULUI

Stela BOTNARU, Iulia BURAVCENCO

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol autorii își propun să analizeze pe larg metodele de prevenire a comiterii infracțiunilor de către persoanele juridice. Analiza acestui aspect se dovedește a fi de o importanță majoră, luând în considerare faptul că legislațiile mai multor state au soluții optime la acest capitol, pe care le dezvoltă încontinuu. Totodată, se face referire la experiența altor state, pentru a evidenția nivelul eficienței aplicării pedepselor penale în raport cu prevenirea comiterii faptelor. Astfel, autorii aduc o viziune de ansamblu asupra metodelor de prevenire a comiterii infracțiunilor de către persoanele juridice și încearcă să suprapună mai multe puncte de vedere referitoare la coraportul dintre prevenire și pedeapsă.

Cuvinte-cheie: pedeapsă penală, prevenire, persoană juridică, infracțiune, amendă, legislație penală.

PREVENTION OF COMMITTING OFFENCES BY LEGAL PERSONS THROUGH STATE ASSISTANCE PROGRAMS

This article is aimed to analyze widely the methods of preventing the commission of crimes by legal persons. The analysis of this aspect has major importance, considering that the legislation of many states have the best solutions to this situation and is in developing. On the other hand, it has been attempted to bring practical examples to highlight the effectiveness of the enforcement of criminal penalties in conjunction with the prevention of the commission of the crimes. This article provides an overview of methods for preventing crime by legal persons and attempts to overlap several points of view on the link between the prevention and the punishment.

Keywords: criminal punishment, prevention, legal person, offense, fine, criminal law.

Introducere

Persoana juridică în calitate de subiect al infracțiunii este o tematică contradictorie permanentă atât în teoria, cât și în practica judiciară, motiv pentru care propunem o analiză multiaspectuală a fenomenului comiterii unei infracțiuni de către un subiect nefizic și a modalităților de prevenire în aceste cazuri. Pentru o viziune de ansamblu, vom analiza în cele ce urmează caracteristica generală a subiectului specific în legislația penală a Republicii Moldova. Potrivit legii penale în vigoare (și anume, art.21 alin.(3)), în calitate de subiect al infracțiunii poate fi și persoana juridică, cu excepția autorităților publice. Aceasta este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă există una dintre următoarele condiții:

- a) fapta a fost săvârșită în interesul persoanei juridice respective de către o persoană fizică împuternicită cu funcții de conducere, care a acționat independent sau ca parte a unui organ al persoanei juridice;
- b) fapta a fost admisă sau autorizată, sau aprobată, sau utilizată de către persoana împuternicită cu funcții de conducere;
- c) fapta a fost săvârșită din cauza lipsei de supraveghere și control din partea persoanei împuternicite cu funcții de conducere [1].

În acest context, putem identifica următoarele elemente ale subiectului, persoană juridică, pe care trebuie să le cumuleze pentru a putea fi tras la răspundere penală:

- 1) calitatea de persoană juridică;
- 2) comiterea unor fapte care ar îndeplini una dintre condițiile prevăzute de art.21 alin.(3) CP RM.

Potrivit Codului penal al Republicii Moldova, în cazul comiterii unei infracțiuni, persoanei juridice, cu excepția autorităților publice, i se pot aplica următoarele categorii de pedepse: amenda, privarea unei persoane juridice de dreptul de a exercita o anumită activitate și lichidarea.

Prevenția generală și prevenția specială

În cazul persoanelor juridice, statul se implică doar la nivelul normelor punitive, și anume: pedepsind persoana juridică pentru acțiuni/inacțiuni deja comise. În acest fel, se realizează atât prevenția generală,

pedeapsa servind exemplul pentru alte companii/persoane juridice, prin care acestea sunt preîntâmpinate să nu comită infracțiuni, pentru că vor fi penalizate, cât și prevenția specială, adică persoana juridică respectivă este pedepsită, astfel încât pe viitor să nu mai comită infracțiuni.

Totul sună perfect, dacă nu ar fi nuanțe, îndeosebi la capitolul prevenție specială. După părerea noastră, nu este suficient să pedepsești pentru ca fapta să nu se mai comită. Un factor foarte important este ca persoanele, în sensul larg al cuvântului, să fie informate despre modalitatea în care lucrurile trebuie să fie făcute, astfel încât să nu fie pedepsite ulterior.

Este destul de complicat a aprecia corectitudinea pedepsei fără o prevenire anticipată, fără luarea unor măsuri concrete în vederea informării și asistării persoanelor juridice în procesul activității acestora. Și aici ne referim nu doar la seminare informative, pliante informaționale și publicarea informațiilor de interes public pe site-uri și în mass-media. Aceste activități joacă și ele un rol important în informarea cetățenilor, însă nu sunt suficiente.

În contextul dat apare întrebarea: care este de fapt scopul pedepsei penale? Potrivit art.61 CP RM, pedeapsa are drept scop restabilirea echității sociale, corectarea condamnatului, precum și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni atât din partea condamnaților, cât și a altor persoane. Este un scop comun, adică toate aceste elemente ale pedepsei trebuie să existe cumulativ. Poate fi corectată persoana juridică în general? Acțiunile persoanei juridice sunt compuse din acțiunile persoanelor fizice responsabile; în acest caz, cine necesită a fi corectat?

Tragerea la răspundere penală afectează întreaga persoană juridică, consecințele faptelor unei singure persoane sunt suportate de către toți membrii organizației. Aceasta ar putea fi situația când unei persoane juridice i s-ar aplica pedeapsa penală de lichidare a acesteia, iar toți angajații ar fi trebuit să fie concediați. Tocmai din acest considerent trebuie să fie luate toate măsurile posibile de prevenire, pentru ca astfel de situații să fie cât mai rare. În cazul persoanelor fizice, e clar că suportă consecințele faptelor sale persoana care le-a comis; însă, în cazul persoanelor juridice situația este cu totul diferită. Consecințele erorilor unei persoane se reflectă asupra unui grup întreg de persoane.

Metode eficiente de prevenire a comiterii infracțiunilor de către persoanele juridice

Una dintre metodele care într-adevăr ar fi utilă și eficientă în vederea prevenirii comiterii infracțiunilor sau faptelor ilegale de către persoanele juridice ar fi organizarea unor centre informaționale pentru asistența gratuită a acestora pe parcursul activității lor.

Din experiența statelor străine, și anume – a Cehiei, constatăm că în procesul efectuării bilanțurilor și rapoartelor contabile persoana juridică este asistată de un consultant din cadrul organelor de stat care verifică corectitudinea întocmirii acestora și indică concret ce modificări trebuie introduse și ce măsuri trebuie luate. De asemenea, la stabilirea efectuării controlului anual sunt luate în considerare în primul rând interesele persoanei juridice, și anume: care este timpul cel mai potrivit pentru efectuarea controlului, astfel încât să nu fie împiedicată activitatea normală a companiei, să nu fie deranjate persoanele angajate etc. În urma efectuării controlului sau auditului, persoanei juridice i se înmânează un act, în care sunt indicate toate erorile depistate și corectările sau adăugirile ce trebuie introduce. Pentru efectuarea celor recomandate acesteia i se dă un termen. În același timp, în procesul de rectificare, persoana juridică este asistată gratuit, pentru a primi răspuns la întrebări, pentru concretizări și explicații, astfel încât să ducă la bun sfârșit implementarea rectificărilor propuse.

În cazul în care persoana nu ia măsurile recomandate în termenul acordat, aceasta este prevenită de organele de stat prin avertisment, prin care i se mai adaugă un termen. Dacă nici acest termen nu este respectat, atunci și abia atunci persoana poate fi penalizată.

Aici și este de fapt diferența dintre situația când se iau toate măsurile pentru ca legea să fie respectată și când nu se ia nicio măsură în scopul prevenirii, ci doar se penalizează.

Reieșind din faptul că organele de stat exercită puterea în stat, prin adoptarea de acte normative care urmează să fie respectate, acest lucru trebuie asigurat mai întâi prin metode adecvate preventive, și doar atunci când ele sunt neglijate intenționat pot fi aplicate metode punitive.

În viziunea noastră, nu poți pedepsi persoana pentru încălcare neglijentă a unor norme care nu i-au fost aduse la cunoștință în modul corespunzător și care n-au fost explicate publicului larg, persoana concretă nefiind consultată despre modalitatea în care aceste norme trebuie respectate.

Este ușor a pedepsi, însă prevenția (nici generală, nici cea specială) nu lucrează atunci când nu există o claritate a lucrurilor ce urmează a fi făcute, nefiind explicată modalitatea de efectuare a lor. Această claritate

este strict necesară, deoarece persoanele juridice nu sunt legiuitori sau executori, ele au o cu totul altă menire. Astfel, dat fiind că completarea bugetului de stat se face în mare parte din impozitele pe care acestea le plătesc, ele trebuie să beneficieze în deplinătate de serviciile publice.

În același context unii autorii menționează că, din perspectiva scopului pedepsei penale, persoanele juridice nu pot fi pedepsite în același mod ca și persoanele fizice, motiv pentru care ele nu pot să apară în calitate de subiect al infracțiunii. De altfel, și prevenția are caracteristici cu totul diferite de cele obișnuite [2, p.55].

Diferența esențială dintre infracțiunile comise de persoanele fizice și cele comise de persoanele juridice rezidă în faptul că primele sunt evidente: omoruri, furturi, bătăi etc. În cazul infracțiunilor comise de persoanele juridice lucrurile sunt mult mai complicate: pe de o parte, nu întotdeauna este clar, ce este permis și ce este interzis; pe de altă parte, este foarte mică distanța dintre o acțiune legală și una ilegală. După cum a menționat pe bună dreptate A.N.Trainin, „este absolut indiscutabil că furtul, insulta, omorul, declararea războiului pot fi comise doar de către o persoană fizică, indiferent de faptul cui aparține dreptul de a declara războiul – unei persoane, unui șef de stat sau întregului organ legislativ; persoanele juridice nu trag din armă” [3, p.298].

Anume în scopul clarificării trebuie să intervină organele de stat cu ajutor și asistență a persoanelor juridice. O bună parte din persoane află despre existența unor reglementări abia după ce au fost pedepsite, ceea ce nu este normal. Da, există principiul dreptului, potrivit căruia necunoșterea legii nu absolvă de răspundere, dar, în viziunea noastră, ar fi normal ca persoanele să cunoască nu doar faptul existenței prevederilor legale, dar și sensul acestora, modalitatea de executare.

De ce toate activitățile sus-menționate sunt puse în sarcina statului? Pentru că, de fapt, nivelul criminalității în rândul persoanelor juridice se află în legătură directă cu măsurile de prevenire luate de către organele de stat în procesul exercitării puterii. Adică, vina pentru un număr ridicat de infracțiuni/contravenții comise de către persoanele juridice o poartă de fapt statul, pentru că nu a reușit să ia suficiente măsuri de informare, asistare și corectare în vederea prevenirii comiterii unor astfel de acte.

Încălcarea legislației penale de către o persoană juridică este, de fapt, o încălcare a anumitor instrucțiuni/regulamente/procese, care trebuie să fie explicate, și dacă acestea sunt explicate ca atare – deja nu se mai pune problema necunoșterii sau neînțelegerii. Important este ca scopul statului să fie prevenirea încălcărilor legislative și nu pedepsirea, deoarece aceasta este premisa unui stat care dorește dezvoltarea sa și a propriilor cetățeni. Un simplu calcul matematic demonstrează că statul, precum și cetățenii, ar beneficia de mai multe foloase în urma prevenirii, decât din amenzi și cheltuieli pentru puniție; anume acesta ar fi motivul care ar determina organele de stat să revadă accentele.

În concluzie, considerăm indiscutabil faptul că persoanele, inclusiv cele juridice, trebuie să răspundă pentru faptele comise; nici nu punem în discuție dacă este oportună sau nu prezența persoanei juridice în calitate de subiect al infracțiunii. Am încercat să analizăm metodele de prevenire care pot fi luate pentru eficientizarea aplicării legii. O descriere mult mai amplă a metodelor, tehnicilor și mijloacelor de prevenire, precum și privind implementarea lor practică ar duce la scăderea considerabilă a criminalității în rândul persoanelor juridice. Este mult mai simplu a pedepsi, însă pedeapsa este mult mai costisitoare și mai puțin eficientă decât prevenirea.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea RM nr.985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129, intrat în vigoare la 12.06.2003.
2. ЛЕБЕДЕВА, В.М. *Научно-практическое пособие по применению УК РФ*. Москва: Норма, 2005, с.55.
3. ТРАЙНИН, А.Н. *Избранные произведения. Защита мира и уголовный закон*. Москва, 1969, с.298.

Prezentat la 29.09.2017

CZU: 347.237: 347.65

LOCUL ȘI MOMENTUL DESCHIDERII PROCEDURII SUCCESORALE**Iulia BĂNĂRESCU***Universitatea de Studii Europene din Moldova*

În articolul de față ne-am propus să analizăm cele mai importante aspecte ale procedurii succesorale notariale. Abordând acest subiect, am constatat că în literatura de specialitate și în legislația națională nu și-au găsit o analiză detaliată problemele complexe cu care se confruntă notarii în activitatea lor ce vine să asigure realizarea drepturilor și libertăților persoanelor fizice și juridice, în scopul garantării siguranței și echilibrului circuitului civil. În cadrul studiului de față am încercat să nu ne depărtăm de aspectele practice ale procedurii succesorale. Rolul notarului e în primul rând de a fi aproape de cetățean. Considerăm că dacă notarul își îndeplinește competențele pe care legiuitorul i le-a conferit prin Legea cu privire la notariat, prin Codul civil, prin Constituție și prin alte legi, el se face util societății, statului și cetățenilor și va putea să-și desfășoare mulțumitor activitatea, desigur proporțional cu mersul general al vieții politice, sociale și economice a statului Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *patrimoniu, procedură succesoră notarială (necontencioasă), persoană fizică, persoană juridică, succesiune, defunct, competența organelor notariale, notar public, constatare.*

THE PLACE AND MOMENTS OF NOTARIAL SUCCESSION PROCEDURE

In analyzing this topic, we intend to elaborate a study of the most important moments of the notarial succession procedure. Taking into account that this problem has not been found in the literature and in the national legislation and is not scattered, I have found that the problems faced by the notaries in their daily activities, which come to ensure the realization of the rights and the freedoms of individuals and legal entities, all of these actions being made in order to guarantee the safety and balance of the civil circuit. We have tried, in the present study, not to distance ourselves from the practical aspects with which the notary meets daily in the succession proceedings. The role of the notary is primarily to be close to the citizen. We consider that if each notary fulfills the powers that the legislator gave us through the Law of Notary, the Civil Code, the Constitution, and other laws, it is useful to society, state and citizens and will be able to carry out thankful its activity, of course, commensurate with the general course of the political, social and economic life of the Republic of Moldova.

Keywords: *patrimony, notarial succession procedure, individual, legal person, succession, defunct, competence of notaries, notary public, finding.*

Introducere

Procedura succesoră notarială este o instituție de valoare juridică și socială, care trebuie menționată și amplificată spre folosul celor ce apelează la ea, degrevând instanțele de judecată, ajutând moștenitorii în clarificarea situațiilor pe care le au după decese și considerând ordinea de drept în societate. Într-o societate democratică importanță considerabilă are transmiterea dreptului de proprietate prin moștenire, iar mecanismul prin care se face această transmitere are nevoie de reglementări teoretice și normative destul de minuțioase pentru a se îndeplini cu o corectitudine înaltă. Procedura succesoră ocupă un loc destul de vast în cadrul activității notariale, iar lipsa unui bun suport legal al acesteia atrage atenția mai multor teoreticieni și practicieni în domeniu care încearcă să amelioreze cât de cât situația actuală din Republica Moldova.

Luând în calcul dificultățile legate de transmiterea patrimoniului persoanei defuncte către moștenitorii acesteia, legiuitorul a decis ca această procedură să fie realizată sub îndrumarea unui notar, care prin pregătirea și experiența sa poate face față problemelor legate de dreptul la moștenire.

Astfel, dificultățile ce însoțesc procedura succesoră au suscitât atenția noastră deosebită la efectuarea prezentului studiu.

Rezultate și discuții

Notariatul, de rând cu alte instituții ale statului, trebuie să fie determinat, mai mult ca oricând, să contribuie constructiv și competent la garantarea celui mai de seamă interes public: respectul legii. Doar o stabilitate în acest sens poate duce la predictibilitatea raporturilor juridice în stat, la siguranța pentru cetățeni, pentru întreaga societate, poate crea un climat de încredere și de dezvoltare pe baze solide, atât de necesar societății și economiei naționale. Dezvoltarea circuitului civil și nevoia de a asigura reglarea acestuia și contribuie la realizarea drepturilor și la executarea la timp a obligațiilor.

Deși doctrina consideră, în general, că procedura succesorală notarială se rezumă doar la constatarea recunoașterilor reciproce făcute de succesibili asupra calităților respective de moștenitori și a întinderii drepturilor cuvenite din succesiune, trebuie de remarcat, totuși, că în cadrul acestor proceduri notarul are un rol activ, lui revenindu-i sarcina de a observa stricta aplicare a legilor ce reglementează dreptul la moștenire, verificând în acest scop justa distribuire a drepturilor ce revin fiecărui moștenitor sau legatar. Notarul are, de asemenea, îndatorirea de a atrage atenția părților asupra tuturor aspectelor de drept și de fapt pe care le implică respectiva speță, cerându-le să-și formuleze obiecțiile lor. Notarul mai are obligația și de a verifica în cazul succesiunii testamentare dacă testamentele depuse de legatar îndeplinesc toate condițiile legale pentru a fi valabile. Tot în sarcina notarului cade și verificarea faptului dacă moștenirea a fost acceptată în termenul legal.

„Moartea, indiferent de cauza sa, atrage procedura constatării și declarării sale, iar, în final, a redactării unui act de stare civilă” [1]. Instituția succesiunii, mai concret – deschiderea ei, implică analiza a două aspecte: **data (momentul) deschiderii moștenirii și locul deschiderii acesteia** [2].

Datorită numeroaselor consecințe pe care le produce decesul unor persoane, data și locul deschiderii procedurii succesoriale au fost fixate de lege. Conform Codului civil al Republicii Moldova [3], data deschiderii succesiunii corespunde cu data morții persoanei. Potrivit alin.(2) art.1440 CC RM, „momentul deschiderii succesiunii se consideră cel al decesului persoanei care a lăsat moștenirea sau data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești privind declararea morții lui”. În ce privește locul deschiderii moștenirii, acesta este ultimul domiciliu al defunctului, astfel cum este determinat de art.1443 CC RM.

Indubitabil, nu vom putea vorbi despre procedura succesorală fără a menționa despre momentul și locul deschiderii succesiunii, așa cum dreptul civil (în sens larg) suplinește procedura civilă, așa și succesiunea în sens material formează un cuplu cu procedura succesorală. Chiar autorii români evidențiază în operele lor capitole aparte pentru procedura succesorală [4], astfel diferențind aceste două domenii, fără însă a spune că există o delimitare netă între ele. În cele ce urmează vom pune în discuție anume procedura succesorală, punând accentul pe ultima în detrimentul succesiunii în sens material.

După cum am constatat, notarul este figura centrală, fiind investit prin lege pentru desfășurarea procedurii succesoriale necontencioase (cu unele excepții). În Legea cu privire la notariat [5], Capitolul VII este dedicat procedurii succesoriale. Articolul 55 al acestei legi stipulează că notarul, primind informația despre decesul persoanei, deschide procedura succesorală în baza declarației scrise:

- 1) a moștenitorilor legali, moștenitorilor testamentari ori a mandatarilor lor legali privind acceptarea succesiunii sau renunțarea la ea;
- 2) a reprezentantului organelor de stat;
- 3) a creditorilor defunctului.

În cererea de deschidere a procedurii succesoriale vor fi menționate:

- 1) datele de stare civilă ale defunctului;
- 2) numele, prenumele și domiciliul moștenitorilor prezumtivi;
- 3) bunurile defunctului, cu menționarea valorii acestora, precum și a pasivului succesoral.

Determinarea datei și a locului succesiunii este importantă din punct de vedere juridic, deoarece în funcție de acestea urmează a fi aplicate normele legale privind vocația succesorală a moștenitorilor și normele privind competența organelor notariale și judiciare în desfășurarea procedurii succesoriale. Deschiderea moștenirii și data acesteia nu trebuie confundate cu deschiderea procedurii succesoriale notariale, care are loc la o dată variabilă și ulterioară deschiderii moștenirii.

Deschiderea procedurii succesoriale este acțiunea notarului de intentare a procedurii succesoriale în vederea asigurării transmiterii patrimoniului succesoral către moștenitori, cu respectarea drepturilor și a intereselor legitime ale statului și ale altor persoane interesate, îndeplinită în temeiul cererii (declarației) persoanei împuternicite. Deschiderea procedurii succesoriale este o chestiune cu totul distinctă de aceea a deschiderii succesiunii. Procedura succesorală notarială este o modalitate practică de constatare oficială a dobândirii calității de moștenitor pentru persoanele care, ca urmare a deschiderii succesiunii, au fost investite cu dreptul de a-l moșteni pe defunct. Îndeplinirea procedurii notariale de deschidere a succesiunii nu constituie o condiție a acceptării moștenirii, ci numai un mod de constatare oficială a acestei acceptări din partea succesibililor.

Prin deschiderea succesiunii se înțelege faptul juridic ce dă naștere transmisiunii succesoriale [6]. Deschiderea succesiunii este provocată numai de faptul juridic al decesului unei persoane sau, în mod excepțional, de pronunțarea unei hotărâri judecătorești declarativă de moarte, care se sprijină tot pe prezumția morții. Ea prezintă o importanță juridică deosebită, întrucât moștenitorii, indiferent dacă sunt moștenitori legali sau tes-

tamentari, nu pot dobândi niciun drept asupra patrimoniului succesoral până în momentul deschiderii moștenirii prin moarte, deoarece patrimoniul unei persoane fizice nu poate fi transmis și dobândit decât la moartea titularului. De fapt, înainte de deschiderea moștenirii, nici nu se poate vorbi despre moștenitori ori patrimoniul succesoral, persoana în viață fiind titularul patrimoniului său, iar moștenitorii urmează să fie determinați numai la data deschiderii moștenirii [7]. Succesiunea se deschide în momentul morții lui *de cuius*, așa cum acesta este precizat în actul de deces. În cazul morții constatate prin certificat de deces, acesta atestă ziua, luna și anul producerii decesului; în cazul lipsei menționii orei exacte a decesului, aceasta poate fi stabilită pe baza actelor medicale constatatoare a morții. Stabilirea orei exacte (chiar a minutului și a secunde) a decesului se poate învedera ca dificilă, dar foarte utilă în cazul morții mai multor persoane cu vocație succesorală reciprocă sau unilaterală, care au murit în același eveniment și/sau în același timp. În acest sens avem prevederile art.1441, alin.(1) CC RM [8].

Potrivit art. 54 al Legii privind actele de stare civilă [9], proba încetării din viață și, implicit, a datei deschiderii succesiunii se face în principal cu certificatul de deces emis de organele stării civile, întocmit în temeiul certificatului medical constatator al decesului, eliberat de o unitate sanitară sau prin hotărâre judecătorească de declarare a morții, rămasă definitivă, hotărâre care cuprinde și data stabilită de judecată ca fiind aceea a morții. Sunt, însă, situații în care nu este posibil de a stabili prin constatări directe decesul unei anumite persoane. Este cazul persoanelor dispărute de la domiciliul lor, despre care nu există nicio știre și cu privire la care există o totală incertitudine. Înlăturarea acestei incertitudini se realizează prin declararea judecătorească a morții persoanei dispărute, care are drept consecință încetarea capacității de folosință a persoanei, întemeiată pe o prezumție foarte puternică de moarte a acesteia [10].

În literatura juridică se menționează că „dispariția persoanei sau absența acesteia de la locul de trai reprezintă un caz excepțional, ce preocupă în mod deosebit persoanele cu care s-a aflat în diferite raporturi juridice – membrii familiei, creditorii, persoanele inapte de muncă întreținute de aceasta etc. Pentru înlăturarea tuturor consecințelor negative care pot avea loc, precum și pentru adevărarea presupusului deces al persoanei, legislația prevede stabilirea unui statut special, în dependență de situație, și anume: declararea pe cale judecătorească a decesului persoanei sau a dispariției fără veste” [11]. În situația în care cel în cauză este absent de la domiciliu și există stare de incertitudine asupra existenței sale fizice, este organizată o procedură specială de constatare a „absenței”, urmată de pronunțarea unei hotărâri judecătorești de „declarare a morții”. Declararea cetățeanului dispărut fără urmă sau declararea cetățeanului decedat face parte din categoriile de pricini ale procedurii speciale cu privire la statutul juridic al cetățeanului. Tot prin hotărâre judecătorească de declarare a morții este determinată și data morții persoanei în cazul unor accidente care au produs decesul. „În cazul declarării cetățeanului decedat se realizează înscrierea decesului în cartea (registru) organului de înregistrare a actelor de stare civilă, se deschide succesiunea, căsătoria se consideră încetată” [12].

Subliniem că simpla declarare judecătorească a dispariției unei persoane fizice nu are efect pentru deschiderea moștenirii, pentru că „cel dispărut este socotit a fi în viață”, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă [13]. Declararea persoanei decedate la cererea persoanelor interesate are loc în conformitate cu prevederile Codului de procedură civilă al Republicii Moldova [14], Capitolul XXVII. În art.52 alin.(3) CC RM se precizează că ziua morții persoanei declarate decedată se consideră ziua la care hotărârea judecătorească privind declararea decesului ei a rămas definitivă. Dacă o persoană dispărută în împrejurări care prezentau o primejdie de moarte sau care dau temei de a presupune că a decedat în urma unui accident este declarată decedată, instanța de judecată poate să declare ca dată a decesului ziua morții ei prezumate. În situația în care hotărârea declarativă de moarte a persoanei va prevedea o anumită dată a decesului *de cuius*-ului, aceasta va putea crea situația omiterii termenului de acceptare a succesiunii de către moștenitori. De aceea, considerăm, alături de autorul Iurii Tolstoi, că ar fi mai corect de a calcula termenul de acceptare a succesiunii din ziua în care hotărârea judecătorească de declarare a morții a rămas definitivă și nu din ziua indicată în aceasta ca fiind cea a morții persoanei fizice. Aceasta nu va duce la tergiversarea procesului prin înaintarea unei acțiuni în privința prelungirii termenului de acceptare a succesiunii [15]. Respectiva soluție este agreată și de Oxana Robu în teza sa de doctor „Unele aspecte ale succesiunii legale în Republica Moldova la etapa actuală”.

Reieșind din dispozițiile alin.(2) art.1440 CC RM, deschiderea moștenirii coincide cu momentul morții celui care lasă moștenirea, iar momentul morții se stabilește după ziua calendaristică și chiar ora sau minutul survenirii ei. Dovada morții, inclusiv ora și minutul, adică momentul morții, poate fi făcută prin orice mijloace de probă. Facând comparație cu Codul civil din 1964, care în art.562 prevedea că data deschiderii succesiunii

este ziua morții celui ce a lăsat moștenirea, în actualul Cod civil al RM legiuitorul a schimbat radical situația, concretizând că deschiderea succesiunii are loc la momentul morții (care include atât ziua, cât și ora sau chiar minutul morții). Aceasta a soluționat problema pentru cazurile în care persoanele decedază în aceeași zi (comorienți și codecedați), dar la ore diferite, astfel încât, conform noii formulări juridice, ele se pot moșteni una pe alta, în cazul când este o diferență între momentul morții lor, fie chiar și ne semnificativă.

Astfel, în literatura de specialitate [16] s-a specificat că în cazul în care drept criteriu de stabilire a datei morții se ia „ziua decedului”, pentru persoana fizică nu se va ține cont de intervalul de timp dintre decesele persoanelor cu vocație succesorală reciprocă care au murit în aceeași zi, ele fiind considerate comorienți. Iar dacă, spre exemplu, o persoană a decedat la ora 23 și 50 min., iar alta la 00 și 05 min., atunci aceste persoane nu se consideră comorienți și se moștenesc una după cealaltă. Iu.Tolstoi acreditează această soluție, motivând că în practică nu este posibil întotdeauna să stai cu un cronometru la căpătâiul celor ce decedază, mai ales ținând cont de faptul că moartea de multe ori survine în condiții excepționale (accidente, cataclisme etc.).

Astfel, după cum am menționat, succesiunea se deschide prin moarte. Determinarea acestui moment este importantă pentru clarificarea următoarelor situații:

- a) de la această dată încep a ființa normele instituției moștenirii;
- b) numărul, calitatea și capacitatea persoanelor cu drept de moștenire, precum și drepturile lor asupra moștenirii;
- c) data deschiderii succesiunii fixează momentul de la care începe să curgă termenul de 6 luni, prevăzut de art.1517 CC RM, de acceptare a succesiunii de către moștenitorii care au vocație succesorală;
- d) data deschiderii succesiunii coincide cu data modificării naturii juridice a bunurilor succesoriale. Din bunuri individualizate în patrimoniul defunctului, ele devin bunuri aflate în stare de indiviziune, în patrimoniul moștenitorilor, dacă la succesiune sunt chemați mai mulți succesori. Aceștia preiau o universalitate de bunuri, activ și pasiv;
- e) în cazul unui conflict în timp al unor legi succesoriale succesive, în raport cu această dată se determină legea aplicabilă;
- f) data deschiderii succesiunii marchează data până la care retroactivează acceptarea sau renunțarea la moștenire;
- g) în cazul pluralității de moștenitori, data deschiderii succesiunii marchează ziua în care începe starea de indiviziune.

Se atenționează că raporturile succesoriale sunt guvernate de legea în vigoare la data deschiderii moștenirii. Astfel, dacă cel ce a lăsat moștenirea a decedat până la punerea în aplicare a noului Cod civil, atunci se vor aplica deplin prevederile Codului civil în redacția din 1964, iar începând cu 12 iunie 2003 (data punerii în aplicare a noului Cod) se vor aplica prevederile noului Cod civil. În cazul în care, de exemplu, moștenirea s-a deschis la 20.03.2003, iar moștenitorul, nereușind să accepte moștenirea, a decedat după intrarea în vigoare a noului Cod, transmisia succesorală se va determina conform normelor noului Cod civil.

Raporturile de succesiune cu privire la bunurile mobile, oriunde s-ar afla acestea, sunt guvernate de legea națională (*a se citi* personală) în vigoare la momentul decesului persoanei care a lăsat moștenirea (art.1622 alin.(1) CC RM).

Legiuitorul moldav, reglementând esența *legii naționale*, a preluat greșit acest concept din știința Dreptului Internațional Privat. Situația se datorează faptului că legea personală se prezintă sub două aspecte: legea națională (*lex patriae*) și legea domiciliului (*lex domicilii*). Între noțiunea de lege personală, pe de o parte, și noțiunile de lege națională și legea domiciliului, pe de alta, există corelația de tip parte-întreg. Astfel, pentru cetățenii unui stat legea personală este legea națională, iar pentru apatrizi legea personală este legea domiciliului (sau a reședinței). Din analiza celor relatate și în intenția de a remedia sub aspect terminologic textul art.1587 din CC RM, Corneliu Vrabie consideră că „acesta ar putea să îmbrace următoarea formulare: starea și capacitatea persoanei fizice sunt cărmuite de legea sa personală; legea personală a cetățeanului străin este legea sa națională; legea personală a apatridului se consideră legea statului în care își are domiciliul sau în lipsa acestuia reședința; legea personală a refugiatului se consideră legea statului care îi acordă azil” [17]. Ne alăturăm opiniei autorului precitat.

Moștenirea se deschide la ultimul domiciliu al lui *de cuius* și nu la locul decesului. Alegerea este justificată prin aceea că moartea lui *de cuius* poate surveni într-un loc unde acesta se afla accidental și se impune din considerentul că, de obicei, la ultimul domiciliu al defunctului pot fi soluționate mai ușor problemele ce privesc moștenirea, aici aflându-se, de obicei, înscrisurile defunctului (inclusiv, în majoritatea cazurilor, testamentul

întocmit de defunct) și tot acolo se pot culege mai ușor informații în legătură cu presupușii moștenitori și conținutul masei succesoriale.

Determinarea locului deschiderii succesiunii este importantă, deoarece:

- a) fixează competența teritorială a notarului cu privire la procedura succesorală notarială (necontencioasă);
- b) fixează competența teritorială jurisdicțională (a instanței de drept comun) cu privire la soluționarea tuturor litigiilor privitoare la acea succesiune (contencioasă).

Locul deschiderii moștenirii prezintă interes practic pentru stabilirea organelor competente teritorial să soluționeze diferitele probleme legate de atribuirea patrimoniului succesoral" [18].

În subsidiar, dacă locul decesului nu este cunoscut, locul deschiderii succesiunii se va considera locul unde se află bunurile defunctului.

Dacă bunurile succesoriale se află în diferite locuri, cel al deschiderii succesiunii va fi considerat locul unde se află partea cea mai valoroasă a bunurilor imobile. Dacă nu există bunuri imobile, se consideră locul unde se află partea principală ca valoare a bunurilor mobile. Trebuie de remarcat faptul că Codul civil al RM instituie anumite criterii de determinare a locului deschiderii succesiunii. Ele urmează a fi aplicate în strictă consecutivitate, în modul cum ele sunt expuse în art.1443 CC RM.

Prin Ordinul Ministrului Justiției nr.519 din 3 decembrie 2013 (cu modificările și completările ulterioare) a fost creat Grupul de lucru pentru modificarea și completarea Codului civil. Grupul de lucru, în comun cu Ministerul Justiției, a elaborat proiectul noii redacții a Cărții a IV-a (care se va intitula „Moștenirea”), pornind de la modelul oferit de Codul civil german și de Legea Estoniei cu privire la moștenire din 2009.

Argumentând necesitatea modificării Codului civil, au fost luate în calcul evoluțiile legislative din:

- a) Franța – Legea franceză de reformare a succesiunilor din 2006 (Loi n°2006-728 du 23 juin 2006);
- b) România – noul Cod civil al României (în vigoare din 2011) și noul Cod de procedură civilă al României (în vigoare din 2013);
- c) dreptul european – în special evoluțiile introduse prin Regulamentul (UE) nr.650/2012 din 4 iulie 2012 privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești și acceptarea și executarea actelor autentice în materie de succesiuni și privind crearea unui certificat european de moștenitor [19] (în vigoare din 17 august 2015).

Având în vedere mobilitatea cetățenilor și în vederea asigurării administrării corecte a justiției și asigurării existenței unui factor de legătură între moștenire și statul în care se exercită competența notarială și jurisdicțională în materie de moștenire, Regulamentul a prevăzut că factorul de legătură, în vederea stabilirii atât a notarului / instanței competente, cât și a legii aplicabile, ar trebui să fie reședința obișnuită a defunctului la data decesului. Pentru a stabili reședința obișnuită, notarul ar trebui să efectueze o evaluare de ansamblu a circumstanțelor vieții defunctului în decursul anilor anteriori decesului său și la momentul decesului, luând în considerare toate elementele de fapt relevante, în special durata și regularitatea prezenței defunctului în statul / locul vizat, precum și condițiile și motivele acestei prezențe. Reședința obișnuită astfel stabilită ar trebui să demonstreze o legătură apropiată și stabilă cu statul / locul, luându-se în considerare obiectivele specifice ale reglementării (Preambulul (23) din Regulamentul (UE) nr.650/2012 din 4 iulie 2012).

În anumite cazuri poate fi dificil de a stabili reședința obișnuită a defunctului. Un astfel de caz poate să apară, în special, atunci când defunctul a plecat din motive profesionale sau economice să trăiască și să lucreze într-un alt stat / loc, uneori pentru o perioadă lungă, dar a menținut o legătură strânsă și stabilă cu statul / locul de origine. Într-un astfel de caz s-ar putea considera, în funcție de circumstanțele cazului, că defunctul își are încă reședința obișnuită în statul / locul său de origine în care s-a aflat centrul de interes al familiei sale și și-a desfășurat viața socială. Alte cazuri complexe pot să apară și atunci când defunctul a trăit alternativ în mai multe state sau a călătorit dintr-un stat în altul fără a se fi stabilit permanent într-un anumit stat. În cazul în care defunctul era cetățean al unuia dintre statele respective sau își avea toate bunurile principale în unul dintre acele state, cetățenia sa sau locul unde sunt situate bunurile sale ar putea constitui un factor special în evaluarea de ansamblu a tuturor circumstanțelor de fapt (Preambulul (24) din Regulamentul (UE) nr.650/2012 din 4 iulie 2012).

Pentru a facilita trecerea notariatului autohton la acest nou mod de determinare a competenței teritoriale, se planifică instituirea unei prezumții simple, potrivit căreia „până la proba contrară se prezumă că ultima reședință obișnuită a defunctului se afla la ultimul său domiciliu”. Această normă tranzitorie va trebui însă abrogată din data în care Regulamentul (UE) nr.650/2012 din 4 iulie 2012 va deveni obligatoriu pentru Republica Moldova.

Atenționăm că raporturile de succesiune cu privire la bunurile imobile sunt guvernate de legea statului pe al cărui teritoriu se află aceste bunuri (art.1622 alin.(2) CC RM), deci nu de legea națională (*a se citi* legea personală), ca în cazul bunurilor mobile. Aceasta se explică prin legătura indisolubilă a bunurilor imobile cu teritoriul statului gazdă.

De ce ar ridica succesiunile intracomunitare probleme în special? Normele naționale privind drepturile de moștenire variază mult și fiecare stat, aplicând dreptul internațional privat la nivel național, ar putea aplica norme diferite pentru același caz.

Să luăm un exemplu practic simplu: Decedatul era un cetățean moldovean a cărui ultimă reședință obișnuită a fost în Franța.

✓ Dacă o instanță din Republica Moldova trebuie să se pronunțe cu privire la succesiune, se va aplica dreptul succesoral moldovenesc, deoarece, conform dreptului internațional privat moldovenesc, succesiunea este reglementată de legislația statului a cărui cetățenie o avea decedatul sau decedata, dar cu divizarea succesiunii, respectiv aplicarea legii locului unde se află anumite bunuri – sau *lex rei sitae* – pentru proprietățile imobile (respectiv, legea statului în care se află imobilul).

✓ Dacă o instanță franceză trebuie să se pronunțe cu privire la aceeași succesiune, se va aplica dreptul succesoral francez conform aceluiași tipar de fapte. Conform dreptului internațional privat francez, succesiunea este reglementată de legislația statului în care persoana decedată avea reședința obișnuită în momentul decesului.

✓ Divergența privind legislația aplicabilă devine o problemă, dacă ambele legislații nu ajung la același rezultat. Să presupunem că decedatul moare fără testament, lăsând în urmă soția și un copil născut din căsătorie, nefiind niciun alt urmaș. Conform dreptului succesoral moldovenesc, dacă nu există testament, soția ar primi jumătate din moștenire, iar singurul copil ar primi cealaltă jumătate.

✓ Conform legislației franceze, totuși, în cadrul unei succesiuni fără testament, soția ar primi doar un sfert din avere (și dreptul de folosință a apartamentului marital fără a plăti), iar copilul ar primi trei sferturi. În schimbul părții sale, soția rămasă în viață ar putea opta pentru uzufruct sau renta viageră pentru întreaga avere.

✓ Astfel, părțile soției rămase în viață și ale copilului depind de decizia instanței în acest caz.

Schimbări de drept internațional privat: o singură lege aplicabilă întregii moșteniri. În acord cu dispozițiile Regulamentului (UE) nr.650/2012 din 4 iulie 2012, în Cartea a V-a (Dreptul internațional privat) se planifică reformularea art.1622 din redacția actuală a acestuia. Conform acestuia, legea care guvernează moștenirea (*lex succesionis*) este divizată: pentru bunurile mobile – este locul ultimului domiciliu al defunctului, iar pentru bunurile imobile – locul aflării lor (*lex rei sitae*). În același sens va trebui ajustat și art.35 alin.(3) lit.a) din Legea cu privire la notariat, nr.1453-XV din 8 noiembrie 2002.

Regulamentul (UE) nr.650/2012 schimbă această paradigmă tradițională, astfel încât *lex succesionis* este unică – locul ultimei reședințe obișnuite a defunctului (art.21 din Regulament). *Lex rei sitae* se va aplica doar formalităților de publicitate privind drepturile asupra bunurilor imobile, adică în ce condiții se consideră dobândit bunul imobil și conform cărei proceduri oficiul cadastral teritorial înregistrează dreptul dobândit prin moștenire.

Regula principală ar trebui să asigure că moștenirea este reglementată de o lege previzibilă, cu care succesiunea are legături strânse. Din motive de securitate juridică și pentru a evita fragmentarea moștenirii, acea lege ar trebui să reglementeze moștenirea în ansamblul său, adică totalitatea bunurilor care fac parte din masa succesorală, indiferent de natura acestora (imobile sau mobile) și indiferent dacă ele sunt situate în Republica Moldova sau într-un alt stat. Aceasta ar trebui să asigure cetățenilor certitudine juridică prin faptul că permite cunoașterea din timp a legii aplicabile moștenirii lor, precum și introduce norme armonizate privind conflictele de legi, pentru evitarea rezultatelor contradictorii (Preambulul (37) din Regulamentul (UE) nr. 650/2012 din 4 iulie 2012).

Proiectul Cărții a IV-a ține cont și de situația în care statul străin ar putea să nu recunoască certificatul de moștenitor eliberat de notarul din Republica Moldova conform legii RM (art.1575) [20].

Experții în domeniul dreptului internațional privat sunt în favoarea aplicării legislației ultimei reședințe obișnuite. Mulți experți nu agreează criteriile de cetățenie, deoarece consideră că acest criteriu este învechit sau, chiar mai rău, discriminatoriu (în opinia noastră, nu este).

Tehnic, ambele opțiuni au merite egale:

- este mai ușor de determinat cetățenia;
- cu toate acestea, reședința obișnuită ar putea coincide mai des cu amplasamentul bunurilor și cu reședința moștenitorilor.

Astfel, este vorba despre alegerea politică a legiuitorului. Ambele opțiuni sunt deopotrivă fezabile. Decizia depinde de legiuitor.

Totuși, o cooperare sporită între diversele registre testamentare naționale ar ușura localizarea tuturor dispozițiilor *mortis causa* relevante în cadrul succesiunilor intracomunitare.

Conform art.30 alin.(1) CC RM, domiciliul și reședința sunt atribute de identificare a persoanei fizice în raporturile de drept civil și se prezintă ca drepturi nepatrimoniale. Legiuitorul stabilește că domiciliul persoanei fizice este acolo unde ea are locuința statornică sau principală. Astfel, pentru ca locuința persoanei fizice să fie considerată drept domiciliu este necesar ca ea să fie statornică, iar dacă persoana fizică are mai multe locuințe statornice, domiciliul său va fi locuința sa principală.

Locuința statornică înseamnă locul permanent de trai unde s-a stabilit persoana în virtutea condițiilor de viață. De exemplu, un tânăr specialist, venit după terminarea instituției de învățământ într-o localitate, are ca domiciliu această localitate, nu însă localitatea în care s-a născut.

Locuința principală se stabilește, conform opiniei autorilor Sergiu Baieș și Nicolae Roșca, în cazul în care persoana fizică, în virtutea diferiților factori, are domiciliu în mai multe locuri. De exemplu, dacă persoana, din 12 luni ale anului, 3 luni locuiește în Bălți, 6 luni în Chișinău, iar 3 luni în Vulcănești, domiciliul ei va fi considerat cel de la Chișinău, aici locuind cel mai mult timp [21].

Dovada ultimului domiciliu se va face prin orice mijloc legal de probă, iar instanța competentă va fi cea din raza ultimului domiciliu.

Astfel, importanța domiciliului poate fi evidențiată sub următoarele aspecte:

- de domiciliu ține declararea persoanei fizice dispărută fără veste (art.49 CC RM) și declararea persoanei decedată (art.52 CC RM);
- în dependență de domiciliu este stabilită competența diferitelor organe ale puterii executive și a celor judecătorești;
- după domiciliu se determină locul executării obligațiilor (art.573 CC RM), locul deschiderii succesiunii (art.1443 CC RM) și alte drepturi și obligații ale persoanelor fizice.

Am vorbit anterior despre competența materială, dar menționăm că există și o competență teritorială între notari. Conform Legii cu privire la notariat, procedura succesorală notarială (necontencioasă) este de competență exclusivă a notarului care își desfășoară activitatea pe teritoriul unde defunctul a avut ultimul domiciliu (art.35 alin.(3) lit.a)). În cazul în care pe unul și același teritoriu își desfășoară activitatea mai mulți notari, competența de îndeplinire a procedurii succesorale aparține primului notar sesizat (art.55 alin.(2)).

Notarul sesizat are obligația să verifice în prealabil competența teritorială.

Deci, în cazul în care notarul este sesizat printr-o declarație scrisă, având acces direct la Registrul dosarelor succesorale, creat în baza Ordinului Ministrului Justiției, nr.38 din 03.02.2006, cu privire la crearea Registrului dosarelor succesorale și a testamentelor și aprobarea Regulamentului acestuia [22], va verifica dacă există la un notar din același teritoriu un dosar deja deschis. Verificarea se efectuează de notar prin completarea formularului interpelării care conține următoarele rubrici:

- a) numele și prenumele defunctului, numărul de identificare (în cazul când acesta este indicat în actul de deces);
- b) data decesului;
- c) data nașterii (în cazul când aceasta este indicată în actul de deces), (pct.9).

Ordinul în cauză delimitează două ipoteze: (1) În cazul când procedura succesorală solicitată a fost înregistrată anterior în Registru, notarul va recepționa din Registru informația cu privire la dosarul succesoral deschis și despre notarul la care a fost deschisă procedura (pct.10); (2) În cazul când procedura succesorală solicitată nu a fost înregistrată anterior în Registru, notarul va recepționa din Registru confirmarea privind lipsa înregistrării dosarului succesoral, conform datelor indicate în formularul interpelării. În temeiul acestei confirmări și în scopul înregistrării dosarului succesoral în Registru, notarul va completa imediat formularul interpelării care conține următoarele rubrici:

1. numele și prenumele defunctului, numărul de identificare (în cazul când acesta este indicat în actul de deces);
2. data decesului;
3. data nașterii (în cazul când aceasta este indicată în actul de deces);
4. numele și prenumele persoanelor care au depus declarație;
5. ultimul domiciliu al defunctului sau locul aflării bunurilor succesorale;
6. altă informație.

În baza interpelării expediate, notarul recepționează din Registrul confirmarea înregistrării dosarului succesoral care conține: numărul de înregistrare a dosarului succesoral deschis, data și ora înregistrării lui atribuite în mod automat de Registrul, numele, prenumele notarului care a efectuat înregistrarea și datele care au fost introduse de notar conform pct.11 al Ordinului Ministrului Justiției nr.38 din 03.02.2006. În ipoteza în care procedura succesorală a fost deja deschisă, notarul va informa părțile care l-au sesizat despre notarul care a deschis primul dosarul succesoral și le va îndrepta spre el. Totodată, notarul va transmite toate actele deja efectuate la primul notar sesizat. Regula primului notar sesizat este agreată și de literatura de specialitate, deoarece ar fi irațional ca în același dosar succesoral să fie implicați doi și mai mulți notari.

Concluzii

Investigațiile efectuate au permis formularea unor concluzii, care vor fi benefice altor autori care vor dori să abordeze și ei acest subiect, iar recomandările înaintate vor putea fi utilizate de legiuitor la modificarea și perfecționarea legislației notariale.

Proiectele Legii cu privire la procedura notarială prezente pe pagina web a Ministerului Justiției (<http://justice.gov.md/>) cuprind multe reglementări de ordin material preluate de legislația civilă în sens larg. Legea urmează să prevadă doar principiile generale ale unui domeniu, ca ulterior organele publice de specialitate (în cazul nostru – Ministerul Justiției) să vină cu mai multe concretizări și detalizări ale ideilor formulate de lege, prin elaborarea de regulamente și ordine întru aplicarea prevederilor legale. Concluzionăm că cuprinsul viitoarei Legi cu privire la procedura notarială nu trebuie să fie îngreunat cu prea multe reglementări, în special de ordin material, care să vină în contradicție cu însuși titlul proiectului legii. Lăsând astfel ca Ministerul Justiției să ajute practicienii să aplice corect și în spiritul legii reglementările în cauză prin elaborarea regulamentelor și ordinelor privind aplicarea prevederilor legale.

Procedura succesorală, în ipoteza în care este una necontencioasă, reprezintă o totalitate de norme juridice care stabilesc acțiunile notarului, având drept scop mijlocirea trecerii patrimoniului succesoral de la defunct către moștenitorii săi (după caz, testamentari sau legali), în baza acordului unanim al moștenitorilor și creditorilor defunctului. În cazul în care procedura succesorală este una contencioasă, ea reprezintă totalitatea normelor juridice care stabilesc prerogativele instanței de judecată întru soluționarea problemelor (litigiilor) apărute în cadrul derulării procedurii succesorale necontencioase în fața notarului, dacă se ivesc litigii între moștenitori și/sau creditori. Definind procedura succesorală, dorim să punem accentul pe caracterul dualist al acesteia. Astfel, se desprind două ipoteze privind procedura succesorală: una contencioasă și alta necontencioasă. Drept rezultat al acestei diferențieri am stabilit și diferite atribuții pe care le au organele implicate în procedura succesorală (instanța de judecată și notarul). Totodată, juriștilor le revine sarcina de a sesiza această diferență și de a aplica corect reglementările ei în situațiile concrete din practică. Caracterul necontencios al procedurii succesorale și-a dovedit pe deplin eficiența, fiind aleasă aproape unanim de părțile interesate, datorită simplității, operativității și costurilor ei reduse, față de procedura judecătorească formalistă, costisitoare și lentă în desfășurarea ei.

Lipsa înțelegerii între părți cu privire la masa succesorală și la drepturile lor confirmă caracterul litigios al raporturilor dintre moștenitori, caz în care notarul nu mai este competent, pentru că procedura succesorală notarială nu se mai poate îndeplini, încetează de a mai fi necontencioasă. Astfel că, în baza închierii notarului care constată această situație, instanța de judecată rămâne bine sesizată sub raportul competenței sale în astfel de cauze.

În situația în care hotărârea declarativă de moarte a persoanei va prevedea o anumită dată a decesului *de cuius*-ului, aceasta va putea crea situația omiterii termenului de acceptare a succesiunii de către moștenitori. Astfel, propunem ca termenul de acceptare a succesiunii să fie calculat din ziua în care hotărârea judecătorească de declarare a morții a rămas definitivă și nu din ziua indicată în aceasta ca fiind cea a morții persoanei fizice. Aceasta nu va duce la tergiversarea procesului prin înaintarea unei acțiuni în privința prelungirii termenului de acceptare a succesiunii.

În final menționăm că notarul este obligat să respecte ordinea de drept, voința părților și normele procedurale și materiale în vederea îndeplinirii scopului instituției pe care o reprezintă, toate aceste acțiuni ale sale reprezentând de fapt conceptul procedurii notariale.

Referințe:

1. CHIRICĂ, D. *Drept civil. Succesiuni și testamente*. București: Rosetti, 2003, p.38-39.
2. MACOVEI, D. *Drept civil. Succesiuni*. Iași: Ankarom, 1998, p.14.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.82-86/661.
4. CHIRICĂ, D. *Drept civil. Succesiuni*. București: Lumina LEX, 1996, p.275; MACOVEI, D. *Drept civil. Succesiuni*. Iași: Ankarom, 1998, p.215.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.154-157.
6. CHIRICĂ, D. *Drept civil. Succesiuni*. București: Lumina LEX, 1999, p.9.
7. PASCARI, A., ROBU, O. Aplicarea legislației și a practicii judiciare la examinarea litigiilor succesoriale. În: *Studii juridice în onoarea prof. univ., dr. Gheorghe Chibac*, 2013, p.351.
8. Ibidem.
9. Legea privind actele de stare civilă, nr.100-XV din 26.04.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr.97-99.
10. TURUIANU, C. *Drept civil. Partea Generală*. București: România de Măine, 2002, p.122-123.
11. VLAICU, I. Declararea pe cale judecătorească a decesului unuia dintre soți și efectele sale. În: *Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, 10-11 noiembrie 2014. *Rezumate ale comunicărilor*. Vol.II. *Științe sociale*. Chișinău: CEP USM, 2014, p.24.
12. BELEI, E., CHIFA, F., COJUHARI, Al. [et al.]. *Drept procesual civil: Partea Specială* (curs universitar). Chișinău: CEP USM, 2009, p.139.
13. DEAK, Fr. *Contracte civile și asigurări*. București: Actami, 1999, p.32.
14. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.111-115.
15. ТОЛСТОЙ, Ю. *Наследственное право*. Москва: Юридическая литература, 2000, с.44.
16. Ibidem, p.25.
17. VRABIE, C. *Statutul juridic al persoanei fizice în dreptul internațional privat*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2008, p.40-42.
18. DEAK, Fr., POPESCU, R. *Tratat de drept succesoral*. Ediția a III-a. Vol.I. *Moștenirea legală*. București: Universul Juridic, 2013, p.69.
19. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32012R0650> [Accesat: 11.09.2017]
20. Proiectul Codului civil, Cartea a IV-a „Moștenirea”. <http://www.justice.gov.md> [Accesat: 11.09.2017]
21. BAIȘ, S., ROȘCA, N. *Drept Civil. Partea Generală. Persoana fizică. Persoana juridică*. Ediția a III-a. Chișinău, 2007, p.291.
22. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.43-46/145.

Prezentat la 12.10.2017

CZU: 341.4: 341.01

LATURA SUBIECTIVĂ A CRIMEI INTERNAȚIONALE

Oleg BURLACU

Universitatea de Stat din Moldova

Lucrarea de față are ca obiectiv identificarea, în cadrul crimelor internaționale, a elementului constitutiv ce ține de latura subiectivă a crimei internaționale. Pornind de la premisa că latura subiectivă cuprinde totalitatea condițiilor privitoare la atitudinea psihică a făptuitorului față de obiectivitatea propriului act de conduită, condiție cerută de lege pentru ca acest act să constituie infracțiune, s-a încercat să se arate că, în cadrul oricărei crime internaționale, un factor esențial îl constituie atitudinea conștiinței și voinței făptuitorului față de acțiunea sau inacțiunea care constituie elementul material al crimei internaționale, față de urmarea imediată și față de legătura de cauzalitate dintre acestea. Elementul esențial al laturii subiective îl reprezintă vinovăția, vinovăție care îmbracă diverse forme în drepturile interne ale statelor, însă, în materia supusă analizei, s-a arătat că singura formă de vinovăție existentă este intenția. Această intenție este dată de caracterul grav și periculos al faptelor, care sunt săvârșite în anumite condiții asupra unor mase de oameni, cu efecte deosebite și de o pericolozitate evidentă, astfel încât comiterea unei crime internaționale presupune o complexitate mare și angrenarea unor forțe deosebite, lucru care nu poate avea loc decât cu o manifestare voită din partea autorului faptei. S-a arătat că, indiferent de cât de complexă este fiecare crimă internațională, ceea ce reprezintă elementul comun în cazul tuturor acestor crime este manifestarea vinovăției sub forma intenției, considerent din care acestea sunt reglementate în mod distinct tocmai datorită gradului de pericol social ridicat.

Cuvinte-cheie: drept internațional penal, infracțiune internațională, crimă internațională, latură subiectivă, vinovăție, intenție, culpă, crimă de genocid, crimă împotriva umanității, crime de război, crimă de agresiune.

THE SUBJECTIVE LAW OF INTERNATIONAL CRIME

The present paper aims to identify, within the framework of international crimes, the constituent element of the international crimes' subjective side. Starting from the premise that the subjective side encompasses all conditions regarding the psychical attitude of the perpetrator towards the objectivity of his act of conduct, a condition required by law for this act to constitute an offense, it has been attempted to show that, in any international crime, an essential factor is the attitude of the actor's consciousness towards the action or inaction that constitutes an offense, towards the immediate consequence and of the causal link between them. The essential element of the subjective side is the guilt, guilt that embraces various forms in the states' internal rights, but in the subject matter of the analysis it has been shown that the only form of existing guilt is the intention. This intention is due to the serious and dangerous nature of the facts, facts that are committed under certain conditions, on masses of people, with special effects and obvious danger, thus committing an international crime involves a great complexity and the engagement of some particular forces, which can only happen with a willful manifestation of the deeds' author. It has been shown that no matter how complex every international crime is, the common element in all said crimes is the manifestation of guilt in the form of intent, for which they are regulated distinctly, precisely because of the high degree of social danger.

Keywords: international criminal law, international offense, international crime, subjective side, guilt, intent, fault, genocide, murder against humanity, war crime, aggression murder.

Introducere

Dreptul internațional penal este construit dintr-un ansamblu de norme internaționale, de sorginte convențională și cutumiară, în jurul unor valori importante acceptate de comunitatea internațională. Pornind de la o definiție generală a dreptului internațional penal, dată de către Vespasian V. Pella, cel care „a aruncat scânteia creatoare” în afirmarea dreptului internațional penal, acesta e văzut ca totalitatea regulilor de fond și de formă care guvernează modul de reprimare a acțiunilor comise de state sau de indivizi, de natură să tulbure ordinea publică internațională și armonia între popoare [1]. Într-o altă definiție mai elaborată s-a reținut că dreptul internațional penal reprezintă ansamblul normelor sau cutumelor de drept internațional public care guvernează cooperarea dintre state în materie penală sau stabilesc în sarcina statelor părți obligația de a incrimina o anumită conduită infracțională contrară valorilor fundamentale acceptate pe plan universal ori de a preda persoane acuzate de crime împotriva umanității, crime de război sau genocid unor tribunale penale internaționale [2]. Fiind fundamentat pe principiile generale ale dreptului internațional, dar și pe o seamă de principii

specifice, dreptul internațional penal se fundamentează pe principiul legalității infracțiunilor și pedepselor, principiul represiunii universale, principiul răspunderii penale individuale și personale, principiul imprescriptibilității crimelor internaționale, principiul neretroactivității, cu excepția legii penale mai favorabile. În plus, unicul temei al răspunderii internaționale penale îl constituie săvârșirea unei infracțiuni internaționale, principiu în temeiul căruia o persoană poate fi judecată și condamnată numai dacă a săvârșit o infracțiune internațională.

Infracțiunea internațională reprezintă o faptă comisivă sau omisivă, ilicită din punct de vedere internațional, cu caracter criminal sau delictuos, periculoasă pentru valorile fundamentale ale comunității internaționale și săvârșită cu voință și conștiință, incriminată ca atare prin tratate internaționale, faptă care atrage după sine aplicarea unor sancțiuni penale potrivit acestor tratate sau legilor naționale [3].

Indiferent de definiția care ar fi acceptată și analizată, dincolo de diferențele dintre numeroasele definiții date în literatura de specialitate, rezultă în mod clar elementele constitutive și noționale ale infracțiunii internaționale: *elementul material*, ca act material voluntar și fizic comis de un subiect, fie sub forma unei acțiuni (delicta comissiva), fie sub forma unei omisiuni (delicta omissiva); *elementul ilicit*, ca element fundamental, exprimat prin faptul că acțiunea (inacțiunea) este contrară dreptului internațional public; *elementul subiectiv*, care exprimă raportul causal dintre autor și faptă, respectiv atât voința de a acționa (volitiv), cât și conștiința (intelectiv) caracterului ilicit al faptei. Culpabilitatea în materie penală izvorăște dintr-un raport de cauzalitate morală, de unde și principiul „nu există penalitate fără culpabilitate” [4]. Toate aceste elemente ar trebui să fie guvernate de principiul legalității, *nullum crimen sine lege*, căci lipsa incriminării faptelor infracționale internaționale face aproape imposibilă sancționarea autorilor.

Astfel cum a fost analizată în doctrina de specialitate, sub aspectul valorilor ocrotite, infracțiunea internațională suportă o divizare dihotomică: crime internaționale și delicta internaționale (*delicta juris gentium*). Crimele internaționale sunt denumite uneori infracțiuni internaționale prin natură, iar delicta internaționale sunt denumite infracțiuni convenționale [5].

Crimele internaționale, prin gravitatea lor, reprezintă cea mai importantă categorie a infracțiunilor internaționale; drept urmare, acestea sunt imprescriptibile, răspunderea pentru comiterea lor putând fi angajată oricând.

Pentru prima dată termenul de crimă internațională a fost utilizat în Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg¹, conform căruia acestea se împărțeau în trei categorii:

- crime de război;
- crime împotriva umanității;
- crime contra păcii (art.6).

Ulterior, prin Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale², s-a statuat că aceasta are competență în ceea ce privește următoarele crime:

- a) crima de genocid;
- b) crimele împotriva umanității;
- c) crimele de război;
- d) crima de agresiune.

Aducând atingere celor mai importante valori ocrotite de dreptul internațional public, crimele internaționale sunt fapte calificate ca atare prin tratate, cu dreptul întregii comunități internaționale de a acționa împotriva lor. Stabilite prin norme de *jus cogens*, cu valoare universală, crimele internaționale se deosebesc de celelalte infracțiuni atât prin valorile ocrotite, prin subiectul infracțiunii, cât și prin faptul că obligațiile rezultate din aceste reglementări intră în categoria obligațiilor *erga omnes*.

Crimele internaționale sunt, astfel, fapte internaționale prin care se încalcă obligații internaționale esențiale pentru garantarea intereselor fundamentale ale comunității internaționale în ansamblul ei. Prin urmare, reacția la încălcarea unei asemenea obligații este un drept care nu aparține numai statului (statelor) victimă, ci întregii comunități internaționale [6]. În prezent, crima internațională este percepută într-o dublă accepțiune [7]: *lato sensu*, desemnând generic toate faptele care sunt contrare dreptului internațional și pe care statele, de comun

¹ Adoptat în baza Declarației de la Londra, semnate la 8 august 1945 de Franța, Marea Britanie, SUA și URSS, Statutul nu a definit crimele internaționale, ci numai a desemnat trihotomia crime contra păcii – crime de război – crime contra umanității.

² Adoptat la Roma la 17 iulie 1998, a intrat în vigoare la 1 iulie 2002; România a semnat Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale la data de 7 iulie 1999 și l-a ratificat prin Legea nr.111 din 28 martie 2002; Republica Moldova a semnat Statutul Curții Penale Internaționale la 8 septembrie 2000.

acord, le interzic și cer pedepsirea lor; *stricto sensu*, desemnând numai acele fapte care, pe lângă faptul că încalcă normele imperative de drept internațional și vatamă grav valorile fundamentale ale comunității internaționale, sunt date în competența materială a jurisdicțiilor internaționale.

Concluzionând, pornind de la o definiție sumară dată de Dicționarul de drept internațional public, crimele internaționale sunt definite ca fiind „acele infracțiuni care prezintă un pericol social prin faptul că ating bazele coexistenței națiunilor și statelor, dezvoltarea lor pașnică”. Gravitatea deosebită a crimelor internaționale a determinat o preocupare constantă din partea comunității internaționale în ceea ce privește reglementarea și sancționarea acestora, pornind de la premisa că prin crimă internațională se înțelege un fapt contrar dreptului internațional, atât de vătămător pentru interesele protejate la nivel internațional, încât statele de comun acord îl interzic și cer urmărirea și pedepsirea acestuia [8].

I. Elementele constitutive ale crimelor internaționale.

Latura subiectivă a crimei internaționale

1. Noțiuni generale

În cadrul teoriei dreptului penal, în general, pornind de la dreptul penal intern până la analiza în dreptul internațional penal, s-au purtat și se poartă discuții cu privire la structura infracțiunii.

În dreptul penal român, unii autori [9] consideră că subiectul și obiectul, latura obiectivă și latura subiectivă, toate acestea sunt pe același plan, constituind elementele infracțiunii. După acești autori, infracțiunea se compune din patru elemente: obiectul, subiectul, latura sau elementul obiectiv și latura sau elementul subiectiv. Pe lângă aceste elemente, se mai menționează locul, timpul și mijloacele săvârșirii infracțiunii etc. Pe de altă parte, alți autori [10] au considerat că obiectul infracțiunii și subiectul infracțiunii nu pot fi elemente ale unei infracțiuni, fiindcă ele nu pot face parte din infracțiune și nu pot fi părți din infracțiune. Obiectul este ceva ce preexistă, fiind în afara infracțiunii și împotriva caruia se îndreaptă acțiunea-inacțiunea infracțională. În același sens, și subiectul infracțiunii este un element care preexistă infracțiunii. Sub acest aspect, acțiunea-inacțiunea și urmările constituie o parte sau o latură a infracțiunii, anume: latura obiectivă. Intenția, culpa, care preced și însoțesc acțiunea-inacțiunea constituie o altă parte sau latură a infracțiunii, anume: latura subiectivă. Prin urmare, obiectul și subiectul sunt numai factori sau premise ale infracțiunii și nu pot face parte din elementele infracțiunii. De aceea, se distinge între: a) factorii sau condițiile infracțiunii (obiect, subiect); b) elementele infracțiunii (latura obiectivă și latura subiectivă), acestea din urmă alcătuind conținutul propriu-zis al infracțiunii. Conținutul infracțiunii înseamnă o totalitate de elemente constitutive, caracteristice, obiective și subiective, potrivit cărora o faptă este arătată de lege ca infracțiune [11]. Elementele constitutive ale infracțiunii sunt anumite părți și însușiri specifice privitoare la latura obiectivă și latura subiectivă a unei fapte, elemente cu ajutorul cărora se caracterizează și se identifică respectiva faptă. Așadar, elementele sau însușirile cuprinse în conținutul infracțiunii se referă la fapta sau, mai exact, la latura obiectivă și latura subiectivă, precum și la unele condiții preexistente faptei.

Extrapolând, în ceea ce privește conceptul de crimă internațională, aceasta nu diferă de conținutul constitutiv al unor infracțiuni, care se regăsesc în dreptul penal național al statelor, dar, în plus față de acestea, prezintă cel puțin un element de „internaționalizare”. Acesta poate fi identificat în una dintre următoarele ipostaze:

- internaționalizarea conduitei interzise, în sensul că o anumită acțiune sau inacțiune este contrară principiilor și valorilor protejate la nivel internațional;
- internaționalizare sub aspect teritorial, în sensul ca acțiunea sau inacțiunea a afectat ordinea publică a mai multor state, producând efecte pe teritoriile acestora;
- internaționalizare sub aspectul reglementării, în sensul cooperării internaționale, statele fiind conștiente de pericolul anumitor fapte, depun eforturi comune cu privire la combaterea acestora.

Se poate observa, astfel, că acest concept de internaționalizare se referă la toate crimele internaționale, reflectându-se în mod adiacent și asupra conținutului constitutiv al infracțiunii; în plus, asupra laturii obiective și laturii subiective ale acesteia.

2. Latura subiectivă a crimei din perspectiva dreptului penal intern român și a dreptului penal intern al Republicii Moldova

2.1. Noțiunea de infracțiune

Înainte de a face o scurtă analiză a conceptelor legale privind noțiunea infracțiunii, a elementelor constitutive, cu o prezentare mai detaliată sub aspectul laturii subiective, se impun anumite precizări sub aspect

terminologic cu privire la noțiunea de crimă internațională și noțiunea de infracțiune, utilizată în dreptul penal român intern, precum și în dreptul penal al Republicii Moldova.

În legislația penală și în literatura de specialitate românească, precum și în cea din Moldova, se utilizează exclusiv termenul „infracțiune”, atunci când se definește o anumită faptă prin care se încalcă o anumită normă de drept penal. Deși termenul „crimă” este cunoscut în reglementările anterioare ca fiind o faptă mai gravă decât „delictul”, în prezent termenul „crimă” nu mai este utilizat în actele normative, legiuitorul preferând să utilizeze noțiunea de *infracțiune*. Din această perspectivă, pare oarecum logic de a se utiliza sintagma „infracțiune internațională”, însă în realitate s-a preferat a se utiliza noțiunea de *crimă internațională*. Rațiunile care au stat la baza acestei din urma opțiuni rezidă în faptul că, pe de o parte, în versiunile originale ale Statutului Curții Penale Internaționale din limbile franceză și engleză este utilizată noțiunea „crime”, iar prin traducerea în limba română s-a respectat acest termen. Pe de altă parte, termenul „infracțiune” este utilizat în varianta tradusă a Statutului Curții, însă se referă la alte contexte, cum ar fi, de exemplu, definirea crimei de război sau la desemnarea unor încălcări, la modul general, a unor norme cu caracter penal.

Concluzionând sub acest aspect, înțelesul noțiunilor utilizate ar trebui apreciat în sensul în care „crimă” este o specie a infracțiunii, care se distinge prin aceea că prezintă o gravitate mai mare decât celelalte specii.

În prezent, chiar dacă în literatura de specialitate românească nu există această diferențiere pe criterii de gravitate a infracțiunilor, precum în reglementările anterioare (crime și delict), în plan internațional noțiunea „crimă” este actuală, una cunoscută și, prin urmare, trebuie folosită ca atare.

În analiza noțiunii *infracțiune* pornim de la premisa sub aspect etimologic; astfel, termenul „infracțiune” provine de la latinescul „*infractio, -onis*” = *a frânge, a sparge*, cuvântul având o conotație de abatere, încălcare a unui ordin, dar și de faptă care prezintă pericol social, constând în încălcarea unei legi penale, în săvârșirea cu vinovăție a unei abateri de la legea penală și care este sancționată de lege (DEX). Fiind un fenomen social, infracțiunea primește o anumită semnificație în raport de valorile sociale ocrotite prin normele de drept penal, iar prin încălcarea acestora infracțiunea capătă un caracter antisocial și ilicit.

Trecând dincolo de numeroasele definiții date în literatura de specialitate, se iau în vedere definițiile date de Codul penal – atât de Codul penal român, cât și de Codul penal al Republicii Moldova.

Astfel, în Codul penal român infracțiunea este definită ca cea „faptă prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o”³. În Codul penal al Republicii Moldova⁴ infracțiunea este definită (în art.14) ca fiind „o faptă (acțiune sau inacțiune) prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție și pasibilă de pedeapsă penală.

(2) Nu constituie infracțiune acțiunea sau inacțiunea care, deși, formal, conține semnele unei fapte prevăzute de prezentul cod, dar, fiind lipsită de importanță, nu prezintă gradul prejudiciabil al unei infracțiuni”.

În continuare, gradul prejudiciabil al infracțiunii se determină conform semnelor ce caracterizează elementele infracțiunii: obiectul, latura obiectivă, subiectul și latura subiectivă.

Ceea ce reține ambele definiții este faptul că infracțiunea reprezintă o faptă, incriminată de legea penală, care este săvârșită cu vinovăție de către un subiect pasibil de pedeapsa penală.

Din examinarea conceptului infracțiunii se constată că acesta are drept corespondent în realitatea obiectivă un fenomen complex – fenomenul infracțiunii, care îmbracă aspectele de a fi: material, uman, moral, politic și juridic [12]. Aspectul *material* este dat de faptul că infracțiunea reprezintă un act de conduită exterioară, producând modificări în lumea obiectivă; aspectul *uman* se referă la faptul că infracțiunea este un act de conduită al omului, fiind un act conștient al acestuia; aspectul *social* este dat de efectul pe care îl produce fapta omului asupra unei valori sociale; aspectul *juridic* presupune încălcarea unei reguli juridice stabilite de o normă incriminatoare.

2.2. Latura subiectivă a infracțiunii. Noțiune

Latura subiectivă a infracțiunii constă într-o anumită atitudine psihică, alcătuită din elemente intelective, volitive și afective, care determină și însoțesc actul fizic de executare. Comparând cu latura obiectivă a infracțiunii, care presupune un act exterior de execuție, latura subiectivă exprimă momentul subiectiv, poziția psihică a subiectului infracțiunii față de activitatea materială desfășurată de acesta.

Într-o definiție [13], prin latura subiectivă a conținutului oricărei infracțiuni se înțelege „totalitatea condițiilor cerute de lege cu privire la atitudinea psihică a făptuitorului – sub raportul conștiinței și voinței sale – față de materialitatea faptei săvârșite (acțiune sau inacțiune, rezultat, raport de cauzalitate) pentru ca cea

³ Art.15 din Legea nr.286/2009 privind Codul penal. În: *Monitorul Oficial*, 2009, nr.510.

faptă să constituie infracțiune". Într-o altă definiție [14] se reține că latura subiectivă presupune atitudinea psihică a infractorului, formată din stări intelective (atitudinea conștiinței, scopul), stări afective și volitive (motive, mobiluri), atitudine psihică ce precede și însoțește fapta infracțională și urmările ei. La o infracțiune, de la început trebuie să se cunoască nu numai dacă o persoană a săvârșit acea faptă, ci și dacă săvârșirea faptei a presupus voința și conștiința acelei persoane. Așadar, latura subiectivă cuprinde totalitatea condițiilor privitoare la atitudinea psihică a făptuitorului față de obiectivitatea propriului act de conduită, condiție cerută de lege pentru ca acest act să constituie infracțiune. Aceste condiții privesc atitudinea conștiinței și voinței făptuitorului față de acțiunea sau inacțiunea care constituie elementul material al infracțiunii, față de urmarea imediată și față de legătura de cauzalitate dintre acestea.

Elementul esențial al laturii subiective îl reprezintă vinovăția, fiind completată cu alte condiții referitoare la mobil și scop.

2.3. Conceptul de vinovăție în dreptul intern

A. Aspecte introductive cu privire la noțiunea de vinovăție. Delimitare

Pentru existența unei infracțiuni, văzută ca act de conduită exterioară a omului, este necesară o manifestare a conștiinței și voinței acestuia, o expresie a personalității lui, pe lângă actul material propriu-zis. Este nevoie să se constate astfel că o anumită faptă îi este imputabilă nu doar fizic, dar și psihic. Această legătură subiectivă dintre făptuitor și faptă, care reflectă atitudinea conștiinței și voinței lui în raport cu fapta săvârșită și cu urmările ei, stă la baza vinovăției ca trăsătură esențială a infracțiunii. Fără această latură subiectivă a actului de conduită nu poate exista infracțiune. Se impune precizarea că nu orice atitudine psihică a făptuitorului poate constitui vinovăție, ci numai aceea care, prin procesele psihice pe care le cuprinde și prin raportul acestora cu fapta comisă și urmările ei, exprimă legătura de cauzalitate psihică între el și fapta săvârșită [15].

Pentru început se impune a se preciza că trebuie făcută delimitarea între vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii și vinovăția ca element al conținutului unei anumite infracțiuni, delimitare care a fost de-a lungul timpului analizată în doctrina penală. Sub primul aspect, vinovăția este exprimată în formele și modalitățile prevăzute de lege, sub forma intenției, directe și indirecte, și sub forma culpei, cu prevedere și neglijență; sub aspectul laturii subiective, vinovăția va exista numai atunci când elementul material al infracțiunii a fost săvârșit cu forma de vinovăție cerută de lege. Pentru o înțelegere mai clară a acestei delimitări, în continuare va fi analizată vinovăția din ambele perspective, tocmai pentru a se realiza o mai bună înțelegere a acestei noțiuni și a se reflecta importanța acesteia în analiza propusă.

B. Vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii. Definiție. Formele vinovăției

În ceea ce privește vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii, doctrina a lansat două concepții sau teorii, și anume: teoria psihologică și teoria normativă [16].

a) *Teoria psihologică* vede vinovăția ca formă a relației psihice dintre făptuitor și fapta prevăzută de legea penală. Subiectul are reprezentarea condițiilor obiective în care acționează și a consecințelor faptei, iar pe baza acestei cunoașteri și acestei reprezentări își dirijează acțiunea în vederea producerii rezultatului dorit sau acceptat. Făptuitorul este vinovat, deoarece și-a folosit defectuos capacitatea psihică de înțelegere, cauzând un rezultat periculos pentru valorile sociale protejate. În plus, el este vinovat și în cazul în care nu a avut reprezentarea unui astfel de rezultat, dacă se va dovedi că avea posibilitatea reprezentării aceluși rezultat periculos. Sub acest aspect, al atitudinii făptuitorului față de rezultat, vinovăția îmbracă forma intenției sau a culpei.

b) *Teoria normativă* consideră că vinovăția nu este o realitate psihologică, ci un „concept normativ exprimând un raport de contrarietate între voința subiectului și norma de drept” [17]. Altfel spus, făptuitorul este vinovat, în cazul intenției, că a săvârșit cu voință un fapt interzis de lege, iar în cazul culpei – că a săvârșit un fapt involuntar, pe care de asemenea nu trebuia să-l producă, fără să folosească voința pentru a împiedica producerea lui. În ambele situații făptuitorul este vinovat, deoarece a acționat contrar ordinii de drept.

Pornind de la cele două teorii, legislația penală română a adoptat teoria psihologică, vinovăția fiind percepută prin luarea în calcul a tuturor fenomenelor și proceselor psihice care precedă și însoțesc realizarea actului de conduită, alcătuind latura internă a acestuia. În mod evident, pentru latura subiectivă a actului de conduită a omului este determinantă acțiunea a doi factori inerenti vieții psihice: conștiința (sau factorul intelectual) și voința (sau factorul volitiv).

Factorul intelectual sau conștiința este facultatea psihică prin care persoana devine conștientă de dorințele sale, de mijloacele și modul de acțiune pentru atingerea acestora. În conștiință apare ideea comiterii unui fapt, nașterea argumentelor în favoarea sau contra unei anumite acțiuni și, în final, luarea deciziei de a o comite sau nu. La finalizarea procesului decizional se trece la manifestarea de voință prin realizarea actului de conduită. Factorul intelectual este cel care arată care este atitudinea conștiinței individului față de fapta săvârșită.

Factorul volitiv sau voința presupune mobilizarea și orientarea conștientă a energiei fizice a omului pentru producerea actului de conduită. Dacă fapta nu este voită de persoana care a comis-o, nu poate exista vinovăție, deoarece acea persoană a acționat sub imperiul unei alte forțe exterioare. Voința de comitere a unei fapte poate să se manifeste atât în situația în care fapta se comite prin acțiune, cât și prin inacțiune, deoarece în acest din urmă caz voința apare tocmai prin conduita omisivă, de ignorare a unei dispoziții legale.

Pornind de la analiza celor doi factori, s-a dat o definiție a vinovăției, fiind văzută ca *atitudine psihică a persoanei care, săvârșind cu voință neconstrânsă o faptă care prezintă pericol social, prevăzută de legea penală, a avut, în momentul executării, reprezentarea faptei și a urmărilor socialmente periculoase ale acesteia sau, deși nu a avut reprezentarea faptei și a urmărilor, a avut posibilitatea reală a acestei reprezentări* [18].

Ceea ce se deduce din definiția de mai sus este faptul că factorul intelectual este preponderent asupra factorului volitiv, dar în același timp vinovăția nu presupune doar o simplă reprezentare a faptei și urmărilor acesteia, ci reflectă atitudinea subiectului față de valorile sociale protejate.

Din definiția dată rezultă că subiectul, în momentul săvârșirii faptei, fie a avut reprezentarea clară a rezultatului acesteia, fie nu a avut reprezentarea rezultatului, deși trebuia și putea să-l prevadă; astfel, putem vorbi despre cele două forme ale vinovăției: intenția, în primul caz, și culpa, în cel de-al doilea. Este ceea ce reglementează atât Codul penal român⁴, cât și Codul penal al Republicii Moldova⁵.

Cunoașterea exactă a formelor vinovăției prezintă un interes special nu doar pentru stabilirea existenței vinovăției în general, ca trăsătură esențială a infracțiunii, dar și pentru calificarea unei fapte ca infracțiune. Astfel, în reglementarea fiecărei infracțiuni în parte se stabilește și forma de vinovăție, pentru ca acea faptă să fie incriminată și reglementată de legea penală. Pentru încadrarea unei fapte într-un anumit text de lege incriminator trebuie să se stabilească existența vinovăției, în forma cerută de lege, altfel acea faptă nu va mai fi infracțiune și nu va putea fi pedepsită ca atare.

Astfel, cum s-a arătat anterior, formele vinovăției sunt intenția și culpa.

Intenție există atunci când persoana care săvârșește o faptă ce prezintă pericol social prevede, în momentul săvârșirii, rezultatul socialmente periculos al acesteia și urmărește producerea acelui rezultat sau, deși nu-l urmărește, acceptă totuși eventualitatea producerii lui. În funcție de atitudinea făptuitorului față de producerea rezultatului socialmente periculos intenția este directă și indirectă: intenția directă este atunci când făptuitorul își reprezintă acțiunea sau inacțiunea sa, modul de înfăptuire, rezultatul socialmente periculos la care conduce fapta și în aceste condiții el urmărește producerea acelui rezultat; intenția indirectă este atunci când făptuitorul, care prevede rezultatul socialmente periculos al faptei sale, deși nu urmărește producerea acelui rezultat, săvârșește totuși fapta, acceptând eventualitatea producerii lui.

Culpa există atunci când făptuitorul, săvârșind o faptă care prezintă pericol social, a prevăzut rezultatul socialmente periculos al faptei sale, dar nu a urmărit și nu a acceptat eventualitatea producerii lui, însă a acționat socotind fără temei că acel rezultat nu se va produce sau nu a prevăzut rezultatul, deși trebuia și putea să îl

⁴ Articolul 16. Vinovăția

1) Fapta constituie infracțiune numai dacă a fost săvârșită cu forma de vinovăție cerută de legea penală.

(2) Vinovăție există când fapta este comisă cu intenție, din culpă sau cu intenție depășită.

(3) Fapta este săvârșită cu intenție când făptuitorul:

- a) prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea lui prin săvârșirea acelei fapte;
- b) prevede rezultatul faptei sale și, deși nu-l urmărește, acceptă posibilitatea producerii lui.

(4) Fapta este săvârșită din culpă, când făptuitorul:

- a) prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce;
- b) nu prevede rezultatul faptei sale, deși trebuia și putea să îl prevadă.

(5) Există intenție depășită când fapta constând într-o acțiune sau inacțiune intenționată produce un rezultat mai grav, care se datorează culpei făptuitorului.

(6) Fapta constând într-o acțiune sau inacțiune constituie infracțiune când este săvârșită cu intenție. Fapta comisă din culpă constituie infracțiune numai când legea o prevede în mod expres.

⁵ Articolul 17. Infracțiunea săvârșită cu intenție

Se consideră că infracțiunea a fost săvârșită cu intenție dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, le-a dorit sau admitea, în mod conștient, survenirea acestor urmări.

Articolul 18. Infracțiunea săvârșită din imprudență

Se consideră că infracțiunea a fost săvârșită din imprudență dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, dar considera în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate ori nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor ei prejudiciabile, deși trebuia și putea să le prevadă.

prevadă. Din această perspectivă, culpa se clasifică în culpă cu prevedere (ușurință, temeritate), în prima ipoteză, și culpă simplă (greșeală), în a doua ipoteză, când făptuitorul trebuia și putea să prevadă rezultatul faptei sale.

Concluzionând, pentru stabilirea vinovăției este necesar a cunoaște exact toate datele și împrejurările de fapt ale săvârșirii acțiunii sau inacțiunii. Deoarece vinovăția apare și ca element subiectiv al infracțiunii, ea trebuie să fie dovedită, pentru încadrarea corectă a faptei în textul de lege care o prevede și o sancționează.

C. Vinovăția ca element al laturii subiective

Astfel, cum s-a arătat mai sus, latura subiectivă a conținutului constitutiv al infracțiunii cuprinde totalitatea condițiilor privitoare la atitudinea psihică a făptuitorului față de obiectivitatea propriului act de conduită. Din această perspectivă, aceste condiții se referă la atitudinea conștiinței și voinței făptuitorului față de acțiunea sau inacțiunea sa. În literatura de specialitate [19] se menționează că în structura laturii subiective a infracțiunii intră întotdeauna ca element component elementul subiectiv, la care sunt atașate și alte cerințe-condiții. Din această perspectivă, vinovăția este acel element subiectiv, care presupune atitudinea psihică a persoanei, care a săvârșit fapta, față de fapta săvârșită, urmarea imediată și legătura de cauzalitate dintre ele. Prezența elementului subiectiv în săvârșirea faptei marchează prezența vinovăției.

Deosebirea dintre vinovăția ca trăsătură a infracțiunii, pe de o parte, și ca element al laturii subiective, pe de altă parte, se impune a fi făcută, deoarece existența vinovăției ca trăsătură esențială nu presupune întotdeauna și existența vinovăției ca element al laturii subiective. Astfel, poate exista vinovăție ca trăsătură esențială a infracțiunii, fără să existe vinovăție ca element subiectiv al infracțiunii. Ca exemplu, cu ocazia săvârșirii unei fapte din culpă se realizează vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii, dar poate lipsi ca element subiectiv, dacă legiuitorul incriminează acea faptă numai dacă este comisă cu intenție. Sunt și situații viceversa: poate să existe vinovăție ca element al laturii subiective, fără a exista ca trăsătură esențială a infracțiunii, cum este cazul actelor comise în stare de legitimă apărare, stare de necesitate etc.

Ca element subiectiv, vinovăția apare sub una dintre formele sale, ca intenție sau culpă, iar în unele situații sub ambele forme. Pentru determinarea elementului subiectiv, este necesară indicarea formei de vinovăție sub care aceasta trebuie să se prezinte; astfel, elementul subiectiv în forma intenției se poate prezenta în concret sub forma intenției directe sau sub forma intenției indirecte. Același lucru se întâmplă și în cazul infracțiunilor de culpă, unde elementul subiectiv se poate prezenta fie în modalitatea culpei cu previziune, fie în aceea a culpei simple.

În general, deoarece infracțiunile comise, ca infracțiuni de acțiune, se comit, de regulă, cu intenție, pe de o parte, iar, pe de altă parte, majoritatea infracțiunilor prevăzute de legea penală română sunt infracțiuni comise, legiuitorul român a instituit regula că aceste infracțiuni se săvârșesc cu intenție, iar din culpă numai când în lege se prevede aceasta. În cazul infracțiunilor omisive, Codul penal român stabilește aceeași regulă (art.16 alin.(6)). Astfel, față de Codul penal român anterior, din 1968 (care instituia regula conform căreia fapta constând într-o inacțiune constituie infracțiune fie că este săvârșită cu intenție, fie din culpă, în afară de cazul când legea sancționează numai săvârșirea ei cu intenție), în actuala reglementare fapta constând într-o acțiune sau inacțiune constituie infracțiune când este săvârșită cu intenție, iar fapta comisă din culpă constituie infracțiune numai când legea o prevede în mod expres.

Latura subiectivă a conținutului infracțiunii nu poate fi redusă numai la vinovăție, deși aceasta reprezintă elementul său indispensabil.

Vinovăției i se adaugă și alte elemente de natură psihică, care reflectă comportamentul făptuitorului, cum ar fi *mobilitatea și scopul* acțiunii sau inacțiunii, elemente circumstanțiale, de a căror existență legea penală leagă anumite efecte. Mobilul și scopul sunt elemente ale laturii subiective numai atunci când norma penală de incriminare face referire la acestea. Mobilul și scopul sunt elemente de calificare a intenției directe, neputând fi asociate intenției indirecte. Mobilul și scopul nu pot fi asociate culpei, deoarece între ce a gândit făptuitorul și ce a rezultat este o discrepanță incompatibilă cu mobilul și scopul acțiunii.

În concluzie, conform principiului de drept *eius incubit probatio ili qui dicit non qui negat*, stabilirea vinovăției și a formelor sale, ca proces al vieții psihice, se face prin examinarea întregii activități realizate de făptuitor, a tuturor împrejurărilor în contextul de natură să probeze vinovăția făptuitorului. Existența vinovăției nu este prezumată, ci trebuie dovedită. Din acest motiv, vinovăția ocupă un loc important în analiza oricărei infracțiuni și incriminarea acesteia.

3. Latura subiectivă a crimei internaționale

3.1. Noțiuni generale

Incrimnarea conduitei ilicite de către societatea internațională, ca urmare a situării pe o nouă dimensiune a rolului social al dreptului, a constituit obiectul protecției societății internaționale față de anumite fapte, de natură să aducă atingere unor valori universale. Interesul internațional universal, ca expresie a valorilor comune ale societății internaționale, a dus la o serie de preocupări și reglementări internaționale, în vederea protejării acestuia.

Dat fiind că toate crimele internaționale au o natură juridică complexă, iar acțiunea indivizilor se situează la nivelul raporturilor dintre state, incriminarea și reprimarea lor este consecința directă a normelor juridice internaționale.

Rațiunea incriminării este dată de gravitatea excepțională a acestor categorii de fapte, care au consecințe serioase asupra comunității internaționale însăși. Este motivul pentru care Statutul Curții Penale Internaționale reglementează în mod distinct o serie de crime, limitând astfel jurisdicția Curții la cele mai grave crime internaționale. Întrucât crimele de o asemenea gravitate amenință pacea, securitatea și bunăstarea lumii, ele privesc ansamblul comunității internaționale, iar reprimarea lor trebuie să fie asigurată, efectiv, prin măsuri luate în cadrul național, cât și prin consolidarea și eficientizarea cooperării internaționale. Este motivul pentru care art.1 din Statutul Curții Penale Internaționale statuează ca aceasta (Curtea – *n.n.*) își exercită competența cu privire „la persoane pentru crimele cele mai grave cu caracter internațional”.

Elementele constitutive ale acestor crime se regăsesc atât sub forma elementului material, cât și a celui psihologic. Cu toate acestea, fiecare crimă are particularitățile ei ce o individualizează, circumstanțele comiterii actelor fiind diferite, aspecte ce contribuie la o incriminare de sine stătătoare a fiecărei fapte în parte. Deși anumite elemente constitutive ale acestor crime sunt comune, există o serie de diferențe și particularități, care impun o analiză separată și detaliată pentru fiecare în parte.

Așa cum se observă din conținutul concret al crimelor date în competența instanțelor penale internaționale, acestea sunt, în cea mai mare parte, infracțiuni care se regăsesc în dreptul intern al statelor, dar prezintă caracteristici suplimentare. Aceste caracteristici determină un caracter de complexitate al crimei internaționale, la care se adaugă și elemente specifice cu privire la modul în care sunt aduse la îndeplinire, în sensul că, în mod inerent, ele presupun o participare numeroasă, un număr diversificat de acte materiale, care concurează la punerea în aplicare a unor planuri criminale și o încrengătură diversificată de relații între participanți.

Pornind de la teoria clasică a infracțiunii, precum și de la dispozițiile Statutului de la Roma, se poate identifica un conținut juridic al crimelor internaționale, care intră sub incidența jurisdicției internaționale penale. Latura internațională a crimelor internaționale cuprinde atât un element internațional, care se poate referi la obiectul juridic specific al crimei, subiectul crimei etc., cât și un element transnațional.

Crimele reglementate prin Statutul Curții vor fi tratate în continuare sub aspectul laturii subiective, cu analiza mai amănunțită a particularităților ce țin de modul de stabilire a vinovăției, a formelor de vinovăție aplicabile acestor crime.

3.2. Latura subiectivă a crimelor internaționale

A. Crima de genocid

În anul 1944, Rafael Lemkin propunea represiunea acțiunilor exterminatoare dirijate împotriva colectivităților etnice, confesionale sau sociale, pentru determinarea acestor acțiuni propunând termenul „genocid” [20]. Acest lucru s-a materializat în incriminarea în Statutul Tribunalului Militar de la Nürnberg, care include în categoria crimelor împotriva umanității persecuțiile pe motive politice, rasiale sau religioase, fapte de natura genocidului, fără a le denumi expres ca atare, cu condiția să fi fost săvârșite în legătură cu celelalte categorii de crime împotriva păcii și de război. Inițial, faptele de natura genocidului erau legate de starea de război. Incriminarea efectivă a genocidului s-a făcut prin Convenția cu privire la prevenirea și reprimarea crimei de genocid⁶, care a calificat genocidul drept crimă internațională, fără a prezenta relevanță timpul în care a fost comisă – pe timp de pace sau de război. Considerat și ca forma cea mai gravă a crimelor împotriva umanității, genocidul este văzut drept „crima crimelor”. Însăși etimologia cuvântului „genocid”, compus din rădăcina *genos* (rasă, trib în limba greacă) și sufixul *cide* (a ucide, din limba latină), arată că faptele pe care le include acest concept aduc atingere unei colectivități umane și, în final, întregii umanități.

⁶ Adoptată de Adunarea Generală a ONU la 9 decembrie 1948 prin Rezoluția nr.260 A (III); a intrat în vigoare în 1951.

În Statutul Curții Penale Internaționale prin genocid se înțelege oricare dintre faptele menționate mai jos, săvârșită cu intenția de a distruge, în întregime sau în parte, un grup național, etnic, rasial sau religios, și anume:

- a) uciderea de membri ai grupului;
- b) vătămarea gravă a integrității fizice sau mintale privind membri ai grupului;
- c) supunerea cu intenție a grupului unor condiții de existență care să antreneze distrugerea sa fizică totală sau parțială;
- d) măsuri vizând împiedicarea nașterilor în sânul grupului;
- e) transferarea forțată de copii aparținând unui grup în alt grup (art.6).

Conținutul constitutiv al crimei de genocid este complex și variat, cuprinzând incriminările anumitor fapte prin săvârșirea cărora se urmărește distrugerea totală sau parțială a unei colectivități ori grup național, etnic, rasial sau religios. Acțiunea împotriva membrilor individuali ai grupului este mijlocul folosit pentru a realiza obiectivul infracțional împotriva grupului în sine, care este o entitate distinctă.

Făcând o analiză a acestei crime din punctul de vedere al laturii subiective, rezultă că există câteva elemente esențiale, și anume: genocidul se caracterizează, în primul rând, prin intenția de a distruge un grup uman, în baza unor criterii strict determinate, iar, în al doilea rând, vorbim de o intenție calificată a autorului unei crime de genocid de a distruge în totalitate sau în parte un grup uman. Nu este necesară obținerea rezultatului – distrugerea unui grup, ci este suficient să se fi comis oricare dintre actele incriminate, cu intenția de a distruge total sau parțial.

Prin urmare, pentru existența crimei de genocid esențială este forma de vinovăție sub forma intenției calificate a autorilor, în sensul distrugerii, în totalitate sau în parte, indiferent de proporțiile concrete ale distrugerilor, a unui grup uman, prin acte îndreptate împotriva indivizilor care fac parte din grupul respectiv. Din această perspectivă, rezultă și caracterul agravant al faptei. Autorul crimei de genocid acționează cu intenția de a distruge în totalitate sau în parte grupul vizat, *dolus specialis*, direcționată de și către un anumit scop, intenție care face ca, în realitate, crima de genocid să fie mai gravă decât celelalte crime împotriva umanității și să o departajeze de acestea (la celelalte crime împotriva umanității lipsește intenția de a distruge grupul).

Elementul psihologic al genocidului, fiind determinat de *dolus specialis*, cuprinde și o reglementare expresă a scopului comiterii conduitei sau comportamentului incriminat, care, pe lângă calificarea pe care o asigură intenției, impune ca faptele ce constituie genocid să fie săvârșite numai asupra anumitor persoane pe motivul apartenenței la un anumit grup. Astfel, făptuitorul trebuie să fi cunoscut că persoana asupra careia a exercitat acțiunea sau omisiunea face parte dintr-un grup rasial, etnic, național sau religios (elementul subiectiv sau psihologic).

Genocidul presupune, așadar, o cerință esențială, care contribuie atât la caracterizarea elementului psihologic specific genocidului, cât și la calificarea elementului material al acestei crime. Pentru a fi apreciată ca genocid, trebuie să existe un model manifest de conduită similară, intenția de a comite genocid urmând a fi apreciată și prin prisma caracterului răspândit al faptelor ce constituie genocid sau prin comiterea acestor fapte în cadrul unei anumite organizări sau a unui anumit sistem. Astfel se clarifică și circumstanța contextuală specifică genocidului, care, pe lângă cerința necesară dovedirii elementului psihologic, trebuie considerată de Curte, în fiecare caz în parte, și orice cerință specială, dacă există, pentru elementul psihologic.

Incriminarea genocidului în practică este limitată, cunoscându-se câteva cazuri, cum ar fi cele din Bangladesh (1971), Cambodgia (1979), fosta Iugoslavie, Rwanda și Curtea Penală.

B. Crimele împotriva umanității

Crimele împotriva umanității sunt menționate ca atare și definite oficial, pentru prima dată, în art.6 lit.c) al Cartei de la Londra privind Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg (întâlnită în literatura de specialitate atât sub denumirea de Carta de la Londra, cât și de Carta de la Nürnberg), adoptată cu menirea de a reglementa condițiile de judecare a criminalilor de război nazisti. Deși crimele care sunt cuprinse în această definiție au rădăcini adânci în istoria conflictelor naționale sau internaționale, ele au fost cuprinse în această formulă pentru întâia oară în Carta de la Londra. Ulterior au existat o serie de alte codificări internaționale cu privire la această categorie de crime, tocmai datorită caracterului foarte complex și grav pe care îl reprezintă.

O reglementare uniformă a fost consacrată prin Statutul Curții Penale Internaționale, reglementare care este mai cuprinzătoare în ce privește categoriile de fapte ce intră în componența noțiunii de crimă împotriva umanității și mai detaliată în ce privește natura și conținutul acestor fapte.

În conformitate cu art.7 din Statut⁷, expresia *crimă împotriva umanității* este folosită pentru a desemna acte umane multiple comise de o manieră generalizată sau sistematică împotriva unei populații civile, pe timp de pace sau pe timp de război.

Ca o primă observație, toate faptele enumerate reprezintă crime împotriva umanității numai dacă au fost comise în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac, un element de individualizare foarte important, în lipsa căruia faptele enumerate ar constitui doar infracțiuni de drept comun.

A doua observație se referă la faptul că au fost reluate într-o manieră mai detaliată faptele din cuprinsul statutelor tribunalelor ad-hoc, în sensul că au fost adăugate dispoziții suplimentare care incriminează și faptele de *dispariție forțată de persoane* și *apartheidul*.

În plus, sunt explicate în mod amănunțit înțelesurile noțiunilor pentru fiecare categorie de fapte, care intră în sfera crimelor împotriva umanității, având menirea astfel de a aduce un plus de claritate în privința terminologiei utilizate.

Crimele împotriva umanității reprezintă, așadar, anumite fapte de violență, fapte care sunt săvârșite în mod clar cu intenție, ca formă de vinovăție.

Pornind de la o analiză sumară a câtorva dintre faptele enumerate la art.7 din Statut, se observă că acestea sunt comise în cunoștință de cauză.

Astfel, în cazul exterminării, de exemplu, prin aceasta se înțelege cea „faptă de a impune cu intenție condiții de viață, ca privarea accesului la hrană și la medicamente, cu scopul de a antrena distrugerea unei părți a populației”. Această faptă este comisă în cadrul unui atac sistematic și generalizat, împotriva unei populații civile și (lucru foarte important) în cunoștință de cauză.

⁷ 1. În scopurile acestui Statut, prin *crimă împotriva umanității* se înțelege una dintre faptele menționate mai jos, când aceasta este comisă în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac:

- a) omorul;
 - b) exterminarea;
 - c) supunerea la sclavie;
 - d) deportarea sau transferarea forțată de populație;
 - e) întemnițarea sau altă formă de privare gravă de libertate fizică, cu violarea dispozițiilor fundamentale ale dreptului internațional;
 - f) tortura;
 - g) violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală de o gravitate comparabilă;
 - h) persecutarea oricărui grup sau a oricărei colectivități identificabile din motive de ordin politic, rasial, național, etnic, cultural, religios sau sexual, în sensul paragrafului 3, ori în funcție de alte criterii universal recunoscute ca inadmisibile în dreptul internațional, în corelare cu orice act prevăzut în prezentul paragraf sau orice crimă de competența Curții;
 - i) disparițiile forțate de persoane;
 - j) crima de apartheid;
 - k) alte fapte inumane cu caracter analog cauzând cu intenție suferințe mari sau vătămări grave ale integrității fizice ori ale sănătății fizice sau mintale.
2. În scopurile paragrafului 1:
- a) prin *atac îndreptat împotriva unei populații civile* se înțelege comportamentul care constă în comiterea multiplă de acte vizate la paragraful 1 împotriva oricărei populații civile, în aplicarea sau în sprijinirea politicii unui stat ori a unei organizații având ca scop un asemenea atac;
 - b) prin *exterminare* se înțelege îndeosebi fapta de a impune cu intenție condiții de viață, ca privarea accesului la hrană și la medicamente, cu scopul de a antrena distrugerea unei părți a populației;
 - c) prin *supunerea la sclavie* se înțelege fapta de a exercita asupra unei persoane unul sau ansamblul atributelor legate de dreptul de proprietate, inclusiv în cadrul traficului de ființe umane, în special de femei și copii;
 - d) prin *deportare sau transfer forțat de populație* se înțelege fapta de a deplasa în mod forțat persoane, expulzându-le sau prin alte mijloace coercitive, din regiunea în care ele se află legal, fără motive admise în dreptul internațional;
 - e) prin *tortură* se înțelege fapta de a cauza cu intenție durere sau suferințe acute, fizice sau mintale, unei persoane care se află sub paza sau controlul făptuitorului; înțelesul acestui termen nu se extinde la durerea sau suferințele rezultând exclusiv din sancțiuni legale, care sunt inerente acestor sancțiuni sau ocazionate de ele;
 - f) prin *graviditate forțată* se înțelege deținerea ilegală a unei femei însărcinate în mod forțat, cu intenția de a modifica compoziția etnică a unei populații sau de a comite alte violări grave ale dreptului internațional. Această definiție nu poate fi în niciun fel interpretată ca având o incidență asupra legilor naționale referitoare la graviditate;
 - g) prin *persecuție* se înțelege denegarea cu intenție și gravă de drepturi fundamentale cu violarea dreptului internațional, din motive legate de identitatea grupului sau colectivității care face obiectul acesteia;
 - h) prin *crimă de apartheid* se înțelege fapte inumane analoage celor vizate la paragraful 1, comise în cadrul unui regim instituționalizat de oprire sistematică și de dominare a unui grup rasial asupra oricărui alt grup rasial sau oricăror alte grupuri rasiale și cu intenția de a menține acest regim;
 - i) prin *dispariții forțate de persoane* se înțelege cazurile în care persoanele sunt arestate, deținute sau răpite de către un stat ori o organizație politică sau cu autorizarea, sprijinul ori asentimentul acestui stat sau al acestei organizații, care refuză apoi să admită că aceste persoane sunt private de libertate sau să dezvăluie soarta care le este rezervată ori locul unde se află, cu intenția de a le sustrage protecției legii pe o perioadă prelungită.
3. În scopurile acestui Statut, prin termenul *sex* se înțelege unul sau celălalt sex, masculin ori feminin, după contextul societății. El nu implică niciun alt sens.

Tortura este definită ca fiind „fapta de a cauza cu intenție durere sau suferințe acute, fizice sau mintale, unei persoane care se află sub paza sau controlul făptuitorului”. Fapta de a cauza durere sau suferințe acute, fie ele fizice sau mintale, persoanei care se află sub paza sau controlul făptuitorului este comisă cu intenție și în cunoștință de cauză de către acesta.

Crima de apartheid, care are ca scop discriminarea rasială și discriminarea unor persoane pe acest criteriu, este de o gravitate deosebită, iar latura subiectivă a acestei crime se reflectă în definiția dată prin „oprimare sistematică și dominare a unui grup rasial asupra oricărui alt grup rasial sau oricărui alte grupuri rasiale și cu intenția de a menține acest regim”. Caracterul sistematic presupune prefigurarea faptei și a consecințelor acesteia în conștiința făptuitorului, care acționează în deplină cunoștință de cauză, asumându-și în totalitate efectul acesteia. Actele inumane enumerate în cadrul definirii acestei crime sunt condiționate de săvârșirea lor cu scopul de a institui sau a întreține dominația unui grup rasial de ființe umane asupra oricărui alt grup rasial de ființe umane, cu efectul oprimirii sistematice.

Din analiza tuturor crimelor împotriva umanității, în ceea ce privește elementul psihologic [21] specific acestora, dispozițiile incrimatoare din Statut prevăd, în mod expres, cunoașterea de către făptuitor a crimelor împotriva umanității, a încadrării faptelor sale într-un atac răspândit sau sistematic împotriva populației civile. Elementele crimelor prevăd, în plus față de Statut, că nu este necesară o dovadă că autorul crimelor a cunoscut toate caracteristicile atacului sau detaliile precise ale planului sau politicii statului sau a unei organizații în comiterea atacului; cert este faptul că intenția a stat la baza comiterii acestora.

La o primă analiză, se poate constata că unele dintre crimele împotriva umanității, enumerate în Statut, figurează și printre infracțiunile de drept comun (omorul, tortura, lipsirea ilegală de libertate etc.). Totuși, cele două categorii de fapte se deosebesc unele de altele datorită particularităților și trăsăturilor specifice ale crimelor împotriva umanității. Acestea ar fi: gravitatea deosebită, datorită atingerii unor valori supreme ale ființei umane; caracterul de masă, care se manifestă prin numărul mare de victime pe care le produc; mobilul săvârșirii crimelor împotriva umanității, care este dat de o politică deliberată și urmărită consecvent pentru reprimarea, persecutarea sau exterminarea unor grupuri de oameni.

C. Crimele de război

Crimele de război au fost cele dintâi reglementate și cunoscute în dreptul cutumiar internațional. Primele codificări ale acestei categorii de crime au apărut încă în secolul al XIX-lea în cuprinsul Declarației de respectare a dreptului maritim de la Geneva din anul 1856, completată apoi cu o serie de convenții și declarații, care au avut rolul de a reglementa cât mai detaliat această categorie de crime. Statutul Curții Penale Internaționale reglementează, foarte detaliat, crimele de război în art.8⁸, și, ceea ce se poate observa,

⁸ 1. Curtea are competență în ceea ce privește crimele de război, îndeosebi când aceste crime se înscriu într-un plan sau o politică ori când ele fac parte dintr-o serie de crime analoge comise pe scară largă.

2. În scopurile Statutului, prin crime de război se înțelege:

a) infracțiunile grave la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949, și anume – oricare dintre faptele menționate mai jos, dacă ele se referă la persoane sau bunuri protejate de dispozițiile Convențiilor de la Geneva:

- (i) omuciderea intenționată;
- (ii) tortura și tratamentele inumane, inclusiv experiențele biologice;
- (iii) fapta de a cauza cu intenție suferințe mari sau de a vătăma grav integritatea fizică ori sănătatea;
- (iv) distrugerea și însușirea de bunuri, nejustificate de necesități militare și executate pe scară largă într-un mod ilicit și arbitrar;
- (v) fapta de a constrânge un prizonier de război sau o persoană protejată să servească în forțele unei puteri inamice;
- (vi) fapta de a priva cu intenție un prizonier de război sau oricare altă persoană protejată de dreptul său de a fi judecată regulamentar și imparțial;
- (vii) deportarea sau transferul ilegal ori detenția ilegală;
- (viii) luarea de ostatic;

b) celelalte violări grave ale legilor și cutumelor aplicabile conflictelor armate internaționale în cadrul stabilit al dreptului internațional, și anume – una dintre faptele ce urmează:

- (i) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva populației civile în general sau împotriva civililor care nu participă direct la ostilități;
- (ii) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva bunurilor cu caracter civil, adică a celor care nu sunt obiective militare;
- (iii) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul unei misiuni de ajutor umanitar sau de menținere a păcii conform Cartei Națiunilor Unite, cu condiția ca acestea să aibă dreptul la protecția pe care dreptul internațional al conflictelor armate o garantează civililor și bunurilor cu caracter civil;
- (iv) fapta de a lansa intenționat un atac știind că el va cauza în mod incidental pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, răniți ale persoanelor civile, pagube bunurilor cu caracter civil sau daune extinse, de durată și grave, mediului înconjurător care ar fi vădit excesive în raport cu ansamblul avantajului militar concret și direct așteptat;
- (v) fapta de a ataca sau bombardă, prin orice mijloace, orașe, sate, locuințe sau construcții care nu sunt apărute și care nu sunt obiective militare;
- (vi) fapta de a omorî sau de a răni un combatant care, după ce a depus armele sau nemaivăd mijloace de a se apăra, s-a predat fără condiții;
- (vii) fapta de a utiliza pe nedrept pavilionul parlamentar, drapelul sau insignele militare și uniformă inamicului sau ale Organizației Națiunilor Unite, precum și semnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva și, făcând aceasta, de a cauza pierderi de vieți omenești sau răni grave;
- (viii) transferarea, direct sau indirect, de către o putere ocupantă a unei părți a populației sale civile în teritoriul pe care ea îl ocupă sau deportarea ori transferarea în interiorul sau în afara teritoriului ocupat a totalității sau a unei părți a populației din acest teritoriu;
- (ix) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva clădirilor consacrate religiei, învățământului, artei, științei sau acțiunii caritabile, monumentelor istorice, spitalelor și locurilor unde bolnavii sau răniții sunt adunați, cu condiția ca aceste construcții să nu fie obiective militare;

- (x) fapta de a supune persoanele unei părți adverse căzute în puterea sa la mutilări ori la experiențe medicale sau științifice de orice fel, care nu sunt motivate de un tratament medical, dentar sau spitalicesc, nici efectuate în interesul acestor persoane, ci care atrag moartea acestora sau le pun grav sănătatea în pericol;
- (xi) fapta de a omori sau răni prin trădare indivizi aparținând națiunii sau armatei inamice;
- (xii) fapta de a declara că nu va fi îndurare pentru învinși;
- (xiii) fapta de a distruge sau de a confisca bunurile inamicului, în afară de cazurile în care aceste distrugereri sau confiscări ar fi imperios ordonate de necesitățile războiului;
- (xiv) fapta de a declara stinse, suspendate sau inadmisibile în justiție drepturile și acțiunile cetățenilor părții adverse;
- (xv) fapta unui beligerant de a constrânge cetățenii părții adverse să ia parte la operațiunile de război îndreptate împotriva țării lor, chiar dacă ei erau în serviciul acestui beligerant înainte de începerea războiului;
- (xvi) jefuirea unui oraș sau a unei localități, chiar luate cu asalt;
- (xvii) fapta de a utiliza otravă sau arme otrăvitoare;
- (xviii) fapta de a utiliza gaze asfixiante, toxice sau asimilate și orice lichide, materii sau procedee analoage;
- (xix) fapta de a utiliza gloanțe care se dilată sau se aplatizează cu ușurință în corpul uman, cum sunt gloanțele al căror înveliș dur nu acoperă în întregime mijlocul sau sunt perforate de tăieturi;
- (xx) fapta de a folosi arme, proiectile, materiale și metode de luptă de natură să cauzeze daune de prisos sau suferințe inutile ori de a acționa fără discriminare cu violarea dreptului internațional al conflictelor armate, cu condiția ca aceste arme, proiectile, materiale și metode de luptă să facă obiectul unei interdicții generale și ca ele să fie înscrise într-o anexă a prezentului Statut, pe cale de amendament adoptat potrivit dispozițiilor art.121 și 123;
- (xxi) atingerile aduse demnității persoanei, îndeosebi tratamentele umilitoare și degradante;
- (xxii) violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, astfel cum aceasta a fost definită la art.7 paragraful 2 lit.f), sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală constituind o infracțiune gravă la Convențiile de la Geneva;
- (xxiii) fapta de a utiliza prezența unui civil sau a unei alte persoane protejate pentru a evita ca anumite puncte, zone sau forțe militare să nu fie ținta operațiunilor militare;
- (xxiv) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva clădirilor, materialului, unităților și mijloacelor de transport sanitar și a personalului care folosește, conform dreptului internațional, semnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva;
- (xxv) fapta de a înfometa în mod deliberat civili, ca metodă de război, privându-i de bunurile indispensabile supraviețuirii, inclusiv împiedicându-i intenționat să primească ajutoarele prevăzute de Convențiile de la Geneva;
- (xxvi) fapta de a proceda la recrutarea și înrolarea copiilor de vârstă mai mică de 15 ani în forțele armate naționale sau de a-i face să participe activ la ostilități;
- c) în caz de conflict armat care nu prezintă un caracter internațional, violările grave ale art.3, comun celor 4 Convenții de la Geneva din 12 august 1949, și anume: oricare dintre faptele menționate mai jos, comise împotriva persoanelor care nu participă direct la ostilități, inclusiv membrii forțelor armate care au depus armele și persoanele care au fost scoase în afara luptei din cauza bolii, rănirii, detenției sau din orice altă cauză:
- (i) atentatele la viața și la integritatea corporală, mai ales omorul sub toate formele sale, mutilările, tratamentele cu cruzime și tortura;
- (ii) atingerile aduse demnității persoanei, mai ales tratamentele umilitoare și degradante;
- (iii) luările de ostatici;
- (iv) condamnările pronunțate și execuțiile efectuate fără o judecată prealabilă, date de un tribunal legal constituit și cu respectarea garanțiilor judiciare general recunoscute ca indispensabile;
- d) lit.c) a paragrafului 2 se aplică conflictelor armate care nu prezintă un caracter internațional și nu se aplică deci situațiilor de tulburări sau tensiuni interne, cum sunt insurecția, actele izolate și sporadice de violență și actele de natură similară;
- e) celelalte violări grave ale legilor și cutumelor aplicabile conflictelor armate care nu prezintă un caracter internațional, în cadrul stabilit de dreptul internațional, și anume – oricare dintre următoarele fapte:
- (i) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva populației civile în general sau împotriva persoanelor civile care nu participă direct la ostilități;
- (ii) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva clădirilor, materialelor, unităților și mijloacelor de transport sanitar și a personalului care utilizează, conform dreptului internațional, însemnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva;
- (iii) fapta de a lansa atacuri deliberate împotriva personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul unei misiuni de ajutor umanitar sau de menținere a păcii, conform Cartei Națiunilor Unite, cu condiția ca acestea să aibă dreptul la protecția pe care dreptul internațional al conflictelor armate îl garantează civililor și bunurilor cu caracter civil;
- (iv) fapta de a lansa atacuri deliberate împotriva construcțiilor consacrate religiei, învățământului, artei, științei sau acțiunii caritabile, monumentelor istorice, spitalelor și locurilor unde sunt adunați bolnavi și răniți, cu condiția ca aceste clădiri să nu fie obiective militare;
- (v) jefuirea unui oraș sau a unei localități, chiar luate cu asalt;
- (vi) violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, astfel cum este definită la art.7 paragraful 2 lit.f), sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală constituind o violare gravă a art.3 comun celor 4 Convenții de la Geneva;
- (vii) fapta de a proceda la recrutarea și înrolarea copiilor în vârstă mai mică de 15 ani în forțele armate sau în grupări armate ori de a-i face să participe activ la ostilități;
- (viii) fapta de a ordona deplasarea populației civile pentru considerente având legătură cu conflictul, în afară de cazurile în care securitatea civililor sau imperativele militare o cer;
- (ix) fapta de a ucide sau a răni prin trădare un adversar combatant;
- (x) fapta de a declara că nu va exista îndurare pentru învinși;
- (xi) fapta de a supune persoanele care sunt împotriva unei alte părți la conflict, căzute în puterea sa, la mutilări sau experiențe medicale ori științifice care nu sunt nici motivate de un tratament medical dentar sau spitalicesc, nici efectuate în interesul acestor persoane și care atrag moartea acestora sau le pun în mod serios sănătatea în pericol;
- (xii) fapta de a distruge sau de a confisca bunurile unui adversar, în afară de cazul în care aceste distrugereri sau confiscări sunt imperios ordonate de necesitățile conflictului;
- f) lit.e) a paragrafului 2 se aplică conflictelor armate care nu prezintă un caracter internațional și nu se aplică deci situațiilor de tulburări și de tensiuni interne, cum sunt insurecțiile, actele izolate sau sporadice de violență sau alte acte de natură similară. Lit.e) a paragrafului 2 se aplică conflictelor armate care opun în mod prelungit, pe teritoriul unui stat, autoritățile guvernului acestui stat și grupuri armate organizate sau grupuri armate organizate între ele.
3. Nicio prevedere din paragraful 2 lit.c) și e) nu afectează responsabilitatea unui guvern de a menține sau restabili ordinea publică în stat ori de a apăra unitatea și integritatea teritorială a statului prin toate mijloacele legitime.

în mod diferit față de reglementările anterioare: în primul rând, se prevede, în abstract, pentru viitor și pentru toate posibilitățile ipotetice de comitere; pe de altă parte, au fost luate în calcul toate reglementările internaționale anterioare, care au fost îmbunătățite cu prevederi ce rezultă din experiența practicii judiciare a tribunalelor ad-hoc și a anumitor instanțe naționale. Reglementarea crimelor de război este impresionantă în Statut, acestea fiind categorisite în funcție de două aspecte esențiale: a) împrejurarea că fapta reprezintă o încălcare a dispozițiilor din cuprinsul Convențiilor de la Geneva ori a Protocoloalelor adiționale ale acestora sau reprezintă încălcări ale altor legi ori cutume din dreptul umanitar internațional; b) fapta a fost comisă în contextul unui conflict armat intern sau internațional.

În concepția Statutului Curții Penale Internaționale, prin crime de război se înțelege:

– infracțiunile grave la Convențiile de la Geneva: omuciderea intenționată, tortura și tratamentele inumane; fapta de a cauza cu intenție suferințe mari sau de a vătăma grav integritatea fizică sau sănătatea; distrugerea și însușirea de bunuri nejustificate de necesități militare; fapta de a constrânge un prizonier de război sau o persoană protejată să servească în forțele unei puteri inamice; fapta de a priva cu intenție un prizonier de război sau o persoană protejată de dreptul său de a fi judecată regulamentar și imparțial; deportarea sau transferul ilegal ori detenția ilegală; luarea de ostatici;

– celelalte violări grave ale legilor și cutumelor aplicabile conflictelor armate internaționale și neinter-naționale, și anume: fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva populației civile, împotriva bunurilor cu caracter civil, împotriva personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul unei misiuni de ajutor umanitar; de a lansa intenționat un atac știind că el va cauza pierderi de vieți omenești, în rândul civililor, atacarea sau bombardarea prin orice mijloace a unor orașe, sate, locuințe sau construcții, care nu sunt apărute și nu sunt obiective militare.

După cum se poate observa, latura subiectivă a crimelor de război indică faptul că aceste infracțiuni se comit cu intenție directă sau indirectă. Pornind de la o analiză sumară a câtorva dintre crimele de război reglemen-tate, cum ar fi omuciderea intenționată, luarea de ostatici, cauzarea cu intenție a unor suferințe mari sau de a vătăma grav integritatea fizică sau sănătatea, constatăm că toate sunt comise cu intenție, se înscriu într-un plan sau o politică ori fac parte dintr-o serie de crime analoage comise pe scară largă, situație în care astfel de fapte intră în competența Curții.

Pentru majoritatea faptelor ce constituie crime de război intenția este clară și poate fi dovedită, interdicția acestora fiind una absolută. Elementul psihologic presupune cunoașterea de către autorul faptelor a circumstan-telor de fapt care stabilesc existența unui conflict armat, intern sau internațional. Mai exact, se poate spune că:

- victimele sau bunurile împotriva cărora se comit faptele incriminate erau protejate;
- făptuitorul a cunoscut circumstanțele de fapt care stabilesc statutul de protecție;
- conduita a luat naștere în contextul unui conflict armat internațional sau intern sau a fost asociată cu el;
- făptuitorul a știut de circumstanțele de fapt care stabilesc existența unui asemenea conflict [22].

În jurisprudența tribunalelor internaționale penale s-a reținut [23] că protecția civililor trebuie considerată ca maximal posibilă, iar făptuitorul trebuie să știe că vicitma aparține celeilalte părți în conflict, fără a fi nevoie de cunoașterea cetățeniei vicitmei sau de interpretarea conceptului de cetățenie.

D. Crima de agresiune

Crima de agresiune a fost introdusă pentru prima oară în jurisdicția unei instanțe internaționale odată cu adoptarea Statutului de la Roma din 1998. Inițial, existența acestei crime a fost pusă în discuție. Potrivit Sta-tului (art.5 alin.(2)), Curtea își va exercita competența în ceea ce privește crima de agresiune când va fi adop-tată o dispoziție conform art.121 și 123, care va defini această crimă și va fixa condițiile exercitării com-petenței Curții în ceea ce o privește. Această dispoziție va trebui să fie compatibilă cu dispozițiile pertinente ale Cartei Națiunilor Unite.

Ca o primă definiție⁹, crima de agresiune reprezintă planificarea, inițierea sau executarea de către o persoană aflată efectiv în poziția de a exercita controlul asupra unui stat sau de a conduce acțiunea politică sau militară a acestuia, a unui act de agresiune care, prin caracterul, gravitatea sau scara sa, constituie o violare manifestă a Cartei ONU.

Astfel, crima de agresiune reprezintă o formă de folosire ilegală a forței. Actul de agresiune în sine pre-supune utilizarea forței de către un stat împotriva suveranității, integrității teritoriale sau independenței politice

⁹ Definiție introdusă prin Conferința de la Kampala, din 2010.

a unui alt stat, sau în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite. Actul de agresiune poate îmbrăca diverse forme: agresiune armată, agresiune indirectă (activități subversive, activități de favorizare a loviturilor de stat etc.), agresiune economică, agresiune ideologică. Toate aceste forme de agresiune nu au ca scop decât intenția făptuitorului de a exercita un anumit control.

Pentru a defini latura subiectivă a acestei crime, precizăm ca în cazul unei crime de agresiune făptuitorul trebuie să fi plănuțit, pregătit, inițiat sau executat un act de agresiune. Prin posibilitatea făptuitorului de a exercita controlul efectiv și de a comite actul de agresiune, devine cert faptul că acesta trebuie să fie conștient de circumstanțele de fapt care stabilesc că o astfel de utilizare este în contradicție cu Carta Națiunilor Unite. Rezultă că și în cazul acestor categorii de crime intenția este cea care le guvernează. Un act de agresiune nu poate fi realizat decât sub forma intenției, cu o conștientizare clară a consecințelor acestuia.

Ca o concluzie sumara, se poate spune că recurgerea la actele de agresiune este adesea precedată de alte situații complicate internaționale, de încălcarea normelor de drept internațional privind relațiile corecte dintre state, de către una sau alta dintre părțile implicate în diferend și ulterior în conflict, de acte ostile, fără caracter militar sau cu folosirea doar a unor forțe armate reduse. Toate aceste împrejurări de fapt, extrem de complexe și de contradictorii, fac adesea imposibilă sau extrem de dificilă cercetarea intenției părților și, implicit, stabilirea cu certitudine, în raport de acestea, a caracterului ilicit sau licit al recurgerii la forța armată.

Concluzii și recomandări

Concluzionând asupra succintei cercetări cu privire la latura subiectivă a crimei internaționale, se pot desprinde câteva idei esențiale:

- dreptul internațional penal se află într-o continuă reglementare, lucru care se reflectă și asupra caracterului normativ al crimei internaționale. Prin urmare, statele și comunitățile internaționale vor căuta în permanență să îmbunătățească cadrul legislativ, astfel încât să existe o mai bună și completă abordare în ceea ce privește reglementarea și sancționarea crimelor internaționale;
- orice crimă internațională are în structura sa componentele care stau la baza caracterizării infracțiunilor din dreptul intern al statelor, fiind completată cu elemente ce țin de latura internațională, datorită sferei mai largi de protecție a unor valori sociale universale;
- o crimă internațională va fi, în mod obligatoriu, reglementată în mod expres, va avea efecte *erga omnes*, absolute, cu scopul de a fi sancționată ca atare;
- în sfera unei crime internaționale, indiferent cine este făptuitorul, datorită gravității deosebite, forma de vinovăție cu care se săvârșește fapta este intenția; este o intenție complexă, având în vedere faptul că efectele unei crime internaționale sunt deosebit de grave și se răsfrâng asupra unei mase de oameni sau asupra unor valori importante.

Pe plan internațional există o preocupare constantă de reglementare a oricăror fapte, de natură să aducă atingere valorilor sociale umane, de sancționare a acestora, prin organizarea unor instanțe penale de factură internațională. În acest context, crimele internaționale sunt caracterizate de o gravitate extremă și afectează valorile umanității la un nivel ce depășește frontierele unui stat, fapt pentru care reacția comunității se reclamă a fi una pe măsură, iar interesul fiecărui stat ar trebui să fie în sensul reglementării, respectării, prevenirii și sancționării faptelor care se înscriu în sfera crimelor internaționale.

Referințe:

1. SCĂUNAȘ, S. *Răspunderea internațională pentru violarea dreptului umanitar*. București: ALL Beck, 2002, p.68.
2. RADU, F.-R. *Drept european și internațional penal*. București: C.H. Beck, 2013.
3. SCĂUNAȘ, S. *Op. cit.*, p.83.
4. LOMBOIS, C. *Droit pénal international*. Paris: Dalloz, 1971.
5. PIVNICERU, M.M. *Răspunderea penală în dreptul internațional*. Iași: Polirom, 1999, p.80-81.
6. NICIU, M.I. *Drept internațional public*. Arad: Servo Sat, 1997, p.132.
7. LASCU, L.-A. *Modalități de participare la comiterea crimelor date în competența instanțelor penale internaționale*. București: Hamangiu, 2013, p.10.
8. GLASSER, S. *Introduction à l'étude du droit international penale*. Bruxelles, 1950, p.11.
9. BULAI, C. *Drept penal român*. București, 1992, p.101-102.
10. DONGOROZ, V. *Drept penal. Partea Generală*. București, 1939, p.79-80.
11. OANCEA, I. *Tratat de drept penal*. București: ALL, 1994, p.106.

12. BOROI, A. *Drept penal. Partea Generală*. Ediția a 2-a, București: C.H. Beck, 2014, p.144.
13. Ibidem, p.187.
14. OANCEA, I. *Op. cit.*, p.113.
15. BULAI, C., FILIPAȘ, A., MITRACHE, C., BULAI, B.N., MITRACHE, C. *Instituții de drept penal*. București: Trei, 2008, p.54.
16. ANTONIU, G. *Vinovăția penală*. București: Editura Academiei Române, 1995, p.20-21.
17. Ibidem, p.27.
18. BULAI, C., FILIPAȘ, A., MITRACHE, C., BULAI, B.N., MITRACHE, C. *Op. cit.*, p.57.
19. DONGOROZ, V. *Op. cit.*, p.13.
20. PIVNICERU, M.M. *Op. cit.*, p.103.
21. ONICA-JARKA, B. *Drept internațional umanitar*. București: Universul Juridic, 2011, p.171.
22. Ibidem, p.174.
23. Ibidem.

Prezentat la 18.03.2017

CZU: 347.42: 347.466

PRINCIPIILE DESPĂGUBIRII DE ASIGURARE

Violeta COJOCARU, Sergiu DODON*

Universitatea de Stat din Moldova

*Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”

Despăgubirea de asigurare constă, în mare parte, în repunerea celui păgubit în situația patrimonială anterioară păgubirii și în reîntregirea patrimoniului pierdut în urma accidentelor de circulație sau survenirii cazurilor de care a fost asigurat cel pătimit, astfel încât elementele sale active să atingă valoarea pe care ar fi avut-o dacă fapta ilicită nu ar fi fost săvârșită.

În situația în care condițiile necesare existenței prejudiciului sunt întrunite, se poate trece la măsurile și procedurile ce pot fi luate în vederea constatării întinderii și achitării despăgubirii de asigurare.

Baza de calcul al întinderii prejudiciului, fie că a fost calculată pe cale amiabilă, fie că a fost calculată cu concursul instanțelor de judecată, constă în respectarea unor principii.

Principiile despăgubirii de asigurare comportă un rol important în configurarea despăgubirii de asigurare ca instituție fundamentală a dreptului civil.

Cuvinte-cheie: despăgubire, asigurat, asigurător, principiu, caz asigurat, risc asigurat, limitele despăgubirii, proporționalitatea despăgubirii, coercitiv, subrogare, bani.

THE PRINCIPLES OF INSURANCE INDEMNITY

Compensation for insurance is largely the restoration of the injured person in the patrimonial situation prior to the damage and reintegration of the patrimony lost as a result of traffic accidents or the occurrence of insurance cases of the person who suffered so that its assets reach the value that would be if the deed the illicit would not have been over.

If the conditions for the existence of the damage are common, the measures and procedures that may be taken to ascertain the status and payment of the insurance indemnity may be taken.

The basis for calculating the damage, whether it was calculated amicably or calculated by the courts, is to observe some principles.

The principles of insurance indemnity have an important role in setting insurance compensation as a fundamental institution of civil law.

Keywords: compensation, insured, insurer, principle, insured case, insured risk, the limits of compensation, proportionality of the compensation, coercive, subrogation, money.

Introducere

În cadrul instituției juridice normele juridice se află în legătură organică nu doar după obiectul și metoda comună de reglementare, dar și după principiul director comun. Proveniența valorică, etico-juridică a ideii centrale a instituției juridice rezidă în valorile promovate și apărute de ramura respectivă a dreptului, precum și de sistemul de drept în ansamblu. Dacă principiile generale ale dreptului constituie fundamentul principiilor ramurale ale dreptului, atunci principiile ramurale, la rândul lor, servesc drept temei pentru ideile (principiile) instituțiilor juridice. Ceea ce ar însemna că principiile instituțiilor juridice sunt inseparabile de principiile ramurii -, „mamă”; prin urmare, nu pot avea existență de sine stătătoare, decât cea condiționată de principiile ierarhic superioare [1].

Termenul „principiu” își are originea în grecescul *arhe*, care desemnează acțiunea de a conduce, dar și mișcarea de a începe. Substantivul *arhon* înseamnă ceea ce stă de conducător, de căpetenie, pe când *arheic* este începutul, temeiul logic al lucrurilor. Latinii au tradus din greaca veche verbul *arhe* ca *principium*, ceea ce înseamnă început, prim(ar), temei [2]. Din latină *principium* își păstrează intact rădăcina în română (principiu), franceză (principe), italiană (principio), engleză (principle), rusă (принцип) etc. [3].

În aceeași ordine de idei, N.Popa afirmă că principiile de drept sunt idei întemeietoare ale conținutului tuturor normelor juridice. Ele au atât un rol constructiv, cât și unul valorizator pentru sistemul dreptului, în sensul că ele cuprind cerințele obiective ale societății, cerințe cu manifestări specifice în procesul de constituire a dreptului și în procesul de realizare a acestuia [4].

Principiul instituției juridice este ideea care exprimă valori sau idealuri etico-juridice și care reunește în jurul său un grup de norme juridice potrivit obiectului și metodei de reglementare a ramurii respective a dreptului pozitiv [5].

Principiul instituției juridice este ideea principală care organizează normele instituției juridice într-un complex sistemic. Principiul instituției juridice este ascendentul ideilor normelor juridice și descendentul principiilor ramurii corespunzătoare de drept. Deci, principiile instituțiilor juridice sunt subordonate direct principiilor ramurale ale dreptului și indirect principiilor generale ale dreptului. Căci, după afirmația lui J.L. Constantinesco, „într-adevăr, principiile generale ale dreptului se materializează în fiecare ordine juridică prin instituții juridice...” [6].

Ca și alte instituții de drept privat, despăgubirea de asigurare este guvernată în mod direct de idei călăuzitoare și de reguli fundamentale.

Trebuie să remarcăm faptul că principiile de drept pot fi formulate direct, în articole de legi speciale ori pot fi deduse pe cale de interpretare.

Astfel, analizând în mod sistemic legislația națională referitoare la asigurarea din domeniul auto și, în particular, reglementările referitoare la despăgubirea de asigurare, observăm că nu există principii formulate în mod expres, ci sunt doar câteva principii de care se conduc asigurătorii la calcularea și achitarea despăgubirilor de asigurare.

Dat fiind că gradul de maturitate și experiență al țărilor lumii în privința asigurărilor este foarte diferit, principiile despăgubirii de asigurare au cunoscut de-a lungul timpului o evoluție aparte. Fapt ce determină limitarea temporară și geografică a acestora. Desigur că acolo unde sectorul asigurărilor este mai dezvoltat și mai sofisticat, despăgubirile de asigurare au un rol mai reprezentativ și mai amplu, în timp ce în țările în care asigurările se află în proces de formare, consolidare sau maturizare principiile care guvernează funcționalitatea despăgubirilor de asigurare sunt limitate. Totuși, deosebiri în aprecierea principiilor diriguitorii ale despăgubirii de asigurare în cele două categorii de țări se referă mai puțin la aspectele microeconomice și mai mult la impactul lor asupra întregii economii.

Principiul compensării prejudiciului cauzat prin survenirea cazului asigurat. Apreciem acest principiu ca primul și cel mai important nu doar al despăgubirii de asigurare, dar și al întregii instituții de asigurare în toată complexitatea sa. Realizarea acestui principiu este posibilă datorită existenței fondului de asigurare creat din contribuțiile, respectiv primele de asigurare plătite de asigurați. Astfel, despăgubirea de asigurare are rolul de a contribui la refacerea bunurilor avariate sau distruse, la repararea unor prejudicii de care asigurații răspund conform legii și la acordarea unor sume în cazul producerii unor evenimente pentru a căror survenire s-a încheiat contractul respectiv de asigurare. Cu alte cuvinte, prin intermediul principiului compensării prejudiciului cauzat prin survenirea cazului asigurat se încearcă o repunere financiară în situația anterioară.

Acest principiu reiese din interpretarea logico-juridică a esenței juridice a contractului de asigurare din domeniul auto, și nu numai.

Astfel, în conformitate cu art.6 alin.(3) din Legea cu privire la asigurări, nr.407 din 21.12.2006, în asigurarea de bunuri și de răspundere civilă, suma pe care asigurătorul o datorează asiguratului în vederea compensării pagubei produse de evenimentul asigurat reprezintă despăgubirea de asigurare [7].

În aceeași ordine de idei, noțiunea de asigurare obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule reprezintă un contract de asigurare, probat prin polița de asigurare RCA și/sau certificatul de asigurare „Carte Verde”, prin care un asigurător licențiat, în condițiile Legii cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006, să practice asigurare obligatorie de răspundere civilă auto, se obligă, în baza unei prime plătite de asigurat, să despăgubească prejudiciile cauzate prin accident de autovehicul în perioada de valabilitate a contractului de asigurare [8].

Principiul achitării despăgubirii de asigurare în limitele prevăzute de lege caracterizează și determină în exclusivitate cuantumul despăgubirii de asigurare; or, utilizarea termenului „limite” în alt sens decât cel menționat ar putea crea confuzie în perspectiva cercetării altor principii esențiale ce vor fi analizate ulterior. Esența raporturilor de asigurare necesită în mod imperios să fie reglementat în mod detaliat, pentru a nu permite apariția de situații în care, pe de o parte, ar fi temei de îmbogățire fără justă cauză (când despăgubirea de asigurare este exagerat mai mare decât prejudiciul real suferit), sau, pe de altă parte, ar putea exista o lipsă efectivă de compensare ca urmare a cuantumului prea mic al despăgubirii de asigurare în raport cu prejudiciul real suferit.

O reflectare a acestui principiu regăsim și în legislația cu privire la asigurări.

Pentru asigurarea obligatorie de răspundere civilă auto (RCA) în conformitate cu art.14 alin.(1) și (2) din Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006, modificată prin Legea nr.239 din 29.12.2015 (în vigoare din 05.02.2016), despăgubirea de asigurare va fi stabilită și achitată în limitele răspunderii asigurătorului, după cum urmează:

- 1 000 000 de lei – la avariarea sau distrugerea de bunuri, indiferent de numărul persoanelor păgubite într-un accident;
- 1 000 000 de lei – pentru fiecare persoană păgubită în caz de vătămări corporale sau deces, dar nu mai mult de 5 000 000 de lei, indiferent de numărul persoanelor păgubite într-un accident.

Trebuie de remarcat în acest sens că anterior modificării limitelor despăgubirii de asigurare acestea erau individualizate:

- pentru avariarea sau distrugerea de bunuri (500 000 de lei, indiferent de numărul persoanelor păgubite într-un accident);
- pentru indemnizații în caz de vătămări corporale sau deces (350 000 de lei – pentru fiecare persoană păgubită, dar nu mai mult de 700 000 de lei, indiferent de numărul persoanelor păgubite într-un accident) [9].

În asigurarea *Cartea Verde* nu se stabilesc sume asigurate, iar în caz de pagube materiale, deces sau vătămări corporale produse terților se acordă despăgubiri în conformitate cu legislația de răspundere civilă din țara în care s-a produs accidentul [10].

De asemenea, o reflectare a acestui principiu regăsim și în Legea cu privire la asigurări, nr.407 din 21.12.2006, care reprezintă, *inter alia*, un act normativ-cadru în domeniul asigurărilor; or, în conformitate cu art.15 alin.(5) din legea menționată *supra*, despăgubirea de asigurare nu poate depăși valoarea bunurilor la data producerii evenimentului asigurat și nici cuantumul prejudiciului real suportat.

Articolul 15 alin.(8) din Legea cu privire la asigurări, nr.407 din 21.12.2006, statuează că dacă pentru același bun sunt încheiate mai multe contracte de asigurare care, în ansamblu, depășesc valoarea reală a bunului, fiecare asigurător este obligat să plătească partea din prejudiciu egală cu raportul dintre suma asigurată prin contract și valoarea totală a sumelor asigurate prin toate contractele, fără ca asiguratul să poată încasa o despăgubire mai mare decât prejudiciul efectiv, consecință directă a riscului.

Mai mult ca atât, pentru asigurarea funcționalității la criteriile maxime a acestui principiu, legiuitorul stabilește, în mod expres, că asiguratul are obligația să declare existența unor alte asigurări pentru același bun la diferiți asigurători atât la încheierea contractului de asigurare, cât și pe parcursul executării lui.

Acest principiu joacă un rol important pentru condițiile de valabilitate a contractului de asigurare; or, părțile trebuie să cunoască limitele răspunderii.

Un alt principiu determinant pentru existența despăgubirii de asigurare ca și instituție de drept este *principiul achitării despăgubirii de asigurare indiferent de numărul cazurilor de accidente*. Studiind prevederile art.14 alin.(3) din Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006, constatăm că despăgubirile prevăzute de contractul de asigurare obligatorie de răspundere civilă auto se plătesc indiferent de numărul cazurilor de accidente care au avut loc în termenul de asigurare; important e ca despăgubirea de asigurare să nu depășească limita stabilită de legiuitor dintr-un caz asigurat.

Esența acestui principiu se află într-o legătură indisolubilă cu principiul cercetat anterior; or, despăgubirile de asigurare se achită indiferent de numărul cazurilor de accidente care au avut loc în termenul de asigurare, însă în limitele prevăzute de legislație și enunțate mai sus. Interconexiunea principiilor menționate stabilește efectiv condiții echitabile și certe atât pentru asigurați, cât și pentru asigurători, care sunt în conformitate cu principiul unanim cunoscut și garantat prin Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și libertăților fundamentale.

De menționat că în asigurarea de bunuri (facultativă) despăgubirea de asigurare se va achita până în limita sumei asigurate, indiferent dacă paguba rezultă dintr-un caz asigurat sau din câteva.

Principiul subsidiarității despăgubirii de asigurare. Acest principiu confirmă natura dualistă și complexă a despăgubirii de asigurare ca și instituție de drept. În conformitate cu art.14 alin.(5) din Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006, în cazul în care întinderea prejudiciului depășește limitele răspunderii stabilite de lege (care au fost menționate mai sus), păgubitul are dreptul, în conformitate cu legislația civilă în vigoare, să întenteze persoanei răspunzătoare de producerea accidentului o acțiune de recuperare a sumei care depășește aceste limite.

Justificarea acestui principiu constă în faptul că asiguratului i se creează pârghii legale efective și rezonabile prin care acesta să-și poată repara prejudiciul apărut ca urmare a survenirii cazului asigurat, dar a cărui întindere depășește limitele prevăzute de lege. Mai mult ca atât, această regulă este conformă pe deplin cu principiul securității raporturilor juridice, pe de o parte, și cu repararea justă și echitabilă a prejudiciului, pe de altă parte.

Conformitatea cu principiul securității raporturilor juridice se observă prin faptul că normele juridice ce se referă la posibilitatea asiguratului de a înainta o acțiune către persoana responsabilă de survenirea cazului asigurat și prevederile care se referă la respectarea limitelor asigurării sunt certe și previzibile, iar condițiile sunt expres stabilite de lege. Repararea justă și echitabilă a prejudiciului este dedusă din posibilitatea legală ce îi este acordată asiguratului pentru a înainta pretenții în privința persoanei responsabile de accident, pentru a nu-i compromite în esență dreptul la proprietate, asigurat de prevederile art.1 din Protocolul 1 la Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și libertăților fundamentale [11].

Un alt principiu, la fel de determinant, este *principiul achitării despăgubirii de asigurare doar în cazurile prevăzute de lege*. Acest principiu se regăsește în prevederile art.15 și 16 din Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006. De remarcat, în acest sens, că principiul achitării despăgubirii de asigurare în cazurile prevăzute de lege nu stipulează cazuri particulare în care asiguratorul va fi obligat la plata despăgubirii de asigurare. Dar, interpretând prevederile art.15 din lege, vom observa că acestea conturează în esență premisele și criteriile, cu caracter general, în care asiguratul va avea dreptul la primirea despăgubirii de asigurare.

Cu alte cuvinte, respectivele premise și condiții au în esență scopul de a stabili anumite limite și criterii previzibile și certe pentru care asiguratul va avea dreptul la repararea pagubelor de către asigurator prin achitarea unei despăgubiri de asigurare.

În aceeași ordine de idei, și art.16 din respectiva lege determină cazurile în care asiguratorul nu va achita despăgubire de asigurare.

Privite în cumul, aceste două prevederi normative caracterizează, dincolo de un dubiu rezonabil, eficacitatea și funcționalitatea la criterii maxime a principiului achitării despăgubirii de asigurare doar în cazurile prevăzute în mod expres de lege.

Principiul proporționalității este, de asemenea, un principiu fundamental al despăgubirii de asigurare. Anume acest principiu caracterizează menținerea echilibrului între interesele legitime ale părților contractului de asigurare, iar uneori și ale persoanei responsabile de survenirea cazului asigurat. Considerăm că acest principiu poate fi privit prin prisma a două versiuni: una în sens larg, iar cealaltă în sens îngust.

Manifestarea principiului proporționalității, în sens larg, constă în faptul că despăgubirea de asigurare este direct proporțională cu paguba. În asigurările de bunuri despăgubirea este oferită în dependență de valoarea bunului înainte de producerea daunei și de mărimea ei (totală sau parțială). Cu alte cuvinte, despăgubirea de asigurare se face în funcție de întinderea pagubei și de gradul de distrugere.

În cazul în care suma asigurată este inferioară valorii reale a autovehiculului (subasigurarea), despăgubirile sunt reduse corespunzător raportului de subasigurare. În acest caz, despăgubirea cuvenită este egală cu valoarea pagubei înmulțită cu raportul dintre suma asigurată și valoarea reală [12].

În cazul în care suma asigurată este superioară valorii reale a autovehiculului (supraasigurarea), despăgubirile sunt reduse corespunzător raportului de supraasigurare. În acest caz, despăgubirea cuvenită este egală cu valoarea pagubei înmulțită cu raportul dintre suma asigurată și valoarea reală.

Pe de altă parte, art.17 din Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006, configurează sensul principiului proporționalității despăgubirii de asigurare în domeniul auto în sens îngust. Această versiune a principiului proporționalității caracterizează cuantumul despăgubirii în caz de culpă comună. Astfel, în cazul în care părțile au provocat din culpă accidentul sau majorarea pagubei, fiecare dintre ele va fi obligată să compenseze numai partea din pagubă care îi este imputabilă. În acest caz, legiuitorul stabilește, fără echivoc, că întinderea răspunderii fiecărei părți pentru producerea accidentului de autovehicul va fi determinată prin acte și alte mijloace probatorii.

În cazul în care este imposibilă determinarea întinderii răspunderii fiecărei părți pentru accidentul produs, răspunderea se va stabili în cote egale, în funcție de numărul părților implicate în accident, fiecare având dreptul la despăgubire în proporția în care nu poartă răspundere de producerea accidentului.

În temeiul celor menționate, apreciem acest principiu ca o reflectare veritabilă a echității juridice. Constatăm că principiul proporționalității, pe de-o parte, garantează menținerea unui echilibru just între gradul de vinovăție, prejudiciul cauzat terțului, prejudiciul suportat și cuantumul despăgubirii de asigurare, iar, pe de altă parte, consolidează securitatea raporturilor juridice ca urmare a faptului că este reglementat de un cadru normativ previzibil sub toate aspectele, care facilitează în mod direct crearea unei practici uniforme.

Investigând aceste aspecte, considerăm că principiul proporționalității este într-o legătură extrem de strânsă cu individualizarea despăgubirii de asigurare; mai mult ca atât, pe alocuri proporționalitatea și individualizarea pot fi confundate.

Un exemplu elocvent referitor la aplicabilitatea efectivă a individualizării despăgubirii de asigurare se regăsește la determinarea despăgubirii de asigurare în cazul avarierii sau distrugerii autovehiculului – caz în care instanțele de judecată vor face distincție între mărimea despăgubirii de asigurare în cazul distrugerii bunului și mărimea despăgubirii de asigurare în cazul avarierii lui.

În cazul distrugerii autovehiculului, persoana păgubită va beneficia de o despăgubire de asigurare echivalentă valorii bunului, la data producerii cazului asigurat, iar în situația avarierii bunului despăgubirea va fi egală costului cheltuielilor necesare pentru restabilirea automobilului în situația în care acesta se afla până la producerea cazului asigurat (adică, în valoare egală cu cheltuielile de restabilire) [13].

Totuși, indiferent de situație, despăgubirea de asigurare în cazul asigurărilor din domeniul auto nu poate depăși:

- valoarea pagubei real suportate;
- diferența dintre valoarea autovehiculului de la data procedurii accidentului și valoarea rămasă conform actului de reevaluare, încheiat de către o unitate de specialitate;
- limita despăgubirii prevăzută de art.14 alin.(2), art.22 alin.(7) și de art.23 alin.(1) din Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006.

Principiul proporționalității despăgubirii de asigurare este interdependent de principiul general al integrității asigurărilor, adică nivelul despăgubirilor urmează să fie determinat cât mai aproape de valoarea reală a bunurilor asigurate, pentru ca aceste despăgubiri să permită refacerea bunurilor avariate sau distruse.

Un alt principiu fundamental al despăgubirii de asigurare din domeniul auto constă în natura juridică a acestuia. Articolul 6 alin.(4) din Legea cu privire la asigurări, nr.407 din 21.12.2006, conturează chintesența principiului, conform căruia *despăgubirea de asigurare se plătește de către asigurător în bani*. Totuși, trebuie să recunoaștem că acest principiu nu are un caracter absolut, iar derogări de la regula generală, conform căreia despăgubirea de asigurare urmează a fi achitată în bani, este în principiu posibilă, dar condiționată de acordul scris al asiguratului. Astfel, derogarea de la principiul enunțat se manifestă în particular prin compensarea prejudiciului – prin restabilirea sau repararea bunurilor. Conform prevederilor art.6 alin.4 din Legea cu privire la asigurări, nr.407 din 21.12.2006, compensarea prejudiciului prin restabilirea sau repararea bunurilor, prin prestarea de servicii se permite doar cu acordul scris al asiguratului.

Principiul caracterului coercitiv (sanționator) al despăgubirii de asigurare este un alt principiu esențial, care facilitează elucidarea naturii juridice a despăgubirii de asigurare ca și instituție de drept privat.

Manifestarea legală a acestui principiu o regăsim la art.6 alin.(6) din Legea cu privire la asigurări, nr.407 din 21.12.2006, prin care se stabilește că în caz de încălcare a termenului de plată a despăgubirii de asigurare din vina asigurătorului, acesta va plăti asiguratului, beneficiarului asigurării și/sau păgubitului, pentru fiecare zi de întârziere, penalitate de 0,1% din suma despăgubirii de asigurare. Esența acestui principiu constă în faptul că penalitatea în această situație reprezintă un mecanism efectiv complex, fără un caracter excesiv sau derizoriu, și care duce la dezdăunarea integrală a creditorului și, totodată, asigură sancționarea rezonabilă a debitorului. Astfel, în esență, respectivul principiu confirmă o dată în plus caracterul complex al despăgubirii de asigurare ca și instituție de drept privat.

În aceeași ordine de idei, *principiul insesizabilității despăgubirii de asigurare în asigurările de răspundere civilă* reprezintă un principiu crucial în determinarea și conturarea despăgubirii de asigurare ca și instituție de drept. Deducem acest principiu din interpretarea logică a art.16 alin.(6) din Legea cu privire la asigurări, nr.407 din 21.12.2006, care presupune că asigurătorul plătește nemijlocit celui păgubit despăgubire (care nu poate fi urmărită de creditorii asiguratului) în măsura în care acesta nu a fost despăgubit de asigurat.

Eficacitatea și importanța unei astfel de reglementări se regăsește în faptul că despăgubirea de asigurare are un scop special, și anume: de compensare și dezdăunare a pagubelor provocate prin survenirea cazului asigurat. În acest sens, legiuitorul a ales opțiunea prin care despăgubirea de asigurare primită de persoana păgubită de la asigurător să nu poată fi urmărită de către creditorii primului.

În același fâgaș, acest principiu reprezintă o excepție de la art.27 CC RM, care stabilește că persoana fizică răspunde pentru obligațiile sale cu tot patrimoniul său, cu excepția bunurilor care, conform legii, nu pot fi urmărite. Or, în conformitate cu art.288 alin.(5) CC RM, banii reprezintă o categorie specială de bunuri care, datorită priorităților lor deosebite, sunt un echivalent general al tuturor celorlalte bunuri și constituie un instrument general al schimbului.

Efectul unei astfel de prevederi legale prin care se interzice urmărirea despăgubirii de asigurare în cazul asigurărilor de răspundere civilă se manifestă, în mod evident, în inaplicabilitatea urmăririi bunurilor în legătură cu obligațiile persoanei.

Prin urmare, principiul în cauză reprezintă un impediment veritabil pentru un creditor să poată solicita și în cele din urmă executa în mod silit suma primită de debitor (asigurat) cu titlu de despăgubire de asigurare.

Principiul subrogației. Potrivit acestui principiu, asigurătorul se subrogă în toate drepturile asiguratului sau beneficiarului asigurării, contra celor răspunzători de producerea pagubei în limita despăgubirii plătite.

„Operațiunea juridică prin care toate drepturile creditorului se transmit asupra celui care plătește sau care este terț față de raportul inițial dintre creditor și debitor poartă numele de subrogație (înlocuire)” [14].

Subrogarea o regăsim în prevederile art.1329 CC RM, unde se indică exhaustiv că asigurătorul care a plătit despăgubirea de asigurare preia, în limitele acestei sume, dreptul la creanță pe care asiguratul sau o altă persoană care a încasat despăgubirea de asigurare îl deține în raport cu terțul responsabil de producerea pagubei, dacă legea sau contractul nu prevede altfel. Prin subrogare, asigurătorul exercită acțiunea în nume propriu, ca titular al dreptului asupra creanței, respectiv acțiunea pe care asiguratul ar fi intentat-o împotriva autorului pagubei. Asigurătorul va beneficia de toate avantajele asiguratului.

Asigurătorul, fiind subrogat în drepturile asiguratului, are sarcina de a proba culpa terțului în producerea pagubei. Dacă asiguratul a intentat acțiune judiciară contra terțului vinovat, asigurătorul poate substitui asiguratul în orice fază a procesului. Dacă indemnizația plătită de asigurător este mai mică decât valoarea prejudiciului, există posibilitatea ca asiguratul să recupereze contravaloarea pagubei atât de la asigurător, cât și de la terțul răspunzător.

Spre exemplu, dacă X, conducând în mod neglijent un autovehicul, lovește camionul lui Y, asigurătorul poliței de asigurare auto (CASCO) cumpărată de Y va acoperi cheltuielile de reparație a camionului, deoarece polița acoperă avariile aduse camionului. Cu toate acestea, asigurătorul lui Y va încerca, cel mai probabil, să recupereze costurile de la X, pe motiv că acesta se face vinovat de producerea coliziunii (sau de la asigurătorul de răspundere civilă al lui X, care va plăti în interesul lui). Din moment ce asigurătorul lui Y l-a despăgubit pe acesta, asigurătorul se subrogă în drepturile lui Y asupra lui X – drepturile anterioare ale lui Y privind despăgubirea sunt acum drepturile asigurătorului său. Procesul de recuperare de la persoana vinovată (sau de la asigurătorul acesteia) a sumelor plătite este cunoscut ca și subrogație.

Elementele principale ale subrogației sunt:

- partea care revendică drepturile subrogației trebuie să fie cea care a plătit prima despăgubirea;
- partea care revendică subrogația nu reprezintă un simplu voluntar, ci are obligația legală de a plăti despăgubirea;
- partea care revendică subrogația este răspunzătoare indirect pentru plata despăgubirii;
- o terță parte este răspunzătoare direct pentru plata despăgubirii.

Prin exercitarea subrogației de către partea care a revendicat acest drept nu se încalcă prevederile legale.

Totodată, este de menționat că legiuitorul a prevăzut la art.29 din Legea nr.414 din 22.12.2006 opt cauze în care asigurătorul are dreptul de a se adresa în regres față de persoana responsabilă de cauzarea de prejudicii după ce achită despăgubirea de asigurare terțului păgubit.

Principiul interesului asigurabil. Condiția de bază a oricărui contract de asigurare o constituie interesul asigurabil. Contractantul sau asiguratul trebuie să aibă o relație particulară în legătură cu obiectul asigurat și aceasta poate fi: proprietatea, viața sau răspunderea pe care acesta dorește să le asigure. Dacă această relație lipsește, atunci este imposibilă legalitatea contractului, ducând la anularea sau imposibilitatea aplicării lui, în funcție de natura asigurării.

O persoană are un interes asigurabil, dacă în urma producerii unui eveniment supus asigurării ar putea suporta o pierdere financiară sau orice alt prejudiciu. Deși pot fi mai multe persoane cu un interes asigurabil, doar persoanele asigurate pot fi despăgubite.

Pentru a fi asigurabil, un interes trebuie să fie economic, evaluabil în bani și, desigur, să existe în momentul încheierii contractului.

Obiectul asigurării poate fi reprezentat de orice formă de proprietate sau eveniment ce poate duce la pierderea unui drept legal sau la crearea unei obligații față de terț. De exemplu, obiecte ale asigurărilor de bunuri pentru riscul de incendiu pot fi: mijloacele de transport; în asigurările de răspundere civilă, obiectul îl reprezintă răspunderea față de terți pentru pagube materiale sau afectări corporale.

Este de remarcat că în contractul de asigurare nu se asigură cele prezentate mai sus, ci interesul comercial, patrimonial al asiguratului față de obiectul asigurării.

Obiectul contractului de asigurare este, *de facto*, numele dat interesului financiar pe care o persoană îl are în legătură cu obiectul asigurării.

Interesul asigurabil este interesul ce se naște din raporturile unei persoane cu privire la un anumit bun ce poate fi asigurat. Interesul asigurabil reprezintă valoarea bănească a bunului expusă pierderii sau valoarea patrimonială care poate fi pierdută pentru asigurat sau beneficiar ca urmare a producerii evenimentului asigurat.

Condițiile esențiale pentru existența unui interes asigurabil sunt:

- în cazul pierderii sau degradării unui bun, asiguratul să sufere o daună ce poate fi evaluată în bani;
- bunul menționat trebuie să constituie obiectul asigurării de bunuri;
- asiguratul să aibă un interes patrimonial cu privire la bunul asigurat; cu alte cuvinte, asiguratul trebuie să aibă o relație directă, recunoscută legal, cu obiectul asigurării, astfel încât să aibă de suferit în urma distrugerii acestuia.

Regula generală în asigurările de bunuri este ca interesul asigurabil să existe atât în momentul încheierii asigurării, cât și în momentul producerii riscului asigurat. În caz contrar, contractul de asigurare este nul de drept.

De regulă, interesul asigurabil decurge din statutul de proprietar al persoanei care are intenția să-și asigure bunul. Totuși, cu excepția proprietarului bunului, există și alte persoane care pot avea un interes asigurabil, în situații cum ar fi:

✓ *Proprietatea comună.* Spre exemplu, o persoană care deține în comun cu una sau mai multe persoane un mijloc de transport are dreptul legal de a asigura bunul respectiv la întreaga valoare. În caz de distrugere totală a bunului asigurat, persoana respectivă va beneficia de despăgubire doar în limita dreptului său de proprietate. Dacă încasează valoarea totală a despăgubirii, aceasta va fi obligată să ofere celorlalte persoane partea ce li se cuvine din despăgubire.

✓ *Proprietatea gajată.* În cazul unui contract de gaj, au un interes asigurabil atât debitorul gajist, în calitate de proprietar, cât și creditorul gajist, în calitate de creditor. De regulă, în asemenea cazuri se încheie o asigurare în numele proprietarului, însă ca beneficiar al despăgubirii de asigurare figurează creditorul gajist.

✓ *Proprietatea închiriată.* Chiriașul nu este obligat să încheie un contract de asigurare a proprietății închiriate în numele și pe contul proprietarului. Totuși, în cazul în care utilizează bunul în interes propriu, este obligat să încheie o astfel de asigurare; el o face în numele și în folosul propriu, neputând pretinde încasarea despăgubirilor în urma producerii unui risc asigurat. El poate doar să pretindă proprietarului restituirea primelor de asigurare sau să fie inclus în contract ca beneficiar al despăgubirii de asigurare.

Necesitatea existenței interesului asigurabil este condiționată de următoarele trei argumente relevante:

- 1) pentru a preveni acțiunile speculative;
- 2) pentru a reduce pagubele intenționate;
- 3) pentru a sprijini principiile despăgubirii de asigurare.

Trebuie de remarcat că interesul asigurabil în asigurarea de bunuri și de răspundere civilă are următoarele caracteristici distincte:

- asiguratul este cel care are un interes asigurabil;
- interesul asigurabil trebuie să existe în momentul producerii pagubei;
- diverse relații ce dau naștere la interese asigurabile.

Interesele asigurabile în cazurile de răspundere civilă sunt ceva mai puțin evidente. Totuși, legislația americană stabilește că orice entitate are un interes asigurabil față de un eveniment care poate determina o obligație pentru acea entitate. Interesele asigurabile ce au la bază o obligație legală potențială nu decurg din dreptul de proprietate. Acestea sunt determinate de faptul că asiguratului i se pot impune de către judecată despăgubiri pentru daune sau prejudicii rezultate dintr-un eveniment asigurat [15].

Principiul bunei-credințe. La contractarea unei asigurări, asiguratul poate cunoaște în detaliu condițiile de asigurare înainte de a încheia asigurarea, în timp ce asigurătorul este dezavantajat, necunoscând toate aspectele materiale privind riscurile la care este expus obiectul asigurării. Doar cel care solicită asigurarea este în măsură să cunoască toate datele relevante despre risc. Se consideră astfel că încrederea și corectitudinea sunt fundamentale în asigurare. De aceea, este datoria asiguratului să-l informeze pe asigurător, nu neapărat la solicitarea acestuia, despre toate circumstanțele materiale privind riscul.

Principiul bunei-credințe poate fi definit ca fiind datoria pozitivă a asiguratului de a informa voluntar și complet asupra tuturor faptelor materiale privind riscul propus spre asigurare, „chiar dacă subasigurătorul sau asigurătorul întrebă sau nu” [16].

Există anumite fapte care sunt presupuse a fi cunoscute de asigurător și, ca atare, nu intră în categoria celor ce trebuie aduse, în mod special, la cunoștința asigurătorului. Printre acestea sunt:

- reglementările legale, știindu-se că în nicio circumstanță nu se poate invoca necunoașterea legilor;
- fapte de notorietate, pe care asigurătorul se presupune că le cunoaște;
- fapte care diminuează sau agravează riscul (dotarea sau lipsa sistemelor de alarmă a mijlocului de transport);
- fapte materiale, vizibile în mod clar, pe care orice evaluator de risc le-ar fi cunoscut;
- fapte acoperite de condițiile de asigurare;
- fapte pe care asiguratul nu are posibilitatea să le cunoască.

De exemplu, fapte materiale relevante în evaluarea corectă a riscului pot fi în asigurările de bunuri – natura și valoarea mijlocului de transport asigurat, iar în asigurarea obligatorie – faptul că autovehiculul va fi condus și de alte persoane decât proprietarul.

Principiul contribuției (coparticipării la despăgubire). Contribuția constă în dreptul societății de asigurări de a solicita altei societăți de asigurări, răspunzătoare în mod similar, o contribuție, nu neapărat egală, pentru o daună suferită de un asigurat în vederea coparticipării la acoperirea despăgubirii convenite asiguratului, inclusiv costurile aferente.

Contribuția apare atunci când asiguratul are două asigurări pentru același bun. Ca și subrogarea, contribuția se aplică în exclusivitate la asigurările de bunuri și la cele de răspundere civilă.

Aplicarea contribuției necesită îndeplinirea următoarelor condiții:

- sunt în vigoare două sau mai multe contracte de asigurare obligatorie de răspundere civilă auto sau asigurare facultativă;
- toate acoperă aceleași riscuri care pot genera pagube;
- toate acoperă același interes al aceluiași asigurat;
- toate sunt în vigoare în același timp.

De menționat că asigurarea trebuie să fie din aceeași clasă (grupă) de asigurări. Acest principiu nu se răsfrânge asupra situației în care proprietarul bunului deteriorat are dreptul de a pretinde desdăunarea de la asigurătorul de răspundere civilă al persoanei vinovate de cauzarea de prejudicii (survenirea cazului asigurat), dar concomitent deține și dreptul de a se adresa asigurătorului său pe marginea asigurării facultative pe care o deține. În acest caz, conform prevederilor art.22 alin.(11) din Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006, dacă la data producerii accidentului de autovehicul persoana păgubită are în vigoare un contract de asigurare de bunuri pentru bunurile avariate sau distruse prin accidentul de autovehicul, posesorul unor astfel de bunuri va fi despăgubit în temeiul aceluși contract.

Principiul „causa proxima” reprezintă o cauză activă și efectivă, care declanșează un flux de evenimente ce determină o pierdere, fără intervenția a niciunei forțe care a început sau a funcționat activ, provenită dintr-o sursă nouă și independentă [17].

Causa proxima este prima sub aspectul efectului și al momentului în care s-a produs. Ea reprezintă o cauză dominantă, efectivă și activă, respectiv trebuie considerată o cauză imediată și nu una îndepărtată. O cauză activă și eficace presupune existența unei legături directe între cauză și efect. Dacă vor exista mai multe cauze, cauza proximă va fi cauza cea mai puternică sau dominantă care a contribuit la producerea prejudiciului.

Pot exista mai multe cauze care duc la producerea unui prejudiciu. Astfel, se poate vorbi despre un flux de evenimente, rareori existând un singur eveniment, izolat, cauzator de pagube. Asigurătorul răspunde pentru orice daună produsă doar în ceea ce privește riscurile ce sunt acoperite prin contract. Deci, pentru a fi despăgubită, pierderea trebuie să rezulte dintr-un risc asigurat sau trebuie să fie rezultatul unui flux de evenimente ca urmare a unui risc asigurat.

Un eveniment poate fi determinat de două sau mai multe cauze concurente independente una de cealaltă sau care se pot produce în același timp, contribuind la producerea daunei. Spre exemplu, un automobil asigurat a fost reparat pentru careva defecte tehnice; drept rezultat, s-a produs un scurtcircuit și automobilul a fost distrus de incendiul izbucnit de la acest scurtcircuit. Prejudiciul este determinat de ambele motive: atât de incendiul propriu-zis, cât și de serviciile necalitative prestate.

Este foarte important a cunoaște natura riscurilor în legătură cu cauza proximă. Privind daunele, acestea se pot produce ca urmare a trei categorii de evenimente:

- riscuri asigurate, expres menționate în poliță;
- riscuri exceptate sau excluse, menționate în cuprinsul contractului ca fiind excluse fie drept cauză, fie drept efect al riscurilor asigurate;
- riscuri neasigurate sau alte riscuri nementionate în poliță.

Concluzii

Principiile despăgubirii de asigurare sunt valorificate prin caracteristici individuale, dar care, privite în ansamblu, soluționează sarcina propusă de despăgubirea de asigurare.

Astfel, principiile determină corectitudinea calculării și achitării despăgubirii de asigurare, volumul căreia, în mod direct, influențează asupra întregii economii, și anume: asupra creșterii sau diminuării primei de asigurare a anului de referință.

Principiile despăgubirii de asigurare determină limitele legale ale despăgubirii de asigurare, care permite menținerea unui echilibru între interesele și obligațiile asigurătorului, asiguratului și beneficiarului. În caz contrar, părțile s-ar putea ciocni de cazurile în care asigurătorul refuză achitarea despăgubirii de asigurare din motive neîntemeiate, ori asiguratul să solicite nejustificat achitarea despăgubirii de asigurare, ori asigurătorul să achite o despăgubire disproporționată de mărimea prejudiciul real cauzat, de valoarea bunului asigurat sau de mărimea primei de asigurare achitate.

De asemenea, constatăm că principiile despăgubirii de asigurare statuează faptul că despăgubirea de asigurare este o consecință care are drept scop desdăunarea, compensarea, suferită de către terțul păgubit, asigurat și/sau beneficiar și nu poate fi privită ca o sancțiune asiguratului pentru fapta comisă.

Principiile despăgubirii de asigurare garantează persoanei păgubite compensarea cheltuielilor neacoperite de despăgubirea de asigurare din contul persoanei vinovate.

Ca urmare, menționăm că principiile despăgubirii de asigurare ocupă un loc extrem de important în configurarea naturii juridice a despăgubirii de asigurare ca instituție fundamentală a dreptului civil, care, aplicate *per ansamblu*, determină caracterul complex al despăgubirii de asigurare.

Referințe:

1. BOTNARI, E. *Principiile dreptului: aspecte teoretico-practice*. Chișinău: 2004. 54 p.
2. MIHAI, GH., MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: ALL Beck, 1997. 119 p.
3. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a legislației în domeniul asigurărilor obligatorii și facultative a transportului auto*, nr.11 din 16 decembrie 2013, pct.10.
4. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: ALL Beck, 2002. 104 p.
5. BOTNARI, E. *Op. cip.*
6. CONSTANTINESCU, L.J. *Tratat de drept comparat. Vol.II: Metoda comparativă*. București: ALL Educațional, 1998. 320 p.
7. Legea cu privire la asigurări, nr.407 din 21.12.2006 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.47-49.
8. Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.11.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.32-35.
9. Legea pentru modificarea și completarea Legii nr.414-XVI din 22 decembrie 2006 cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.239 din 29.12.15 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.25-30.
10. DRĂGHICI, M. *RCA versus CASCO*. București: C.H. Beck, 2011. 32 p.
11. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, nr.1950 din 04.11.1950. A intrat în vigoare la 03 septembrie 1953. În: *Tratate Internaționale la care Republica Moldova este parte*, 1998, nr.1.
12. JOANDREA-MOGA, P.D. *Contractul internațional de asigurare CASCO*. București: Universul Juridic, 2011. 416 p.
13. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a legislației în domeniul asigurărilor obligatorii și facultative a transportului auto*, nr.11 din 16 decembrie 2013, pct.41.
14. NEGRU, T. *Asigurări: Ghid de asigurare*. București: ALL Beck, 2006. 25 p.
15. CONSTANTINESCU, D.A. *Tratat de asigurări. Vol.1*. București: Editura Economică, 2004. 61 p.
16. BISTRICEANU, GH.D. *Asigurări și reasigurări în România*. București: Editura Universitară, 2006. 265 p.
17. CIUREL, V. *Asigurări și reasigurări: abordări teoretice și practice interne*. București: ALL Beck, 2000. 186 p.

Prezentat la 30.09.2017

CZU: 343.341:344.131.8: 355.424

ACTUL TERORIST SĂVÂRȘIT CU APLICAREA ARMELOR DE FOC SAU A SUBSTANȚELOR EXPLOZIVE (lit.c) alin.(2) art.278 CP RM)

Violeta M. COJOCARU

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul studiu sunt analizate particularitățile actului terorist săvârșit cu aplicarea armelor de foc și a substanțelor explozive. Se ajunge la concluzia că la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM este consemnată o variantă-tip de infracțiune, nu însă o circumstanță agravantă atașabilă infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.278 CP RM. Se arată că săvârșirea actului terorist cu aplicarea altor arme decât a celor de foc, precum și a obiectelor folosite în calitate de armă pot forma mijloace de săvârșire a actului terorist prevăzut la alin.(1) art.278 CP RM. Se argumentează că în ipoteza în care realizarea manipularilor ilegale cu arme de foc sau cu substanțe explozive constituie o contribuție la săvârșirea unei infracțiuni cu caracter terorist, cele comise sunt pasibile de răspundere penală în baza alin.(3) art.279¹ CP RM. Se arată că în legislațiile penale ale majorității statelor ex-sovietice (cu excepția Kârgâzstanului și Kazahstanului) lipsește diferențierea răspunderii penale pentru săvârșirea exploziei cu utilizarea substanțelor explozive și provocarea exploziei prin utilizarea altor mijloace. În final, este înaintată propunerea *de lege ferenda* de a fi exclusă lit.c) din alin.(2) art.278 CP RM.

Cuvinte-cheie: act terorist, armă de foc, explozie, incendiu, substanțe explozive, tragere din armă, studiu comparat.

THE TERRORIST ACT COMMITTED WITH APPLICATION OF FIREARMS OR EXPLOSIVE SUBSTANCES (lett.c) para.(2) art.278 PC RM)

In this study there are analyzed the particularities of terrorist act committed with application firearms and explosive substances. It is concluded that in lett.c) para.(2) art.278 PC RM is provides a type-variant of offense, but not an aggravating circumstance attaching to the offense referred to in para.(1) art.278 PC RM. It is shown that committing the terrorist act with the use of weapons other than firearms, as well as objects used as weapons may constitute means of committing the terrorist act referred to in para.(1) art.278 PC RM. It is argued that if the illegal manipulation of firearms or explosives substances constitutes a contribution to committing a terrorist offense, those committed are liable to criminal liability under para.(3) art.279¹ PC RM. It is shown that the criminal legislation of most ex-soviet states (except Kyrgyzstan and Kazakhstan) lacks the differentiation of criminal liability for the committing the explosion by the use of explosive substances and the provocation of the explosion by other means. Finally, it is proposed to exclude lett.c) para.(2) art.278 PC RM.

Keywords: terrorist act, firearm, explosion, fire, explosive substances, shooting from weapon, comparative study.

Introducere

La lit.c) alin.(2) art.278 CP RM este consemnată o variantă-tip de infracțiune, nu însă o circumstanță agravantă atașabilă infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.278 CP RM [1]. Remarcabile sunt argumentele aduse de S.Brînza și V.Stati în acest sens: „... în una din modalitățile sale normative, infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.278 CP RM presupune provocarea unei explozii ori a unui incendiu sau săvârșirea altei asemenea fapte care creează pericolul de a cauza moartea ori vătămarea integrității corporale sau a sănătății, daune esențiale proprietății sau mediului ori alte urmări grave. Însă, în contextul infracțiunii specificate la alin.(1) art.278 CP RM, provocarea unei explozii ori a unui incendiu presupune recurgerea nu la mijloace oarecare, ci la mijloace ca gaz natural, clor, amoniac, abur sub presiune, substanțe inflamabile etc. Ea nu poate presupune aplicarea armelor de foc sau a substanțelor explozive. În caz contrar, răspunderea se va aplica potrivit lit.c) alin.(2) art.278 CP RM. Reiese că ipoteza de la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM nu se poate suprapune ipotezei de la alin.(1) art.278 CP RM, pentru că s-ar exclude reciproc” [2, p.522]. Într-adevăr, pentru a fi considerată drept circumstanță agravantă, lit.c) alin.(2) art.278 CP RM trebuie să conțină un semn circumstanțial care să nu excludă alte semne din cadrul variantei-tip. Pentru componenta agravantă de infracțiune este caracteristic faptul că semnele din cadrul componentei de bază rămân a fi prezente. În opinia lui St.Copețchi și Ig.Hadîrca, componentele de infracțiune cu circumstanțe agravante sunt componentele de infracțiune care, pe lângă semnele de bază (desprinse din cadrul componentelor de bază), conțin și unele semne obiective și subiective suplimentare în raport cu cele de bază, care au rolul de a agrava răspunderea penală [3, p.69]. La rândul său, R.V. Cerepenikov enunță: „Componentele calificative se formează prin adăugarea la componenta de bază a unui semn suplimentar. Așadar, la totalitatea semnelor obligatorii ale componentei de infracțiune

de bază se adaugă un semn suplimentar, prevăzut de alineatul doi, trei sau patru al articolului respectiv, în rezultatul căruia semnele obligatorii în textul componentei calificative sunt întotdeauna mai multe decât în cel al componentei de bază. În așa fel se constituie componentele calificative de infracțiune" [4, p.21]. Tot așa, L.L. Kruglikov și O.E. Spiridonova consemnează că semnele circumstanțiale (calificative) sunt semne suplimentare în raport cu cele înscrise în cadrul componentei de bază [5, p.88-89]. Nu în ultimul rând, în doctrină se susține că în cazul concurenței dintre o normă generală și una specială se mărește numărul semnelor ce caracterizează faptele infracționale care urmează a fi încadrate potrivit normei speciale [6, p.33]. Extrapolând afirmațiile de mai sus la cercetarea de față, ajungem la concluzia că norma de la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM nu cuprinde un semn circumstanțial, aceasta deoarece semnul inserat la această normă nu apare pe post de supliment la componenta de bază. Însă, acest lucru este definitoriu pentru componenta agravată. În realitate, semnul înscris la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM înlătură un alt semn din cadrul componentei de bază, dar nu se alătură la acesta. *In concreto*, utilizarea substanțelor explozive la provocarea exploziei sau incendiului înlătură faptul provocării exploziei prin utilizarea altor mijloace, gen: gaz natural, amoniac etc. În cele din urmă, ajungem la concluzia că diferența dintre actul terorist prevăzut la alin.(1) art.278 CP RM, atunci când acesta apare în modalitatea de provocare a exploziei sau a incendiului, și actul terorist consemnat la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM rezidă în mijloacele folosite la săvârșirea infracțiunii.

După această incursiune introductivă vom scoate în evidență aspectele juridico-penale ale actului terorist specificat la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM.

Rezultate și discuții

1. Din textul normei inserate la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM aflăm că armele de foc și substanțele explozive apar pe post de semn constitutiv al componentei de infracțiune. Până la definirea respectivilor termeni, preliminar, consemnăm că doar arma de foc poate să figureze pe post de mijloc de săvârșire a actului terorist prevăzut la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM. Alte tipuri de arme decât cele de foc nu pot fi privite în această postură. În plan comparat, în corespundere cu art.323 din Codul penal al Georgiei [7], art.258 din Codul penal al Ucrainei [8], lit.f) alin.(2) art.328A din Codul penal al Maltei [9], pct.5 alin.(1) art.447 din Codul penal al Muntenegrului [10], lit.f) alin.(5) art.201 din Codul penal al Bosniei și Herțegovinei [11], lit.e) alin.(1) art.108 din Codul penal al Sloveniei [12], art.319 din Codul penal al statului Peru [13], orice armă (nu doar cea de foc) poate să apară pe post de mijloc de săvârșire a actului terorist. În acord cu art.214.2.3 din Codul penal al Republicii Azerbaidjan [14] și cu pct.2) alin.(2) art.255 din Codul penal al Kazahstanului [15], nu doar arma de foc, ci și obiectele folosite în calitate de armă pot constitui mijloc de săvârșire a actului terorist. În corespundere cu legislația penală a Republicii Moldova, alte arme decât cele de foc (de exemplu, armele albe etc.), precum și obiectele folosite în calitate de armă pot forma mijloace de săvârșire a actului terorist prevăzut la alin.(1) art.278 CP RM. Sintagma „alte fapte” din conținutul normei enunțate permite atribuirea la această categorie a înjunghierilor sau a altor acțiuni similare săvârșite prin intermediul mijloacelor sus- indicate.

De asemenea, potrivit legislației Kazahstanului, dispozitivele explozive pot să apară pe post de mijloc de săvârșire a actului terorist. În conformitate cu pct.2) alin.(2) art.226 din Codul penal al Kârgâzstanului [16], în această postură pot să apară, inclusiv, munițiile, substanțele otrăvitoare și cele radioactive. Substanțele radioactive constituie mijloc de săvârșire a actului terorist și în corespundere cu lit.6) alin.(3) art.179 din Codul penal al Tadjikistanului [17], cu lit.a) alin.(3) art.205 din Codul penal al Federației Ruse [18], precum și cu pct.2 alin.(3) art.217 din Codul penal al Armeniei [19].

Fără tăgadă, utilizarea substanțelor otrăvitoare și a celor radioactive la săvârșirea actului terorist comportă grad prejudiciabil sporit, motiv pentru care venim cu sugestia de a fi agravată răspunderea penală pentru săvârșirea actului terorist prin folosirea unor asemenea mijloace. Mai mult, recomandăm legiuitorului să incrimineze într-o normă distinctă săvârșirea actului terorist nu doar prin utilizarea substanțelor otrăvitoare și a celor radioactive, ci și prin folosirea armelor biologice, chimice, nucleare sau a altor tipuri de arme de distrugere în masă. *In concreto*, propunem instituirea în alin.(3) art.278 CP RM a unei noi litere – b¹, care să sancționeze săvârșirea actului terorist prin utilizarea mijloacelor sus- indicate. Sub aspect comparat, modelele legislative care să ofere soluții similare sunt suficiente. Astfel, actul terorist săvârșit prin utilizarea mijloacelor enunțate este prevăzut la lit.b) alin.(2) art.232 din Codul penal al Georgiei, la pct.2) alin.(3) art.217 din Codul penal al Armeniei, la pct.2) alin.(2) art.226 din Codul penal al Kârgâzstanului, la lit.6) alin.(3) art.179 din Codul penal al Tadjikistanului, la art.88 din Codul penal al Letoniei [20], la pct.4) alin.(1) Secțiunea 1 „Infracțiuni săvârșite cu intenție

teroristă" din Capitolul 34(a) „Infrațiuni teroriste” din Codul penal al Finlandei [21], la pct.4 art.421-1 din Codul penal al Franței [22], la lit.f) alin.(2) art.328A din Codul penal al Maltei, la pct.5) alin.(1) art.447 din Codul penal al Muntenegrului, la lit.f) alin.(5) art.201 din Codul penal al Bosniei și Herțegovinei, la pct.5) alin.(1) art.391 din Codul penal al Serbiei [23], la lit.e) alin.(1) art.108 din Codul penal al Sloveniei.

Instituirea unui asemenea model incriminator este mai mult ca necesară din următoarele raționamente: a) actele teroriste reprezintă infrațiuni de masă, motiv pentru care, în vederea înspăimântării populației și, implicit, a satisfacerii cerințelor înaintate, făptuitorii pot utiliza arme de distrugere în masă; b) la nivel internațional se atestă o dezvoltare fulminantă a armelor biologice, chimice și, mai ales, a celor nucleare, acestea constituind un pericol serios pentru societate; c) utilizarea substanțelor otrăvitoare, a celor radioactive, a armelor biologice, a celor chimice, precum și a armelor nucleare poate duce la pierderi omenești în proporții colosale.

2. După această digresiune, în continuare vom defini noțiunile „substanțe explozive” și „armă de foc”. Cadrul legal național nu conține o definiție a noțiunii „substanțe explozive”. Acest lucru este pus pe seama doctrinei, care definește „substanțele explozive” ca fiind combinațiile chimice sau amestecurile de substanțe, susceptibile să declanșeze o reacție chimică rapidă, care este însoțită de degajarea unei mari cantități de energie termică și de formarea de gaze (de exemplu, trinitrotoluen (trotil), tetril, hexogen, nitroglicerină, dinamită, RDX, PETN, HMX etc.) [2, p.283, 528; 24, p.433; 25, p.127; 26, p.530-531].

În funcție de impactul negativ asupra mediului și parametrii distrugerilor, doctrina de specialitate distinge următoarele tipuri de explozii provocate prin utilizarea substanțelor explozive: de mică putere (mai puțin de 50 gr. trotil), slabă (de la 50 la 1000 gr. trotil), medie (de la 1 la 10 kg trotil), puternică (de la 10 la 100 kg trotil) și foarte puternică (mai mult de 100 kg trotil) [27, p.27]. Pentru a încadra fapta potrivit art.278 CP RM nu interesează dacă explozia este una medie, puternică etc.

În alt registru, potrivit art.2 din Legea Republicii Moldova cu privire la regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă, nr.130 din 08.06.2012 [28], prin *armă de foc* se înțelege arma portabilă cu țevă care poate arunca, este concepută să arunce sau poate fi transformată să arunce alică, un glonț ori un proiectil prin acțiunea unui combustibil de propulsie. Se consideră că un obiect poate fi transformat pentru a arunca o alică, un glonț sau un proiectil prin acțiunea unui combustibil de propulsie dacă are aspectul unei arme de foc și, ca urmare a construcției sale ori a materialului din care este confecționat, poate fi transformat în acest scop. În sensul acestei legi, în definiția armelor de foc nu sunt incluse armele prevăzute la categoriile C și D din anexa nr.1. Cu alte cuvinte, nu constituie arme de foc și, deci, nu pot fi catalogate drept mijloace de săvârșire a actului terorist consemnat la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM: a) *armele care fac obiectul declarării* (armele scurte sau lungi cu propulsie cu aer comprimat care, pentru aruncarea proiectilului, folosesc forța de expansiune a aerului comprimat sau a gazelor sub presiune cu energia la gura țevii mai mare de 7,5 J, poziția tarifară NM RM 9304 00 000; armele scurte (pistol sau revolver) confecționate special pentru a împrăștia gaze nocive, iritante sau de neutralizare, poziția tarifară NM RM 9304 00 000; armele de asomare, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; armele cu tranchilizante, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; dispozitivele destinate pescuitului cu harpon, poziția tarifară NM RM 9501; arbațele și arcurile destinate tirului sportiv, precum și săgețile aferente, poziția tarifară NM RM 9502; pistoalele de semnalizare, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; armele vechi, poziția tarifară NM RM 9303 10 000) și b) *alte arme nesupuse autorizării* (armele scurte sau lungi cu propulsie cu aer comprimat care, pentru aruncarea proiectilului, folosesc forța de expansiune a aerului comprimat sau a gazelor sub presiune cu energia la gura țevii mai mică de 7,5 J, poziția tarifară NM RM 9304 00 000; armele dezactivate, poziția tarifară NM RM 9304 00 000; pistoalele de start folosite în competițiile sportive, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; arme cu cartușe de tip Flobert, cu energia la gura țevii mai mică de 7,5 J, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; armele de recuzită, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; armele concepute în scopuri de salvare, cu condiția ca acestea să nu poată fi folosite decât în astfel de scopuri, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; armele albe, poziția tarifară NM RM 9307 00 000; dispozitivele industriale, poziția tarifară NM RM 8205 59 300; dispozitive electroșoc, poziția tarifară NM RM 9304 00 000; spray-urile cu gaze lacrimogene sau iritante, poziția tarifară NM RM 9304 00 000).

Per a contrario, în sensul legii sus-indicate, constituie arme de foc armele prevăzute la categoriile A și B din anexa nr.1, și anume: a) *armele de foc interzise* (instrumentele și lansatoarele militare cu efect exploziv, poziția tarifară NM RM 9301 20 000; armele de foc automate, poziția tarifară NM RM 9301 90 000; armele de foc camuflate sub forma unui alt obiect, ansamblurile, subansamblurile și dispozitivele care se pot constitui și pot funcționa ca arme de foc, poziția tarifară NM RM 9301 90 000; orice dispozitiv conceput sau adaptat pentru a reduce zgomotul provocat de tragerea unui foc de armă, poziția tarifară NM RM 9301 90 000) și b)

armele de foc supuse autorizării (armele de foc scurte semiautomate sau cu repetiție, poziția tarifară NM RM 9302 00 000; armele de foc scurte cu o singură lovitură, cu percuție centrală, poziția tarifară NM RM 9302 00 000; armele de foc scurte cu o singură lovitură, cu percuție anulară, cu o lungime totală mai mică de 28 de centimetri, poziția tarifară NM RM 9302 00 000; armele de foc lungi semiautomate al căror încărcător sau cameră conține mai mult de trei cartușe, poziția tarifară NM RM 9303 30 000; armele de foc lungi semi-automate al căror încărcător sau cameră conține mai mult de trei cartușe, al căror încărcător este inamovibil sau armele pentru care nu este garantată transformarea, printr-un utilaj curent, în arme al căror încărcător sau cameră poate să conțină mai mult de trei cartușe, poziția tarifară NM RM 9303 30 000; armele de foc lungi cu repetiție și semiautomate cu țeavă lisă, a căror țeavă nu depășește 60 de centimetri, poziția tarifară NM RM 9303 20 100; armele de foc civile semiautomate care au aparența unei arme de foc automate, pozițiile tarifare NM RM 9303 20 100, 9303 30 000, 9303 90 000; armele de foc lungi cu repetiție, poziția tarifară NM RM 9303 20 950; armele de foc lungi cu o singură lovitură prin țeavă ghintuită, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; armele de foc lungi semiautomate, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; armele de foc scurte cu o singură lovitură, cu percuție anulară, de o lungime totală mai mare sau egală cu 28 de centimetri, poziția tarifară NM RM 9303 30 000; armele de foc lungi cu o singură lovitură prin țeavă lisă, pozițiile tarifare NM RM 9303 20 100, 9303 20 950; armele scurte (pistol sau revolver) cu proiectile din cauciuc, poziția tarifară NM RM 9304 00 000; părțile esențiale ale armelor de foc, mecanismele de închidere, camera și țeava armelor de foc, în calitate de obiecte separate, pozițiile tarifare NM RM 9305 10 000, 9305 21 000, 9305 29 000).

Observăm că în acord cu anexa nr.1 la Legea Republicii Moldova privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă, este considerată armă de foc dispozitivul conceput sau adaptat pentru a reduce zgomotul provocat de tragerea unui foc de armă. În același timp, surprindem că, în corespundere cu art.2 din același act legislativ, un atare dispozitiv este catalogat drept piesă de armă de foc. Lipsa unei viziuni legislative clare asupra naturii dispozitivului conceput sau adaptat pentru a reduce zgomotul poate crea incertitudini la aplicarea legii penale. Susținem punctul de vedere expus în literatura de specialitate precum că, în virtutea principiului *in dubio pro reo*, un atare dispozitiv trebuie considerat drept piesă a armei de foc, atât timp cât acesta posedă calitatea, conferită prin lege, de piesă a armei de foc [29, p.56].

Pentru a fi incidentă infracțiunea prevăzută la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM nu are relevanță modul de funcționare a armelor de foc, construcția armei de foc, modul de fabricare a acestora, nici destinația lor. De asemenea, nu contează dacă armele de foc utilizate la săvârșirea actului terorist fac parte din categoria armelor de foc interzise sau a celor supuse autorizării. Nu interesează nici dacă armele sunt letale sau neletale. Pentru cea din urmă categorie este important ca armele să facă parte din categoria B, conform anexei nr.1 la legea sus-indicată. Aceste particularități pot avea importanță în planul aplicării pedepsei penale, nu însă al încadrării potrivit lit.c) alin.(2) art.278 CP RM.

3. În altă privință, consemnăm că pentru a fi aplicabilă norma de la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM nu este suficientă deținerea armei de foc sau a substanțelor explozive. Este necesar ca făptuitorul să aplice respectivele mijloace în procesul comiterii actului terorist. Potrivit alin.(2) art.2 din Legea Republicii Moldova privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc, nr.218 din 19.10.2012 [30], prin aplicare a armei de foc trebuie de înțeles efectuarea împușcăturilor asupra țintei. Considerăm că tocmai un asemenea sens trebuie conferit sintagmei „aplicarea armelor de foc” din conținutul lit.c) alin.(2) art.278 CP RM; or, destinația armei de foc rezidă în tragerea din ea asupra țintei. De aceeași părere este I.V. Șevcenko, potrivit căruia aplicarea armei de foc presupune folosirea proprietăților de luptă (distructive) ale armei, îndreptate spre înfrângerea persoanei (cauzarea morții, vătămărilor sau altor daune sănătății) [31, p.15]. În același fâgaș, X.Ulianovschi punctează că sintagma „cu aplicarea armelor de foc” are sensul de săvârșire a actului terorist cu punerea în acțiune (sublinierea ne aparține – *n.a.*) a obiectivelor, uneltelor și mecanismelor [32, p.612]. De menționat că, în plan comparat, legiuitorul tadjik, la alin.(1) art.179 din Codul penal, operează cu expresia „tragerea din arma de foc”, nu însă cu formula „aplicarea armei de foc”.

Totodată, prin aplicarea substanțelor explozive trebuie de înțeles folosirea acestora la provocarea exploziei.

4. Reiterăm că la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM este stabilită răspunderea penală pentru actul terorist săvârșit cu aplicarea armelor de foc sau a substanțelor explozive. Alte manipulări ilegale realizate în privința unor atare entități scapă de sub incidența numitei norme incriminatoare.

Purtarea, păstrarea, procurarea, fabricarea, repararea sau comercializarea armelor de foc, precum și sustragerea lor, cu excepția armei de vânătoare cu țeavă lisă, fără autorizația corespunzătoare trebuie încadrate potrivit art.290 CP RM. Fabricarea, procurarea, prelucrarea, păstrarea, transportarea, folosirea sau neutralizarea

substanțelor explozive sau a materialelor radioactive fără autorizația corespunzătoare sau orice altă operație ilegală privind circulația acestora necesită calificare în conformitate cu art.292 CP RM.

Procurarea, păstrarea etc. ilegală a armelor de foc sau a substanțelor explozive în vederea săvârșirii actului terorist prevăzut la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM trebuie încadrată potrivit: a) art.26, lit.c) alin.(2) art.278 CP RM (în ipoteza în care intenția făptuitorului a fost întreruptă la etapa actelor preparatorii din circumstanțe independente de voința sa, adică până la începerea punerii în executare a intenției de a comite actul terorist); b) lit.c) alin.(2) art.278 CP RM (în ipoteza în care intenția făptuitorului de a comite actul terorist a fost dusă până la capăt). În aceste cazuri nu este necesară efectuarea unei calificări suplimentare potrivit art.290 și/sau art.292 CP RM. Aceste din urmă norme sunt absorbite de normele de la art.26, lit.c) alin.(2) art.278 CP RM sau, după caz, de norma inserată la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM. Pentru practicieni ar putea suscita probleme de calificare prima dintre soluțiile de încadrare propuse, și anume: în ce privește absorbția unei infracțiuni consumate (prevăzute la art.290 și/sau la art.292 CP RM) de o infracțiune ajunsă la faza actelor de pregătire (prevăzută la art.26, lit.c) alin.(2) art.278 CP RM). E posibil oare acest lucru? Răspunzând la această întrebare, considerăm util de a reproduce punctul de vedere expus de St.Copețchi și Ig.Hadîrca: „O faptă anumită, care, de regulă, constituie o infracțiune consumată, în anumite condiții poate forma o pregătire de infracțiune. În acest caz, vorbim despre existența unei concurențe dintre o normă-parte și o normă-întreg. Normei-parte îi va corespunde infracțiunea distinctă în formă consumată, iar normei-întreg – pregătirea de infracțiune, ca formă a infracțiunii neconsumate. Datorită regulii de calificare de la art.118 CP RM, încadrarea juridico-penală se va face conform normei-întreg, adică cele comise vor constitui pregătire la infracțiune, nu însă o infracțiune consumată. Pentru o mai bună înțelegere, vom veni cu următorul exemplu: în scopul dobândirii unui credit prin înșelăciune, făptuitorul a confecționat documente oficiale false, însă intenția de a dobândi creditul nu a fost dusă până la capăt din cauze independente de voința sa. În speță este vorba despre concurența dintre norma prevăzută la art.361 CP RM – confecționarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor oficiale, a imprimatelor, ștampilelor sau sigiliilor false, sub forma confecționării documentelor oficiale false și despre norma de la art.238 CP RM – dobândirea creditului, împrumutului sau despăgubirii/indemnizației de asigurare prin înșelăciune. Deoarece norma de la art.361 CP RM este parte în raport cu norma de la art.238 CP RM, care constituie un întreg, încadrarea se va face în acord cu norma-întreg. La calificare însă se va reține și art.26 CP RM, avându-se în vedere etapa la care a fost întreruptă activitatea infracțională” [3, p.280-281].

Situația este diferită în ipoteza în care realizarea manipulărilor ilegale cu arme de foc sau substanțe explozive constituie o contribuire la săvârșirea unei infracțiuni cu caracter terorist. Așadar, este posibilă de răspundere penală în baza alin.(3) art.279¹ CP RM fapta persoanei exprimată în procurarea, păstrarea, producerea, transportarea sau furnizarea de arme, muniții, alte dispozitive sau mijloace distructive, arme biologice, substanțe nocive ori periculoase, cu intenția sau cunoscând că aceste acțiuni sunt săvârșite în scopul de a contribui la comiterea uneia sau mai multor infracțiuni cu caracter terorist.

Surprindem, deci, că norma de la alin.(3) art.279¹ CP RM constituie un caz special de complicitate la săvârșirea unei infracțiuni cu caracter terorist. Doctrina numește o astfel de situație drept „complicitate calificată” [33, p.37]. Este cazul în care complicitatea la săvârșirea unor infracțiuni este incriminată în calitate de infracțiune distinctă. În opinia lui St.Copețchi și Ig.Hadîrca, pentru calificarea unor astfel de fapte nu trebuie efectuată alegația către norma de la alin.(5) art.42 CP RM; deși latura obiectivă a unei asemenea componente de infracțiune se exprimă în complicitate la săvârșirea unor infracțiuni concrete, făptuitorul îndeplinește, totuși, rolul de autor [33, p.37]. Cu alte cuvinte, norma de la alin.(3) art.279¹ CP RM este specială în raport cu normele de la alin.(5) art.42, art.278 CP RM. Cel ce contribuie la săvârșirea unei infracțiuni cu caracter terorist, în general, sau la comiterea uneia dintre infracțiunile prevăzute la art.278 CP RM, în special, prin formele expres prevăzute la alin.(3) art.279¹ CP RM, îndeplinește rolul de autor la această infracțiune, motiv pentru care și lipsa rațiunii invocării alin.(5) art.42 CP RM.

Totodată, norma de la alin.(3) art.279¹ CP RM formează cazul modelului incriminator în care pregătirea unei fapte infracționale este catalogată drept infracțiune consumată. Și de această dată atestăm prezența unei concurențe dintre o normă generală și una specială. Este vorba de concurența dintre alin.(3) art.279¹ CP RM și art.26, raportat la una dintre infracțiunile prevăzute la 278 CP RM. Prin urmare, în ipoteza pregătirii la săvârșirea uneia dintre infracțiunile prevăzute la art.278 CP RM (în modalitățile expres prevăzute la alin.(3) art.279¹ CP RM) cele comise nu necesită calificare potrivit art.26 și una dintre normele inserate la art.278 CP RM, ci doar potrivit alin.(3) art.279¹ CP RM ca fiind un caz special al pregătirii la săvârșirea actului terorist. Evident, pentru a opera această concurență, este necesar ca comportamentul făptuitorului să nu fie unul de

sine stătător, ci o contribuire (complicitate) la conduita altui participant la infracțiune. În caz contrar, cele comise trebuie încadrate potrivit art.26, art.278 CP RM.

Într-o manieră similară, legiuitorul finlandez a incriminat într-o normă aparte pregătirea la săvârșirea unei infracțiuni cu intenție teroristă drept infracțiune distinctă. Însă, comparativ cu alin.(3) art.279¹ CP RM, norma corespondentă din Codul penal al Finlandei (secțiunea 2 din Capitolul 43(a)) este aplicabilă indiferent de faptul dacă persoana vinovată a acționat de sine stătător sau a contribuit la activitatea infracțională a altui participant la infracțiune.

Din perspectivă comparată, în acord cu legislațiile penale ale unor state străine, manipulările ilegale realizate în privința armelor de foc sau a substanțelor explozive, atunci când făptuitorul acționează în scop terorist, constituie modalități normative de exprimare a actului terorist (este cazul lit.n) art.230 din Codul penal al Albaniei [34], pct.10 alin.(1) § 278c din Codul penal al Austriei [35], lit.f) alin.(1) secțiunea 311 din Codul penal al Cehiei [36], alin.(2) §114 din Codul penal al Danemarcei [37], pct.4) art.421-1 din Codul penal al Franței, lit.f) alin.(4) art.314 din Codul penal al Ungariei [38], lit.f) alin.(2) art.328A din Codul penal al Maltei, pct.5) alin.(1) art.447 din Codul penal al Muntenegrului, lit.f) alin.(5) art.201 din Codul penal al Bosniei și Herțegovinei, pct.5) alin.(1) art.391 din Codul penal al Serbiei, lit.e) alin.(1) art.108 din Codul penal al Sloveniei. După cum am arătat *supra*, potrivit legislației penale a Republicii Moldova, manipulările ilegale realizate în privința armelor de foc sau a substanțelor explozive constituie infracțiune cu caracter terorist, dar nu modalitate alternativă de exprimare a actului terorist și doar în condițiile în care comportamentul făptuitorului se exprimă în exercitarea unei contribuții la săvârșirea unei infracțiuni cu caracter terorist.

Într-un mod similar, la art.160 din Codul penal al Ecuadorului [39] este stabilită răspunderea penală pentru fabricarea, furnizarea, achiziționarea, utilizarea armelor, munițiilor, substanțelor explozive, asfixiante sau toxice atunci când făptuitorul urmărește săvârșirea unei infracțiuni împotriva securității publice. Comparativ cu norma de la alin.(3) art.279¹ CP RM, cea înscrisă la art.160 din Codul penal al Ecuadorului nu cere condiția ca făptuitorul să fi contribuit la activitatea unui alt participant la infracțiune, fiind deci posibilă aplicarea acesteia în ipoteza în care făptuitorul acționează de sine stătător. La fel, dacă în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(3) art.279¹ CP RM este necesar ca făptuitorul să urmărească drept scop contribuția la săvârșirea uneia sau mai multor infracțiuni cu caracter terorist, atunci în cazul art.160 din Codul penal al Ecuadorului făptuitorul trebuie să urmărească săvârșirea unei infracțiuni contra securității publice. De menționat că, în acord cu legislația Ecuadorului, actul terorist este considerat o infracțiune contra securității publice.

5. La finele prezentului studiu intenționăm să scoatem în evidență dezacordul nostru în ceea ce privește poziția legiuitorului moldav de a incrimina în norme distincte provocarea exploziei prin utilizarea substanțelor explozive și provocarea exploziei prin folosirea altor mijloace. O asemenea divizare ni se pare lipsită de logică. În plan comparat, doar în legea penală a Republicii Kârgâzstan și în cea a Republicii Kazahstan găsim abordări legislative similare. Este vorba de pct.2 alin.(2) art.226 din Codul penal al Kârgâzstanului și de pct.2 alin.(2) art.255 din Codul penal al Kazahstanului. În contrast, în Codul penal al Armeniei, al Turkmenistanului [40] și în cel al Republicii Azerbaidjan normele similare celei înscrise la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM stabilesc răspunderea penală doar pentru actul terorist săvârșit cu aplicarea armei de foc, nu și a substanțelor explozive. Potrivit acestor legislații, pentru a fi în prezența actului terorist în prima variantă-tip (prevăzut la alin.(1)), nu are relevanță dacă explozia a fost provocată în rezultatul utilizării substanțelor explozive sau a altor mijloace, gen: gaz natural, amoniac etc. În Codul penal al Georgiei, în cel al Ucrainei și în cel al Tadjikistanului în genere lipsește o normă separată care să incrimineze, analogic legislației penale a Republicii Moldova, actul terorist săvârșit cu aplicarea armei de foc sau a substanțelor explozive. În acord cu numitele legislații, săvârșirea exploziei și aplicarea armei de foc constituie modalități alternative de exprimare a faptei prejudiciabile consemnate în cadrul normei de incriminare din alineatul (1). Același lucru e valabil pentru legea penală a Federației Ruse și pentru cea a Republicii Belarus care nu conțin o normă similară cu cea prevăzută la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM. Comparativ cu Codul penal al Georgiei, cu cel al Ucrainei și cu cel al Tadjikistanului, în Codul penal al Federației Ruse și în cel al Republicii Belarus [41] diferă modul în care provocarea exploziei sau aplicarea armei transpar din textul normelor de incriminare inserate în cadrul variantei-tip de la alineatul (1). Astfel, în cazul legislațiilor ultimelor două state aplicarea armei de foc nu este prevăzută expres în calitate de faptă prejudiciabilă, aceasta derivând din formula „alte acțiuni”. Nu în ultimul rând, ca și în cazul legislațiilor majorității statelor, în Codul penal al Estoniei [42], în cel al Letoniei și în cel al Lituaniei [43] lipsește diferențierea răspunderii penale pentru săvârșirea exploziei cu utilizarea substanțelor explozive și provocarea exploziei prin utilizarea altor mijloace.

În ce ne privește, susținem opțiunile legislative reliefate *supra*, care nu împărtășesc poziția diferențierii răspunderii penale pentru săvârșirea exploziei cu utilizarea substanțelor explozive și provocarea exploziei prin utilizarea altor mijloace. O asemenea diferențiere nu este clară. Mai mult, aceasta nu aduce niciun plus de valoare textului legii penale. Din contra, o atare diferențiere îngreunează procesul construcției legii penale și, implicit, activitatea persoanelor abilitate cu aplicarea legii penale. Apare neclară poziția legiuitorului de a diferenția în cadrul unor norme de incriminare distincte răspunderea penală pentru actul terorist exprimat în săvârșirea exploziei prin utilizarea substanțelor explozive sau prin utilizarea altor mijloace. Acest lucru poate fi lăsat pe seama practicienilor, prin excluderea lit.c) alin.(2) art.278 CP RM, astfel încât celor abilitați cu aplicarea legii penale să le revină sarcina de a individualiza pedeapsa penală (nu însă a diferenția răspunderea penală) atunci când explozia este săvârșită prin folosirea substanțelor explozive sau prin folosirea altor mijloace. Plus la aceasta, este cu totul redusă probabilitatea practică de a fi provocată o explozie prin utilizarea altor mijloace decât a substanțelor explozive. Are dreptate M.A. Komarova când afirmă că realizarea actelor teroriste sub forma provocării exploziei este practic de neconceput fără utilizarea substanțelor explozive [44, p.18]. În concluzie, pare a fi inaplicabil alin.(1) art.278 CP RM atunci când actul terorist apare în modalitatea de provocare a exploziei.

În definitivă, recomandăm legiuitorului moldav să excludă lit.c) din alin.(1) art.278 CP RM, astfel încât sub incidența alin.(1) art.278 CP RM să cadă provocarea exploziei atât prin folosirea substanțelor explozive, cât și prin folosirea altor mijloace. Pe cale de consecință, propunem ca aplicarea armei de foc să fie inserată expres în dispoziția normei de la alin.(1) art.278 CP RM, urmând să constituie, alături de provocarea exploziei, incendiului, una dintre modalitățile de exprimare a faptei prejudiciabile. Argumentele noastre sunt următoarele: *primo* – la descrierea faptei prejudiciabile consemnate la alin.(1) art.278 CP RM legiuitorul urmează să specifice cu titlu exemplificativ cele mai răspândite modalități de comitere a actului terorist. La acest capitol, I.V. Șevcenko menționează că dispoziția de la alin.(1) art.205 CP FR (normă similară cu cea de la alin.(1) art.278 CP RM) trebuie să conțină cele mai tipice fapte prejudiciabile, motiv pentru care sugerează legiuitorului să prevadă expres în dispoziția acestei norme aplicarea armei de foc în calitate de modalitate alternativă de exprimare a faptei [31, p.15]. Considerăm că anume cele mai răspândite și tipice modalități de concretizare a faptei prejudiciabile conferă actului terorist prevăzut la alin.(1) art.278 CP RM fizionomie distinctă în raport cu alte infracțiuni. Suntem de părere că aplicarea armei de foc ține de esența actului terorist, pentru ce urmează a fi consacrată expres în dispoziția normei de la alin.(1) art.278 CP RM. Elocventă în acest sens este practica judiciară de ultimă oră a statelor străine europene, unde aplicarea armei, în special a celei de foc, constituie una dintre cele mai frecvente modalități de comitere a actelor teroriste; *secundo* – în plan comparat, aplicarea armei de foc reprezintă una dintre modalitățile faptei prejudiciabile, specificate explicit sau implicit în textul normei de incriminare, alături de alte acțiuni/inacțiuni socialmente periculoase (cum ar fi provocarea exploziei, incendiului etc.). Astfel, aplicarea armei de foc este prevăzută expres în textul alin.(1) art.323 din Codul penal al Georgiei, alin.(1) art.179 din Codul penal al Tadjikistanului, alin.(1) art.258 din Codul penal al Ucrainei, lit.o) art.230 din Codul penal al Albaniei, alin.(1) art.314 din Codul penal al Ungariei, lit.f) alin.(2) art.328A din Codul penal al Maltei, pct.5) alin.(1) art.447 din Codul penal al Muntenegrului, lit.e) alin.(5) art.201 din Codul penal al Bosniei și Herțegovinei, pct.5) alin.(1) art.391 din Codul penal al Serbiei, alin.(1) art.319 din Codul penal al Republicii Peru etc.; *tertio* – de regulă, provocarea exploziei prin utilizarea substanțelor explozive este o faptă mult mai periculoasă ca actul terorist realizat prin aplicarea armei de foc. Tocmai din aceste rațiuni nu este justificată agravarea răspunderii penale pentru actul terorist săvârșit cu aplicarea armei de foc, comparativ cu actul terorist exprimat în provocarea exploziei prin utilizarea substanțelor explozive. De aceea, din perspectiva pedepsei pasibile de aplicare ar fi inechitabil ca provocarea exploziei, inclusiv prin utilizarea substanțelor explozive, să fie incriminată la alin.(1) art.278 CP RM, în timp ce actul terorist săvârșit prin aplicarea armei de foc să se regăsească la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM. În atare condiții, subliniază S.Grisko, putem atesta o situație paradoxală când pentru săvârșirea exploziei într-o piață cele comise urmează a fi încadrate potrivit alineatului (1), în timp ce pentru o singură tragere din armă de foc aplicabil ar fi alineatul (2) [45, p.46]. Într-o manieră similară, S.U. Dikaev menționează: „Capacitățile distructive ale dispozitivelor explozive cu ajutorul cărora sunt săvârșite exploziile, practic în toate cazurile sunt mai mari decât capacitățile distructive ale armei de foc” [46, p.55]. De aceea, dânsul notează că tragerea din arma de foc în direcția unei clădiri (de exemplu, a unei gări auto) este mai puțin periculoasă ca explozia întregii clădiri a gării auto [46, p.55]. Tot din considerentele enunțate *supra*, M.F. Musaelean recomandă legiuitorului rus să stipuleze expres trage-

rea din arma de foc alături de provocarea exploziei și a incendiului în textul normei de incriminare din cadrul variantei-tip prevăzute la alin.(1) art.205 CP FR (normă corespondentă celei de la alin.(1) art.278 CP RM) [47, p.24].

Concluzii

1) La lit.c) alin.(2) art.278 CP RM este consemnată o variantă-tip de infracțiune, nu însă o circumstanță agravantă atașabilă infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.278 CP RM.

2) Diferența dintre actul terorist prevăzut la alin.(1) art.278 CP RM, atunci când acesta apare în modalitatea de provocare a exploziei sau a incendiului, și actul terorist consemnat la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM rezidă în mijloacele folosite la săvârșirea infracțiunii.

3) Alte arme decât cele de foc (de exemplu, armele albe etc.), precum și obiectele folosite în calitate de armă pot forma mijloace de săvârșire a actului terorist prevăzut la alin.(1) art.278 CP RM. Sintagma „alte fapte” din conținutul normei enunțate permite atribuirea la această categorie a înjunghierilor sau a altor acțiuni similare săvârșite prin intermediul mijloacelor sus- indicate.

4) Procurarea, păstrarea etc. ilegală a armelor de foc sau a substanțelor explozive în vederea săvârșirii actului terorist prevăzut la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM trebuie încadrată potrivit: a) art.26, lit.c) alin.(2) art.278 CP RM (în ipoteza în care intenția făptuitorului a fost întreruptă la etapa actelor preparatorii din circumstanțe independente de voința sa, adică până la punerea în executare a intenției de a comite actul terorist); b) lit.c) alin.(2) art.278 CP RM (în ipoteza în care intenția făptuitorului de a comite actul terorist a fost dusă până la capăt). În aceste cazuri nu este necesară efectuarea unei calificări suplimentare potrivit art.290 și/sau art.292 CP RM. Aceste din urmă norme sunt absorbite de normele de la art.26, lit.c) alin.(2) art.278 CP RM sau, după caz, de norma inserată la lit.c) alin.(2) art.278 CP RM.

5) În ipoteza în care realizarea manipulărilor ilegale cu arme de foc sau cu substanțe explozive constituie o contribuire la săvârșirea unei infracțiuni cu caracter terorist, cele comise sunt pasibile de răspundere penală în baza alin.(3) art.279¹ CP RM.

6) Norma de la alin.(3) art.279¹ CP RM constituie un caz special de complicitate la săvârșirea unei infracțiuni cu caracter terorist. Cel ce contribuie la săvârșirea unei infracțiuni cu caracter terorist, în general, sau la comiterea uneia dintre infracțiunile prevăzute la art.278 CP RM, în special, prin formele expres prevăzute la alin.(3) art.279¹ CP RM, îndeplinește rolul de autor la această infracțiune, motiv pentru care și lipsa rațiunii invocării la calificare a alin.(5) art.42 CP RM.

7) În ipoteza pregătirii la săvârșirea uneia dintre infracțiunile prevăzute la art.278 CP RM (în modalitățile expres prevăzute la alin.(3) art.279¹ CP RM) cele comise nu necesită calificare potrivit art.26 și uneia dintre normele inserate la art.278 CP RM, ci doar potrivit alin.(3) art.279¹ CP RM ca fiind un caz special al pregătirii la săvârșirea actului terorist. Evident, pentru a opera această concurență este necesar ca comportamentul făptuitorului să nu fie unul de sine stătător, ci o contribuie (complicitate) la conduita altui participant la infracțiune. În caz contrar, cele comise trebuie încadrate potrivit art.26, art.278 CP RM.

8) Din perspectivă comparată, în acord cu legislațiile penale ale unor state străine, manipulările ilegale realizate în privința armelor de foc sau a substanțelor explozive, atunci când făptuitorul acționează în scop terorist, constituie modalități normative de exprimare a actului terorist.

9) Datorită creației legiuitorului moldav, pare a fi inaplicabil alin.(1) art.278 CP RM atunci când actul terorist apare în modalitatea de provocare a exploziei, întrucât este cu totul redusă probabilitatea practică de a fi provocată o explozie prin utilizarea altor mijloace decât a substanțelor explozive.

10) În legislațiile penale ale majorității statelor ex-sovietice (cu excepția Kârgâzstanului și Kazahstanului) lipsește diferențierea răspunderii penale pentru săvârșirea exploziei cu utilizarea substanțelor explozive și provocarea exploziei prin utilizarea altor mijloace. Potrivit acestor legislații, pentru a fi în prezența actului terorist în prima variantă-tip (prevăzut la alin.(1)) nu are relevanță dacă explozia a fost provocată în rezultatul utilizării substanțelor explozive sau a altor mijloace, gen: gaz natural, amoniac etc.

Referințe:

1. Codul penal, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74.
2. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p.
3. COPEȚCHI, ST., HADÎRCA, IG. *Calificarea infracțiunilor: Note de curs*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 352 p.

4. ЧЕРЕПЕННИКОВ, Р.В. Вопросы конструирования основных и квалифицированных составов преступлений, включающих специальную цель в качестве обязательного признака. В: *Российский следователь*, 2009, №2, с.20-22.
5. КРУГЛИКОВ, Л.Л., СПИРИДОНОВА, О.Е. *Юридические конструкции и символы в уголовном праве*. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2005. 334 с.
6. HADÎRCA, IG., COPEȚCHI, ST. Calificarea infracțiunilor în cazul concurenței dintre o normă generală și una specială. În: *Revista Națională de Drept*, 2015, nr.11, p.31-37.
7. *Уголовный кодекс Грузии*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>
8. Кримінальний кодекс України. În: *Відомості Верховної Ради України*, 2001, № 25-26.
9. *Criminal Code of the Republic of Malta*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
10. *Criminal Code of the Republic of Montenegro*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
11. *Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
12. *Criminal Code of the Republic of Slovenia*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
13. *Codigo penal del Peru*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: https://www.unifr.ch/ddp1/derechopenal/legislacion/1_20080616_75.pdf
14. *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики* / Под ред. И.М. Рагимова. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2001. 325 с.
15. *Уголовный кодекс Республики Казахстан*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
16. *Уголовный кодекс Кыргызской Республики*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: http://online.adviser.kg/Document/?link_id=1000871480
17. *Уголовный кодекс Республики Таджикистан*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/tj/tj023ru.pdf>
18. *Уголовный кодекс Российской Федерации: Закон Российской Федерации №63-ФЗ от 13 июня 1996 г., принят Государственной Думой 24 мая 1996 г., одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 г., введен в силу с 1 января 1997 г. В: Собрание Законодательства Российской Федерации*, 1996, №25.
19. *Уголовный кодекс Республики Армения*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show#23>
20. *Criminal Law of the Republic of Latvia*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
21. *Criminal Code of Finland*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>
22. *Criminal Code of the French Republic*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
23. *Criminal Code of the Republic of Serbia*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
24. STATI, V. *Infracțiuni economice: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2014. 529 p.
25. STATI, V. Infracțiuni săvârșite în sfera activității economice externe (art.248 și 249 CP RM): studiu de drept penal. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*, 2014, nr.8(78), p.124-141.
26. STATI, V. *Infracțiuni economice: Note de curs*. Ediția a 2-a, revăzută și actualizată. Chișinău: CEP USM, 2016. 622 p.
27. МОТОРНЫЙ, И.Д. Понятие и экспертное исследование взрывного устройства. В: *Российская юстиция*, 1998, № 7, с.25-30.
28. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.222-227.
29. SERBINOV, A. Obiectul material al infracțiunilor prevăzute la art.290 și 291 CP RM. Partea I. În: *Revista Națională de Drept*, 2016, nr.9, p.48-57.
30. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.254-262.
31. Шевченко, И.В. *Уголовная ответственность за террористическую деятельность: Уголовно-правовой и правоприменительный аспекты*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Тамбов, 2010. 24 с.
32. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. (Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p.
33. COPEȚCHI, ST., HADÎRCA, IG. Calificarea acțiunilor/inacțiunilor participanților la infracțiune. În: *Revista Națională de Drept*, 2015, nr.12, p.35-44.

34. *Criminal Code of the Republic of Albania*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
35. *Criminal Code of the Republic of Austria*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
36. *Trestní zákoník České Republice*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>
37. *Criminal Code of Denmark*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
38. *Criminal Code of the Republic of Hungary*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
39. *Código penal del Ecuador*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: https://www.oas.org/juridico/mla/sp/ecu/sp_ecu-int-text-cr.pdf
40. *Уголовный Кодекс Туркменистана*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: https://www.unodc.org/tldb/pdf/TurkmenistanCriminalCode_Russian.pdf
41. *Уголовный кодекс Республики Беларусь*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://xn---ctbcgfviccvibf9bq8k.xn--90ais/>
42. *Criminal Code of the Republic of Estonia*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
43. *Criminal Code of Lithuania*. [Accesat: 05.08.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
44. КОМАРОВА, М.А. *Терроризм в уголовном праве России*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003. 26 с.
45. ГРИНЬКО, С. Понятие терроризма. В: *Законность*, 2005, №8, с.45-46.
46. ДИКАЕВ, С.У. О совершенствовании правовых форм противодействия незаконному обороту оружия и терроризму. В: *Следователь*, 2003, №8(64), с.53-55.
47. МУСАЕЛЯН, М.Ф. *Террористический акт: Уголовно-правовой аспект*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2007. 28 с.

Prezentat la 25.09.2017

CZU: 343.45(478):004.738.5

CORRESPONDENȚA ELECTRONICĂ: OBIECT IMATERIAL AL INFRAȚIUNII PREVĂZUTE LA art.178 CP RM?

Stanislav COPEȚCHI

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul studiu este analizat faptul dacă corespondența electronică poate să apară pe post de obiect imaterial al infracțiunii prevăzute la art.178 CP RM. Se demonstrează că în condițiile actuale art.178 CP RM este inaplicabil în ipoteza violării dreptului la secretul corespondenței electronice. Se argumentează că, dintre toate statele foste membre ale Uniunii Sovietice, doar Republica Moldova a decis să nu protejeze, pe cale juridico-penală, secretul corespondenței electronice. În fine, este scoasă în evidență inițiativa de ultimă oră a legiuitorului moldav de a atribui comunicările electronice la categoria obiectului imaterial al infracțiunii prevăzute la art.178 CP RM.

Cuvinte-cheie: corespondență electronică, violarea dreptului la secretul corespondenței, vid legislativ, interpretare extensivă, semn estimativ, analiza legislațiilor penale ale unor state străine.

ELECTRONIC CORRESPONDENCE: THE IMATERIAL OBJECT OF THE OFFENSE PROVIDED IN art.178 PC RM?

In this study there is analyzed the fact if the electronic correspondence may appear as an immaterial object of the offense provided in art.178 PC RM. It is demonstrated that under the current conditions art.178 PC RM is inapplicable in case of violation of the right to the secret of electronic correspondence. It is argued that of all states former members of the Soviet Union, only the Republic of Moldova has decided not to protect, by legal-criminal way, the secret of electronic correspondence. Finally, is highlighted the latest Moldovan legislator's initiative to assign electronic communications to the category of the immaterial object of the offense provided by art.178 PC RM.

Keywords: electronic correspondence, violation of the right to the secret of correspondence, legislative gap, extensive interpretation, estimate sign, analysis of the criminal laws of foreign states.

Introducere

Statul garantează dreptul persoanei la secretul corespondenței, indiferent de forma pe care o îmbracă aceasta. Fiind unul dintre drepturile fundamentale ale persoanei, predominant în statele democratice, acesta și-a găsit consfințire atât în cele mai importante instrumente juridice internaționale în materia drepturilor omului, cât și în legiurile naționale ale statelor. Nu face excepție de la aceasta nici Republica Moldova, care a mers pe calea inserării dreptului la secretul corespondenței în Legea Supremă a statului. În acest sens, potrivit art.30 din Constituția Republicii Moldova [1], statul asigură secretul scrisorilor, al telegramelor, al altor trimiteri poștale, al convorbirilor telefonice și al celorlalte mijloace legale de comunicare. În același timp, asigurarea realizării dreptului persoanei la secretul corespondenței se face, inclusiv, prin mecanisme juridico-penale, cum este cazul art.178 CP RM [2] care stabilește răspunderea penală pentru violarea dreptului la secretul corespondenței.

Rezultate și discuții

1) Din titulatura art.178 CP RM desprindem că entitatea materială/imaterială susceptibilă de influențare infracțională îl formează corespondența. De fapt, noțiunea de corespondență este una generică pentru toate categoriile de entități înscrise în dispoziția normei de la art.178 CP RM, și anume: scrisorile, telegramele, coletele și alte trimiteri poștale, convorbirile telefonice și înștiințările telegrafice. Precizăm că convorbirile telefonice și înștiințările telegrafice, comparativ cu scrisorile, telegramele, coletele și alte trimiteri poștale, constituie entități corporale, motiv pentru care acestea formează categoria obiectelor imateriale.

Notabil este faptul că la data de 17.03.2016 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea comunicațiilor poștale [3], prin care a fost abrogată Legea poștei, nr.463 din 18.05.1995 [4]. De consemnat că noua lege nu mai conține noțiunea „telegramă”. Se pare că noțiunea în cauză este una desuetă, fapt ce a și determinat inutilizarea acesteia în noua reglementare. Drept consecință, în astfel de ipoteză este inaplicabilă norma de la art.178 CP RM. Or, norma extrapenală (de referință pentru cea de la art.178 CP RM) nu mai operează cu noțiunea „telegramă”. De asemenea, legea nu definește expresia „trimiteri poștale”, așa cum o

făcea vechea reglementare, fapt ce creează dificultăți la determinarea conținutului locuțiunii „alte trimiteri poștale” din textul art.178 CP RM.

2) După această digresiune, care se impunea a fi făcută *ab initio*, consemnăm că în Parlamentul Republicii Moldova se află în examinare Proiectul Legii Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative [5]. Potrivit art.2 al Proiectului de lege, se propune ca în locul cuvintelor „înștiințării telegrafice” să se introducă expresia „comunicărilor electronice”. În acord cu Nota informativă la legea enunțată, odată cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale comunicațiile prin telegraf au dispărut la nivel mondial, iar ținta violării dreptului la secretul corespondenței au devenit anume informațiile expediate și recepționate prin intermediul comunicărilor electronice.

Considerăm binevenită o atare modificare legislativă. Într-adevăr, sintagma „înștiințările telegrafice” fiind una desuetă, trebuie exclusă din textul legii penale. Or, astăzi telegraful nu mai constituie un mijloc actual de comunicare, fiind practic inutilizabil.

Totodată, susținem poziția legiuitorului moldav de a atribui comunicările electronice la categoria obiectului imaterial al infracțiunii prevăzute la art.178 CP RM, aceasta deoarece, în condițiile modelului inculpat de astăzi pe care îl conferă art.178 CP RM, violarea dreptului la secretul corespondenței electronice scapă de sub incidența legii penale. Doar în anumite condiții fapta persoanei poate să cadă sub incidența art.259 CP RM (accesul ilegal la informația computerizată, infracțiune amplasată în Capitolul XI din Partea Specială a Codului penal – Infracțiuni informatice și infracțiuni în domeniul telecomunicațiilor), și anume: dacă accesul la informația computerizată este unul ilegal, este însoțit de distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informației, de dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice și dacă a cauzat daune în proporții mari.

Este neclară poziția legiuitorului moldav adoptată până la momentul avansării propunerii *de lege ferenda* sus-indicate, exprimată în manifestarea unei lipse de reacții pentru contracararea violării dreptului asupra secretului corespondenței electronice.

Cu privire la acest aspect, în doctrină se menționează că, în mod regretabil, în art.178 CP RM nu este specificată în mod expres violarea dreptului la secretul corespondenței electronice întreținute prin e-mail sau pe altă cale ce nu presupune efectuarea de convorbiri telefonice sau expedierea de înștiințări telegrafice, ceea ce reprezintă o lacună a legii penale. Iar până la o eventuală completare a dispoziției art.178 CP RM răspunderea penală este inaplicabilă în ipoteza violării dreptului la secretul corespondenței electronice întreținute prin e-mail sau pe altă cale ce nu presupune efectuarea de convorbiri telefonice sau expedierea de înștiințări telegrafice [6, p.656; 7, p.498].

Este paradoxal faptul că legiuitorul național nu a intervenit încă până acum în vederea înlăturării vidului legislativ existent. Considerăm lipsit de necesitate faptul prezentării unor date sau a unor probe care să confirme abundența comunicărilor electronice întreținute la ziua de azi. Această formă a comunicărilor nu este practică de o zi, de o lună sau de un an, ci de mai bine 20 de ani. În context, se profilează ca firească întrebarea: în ce mod statul protejează secretul unor astfel de comunicări, pe alocuri, substanțial mai importante ca celelalte? Răspunsul este clar: și de această dată statul a dat dovadă de iresponsabilitate în executarea obligațiilor cu care a fost investit atunci când a semnat acel „contract social” cu cetățenii Republicii Moldova prin care și-a asumat obligația de a asigura exercitarea nestingherită de către cetățeni a drepturilor fundamentale (constituționale) cu care aceștia au fost îndrituiți. În acest sens, reiterăm că în acord cu art.30 din Constituția Republicii Moldova, „statul asigură secretul scrisorilor, al telegramelor, al altor trimiteri poștale, al convorbirilor telefonice și al celorlalte mijloace legale de comunicare (sublinierea ne aparține – *n.a.*)”. La fel, în acord cu alin.(1) art.14 din Codul de procedură penală [8], „dreptul la secretul scrisorilor, al telegramelor, al altor trimiteri poștale, al convorbirilor telefonice și al celorlalte mijloace legale de comunicare (sublinierea ne aparține – *n.a.*) este asigurat de stat.

De ce Constituția Republicii Moldova conferă cetățeanului dreptul la secretul tuturor formelor corespondenței, inclusiv al celei întreținute prin intermediul rețelelor electronice, în timp ce art.178 CP RM sancționează doar fapta de violare a secretului scrisorilor, coletelor, telegramelor, trimiterilor poștale, convorbirilor telefonice și al înștiințării telegrafice, dar nu și a secretului corespondenței electronice? Oare legiuitorul moldav nu a considerat de cuviință protejarea pe cale juridico-penală a dreptului la secretul corespondenței electronice? Poate. Nu este exclus că la acel moment legiuitorul să nu fi considerat oportună conferirea protecției penale secretului corespondenței electronice, deși Codul penal a fost adoptat mult mai târziu ca

Constituția Republicii Moldova. Dacă o asemenea completare legislativă nu s-a considerat oportună la momentul adoptării Codului penal, atunci de ce se lasă atât de mult așteptată?!

3) De remarcat că propunerea *de lege ferenda* privind introducerea răspunderii penale pentru violarea dreptului la secretul corespondenței electronice se regăsește în același Proiect de lege prin care autoritățile intenționează se legifereze interceptarea și înregistrarea datelor informatice, percheziția informatică, ridicarea obiectelor care conțin date informatice, livrarea controlată, precum și reținerea, cercetarea, predarea, percheziționarea sau ridicarea oricăror comunicări electronice sau mesagerii textuale.

Așadar, este clară intenția legiuitorului. De fapt, se dorește introducerea unor măsuri procesuale noi ce ar viza comunicările electronice, cu riscul admiterii unor ingerințe în viața privată, și totodată se dorește instituirea unui instrument juridico-penal ce are drept scop evitarea abuzurilor organelor de drept în realizarea acestor acțiuni procesuale, astfel încât violarea dreptului la secretul corespondenței electronice să constituie infracțiune. Cu alte cuvinte, realizarea percheziției informatice, interceptării și înregistrării datelor informatice cu încălcarea procedurii legale ar constitui temei pentru tragerea colaboratorului organului de drept la răspundere penală pentru violarea secretului corespondenței comise de o persoană în legătură cu folosirea situației de serviciu (lit.a) alin.(2) art.178 CP RM).

Nu intenționăm să ne expunem asupra oportunității sau inoportunității legiferării percheziției informatice sau a altor acțiuni procesuale asemănătoare. În orice caz, salutăm inițiativa legiuitorului de a conferi protecție penală secretului corespondenței electronice. Totuși, reiterăm neclaritatea noastră în ceea ce privește conjunctura realităților sociale în care a venit această inițiativă legislativă. S-ar părea că statul a venit cu această inițiativă doar pentru a scădea din intensitatea dezacordului societății civile asupra introducerii percheziției informatice, interceptării și înregistrării datelor informatice drept procedee probatorii. Dar dacă statul nu venea cu propunerea de introducere legislativă a acțiunilor procesuale sus-indicate? Răspunsul este evident: pur și simplu nu se venea cu inițiativa de amendare a art.178 CP RM, astfel încât violarea secretului corespondenței electronice să constituie infracțiune. Aici se profilează o altă întrebare: nu este oare posibil ca și o simplă persoană, nu doar un colaborator al organelor de drept, să admită o încălcare a dreptului unei persoane la secretul corespondenței electronice? Și de această dată răspunsul este unul evident: este clar că e posibil ca o asemenea persoană să încalce dreptul la secretul corespondenței electronice. Și dacă acest lucru e posibil, de ce propunerea de modificare a art.178 CP RM a venit în tandem cu inițiativa legiuitorului de a introduce percheziția informatică, interceptarea și înregistrarea datelor informatice în calitate de procedee probatorii?

4) Din perspectivă comparată, desprindem două tendințe legislative cu privire la incriminarea faptei de violare a dreptului la secretul corespondenței electronice.

Într-o primă abordare, în legislația penală a unor state străine (de exemplu: în cea a Federației Ruse [9], a Republicii Belarus [10], a Turkmenistanului [11], a Uzbekistanului [12], a Kazahstanului [13], a Tadjikistanului [14], a Armeniei [15], a Azerbaidjanului [16] și a Estoniei [17]) corespondența electronică nu este indicată expres în calitate de obiect imaterial al infracțiunii de violare a dreptului asupra corespondenței electronice. Aceasta însă rezultă din formula „alte tipuri de comunicări” inserată în textul normei de incriminare.

Potrivit unei alte tendințe, corespondența electronică este prevăzută expres în dispoziția normei în calitate de obiect imaterial al infracțiunii (este cazul Ucrainei, Georgiei, Kârgâzstanului, Lituaniei, Letoniei, României, Bulgariei, Macedoniei etc.). Astfel, spre exemplu, potrivit art.159 din Codul penal al Georgiei [18], constituie infracțiune dobândirea, deschiderea, luarea de cunoștință ilegală cu conținutul corespondenței private sau al trimiterilor poștale, înregistrarea comunicărilor telefonice sau a comunicărilor primite sau transmise prin telegraf, computer (sublinierea ne aparține – *n.a.*), fax sau prin alt mijloc tehnic. La fel, în corespundere cu art.163 din Codul penal al Ucrainei [19], este pasibilă de pedeapsă penală fapta persoanei concretizate în încălcarea secretului corespondenței, al convorbirilor telefonice, al corespondenței telegrafice sau de alt gen, transmise prin intermediul mijloacelor de comunicație sau prin calculator (sublinierea ne aparține – *n.a.*). Într-o manieră similară, la art.136 din Codul penal al Kârgâzstanului [20] este incriminată fapta de violare a secretului corespondenței, al convorbirilor telefonice sau de alt gen, al comunicărilor poștale, telegrafice, electronice (sublinierea ne aparține – *n.a.*) sau al altor tipuri de comunicări. Potrivit art.166 din Codul penal al Lituaniei [21], este pasibilă de pedeapsă penală fapta persoanei exprimată în interceptarea ilegală a obiectelor poștale sau a coletelor expediate prin poștă sau prin intermediul unui furnizor de servicii de curierat, sau în interceptarea, înregistrarea ori urmărirea ilegală a mesajelor unei persoane transmise prin rețele de comunicații electronice (sublinierea ne aparține – *n.a.*), sau în interceptarea, înregistrarea sau urmărirea ilegală a conversațiilor unei persoane transmise prin intermediul rețelelor de comunicații electronice (sublinierea ne

aparține – *n.a.*), sau în încălcarea în alt mod a inviolabilității corespondenței unei persoane. De asemenea, potrivit secțiunii 144 din Codul penal al Letoniei [22], răspunderea penală survine, *inter alia*, pentru fapta de comitere intenționată a violării confidențialității informației și a programelor prevăzute pentru utilizare în legătură cu prelucrarea electronică a datelor.

Tot așa și legiuitorul bulgar la pct.3 alin.(1) art.171 din Codul penal [23] incriminează fapta de violare a secretului corespondenței electronice exprimată în aflarea conținutului unui mesaj electronic (sublinierea ne aparține – *n.a.*) care nu-i este adresat făptuitorului, precum și în împiedicarea ajungerii mesajului electronic la adevăratul destinatar.

Corespondența electronică constituie obiect imaterial și în corespundere cu legislația penală a Macedoniei. Astfel, în conformitate cu alin.(1) art.147 din Codul penal [24], comite o infracțiune cel ce, în lipsa unei hotărâri judecătorești sau în lipsa consimțământului persoanei căreia îi este expediată, deschide o scrisoare, o telegramă, un alt mesaj în scris ori un mesaj expediat prin poșta electronică securizată sau încalcă în alt mod confidențialitatea acestora, sau reține, acoperă, distruge ori predă unei terțe persoane scrisoarea, telegrama, un alt mesaj în scris sau mesajul expediat prin poșta electronică securizată.

În fine, în acord cu art.302 din Codul penal al României [25], constituie infracțiune interceptarea, fără drept, a unei convorbiri sau a unei comunicări efectuate prin telefon sau prin orice mijloc electronic de comunicații (sublinierea ne aparține – *n.a.*).

De remarcat că dintre toate statele foste membre ale Uniunii Sovietice doar Republica Moldova a mers pe calea de a nu stipula corespondența electronică pe post de obiect imaterial al infracțiunii de violare a dreptului la secretul corespondenței. Astfel, legiuitorul moldav, în condiții neclare, în general a evitat să reflecte, explicit sau implicit, în conținutul art.178 din Codul penal corespondența electronică pe post de obiect imaterial al infracțiunii.

5) Revenind la chestiunea privind introducerea răspunderii penale pentru violarea dreptului la secretul corespondenței electronice, deși susținem de principiu remanierea legislativă sus-indicată, totuși suntem de părere că textul normei de la art.178 CP RM trebuie să aibă un alt conținut decât cel propus de autorii Proiectului de lege. Făcând trimitere la bunele practici ale statelor străine, considerăm reușită formularea tehnico-legislativă la care au recurs legiuitorii statelor din prima categorie (enuțați *supra*), atunci când au reflectat categoriile obiectelor materiale/imateriale ale infracțiunilor similare celei de la art.178 CP RM. *In concreto*, susținem poziția acelor legiuitori care au decis să opereze cu sintagma „alte tipuri de comunicări” ca fiind expresia ce cuprinde și corespondența electronică. De exemplu, în acord cu art.138 din Codul penal al Federației Ruse, este pedepsită penal fapta persoanei exprimată în încălcarea secretului corespondenței, al convorbirilor telefonice, al comunicărilor poștale, telegrafice sau al altor tipuri de comunicări (sublinierea ne aparține – *n.a.*). De asemenea, la art.203 din Codul penal al Republicii Belarus este incriminată fapta de violare a secretului corespondenței, al convorbirilor telefonice, al comunicărilor telegrafice sau al altor tipuri de comunicări (sublinierea ne aparține – *n.a.*). De consemnat că expresia „alte tipuri de comunicări” din textele de lege sus-enuțate, presupunând un semn estimativ, permite adaptarea textului de lege la realitățile înconjurătoare. Modele legislative similare au și alte state, ca: Republica Armenia, Republica Azerbaidjan etc.

În cele din urmă, legiuitorul moldav, pentru a nu stagna procesul de prevenire și combatere a infracțiunilor legate de violarea dreptului la secretul corespondenței, pe bună dreptate încearcă să înlăture golul legislativ existent, astfel încât să fie posibilă aplicarea art.178 CP RM în ipoteza în care activitatea infracțională a făptuitorului este îndreptată către alte entități materiale/imateriale decât cele specificate expres în dispoziția normei (bunăoară, corespondența prin e-mail, prin fax etc.). Însă, pentru a nu încălca textul legii penale, dar și ținând cont de progresul tehnico-științific (care permite evaluarea tot mai mult și mai mult a mijloacelor de comunicare), considerăm oportună completarea cu titlu *de lege ferenda* a listei obiectelor materiale/imateriale asupra cărora se îndreaptă fapta infracțională prevăzută la art.178 CP RM cu expresia „și a altor tipuri de comunicări”.

Considerăm mai reușită o astfel de formulă legislativă, decât cea propusă și conținută în Proiectul de lege enunțat *supra*. Aceasta deoarece, pe de o parte, cuprinde comunicările electronice, iar, pe de altă parte, fiind adaptabilă la realitățile înconjurătoare și, drept consecință, în stare să cuprindă oricare alt tip de comunicare, nu va permite evitarea răspunderii penale pentru violarea dreptului la secretul corespondenței întreținute prin intermediul unui alt mijloc de comunicare, decât prin cele desprinse din dispoziția art.178 CP RM. Mai mult, recomandarea propusă este în unison cu prevederile art.30 din Constituția Republicii Moldova, în confor-

mitate cu care „statul asigură secretul scrisorilor, al telegramelor, al altor trimiteri poștale, al convorbirilor telefonice și al celorlalte mijloace legale de comunicare (sublinierea ne aparține – n.a.)”.

S-ar putea ca unii doctrinari și, mai cu seamă, practicieni să obiecteze asupra propunerii legislative avansate de noi, argumentând că expresia „alte tipuri de comunicări”, fiind un semn estimativ, poate crea premise pentru interpretarea extensivă și defavorabilă a legii penale, și, drept consecință, îndemnând persoana abilitată cu aplicarea legii penale să aplice arbitrar normele incriminatoare prevăzute la art.178 CP RM.

În ce ne privește însă, cu titlu de replică față de o atare eventuală obiecție, subliniem că inserarea în textul legii penale a unui asemenea semn estimativ concordă perfect cu principiul legalității incriminării sub aspectul respectării clarității și previzibilității legii penale.

În primul rând, destinatarul legii penale este în măsură să prevadă care alte tipuri de comunicări (din cele care nu sunt prevăzute expres în dispoziția normei de incriminare) pot să cadă sub incidența noțiunii „alte tipuri de comunicări” reieșind din realitățile înconjurătoare și asupra cărora se poate îndrepta comportamentul infracțional. Posibilitatea prevederii comunicărilor neprevăzute expres în dispoziția art.178 CP RM, dar protejate prin normele incriminatoare înscrise în acest articol, este dictată de esența juridică a unor asemenea comportamente infracționale. Natura juridică a infracțiunii de violare a secretului corespondenței determină posibilitatea destinatarului legii penale de a aprecia aria corespondenței pasibile de protecție prin normele de incriminare specificate la art.178 CP RM. *Grosso modo*, asupra acestui fapt a statuat și Curtea Europeană pentru Drepturile Omului în cauza *Groppera Radio AG și alții împotriva Elveției* [26], în corespundere cu care gradul de precizie a unei norme de drept depinde într-o mare măsură de conținutul textului în cauză, de domeniul pe care urmează să-l governeze, precum și de numărul și statutul destinatarilor săi.

Însă, pentru a face posibil acest lucru este necesar ca legiuitorul moldav să includă în dispoziția alin.(1) art.178 CP RM un semn estimativ (de tipul celui indicat mai sus), care să desemneze lista neexhaustivă a entităților materiale sau imateriale susceptibile de influențare infracțională. De remarcat că sintagma „alte tipuri de comunicări” răspunde acestei rigori, fiind în stare să cuprindă comunicările întreținute prin intermediul rețelelor electronice, precum și altele, nespecificate expres în textul normei de la alin.(1) art.178 CP RM.

Specificarea unei liste exhaustive a entităților materiale/imateriale pasibile de influențare prin comiterea infracțiunii prevăzute la art.178 CP RM nu permite persoanei abilitate cu aplicarea legii penale să atribuie la această listă comunicările întreținute prin intermediul rețelelor electronice, chiar și în condițiile în care legiuitorul autohton utilizează termenul generic „corespondență” în titulatura articolului. Or, așa cum se susține în doctrina de specialitate, rolul denumirii unui articol se rezumă doar la exprimarea esenței juridice a comportamentelor ilegale incriminate [27, p.94]. Așadar, titulatura articolului redă natura juridică a faptei infracționale înscrise în tiparul unei norme de incriminare. În niciun caz, denumirea articolului nu descrie cu perfectă exactitate conținutul normei incriminatoare înscrise în cadrul acestuia.

Corespondența electronică este și ea corespondență. De aceea, din punctul de vedere al titulaturii art.178 CP RM, corespondența electronică pare a fi protejată de legea penală. Însă, această protecție pare a fi doar în aparență, întrucât, din perspectiva conținutului normei incriminatoare, corespondența electronică scapă de sub incidența art.178 CP RM. O atare corespondență nu este stipulată nici explicit, nici implicit în textul normei investigate, motiv pentru care, în condițiile actuale, tragerea la răspundere penală, în baza art.178 CP RM, pentru violarea dreptului asupra secretului corespondenței electronice implică automat interpretarea extensivă și defavorabilă a legii penale și, drept consecință, ignorarea principiului legalității incriminării.

În al doilea rând, expresia „alte tipuri de comunicări” vine să asigure caracterul general al normei de drept. Or, norma de drept, în special cea penală, trebuie să se bucure de generalitate. Tocmai o asemenea trăsătură a normei de incriminare este în stare să confere accesibilitate legii penale. Specificarea unei liste exhaustive a tipurilor corespondenței pasibile de violare nu conferă accesibilitate legii penale, ci, din contra, încarcă inutil textul legii penale. Mai mult, pare a fi imposibilă instituirea unei liste exhaustive a comunicărilor protejate de legea penală, în conjunctura în care asupra dezvoltării relațiilor sociale și, implicit, asupra noilor tipuri de comunicări, care sunt într-o permanentă evoluție, își pune amprenta progresul tehnico-științific.

Concluzii

1) În general, susținem inițiativa legiuitorului moldav de a atribui comunicările electronice la categoria obiectului imaterial al infracțiunii prevăzute la art.178 CP RM. Aceasta deoarece, în condițiile modelului incriminator de astăzi pe care îl conferă art.178 CP RM, violarea dreptului la secretul corespondenței electronice scapă de sub incidența legii penale. Totuși, suscită semne de întrebare conjunctura realităților sociale în care a venit această inițiativă legislativă.

2) Din perspectivă comparată, desprindem două tendințe legislative cu privire la incriminarea faptei de violare a dreptului la secretul corespondenței electronice. Într-o primă abordare, în legislația penală a unor state străine (de exemplu: în cea a Federației Ruse, a Republicii Belarus, a Turkmenistanului, a Armeniei, a Azerbaidjanului, a Estoniei etc.) corespondența electronică nu este indicată expres în calitate de obiect imaterial al infracțiunii de violare a dreptului asupra corespondenței electronice, aceasta însă rezultă din formula „alte tipuri de comunicări” inserată în textul normei de incriminare. Potrivit unei alte tendințe, corespondența electronică este prevăzută expres în dispoziția normei în calitate de obiect imaterial al infracțiunii (este cazul Ucrainei, Georgiei, Kârgâzstanului, Lituaniei, Letoniei, României, Bulgariei, Macedoniei etc.). Dintre toate statele foste membre ale Uniunii Sovietice, doar Republica Moldova a mers pe calea să nu stipuleze corespondența electronică, nici explicit, nici implicit, pe post de obiect imaterial al infracțiunii de violare a dreptului la secretul corespondenței.

3) Făcând trimitere la bunele practici ale statelor străine, pare a fi mai reușită formularea tehnico-legislativă la care au recurs legiuitorii statelor din prima categorie atunci când au reflectat categoriile obiectelor materiale/imateriale ale infracțiunilor similare celei de la art.178 CP RM, adică formularea în care legiuitorii au decis să opereze cu sintagma „alte tipuri de comunicări”. O asemenea sintagmă legislativă este mai reușită, întrucât cuprinde comunicările electronice și, totodată, este adaptabilă la realitățile înconjurătoare, fiind în stare să cuprindă oricare alt tip de comunicare, nepermițând evitarea răspunderii penale pentru violarea dreptului la secretul corespondenței întreținute prin intermediul unui alt mijloc de comunicare decât prin cele înscrise în dispoziția art.178 CP RM. În același timp, recomandarea propusă este în unison cu prevederile Constituției Republicii Moldova.

4) Sintagma „alte tipuri de comunicări” propusă spre completarea art.178 CP RM concordă cu principiul legalității incriminării sub aspectul respectării clarității și previzibilității legii penale. Mai mult, o atare construcție este expresia caracterului general al normei de drept.

Referințe:

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1.
2. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74.
3. Legea comunicațiilor poștale, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 17.03.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.114-122.
4. Legea poștei, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 18.05.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.65-66.
5. Proiectul Legii Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3183/language/ro-RO/Default.aspx>
6. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p.
7. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal. Partea Specială. Vol.I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1062 p.
8. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.104-110.
9. Уголовный кодекс Российской Федерации: Закон Российской Федерации №63-ФЗ от 13 июня 1996 г., принят Государственной Думой 24 мая 1996 г., одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 г., введен в силу с 1 января 1997 г. В: *Собрание Законодательства Российской Федерации*, 1996, №25.
10. Уголовный кодекс Республики Беларусь. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://xn----ctbcgviccvibf9bq8k.xn--90ais/>
11. Уголовный Кодекс Туркменистана. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: https://www.unodc.org/tldb/pdf/TurkmenistanCriminalCode_Russian.pdf
12. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457
13. Уголовный кодекс Республики Казахстан. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
14. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/tj/tj023ru.pdf>
15. Уголовный кодекс Республики Армения. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>
16. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: http://www.taxes.gov.az/uploads/qanun/2011/mecelleler/cinayet_mecellesi_rus.pdf

17. *Criminal Code of the Republic of Estonia*. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
18. *Criminal Code of Georgia*. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
19. *Кримінальний кодекс України*. В: Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26.
20. *Criminal Code of the Kyrgyz Republic*. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
21. *Criminal Code of Lithuania*. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
22. *Criminal Law of the Republic of Latvia*. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
23. *Criminal Code of the Republic of Bulgaria*. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
24. *Criminal Code of the former Yugoslav Republic of Macedonia*. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
25. Codul penal al României în redacția din 2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr.510.
26. Groppera Radio AG and others *versus* Switzerland. [Accesat: 12.09.2017] Disponibil: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-57623\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)
27. COPEȚCHI, ST. *Răspunderea penală pentru atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârșirea unor fapte imorale*. Chișinău: Foxtrot, 2014. 346 p.

Prezentat la 25.09.2017

CZU: 343.54:343.973

**VIOLENȚA ÎN FAMILIE ÎN MODALITATEA DE IZOLARE, INTIMIDARE,
PRIVARE DE MIJLOACE ECONOMICE ȘI NEGLIJARE:
ASPECTE JURIDICO-PENALE**

Nicolae CORCEA, Ghenadie FORTUNA

Universitatea de Stat din Moldova

În articol sunt analizate unele aspecte juridico-penale privind violența în familie în modalitatea de izolare, intimidare, privarea de mijloace economice și neglijare. Autorii au cercetat conceptul de izolare și intimidare în sensul lit.(b) alin.(1) art.201¹ din Codul penal al Republicii Moldova, precum și conceptul de privare de mijloace economice și de neglijare (lit.(c) alin.(1) art.201¹ CP RM). A fost efectuată analiza comparativă a actelor de persecuție ca contravenție administrativă și a faptelor infracționale de intimidare cu scopul de impunere a voinței și a controlului asupra victimei. Mai mult, autorii propun unele modificări în cadrul incriminator al violenței în familie, care, în opinia lor, va contribui la îmbunătățirea legii penale.

Cuvinte-cheie: *violență în familie, acte de persecuție, izolare, intimidare, privarea de mijloace economice, scop de impunere a voinței, scop de impunere a controlului personal asupra victimei, neglijarea victimei.*

**FAMILY VIOLENCE IN THE FORM OF ISOLATION, INTIMIDATION, DEPRIVATION OF THE
ECONOMIC MEANS AND NEGLIGENCE: CRIMINAL LEGAL ASPECTS**

In the realm of this scientific article there are submitted to the legal analysis some penal aspects of the domestic violence in the form of isolation, intimidation, deprivation of the economic means and negligence. The authors have studied the concept of isolation and intimidation met in the article 201¹ of the Criminal code of the Republic of Moldova, as well as the concept of deprivation of the economic means and the negligence (point (c) paragraph 1) 201¹ of the Criminal code of the Republic of Moldova). There have been effectuated a comparative research between the acts of persecution as the administrative violation and the criminal offence of intimidation in order to impose the perpetrator's will upon the victim or in order to control him (her). More over, the authors have proposed several suggestions, which are considered to be relevant for improvement of the penal legislation.

Keywords: *family violence, acts of persecution, isolation, intimidation, deprivation of the economic means, the purpose of imposing the will, the purpose of imposing the personal control over the victim, victim's negligence.*

Introducere

Violența în familie constituie o amenințare, făcută în prezent sau în trecut, cu cauzarea unui prejudiciu fizic, moral sau material sau provocarea acestuia, ce se caracterizează prin tendința constantă de escaladare și printr-o probabilitate majoră de repetitivitate, în cadrul relației dintre partenerii sociali, indiferent de statutul lor legal sau de domiciliu. Violența în familie cuprinde toate actele de abuz și violență, de neglijare, amenințare și abandon întreprinse la nivelul familiei de unul sau mai mulți făptuitori care în mod normal ar fi trebuit să furnizeze protecție, îngrijire și siguranță.

Am observat că legiuitorul diferențiază răspunderea penală în funcție de prezența sau absența relațiilor familiale între făptuitor și victimă și, respectiv, efectuează protecția intereselor familiei prin prisma securității acesteia și a dezvoltării benefice a minorilor. *Interesele de securitate familială* trebuie luate în considerare la construirea componentelor infracționale din cadrul Părții Speciale a Codului penal, precum și la formularea prevederilor normative din cadrul Părții Generale.

Prin Legea nr.196 din 28.07.2016 a fost revizuit articolul 201¹ din Codul penal al Republicii Moldova [1]. Revizuirea cadrului normativ a vizat nu doar legea penală, ci și întregul sistem de drept, modificări esențiale fiind introduse în Codul contravențional al Republicii Moldova, nr.218 din 24.10.2008 [2], în Legea Republicii Moldova *cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie*, nr.45 din 01.03.2007 [3], etc. Modificările respective vizează: îmbunătățirea mecanismului de protecție a victimei prin intermediul unei noi instituții – „*ordinul de restricție de urgență*”; includerea unor noi contravenții „*Violență în familie*” (art.78¹ din Codul contravențional), „*Acte de persecuție*” (art.78² din Codul contravențional); extinderea cercului de persoane care sunt recunoscute membri de familie în sensul art.133¹ CP RM etc.

Cu toate acestea, pașii întreprinși de legiuitor nu au fost consecvenți: unele deficiențe majore au rămas în textul incriminator, fiind adăugate noi erori de tehnică legislativă în materia violenței în familie. Cu scopul de a înlătura atât divergențele doctrinare, cât și deficiențele legislative în domeniul răspunderii penale pentru săvârșirea infracțiunilor violente intrafamiliale s-a proliferat necesitatea elaborării unui demers științific.

Rezultate și discuții

Fapta de violență în familie în modalitatea de *izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM*) are o componență formală, fiind stabilit doar un singur semn obligatoriu – săvârșirea faptei infracționale (acțiunea sau inacțiunea) manifestată prin izolare sau intimidare.

Dacă maltratarea sau alte acțiuni violente (modalitatea infracțională a violenței în familie prevăzută la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM) constituie *violența fizică* în familie, atunci izolarea, intimidarea în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP) formează *violența socială*.

Violența socială reprezintă o formă de violență psihologică pasivă, care constă în controlul victimei, izolarea acesteia de familie sau de prieteni sau monitorizarea activităților acesteia și care are drept rezultat întreruperea sau insuficiența relațiilor sociale, precum și restrângerea accesului la informație sau asistență. În acest sens, Dicționarul explicativ al limbii române definește verbul *a izola* în felul următor: a despărți cu totul, a separa unul de altul, a se îndepărta de societate, de semenii, a sta retras, departe de alții, a se retrage, a se închista. Totodată, izolarea presupune acțiunea de a (se) izola și rezultatul ei; despărțire, separare, iar izolat înseamnă îndepărtat, retras [4, p.528].

Noțiunea de *izolare*, utilizată la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM, este una *estimativă*. Ea nu este definită în cadrul unui act normativ. Drept urmare, există pericolul de evaluare cu aproximația limitelor care marchează sfera de incidență a noțiunii de izolare. După cum corect menționează autorii S.Brînza și V.Stati, este dificil a înțelege care semnificație i-a atribuit legiuitorul noțiunii de izolare, utilizate la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM [5, p.3-4].

În art.2 al Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 01.03.2007, identificăm anumite forme ale izolării: „*violență psihologică – impunere a voinței sau a controlului personal, provocare a stărilor de tensiune și de suferință psihică prin ofense, luare în derâdere, înjurare, insultare, poreclire, șantajare, distrugere demonstrativă a obiectelor, prin amenințări verbale, prin afișare ostentativă a armelor sau prin lovire a animalelor domestice; neglijare; implicare în viața personală; acte de gelozie; impunere a izolării prin detenție, inclusiv în locuința familială; izolare de familie, de comunitate, de prieteni; interzicere a realizării profesionale, interzicere a frecventării instituției de învățământ; deposedare de acte de identitate; privare intenționată de acces la informație; alte acțiuni cu efect similar*” [3].

După cum se arată în literatura de specialitate, *violența socială* acompaniază alte forme ale violenței în familie și reprezintă o modalitate prin care agresorul poate utiliza diferite forme de exercitare a controlului asupra victimei violenței în familie, care are ca și scop *izolarea socială* [6]. Abuzatorii folosesc adesea izolarea ca strategie. Reducerea relațiilor cu exteriorul este o formă aparte de control exercitată de abuzatorul nesigur, dornic de a se bucura de toată atenția partenerei sale. Izolarea poate fi fizică – victimei nu-i este permis să-și viziteze familia și prietenii, precum și *ideologică* – îi este permisă numai aderarea la viziunile abuzatorului. Practicată la început ca semn de iubire și autosuficiență în cuplu, izolarea devine prea curând o strategie sistematică a acestuia. Sunt eliminați, rând pe rând, toți cei care ar putea acapara din atenția partenerei, dar și cei care ar putea sesiza din exterior semnele abuzului și ar putea s-o avertizeze pe victimă de pericolul în care se află [7, p.69].

Izolarea se exprimă în controlul asupra acțiunilor victimei: ce face, cu cine se întâlnește, ce citește, unde pleacă, limitarea implicării în viața socială, folosirea diferitelor motive pentru a-și justifica comportamentul abuziv. O formă de sine stătătoare de izolare o constituie împiedicarea neîntemeiată a unuia dintre părinți (a ambilor părinți) să comunice cu copilul ori să ia parte la educarea lui, precum și împiedicarea copilului să comunice cu bunicii, frații și surorile, care atrage răspundere contravențională conform art.64 din Codul contravențional.

În opinia autorilor S.Brînza și V.Stati, impunerea izolării prin detenție, inclusiv în locuința familială, urmează a fi calificată în baza art.166 CP RM, nu conform art.201¹ CP RM. Or, în acest caz, se aduce atingere nu atât libertății psihice a persoanei (lezată ca rezultat al aplicării violenței psihologice), cât mai ales libertății fizice a persoanei. Autorii susțin: „*Dar, ceea ce este mai important, sintagma „alte acțiuni cu efect similar”*,”

utilizată în partea finală a definiției sus-menționate a noțiunii „violență psihologică”, lasă deschisă posibilitatea de a interpreta extensiv și defavorabil noțiunea „izolare”. Cu alte cuvinte, celor care califică oficial fapta descrisă în textul legii penale li se oferă posibilitatea să încalce regula stabilită la alin.(2) art.3 CP RM. Este greu a stabili semnificația exactă a noțiunilor subsecvente „izolare socială” și „izolare de familie, de comunitate, de prieteni”... Actele normative, în care sunt folosite sintagme similare, nu ne ajută prea mult... Rămâne deschisă lista de exemple care ar intra sub incidența noțiunii de izolare, utilizate la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM” [5, p.3-4].

Provoacă anumite rezerve împrejurarea că izolarea constituie o infracțiune în sensul legii penale. Aceasta din următoarele considerente:

– În primul rând, este o categorie estimativă și diferă de la caz la caz. Prin urmare, această interpretare poate să conducă la interpretarea defavorabilă a legii penale ce vine în contradicție cu prevederile alin.(2) art.3 CP RM, în conformitate cu care *interpretarea extensivă defavorabilă și aplicarea prin analogie a legii penale sunt interzise*;

– În al doilea rând, fapta de izolare neurmată de careva consecințe prejudiciabile nu atinge pragul prejudiciabilității cerut de legea penală și, potrivit prevederilor alin.(2) art.14 CP RM, „nu constituie infracțiune acțiunea sau inacțiunea care, deși, formal, conține semnele unei fapte prevăzute de prezentul cod, dar, fiind lipsită de importanță, nu prezintă gradul prejudiciabil al unei infracțiuni”;

– În al treilea rând, nu ar fi rezonabil să existe norme speciale ce prevăd răspunderea contravențională pentru unele forme de izolare, cum ar fi art.64, art.78² din Codul contravențional, iar norma generală să fie prevăzută în Partea Specială a Codului penal.

Reieșind din cele expuse, ajungem la concluzia că incriminarea faptei de izolare în formularea existentă nu rezistă realității juridice și urmează a fi înlăturată. De subliniat că impunerea izolării prin detenție, inclusiv în locuința familială, se va califica în baza art.166 CP RM, nu conform art.201¹ CP RM. Deposdarea de actele de identitate se va califica în baza alin.(2) art.360 CP RM, nu potrivit art.201¹ CP RM [8, p.1012].

Referindu-ne la fapta de violență în familie în modalitatea sa de intimidare (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM), vom relata următoarele: **intimidare** constituie formă de violență emoțională și verbală în familie. În conformitate cu Dicționarul explicativ al limbii române, verbul *a intimida* înseamnă a face să devină sau a deveni timid; a insufla cuiva sau a simți teamă, frică; a se speria; a se încurca; a se zăpăci, a se fâstâci. *Intimidare* – faptul de a se intimida. *Intimidat* – cuprins de timiditate, care exprimă timiditate, speriat, încurcat, zăpăcit [4, p.518].

Intimidarea cuprinde frica intenționat provocată la o altă persoană prin: amenințarea cu abuzul victimei sau al unei terțe persoane; amenințarea cu deteriorarea, distrugerea sau dispunerea bunurilor pentru care victima sau o terță persoană are interes material; demonstrarea armei în fața acestei persoane. Totuși, în opinia noastră, noțiunea „intimidare” nu este cea mai relevantă și oportună pentru a fi inserată în textul legii penale ca o acțiune sau o inacțiune prin care se manifestă violența în familie. Vom aduce anumite argumente în acest sens:

Atât izolarea, cât și intimidarea fac parte din abuzul emoțional sau violența psihologică, care, în accepțiunea noastră, sunt categorii indentice. Astfel, în conformitate cu Legea Republicii Moldova *cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie*, nr.45 din 01.03.2007 [3], *violență psihologică* înseamnă impunere a voinței sau a controlului personal, provocare a stărilor de tensiune și de suferință psihică prin ofense, luare în derâdere, înjurare, insultare, poreclire, șantajare, distrugere demonstrativă a obiectelor, prin amenințări verbale, prin afișare ostentativă a armelor sau prin lovire a animalelor domestice; neglijare; implicare în viața personală; acte de gelozie; impunere a izolării prin detenție, inclusiv în locuința familială; izolare de familie, de comunitate, de prieteni; interzicere a realizării profesionale, interzicere a frecventării instituției de învățământ; deposdare de acte de identitate; privare intenționată de acces la informație; alte acțiuni cu efect similar. Precedând și acompaniind celelalte forme de violență sau abuz, **abuzul emoțional** constă în expunerea repetată a persoanei la situații al căror impact emoțional depășește capacitatea sa de integrare psihologică.

Legiitorul incorect a perceput și a expus sensul termenului „intimidare”. Astfel, din textul dispoziției observăm că este vorba despre o faptă de intimidare. Intimidarea este consecința unor fapte infracționale. În acest sens, ne solidarizăm cu autorul M.Botnarenco, care consideră că lezarea demnității persoanei ori crearea unei atmosfere neplăcute, ostile, degradante, umilitoare, discriminatorie sau insultătoare poate genera victimei simptome de stres, depresie, intimidare, sentimente de inferioritate, anxietate, autoculpabilizare, fobii [9, p.58]. La victimă apare starea de intimidare ca o reacție, o continuitate logică, un răspuns, o consecință nefastă ca o

urmare prejudiciabilă. În acest sens, sesizăm o substituie a sensului oferit cuvântului „*intimidare*”. În realitate, *intimidarea este înfricoșarea victimei prin diverse metode*. Cu titlu de exemplu: folosirea aspectului fizic, acțiunilor, gesturilor, distrugerea bunurilor, distrugerea proprietății ei, demonstrarea ostentativă a armelor; injurii, amenințări, umiliri verbale și non-verbale; terorizări; restrângeri ale libertății de acțiune; denigrări; acuzații nedrepte; discriminări; ridiculizări și alte atitudini ostile sau de respingere față de victimă; uciderea animalelor domestice preferate, privarea de satisfacerea nevoilor personale esențiale (mâncare, somn etc.): amenințarea copilului cu vătămarea fizică, amenințarea că îl va părăsi, că se va sinucide, influențarea să comită acte ilegale.

În opinia noastră, intimidarea constituie urmarea prejudiciabilă a abuzului emoțional și nu o faptă. Forma cea mai răspândită a intimidării este *amenințarea*. Ea constituie o formă de sine stătătoare a violenței psihice exercitate asupra victimei. Amenințarea cuprinde pericolul iminent de realizare a acesteia. Pentru ca amenințarea să fie sancționată de legea penală trebuie de stabilit următorii indici necesari: posibilitatea reală de survenire a urmărilor prejudiciabile; prezența violenței psihice [10, p.18-19]. Nu este necesară calificarea suplimentară în baza art.155 CP RM în situația în care amenințările verbale se concretizează în amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății.

Concluzionăm că noțiunea de intimidare este una *estimativă*, deoarece are importanță dacă victima este intimidată sau nu. În prim-plan se pune că victima percepe o astfel de situație ca una înfricoșătoare.

Fapta infracțională de *izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei (lit.b) alin.(1) art.201¹CP RM* se aseamănă mult cu fapta contravențională prevăzută la art.78² din Codul contravențional al Republicii Moldova (*Acte de persecuție*), introdus prin Legea Republicii Moldova nr.196 din 28.07.2016 [1]: *Persecutarea în mod repetat a unei persoane căreia i s-a cauzat o stare de anxietate, frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, fiind constrânsă să-și modifice conduita de viață, săvârșită prin: a) urmărirea persoanei; b) contactarea sau încercarea de a contacta prin orice mijloc sau prin intermediul altei persoane, se sancționează cu amendă de la 50 la 100 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 20 la 40 de ore sau cu arest contravențional de la 10 la 15 zile.*

Acte de persecuție constituie o contravenție ce nu s-a conținut anterior în legislația în vigoare a Republicii Moldova și a fost introdusă sub influența prevederilor Convenției de la Istanbul care prin aceste măsuri asigură protecția femeilor împotriva violenței [11]. Astfel, observăm că legiuitorul moldovean a decis să stabilească răspunderea pentru actele de persecuție nu în Codul penal, ci în Codul contravențional, deși exista o asemenea inițiativă. O atare abordare, în opinia autorului Gh.Pavliuc, presupune subestimarea pericolului social al actelor de persecuție; mai mult, ea vine în dezacord cu viziunea exprimată atât în instrumentele de vocație internațională în materie, cât și în legislațiile altor state [12, p.35]. Respectivul autor face referire la art.34 „*Urmărirea*” al Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, adoptate la Istanbul la 11.05.2011, care prevede că *Părțile vor lua măsurile legislative sau alte măsuri necesare pentru a asigura faptul că este incriminat comportamentul intenționat de angajare repetată într-un comportament amenințător direcționat către o altă persoană, determinând-o pe aceasta să se teamă pentru siguranța sa.*

Fenomenul persecuției, fiind o formă de psihoterore, nu apare brusc, ci se dezvoltă în timp, constatându-se o oarecare stadialitate – faze sau etape care cuprind acțiuni de hărțuire de un anumit tip și efecte specifice asupra persoanei înspre care este direcționat atacul psihologic. Anume din aceste considerente actele de persecuție constituie un fel de „*viol moral*”; de el se leagă senzația de rușine și incapacitate de a povesti în mod adecvat această experiență dramatică. De aceeași opinie este și autorul Gh.Pavliuc, care susține că actele de persecuție fac parte din grupul faptelor săvârșite prin inducerea temerii sau a stresului emoțional [12, p.36]. După cum corect menționează acest autor, prin „*persecutare*” se înțelege hărțuirea victimei, ceea ce înseamnă, în accepțiunea din vorbirea curentă, a tracasa, a cicăli, a necăji persoana vătămată, a-i crea o stare de disconfort în realizarea activităților pe care și le-a propus [12, p.36-37].

Însă, reieșind din construcția dispoziției art.78² din Codul contravențional [2], în calitate de *victimă* poate fi orice persoană (indiferent de careva trăsături discriminatorii) care este supusă atacurilor psihologice din partea făptuitorului. Prin urmare, nu putem concluziona că o astfel de normă este îndreptată în exclusivitate spre protecția victimelor violenței în familie sau spre protecția femeilor împotriva violenței, această normă având un caracter universal și asigurând protecția juridică a oricărei persoane care se confruntă cu persecuții în adresa sa. Astfel, luând în considerare că fapta contravențională sancționată de art.78² din Codul contravențional (*Acte de persecuție*) nu necesită stabilirea unei legături specifice dintre victimă și subiect (relații de familie etc.), înseamnă că în calitate de victimă poate fi atât un membru al familiei, cât și o altă persoană care

nu are această calitate. Această normă contravențională are doar un caracter conex normelor din legislația în vigoare a Republicii Moldova care sunt menite să asigure protecția victimelor violenței în familie.

Actele de persecuție nu presupun o influențare nemijlocită asupra corpului persoanei. În consecință, în cazul acestei fapte lipsește *obiectul material*.

Latura obiectivă a faptei contravenționale analizate are următoarea structură:

- 1) *fapta prejudiciabilă* exprimată în acțiunea de persecutare în mod repetat a unei persoane;
- 2) *urmările prejudiciabile*, și anume:
 - a) starea de anxietate, frica pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate;
 - b) modificarea conduitei de viață;
- 3) *legătura de cauzalitate* dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile;
- 4) *metodele* de săvârșire a faptei:
 - a) urmărirea persoanei *sau*
 - b) contactarea persoanei ori încercarea de a o contacta prin orice mijloc sau prin intermediul altei persoane.

Prima din aceste metode (urmărirea) implică: ținerea victimei în câmpul vizual; ținerea sub observație a acesteia; supravegherea victimei. Astfel, între făptuitor și victimă trebuie să existe un contact vizual direct [12, p.36-37]. *Urmărirea persoanei*, în sensul legii contravenționale, presupune persecutarea fizică a acesteia la locul de trai, de studii sau de muncă, un comportament obsesiv și deranjant pentru victimă. Urmărirea persoanei pe rețele de socializare din motive de curiozitate, studierea și urmărirea profile-urilor publice cu acces liber, când pretinsa victimă nu-și asigură spațiul privat online, nu va constitui fapta de urmărire în sensul art.78² din Codul contravențional.

Într-un alt context, *contactarea ori încercarea de a contacta prin orice mijloc sau prin intermediul altei persoane* constituie persecutarea psihologică. Cea de-a doua metodă nu presupune un contact vizual. În cazul acesteia, contactarea victimei sau încercarea de a o contacta se face prin efectuarea de apeluri telefonice, prin poșta electronică, prin mesaje scrise transmise prin telefonul mobil, prin alte comunicări sau prin intermediul altei persoane. Din această sintagmă legislativă desprindem următoarele modalități ale faptei contravenționale:

- *contactarea prin orice mijloc*;
- *contactarea prin intermediul altei persoane*;
- *încercarea de a contacta prin orice mijloc*;
- *încercarea de a contacta prin intermediul altei persoane*.

Sintagma „*contactarea prin orice mijloc*” cuprinde scrisori trimise prin intermediul oficiilor poștale, alte metode, inclusiv pe rețelele de socializare sau/și e-mail; vizite nedorite etc., care au rezultat în inițierea contactului fizic sau verbal cu victima. Fiind o formă de hărțuire psihologică sistematică a victimei atacate, se pune în pericol starea emoțională a acesteia. În calitate de cele mai răspândite mijloace de persecuție distingem: răspândirea oricăror informații care au legatură cu persoana și stigmatizarea acesteia (zvonuri, discreditare); controlul accesului persoanei la rețelele de comunicare, internet sau telefon (izolare); amenințarea cu comiterea actelor de violență (intimidare, umilire). Pentru calificare nu are importanță modalitatea în care a fost contactată victima, principalul este că ea a fost deranjată prin acest mijloc.

Sintagma „*contactarea prin intermediul altei persoane*” presupune că victima este contactată indirect când subiectul își amintește de ea intenționat prin intermediul unor persoane (cunoscute sau necunoscute), spre exemplu: se transmit declarații de dragoste, „*semne de atenție*” nedorite (flori, cadouri etc.) sau, dimpotrivă, amenințări, insulte, critici etc. Nu are importanță dacă subiectul a acționat direct și deschis sau prin anonim.

Sintagma „*încercarea de a contacta*” presupune că făptuitorul a intenționat să efectueze un contact cu victima, însă din motive obiective contactul nu a avut loc. În orice caz, trebuie de stabilit că victima cunoștea despre astfel de încercări și era deranjată de ele, deoarece urmează a fi stabilită legătura de cauzalitate dintre comportamentul făptuitorului și urmările survenite și manifestate în suferințe psihice prevăzute de legea contravențională.

Este corectă și întemeiată răspunderea contravențională pentru acte de persecuție săvârșite *repetat*, ceea ce conduce la creșterea neliniștii și tensiunii interne a victimei violenței în familie. „*Repetat*” presupune că victima anterior a fost contactată de către făptuitor prin acțiuni similare sau identice. Faptul că victima a fost deja persecutată sau a făcut deja obiectul unor amenințări directe cu o astfel de persecuție reprezintă *un indiciu serios al temerilor fondate ale victimei de a fi persecutată*, cu excepția cazului în care există motive întemeiate de a crede că respectiva persecuție nu se va mai repeta. Așadar, actele de persecuție trebuie să fie

suficient de grave prin natura sau prin caracterul lor repetat pentru a constitui o încălcare gravă a drepturilor fundamentale ale omului.

Acte de persecuție constituie o *componentă materială*. Pentru survenirea răspunderii contravenționale trebuie stabilită legătura de cauzalitate dintre actele de persecuție și urmările prejudiciabile sub forma prevăzută de lege. Trebuie de stabilit că astfel de contacte au fost necesare și suficiente pentru *cauzarea stării de anxietate la victimă, de frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, ceea ce a condus în final la faptul că victima a fost constrânsă prin astfel de împrejurări să-și modifice conduita de viață*.

Prin „*stare de anxietate*” se are în vedere starea de frământare, de grijă, de îngrijorare, de neliniște, de așteptare încordată, însoțită de palpitații, de sufocare, de jenă în respirație sau de alte asemenea tulburări fiziologice. Prin „*frică*” se înțelege starea de adâncă neliniște și de tulburare, provocată de un pericol real sau imaginar. Atât starea de anxietate, cât și frica, indusă victimei, trebuie să aibă ca obiect fie siguranța proprie a acesteia, fie siguranța rudelor apropiate ale victimei. Cât privește *modificarea conduitei de viață*, aceasta presupune împiedicarea desfășurării de către victimă a unei vieți normale [12, p.37].

Or, victima este impusă prin comportamentul obsesiv și abuziv să-și schimbe deprinderile și obișnuințele. Spre exemplu, victima este nevoită să-și schimbe locul de trai, să-și părăsească locul de muncă, să-și schimbe datele de contact (numărul de telefon, adresa electronică etc.); cu alte cuvinte, victima întreprinde totul pentru a evita orice legătură cu subiectul persecuției. Victima ajunge să sufere de depresii, boli psihosomatice, insomnie, tulburări de comportament (abuz de substanțe, alcool, tutun, bruxism), scăderea încrederii în sine și a stimei de sine, stres acut, stres posttraumatic. Aceste simptome sunt similare cu cele care apar după experiențe traumatizante, precum calamități sau agresiuni. Simptomele persecuției se pot menține mai mulți ani după producerea incidentelor. De importanță decisivă este stabilirea împrejurării că un astfel de comportament este unul *nedorit* pentru victimă. Vom oferi și anumite explicații în acest sens: dacă o persoană încurajează comportamentul obsesiv și abuziv manifestat față de ea, considerându-l acceptabil (spre exemplu, pentru a menține o relație amoroasă între parteneri intimi), atunci răspunderea contravențională se exclude.

Latura subiectivă a actelor de persecuție se caracterizează prin intenție directă. Scopul acestei fapte este de a cunoaște actele și faptele victimei. Motivele faptei prevăzute la art.78² din Codul contravențional constau în curiozitate, gelozie, interesul material (care presupune executarea comenzii de săvârșire a actelor de persecuție în schimbul unei remunerații materiale) etc. Cum rezultă din art.16 din Codul contravențional, subiectul faptei în cauză este persoana fizică cu capacitate de exercițiu care, în momentul săvârșirii contravenției, are împlinită vârsta de 18 ani.

Analizând cu o deosebită atenție fapta infracțională de violență în familie sub forma de *izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM* și fapta contravențională de acte de persecuție (art.78² din Codul contravențional), sesizăm următoarele:

1. În ambele cazuri victima este supusă abuzului psihologic (emoțional) aproape identic după formă și conținut, însă efectele juridice ale acestui comportament sunt diferite – într-un caz survine răspunderea penală, într-un alt caz – răspunderea contravențională.

2. Mai mult, observăm o confuzie legislativă în acest sens. Astfel, se primește că intimidarea și izolarea constituie *componente formale* în baza cărora survine răspunderea penală, iar construcția normei contravenționale mărturisește cert despre intenția legiuitorului de a stabili prezența urmărilor prejudiciabile sub forma de „*o stare de anxietate, de frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, fiind constrânsă să-și modifice conduita de viață*” (*componentă materială*). Legea contravențională corect definește natura abuzului psihologic (emoțional), arătând că acest abuz are o influență deosebită asupra conduitei victimei și această conduită se exteriorizează în luarea anumitor măsuri de securitate și protecție. În opinia noastră, răspunderea contravențională este suficientă, iar modalitatea prevăzută la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM ar trebui să fie exclusă din legea penală.

O altă modalitate infracțională a variantei-tip de violență în familie prevăzută la alin.(1) art.201¹, care suscită discuții și neclarități, este *privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, neglijare, dacă au provocat victimei vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății (lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM*.

Prin această modalitate infracțională legiuitorul a intenționat să prevină prin intermediul legii penale *violența economică în familie*.

Vom menționa că această faptă are o *componentă materială*, fiind stabilite în mod obligatoriu următoarele semne obiective:

- 1) *fapta infracțională (acțiunea sau inacțiunea)* manifestată prin privarea de mijloace economice, inclusiv prin lipsirea de mijloace de existență primară, neglijare;
- 2) *urmarea prejudiciabilă* sub formă de vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății;
- 3) *legătura de cauzalitate* dintre fapta infracțională și urmările prejudiciabile survenite.

Violența economică face parte din violența familială cu caracter mixt. Astfel, în conformitate cu Legea Republicii Moldova cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, nr.45 din 01.03.2007, **violența economică** este *privare de mijloace economice, inclusiv lipsire de mijloace de existență primară*, cum ar fi hrană, medicamente, obiecte de primă necesitate; abuz de variate situații de superioritate pentru a sustrage bunurile persoanei; interzicere a dreptului de a posedea, folosi și dispune de bunurile comune; control inechitabil asupra bunurilor și resurselor comune; refuz de a susține familia; impunere la munci grele și nocive în detrimentul sănătății, inclusiv a unui membru de familie minor; alte acțiuni cu efect similar.

Violența economică reprezintă scăderea resurselor și autonomiei victimei prin control asupra resurselor financiare și al accesului acestuia la bani, obiecte personale, hrană, mijloace de transport, telefon și alte surse de protecție sau îngrijire de care ar putea beneficia. În plus, interzicerea activității profesionale poate fi recunoscută *violență economică* în familie [13]. Această formă de violență se manifestă prin comportamente precum interdicția din partea agresorului ca victima să se angajeze sau să-și păstreze locul de muncă, refuzul agresorului de a da bani victimei pentru necesitățile de bază și neimplicarea în niciun fel a victimei în deciziile legate de administrarea bugetului familiei. Victima este menținută într-o stare de dependență față de agresor [14, p.8].

În această porțiune de cercetare științifică se impune ca una absolut corectă definiția violenței economice dată de autorul Gh.Fortuna. Astfel, după el, *violența economică* desemnează privarea intenționată de către un membru al familiei a unui alt membru al familiei de spațiu de locuit, hrană, îmbrăcăminte și altă avere sau mijloace, de care se bucură victima în conformitate cu legislația în vigoare, care poate să conducă la decesul acesteia sau la înrăutățirea sănătății fizice sau mintale [15, p.122].

Într-un alt registru, *neglijarea* este acțiunea (deseori inacțiunea) în cadrul căreia persoanei (deseori copilului) nu-i sunt satisfăcute de către adult nevoile biologice, emoționale, de dezvoltare fizică și psihică, i se limitează accesul la educație. *Violența prin deprivare/neglijare* reprezintă forma non-fizică a violenței.

Fiind eșecul părinților sau al altor persoane responsabile pentru îngrijire, neglijarea copilului este omisiunea voluntară sau involuntară care pune în pericol viața, dezvoltarea și bunăstarea fizică, mentală, spirituală, morală sau socială a copilului, dacă această faptă este săvârșită de o persoană care are responsabilitatea creșterii, îngrijirii sau educării. Neglijarea se manifestă prin incapacitatea sau refuzul agresorului (adultului) de a acorda cele necesare persoanei pentru toate aspectele vieții sale: sănătate, educație, dezvoltare emoțională, nutriție, adăpost, siguranța vieții – în contextul în care familia sau îngrijitorul legal are acces la resursele necesare. Include nesupravegherea și lipsa protecției/ajutorului persoanei în fața pericolului, lipsirea de libertate, abandon de familie, nerespectarea măsurilor privind întreținerea minorului, alungarea de la domiciliu ș.a. [16, p.11-12]. Dictionarul explicativ al limbii române aduce claritate în acest sens. Astfel, neglijarea presupune *a nu avea grijă de cineva sau de ceva, a nu da atenția cuvenită; a trece cu vederea, a lăsa la o parte, a omite* [4, p.703].

Neglijarea copilului poate să apară sub diferite forme: *neglijarea alimentară* – privarea de hrană, absența mai multor alimente esențiale pentru creștere, mese neregulate, alimente nepotrivite sau administrate necorespunzător vârstei copilului; *neglijarea vestimentară* – haine nepotrivite pentru anotimp, haine prea mici, haine murdare, lipsa hainelor; *neglijarea igienei* – lipsa igienei corporale, mirosuri respingătoare, paraziți; *neglijarea medicală* – absența îngrijirilor necesare, omiterea vaccinărilor și a vizitelor de control, neaplicarea tratamentelor prescrise de medic, neprezentarea la programe de recuperare; *neglijarea educațională* – substimulare, instabilitatea sistemului de pedepse și recompense, lipsa de urmărire a progreselor școlare; *neglijarea emoțională* – lipsa atenției, a contactelor fizice, a semnelor de afecțiune, a cuvintelor de apreciere, părăsirea copilului/abandonul de familie, care reprezintă cea mai gravă formă de neglijare [17, p.60; 18, p.19].

O problemă juridico-penală suscită *neglijarea medicală a copiilor*. Există câteva forme de neglijare medicală a copilului: *amânarea adresării pentru asistență medicală* – părinții nu atrag atenție la simptomele evidente ale unei maladii grave la copil sau nu acordă copilului asistență medicală profilactică necesară; *asistența medicală neregulată a copiilor care suferă de boli cronice* – părinții nu respectă regimul de tratament al copilului, nu administrează la timp preparatele necesare în doză deplină, nu execută prescripții privind păstrarea produselor și regimul alimentar al copilului, nu prezintă copilul pentru supraveghere dispensară regulată; *lipsirea de asistență medicală* – părinții în mod conștient refuză să îndeplinească recomandările medicale sau nu sunt apti să le îndeplinească, fie nu pot asigura îngrijirea necesară în caz de înrăutățire a sănătății copilului [19, p.82].

Cel mai des neglijarea medicală se atestă în cazurile în care copilul suferă de o boală gravă incurabilă, de dezvoltare locomotorie sau psihică. Diagnosticul neglijenței medicale la copii reprezintă un proces complicat și necesită o confirmare convingătoare. Neglijarea medicală este prezentă dacă sunt depistate următorii indici: în urma absenței asistenței medicale este cauzat prejudiciu sănătății copilului sau există un risc potențial de pericol pentru viața și sănătatea copilului; asistența medicală recomandată are efect pozitiv evident sau demonstrat pentru sănătatea copilului; este demonstrat că asistența medicală propusă este accesibilă, însă nu este utilizată; este evident că tratamentul (profilaxia) acestei patologii oferă mai multe avantaje decât evoluția naturală a bolii (în absența intervenției medicale); părintele copilului a fost informat în mod adecvat despre necesitatea asistenței medicale [19, p.83].

În acest sens este relevantă afirmația autorilor S.Brînza și V.Stati: „A lăsa fără ajutor înseamnă a lipsi victima de sprijin, de asistență, de îngrijire. Lăsarea fără ajutor se poate manifesta prin eschivarea pentru totdeauna de la obligațiile sale sau numai într-un anumit interval de timp. Ceea ce contează este dacă în timpul cât a durat lăsarea fără ajutor a existat un pericol real pentru viața victimei și aceasta a fost lipsită de posibilitatea de a se salva” [8, p.413]. Latura subiectivă a acestei infracțiuni se caracterizează prin vinovăție sub formă de intenție indirectă, iar motivele infracțiunii pot fi diverse: egoism, lașitate, indiferență etc.

Vom aduce un caz relevant din practica judiciară: *Inculpata B.E. a fost pusă sub învinuire în baza lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM, deoarece, fiind bolnavă de tuberculoză (invalid de gr.I), pe parcursul lunii iunie 2013 și până în prezent categoric refuza tratamentul copiilor B.A. (născut la 18.06.2007) și B.D. (născut la 07.09.2009), ambii bolnavi de tuberculoză. La cerințele administrației IMSP „Spitalul Clinic Municipal de Ftiziopneumologie” și ale Direcției pentru protecția drepturilor copilului din sec.Râșcani, mun.Chișinău, B.E. refuză să prezinte copiii minori la tratament, prin ce pune în pericol viața și sănătatea acestora. Examinând situația copiilor B.D. (a.n. 2009) și B.A. (a.n. 2007), Comisia pentru protecția copilului aflat în dificultate a considerat ca fiind necesară și oportună luarea forțată a acestor minori din familie pentru a le asigura și realiza drepturile lor la sănătate și la îngrijire medicală. Astfel, B.E. este învinuită de faptul că prin inacțiunea sa intenționată a săvârșit fapta de violență în familie, manifestată în refuz categoric de la tratamentul obligatoriu contra tuberculozei de care suferă cei doi copii minori aflați la îngrijirea ei. Prin acest refuz inculpata B.E. a pus în pericol grav viața și sănătatea minorilor. Cele săvârșite au fost calificate în baza lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM. Totodată, potrivit certificatului de deces nr.3558 din 09.09.2014, eliberat de OSC mun.Chișinău, cet.B.E. a decedat la 08.09.2014, cauza decesului – tuberculoză pulmonară. Procesul penal în acuzarea lui B.E., pornit în baza lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM, a fost încetat din cauza survenirii decesului [20].*

Luând ca ipoteză faptul că mama copiilor a fost bolnavă de tuberculoză în faza activă, adică prezenta pericol real de contaminare pentru cei din jur, în special pentru copiii săi minori care se aflau în contact direct cu ea, aceasta era obligată să-și prezinte copiii în instituție medicală specializată pentru tratamentul obligatoriu al copiilor care se aflau în contact cu făptuitoarea, însă nu a îndeplinit această obligație părintească [21, p.57].

Comiterea unor fapte din imprudență (sineîncredere exagerată sau neglijență) nu este cuprinsă de semnificația juridică a termenului legal de violență în familie. De aici rezultă că orice atitudine ușuratică și neglijentă față de membrul de familie, neacordarea de ajutor, lăsarea lui în condiții primejdioase *săvârșite din imprudență*, manifestarea unei atitudini ușuratică față de obligațiile sale parentale sau familiale nu constituie violență în familie în sensul Legii Republicii Moldova nr.45 din 01.03.2007 și nici în sensul art.201¹ CP RM. În asemenea cazuri, se vor aplica norme juridico-penale cu caracter comun în funcție de obiectul juridic prejudiciat, spre exemplu: lăsarea în primejdie (art.163 CP RM). Însă, reținem că ignorarea intenționată a necesităților vitale ale membrului de familie care a condus la urmări prejudiciabile prevăzute de legea penală va constitui fapta de neglijare prevăzută la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM.

În acest segment de cercetare ne punem întrebarea: *poate fi oare calificată neglijența parentală, indiferent de forma ei de manifestare, drept violență în familie în sensul art.201¹ CP RM?* Pentru a răspunde la această întrebare vom sublinia că, în primul rând, orice deviere de comportament familial, fiind *a priori* abuzivă, având un impact negativ asupra dezvoltării fizice, psihice și spirituale a copilului, constituie o formă de violență în familie. Însă, nu toate formele de violență intrafamilială cu implicarea copiilor minori se încadrează în sensul art.201¹ CP RM, ci doar cu respectarea a câtorva condiții obligatorii: *cerință obiectivă* – prezența prejudiciului sănătății victimei; *cerință subiectivă* – prezența intenției care cuprinde atât conștientizarea caracterului prejudiciabil al acțiunilor (inacțiunii) sale, capacitatea de a prevedea inevitabilitatea sau posibilitatea reală de survenire a urmărilor prejudiciabile, precum și dorința rezultatului sau admiterea lui în mod conștient ori atitudinea indiferentă față de survenirea acestuia.

În cadrul acestei analize apare întrebarea: *constituie oare temei pentru survenirea răspunderii penale neglijarea în forma sa educațională?*

Pentru a răspunde la această întrebare urmează să precizăm că *neglijarea educațională* se manifestă în mai multe forme: părinții nu verifică niciodată dacă copilul frecventează școala; părinții nu vorbesc niciodată cu dirigințele sau profesorii; părinții nu se interesează niciodată ce note au copiii la școală; părinții nu vin niciodată la ședințele școlare; părinții nu-i cumpără copilului nimic sau îi cumpără foarte puțin din lucrurile necesare pentru școală (rechizite etc.). În opinia noastră, neglijarea educațională constituie temei pentru survenirea răspunderii contravenționale în baza art.63 din Codul contravențional al Republicii Moldova [2].

Mai mult, orice formă de privare de mijloace economice, inclusiv prin lipsirea de mijloace de existență primară, sau neglijare nu constituie temei pentru survenirea răspunderii penale atât timp cât nu va provoca urmări prejudiciabile prevăzute expres de legea penală, și anume: vătămarea ușoară a integrității corporale.

Prin urmare, nu intră sub incidența alin.(1) art.201¹ CP RM fapta de neîndeplinire sau îndeplinire necorespunzătoare de către părinți sau de către persoanele care îi înlocuiesc a obligațiilor de întreținere, de educare și de instruire a copilului, chiar dacă această faptă a avut ca urmare lipsa de supraveghere a copilului, vagabondajul, cerșitul ori săvârșirea de către acesta a unei fapte socialmente periculoase. Într-o asemenea ipoteză, răspunderea se va aplica în conformitate cu alin.(1) sau (2) art.63 din Codul contravențional al Republicii Moldova.

Astfel, maltratare constituie *violență fizică*, ceea ce, în linii generale, înseamnă orice atac fizic sau aplicarea forței fizice împotriva unei alte persoane. Este de menționat că majoritatea formelor violenței în familie poartă un *caracter combinat (mixt)*. Totodată, reieșind din cele expuse, sesizăm o problemă: dacă maltratarea este permanent fizică, atunci alte acțiuni violente pot avea și un caracter non-fizic sau chiar mixt, lista căroră e cu mult mai largă, incluzând restricționarea ori privațiunea de libertate sau privarea unei alte persoane de acces la hrană adecvată, apă, îmbrăcăminte, locuință sau odihnă.

În opinia noastră, privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, executată într-o așa intensitate încât este pasibilă de a provoca vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății, de fapt este partea componentă a altor acțiuni violente, despre care expres ne mărturisește legea în lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM. Mai mult, urmările prejudiciabile prevăzute de lege sunt identice. Pe cale de consecință, propunem înlăturarea lit.c) din alin.(1) art.201¹ CP RM în felul următor:

Sintagma „*privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară*” se exclude, iar cuvântul „*neglijare*” se transferă în conținutul agravantei de la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM, astfel încât aceasta să aibă următorul conținut: „*Maltratare sau alte acte violente, precum și prin neglijare soldate cu vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății*”.

Legiuitorul nu evidențiază careva motive sau scopuri speciale ale violenței în familie în sensul art.201¹ CP RM [22]. Cu toate acestea, sunt două excepții:

– Prezența scopului special în modalitatea prevăzută la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM – *în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei;*

– Prezența motivului special în varianta agravată prevăzută la lit.b) alin.(2) art.201¹ CP RM – *în legătură cu solicitarea sau aplicarea măsurilor de protecție.*

Scopul special reflectat în prevederea de la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM – *în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei* – poartă un caracter special, adică în fiecare caz de izolare sau intimidare a victimei violenței în familie organelor de drept le revine sarcina de a stabili și demonstra scopul special al pretensei intimidări sau izolării. Dacă izolarea sau intimidarea persoanei nu urmărea acest scop, componența de infracțiune va lipsi.

Scopul *de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei* nu este caracteristic doar faptei de violență în familie în modalitatea sa de intimidare și izolare, ci expres reiese din structura și conținutul normei analizate. Violența în familie, oricare ar fi forma acesteia, are ca finalitate impunerea voinței și menținerea controlului în relație. Despre scopul infracțiunii de violență în familie relatează autorii J.Roehl, Ch.O’Sullivan, D.Webster, J.Campbell. Astfel, în opinia lor, violența poate fi definită ca o folosire abuzivă a puterii pentru a nega drepturile celuilalt și libertatea de alegere a acestuia, cu scopul de a domina și controla partenera și de a restrânge alegerile și libertățile ei [23, p.16].

Scopul general al comportamentului violent este să distrugă stima de sine a victimei și să spargă rezistența ei. Una dintre consecințele comportamentului violent este frica constantă a victimei de repetarea violenței. În multe cazuri agresorul nu mai are nevoie de a comite acte de violență fizică: amenințările și amintirea violenței sunt suficiente ca victima să facă ceea ce agresorul impune. Impunerea și câștigarea unei poziții dominante

de putere, intimidare și exercitarea puterii și controlului asupra victimei, subordonarea și înfrângerea voinței acesteia constituie de fapt scopul oricărei forme de violență în familie. Izolarea și intimidarea sunt doar niște exemple de unele tactici de menținere a acestui control, lista cărora, de fapt, este cu mult mai largă și nu poate fi redusă doar la acestea. Abuzatorul folosește diferite forme de comportament pentru a obține puterea și controlul asupra victimei, iar comportamentul victimei este, de regulă, orientat spre supraviețuire.

Formularea actuală a scopului ca atare se referă nu doar la fapta prevăzută la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM, ci la toate modalitățile infracțiunii de violență în familie. Totodată, ținând cont de propunerea noastră de a fi exclusă din textul legii penale modalitatea infracțională prevăzută la lit.(b) alin.(1) art.201¹ CP RM, *optăm pentru eliminarea oricăror referiri la scopul special.*

În opinia noastră, manifestări violente în familie au loc nu doar în cazurile în care făptuitorul exercită controlul asupra relației, dar și în alte cazuri, inclusiv când făptuitorul intenționează să părăsească această relație. Prin urmare, punând în prim-plan claritatea legii penale, considerăm oportun a se renunța la indicarea oricărui scop al violenței în familie reflectat în textul legii penale.

Concluzii

1) Violența în familie, în modalitatea sa de izolare, nu rezistă realității juridice și urmează a fi înlăturată din următoarele considerente: este o categorie estimativă și diferă de la caz la caz; fapta de izolare neurmată de careva consecințe prejudiciabile nu atinge pragul prejudiciabilității cerut de legea penală și, potrivit prevederilor alin.(2) art.14 CP RM, nu ar fi rezonabil să existe norme speciale ce prevăd răspunderea contravențională pentru unele forme de izolare, cum ar fi art.64, art.78² din Codul contravențional, iar norma generală să fie prevăzută în Partea Specială a Codului penal.

2) Noțiunea „intimidare” nu este cea mai relevantă și oportună pentru a fi inserată în textul legii penale ca o acțiune sau o inacțiune prin care se manifestă violența în familie. Legiuitorul incorect a perceput și a expus sensul termenului „intimidare”. Astfel, din textul dispoziției observăm că este vorba despre o faptă de intimidare. Totodată, se impune concluzia că intimidarea este, de fapt, consecința unor fapte infracționale. În acest sens, sesizăm o substituție a sensului oferit cuvântului „intimidare”. Intimidarea constituie urmarea prejudiciabilă a abuzului emoțional și nu o faptă. Concluzionăm că noțiunea de intimidare este una estimativă, deoarece are importanță dacă victima este intimidată sau nu. În prim-plan se pune că victima percepe o astfel de situație ca una înfricoșătoare.

3) Legea contravențională corect definește natura abuzului psihologic (emoțional), arătând că acest abuz exercită o influență deosebită asupra conduitei victimei și această conduită se exteriorizează în luarea anumitor măsuri de securitate și protecție. În opinia noastră, răspunderea contravențională este suficientă, iar modalitatea prevăzută la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM ar trebui să fie exclusă din legea penală. Într-adevăr, în ambele cazuri victima este supusă abuzului psihologic (emoțional) aproape identic după formă și conținut, însă efectele juridice ale acestui comportament sunt diferite: într-un caz survine răspunderea penală, într-un alt caz – răspunderea contravențională; se primește că intimidarea și izolarea constituie componente formale în baza cărora survine răspunderea penală, iar construcția normei contravenționale mărturisește cert despre intenția legiuitorului de a stabili prezența urmărilor prejudiciabile sub forma de „o stare de anxietate, de frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, fiind constrânsă să-și modifice conduita de viață” (componentă materială).

4) *Neglijarea* este acțiunea (deseori inacțiunea) în cadrul căreia persoanei (deseori copilului) nu-i sunt satisfăcute de către adult nevoile biologice, emoționale, de dezvoltare fizică și psihică, i se limitează accesul la educație. *Violența prin deprivare/neglijare* reprezintă forma non-fizică a violenței.

5) Dacă maltratarea este permanent fizică, atunci alte acțiuni violente pot avea și un caracter non-fizic sau chiar mixt, lista cărora e cu mult mai largă, incluzând restricționarea ori privațiunea de libertate sau privarea unei alte persoane de acces la hrană adecvată, apă, îmbrăcăminte, locuință sau odihnă.

6) Privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, executată într-o așa intensitate încât este pasibilă de a provoca vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății, este de fapt partea componentă a altor acțiuni violente despre care expres ne mărturisește legea în lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM. Mai mult, urmările prejudiciabile prevăzute de lege sunt identice. Pe cale de consecință, propunem înlăturarea lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM în felul următor: sintagma „privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară” se exclude, iar cuvântul „neglijare” se transferă în conținutul agravantei de la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM, astfel încât aceasta să aibă următorul conținut: „maltratare sau alte acte violente, precum și prin neglijare soldate cu vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății”.

Referințe:

1. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.196 din 28.07.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.306-313.
2. Codul contravențional al Republicii Moldova, nr.218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.78-84.
3. Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, nr.45 din 01.03.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.55-56.
4. DEX – Dicționarul explicativ al limbii române / Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”. Ediția a 2-a, revizuită. București: Univers Enciclopedic Gold, 2012. 1230 p.
5. BRÎNZA, S., STATI, V. Cu privire la posibila neconstituționalitate a unor amendamente recente operate în Codul penal și în Codul contravențional. Partea II. În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr.2(196), p.2-12.
6. BABĂ, T. *Izolarea victimei violenței în familie*: Seminare SSF du 19 august MAI 2015.
7. CORCEA, N. „Dreptul la corecție” versus violența în familie asupra copiilor: studii de caz. În: *Revista Națională de Drept*, 2015, nr.9, p.51-61.
8. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*: în 2 volume. Volumul I. Chișinău: Tipografia Centrală. 1328 p.
9. BOTNARENCO, M. *Răspunderea penală pentru hărțuirea sexuală în Republica Moldova*: Teză de doctor în drept. Specialitatea 554.01 – Drept penal și execuțional penal. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2016. 197 p.
10. САМОЙЛЕНКО, К.В. *Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия сексуальной насильственной преступности в семье*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность: 12.00.08 – Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Краснодар: Краснодарский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации, 2014. 207 с.
11. Convenția CE privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Istanbul, 11.05.2011) <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Romanian.pdf> [Accesat: 30.12.2014].
12. PAVLIUC, Gh. Actele de persecuție în reglementarea Codului contravențional al Republicii Moldova: analiza unei inovații legislative. În: *International Scientific Journal EURO-AMERICAN SCIENTIFIC COOPERATION: research articles* / Responsible editors: Tonkyh S., Pryhodko N., Mintz A. Volume 15. Hamilton, Canada: «Accent Graphics Communications», 2017, p.34-38.
13. Fișă – prevenirea și combaterea violenței în familie. http://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Transparenta/IntrebareFrecvente/IR_ANES-violenta_2016.pdf [Accesat: 22.05.2017].
14. Raport final: *Violența în familie în România: legislația și sistemul judiciar* (30 Aprilie, 2007). Inițiativa Juridică pentru Europa Centrală și Eurasia. Asociația Baroului American, p.8. https://www.americanbar.org/content/dam/aba/directories/roli/romania/ee_romania_domestic_violence_final_report_0407_rom.authcheckdam.pdf
15. ФОРТУНА, Г.Ф. Неуголовно-правовое измерение понятия «насилие в семье» в законодательстве Украины, Румынии и Республики Молдова. В: *Правозастосування: теорія, методологія та практика*: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 13 квітня 2017 року. Тези наукових доповідей. Київ-Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2017, с.119-123.
16. ДОЛГОВА, С.И. *Административная ответственность родителей и лиц, их заменяющих, за неисполнение обязанностей по содержанию и воспитанию несовершеннолетних в Российской Федерации*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность: 12.00.14 – административное право; административный процесс. Москва: Всероссийский научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации, 2014. 28 с.
17. CORCEA, N. Violența asupra copilului în familie: aspecte juridico-penale. În: *Revista Națională de Drept*, 2015, nr.4, p.54-60.
18. VELEANOVICI, A.-C. *Tulburări emoționale la copiii aflați în situație de abuz și neglijare*: Teză de doctor în psihologie. Specialitatea: 511.06 – Psihologie specială. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, 2015. 260 p.
19. КОТОВА, Н.В. Медицинская запущенность – форма жестокого обращения с детьми. В: *Здоровье ребенка*, 2013, №7(50), с.81-84.
20. Arhiva Judecătorei sectorului Râșcani, mun.Chișinău. Dosarul nr.1-1341/2014. Sentința din 09.12.2014.
21. CORCEA, N. Latura subiectivă a violenței în familie prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM. În: *Revista Națională de Drept*, 2015, nr.7, p.53-57.
22. Codul penal al Republicii Moldova, nr.985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74.
23. ROEHL, J., O’SULLIVAN, Ch., WEBSTER, D., CAMPBELL, J. *Intimate Partner Violence Risk Assessment Validation Study*: Final Report. Date Received: May 2005. Award Number: 2000-WT-VX-0011. U.S. Department of Justice, p.16. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/209731.pdf> [Accesat: 25.12.2014].

Prezentat la 19.07.2017

CZU: 343.42: 343.31

РЕЛИГИОЗНЫЙ ЭКСТРЕМИЗМ В СОВРЕМЕННОМ УГОЛОВНОМ ПРАВЕ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Лилия ГЫРЛА

Молдавский государственный университет

В научном исследовании осуществлен уголовно-правовой и криминологический анализ некоторых аспектов религиозного экстремизма с точки зрения его влияния на содержание уголовно-правовых запретов Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова. В целях наиболее глубокого и всестороннего рассмотрения объекта исследования детально изучены такие феномены, как религиозный фанатизм, фундаментализм, а также исследовано родовое понятие экстремизма. Статья представляет собой детальный анализ уголовно-правовой и криминологической доктрины, а также некоторых результатов социологической науки, что придает исследованию междисциплинарный характер. Автором проанализированы определения и классификации, встречаемые в современной науке, а также предложено собственное собирательное определение преступлений религиозно-экстремистской направленности. Обосновывается, что в качестве основного признака при разграничении преступлений является присутствие экстремистского мотива. В результате автором были сформулированы выводы, которые могут быть применимы как в науке уголовного права и в криминологии, так и могут быть учтены при совершенствовании уголовного законодательства.

Ключевые слова: религиозный фанатизм, религиозный фундаментализм, религиозный экстремизм, религия, экстремистский мотив, преступления религиозно-экстремистской направленности.

EXTREMISMUL RELIGIOS ÎN DREPTUL PENAL ȘI ÎN ȘTIINȚA CRIMINOLOGICĂ CONTEMPORANĂ

Autorul efectuează o analiză juridico-penală și criminologică a unor aspecte ale extremismului religios din punctul de vedere al impactului pe care acesta îl exercită asupra conținutului prohibițiilor juridico-penale ce se conțin în Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova. Cu scopul de a efectua o examinare temeinică și multilaterală, au fost cercetate așa fenomene, precum fanatismul religios, fundamentalismul, fiind studiată și noțiunea generică de extremism. Autorul prezintă o analiză detaliată a doctrinei juridico-penale și criminologice, precum și a unor rezultate ale științei sociologice, ceea ce atribuie prezentului studiu un caracter interdisciplinar. Sunt cercetate noțiunile și clasificările care sunt întâlnite în știința contemporană, autorul oferind propria definiție a faptelor infracționale cu caracter de extremism religios. Se argumentează că în calitate de semn obligatoriu al faptelor infracționale de natură extremistă trebuie să fie stabilit motivul extremist al făptuitorului. Concluziile formulate de autor pot fi aplicate atât în știința dreptului penal și în criminologie, cât și în procesul de ameliorare a legii penale.

Cuvinte-cheie: fanatism religios, fundamentalism religios, extremism religios, religie, motiv extremist, infracțiuni cu caracter de extremism religios.

RELIGIOUS EXTREMISM IN THE MODERN CRIMINAL LAW AND SCIENCE OF CRIMINOLOGY

In the realm of this scientific research there is performed a profound analysis of criminological points of view as well as of penal provisions concerning some aspects of religious extremism from the perspective of its impact upon the content of the penal prohibitions which are contained in the Special part of The Criminal code of the Republic of Moldova. In order to obtain the best scientific results, there have been examined such phenomena as religious fanatic views, religious fundamentalist views, as well as there have been researched the generic notion of extremism. This article can be defined as an analysis of the modern penal and criminological doctrine, as well as some results of the sociological science which gives the opportunity to consider that this is an interdisciplinary research. The author has researched some definitions and classifications which are met in the modern science being proposed a generic definition of the criminal offences which have a religious extremist character. There is demonstrated that as a basic sign of the delimitation between extremist offences and other types must be recognized the criminal reason of the misdeed. As a result, there have been formulated several conclusions which can be applied in the science of the Substantive Criminal Law, Criminology, as well as can be taken into account during the improvement of the penal legislation.

Keywords: religious fanatic view, religious fundamentalist view, religious extremism, religion, extremist motive, criminal offences of the religious extremist character.

Введение

В современном уголовном праве и криминологической науке понятие религиозного экстремизма разработано недостаточно. Причиной тому может явиться то обстоятельство, что сегодня уголовно-правовая и криминологическая доктрина не уделяет должного внимания многим дискуссионным вопросам соотношения религии, религиозного фундаментализма, религиозного экстремизма и уголовного права и криминологии. В предпринятом междисциплинарном теоретическом исследовании были изучены вопросы конструирования составов преступлений, предусмотренных Особенной частью Уголовного кодекса Республики Молдова, содержащих признаки религиозного экстремизма. Детальному и разностороннему изучению подвергнуты объективные и субъективные признаки преступлений экстремистской направленности, однозначно позволяющие разграничивать анализируемые составы преступлений от смежных.

Игнорирование указанных категорий в уголовно-правовой и криминологической науке чаще приводит к подмене представлений, к незнанию элементарных закономерностей формирования понятийного аппарата, что, в конечном счёте, не может не отразиться и на законотворческом процессе. Значимость результатов проведенного исследования носит междисциплинарный характер и состоит в разработке новых определений религиозного экстремизма и смежных правовых категорий как для уголовно-правовой, так и для криминологической науки. Вследствие этого правоприменитель сможет учесть сформулированные выводы и рекомендации в законотворческой деятельности как в целях дальнейшего улучшения действующего уголовного законодательства, так и в целях совершенствования криминологической науки в борьбе с религиозным экстремизмом.

Цель исследования состоит в комплексном изучении потенциала уголовно-правовых норм, противостоящих преступлениям религиозной экстремистской направленности, а также криминологических мер предупреждения данной категории преступлений.

Объект исследования составляют общественные отношения, обеспечивающие охрану уголовно-правовыми средствами личности, общества и государства от преступлений религиозно-экстремистской направленности, а также меры предупреждения религиозного экстремизма.

Предмет исследования составляют научные изыскания в области совершенствования уголовного законодательства и криминологической науки, противостояния преступлениям религиозно-экстремистской направленности.

Дискуссии и результаты исследования

В рамках нашего исследования подчеркнем, что правовую природу религиозного экстремизма невозможно уяснить без определения таких категорий, как *«религиозность»*, *«религиозный фанатизм»* и *«религиозный фундаментализм»*. С этой целью обратимся к специальной литературе.

Изначально поясним категорию религиозности. *Религиозность* целесообразно определять как специфический социокультурный феномен, основанный на личностных религиозных ориентирах, обусловленных совокупностью идеологических, социальных и культурных факторов.

В условиях возрождения религиозности населения радикалы и экстремисты стремятся опираться на влияние религии как сильнейшей составляющей культуры. Так, как в теории, так и на практике существуют различные подходы к трактовке событий, которые в одном случае воспринимаются как террористические и экстремистские действия, а в другом – преподносятся как защита интересов народа, нации, как противостояние чужеродному вмешательству [1, с.13-14]. Криминалисты О.В. Зеленина и П.Е. Суслонов предостерегают специалистов по поводу того, что нередко в публикациях, выступлениях, возбуждающих национальную, расовую, религиозную рознь, широко используются *тенденциозно подобранные, извращенные вымышленные факты, бездоказательные утверждения и представления, отвергаемые современной наукой*. Различные слухи и измышления, перемежаясь с другими, иногда реальными фактами, вводятся в контекст, где и служат созданию негативного образа представителей той или иной нации или религии, приписывая им враждебность и способствуя созданию атмосферы национальной или религиозной нетерпимости. Недобросовестность сообщений может свидетельствовать о сознательном (умышленном) манипулировании информацией, поэтому зачастую возникают вопросы о правильности приведенных автором сведений, достоверности использованных им источников, подлинности цитат, обоснованности авторских утверждений и суждений по существу [2, с.35-36].

В данном контексте Э.М. Шарипова определяет *религиозный фанатизм* как социокультурный феномен, основанный на религиозной вере, догмы и степень интенсивности которой имеют тенденцию противопоставления мировоззрения ее последователей другим верованиям или социокультурным концепциям, вследствие чего возникает категоричное социальное неприятие и приоритетно-негативная модель поведения [1, с.13-14].

Чаще всего откровенная абсурдность идей религиозных фанатиков базируется, прежде всего, на теории и исключительной решимости воплотить ее в жизнь. *Сущность фанатичного мировоззрения в том, что оно всегда делит мир надвое, игнорируя его многообразие.* Природа религиозного фанатизма может базироваться не только на непросвещенности и слепой религиозной вере, основой которой является страх и суеверие, а в равной степени на высоком уровне интеллекта в сочетании с нетерпимостью к инакомыслию в благоприятно сложившихся для возникновения фанатизма социально-политических условиях [1, с.12-13]. Иными словами, религиозный фанатизм являет собой высшую степень религиозности человека, основной характеристикой которой является чрезмерная поглощенность сознания верой.

По мнению Э.М. Шариповой, религиозный фанатизм возникает вследствие кризиса религиозной идентичности индивида, вызванного ослаблением значимых культурных ценностей и появлением новых реалий социокультурной ситуации: идей, идеологий и ценностных установок [1, с.10]. Религиозный фанатизм систематизирован Э.М Шариповой исходя из его идейных предпосылок (оригинальный (исконный) и индуцированный); количественного состава его приверженцев (личностный, групповой и массовый); характера интенсивности его проявлений (пассивный и активный). Наиболее общественно опасной формой является *индуцированный фанатизм*, возникающий в случае, когда массовые влияния и энтузиазм, навязанные догмы и внушенные идеи втягивают индивида в экстремальные состояния.

Значимой для криминологической науки представляется классификация форм религиозного фанатизма, предложенная Э.М. Шариповой, по факторам религиозного взаимодействия: *религиозно-политический; этнорелигиозный; протекционистский, или резистентный:*

- *Религиозно-политический фанатизм* – имеет высокое влияние на политику государства, давление на все ветви власти, сопровождающееся ущемлением прав, свобод и законных интересов как отдельных граждан, так и религиозных организаций.

- *Этнорелигиозный фанатизм* первично зиждется на этническом фанатизме даже при относительной религиозной общности. Интенсивные миграционные процессы создают обостренную конфликтами и проявлением религиозного фанатизма ситуацию взаимодействия между представителями различных религий, способствуя нарушению этнокультурной и этнорелигиозной целостности народов. Навязывание чуждых ценностей неизбежно вызывает межконфессиональный конфликт. Суть состоит не в отказе от своих религиозно-культурных традиций, а в уважительном отношении к культуре принимающей страны. В ином случае столкновение двух идеологий неизбежно ведет к проявлению религиозного фанатизма с обеих сторон.

- *Протекционистский, или резистентный фанатизм* – форма религиозного фанатизма, возникающего при потенциальной опасности утраты социокультурной идентичности [1, с.16-17].

В рамках определенных цивилизаций существуют разнообразные формы религиозного фанатизма, находящиеся в перманентном взаимодействии, и риск перехода религиозного фанатизма в другую форму весьма высок.

Исходя из вышеизложенного, можно заключить, что *религиозный фанатизм является крайней степенью проявления религиозности.* Идеино окрашенное поведение фанатично настроенного индивида характеризует его нетерпимое поведение, следствием чего могут стать проявления агрессии и религиозного экстремизма.

Итак, мы приходим к выводу, что в основе религиозного экстремизма лежит религиозный фанатизм. Религиозность индивида представляет общественную опасность лишь тогда, когда посредством своих антисоциальных действий он начинает вторгаться и негативно воздействовать на мировоззренческие убеждения других верующих.

Схожим с понятием религиозного фанатизма является религиозный фундаментализм. Религиозный фанатизм и религиозный фундаментализм не тождественны и, по сути, обозначают различные феномены. Если религиозный фанатизм представляет особую приоритетно-негативную, религиозно обусловленную социальную модель поведения по своей интенсивности и направленности с тенденцией про-

тивопоставления мировоззрения ее последователей другим верованиям или социокультурным концепциям, то религиозный фундаментализм является крайней обостренной формой проявления того или иного религиозного учения, несущего в себе политическую окраску духовных учений, что способствует формированию нетерпимости к окружающим. Если фанатизм представляет собой модель поведения, то фундаментализм характеризует радикальность и непреклонность религиозного мышления адепта или категоричность религиозной доктрины. Вместе с тем, эти два явления тесно связаны между собой, и следует учитывать, что религиозные фундаменталисты всегда являются фанатично настроенными индивидами, тогда как религиозные фанатики могут быть и в рядах иных религиозно настроенных граждан, не относящихся к фундаменталистам. Фанатизм может быть свойственен любой религии.

В анализируемом контексте А.Жефля указывает, что в большинстве мировых религий присутствует крайняя (полюсная) точка ее проявления – *фундаментализм* [3, с.49]. Чаще всего речь идет именно о политической акцентуации духовных учений, что, в конечном итоге, придает фундаментализму черты нетерпимости и обостренности. (К примеру, фундаменталисты борются против легализации абортов).

Молодежь в силу своих возрастных и психологических особенностей наиболее восприимчива к идеям радикализма, чем и пытаются воспользоваться лидеры экстремистских и террористических организаций [4, с.16].

Целью религиозного фундаментализма является реформирование общества в соответствии с требованиями религии, возведенной в абсолюте, изменение законов, нравов, социальных норм, а иногда даже политической структуры государства. В любом случае, фундаментализм являет собой экстремально ограничительную религию. В этом смысле А.Жефля уточняет, что не стоит путать религиозный фундаментализм с экстремистским движением. Если религиозный экстремизм материализуется в совершении преступлений, в основе которых лежит мотив религиозной ненависти, то религиозный фундаментализм не является ни экстремистской, ни тем более террористической идеологией. По мнению автора, он позиционируется на разжигании межконфессиональной ненависти [3, с.49].

Исходя из вышеизложенного, можно прийти к выводу о том, что религиозный фанатизм и религиозный фундаментализм с криминологической точки зрения могут являться благоприятной средой для взращивания религиозных экстремистов, однако подобное отнюдь не закономерно. Иными словами, не всякий религиозный фанатик или приверженец религиозных фундаментальных взглядов становится религиозным экстремистом, и не всякое религиозное фундаментальное учение являет собой неизбежную предпосылку для возникновения экстремизма религиозного толка.

Для того чтобы уяснить социальную и криминологическую природу религиозного экстремизма, обратимся к анализу родового понятия экстремизма в специальной литературе.

Обращает на себя внимание то обстоятельство, что *экстремизм* является многогранным феноменом и может быть политическим, идеологическим, расовым, национальным, религиозным и т.д. Термин «*экстремизм*» стал активно использоваться в начале XX века для обозначения приверженцев крайних (полюсных) взглядов и поступков. Однако попытки дать его определение не увенчались успехом. Несмотря на то, что в действующем законодательстве и ряде международных правовых актов принята попытка определения экстремизма, в юридической науке на сегодняшний день отсутствует единая позиция по поводу его содержания, форм проявления экстремизма, не выработаны четкие критерии, разграничивающие смежные с ним явления и понятия. Такая ситуация сложилась из-за того, что экстремизм и его проявления представляют собой сложное многогранное и не до конца изученное явление.

Понятие «*экстремизм*» может быть сформулировано на основе междисциплинарного подхода, учитывая достижения не только правовых наук, но и философии, социологии, политологии, психологии и других гуманитарных дисциплин.

По мнению О.В. Зелениной и П.Е. Суслонова, *экстремизм* – это использование крайних, деструктивных, выходящих за рамки дозволенного средств для достижения радикальных религиозных или политических целей [2, с.35-36].

Ю.В. Сергеева рассматривает экстремизм двояко: как социальное явление и как правовую категорию. Под экстремизмом как *социальном явлении* автор понимает наличие у индивида или определенной общности крайних идеологических взглядов, представляющих угрозу конституционным правам, свободам, суверенитету и территориальной целостности, устойчивому развитию, обороне и безопас-

ности государства. Вместе с тем, по мнению того же автора, экстремистская деятельность как *правовая категория* представляет собой специфически мотивированную, насильственную, противоправную деятельность, создающую угрозу национальной безопасности государства [4, с.16-17]. В правовом смысле вне конкретных запретов понять суть экстремизма и экстремистских преступлений невозможно. Экстремизм может проявляться в двух формах: административного правонарушения и преступления.

Основной идеологии экстремизма является мировоззрение определенного индивида или общности людей, составляющих обособленную социальную группу, базирующееся на национальном, расовом, религиозном, социальном, политическом превосходстве и являющееся мотивом для совершения противоправных действий [4, с.16-17].

Уголовная политика в сфере противодействия экстремизму основывается на нейтрализации причин и условий, способствующих распространению экстремистской идеологии, и на ликвидации последствий экстремистских акций.

По наблюдению Ю.В. Сергеевой, молодежная среда в силу своих возрастных особенностей наиболее подвержена негативному влиянию. **Молодежный экстремизм** определяется автором как основанная на идеологии экстремизма противоправная деятельность молодых людей в возрасте от 14 до 30 лет.

Ю.В. Сергеева установила, что инициаторами экстремистских противоправных действий часто выступают лидеры и активные члены неформальных молодежных объединений, радикально настроенные граждане [4, с.12].

Особое место в литературе занимает проблема религиозной радикализации, в том числе и религиозного экстремизма в местах лишения свободы [5, с.158]. Феноменом сегодняшнего периода социальных изменений следует считать попытку отдельных категорий осужденных оценивать «схожесть» совместно отбывающих наказание не по признаку ранее совершенного преступления, а по отношению таких лиц к государству и его политике. В этих условиях проявляется различие по национальному или религиозному признаку.

Термин «**радикализация**» не имеет активного применения в научном лексиконе отечественных специалистов в области социологии и криминологии. Пенитенциарная наука не является исключением. И.А. Уваров определяет понятие радикализации и пенитенциарной радикализации. Так, под *радикализацией* автор понимает процесс принятия системы экстремистских убеждений, в том числе готовность использовать, поддерживать или содействовать насилию как методу для осуществления перемен в обществе [5, р.159-160]. Под *пенитенциарной радикализацией* он понимает длительный процесс усвоения лицами, отбывающими наказание в виде лишения свободы, идеологии ненависти, призывающей к насилию в отношении определенных групп населения, подрывающей существующие общественные институты и государственное устройство. В основе этого процесса всегда лежит отношение к конкретной национальной группе или представителям конфессии [5, с.160].

Необходимо признать, что осужденные, придерживающиеся определенных экстремистских взглядов, в период нахождения в местах лишения свободы не только не отказываются от своих взглядов, но и, напротив, консолидируют вокруг себя определенную часть осужденных. Результатом такой консолидации является радикализация осужденных в условиях пенитенциарных учреждений, что способствует расширению радикальных взглядов и после освобождения [5, с.160].

По мнению А.Жефля, **экстремистская идеология** продвигает субъективное отношение отдельных лиц или учения отдельных религиозных или псевдорелигиозных учений, которые на основе теории, догмы или крайней точки зрения, посредством насильственных или радикальных мер преследуют насаждение собственной программы. Действительно, религиозная ненависть является одним из благоприятных факторов в основе развития терроризма, а религиозный терроризм считается одним из самых опасных, так как именно ему свойственна религиозная догматика и особая психологическая обработка последователей таких учений [3, с.49].

Криминалисты О.В. Зеленина и П.Е. Суслонов советуют обращать внимание на эмоционально окрашенную лексику, используемую в текстах экстремистского толка. Специальным приемом является также сознательное и целенаправленное посягательство на религиозные и национальные святыни, оскорбление религиозных и национальных чувств, что нарушает права и свободы, возбуждает национальную и религиозную рознь. С вышеназванным приемом связано такое проявление экстремизма, как пропаганда исключительности, превосходства либо неполноценности граждан по признаку их

отношения к религии, социальной, расовой, национальной, религиозной или языковой принадлежности. Далеко не всегда грубые и жесткие политические высказывания являются экстремистскими: они должны относиться к конкретному адресату, прямо указанному в уголовном законе.

Приемом, направленным на возбуждение ненависти, является формирование установки на принципиальное противоречие, несовместимость социальных, национальных, религиозных групп. Авторы экстремистских материалов в ряде случаев прибегают к сознательному нарушению основных логических законов. Для этого используется прием подмены понятий. Налицо сознательное выстраивание логически порочной цепочки рассуждений. Особо следует отметить использование создателями экстремистских материалов средств эстетического воздействия, художественных образов и символов.

Следует помнить, что далеко не все символы, используемые экстремистскими группировками, несут признаки экстремизма. Многие элементы субкультур носят характер символов для идентификации в кругу «своих» и поэтому не могут считаться экстремистскими. Подлинный смысл этих символов понятен широкому кругу только при специальной расшифровке [2, с.19].

А.Жефля определяет **религиозный экстремизм** как субъективное отношение лица или как учение отдельных религиозных или псевдорелигиозных течений, которые на основе теории, догмы или крайней точки зрения, посредством насильственных или радикальных мер преследуют

- 1) насаждение собственной программы с целью насильственного свержения основ конституционного строя и нарушения целостности государства;
- 2) подрыв государственной безопасности;
- 3) захват государственной власти или полномочий;
- 4) создание незаконных вооруженных формирований;
- 5) осуществление террористической деятельности;
- 6) разжигание религиозной ненависти;
- 7) унижение человеческого достоинства;
- 8) совершение актов хулиганства и вандализма ввиду религиозной ненависти;
- 9) пропаганду исключительности, превосходства или ущербности граждан в зависимости от их отношения к той или иной религии или по религиозному критерию [3, с.49].

Автор подчеркивает, что высказывания, дающие положительную (одобрительную) оценку экстремистским организациям прошлого, в историческом контексте и в рамках лекционных или научных докладов не являются формулировкой экстремистских взглядов. Он уточняет, что религиозный экстремизм лежит в основе религиозного терроризма, а игнорирование экстремизма как феномена может привести к развитию и распространению терроризма [3, с.49].

Религиозный терроризм является идеологией, основанной на религиозной ненависти, прикрытой религиозной или псевдорелигиозной догматикой, состоящей в насилии (системном и спланированном использовании силы либо угрозы ее применения) или в насильственном воздействии на принятие решений публичными органами или международными организациями, сопровождаемой устрашением населения.

Применительно к преступлениям религиозно-экстремистской направленности в уголовном праве Республики Молдова, отметим что законодатель не оперирует понятием «**экстремизм**» в уголовном законе Республики Молдова, более того, отсутствует какое-либо упоминание о религиозном экстремизме или религиозной экстремистской деятельности, в частности.

Немаловажен и тот факт, что право в целом несет на себе влияние религии. Безусловно, *религия*, будучи элементом духовной сферы, немислима вне правовой сферы и является важной составляющей правосознания современного гражданина, выступая как религиозное правосознание. *Религиозную мораль* и *религиозное правосознание* следует рассматривать как самостоятельный социальный источник права, вбирающий в себя разнообразные духовные элементы, отражающие различные сферы общественной идеологии и психологии, не совпадая полностью ни с одним из иных социальных компонентов правосознания [6, с.11]. В этом смысле корректно будет утверждать, что уголовное законодательство, в частности – как и система права Республики Молдова, в целом претерпевает влияние религии. Действительно, *религиозное правосознание* дает важную для генезиса права духовно-культурную основу правотворчества, выступая важным элементом правосознания в юридически значимых жизненных ситуациях, поскольку возникновение самосознания в эволюционном развитии человека стало значительным этапом в становлении института религии.

В этом контексте уместно привести наблюдение О.П. Виноградовой, согласно которому из всех монотеистических конфессий современности нормы буддизма и католицизма менее всего по содержанию приближены к правовым и менее всего способны оказывать влияние на них, так как необходимы, прежде всего, для адаптации лица в сверхчувственной реальности. Нормы православия, мусульманства и иудаизма неразрывно связаны с преобразованием социокультурного мира, поэтому их взаимодействие с правовыми нормами является более тесным [6, с.11].

Соответственно, можно заключить, что религия и уголовное право неразрывно связаны между собой, что отражается на содержании уголовно-правовых запретов, предусмотренных в Особенной части Уголовного кодекса. Вместе с тем, напрашивается однозначный вывод о том, что соотношение религии и права немыслимо без анализа полюсных проявлений религии в праве и наоборот, но, к сожалению, это не всегда осуществляется. Ярким примером вышесказанному является упущение молдавского законодателя, состоящее в отсутствии определения понятия религиозного экстремизма в уголовном законодательстве, а также в систематизации преступлений религиозной экстремистской направленности. Об уместности и необходимости подобного рода законодательной деятельности косвенно свидетельствует и то, что в действующем законодательстве родовое понятие экстремизма существует, а в уголовно-правовых запретах, которые, по сути, и являются гарантом обеспечения регулятивных норм права посредством внедрения прямых санкций, – такового нет.

Несмотря на данное обстоятельство, в современной науке уголовного права была предпринята попытка систематизации преступлений религиозного характера [7, с.173-175]. Так, в 2016 году А.Жефля и В.Морару попытались вычленить и сгруппировать все уголовно-правовые деяния, предусмотренные Особенной частью Уголовного кодекса Республики Молдова, которые так или иначе посягают на общественные отношения в области религии, систематизировав их следующим образом:

1. Религиозные преступления (ст.222 УК РМ – Надругательство над могилой или памятником);

2. Преступления, совершенные по религиозному мотиву. К данной группе преступлений авторы отнесли уголовно-правовые деяния, предусмотренные п.1) ч.(2) ст.145 УК РМ; п.1) ч.(2) ст.151 УК РМ; п.1) ч.(2) ст.152 УК РМ, иными словами – умышленные преступления против жизни или здоровья личности, совершаемые по специальному мотиву – *разжигание религиозной ненависти*.

3. Преступления, содержащие признаки религиозного экстремизма. Данная группа преступлений, по мнению авторов, вобрала в себя несколько подгрупп и оказалась самой многочисленной. В частности, авторами были выделены пять категорий уголовно-правовых деяний экстремистского характера, которые, исходя из конструкции составов и законодательных формулировок, могут содержать и признаки религиозного экстремизма:

– Преступления, содержащие признаки религиозного экстремизма, совершаемые против конституционных прав личности (ч.(1) ст.176, ст.185 УК РМ);

– Преступления, содержащие признаки религиозного экстремизма террористического характера (ч.(1) ст.278; ст.279; ст.279¹; ст.279² УК РМ).

– Преступления, содержащие признаки религиозного экстремизма, совершаемые против государственной безопасности (ст.346 УК РМ);

– Преступления, содержащие признаки религиозного экстремизма, совершаемые в отношении определенной религиозной группы или в отношении определенного лица, принадлежащего к таковой (ст.135, ст.135¹ УК РМ);

– Преступления, содержащие признаки религиозного экстремизма, совершаемые в отношении имущества религиозного культа (п.б) ч.(3) ст.137³; п.б) ч.(2) ст.197; п.с) ч.(2) ст.288 УК РМ)

Авторы приходят к выводу, что уголовный закон не санкционирует все формы экстремизма, перечень которых гораздо шире. Несмотря на условность подобной систематизации, представляется, что она является понятной и исчерпывающей. В любом случае она позволяет нам сформулировать два вывода: уголовный закон предусмотрел подобные преступления разрозненно, в различных главах Особенной части; уголовно-правовой охране в равной мере подлежат как индивидуальные права, свободы и законные интересы отдельной личности, так и интересы общества и государства в рамках уголовно-правовой охраны от преступных посягательств религиозной экстремистской направленности.

Стоит отметить, что из предложенной систематизации явствует обязательное установление мотива религиозной экстремистской направленности, при отсутствии которого квалификация содеянного, в

соответствии с указанными пунктами и частями статей Особенной части Уголовного кодекса, не представляется возможной.

В.В. Ревина определяет родовое понятие преступления экстремистской направленности как виновное совершенное противоправное и наказуемое, посягающее на жизнь, здоровье, иные права и законные интересы личности, общественно опасное деяние, совершенное по мотивам политической, идеологической, расовой, национальной, религиозной ненависти или вражды либо по мотивам ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы [8, с.7-8].

В свою очередь, экстремистская преступная деятельность определяется цитируемым автором как совокупность общественно опасных деяний, посягающих на жизнь и здоровье, иные интересы личности, оскорбляющие человеческое достоинство по мотивам политической, идеологической, расовой, национальной, религиозной ненависти или вражды либо по мотивам ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы [8, с.8].

В.В. Ревина считает необходимым выделять не только преступления экстремистской направленности, но и преступления, связанные с экстремистской деятельностью, совокупность которых целесообразно именовать экстремистскими преступлениями [8, с.18]. Объектами экстремистских преступлений являются жизнь и здоровье, интересы семьи и несовершеннолетних, общественный порядок, здоровье населения и общественная нравственность. В то же время, по таким мотивам совершались и совершаются посягательства на имущество, сексуальное насилие.

Анализируя признаки преступлений экстремистской направленности, следует отметить, что особое место в этом ряду занимает экстремистское поведение лиц, связанное с совершением действий насильственного характера по религиозным мотивам.

В том случае, когда мы говорим о преступлениях экстремистской направленности, основную «ключевую» составляющую предмета доказывания в данном случае будет представлять необходимость доказывания именно экстремистского характера действий, то есть совершения преступления по мотиву национальной, расовой, религиозной ненависти.

При квалификации преступлений экстремистской направленности, посягающих на жизнь и здоровье граждан, правоохранительные органы сталкиваются с конкуренцией экстремистских и хулиганских мотивов.

Трудность при расследовании таких дел представляет именно **установление экстремистского мотива**. Во многих случаях экстремизм (имевшийся на самом деле) «исчезал» после определения мотива совершенного преступления как хулиганского, что влекло совсем иную квалификацию содеянного. Логика такой квалификации заключалась в признании конкуренции мотивов. Основным мотивом признавался хулиганский, а экстремистский хотя и допускался, но считался не главным, а дополнительным, вспомогательным. В.В. Ревина обоснованно выступает против такого подхода. Преступление, совершаемое по мотивам идеологической, политической, расовой, национальной или религиозной ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы, нельзя сводить к бытовым преступлениям против личности и даже к хулиганству, поскольку это – преступление против основ конституционного строя и конституционных прав граждан. Нельзя не согласиться с абсурдностью, когда действия, направленные на возбуждение такого рода ненависти или вражды, считаются преступлениями против публичной власти, а реализация экстремистского мотива – преступлением против личности или хулиганством [8, с.18-19].

Следует иметь в виду, что в основу криминализации «экстремистского» хулиганства положена способность этого деяния причинять вред интересам соблюдения равенства лиц вне зависимости от их социальных, расовых, национальных, религиозных и прочих различий. А, следовательно, интересы общественного порядка, страдающие от подобного рода проявлений человеческого поведения, нарушаются опосредованно.

Поэтому, как справедливо утверждает В.В. Ревина, «экстремистское» хулиганство имеет совершенно иной (по сравнению с хулиганством, посягающим на общественный порядок) основной непосредственный объект посягательства [8, с.18-19].

Мотивация любого экстремистского преступления, по В.В. Ревиной, принципиально отлична. Сущность экстремистского мотива – это не «выпячивание собственного я» по отношению к персонализированному потерпевшему. Фундаментальное основание такого мотива состоит в противопостав-

лении «я (мы) – они». Такое противопоставление – не просто констатация существующего факта различия в национальной, расовой, этнической, религиозной принадлежности, оно связано со стремлением ущемить противоправным деянием законные права и интересы других, и именно потому, что «они отличны от нас» [8, с.18-21].

К сожалению, приходится констатировать, что в действующем уголовном законодательстве не указано, что следует понимать под политической, идеологической, расовой, религиозной ненавистью либо ненавистью в отношении какой-либо социальной группы в качестве мотива преступления экстремистской направленности. Не выработано это определение и правоприменительной практикой, что может затруднить правоприменительную деятельность. К тому же, оценка мотивов как экстремистских требует специальных знаний. В связи с этим материалы, отражающие экстремистские взгляды субъектов рассматриваемых преступлений, подлежат экспертизе по уголовному делу.

Экстремистские преступления объединяет наличие обязательного признака субъективной стороны – **специального мотива**. Как правило, мотивы могут считаться как альтернативно-конструктивные.

В большинстве исследуемых составов преступлений указанный квалифицирующий признак не единственный, поэтому следует учитывать, что возможна квалификация сразу по нескольким квалифицирующим признакам. Исключение составляют мотивы хулиганские, корыстные побуждения, или цель скрыть другое преступление либо облегчить его совершение, когда имеет место конкуренция мотивов, а значит, квалификация по субъективной стороне в этом случае должна осуществляться с учетом доминирующего (основного) мотива.

Экстремистские мотивы необходимо предусмотреть непосредственно в ряде статей Особенной части УК РМ, так как в этих случаях мотив утрачивает свой факультативный характер и становится обязательным элементом субъективной стороны состава, подлежащим неременному доказыванию.

В качестве средства совершения преступления могут быть использованы нож, ружье, пистолет, автомобиль и т.д. В некоторых случаях преступления экстремистской направленности по мотивам вражды в отношении представителей какой-либо социальной группы (расы, национальности, религиозной общины) могут быть совершены без использования каких-либо средств. Например, умышленное причинение телесных повреждений различной степени в результате избиения. В иных ситуациях проявления экстремизма в качестве средства совершения преступлений могут использоваться документы [9, с.89-90].

К данным видам преступлений также следует отнести и преступные посяательства экстремистской направленности, средствами которых явились информационные материалы [2, с.19]. В заявлении необходимо максимально точно формулировать, какой информационный материал признается экстремистским (название, автор, год издания и т.п.) для предотвращения проблем при его дальнейшей идентификации.

Как справедливо указывают О.В. Зеленина и П.Е. Суслонов, перед специалистом стоит сложная задача – *отыскать эту тонкую грань между свободой слова и призывом к насилию* [2, с.19]. В этом контексте цитируемые авторы отмечают, что очень часто в качестве непреложной истины преподносятся не фактические данные, а слухи, измышления, мифы и гипотезы, тенденциозно подобранные, извращенные вымышленные факты, бездоказательные утверждения и представления, отвергаемые современной наукой. Специалист в области исторической, религиоведческой, культурологической или политической науки в рамках своей компетенции должен ответить на вопрос об истинности приводимых фактов. Иногда имеет место сознательное искажение, извращение специфики и сути тех или иных национальных или религиозных групп [2, с.19].

Принципиальным моментом в выявлении признаков экстремизма является доказательство факта публичности распространяемых материалов, то есть стремление автора донести смысл информации до максимально большего числа адресатов: место распространения; время распространения; способ распространения (листовки располагаются на высоте человека среднего роста, справа у входа в здание и т.д.). С точки зрения принципов нейро-лингвистического программирования (одно из направлений современной психологии), человек более внимательно воспринимает предметы, расположенные справа и сверху. Это связано с устройством головного мозга, где левое полушарие отвечает за аналитическое познание, а правое полушарие – за эмоционально-образное познание.

Практика соответствующих исследований и экспертиз подтверждает необходимость выявления не только смысловой направленности текстов, но и *используемых приемов пропаганды, внедрения определенных идей и установок*, что является компетенцией социальной психологии и психолингвистики. Применительно к преступлениям религиозно–экстремистской направленности, необходимо назначать и проводить несколько видов экспертиз:

- социально-психологическую экспертизу;
- психолингвистическую экспертизу;
- культурологическую экспертизу (исследование).

– *Социально-психологическая и психолингвистическая* экспертизы, или исследования, назначаются в том случае, если необходимо выявить смысл представленной для исследования информации, ее воздействие на сознание потенциального читателя и слушателя. Важнейшей задачей экспертизы и исследования является отделение текстов, несущих признаки экстремизма, то есть возбуждающих ненависть и вражду, от текстов, выражающих радикальные взгляды на окружающую действительность. Само по себе изложение тех или иных истинных фактов и сообщение сведений исторического, религиозного, политического характера еще не означает направленности текста на возбуждение национальной, расовой или религиозной вражды. Решающую роль играет смысловая функция таких сообщений, то, ради чего, в подтверждение каких взглядов и идей они используются, какие представления и установки несут, какими средствами они пропагандируются, навязываются читателям, слушателям или зрителям [2, с.19].

– *Культурологическая* экспертиза, или исследование, назначается в том случае, если вопросы подлинности приведенных фактов и достоверности сообщений лежат за пределами психолингвистического анализа и относятся к компетентности других специалистов: историков, религиоведов, экономистов, политологов, генетиков, антропологов, этнологов и др. Таких специалистов следует привлекать для проведения комплексных экспертиз наряду с социальным психологом. Вопросы должны быть сформулированы так, чтобы каждый из них имел четкое задание в пределах своей компетенции.

Выявление признаков экстремизма носит комплексный характер и не может быть прерогативой только филологов или только историков религии, или только политологов и т.д. В настоящее время признается, что при ведущей роли психолингвистики (науки, изучающей воздействие слова на психику человека) в выявлении признаков, возбуждающих ненависть и вражду, необходимо привлечение специалистов (культурологов, религиоведов, этнологов), способных оценить достоверность и объективность фактического содержания исследуемых материалов.

Тщательное изучение объекта преступного посягательства, анализ его поведения, а также анализ поведения социальной группы, к которой он относится, позволяет определить пространственно-временные параметры изучения свойств преступника и мотивы его экстремистской деятельности [9, с.89-90].

Выводы

1. *Религиозный фанатизм* представляет особую приоритетно-негативную, религиозно обусловленную социальную модель поведения, по своей интенсивности и направленности, имеющую тенденцию к противопоставлению мировоззрения ее последователей другим верованиям или социокультурным концепциям. Религиозный фанатизм является крайней степенью проявления религиозности. Идеино окрашенное поведение фанатично настроенного индивида характеризует его нетерпимое поведение, следствием которого могут стать проявления агрессии и религиозного экстремизма.

2. Схожим понятию религиозного фанатизма выступает религиозный фундаментализм. *Религиозный фундаментализм* является крайней обостренной формой проявления того или иного религиозного учения, несущего в себе политическую окраску духовных учений, что способствует формированию нетерпимости к окружающим.

3. Религиозный фанатизм и религиозный фундаментализм не тождественны и, по сути, обозначают различные феномены. Эти две категории тесно связаны между собой, поэтому следует иметь в виду, что религиозные фундаменталисты всегда являются фанатично настроенными индивидами, тогда как религиозные фанатики могут быть и в рядах иных религиозно настроенных граждан, не

относящихся к фундаменталистам. Фанатизм может быть свойственен любой религии. Если фанатизм представляет собой модель поведения, то фундаментализм характеризует радикальность и непреклонность религиозного мышления адепта или категоричность религиозной доктрины.

4. С криминологической точки зрения, религиозный фанатизм и религиозный фундаментализм могут являться благоприятной средой для взращивания религиозных экстремистов, но подобное отнюдь не закономерно. Иными словами, не всякий религиозный фанатик или приверженец религиозных фундаментальных взглядов становится религиозным экстремистом, и не всякое религиозное фундаментальное учение являет собой неизбежную предпосылку для возникновения экстремизма религиозного толка.

5. *Религиозный экстремизм* рассматривается двояко: 1) как субъективное отношение лица или 2) как учение отдельных религиозных или псевдорелигиозных течений, которые на основе теории, догмы или крайней точки зрения, посредством насильственных или радикальных мер, преследуют достижение собственных деструктивных целей. В основе религиозного экстремизма лежит религиозный фанатизм. Религиозность индивида представляет общественную опасность лишь тогда, когда посредством своих антисоциальных действий он начинает вторгаться и негативно воздействовать на мировоззренческие убеждения других верующих.

6. *Религиозный терроризм* является идеологией, основанной на религиозной ненависти, прикрытой религиозной или псевдорелигиозной догматикой, состоящей в насильствии (системном и спланированном использовании силы либо угрозы ее применения) или в практике насильственного воздействия на принятие решений публичными органами или международными организациями, сопровождаемого устрашением населения.

7. Применительно к преступлениям религиозно–экстремистской направленности в уголовном праве Республики Молдова, заметим, что законодатель не оперирует понятием «*экстремизм*» в уголовном законе Республики Молдова, более того, отсутствует и какое-либо упоминание о религиозном экстремизме или религиозной экстремистской деятельности, в частности.

8. *Преступлениям религиозно–экстремистской направленности* свойственно экстремистское поведение лиц, связанное с совершением действий насильственного характера по религиозным мотивам.

9. Преступления, совершаемые по мотивам религиозной ненависти в отношении какой-либо социальной группы, нельзя сводить к бытовым преступлениям против личности или даже к хулиганству, поскольку это преступления против основ конституционного строя и конституционных прав граждан.

10. Сущность экстремистского мотива состоит в противопоставлении по принципу «я (мы) – они» против остальных, не входящих в нашу группу. Экстремистские мотивы необходимо предусмотреть непосредственно в ряде статей Особенной части УК РМ, так как в этих случаях мотив утрачивает свой факультативный характер и становится обязательным элементом субъективной стороны состава преступления, подлежащим неременному доказыванию.

11. К сожалению, приходится констатировать, что в действующем уголовном законодательстве не указано, что следует понимать под политической, идеологической, расовой, религиозной ненавистью либо ненавистью в отношении какой-либо социальной группы как мотива преступления экстремистской направленности. Не выработано это определение и правоприменительной практикой, что может затруднить правоприменительную деятельность. К тому же, оценка мотивов как экстремистских требует специальных знаний. В связи с этим материалы, отражающие экстремистские взгляды субъектов рассматриваемых преступлений, подлежат экспертизе по уголовному делу.

12. Рассматривая преступления экстремистской направленности, нельзя не отметить, что кроме трудностей при определении экстремистских мотивов, сложность вызывает определение принадлежности преступника и жертвы, наличие идеологических разногласий, а также принадлежности к различным религиозным конфессиям. В связи с этим, уместно считать, что убийство и иные насильственные деяния, могут быть совершены как с прямым, так и с косвенным умыслом. Например, убийство с косвенным умыслом по мотиву национальной, расовой, религиозной ненависти или вражды может быть совершено при избиении потерпевшего.

Литература:

1. ШАРИПОВА, Э.М. *Социокультурная специфика религиозного фанатизма*. / Автореф. дисс. ... кандидата социологических наук. Специальность 22.00.06 – Социология культуры. Тюмень: Тюменский государственный нефтегазовый университет, 2014. 31 с.
2. ЗЕЛЕНИНА, О.В., СУСЛОНОВ, П.Е.. *Методика выявления признаков экстремизма. Процессуальные исследования (экспертизы) аудио-, видео- и печатных материалов*. Научно-практическое пособие. Екатеринбург: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Уральский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации», 2009. 90 с.
3. JEFLEA, A. Vulnerabilități și amenințări de natură religioasă în mediul de securitate publică: aspecte criminologice. În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr.2.
4. СЕРГЕЕВА, Ю.В. *Административно-правовое регулирование противодействия молодежному экстремизму органами внутренних дел*. / Автореф. дисс. ... кандидата юридических наук. Специальность 12.00.14 – Административное право; Административный процесс. Москва: Всероссийский научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации, 2014.
5. УВАРОВ, И.А. Определение понятия радикализации осужденных в условиях пенитенциарных учреждений. В: *Материалы выездного заседания Региональной общественной организации Союза криминалистов и криминологов «Рецидивная преступность и пути ее преодоления»* (Рязань, 15 апреля 2011 г.). Рязань: Академия ФСИН России, 2011, 185 с.
6. ВИНОГРАДОВА, О.П. *Религиозные аспекты в российском праве*. / Автореф. дисс. ... кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 – Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве. Нижний Новгород: Уральский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации, 2011. 29 с.
7. JEFLEA, A., MORARU, V. Infrațiuni ce implică semne de extremism religios: aspecte de drept penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe sociale”*, 2016, nr.8(98).
8. РЕВИНА В.В. *Экстремизм в российском уголовном праве*. / Автореф. дисс. ... кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 – Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право. Москва: Российский университет дружбы народов, 2010.
9. ХЛУС, А.М. Криминологические возможности выявления фактов экстремизма при расследовании преступлений. В: *Актуальные проблемы правового противодействия экстремизму: доктрина и практика*. Материалы Международной науч.-практ. конф. (19-20 апреля 2012 г.) / Отв. ред. Г.И. Цепляева. Петрозаводск, 2012.

Prezentat la 19.07.2017

CZU: 343.139:004.7

MĂSURI TACTICE ȘI STRATEGICE DE DEPĂȘIRE A OBSTACOLELOR CARE ÎMPIEDICĂ BUNA DESFĂȘURARE A INVESTIGĂRII INFRAȚIUNILOR INFORMATICE

Mihail GHEORGHÎĂ, Svetlana PURICI

Universitatea de Stat din Moldova

Una dintre sarcinile de bază ale investigării criminalității cibernetice este stabilirea tuturor circumstanțelor săvârșirii infracțiunii. Totuși, realizării acesteia deseori se opun persoanele care doresc eschivarea infractorului de la răspunderea penală. Nu doar distrugerea informației computerizate poate fi îndreptată în vederea ascunderii urmelor infracțiunii. Cu același scop poate fi efectuată blocarea sau modificarea informației. În acest din urmă caz infractorul va îndrepta investigația într-o direcție greșită. Această metodă este cea mai periculoasă, deoarece infractorul își poate masca identitatea prin modificarea datelor din registrele electronice, prin preschimbarea adresei IP, precum și a pachetelor de date, fiind create probe false.

Cuvinte-cheie: *măsuri tactice, împotrivire, depășirea obstacolelor, provocare, probe digitale, distrugerea informației, simulare, infractor cibernetic.*

TACTICAL AND STRATEGIC MEASURES TO REMOVING THE OBSTACLES WHICH HELPS TO THE INVESTIGATION AGAINST OF CYBERCRIMES

One of the basic tasks of investigating cybercrime is to establish all the circumstances of the offense. However, when doing so, they often oppose people who want to escape the offender from criminal responsibility. Not just the destruction of computerized information can be directed to hide the traces of the offense. For the same purpose, blocking or changing information can be made. In the latter case, the offender will direct the investigation in the wrong direction. The latter method is the most dangerous, the offender can mask his identity by modifying the data in the electronic registers, changing the IP address, and data packets, creating false evidence.

Keywords: *tactical measures, resistance, overcoming obstacles, cause, digital samples, destruction of information, simulation, cybercriminal.*

Introducere

Dezvoltarea tehnologiilor informaționale și continua globalizare a rețelelor informatice au condus la un progres de necontestat al societății și la asigurarea transparenței în viața publică, dar au determinat și apariția unei forme de criminalitate – *criminalitatea informatică*.

Progresul semnificativ de dezvoltare a tehnologiilor informaționale și a mijloacelor care formează spațiul cibernetic a devenit nu doar un beneficiu, dar a generat și apariția urmărilor negative, pericolelor legate de posibilitatea utilizării acestor tehnologii și mijloace în scopuri incompatibile cu sarcinile de asigurare a securității și stabilității internaționale.

Rezultate și discuții

1. Clasificarea obstacolelor care perturbă desfășurarea normală a procesului penal

Apărută la începutul anilor '90 ai secolului XX, teoria învingerii împotrivirii urmăririi penale ține de criminalistică și este inclusă în această știință ca o teorie particulară. La formarea acestei teorii au contribuit mai mulți criminaliști (Белкин Р. și alții) [1].

Una dintre sarcinile de bază ale investigării criminalității cibernetice este stabilirea tuturor circumstanțelor săvârșirii infracțiunii. Totuși, realizării acesteia deseori se opun persoanele care doresc eschivarea infractorului de la răspunderea penală, creând impedimente la realizarea sarcinilor de serviciu de către organele de drept [2, p.80].

În dependență de factorii care generează apariția obstacolelor ce perturbă desfășurarea normală a procesului penal, acestea pot fi clasificate în [3, p.13]:

1) *obiective:* care apar și acționează independent de voința persoanei (spre exemplu: condițiile meteorologice nefavorabile, care au generat distrugerea urmelor infracțiunii sau deteriorarea neprevăzută a mecanismului);

2) *subiective*: provocate de către făptuitor, de către alte persoane în interesele acestuia, precum și greșelile/omisiunile organului de urmărire penală;

3) *relativ obiective*: ele nu depind de voința anumitor persoane, însă pot fi luate în calcul de către acestea. Un exemplu ar fi particularitățile suporturilor de stocare a datelor electronice, care pot sta la baza distrugerii informației.

Totodată, piedicile create la investigarea crimelor cercetate pot fi clasificate în *legale* (dreptul acuzatului de a nu da declarații, dreptul părților de a înainta cereri și demersuri, lipsa răspunderii acuzatului în cazul depunerii declarațiilor false, obligația organului de urmărire penală de a verifica versiunile apărării) și *ilegale* (declarațiile false ale martorilor, victimei). Cele legale, la rândul lor, pot fi divizate în *vădite* (spre exemplu, refuzul de a da declarații) și *camuflate* – în care suspectul exteriorizează dorința de a contribui la stabilirea adevărului pe caz și disponibilitatea de a acorda ajutorul necesar organului de urmărire penală, deși intenția sa este de a direcționa urmărirea penală pe o cale greșită. Cele camuflate reprezintă o capcană periculoasă pusă în fața organului de urmărire penală.

Cel mai des declarații false sunt depuse de către acuzat (72%), martori (18%), victimă (10%). Aceasta se datorează strategiei de comportare alese de către infractor, posibilităților lui, precum și specificului infracțiunii investigate [3, p.26]. În majoritatea cazurilor, în cadrul audierii sale, acuzatul va palpa nivelul cunoștințelor în domeniul tehnologiilor informaționale de care dispune persoana care îl audiază. Ulterior, în baza acestei informații, el se va prezenta drept o persoană insuficient de capabilă de a utiliza sistemele informatice sau de a avea intenții infracționale.

Spre exemplu, apărarea Cal Troian urmărește aplicarea regulii „*in dubio pro reo*” ca și complement al prezumției de nevinovăție contestând identificarea făptuitorului și având în practica judiciară șanse de succes doar în măsura în care practicienii și instanțele cunosc și înțeleg realitățile societății digitale. Aceasta mai cu seamă în cauzele în care trimiterea în judecată s-a făcut exclusiv pe baza probelor digitale incriminatoare prelevate din sistemul informatic al suspectului ori al inculpatului (ex.: fotografiile cu minori în ipostaze sexuale explicite) și fără a adresa corespunzător și a elimina aspectele de posibil control de la distanță asupra sistemului informatic, ori virușii existenți care ar fi putut comite fapta în mod automatizat, precum și în cauzele în care percheziția informatică nu este completată și de alte procedee probatorii, precum: supravegherea operativă, documentarea profilului persoanei investigate, operațiuni financiare în legătură cu fapta și altele similare menite a-l plasa pe inculpat „la tastatură” la momentul comiterii faptei, ori a proba distinct fapta sub aspectul laturii subiective, așa cum o indică de altfel manualele de bune practici în investigarea infracțiunilor de criminalitate informatică [4, p.168].

2. Scopurile influențării activității de urmărire penală a crimelor săvârșite în domeniul criminalității cibernetice

Scopul cererilor și demersurilor părții apărării este îndreptat, de regulă, în vederea impunerii versiunii sale prezentând faptele suspectului ca fiind inofensive, urmărindu-se totodată de a supraîncărca organul de urmărire penală cu un volum mare de informație pentru a-l dezorienta. Doar examinarea acestora, de admitere sau de respingere, răpește mult timp și sustrage organul de drept de la activitatea de bază a investigației. O altă tehnică utilizată este de a încurca organul de urmărire penală în terminologie, precum și în procesele utilizate în sistemele informatice; cu acest scop se înaintează demersuri cu privire la efectuarea diferitelor expertize.

Nu doar distrugerea informației computerizate poate fi îndreptată în vederea ascunderii urmelor infracțiunii. Cu același scop poate fi efectuată blocarea sau modificarea informației. În acest din urmă caz infractorul va îndrepta investigarea într-o direcție greșită [5, p.3]. Această metodă este cea mai periculoasă, deoarece infractorul își poate masca identitatea prin modificarea datelor din registrele electronice, preschimbarea adresei IP, precum și a pachetelor de date, fiind create probe false [6, p.152].

Orice nedescoperire a crimei și neidentificare a făptuitorului acesteia permite infractorului să continue activitatea sa, dar și practica negativă îi permite să înțeleagă erorile, pe care nu trebuie să le admită la săvârșirea unei crime analogice.

Influențarea activității de urmărire penală a crimelor săvârșite în domeniul supus analizei, de regulă, urmărește scopurile [3, p.52]:

- de a prezenta infracțiunea săvârșită drept o activitate socialmente nepericuloasă, adică non-penală, comisă din curiozitate;

- de a reda fapta comisă drept o consecință întâmplătoare, în lipsa unei intenții infracționale, cauzată de lipsa la făptuitor a cunoștințelor aprofundate în domeniul tehnologiilor avansate. Apărarea prin invocarea

nepriceperii utilizatorului, care susține, spre exemplu, că nu a avut intenția de a pune la dispoziție materialele ilegal descărcate prin sistemele de partajare de fișiere [7] și nu a știut că programul de partajare pune automat la dispoziție în rețea documentele descărcate [8];

- de a demonstra că acțiunile făptuitorului sunt rezultatul unei constrângeri insurmontabile și au fost săvârșite exclusiv în interesul societății;
- de a convinge despre onestitatea persoanei suspecte, care, ca și organul de urmărire penală, dorește să stabilească adevărul și în final să-și confirme nevinovăția;
- de a demonstra părtinirea și reaua-credință a persoanei care efectuează urmărirea penală, nedorința ei de a stabili toate circumstanțele cauzei;
- de a prezenta suspectul drept o victimă a crimei, datorită evoluției nefavorabile a circumstanțelor cauzei;
- de a argumenta necesitatea efectuării anumitor acțiuni procesuale în vederea îndreptării procesului penal într-un punct mort;
- de a argumenta inadmisibilitatea efectuării anumitor acțiuni (inclusiv procesuale) pentru ca anumite împrejurări la săvârșirea infracțiunii să rămână neidentificate;
- de a crea impresia despre incompetența persoanei care efectuează urmărirea penală (cum ar fi lipsa abilităților de a investiga o cauză complexă);
- de a forma o opinie publică pozitivă despre suspect.

La investigarea infracțiunilor informatice cele mai răspândite forme de opunere de rezistență sunt:

1) *Tăinuirea infracțiunii și a probelor* (63%). În jumătate din cazuri de crime cibernetice infractorii tind să concentreze crearea obstacolelor în vederea ridicării și cercetării suporturilor de stocare a informației electronice. În acest scop năzuiesc să substituie suporturile respective și să creeze impresia la examinarea acestora că nu a fost săvârșită infracțiunea.

Una dintre cauzele succesului activității de opunere a rezistenței întru descoperirea infracțiunilor informatice este latența sporită a acestor categorii de crime. Multiple acțiuni în domeniul tehnologiilor informaționale, precum și datele informatice pot fi ușor depersonalizate. Totuși, datele informatice nu sunt lipsite de anumite semne care să le individualizeze. Încă de la etapa pregătirii infracțiunii, făptuitorul întreprinde măsuri pentru a nu fi identificată crima, investigată și descoperită [9, p.161]. Baza informațională este foarte complicată pentru citire, de regulă, necesită decodificare și doar după aceasta poate fi utilizată în investigație.

2) *Înscenarea* (27%). Cele mai des întâlnite înscenări pe cazurile de criminalitate informatică sunt:

- simularea faptului că informația a fost afectată în rezultatul utilizării proaste a acesteia de către persoanele care aveau drept de acces la ea;
- virusarea din neatenție de către persoanele care aveau drept de acces la informația computerizată;
- defecțiunea suportului de stocare a informației electronice, chipurile din motive independente de voința persoanelor;
- imitarea unei alte fapte prejudiciabile pentru a distra atenția organului de urmărire penală [6, p.152].

„Hackerii”, care au abilități tehnice și profesionale mai bune decât alte categorii de infractori cibernetici, preferă utilizarea înscenărilor, iar în unele cazuri și a tăinuirii crimei.

3) *Formarea unei opinii publice favorabile infractorului* (3%). Aceasta se efectuează nu doar prin utilizarea mijloacelor tradiționale de informare în masă (periodică, televiziune și radio), dar și prin publicații în rețeaua Internet. Ea este specifică persoanelor care încalcă regulile de exploatare a sistemelor și rețelelor informatice.

4) *Influențarea directă a organului de urmărire penală* (7%). Organele de drept sunt învinuite pe nedrept în depășirea atribuțiilor de serviciu, efectuarea defectuoasă a urmăririi penale și altele. De regulă, partea apărării contestă prin toate căile posibile (la procuror, la procurorul ierarhic superior, la judecătorul de instrucție etc.) legalitatea, temeinicia și corectitudinea efectuării acțiunilor procesuale. Un alt reprezentant al organului de urmărire penală, cunoscând cauzele înlăturării de la efectuarea urmăririi penale a colegului său, este mai cooperant cu partea apărării și va accepta mai ușor propunerile acesteia referitor la desfășurarea procesului penal.

5) *Șantajarea victimei*: cu începerea/continuarea atacurilor cibernetice asupra resurselor informatice ale acesteia, cu răspândirea informațiilor confidențiale despre ea, care i-ar putea afecta reputația.

În cazul constatării de către apărător a unor greșeli admise de către organul de urmărire penală aceasta poate avea două finalități. În cel mai bun caz, avocatul o va arăta organului de urmărire penală. Totuși, partea apărării va putea lăsa sub tăcere erorile admise până la momentul prielnic din punct de vedere tactic, chiar până la cercetarea judecătorească a cauzei, în speranța folosirii lor pentru a „distruge dosarul” și obținerii unei sentințe de achitare sau de încetare a procesului penal [6, p.184].

3. Calitățile persoanelor ce creează obstacole la efectuarea investigărilor privind infracțiunile informatice

Persoanelor care creează obstacole la efectuarea investigațiilor cu privire la crimele în domeniul informației computerizate (bănuți – 61%, învinuți – 42%, martori – 26%, părți vătămate – 7%, apărători – 21%, alți participanți la proces – 10%) le sunt caracteristice următoarele calități [3, p.77]:

- nivel sporit de rezistență la stres;
- abilitate de concentrare în situații critice;
- foarte critici în aprecierea situațiilor apărute;
- echilibrați emoțional;
- siguri în puterile lor intelectuale;
- nivel intelectual înalt.

Printre persoanele care împiedică buna desfășurare a procesului penal sunt:

- infractorul;
- apărătorul acestuia;
- rudele făptuitorului;
- prietenii, colegii de serviciu;
- persoanele care au temerea de a nu fi răspândită informația ce le poate afecta imaginea (în iunie 2011 hackerii au reușit să obțină acces la datele cardurilor bancare a 360.000 de persoane, ceea ce a fost confirmat recent de către oficialii băncii. Trei săptămâni la rând colaboratorii băncii nu au informat organele de drept, fapt ce a expus clienții la prejudicii și mai mari) [10].

În ultima perioadă, specific crimelor cibernetice este faptul că obstacole la investigarea infracțiunii sunt create de către persoane necunoscute infractorului. Aceasta sunt hackerii, care sunt predispuși la formarea unor mișcări în Internet în vederea neadmiterii tragerii la răspundere a altor „colegi de breaslă”, în semn de solidaritate.

Printre instrumentele utilizate la crearea piedicilor în fața organului de urmărire penală putem regăsi:

- produsele program utilizate la comiterea infracțiunii, care nu lasă urme, făptuitorii le șterg instant și/sau criptează informația [11, p.63];
- când este imposibilă distrugerea urmelor sunt folosite softuri care fac inadmisibilă identificarea persoanei sau utilizarea accesării prin servere intermediare [12, p.158];
- programe care, în opinia infractorului, nu pot fi identificate de către sistemele de securitate;
- folosirea remailers, care reprezintă calculatoare ce primesc mesaje, pe care făptuitorii le redirecționează către adresa electronică de la destinație, ștergând toate datele despre expeditor [13, p.556];
- păstrarea datelor informatice la distanță [11, p.63];
- utilizarea manevrelor de distragere a atenției (de exemplu, atacuri cibernetice);
- utilizarea posibilităților tehnice de tănuire a crimei, asigurate cu alte metode și mijloace (cum ar fi situația în care victimei îi este inconvenabilă atragerea atenției cu privire la crima săvârșită, având în vedere faptul că-i poate dăuna statutului său).

Metodele și mijloacele de depășire a rezistenței opuse trebuie selectate în dependență de caracterul și specificul obstacolelor.

În literatura juridică activitatea organului de urmărire penală îndreptată în vederea învingerii împotrivrării la efectuarea procesului penal sunt folosiți doi termeni: „*neutralizarea obstacolelor*” [14, p.75] și „*depășirea obstacolelor*” [15, p.77].

Depășirea obstacolelor la investigarea infracțiunilor informatice presupune rezolvarea următoarelor sarcini și aplicarea următoarelor măsuri:

✓ asigurarea confidențialității la colectarea informațiilor despre crima comisă și suspecți, acțiunile procesuale planificate sau realizate [16, p.236] (prin limitarea/interzicerea conectării/deconectării la rețeaua Internet a sistemelor informatice – obiect al crimei; prin continuarea activității online a victimei pentru a nu atrage atenția la investigațiile efectuate; prin planificarea cronologiei activităților procesuale, astfel încât acțiunile față de persoanele care pot divulga datele investigațiilor să fie realizate în ultimă instanță; prin efectuarea perchezițiilor sau ridicărilor în perioada de timp când poate fi evitată prezența masivă de martori; prin efectuarea controlului permanent al tuturor mesajelor electronice expediate de către subdiviziunea care efectuează investigația pe caz; prin stabilirea defecțiunilor în sistemul de securitate a informației în sistemele informatice ale victimei, precum și pericolele ascunse în sistemele informatice accesate neautorizat);

✓ colectarea datelor despre persoanele care au acces la documente și care pot întreprinde acțiuni în vederea distrugerii probelor (organul de urmărire penală, precum și judecătorul de instrucție va trebui să menționeze cât mai puțină informație despre investigațiile efectuate și persoanele suspecte în actele procesuale care vor fi prezentate persoanelor terțe – furnizori de servicii internet, operatori de telefonie etc.);

✓ stabilirea informațiilor necesare pentru pornirea urmăririi penale, precum și pe parcursul procesului penal;

✓ identificarea surselor din care pot fi dobândite probe;

✓ planificarea efectuării măsurilor speciale de investigații îndreptate în vederea obținerii informațiilor, care pot fi utilizate la învingerea impedimentelor cu privire la investigarea cazului. Astfel de date pot viza personalitatea infractorului, persoanele care pot oferi ajutor făptuitorului, informațiile cu privire la activitățile planificate de către infractorul cibernetic [3, p.154];

✓ ofițerul de urmărire penală trebuie să colaboreze cu organul care efectuează activitatea specială de investigații, să-l orienteze cu privire la informațiile care trebuie colectate, să monitorizeze continuu activitatea acestuia și să verifice corectitudinea informațiilor prezentate [17, p.240];

✓ anticiparea posibilelor piedici care pot apărea la colectarea materialelor, precum și a comportamentului infractorului [18, p.190], planificarea și realizarea acțiunilor de zădărniciere a acestora, inclusiv măsuri de ordin tehnic (identificarea softurilor speciale destinate pentru prevenirea accesului neautorizat la informație, instalarea filtrelor) [2, p.152];

✓ planificarea și efectuarea activităților de depășire a obstacolelor deja existente, cu implicarea specialistului în domeniul tehnologiilor informaționale;

✓ organizarea și întreprinderea acțiunilor îndreptate în vederea învingerii piedicilor legate de efectuarea urmăririi penale trebuie pusă în sarcina ofițerului de urmărire penală sau a conducătorului grupului de urmărire penală [18, p.216];

✓ în vederea constatării existenței cazurilor de influențare necuvenită a angajaților organelor de drept și anihilării acestora, efectuarea concomitentă a câtorva măsuri procesuale care se dublează, identificarea surselor de influențare, stabilirea scopului și sarcinilor acesteia, strecurarea informațiilor false cu privire la activitățile planificate de către suspect, alegerea unei măsuri preventive mai severe;

✓ ridicarea sistemelor și dispozitivelor informatice utilizate la comiterea infracțiunii chiar la etapa incipientă a procesului penal. Este o măsură-cheie menită să prevină apariția și efectul negativ al obstacolelor la investigație [19, p.167];

✓ colectarea probelor suplimentare. Organul de urmărire penală trebuie să acorde o atenție sporită identificării făptuitorului real, spre exemplu: neputându-se prezuma din simpla prezență a materialelor ilegale în sistemul informatic aparținând suspectului ori inculpatului că acesta se face vinovat de comiterea faptei, în lipsa unor probe suplimentare pe cât posibil de altă natură decât informatică [4, p.168].

Luând în considerare complexitatea și rafinamentul activității de zădărniciere a investigării crimelor informatice, măsurile de învingere a acestora trebuie să fie organizate minuțios și la nivel superior, cu utilizarea operațiunilor tactice [20, p.295].

În acest sens, de cele mai deseori este necesară utilizarea posibilităților tehnice ale sistemelor informatice și ale produselor program, pentru a bloca accesul ilegal al persoanelor interesate la informația computerizată aflată în rețele informatice.

Astfel de operațiuni tactice, specifice acestor categorii de crime, sunt [3, p.165]:

- ridicarea purtătorilor de stocare a informației computerizate în legătură cu care au fost săvârșite faptele ilegale;
- înaintarea acuzării bănuțului și audierea acestuia.

4. Alibiul digital

Autorul rus H.A. Иванов menționează despre „*alibiul digital*”, și anume: despre activitatea suspectului la calculator în momentul săvârșirii infracțiunii [21, p.31].

Practica denotă că stabilirea faptului absenței persoanei bănuțite la locul săvârșirii infracțiunii în timpul când aceasta s-a produs încă nu înseamnă că persoana respectivă nu are nicio atribuție la fapta săvârșită. Persoana putea să nu apară în calitate de executor nemijlocit al infracțiunii, ci să fie complice al acesteia în calitate de organizator sau instigator. Posibilitățile tehnice moderne, aflate „în serviciul” infractorilor (de exemplu, mijloacele de telefonie mobilă, Internetul, Skype etc.) permit organizatorului infracțiunii să țină sub control

situația criminală, să coordoneze acțiunile complicilor, să le dirijeze pe măsura parvenirii din partea lor a unor semnale urgente și să elaboreze în baza analizei lor indicațiile de rigoare. Înaintarea (declararea) alibiului are ca scop împotrivirea de a stabili adevărul în cauză și încercarea de a influența sistemul probatoriu în folosul său. Alibi înseamnă altundeva, în altă parte [2, p.87].

Tot mai des, bănuții, când fac referință la „*alibiul digital*”, motivează prin faptul că în momentul săvârșirii infracțiunii ei lucrau la calculatorul personal (se foloseau de telefoanele mobile personale, se aflau în perimetrul de observație al camerelor de supraveghere, se conectau la rețelele informatice prin autorizare personală), care în realitate se afla în altă parte. Acesta și îl putem numi „*alibi digital*”. În astfel de cazuri, organul de urmărire penală trebuie să efectueze în primul rând acțiunea tactică de audiere a persoanei care invocă „*alibiul digital*”. Aici, organul de urmărire penală urmează să stabilească legătura directă dintre localizarea bănuțului în momentul săvârșirii infracțiunii și sistemul electronic aflat la distanță, în alt loc, făcând loc apariției noțiunii de *urme virtuale* [22]. În astfel de situații, sub incidența urmelor materiale cad amprente papilare de pe tastatură, urme formate în urma secrețiilor sudoripare, etc. Timpul formării acestor urme este extrem de greu de stabilit, datorită interacțiunii permanente a persoanei cu dispozitivele externe ale sistemului informatic. Urmele ideale rămân totuși a fi în mintea și conștiința persoanei, cea care nemijlocit manipulează cu un sistem informatic concret.

În urma analizei logice a tuturor informațiilor pe un caz concret organul de urmărire penală elaborează versiunile:

- 1) bănuțul (învinutul) posedă „*alibiul digital*”;
- 2) bănuțul (învinutul) nu posedă „*alibiul digital*”;
- 3) „*alibiul digital*” al bănuțului (învinutului) a fost falsificat.

Atragerea specialistului la identificarea unei sau altei versiuni este indispensabilă. Astfel, organul de urmărire penală poate apela la cunoștințele specialistului în momentul audierii, chiar și la pregătirea întrebărilor care vor fi adresate bănuțului. În momentul audierii, cercetării la fața locului poate fi chiar indicată participarea specialistului pentru a explica și a ajuta la identificarea circumstanțelor aferente cazului, la fixarea și ridicarea probelor, precum și la monitorizarea celor relatate de către bănuț, pentru a evita dezorientarea organului de urmărire penală. În asemenea cazuri, organul de urmărire penală trebuie să determine profilul necesar de cunoștințe speciale ale specialistului pe care îl va atrage în cadrul acțiunilor procesuale, deoarece este imposibil ca cel din urmă să posedă cunoștințe în toate domeniile informațiilor computerizate [23].

De asemenea, la verificarea versiunilor „*alibiului digital*” organul de urmărire penală va atrage atenția dacă bănuțul real posedă aptitudini speciale profesionale în domeniul tehnologiilor informaționale (deținerea diplomei, verificarea notelor obținute, descrierea competențelor și experienței de către colegii de serviciu, stimularile angajatorului, stagiul de lucru, practică anumit hobby în domeniu). În scopuri criminalistice putem obține „portretul psihologic” și chiar date de identificare (nume, data, anul nașterii), precum și numerele de telefoane, adrese electronice ale persoanei care invocă „*alibiul digital*” din informația plasată de către aceasta în rețeaua Internet, și anume: în rețelele sociale (ex. Facebook, Instagram, Odnoklassniki, Vkontakte etc). Toată această informație este publică, se regăsește în rețeaua Internet, ceea ce nu necesită autorizare, astfel ușurând considerabil lucrul organului de urmărire penală.

După demascarea „alibiului fals” (una dintre formele cele mai răspândite de împotrivire), bănuțului, învinutului i se propune să relateze obiectiv despre cele săvârșite și rolul lui în infracțiunea cercetată [2, p.91].

Concluzii

Au dispărut timpurile când hackerii erau profesioniști și, având cunoștințe performante în ceea ce privește echipamentele informatice, puteau face minuni cu ajutorul codurilor de program. Acum orice adolescent studios, curios, dar nu deosebit de împovărat de principii morale, este capabil să creeze utilizatorilor obișnuiți o mulțime de probleme.

Unui intrus, pentru a avea acces la informații confidențiale, uneori chiar nu-i este nevoie de competențe particulare și abilități. În multe cazuri, acționează factorul uman, cum ar fi o bucată de hârtie pe monitor sau sub sticlă lângă tastatură în care este scrisă parola. Parolele, de obicei, nu posedă prea multă originalitate. Și în adâncimile Internetului se poate găsi întotdeauna un program care își va asuma munca de rutină de identificare a celor mai evidente parole.

Orice nedescoperire a crimei și neidentificare a făptuitorului acesteia permite infractorului să continue activitatea sa, dar și practica negativă îi permite să înțeleagă erorile, pe care nu trebuie să le admită la săvârșirea unei crime analogice.

Astfel, metodele și mijloacele de depășire a rezistenței opuse trebuie selectate în dependență de caracterul și specificul obstacolelor.

La investigarea infracțiunilor informatice cele mai răspândite forme de opunere de rezistență sunt tănuirea infracțiunii și a probelor, înscenarea, formarea unei opinii publice favorabile infractorului, șantajarea victimei.

Referințe:

1. БЕЛКИН, Р.С. *Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования*. Москва: Новый Юрист, 1997. 400 с.
2. GHEORGHÎȚĂ, M. *Tratat de Metodică criminalistică*. Chișinău: CEP USM, 2015. 531 p.
3. КОСЫНКИН, А.А. *Преодоление противодействия расследованию преступлений в сфере компьютерной информации*: Монография. Москва: Юрлитинформ, 2013, с.216.
4. PURICI, S. *In dubio pro reo*: Apărarea Cal Troian în cauzele de criminalitate informatică. În: *Penalmente* (București), 2016, nr.2.
5. ГАЛКИН, А.И. Компьютерная информация как объект уголовно-правовой защиты. В: *Следователь. Федеральное издание* (Москва), 2009, №4.
6. ОСИПЕНКО, А.Л. О характеристике способов совершения сетевых компьютерных преступлений. В: *Вестник криминалистики* (Москва), 2009, №.4(32).
7. *United States vs Dodd*, 598 F.3d 449, 451-53 (8th Cir. 2010).
8. *United States vs Creel* 783 F.3d 1357, 1357 (11th Cir. 2015).
9. ГОЛОВИН, А. Ю. *Криминалистическая систематика*. Москва: ЛексЭст, 2002.
10. *Крупные атаки хакеров в 2001-2016 годах: хронология*, ТАСС, 29 august 2016. Disponibil pe <http://tass.ru/info> [Accesat: 15.06.2017].
11. МЕНЖЕГА, М.М. *Методика расследования создания и использования вредоносных программ для ЭВМ*. Москва: Юрлитинформ, 2010. 168 с.
12. AMZA, T., AMZA, C.P. *Criminalitatea Informatică*. București: Lumina LEX, 2003. 509 p.
13. ШУРУХНОВ, Н.Г. *Криминалистика*: Учебное пособие. Москва: Юристъ, 2005. 639 с.
14. СИДОРЕНКО, Е.В. Взаимодействие государственного обвинителя и оперативных работников в нейтрализации преступного противодействия осуществлению судебного рассмотрения уголовного дела. В: *Криминалистический вестник*, 2005, №4.
15. ТЕПУКОВ, А.В. Преодоление противодействия доказыванию по уголовным делам в отношении прокуроров, руководителей следственных органов и следователей. В: *Закон и право*, 2009, №6.
16. БАБАЕВА, Э.У. *Проблемы теории и практики преодоления противодействия уголовному преследованию*. Москва: Юрлитинформ, 2006, с.312.
17. КРИВЕНКО, А.И. *Теория и практика взаимодействия следователя с органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность*. Москва: Юрлитинформ, 2008, с.240.
18. РАТИНОВ, А.Р. *Судебная психология для следователей*. Москва: Юрлитинформ, 2001, с.352.
19. СТАРИЧКОВ, М.В. Тактика проведения обыска, связанного с изъятием носителей компьютерной информации. В: *Криминалистика: актуальные вопросы теории и практики: Сборник седьмой Всероссийской науч.-практ. конференции*. Ростов-на-Дону, 2010.
20. МЕРЕЦКИЙ, Н.Е. Опыт использования тактических комбинаций при расследовании преступлений. В: *Актуальные вопросы криминалистического обеспечения судопроизводства: Материалы Всероссийской науч.-практ. конференции*. Иркутск, 2010.
21. ИВАНОВ, Н.А. Применение специальных познаний при проверке «цифрового алиби». В: *Информационное право*, 2006, №4.
22. МЕЩЕРЯКОВ, В.А. *Преступления в сфере компьютерной информации: правовой и криминалистический анализ*. Москва, 2001; КРАСНОВА Л.Б. *Компьютерные объекты в уголовном процессе и криминалистике*. Воронеж, 2005, с.152.
23. ПОНОМАРЕВ, И.П. Цифровое алиби. В: *Воронежские криминалистические чтения: Сборник научных трудов*. Том.12. Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 2010, с.275.

Prezentat la 19.06.2017

CZU: 351.42(478)

EVOLUȚIA SISTEMULUI FISCAL CA PARTE INTEGRANTĂ A DREPTULUI FISCAL ÎN ACTUALUL STAT MOLDOVENESC

Lilia GULCA

Universitatea de Studii Europene din Moldova

Elementele sistemului fiscal reprezintă acea pârghie de care depinde funcționarea întregului sistem fiscal. Legătura directă dintre ele se reflectă asupra întregii societății, punându-și amprenta pe dezvoltarea economică a țării și pe factorii ce duc la formarea unui impact fiscal favorabil pe întreg teritoriul țării. Cunoașterea și aplicarea lor în strânsă legătură are ca efect principal stabilitatea fiscală și ca efect secundar stabilirea unor impozite și taxe reale, care ar genera suplinirea veniturilor fiscale prin metode de conștiință și nu de sancțiune.

Cuvinte-cheie: sistem fiscal, impozite și taxe, legislație fiscală, elemente fiscale, aparat fiscal.

THE DEVELOPMENT OF THE FISCAL SYSTEM AS AN INTEGRATED PART OF FISCAL LAW IN THE PRESENT STATE OF MOLDOVA

The elements of the tax system are the advantage on which the entire tax system depends. The direct link between them reflects on the whole of society, putting its mark on the economic development of the country and the factors that lead to the formation of a favorable fiscal impact throughout the country. Knowing and applying them in close connection has as a main effect the fiscal stability and as a secondary effect the establishment of real taxes and taxes, which would generate the tax revenues by means of conscience rather than sanction.

Keywords: tax system, taxes and duties, fiscal legislation, tax elements, fiscal apparatus.

Actualitatea temei derivă din faptul că sistemul fiscal constituie unul dintre cele mai importante elemente ale relațiilor economice de piață; de eficacitatea lui depinde, în mare măsură, succesul reformelor economice ulterioare. Din acest motiv, trebuie tratate cu multă cumpătare recomandările înaintate vizavi de schimbarea sistemului fiscal existent, calculând nu doar efectul de moment, ci și impactul reformei asupra tuturor sferelor economice și financiare. Fiecare stat, din antichitate și până astăzi, și-a format propriul său sistem fiscal, mai mult sau mai puțin perfecționat. Sistemele fiscale contemporane constituie un produs al istoriei civilizației umane, evoluția acestora oglindind evoluția structurilor social-economice, a curentelor ideologice și politice, a cercetării științifice din ultimele câteva secole.

Materialul de bază. Sistemul fiscal este regelementat de:

1. Codul fiscal al Republicii Moldova, nr.1163 din 24.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, ediție specială.*

2. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1, art.1.*

3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova „Privind activitatea serviciului de colectare a impozitelor și taxelor locale din cadrul primăriei”, nr.998 din 20.08.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.191-195, art.1059.*

Sistemul fiscal, pe lângă alte sisteme, cum este cel monetar, economic etc., reprezintă unul dintre cele mai importante sisteme pentru dezvoltarea durabilă, economică a unui stat. Accentul pe studierea sistemului fiscal și a elementelor și teoriilor ce stau la baza lui a fost pus odată cu trecerea la economia de piață, când statul, în dependență de impozitele și taxele ce urmează să le aplice față de contribuabili persoane fizice sau juridice, va avea sau nu venituri bugetare. Însăși aplicarea impozitelor și taxelor fiscale într-un stat nu denotă rezultatul scontat, deoarece eficacitatea acestui sistem depinde în mare măsură de legislația în vigoare, precum și de competența aparatului fiscal. Din anii '90 și până în prezent de nenumărate ori au fost modificate aparatul fiscal, legislația fiscală, statul încercând prin diferite metode să ridice veniturile bugetului și, în același timp, să nu îngreuneze povara contribuabililor.

În Moldova sistemul fiscal modern propriu economiei de piață a obținut contururile actuale abia în ultimele decenii ale secolului al XX-lea, deoarece în perioada sovietică sistemul de impozitare a fost simplificat la maximum, fiind totalmente limitată libertatea producătorului, impozitele devenind doar simple formalități, de exemplu: impozitul pe venitul persoanelor fizice era achitat doar de unele categorii de persoane. Nu achitau acest tip de impozit funcționarii, țărani [1, p.20].

În anii '90 ai secolului XX în viața societății au fost efectuate reforme radicale. Organizarea și funcționarea statului a fost orientată spre aplicarea principiilor economiei de piață; statul funcționează în primul rând pe baza susținerii lui financiare de către cetățeni care achită periodic la buget impozite și taxe obligatorii. Transformarea sistemului fiscal al Republicii Moldova în baza principiilor economiei de piață a avut loc prin realizarea a două reforme fiscale, fiecare cuprinzând câteva etape.

Prima etapă începe odată cu crearea bazei legislative în anii 1992-1993, la concret – în a doua jumătate a anului 1994. Guvernul Republicii Moldova a întreprins măsuri de reducere a presiunii fiscale și de înviorare a activității agenților economici. Primii pași au fost făcuți spre modificarea cotelor la unele mărfuri (produse) supuse accizelor, anularea lor completă la un șir de mărfuri. Totodată, realizarea prevederilor de bază ale *Legii privind taxa pe valoare adăugată* [2, p.6] și ale *Legii privind accizele* [3, p.12] au evitat dubla impunere a producției. Pentru limitarea multiplelor impozite și încasărilor spontane, stabilite de către organele administrației publice locale, determinarea atitudinii metodologice unice față de calculul și controlul acestor impozite a fost adoptată *Legea privind taxele locale* [4, p.6].

Perfecționarea politicii fiscale pentru anii 1995-1996 s-a înfăptuit în direcția micșorării numărului de plăți fiscale, diminuării cotelor de impozite, stimulării exportului producției favorabile, reducerii sarcinii fiscale. În anul 1996 în locul *Legii cu privire la impozitul rutier* [5, p.10] a fost pusă în aplicare *Legea privind Fondul rutier* [6, p.32]. Drept sursă a servit o parte din accizul încasat la realizarea bunurilor de combustibil, încasările fiscale (de tranzit, special, de la beneficiarii drumurilor auto), mijloace de la licențierea activității de transport auto.

În anii 1996-1997 s-a prevăzut perfecționarea procesului de evaluare a pământului, imobilului, reieșind din: fertilitatea solului și veniturile obținute de la utilizarea lui; costul de piață al clădirilor și construcțiilor; compatibilitatea costului pământului și imobilului; crearea cadastrului fiscal și juridic.

Perfecționarea impozitelor pe consum prevedea lărgirea sferei de utilizare a bazelor pentru servicii, businessul jocurilor de noroc, serviciile de excursii și alte servicii, trecerea pe etape, pe măsura încheierii acordurilor bilaterale și multilaterale cu țările CSI, la impunerea cu accize a mărfurilor cu accize, a mărfurilor destinate importului și acordarea înlesnirilor fiscale producătorilor care efectuează exportul mărfurilor în străinătatea apropiată și îndepărtată.

Începând cu anul 1998 sistemul fiscal național a fost îmbunătățit considerabil și adaptat la noile condiții de piață, prin realizarea celei de a doua reforme fiscale în Republica Moldova. De rând cu alte măsuri de politică fiscală, legislația fiscală a fost consolidată într-un document unic – Codul fiscal, care la acea oră conținea 8 capitole: dispoziții generale; impozitul pe venit; taxa pe valoare adăugată; accizele; impozitul pe bunurile imobiliare; taxele locale; administrarea fiscală; taxele pentru resurse naturale.

În anii 2012-2014 s-a menținut sistemul progresiv de impozitare a veniturilor cetățenilor, fără revederea tranșelor de venit impozabil și a cotelor de impozit, concomitent cu majorarea scutirii anuale personale, scutirii personale majore și scutirii pentru persoanele întreținute la rata inflației prognozată pentru 2012-2014.

Sistemul fiscal al Republicii Moldova reprezintă totalitatea impozitelor și taxelor, a principiilor, formelor și metodelor de stabilire, modificare și anulare a acestora, prevăzute de Codul fiscal, precum și totalitatea măsurilor ce asigură achitarea lor [7, p.15]. Sistemul fiscal cuprinde o diversitate de impozite, taxe și alte vărsăminte obligatorii, care afectează veniturile tuturor persoanelor fizice sau juridice, ponderea efortului fiscal fiind suportată de masa populației, mai ales prin intermediul prețurilor.

Impozitele, taxele și orice venituri ale bugetului de stat și ale bugetului asigurărilor sociale de stat, ale bugetelor raioanelor, orașelor și satelor se stabilesc, conform legii, de organele reprezentative respective. Orice alte prestări sunt interzise [8, p.4].

Pentru o bună funcționare a economiei, este necesară asigurarea unei stabilități a sistemului fiscal. Frecvențele modificări și completări care se aduc reglementărilor fiscale creează greutate în cunoașterea corectă și aplicarea unitară a legislației fiscale. De asemenea, prin acest fenomen investitorilor interni și străini li se creează și o stare de neîncredere și nesiguranță pentru soarta investiției pe care intenționează s-o facă.

Sistemul fiscal include următoarele elemente:

- sistemul de impozite și taxe;
- aparatul fiscal;
- legislația fiscală.

Toate aceste verigi sunt strâns legate între ele, deoarece în baza legislației fiscale activează aparatul fiscal, având ca scop utilizarea impozitelor ca surse de venit ale statului. Eficiența sistemului fiscal depinde de situația reală a fiecărui element al lui.

Legislația fiscală se compune din Codul fiscal și din alte acte normative adoptate în conformitate cu acesta, formând legislația națională. Ținând cont de faptul că art.8 al Constituției Republicii Moldova prevede *respectarea dreptului internațional și a tratatelor internaționale*, rezultă că legislația fiscală cuprinde și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte: acele tratate care reglementează impozitarea sau includ norme ce reglementează impozitarea, stipulează alte reguli și prevederi decât cele prevăzute de legislația fiscală națională, formând legislația fiscală internațională.

Legislația fiscală se împarte în două categorii:

- ✓ prima cuprinde norme generale privind subiectul și obiectul impunerii;
- ✓ a doua cuprinde procedura fiscală privind stabilirea și încasarea impozitelor și taxelor, precum și soluționarea litigiilor dintre contribuabili și organizațiile fiscale ale statului.

Legislația fiscală națională a Republicii Moldova este reprezentată prin următoarele acte normative:

1. Codul fiscal, care conține 9 titluri.
2. Alte acte legislative adoptate în conformitate cu Codul fiscal, cum ar fi:
 - Codul vamal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr.1149-XIV din 20.07.2000 [9, p.20-46];
 - Legea Bugetului pentru anul corespunzător: *Legea bugetului de Stat pe anul 2015, nr.72 din 12.04.2015* [10, p.10-51];
 - Instrucțiuni elaborate în baza titlurilor Codului fiscal: *Instrucțiunea Inspectoratului Fiscal de Stat al Republicii Moldova „Cu privire la modul de calculare și achitare la buget a impozitelor funciar și pe bunurile imobiliare”*, nr.11 din 04.09.2001 [11, p.19];
 - Regulamente: *Regulamentul privind restituirea taxei pe valoare adăugată* [12, p.15];
 - Decrete ale Președintelui RM: *Decretul Președintelui Republicii Moldova cu privire la impozitul privat, nr.199 din 08.09.1992* [13, p.4];
 - Hotărâri ale Guvernului: *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova „Privind declarația cu privire la impozitul pe venit”*, nr.596 din 13.08.2012 [14, p.8];
 - altele.

Actele normative adoptate de către Guvern, Ministerul Finanțelor, Serviciul Fiscal de Stat în baza și pentru executarea Codului fiscal nu trebuie să contravină normelor sale în vigoare sau să depășească limitele acestuia. În cazul în care prevederile Codului fiscal diferă de prevederile altor acte legislative privind impozitarea și acordarea înlesnirilor fiscale, se aplică prevederile Codului fiscal.

Impozitarea se efectuează în baza actelor legislației fiscale publicate în Monitorul Oficial, care sunt în vigoare la termenul stabilit pentru achitarea impozitelor și taxelor. Reglementarea juridică a impozitelor și taxelor este instituită potrivit unor criterii de aplicare a legii fiscale în timp și în spațiu, astfel încât necesitățile și interesele finanțelor publice să fie protejate și realizate în mod rațional și conform maximelor fundamentale ale impunerii.

Astfel, aplicarea în timp a legii fiscale este bazată pe principiul anualității impozitelor. În acest sens, în fiecare an, prin dispoziție generală, are loc perceperea impozitelor și taxelor ca fiind reglementate din acel moment. *Anul fiscal*, la fel ca anul financiar, începe cu 1 ianuarie și se termină cu 31 decembrie. În fiecare an fiscal, prin acte normative de modificare a Codului fiscal, are loc modificarea cotelor de impozitare, a subiecților supuși impozitării, a modalității de impozitare.

Modificarea și/sau completarea Codului fiscal și a legilor de punere în aplicare a titlurilor Codului fiscal intră în vigoare peste 180 de zile calendaristice de la data publicării legii de modificare și/sau de completare în Monitorul Oficial al Republicii Moldova [15, p.23].

Mai mult ca atât, pe parcursul anului fiscal (calendaristic), stabilirea de noi impozite și taxe de stat, locale, în afară de cele prevăzute de Codul fiscal, sau anularea ori modificarea impozitelor și taxelor în vigoare privind determinarea subiecților impunerii și a bazei impozabile, modificarea cotelor și aplicarea facilităților fiscale se permit numai concomitent cu modificarea corespunzătoare a bugetului de stat și a bugetelor unităților administrativ-teritoriale [16, p.33].

Deciziile autorităților administrației publice – ale municipiilor, orașelor, satelor (comunelor), precum și ale altor unități administrativ-teritoriale instituite în condițiile legislației – cu privire la punerea în aplicare, la modificarea, în limitele competenței lor, a cotelor, a modului și termenelor de achitare și la aplicarea facilităților se adoptă pe parcursul anului fiscal concomitent cu modificările corespunzătoare ale bugetelor unităților administrativ-teritoriale [17, p.36].

Aplicarea în spațiu a legii fiscale este dirijată de principiul teritorialității impozitelor, coordonat cu cerința de evitare a dublei impunerii a veniturilor.

Ipozitele și taxele sunt datorate de persoanele fizice care au domiciliul sau rezidența în Republica Moldova, precum și de cele nerezidente care realizează venituri din surse situate pe teritoriul Republicii Moldova, cu unele excepții prevăzute de lege.

Contribuabilii care au subdiviziuni în afara unității administrativ-teritoriale în care se află sediul central (adresa juridică) prezintă pentru acestea din urmă dări de seamă fiscale și plătesc impozite și taxe (cu excepția taxei pe valoarea adăugată, a accizelor, a taxelor destinate transferării în fondul rutier și a impozitului pe venit din activitatea operațională) la bugetele unităților administrativ-teritoriale de la sediul subdiviziunilor. Subdiviziunile amplasate în unitățile administrativ-teritoriale, al căror buget nu constituie parte componentă a bugetului public național, plătesc impozitele și taxele la bugetul unității administrativ-teritoriale unde se află reședința de bază a întreprinderii, instituției, organizației.

Interpretarea (explicarea) prevederilor actelor legislației fiscale se efectuează de către organul care le-a adoptat, dacă actul respectiv nu prevede altceva. Orice interpretare (explicare) se publică în mod oficial.

De asemenea, în cazul în care apar unele neconcordanțe sau neînțelegeri pe deplin a normelor incluse în legislația fiscală, este indicat de a se face apel la consultațiile oferite de oficiile teritoriale ale Inspectoratului Fiscal de Stat.

În unele situații, organele fiscale dau o interpretare abuzivă textelor de lege, din dorința lor de a stabili în sarcina contribuabililor debite fiscale suplimentare (evident, cu accesoriile aferente), în special ca urmare a inspecțiilor fiscale; în alte cazuri, contribuabilii forțază interpretarea și aplicarea legislației fiscale în favoarea lor, în mod discreționar, căutând să identifice și să exploateze în favoarea lor facilitățile fiscale.

Indiferent cui aparține dorința de a interpreta abuziv normele fiscale în caz de divergențe, ultimul cuvânt îl are organul legislativ sau judecătoresc (în caz de litigiu).

Sistemul de impunere reprezintă totalitatea impozitelor, taxelor și altor contribuții de plată, percepute în conformitate cu legislația fiscală în vigoare.

Impozitele sunt baza obligatorie a achitărilor. Articolul 58 din Constituția Republicii Moldova obligă cetățenii să contribuie, prin impozite și prin taxe, la cheltuielile publice, legiuitorul instituind că sistemul legal de impuneri trebuie să asigure așezarea justă a sarcinilor fiscale, iar orice alte prestații sunt interzise, în afara celor stabilite prin lege.

Impozitele și taxele se percep în baza normelor incluse în Codul fiscal, precum și în baza altor acte normative adoptate în conformitate cu Codul fiscal și reprezintă cea mai impunătoare sursă de venit a bugetului public național.

Relațiile ce țin de toate impozitele și taxele de stat și locale se reglementează de Codul fiscal și de alte acte normative adoptate în conformitate cu acesta [18, p.40].

În baza legislației în vigoare putem defini impozitul ca o plată obligatorie cu titlu gratuit, care nu ține de efectuarea unor acțiuni determinate și concrete de către organul împuternicit sau de către persoana cu funcție de răspundere a acestuia pentru sau în raport cu contribuabilul care a achitat această plată [19, p.42].

Pe când în Codul fiscal al Republicii Moldova (art.6 alin.(2) din Titlul I) taxa este definită ca o plată obligatorie cu titlu gratuit, care nu este impozit, iar în doctrina de specialitate taxa reprezintă, alături de impozite, cea de a doua categorie principală de venituri la bugetul de stat [20]. În alte surse taxa reprezintă acele obligații bănești pe care trebuie să le achite persoanele fizice și juridice pentru diferite prestații efectuate de autoritățile publice și constă în sumele de bani prevăzute de hotărâri sau ordonanțe guvernamentale sau în suma de bani care se percepe la anumite mărfuri sub formă de impozit.

Alte plăți efectuate în limitele relațiilor reglementate de legislația nefiscală nu fac parte din categoria plăților obligatorii, denumite impozite și taxe.

Din cele prezentate reiese că impozitele și taxele fac parte din categoria de plăți obligatorii pe care orice contribuabil trebuie să le achite, în conformitate cu legislația în vigoare; acestora li se alătură contribuțiile de asigurări sociale și contribuțiile de asigurare obligatorie de asistență medicală.

La stabilirea impozitelor și taxelor se determină următoarele elemente:

- a) obiectul impunerii – materia impozabilă;
- b) subiectul impunerii (contribuabilul) – persoana care, conform legislației fiscale, este obligată să calculeze și/sau să achite la buget orice impozite și taxe, penalitățile și amenzile respective; persoana care, conform legislației fiscale, este obligată să rețină sau să perceapă de la altă persoană și să achite la buget plățile indicate;
- c) sursa de plată a impozitului sau taxei – sursa din care se achită impozitul sau taxa;
- d) unitatea de impunere – unitatea de măsură care exprimă dimensiunea obiectului impozabil;
- e) cota (cotele) de impunere – quantumul unitar al impozitului sau taxei în raport cu obiectul impozabil;

f) termenul de achitare a impozitelor sau taxelor – perioada în decursul căreia contribuabilul este obligat să achite impozitul sau taxa sub formă de interval de timp sau zi fixă a plății;

g) facilitățile (înlesnirile) fiscale – elemente de care se ține seama la estimarea obiectului impozabil, la determinarea cuantumului impozitului sau taxei, precum și la încasarea acestuia, sub formă de:

- scutire parțială sau totală de impozit sau taxă;
- scutire parțială sau totală de plata impozitelor sau taxelor;
- cote reduse ale impozitelor sau taxelor;
- reducerea obiectului impozabil;
- amânări ale termenului de achitare a impozitelor sau taxelor;
- eșalonări ale obligației fiscale [21, p.14].

Impozitele și taxele sunt clasificate în funcție de:

- forma de percepere: în natură sau în bani;
- obiectul impunerii: averea, venitul sau cheltuielile;
- scopul urmărit, se impart în: financiare și de ordine;
- frecvența încasării: permanente sau incidentale.

Ținând cont de trăsăturile de fond și de formă, impozitele și taxele în Republica Moldova sunt:

✓ directe – se așează și se percep direct de la sursă (subiecții plătitori), vizând existența venitului sau a averii: *impozitul pe venitul persoanelor fizice; impozitul pe venitul persoanelor juridice; impozitul pe avere*).

Impozitele directe, la rândul lor, se impart în:

- impozite reale, care sunt stabilite în legătură cu obiectele materiale (pământ, clădiri etc) și
- impozite personale, care au legătură cu situația personală a contribuabilului, așezându-se asupra venitului sau averii. Prin modul de așezare a acestor impozite se urmărește repartizarea echilibrată a sarcinilor fiscale asupra contribuabililor;

✓ indirecte [22, p.16] – impozitele indirecte își definesc și delimitează plătitorii în calitate de consumatori ai bunurilor și serviciilor, fiind suportate de către aceștia, indiferent de veniturile, profesia sau situația personală (*ex.: taxa pe valoarea adăugată, taxele de consumație, taxele vamale, monopoluri fiscale*). Aceste impozite afectează puterea de cumpărare a consumatorului, fiind prevăzute în cote procentuale asupra valorii mărfurilor vândute sau serviciilor prestate.

Analizând impozitele și taxele după instituțiile ce le administrează, ele se impart în:

- de stat și
- locale.

Sistemul impozitelor și taxelor de stat [23, p.46] include: a) impozitul pe venit; b) taxa pe valoarea adăugată; c) accizele; d) impozitul privat; e) taxa vamală; f) taxele rutiere; g) impozitul pe avere [24, p.5].

Sistemul impozitelor și taxelor locale [25, p.46] include: a) impozitul pe bunurile imobiliare; b) impozitul privat; c) taxele pentru resursele naturale; d) taxa pentru amenajarea teritoriului; e) taxa de organizare a licitațiilor și loteriilor pe teritoriul unității administrativ-teritoriale; f) taxa de plasare (amplasare) a publicității (reclamei); g) taxa de aplicare a simbolicii locale; h) taxa pentru unitățile comerciale și/sau de prestări servicii; i) taxa de piață; j) taxa pentru cazare; k) taxa balneară; l) taxa pentru prestarea serviciilor de transport auto de călători pe rutele municipale, orașenești și sătești (comunale); m) taxa pentru parcare; n) taxa de la posesorii de câini; p) taxa pentru parcaj; r) taxa pentru salubritate; s) taxa pentru dispozitivele publicitare.

Impozitele și taxele percepute în conformitate cu prevederile Codului fiscal și cu alte acte normative adoptate în conformitate cu acesta reprezintă, după cum am menționat mai sus, surse de venituri ale bugetului de stat și ale bugetelor unităților administrativ-teritoriale.

Impozitul privat se virează la bugetul de stat sau la bugetul unității administrativ-teritoriale, în funcție de apartenența bunului. Impozitul pe venitul persoanelor fizice și taxele rutiere (în partea ce ține de taxa pentru folosirea drumurilor de către autovehiculele înmatriculate în Republica Moldova) reprezintă surse de reglementare a veniturilor sistemului bugetar.

Pentru unitatea teritorială autonomă cu statut juridic special (UTA Găgăuzia), surse de reglementare a veniturilor sistemului bugetar sunt de asemenea impozitul pe venitul persoanelor juridice (colectat pe teritoriul unității teritoriale autonome), taxa pe valoarea adăugată (în partea ce ține de taxa pe valoarea adăugată la mărfurile produse și serviciile prestate de agenții economici din unitatea autonomă) și accizele la mărfurile (producția) supuse accizelor, fabricate pe teritoriul unității date.

Contribuabilii care au subdiviziuni și/sau obiecte impozabile calculează și sting prin achitare obligațiile fiscale aferente subdiviziunilor/obiectelor impozabile corespunzător locului amplasării acestora (cu excepția

taxei pe valoarea adăugată, a accizelor, a taxelor destinate transferării în fondul rutier și a impozitului pe venit stabilit agenților economici subiecți ai sectorului întreprinderilor mici și mijlocii [26].

Administrarea fiscală puternică reprezintă un factor important atât pentru acumularea veniturilor la bugetul de stat, cât și pentru promovarea unei concurențe echitabile în sectorul privat și pentru minimizarea corupției.

Atunci când contribuabilii sunt tratați în mod nedrept și se tolerează evaziunea fiscală, întreprinderile care respectă normele se confruntă cu condiții relativ dezavantajoase și deseori se simt forțate să încalce legea pentru a rămâne competitive. Administrarea neechitabilă și împovărătoare, comunicarea slabă și oportunitățile excesive pentru corupție agravează această problemă.

Administrarea fiscală reprezintă activitatea organelor de stat împuternicite și responsabile de asigurarea colectării depline și la termen a impozitelor și taxelor, a penalităților și amenzilor în bugetele de toate nivelurile, precum și de efectuarea acțiunilor de urmărire penală în caz de existență a unor circumstanțe ce atestă comiterea infracțiunilor fiscale [27, p.48].

În Republica Moldova administrarea fiscală continuă să rămână o problemă serioasă care afectează procesul de colectare a impozitelor, dar și calitatea mediului de afaceri.

De asemenea, există o serie de dificultăți în soluționarea disputelor și litigiilor fiscale, dificultățile fiind condiționate și de procedurile învechite și durata sporită a controalelor și inspecțiilor fiscale, de abilitățile limitate ale personalului ce activează în domeniul fiscal, de insuficiența dialogului public-privat în domeniul politicilor fiscale. Toate aceste concluzii se regăsesc în numeroasele rapoarte de țară și studii realizate în ultimul timp.

Organele care exercită atribuții de administrare fiscală sunt:

Serviciul Fiscal de Stat [28];

- organele vamale;
- serviciile de colectare a impozitelor și taxelor locale din cadrul primăriilor;
- alte organe abilitate conform legislației.

Organele cu atribuții de administrare fiscală, în procesul exercitării atribuțiilor respective:

- conlucrează între ele;
- colaborează cu alte autorități publice;
- se informează reciproc despre măsurile întreprinse și despre rezultatele lor;
- fac schimb de informații în scopul exercitării atribuțiilor;
- au dreptul să colaboreze cu organele competente din alte țări;
- să fie membre ale organizațiilor internaționale de specialitate [29].

Organizarea activității și funcționarea organelor cu atribuții de administrare fiscală sunt reglementate de legislația Republicii Moldova și de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

Organele cu atribuții de administrare fiscală și persoanele cu funcție de răspundere ale acestora care nu-și îndeplinesc corespunzător obligațiile poartă răspundere în conformitate cu legislația.

Serviciul Fiscal de Stat este autoritatea administrativă care își desfășoară activitatea în subordinea Ministerului Finanțelor. Ministerul Finanțelor exercită dirijarea metodologică a Serviciului Fiscal de Stat, fără ingerințe în activitatea acestuia. Sarcina de bază a Serviciului Fiscal de Stat constă în asigurarea administrării fiscale, prin crearea de condiții contribuabililor pentru conformare la respectarea legislației, aplicarea uniformă a politicii și reglementărilor în domeniul fiscal.

Funcțiile Serviciului Fiscal de Stat:

- a) elaborarea strategiilor și organizarea sistemului de management în domeniul administrării fiscale;
- b) administrarea, conform legii, a impozitelor, taxelor și altor venituri la bugetul public național date în competența sa, inclusiv expunerea poziției oficiale a Serviciului Fiscal de Stat referitoare la aplicarea legislației fiscale;
- c) acordarea de servicii pentru contribuabili;
- d) prevenirea și combaterea încălcărilor fiscale, inclusiv a evaziunii fiscale;
- e) controlul fiscal;
- f) onstatarea contravențiilor;
- g) constatarea infracțiunilor prevăzute la art.241–242, 244, 244¹, 250–253 și 335¹ din Codul penal;
- h) executarea silită a restanțelor și altor plăți neachitate în termen la bugetul public național;
- i) examinarea contestațiilor;
- j) emiterea actelor normative care reglementează aplicarea legislației fiscale în limitele competenței acordate prin actele legislative;

- k) coordonarea, îndrumarea și controlul aplicării reglementărilor legale în domeniul de activitate, precum și funcționarea subdiviziunilor sale;
- l) managementul resurselor umane, financiare și materiale, susținerea activităților specifice prin intermediul tehnologiei informațiilor și comunicațiilor, reprezentarea juridică, auditul intern, precum și comunicarea internă și externă;
- m) cooperarea internațională în domeniul administrării fiscale.

Postul fiscal [30]

Postul fiscal se creează de Serviciul Fiscal de Stat în scopul prevenirii și depistării cazurilor de încălcare fiscală, inclusiv a cazurilor de eschivare de la stingerea obligațiilor fiscale, precum și în scopul exercitării altor atribuții de administrare fiscală.

Posturile fiscale pot fi:

- staționare, sunt amplasate într-un loc stabil și special amenajat, unde își exercită atribuțiile;
- mobile, sunt asigurate cu mijloace tehnice, inclusiv de transport, se deplasează, după caz, în raza teritoriului controlat;
- electronice, reprezintă o soluție tehnico-informațională de transmitere și stocare în mod electronic a informației care poate fi utilizată în mod direct sau indirect la determinarea obligației fiscale.

Postul fiscal staționar sau postul fiscal mobil este constituit din cel puțin un funcționar fiscal și, în funcție de caz și de modul de efectuare a controlului, din angajați ai organelor afacerilor interne sau ai altor organe. Postul fiscal electronic este constituit din soluția tehnico-informațională de transmitere a informației în formă electronică, folosind rețelele de comunicații, de la contribuabil către sistemul informațional al Serviciului Fiscal de Stat.

Atribuțiile organelor vamale

Organele vamale exercită atribuții de administrare fiscală potrivit normelor Codului fiscal, Codului vamal și altor acte normative adoptate în conformitate cu acestea.

Organele vamale exercită drepturi ce țin de asigurarea stingerii obligațiilor fiscale aferente trecerii frontierei vamale și/sau plasării mărfurilor în regim vamal potrivit normelor Codului vamal, Codului fiscal în cazurile expres prevăzute de ele, precum și altor acte normative adoptate în conformitate cu acestea.

Atribuțiile serviciului de colectare a impozitelor și taxelor locale [31, p.17]

În cadrul primăriilor funcționează serviciul de colectare a impozitelor și taxelor locale cu atribuții de administrare a impozitelor și taxelor, a căror activitate este reglementată prin Hotărârea Guvernului „Privind activitatea serviciului de colectare a impozitelor și taxelor locale din cadrul primăriei”, nr.998 din 20.08.2003 [32, p.17].

Serviciul de colectare a impozitelor și taxelor locale exercită, corespunzător domeniului de activitate, următoarele atribuții:

- a) întreprinde măsuri pentru asigurarea stingerii obligațiilor fiscale;
- b) popularizează legislația fiscală și examinează scrisorile, cererile și reclamațiile contribuabililor;
- c) asigură evidența integrală și conformă a contribuabililor și a obligațiilor fiscale, cu excepția celor administrate de alte organe;
- d) efectuează controale fiscale;
- e) alte atribuții prevăzute expres de legislația fiscală.

Atribuțiile privind compensarea sau restituirea sumelor plătite în plus și a sumelor care, conform legislației fiscale, urmează a fi restituite, executarea silită a obligațiilor fiscale și tragerea la răspundere pentru încălcări fiscale sunt exercitate în comun cu organul fiscal.

Concluzii

Pentru ca sistemul fiscal să răspundă cât mai bine cerințelor dezvoltării economico-sociale, sunt elaborate o seamă de lucrări teoretice și proiecte guvernamentale în care se configurează viitoarea structură a sistemului fiscal. Scopul acestor abordări teoretice este de a proiecta structuri fiscale care să asigure: dispersia mai echitabilă a sarcinii fiscale în societate, reducerea disfuncționalităților sistemului fiscal, eliminarea riscului de opoziție la plata impozitelor, în condițiile asigurării necesarului de resurse financiare publice ale statului.

În consecință, funcționarea impozitului presupune existența unor structuri adecvate ale sistemului fiscal, caracterizate printr-un ansamblu de instrumente fiscale și printr-un ansamblu de instituții centrale și teritoriale, cu competențe generale și speciale, prin care se aplică politica fiscală și se gestionează relațiile fiscale.

Referințe:

1. CERNEAVSCHII, P. *Impozitele și dreptul fiscal*. Chișinău, 2001.
2. Legea Republicii Moldova. (Codul fiscal). Titlul III, nr.1415 din 17.12.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1998, nr.040, art.288.
3. Legea Republicii Moldova cu privire la accize, nr.347 din 27.12.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.010.
4. Legea Republicii Moldova privind taxele locale, nr.186 din 19.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.54-55, art.381. Abrogată prin: Codul Fiscal. Titlul VII „Taxele locale”, nr.93 din 01.04.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr.80-82, art.415.
5. Legea Republicii Moldova privind impozitul rutier, nr.1529 din 22.06.1993. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1993, nr.7, art.218. Abrogată la 07.03.1996.
6. Legea Republicii Moldova privind Fondul rutier, nr.720 din 02.02.1996. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.247-251, art.753.
7. Titlul I al Codului Fiscal al Republicii Moldova, nr.1163 din 24.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, ediție specială.
8. Constituția Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1, art.1.
9. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, ediție specială.
10. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.102-104, art.172.
11. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr.128, art.301.
12. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova „Regulamentul privind restituirea taxei pe valoare adăugată”, nr.93 din 01.02.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.27-30, art.40.
13. Abrogat la 29.12.1997.
14. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind declarația cu privire la impozitul pe venit, nr.596 din 13.08.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, ediție specială.
15. Titlul I al Codului fiscal al Republicii Moldova, nr.1163 din 24.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, ediție specială.
16. Ibidem.
17. Ibidem.
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. ȘAGUNA, D.D. *Drept fiscal*. București: ALL Beck, 2003, p.40.
21. Legea Republicii Moldova privind sistemul public de asigurări sociale, nr.489 din 08.07.1999. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr.1-4, art.2; Legea Republicii Moldova privind asigurarea obligatorie de asistență medicală, nr.1585 din 27.02.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr.1-4, art.2; Legea Republicii Moldova privind fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală, nr.74 din 12.04.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.102-104, art.176.
22. Codul fiscal al Republicii Moldova, nr.1163 din 24.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, ediție specială.
23. CONDOR, I. *Drept financiar și fiscal*. București: R.A. Monitorul Oficial, 1996.
24. Codul fiscal al Republicii Moldova, nr.1163 din 24.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, ediție specială.
25. Legea Republicii Moldova cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative, nr.138 din 17.06.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.184-192, art. 401.
26. Titlul I al Codului fiscal al Republicii Moldova, nr.1163 din 24.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, ediție specială.
27. Legea Republicii Moldova cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative, nr.138 din 17.06.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.184-192, art. 401.
28. Titlul I al Codului fiscal al Republicii Moldova, nr.1163 din 24.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, ediție specială.
29. Titlul V al Codului fiscal al Republicii Moldova, nr.1163 din 24.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, ediție specială.
30. Ibidem.
31. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind activitatea serviciului de colectare a impozitelor și taxelor locale din cadrul primăriei, nr.998 din 20.08.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.191-195, art.1059.
32. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.91-195, art.1059.

Prezentat la 31.07.2017

CZU: 343.36:343.42(478)

IDENTITATEA RELIGIOASĂ ȘI INTOLERANȚA CONFESIONALĂ ÎN PRACTICA JUDICIARĂ PENALĂ ȘI EXTRAPENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Alexe JEFLEA, Lilia GÎRLA

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol autorii studiază identitatea religioasă și intoleranța confesională în practica judiciară penală și extrapenală a Republicii Moldova. Pentru a obține rezultate valide noi și complete a fost analizat un număr considerabil de spețe din Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Scopul urmărit este de a observa și evidenția anumite legități între identitatea religioasă și intoleranța confesională, pe de o parte, și efectele acesteia asupra politicii penale a statului și asupra practicii judiciare penale și extrapenale a Republicii Moldova care implică elementul religios, pe de altă parte. Pe lângă jurisprudența Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, la elaborarea prezentului mesaj științific autorii au luat în calcul realizările științei contemporane și legislația națională în vigoare în domeniul asigurării protecției identității religioase. Rezultatele obținute pot fi aplicate și în știința criminologică din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: religie, identitate religioasă, intoleranță confesională, libertatea de religie, manifestarea religiei; persecutarea din motive religioase, extremism religios, profanarea mormintelor.

THE RELIGIOUS IDENTITY AND CONFESIONAL INTOLERANCE IN THE PENAL AND EXTRA-PENAL CASELAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In the realm of this scientific article there are studied the religious identity and the confessional intolerance in the penal and extra-penal Case law of the Republic of Moldova. In order to obtain new and complete valid results, the authors have performed the analysis of a considerable number of the cases taken from the Archive of the Supreme Court of Justice. The purpose of this article is observation and demonstration of some blueprints between the religious identity and confessional intolerance, from one side, and their effects upon the penal politics of the State and the precedent law which implies the religious element, from another side. Besides the Precedent Law of the Supreme Court of Justice of the Republic of Moldova the authors have used new results of the modern science and national legislation in force in the matter of religious identity protection. The obtained results can be applied in the future in the criminological science of the Republic of Moldova.

Keywords: religion, religious identity, confessional intolerance, freedom of religious belief, manifestation of religious belief, persecution because of religious motives, religious extremism, desecration of the grave.

Introducere

În acest demers științific ne-am propus ca scop să evidențiem anumite legități între identitatea religioasă și intoleranța confesională, pe de o parte, și să determinăm efectele acesteia asupra politicii penale a statului și asupra practicii judiciare penale și extrapenale a Republicii Moldova care implică elementul religios, pe de altă parte. Cauzele penale și extrapenale întâlnite în jurisprudența Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova sunt prezentate în funcție de categoria acestora (penale și de contencios administrativ). Mai mult, nu ne-am limitat la această clasificare și am repartizat cauzele selectate conform propriei clasificări, fiind scoasă în evidență esența conflictului juridic.

Pe lângă jurisprudența Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, am ținut cont de realizările științei contemporane și de legislația națională în vigoare în domeniul asigurării protecției identității religioase.

Definind *identitatea religioasă*, autorul român M.-Ș. Dinu menționează că religia corespunde unei forme de identitate, cu un puternic impact în societate și chiar în viața politică a unui stat sau regiuni, cu precădere în contextul unui conflict cultural. Termenul „religie”, în acest context, este folosit în două sensuri înrudite, dar distincte:

- primul se referă la instituții, oficialități religioase, precum și la grupuri sociale și mișcări al căror scop este de a se exprima în problemele ce privesc religia;
- cel de-al doilea – spiritual (religia oferă modele de comportament social și individual), în această accepțiune, religia are mai mult de a face cu ideea de transcendență, de sacru, limbaje și practici care organizează lumea în termeni ce reprezintă sacrul [1, p.17].

În acest context, autorul precizat accentuează: „*Credințele religioase pot lua forme politice, prin sprijinul puternic pe care îl aduc etnicității și prin asocierea lor cu valori transcendente, prin care societatea ar*

căpăta o direcție, coeziune, virtute și stabilitate. Folosirea valorilor religioase poate duce însă la manifestări cu caracter fundamentalist, la stabilirea unor strategii prin care credincioșii tind să-și conserve identitatea ca grup sau popor, în fața unui real sau presupus atac al celor care aparent îi amenință. Uneori asemenea atitudini defensive se pot transforma în acțiuni politice ofensive care duc la alterarea mediului social, politic și chiar a celui economic" [1, p.17-18].

De menționat că efectul pervers pe care-l are supralicitarea unor idei și valori religioase ce decurge din identitatea religioasă generează fundamentalisme și atitudini intolerante. Nu putem să ignorăm importanța apartenenței religioase atunci când vorbim despre un demers evaluativ.

Toate raporturile legate de libertatea de conștiință și de religie, garantate de Constituția Republicii Moldova și de tratatele internaționale în domeniul drepturilor omului la care Republica Moldova este parte, precum și de statutul juridic al cultelor religioase și al părților lor componente, sunt reglementate prin Legea Republicii Moldova privind cultele religioase și părțile lor componente, nr.125-XVI din 11.05.2007 [2].

În general, legislația în vigoare a Republicii Moldova asigură libera practicare a religiei, simplifică în teorie procedurile de înregistrare și înlesnește accesul grupurilor religioase la locurile publice pentru desfășurarea activităților cu caracter religios. De menționat că nu există religie de stat, iar Biserica Ortodoxă din Moldova se bucură de un tratament preferențial din partea guvernului. Canalele de televiziune progubernamentale arată cu regularitate vizitele unor înalți demnitari la bisericile și mănăstirile Bisericii Ortodoxe din Moldova. Diverse instituții, cum ar fi școlile de stat și spitalele, expun icoane pe pereți. Conform legislației privind educația, „educația morală și spirituală” este obligatorie în învățământul primar și facultativă în cel secundar și universitar. Religia se predă în unele școli, dar orele se țin doar la cererea părinților și în funcție de existența fondurilor necesare. Două școli publice și o grădiniță sunt deschise teoretic doar elevilor evrei; în practică, însă, sunt admiși și copiii care aparțin altor religii. O grădiniță din Chișinău are „o grupă specială de evrei”. Elevii evrei nu sunt obligați să frecventeze doar aceste școli [3].

În conformitate cu Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației privind libertatea de întrunire și libertatea de asociere prin prisma articolului 11 al Convenției europene pentru protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, nr.1 din 26.12.2011 [4, p.4], în sensul art.8 al Legii privind întrunirile, nr.26-XVI din 22.02.2008, sunt interzise întrunirile prin care se urmărește: îndemnarea la război de agresiune, la ură națională, rasială, etnică sau religioasă; incitarea la discriminare sau violență publică; subminarea securității naționale sau a integrității teritoriale a țării, săvârșirea infracțiunilor, încălcarea ordinii publice sau organizarea tulburărilor în masă, încălcarea moralității publice, a drepturilor și a libertăților altor persoane ori punerea în pericol a vieții sau a sănătății acestora.

Potrivit pct.8 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.1 din 26.12.2011, instanțele judecătorești, la soluționarea litigiilor din domeniul vizat, vor aplica prevederile Legii privind întrunirile, nr.26-XVI din 22.02.2008, în coroborare cu principiile definite în art.4 din această lege, și anume: nediscriminarea, conform căreia dreptul la întrunire este garantat tuturor persoanelor, indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere, origine socială sau de oricare alt criteriu [4, p.4].

Libertatea de asociere religioasă, apărarea dreptului de asociere religioasă, intoleranța confesională și protecția juridică sunt reglementate prin prisma art.6-9 ale legii menționate, iar articolul 15 al acesteia reglementează raporturile dintre stat și cultele religioase.

Conform art.16 alin.(1) din Legea privind cultele religioase și părțile lor componente, *cultele religioase* se constituie pe principii benevole de către persoane fizice aflate sub jurisdicția Republicii Moldova, cu capacitate deplină de exercițiu, în scopul profesării în comun a credinței [2].

Rezultate și discuții

Cu scopul de a cerceta aprofundat fenomenul religios în practica judiciară a Republicii Moldova, întâi de toate am identificat obiectul examinării, și anume: restrângerea libertății de religie, atât prin studierea cauzelor penale, cât și a celor extrapenale (contencios administrativ, civil). Luând cunoștință de jurisprudența Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, am identificat următoarele categorii de cauze care vizează încălcarea reală sau pretinsă a libertății religioase:

I. Cauze penale privind reabilitarea persoanelor condamnate pe timpurile URSS pentru eschivarea de la înrolarea în serviciul militar activ din motive religioase;

II. Cauze civile privind repararea prejudiciului moral în urma reabilitării victimelor represiunilor politice și religioase;

III. Cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la refuzul de a înregistra cultul religios;

IV. Cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la oferirea protecției umanitare cetățenilor străini în urma persecuțiilor religioase în țara de origine;

V. Cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la refuzul autorităților publice locale de a oferi dreptul la întruniri religioase;

VI. Alte cauze penale, civile și de contencios administrativ.

I. Cauze penale privind reabilitarea persoanelor condamnate pe timpurile URSS pentru eschivarea de la înrolarea în serviciul militar activ din motive religioase

Începând cu 7 noiembrie 1917, pe teritoriul actualei Republici Moldova, mai întâi în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, iar începând cu 28 iunie 1940 și în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, organele de stat au săvârșit un șir de represiuni politice în masă.

În perioada regimului totalitar, în procesul judecării cauzelor organele de stat administrative, judiciare și extrajudiciare (VCK, GPU–OGPU, NKVD, MGB, KGB, procuraturile și colegiile lor, „dvoiki”, „troiki”, „consfăturile speciale”, alte organe cu funcții analoge) au încălcat grav drepturile și libertățile cetățenilor.

Represiune politică, în sensul art.1 din Legea Republicii Moldova privind reabilitarea victimelor represiunilor politice, nr.1225-XII din 08.12.1992, [5], se consideră curmarea de vieți omenești, măsurile de constrângere întreprinse de către stat față de cetățeni din motive politice, naționale, religioase sau sociale sub formă de privațiune de libertate, deportare, exilare, trimitere la muncă silnică în condiții de limitare a libertății, expulzare din țară și lipsire de cetățenie, expropriere, internare forțată în instituții de psihiatrie, sub altă formă de limitare a drepturilor și libertăților persoanelor declarate periculoase din punct de vedere social pentru stat sau pentru regimul politic, realizate în baza deciziilor organelor de stat administrative, judiciare și extrajudiciare.

Conform art.2 din Legea Republicii Moldova privind reabilitarea victimelor represiunilor politice, *victimele ale represiunilor politice* sunt considerate:

- persoanele care au avut de suferit de pe urma represiunilor politice arătate în art.1;
- persoanele asupra cărora au fost adoptate decizii de represiune politică, dar care au reușit să evite represiunile directe, inclusiv prin refugiu peste hotarele republicii;
- membrii familiei persoanelor supuse represiunilor, inclusiv copiii care s-au născut în locurile de represiune sau în drum spre ele, persoanele care au fost impuse sau nevoite să-și urmeze părinții, rudele, tutorii în exil ori la locul de deținere specială, sau rămase fără îngrijirea acestora, precum și copiii persoanelor executate în urma represiunilor politice.

Comitetele executive și primăriile municipale eliberează legitimații respective victimelor represiunilor politice în localitatea unde acestea au domiciliu stabil.

Din sensul normelor de drept citate *supra* rezultă că se consideră victime ale represiunilor politice doar persoanele constrânse de către stat din motive politice, naționale, religioase sau sociale sub formă de privațiune de libertate, deportare, exilare, expulzare din țară și lipsire de cetățenie, expropriere, asupra cărora au fost adoptate decizii de represiune politică, dar care au reușit să evite represiunile directe, inclusiv prin refugiu peste hotarele republicii.

Reabilitarea persoanelor condamnate pe timpurile URSS pentru eschivarea de la înrolarea în serviciul militar activ din motive religioase este o categorie de cauze cea mai răspândită dintre cele ce vizează restricția libertății de religie. De observat că în mai multe cauze au fost invocate motive politico-religioase de săvârșire a acestei categorii de infracțiuni, apartenenței religioase atribuindu-i-se un caracter categoric antipolitic împotriva Statului Sovietic.

Vom aduce în acest sens mai multe spețe.

1. Dosarul nr.1reab-1/2008. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 19 februarie 2008 [6]. *Prin sentința Judecătorei populare a raionului Edineț din 25 septembrie 1959 R.V. a fost condamnat, în baza art.17 alin.(2) al Legii „Cu privire la răspunderea penală pentru infracțiuni contra statului”, la 3 ani privațiune de libertate. Conform sentinței (dosarul penal nu s-a păstrat), R.V. a fost declarat vinovat și condamnat pentru faptul că, fiind apt de serviciu militar în forțele armate ale URSS și venind pe data de 22 august 1959, conform citației, la Comisariatul militar Edineț, a refuzat să facă serviciul militar din motive religioase, declarând că este martor al lui Iehova. La baza sentinței de condamnare au fost puse declarațiile lui R.V., care integral a recunoscut vina și a menționat că a refuzat să plece în unitatea militară, deoarece serviciul militar vine în contradicție cu concepțiile sale religioase.*

2. Dosarul nr.1reab-14/2008. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 29 aprilie 2008 [7]. Prin sentința Judecătorei populare a raionului Lipcani din 30 octombrie 1957 C.B. a fost condamnat, în baza art.56-18 alin.(2) CP RSSU, la 5 ani privațiune de libertate cu trimiterea în exil pe un termen de 5 ani după ispășirea pedepsei. Conform sentinței (dosarul penal nu s-a păstrat), C.B. a fost declarat vinovat și condamnat pentru faptul că, fiind apt de serviciu militar și venind pe data de 08 octombrie 1957, conform citației, la Comisariatul militar din r-nul Lipcani, a refuzat să facă serviciul militar din motive religioase, declarând că este martor al lui Iehova. La baza sentinței de condamnare au fost puse declarațiile lui C.B., care integral a recunoscut vina și a menționat că a refuzat să plece în unitatea militară, deoarece serviciul militar vine în contradicție cu concepțiile sale religioase.

3. Dosarul nr.1reab-35/2008. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 14 octombrie 2008 [8]. Prin sentința Judecătorei raionului Bălți din 1 septembrie 1986 S.P. a fost condamnat, în baza art.77 alin.(1) CP RSSM, la 3 ani privațiune de libertate cu executarea pedepsei în colonie de corectare prin muncă cu regim comun. Conform sentinței (dosarul penal nu s-a păstrat), S.P. a fost declarat vinovat și condamnat pentru faptul că, fiind apt de serviciu militar și primind ordinul de chemare la serviciul militar activ, la data de 28 iunie 1986 intenționat, în scopul eschivării de la încorporare, nu s-a prezentat în ziua respectivă la Comisariatul militar. Conform sentinței, S.P. a fost condamnat pentru faptul că a refuzat să facă serviciul militar din motive religioase, declarând că este martorul lui Iehova. La baza sentinței de condamnare au fost puse declarațiile lui S.P., care integral a recunoscut vina și a menționat că a refuzat să se înroleze în unitatea militară, deoarece serviciul militar vine în contradicție cu concepțiile sale religioase.

4. Dosarul nr.1reab-37/2009. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 24 noiembrie 2009 [9]. Prin sentința Tribunalului militar al trupelor NKVD RSSM din 26 septembrie 1945 H.T. a fost condamnat, în baza art.54-10 alin.(2) CP RSSU, la 7 ani privațiune de libertate cu interdicție în drepturi pe un termen de 3 ani și confiscarea averii personale. H.T. a fost declarat vinovat și condamnat pentru faptul că, locuind în satul Costești, teritoriu temporar ocupat de autoritățile române în perioada anilor 1942-1944, fiind președinte al asociației naționaliste de cultură și iluminare „Căminul Cultural” și conducător al secției moravuri religioase a aceleiași organizații, având o atitudine ostilă față de puterea sovietică, a desfășurat agitație antisovietică în rândurile locuitorilor, îndreptată spre discreditarea regimului totalitar în Uniunea Sovietică, ponegrea realitatea sovietică și condițiile de trai ale oamenilor muncii din URSS, propaga religia, chema populația să ajute armata română. În ședința de judecată inculpatul H.T. nu și-a recunoscut vina și a declarat că într-adevăr a fost președinte al asociației naționaliste de cultură și iluminare „Căminul Cultural” și conducător al secției moravuri religioase a aceleiași organizații, însă a susținut că în discuțiile sale cu cetățenii el propaga religia și că nu a avut nimic împotriva orânduirii colhoznice, deoarece nu cunoștea viața oamenilor din colhoz.

5. Dosarul nr.1reab-5/2010. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 02 februarie 2010 [10]. Prin sentința Judecătorei populare a raionului Edineț din 24 iunie 1976 J.J. a fost condamnat, în baza art.77 alin.(1) CP RSSM, la 3 ani privațiune de libertate cu executarea pedepsei în colonie de corectare prin muncă cu regim comun. Conform sentinței (dosarul penal nu s-a păstrat), J.J. a fost declarat vinovat și condamnat pentru faptul că, fiind recunoscut apt de serviciu militar în forțele armate ale URSS și primind ordinul de chemare la serviciul militar activ, la 24 aprilie 1976 intenționat, în scopul eschivării de la încorporare, a refuzat categoric să plece în unitatea militară, declarând în scris că este martor al lui Iehova. Adică, s-a eschivat de la înrolarea în serviciul militar activ din motive religioase.

6. Dosarul nr.1reab-11/2010. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 28 septembrie 2010 [11]. Prin sentința Judecătorei populare a raionului Bălți din 4 septembrie 1984 T.A. a fost condamnat, în baza art.77 alin.(1) CP RSSM, la 3 ani privațiune de libertate cu executarea pedepsei în colonie de corectare prin muncă cu regim comun. Conform sentinței (dosarul penal nu s-a păstrat), T.A. a fost declarat vinovat și condamnat pentru faptul că, fiind recunoscut apt de serviciul militar în forțele armate ale URSS și primind ordinul de chemare la serviciul militar activ, la 15 mai 1984, intenționat, în scopul eschivării de la încorporare, a refuzat categoric să plece în unitatea militară, declarând că refuză să facă serviciul militar din motive religioase.

7. Dosarul nr.1reab-49/11. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 21 iunie 2011 [12]. Prin sentința Judecătorei populare a raionului Briceni din 23 ianuarie 1981 I.I. a fost condamnat, în baza art.77 alin.1 CP RSSM, la 3 ani privațiune de libertate, cu executarea pedepsei în colonie de corectare prin muncă cu regim comun. În fapt, instanța de fond a constatat că I.I. a fost declarat vinovat și condamnat pentru faptul că, fiind recunoscut apt de serviciul militar în forțele armate ale URSS și primind ordinul de chemare la serviciul militar activ, la 4 decembrie 1980, intenționat, în scopul eschivării de la încorporare,

nu s-a prezentat la Comisariatul militar, a refuzat categoric să plece în unitatea militară, adică s-a eschivat de la înrolarea în unitatea militară din motive religioase.

8. Dosarul nr.1reab-50/11. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 24 mai 2011 [13]. Prin sentința Judecătorei populare a raionului Briceni din 15 iunie 1976 C.Gh. a fost condamnat, în baza art.77 alin.(1) CP RSSM, la 3 ani privațiune de libertate, cu executarea pedepsei în colonie de corectare prin muncă cu regim comun. C.Gh. a fost declarat vinovat și condamnat pentru faptul că, fiind recunoscut apt de serviciul militar în forțele armate ale URSS și primind ordinul de chemare la serviciul militar activ, la 26 mai 1976, intenționat, în scopul eschivării de la încorporare, a refuzat categoric să plece în unitatea militară, declarând că este martorul lui Iehova, adică s-a eschivat de la înrolarea în serviciul militar activ din motive religioase.

9. Dosarul nr.1reab-4/13. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 12 februarie 2013 [14]. Prin sentința Judecătorei populare a raionului Briceni din 27 noiembrie 1985 B.Gh. a fost condamnat, în baza art.77 alin.(1) CP RSSM, la 3 ani privațiune de libertate, cu executarea pedepsei în colonie de corectare prin muncă cu regim comun. Potrivit sentinței, inculpatul B.Gh. a fost recunoscut vinovat și condamnat pentru faptul că, fiind recunoscut apt de serviciul militar în forțele armate ale URSS și primind ordinul de chemare la serviciul militar activ, la 28 octombrie 1985, intenționat, în scopul eschivării de la încorporare, a refuzat categoric să plece în unitatea militară, declarând în scris că este martorul lui Iehova. Adică, s-a eschivat de la înrolarea în serviciul militar activ din motive religioase.

10. Dosarul nr.1reab-8/13. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 26 martie 2013 [15]. Prin sentința Judecătorei populare a raionului Briceni din 26 iunie 1984 U.P. a fost condamnat, în baza art.77 alin.(1) CP RSSM, la 6 ani și 6 luni privațiune de libertate, cu executarea pedepsei în colonie de corectare prin muncă cu regim comun. Potrivit sentinței (dosarul penal nu s-a păstrat), inculpatul U.P. a fost declarat vinovat și condamnat pentru faptul că, fiind recunoscut apt de serviciu militar în forțele armate ale URSS și primind ordinul de chemare la serviciul militar activ, intenționat, în scopul eschivării de la încorporare, la 21 mai 1984 a sosit la Comisariatul militar Briceni, însă a refuzat categoric să plece în unitatea militară, declarând că este martor al lui Iehova. Adică, s-a eschivat de la înrolarea în serviciul militar activ din motive religioase.

11. Dosarul nr.1reab-12/2013. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 23 aprilie 2013 [16]. Prin sentința Judecătorei populare a raionului Lipcani din 06 august 1952 A.V. a fost condamnat, în baza art.56-18 alin.(2) CP RSSU, la 5 ani privațiune de libertate cu interdicție în drepturi pe un termen de 3 ani și, după ispășirea pedepsei, cu interzicerea de a locui în zona de frontieră din raionul Lipcani. Conform sentinței, A.V. a fost declarat vinovat de faptul că, fiind recunoscut apt de serviciu militar în forțele armate ale URSS și primind citația de a se prezenta la 22 iulie 1952 la centrul de recrutare al Comisariatului militar raional, intenționat, cu scopul de a se eschiva de la încorporare, a refuzat să plece în unitatea militară. Adică, s-a eschivat de la înrolarea în serviciul militar activ din motive religioase.

II. Cauze civile privind repararea prejudiciului moral în urma reabilitării victimelor represiunilor politice și religioase sunt cu mult mai puține. Le vom aduce cu titlu de exemplu.

1. Dosarul nr.2ra-1614/10. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 20 octombrie 2010 [17]. La 09 iunie 2009 U.M. a depus cerere de chemare în judecată împotriva Direcției Generale Finanțe a Consiliului raional Edineț cu privire la recuperarea prejudiciului moral cauzat prin represiunile politice. În motivarea acțiunii a indicat că în anul 1945 tatăl său U.S. și mama sa U.R. au fost supuși represiunilor politice pe motive religioase.

2. Dosarul nr.2ra-1297/14. Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 28 mai 2014 [18]. La 16 mai 2011 S.Gh. a depus o cerere de chemare în judecată împotriva Secției Financiare Hâncești cu privire la repararea prejudiciului material și moral. În motivarea acțiunii reclamantul a invocat că prin sentința Judecătorei raionului Cotovsc din 26 februarie 1982 a fost recunoscut vinovat și condamnat, în baza art.77 alin.(1) CP RSSM, la 2 ani și 6 luni închisoare, cu executarea pedepsei în colonie de corectare prin muncă cu regim comun. Susține că la momentul arestării se afla la muncă, ca angajat al unei întreprinderi de construcții, la care lucra pentru a primi o locuință. Mai invocă că în colonie, unde își ispășea pedeapsa, a fost plasat într-o celulă cu persoane care au fost condamnate pentru săvârșirea crimelor grave, era înjosit pentru faptul că era credincios, i se adresau cuvinte injurioase, iar în listele deținuților numele său era marcat cu roșu, astfel fiind pus la cele mai grele munci. Afirmă că din cauza că a fost condamnat nu mai are posibilitatea de a primi spațiul locativ multășteptat, iar după eliberarea din detenție a fost pus la o evidență specială de către CGB și urmărit numai din motivul că era martorul lui Iehova,

din care cauză a și fost nevoit să părăsească țara. A revenit în țară abia în anul 1988, fiind lipsit de toate: și-a pierdut sănătatea, locul de muncă și posibilitatea de a-și termina studiile.

III. Cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la refuzul de a înregistra cultul religios

1. Dosarul nr.3r-3/08. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 23 ianuarie 2008 [19]. B.A. a depus cerere de chemare în judecată împotriva Serviciului de Stat pentru Problemele Cultelor pe lângă Guvernul Republicii Moldova cu privire la recunoașterea cultului islamic pe teritoriul Republicii Moldova și înregistrarea Cărmuirii Spirituale a Musulmanilor din Republica Moldova. În motivarea acțiunii reclamantul B.A. a indicat că prin decretul Cărmuirii Spirituale Centrale a Musulmanilor din Rusia, nr.20 din 26 iulie 2001, semnat de către Muftiul Suprem T.T., s-a dispus înființarea Cărmuirii Spirituale a Musulmanilor din Republica Moldova cu sediul în municipiul Chișinău, iar reclamantul a fost desemnat președinte al acestei Cărmuiri, fiindu-i atribuit titlul duhovnicesc de muftiu. În legătură cu aceasta s-a adresat la Serviciul de Stat pentru Problemele Cultelor pe lângă Guvernul Republicii Moldova cu cerere, solicitând recunoașterea cultului islamic pe teritoriul Republicii Moldova.

Prin răspunsul Serviciului de Stat pentru Problemele Cultelor pe lângă Guvernul Republicii Moldova din 28 august 2002 a fost respinsă cererea depusă de B.A. cu privire la recunoașterea cultului islamic pe teritoriul Republicii Moldova și înregistrarea Cărmuirii Spirituale a Musulmanilor din Republica Moldova. Faptul că adunarea generală a credincioșilor musulmani din Republica Moldova nu a fost organizată se confirmă și prin aceea că în Republica Moldova sunt atestate mai multe comunități religioase musulmane, care solicită, direct sau indirect, înregistrarea cultului sub propria conducere, acestea fiind Cărmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova condusă de M.T., „Tugan Tel”, Asociația „Călăuza” condusă de A.R., Centrul islamic creat la inițiativa Regatului Arabiei Saudite. Iar din materialele dosarului se atestă faptul că între toate aceste comunități există relații tensionate.

Analizând cele expuse mai sus, Colegiul a considerat că prima instanță corect a concluzionat că răspunsul Serviciului de Stat pentru Problemele Cultelor pe lângă Guvernul Republicii Moldova din 28 august 2002 este legal, deoarece a fost emis în corespundere cu art.22 alin.(1) al Legii despre culte, nr.979 din 24.03.1992, și cu pct.8 alin.(2) al Regulamentului provizoriu cu privire la înregistrarea părților componente ale cultelor, care prevede că Serviciul de Stat respinge cererea de înregistrare, în caz dacă la cererea de înregistrare nu au fost anexate documentele specificate în punctul 5 al acestui Regulament, adică recurentul, la depunerea cererii, nu a îndeplinit condițiile formale enunțate de lege. Prin urmare, concluzia primei instanțe despre respingerea acțiunii este justă, ea având la bază cumulul de dovezi administrate în cadrul dezbaterilor judiciare, cărora le-a fost dată o apreciere juridică cuvenită, în corespundere cu prevederile art.130 CPC RM. Colegiul a menționat că în sistemul autorizării unui cult, prin prisma art.9 paragraful 2 al Convenției europene pentru protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, asigurarea unui control al autorităților statale numai cu privire la îndeplinirea condițiilor formale pe care le enunță legea constituie o ingerință justificată a statului în exercițiul libertății de manifestare a religiei și convingerilor.

În susținerea opiniei enunțate, Colegiul reține și hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 14 iunie 2005, în cauza Cărmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova împotriva Republicii Moldova, prin care Curtea a statuat că „... organizației reclamante i-a fost refuzată înregistrarea din cauza omisiunii acesteia de a prezenta Guvernului un document care ar conține principiile fundamentale ale religiei. În lipsa unui astfel de document statul nu are posibilitate să determine autenticitatea organizației ce pretinde a fi recunoscută ca religie și dacă cultul dat ar putea prezenta un pericol pentru o societate democratică. Curtea nu consideră această cerință ca fiind una prea împovărătoare și, prin urmare, disproporțională în sensul articolului 9 al Convenției”. (A se vedea Cărmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova c. Moldovei, cerere inadmisibilă, decizia nr.12282/02 din 14 iunie 2005).

2. Dosarul nr.3r-493/10. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 26 februarie 2010 [20]. La 09 august 2005 T.M. a depus cerere de chemare în judecată împotriva Serviciului de Stat pentru Problemele Cultelor pe lângă Guvernul Republicii Moldova cu privire la contestarea actului administrativ, repararea prejudiciului material și moral. În motivarea acțiunii reclamantul T.M. a indicat că la 28 iunie 2005, în temeiul art.14 al Legii despre culte, s-a adresat pârâtului cu o declarație, prin care a solicitat înregistrarea Cărmuirii Spirituale a Musulmanilor, anexând procesul-verbal al Adunării fondatorilor Cărmuirii Spirituale a Musulmanilor din 12 iunie 2005, statutul de organizare și funcționare a Cărmuirii, principiile fundamentale de credință islamică, lista fondatorilor cu semnăturile acestora și copiile buletinelor de identitate ale fondatorilor.

3. Dosarul nr.3r-2351/10. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 22 decembrie 2010 [21]. La data de 07 aprilie 2010 A.Z. a depus cerere de chemare în judecată împotriva Ministerului Justiției al Republicii Moldova cu privire la contestarea actului administrativ. Pârâtul a invocat că reclamantul nu a anexat principiile de credință, ceea ce reprezintă o afirmație falsă, deoarece statutul conține expres expusă forma de organizare – cult religios, la fel fiind indicat și în cerere. La data de 15 februarie 2010 reclamantul a depus cererea prealabilă, prin care a cerut revocarea refuzului și înregistrarea cultului. Însă, la data de 15 martie 2010 a primit refuzul de a i se satisface cererea prealabilă, fapt pe care de asemenea îl consideră ilegal și neîntemeiat., Reclamantul A.Z. cere, anularea ca ilegal a refuzului Ministerului Justiției de a examina și înregistra cererea de înregistrare a Cultului Religios Biserica Ortodoxă Autocefală Moldovenească și obligarea pârâtului de a înregistra Biserica Ortodoxă Autocefală moldovenească drept cult religios. Prin hotărârea Curții de Apel Chișinău din 16 septembrie 2010, acțiunea a fost admisă refuzul Ministerului Justiției al Republicii Moldova de a înregistra cultul religios Biserica Ortodoxă Autocefală Moldovenească, fiind considerat ilegal și Ministerul Justiției al Republicii Moldova fiind obligat să înregistreze Biserica Ortodoxă Autocefală Moldovenească drept cult religios.

La data de 22 octombrie 2010 Ministerul Justiției al Republicii Moldova a declarat recurs împotriva hotărârii primei instanțe, cerând admiterea recursului, casarea hotărârii primei instanțe și emiterea unei noi hotărâri, prin care acțiunea să fie respinsă ca neîntemeiată. În motivarea recursului recurentul Ministerul Justiției al Republicii Moldova a indicat că prima instanță nu a constatat și elucidat pe deplin circumstanțele importante pentru soluționarea justă a litigiului, motiv din care concluziile expuse în hotărâre sunt în contradicție cu circumstanțele pricinii. Recurentul a mai indicat că Ministerul Justiției al Republicii Moldova nu a emis o decizie de refuz al înregistrării Bisericii Ortodoxe Autocefale Moldovenești, dar nu a putut satisface cererea solicitantului din cauza că nu au fost prezentate principiile fundamentale de credință. Astfel, prima instanță, prin prisma prevederilor art.25 al Legii contenciosului administrativ, nr.793-XIV din 10 februarie 2000, corect și întemeiat a considerat ilegal refuzul Ministerului Justiției al Republicii Moldova de a înregistra cultul religios Biserica Ortodoxă Autocefală Moldovenească. Cu atât mai mult că, contrar prevederilor art.24 alin.(3) al Legii contenciosului administrativ, pârâtul nu a prezentat instanței probe incontestabile și pertinente întru confirmarea legalității acțiunilor sale la refuzul înregistrării cultului religios Biserica Ortodoxă Autocefală Moldovenească.

Totodată, conducându-se de prevederile Legii privind cultele religioase și părțile lor componente, nr.125 din 11 mai 2007, și având în vedere faptul că cerințele reclamantului corespund întru totul normelor prevăzute de această lege, prima instanță just a reținut dreptul cultului religios Biserica Ortodoxă Autocefală Moldovenească de a fi înregistrat, deoarece în cadrul examinării cauzei s-a stabilit cu certitudine că solicitarea înregistrării cultului religios menționat este întemeiată și nu contravine Legii nr.125-XVI din 11 mai 2007. Astfel, reclamantul A.Z. a depus toate actele necesare înregistrării cultului religios Biserica Ortodoxă Autocefală Moldovenească, și anume: cererea de înregistrare, statutul adoptat de fondatori, procesul-verbal al adunării de constituire, lista fondatorilor cu semnăturile acestora, principiile de credință ale membrilor cultului. Reieșind din care instanța de recurs consideră că Ministerul Justiției al Republicii Moldova neîntemeiat a refuzat înregistrarea acestui cult religios.

IV. Cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la oferirea protecției umanitare cetățenilor străini în urma persecuțiilor religioase în țara de origine

1. Dosarul nr.3r-1330/09. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 8 iulie 2009 [22]. La 5 februarie 2009 B.H. a depus cerere de chemare în judecată împotriva Direcției Refugiați din cadrul Biroului migrație și azil al Ministerului Afacerilor Interne al R.Moldova cu privire la contestarea actului administrativ. În motivarea acțiunii reclamantul B.H. a indicat că la data de 3 ianuarie 2006, prin decizia nr.192/06/NP a Direcției Principale pentru Refugiați i-a fost acordată protecție umanitară în temeiul art.20/1 din Legea cu privire la statutul refugiaților, nr.286-XV din 25.07.2002. Protecția umanitară astfel acordată i-a fost reinnoită, consecutiv, la data de 22 ianuarie 2007 și, respectiv, la 19 februarie 2008. La 11 decembrie 2008, prin decizia șefului Direcției Refugiați nr.481/08/IB s-a decis a nu i se acorda protecție umanitară în temeiul art.20/1 alin.(4) din Legea cu privire la statutul refugiaților. Reclamantul consideră că decizia contestată este ilegală, deoarece a fost emisă la doar 10 luni de la emiterea precedentei, în condițiile în care ar fi trebuit emisă în luna martie 2009. Astfel, evident a fost încălcată ordinea de evaluare a deciziilor privind acordarea unei forme de protecție, Direcția refugiați neavând temei legal de a iniția anticipat procedura de reexaminare a dosarului.

Totodată, la examinarea cererii Direcția Refugiați nu a ținut cont de faptul că fiului său, B.A. (a.n. 1980), i-a fost acordat statutul de refugiat în baza Deciziei Direcției Refugiați nr.134/05/NP din 20 iulie 2005, din considerentul că este adeptul organizației religioase Martorii lui Iehova și riscă să fie supus unor acțiuni ce ar putea duce la persecuție, din cauza convingerilor sale religioase, în țara sa de origine. De asemenea, consideră a fi nefondată afirmația precum că circumstanțele în baza cărora i s-a acordat protecție umanitară au încetat să existe. Există numeroase informații din țara de origine ce atestă situația degradantă atât la nivel politic și social, cât și la nivel economic.

Reclamantul susține că la emiterea deciziei contestate nu s-a ținut cont de situația obiectivă din Armenia, de războiul între Armenia și Azerbaidjan, de situația ce se referă la încălcările grave ale drepturilor omului și că în regiunea Nagorno-Karabach continuă conflictele dintre militarii armeni și azeri. La fel, menționează că în Armenia persistă numeroase probleme ce țin de respectarea drepturilor omului.

2. Dosarul nr. 3r-1422/08. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 23 iulie 2008 [23]. G.S. a depus cerere de chemare în judecată împotriva Direcției Refugiați cu privire la contestarea actului administrativ. În motivarea acțiunii a indicat că prin decizia Direcției Refugiați nr.398/07/GN din 25 octombrie 2007, care i-a fost comunicată la 14 ianuarie 2008, a fost respinsă cererea ei cu privire la acordarea statutului de refugiat, prin aceeași decizie fiindu-i refuzat și în acordarea protecției umanitare. Consideră decizia nominalizată neîntemeiată, deoarece ea este cetățean al Uzbekistanului, având naționalitatea ucraineană, născută la 26 august 1957 în localitatea Gorscoe, regiunea Lugansk (Ucraina) și este membru al Bisericii Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea. Drept temei pentru acordarea statutului de refugiat invocă faptul că până în anul 1981 a locuit în Ucraina, însă din cauza prigonirilor din partea autorităților, familia ei, ca adepți ai Bisericii Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea a fost nevoită să plece în Uzbekistan, iar ea, fiind căsătorită, nu a plecat, ci a rămas cu soțul, care este ateist. Ulterior, din cauza neînțelegerilor cu soțul și problemelor avute cu soacra pe motiv de credință, în anul 1981 a plecat la familia sa în Uzbekistan. Susține că în ultimii ani în Uzbekistan a fost supusă persecuțiilor din cauza apartenenței sale religioase, fiind nevoită să se concedieze de la locul de muncă, unde administrația a obligat-o să lucreze și sâmbăta, ceea ce nu li se permite creștinilor adventiști de ziua a șaptea. G.S. a declarat recurs împotriva hotărârii primei instanțe, cerând admiterea recursului, casarea hotărârii primei instanțe și emiterea unei noi hotărâri cu privire la admiterea acțiunii, anularea actului administrativ contestat și acordarea statutului de refugiat. În motivarea recursului a invocat că hotărârea primei instanțe este neîntemeiată din aceleași considerente.

3. Dosarul nr.3ra-467/13. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 20 martie 2013 [24]. La 17.10.2012 reclamantul T.Ș. a depus cerere de chemare în judecată împotriva Direcției Refugiați, solicitând anularea actului administrativ. În motivarea cererii reclamantul a indicat că printr-o cerere depusă la 15.08.2012 către Direcția Refugiați a solicitat acordarea statutului de refugiat. În urma examinării acestei solicitări, la data de 02.10.2012 a fost emisă decizia de a i se refuza acordarea statutului de refugiat. Consideră refuzul neîntemeiat și contrar legii. În acest sens, reclamantul susține că în 1996 în privința lui a fost intentat dosar penal, drept motiv servind convingerile lui politice întemeiate pe ideologia socialistă, iar la 07.03.2007 a fost condamnat de către o instanță din Istanbul (Turcia) la 6 ani și 3 luni de privațiune de libertate în baza art.314/2 Cod penal al Turciei. Conform sentinței de condamnare, acțiunile lui a fost calificate ca acțiuni teroriste. Din motivul de persecutare politică din partea autorităților Turciei, reclamantul s-a adresat în anul 2009 autorităților României solicitând acordarea azilului, însă acesta i-a fost refuzat. Îndreptându-se spre Republica Moldova pentru a solicita azil, la 14.08.2012 a fost reținut la frontiera Republicii Moldova în baza mandatului de arest eliberat de către autoritățile Turciei, nr.1343 din 2009. La 17.07.2012, autoritățile Turciei au transmis INTERPOL-ului datele în privința arestării și extrădării lui T.Ș. Reclamantul menționează că nu poate să se întoarcă în țara de origine, deoarece are temeri întemeiate că va fi persecutat pe motive religioase (fiind de confesiune alev și nu musulman), că va fi persecutat pe motiv de naționalitate (fiind de naționalitate curdă), dar și pe motiv de apartenență la ideologia socialistă, care contravine politicii de stat a Turciei.

În susținerea acțiunii reclamantul aduce și datele statistice ale CtEDO, potrivit cărora Turcia a pierdut mai mult de 1000 de cauze cu privire la aplicarea torturii și violenței atât la momentul reținerii, cât și ulterior la deținerea în penitenciare. Actualmente, 6 deputați din actualul Parlament al Turciei, 37 de primari, 92 de funcționari din Consiliul Primăriei și din Consiliul Gubernatorial, 103 jurnaliști, 45 de avocați, scriitori și politologi sunt deținuți în închisori în Turcia, fiind învinuiți de săvârșirea infracțiunilor de terorism. De asemenea, în privința a 30 de deputați din actualul Parlament al Turciei, fracțiunea BDP, sunt intentate

dosare penale pentru propaganda partidului terorist, pentru simpatizare partidului terorist, unii deja fiind condamnați la privațiune de libertate de la 10 la 25 de ani, pedeapsă ce urmează a fi executată după expirarea mandatului de deputat. De asemenea, partidul AKP ce se află actualmente la guvernare în Turcia este un partid religios musulman, care prigonește confesiunea alevilor, promovând o politică dură de prigonire, interzicând această confesiune pe teritoriul Turciei. Reclamantul atenționează că unuia dintre complicii prevăzuți în dosarul penal, D.Y., autoritățile Olandei i-au acordat statutul de refugiat, în baza aceleiași sentințe comune de condamnare la terorism, pronunțată atât în privința lui T.Ș., cât și în privința lui D.Y.

Reclamantul menționează că concluziile pe care se bazează refuzul Direcției Refugiați sunt formale, deoarece faptul că T.Ș. nu cunoaște limba sa maternă (kurda) este încă o dovadă a politicii de asimilare dusă de către guvernarea Turciei, procesul de instruire fiind obligatoriu în limba turcă, kurzii neavând dreptul de a-și face studiile în instituțiile de învățământ în limba maternă. De asemenea, este elocvent și faptul că T.Ș. a locuit în or. Istanbul, unde preponderent se vorbește limba turcă. Faptul că T.Ș. nu cunoaște sărbătorile religioase ale alevilor nu corespunde realității, deoarece în confesiunea alevilor sunt 23 de grupuri etnice; aproape de această confesiune sunt și iții, gjaferii, care cred în Aii și Muhamed. Unii alevi cred în Aii, alții în Huseiyn, Abbas, Osman. De asemenea, importanța cifrelor nu este atât de mare și sărbătorile nu sunt obligatorii pentru toate comunitățile sau confesiunile Alevi. T.Ș. a declarat că ei se roagă în lăcașe „gem evi”, care sunt interzise. Acestea diferă de lăcașele religioase musulmane denumite „cami”.

V. Cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la refuzul autorităților publice locale de a acorda dreptul la întruniri religioase

În hotărârea din 16.05.2009 în cauza *Masaev contra Moldovei* (Cererea nr.6303/05) [25], CtEDO a constatat că reclamantul și un grup de persoane de aceeași confesiune religioasă se rugau într-o casă închiriată de o organizație non-guvernamentală. Ei au fost dispersați de poliție și, totodată, acuzați de săvârșirea unei contravenții, și anume: practicarea unui cult nerecunoscut de stat. Ulterior, reclamantul a fost amendat prin hotărârea Judecătoriei Centru, mun.Chișinău. Curtea Europeană a menționat că, în timp ce libertatea de religie este, în primul rând, o chestiune de credință interioară, aceasta, de asemenea, implică, *inter alia*, libertatea de a-și „manifesta religia”. Potrivit art.9 al Convenției Europene privind Drepturile Omului, libertatea de a-și manifesta religia nu se limitează doar la manifestarea ei în colectiv, „în public” sau în cercul persoanelor care împărtășesc aceeași credință, dar acoperă și manifestarea ei „în mod individual” sau „în particular”.

Curtea nu a contestat competența statului de a introduce cerința privind înregistrarea cultelor religioase într-un mod compatibil cu art.9 și 11 ale Convenției europene pentru protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Totuși, aceasta nu înseamnă că sancționarea unor membri individuali ai cultelor religioase neînregistrate pentru rugăciune sau manifestarea în alt mod a convingerilor lor religioase, care nu sunt înregistrate formal de către stat, este compatibilă cu art.11 din Convenția europeană, căci, în consecință, aceasta ar rezulta în recunoașterea faptului că statul poate să dicteze unei persoane ce să creadă. Curtea nu a fost de acord cu o astfel de abordare și a considerat că limitarea dreptului la libertatea de religie constituie o ingerință care nu corespunde unei nevoi sociale imperioase și, prin urmare, nu este necesară într-o societate democratică.

În hotărârea din 13.12.2001 în cauza *Mitropolia Basarabiei și alții contra Moldovei* (Cererea nr.45701/99), CtEDO a menționat că art.11 din Convenția europeană pentru protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului coroborat cu art.9 al acestei Convenții protejează viața asociativă de oricare ingerință nejustificată a statului, deoarece comunitățile religioase există tradițional sub forma unor structuri organizate [26]. Dreptul credincioșilor la libertatea de religie cuprinde dreptul de a manifesta religia în colectiv și presupune ca aceștia să se poată asocia liber, fără intervenția arbitrară a statului. CtEDO a considerat că refuzul de a recunoaște biserica reclamantă are astfel de consecințe asupra libertății de religie a reclamantilor, care nu pot fi considerate proporționale scopului legitim urmărit și, prin urmare, necesare într-o societate democratică. Aceasta deoarece unul dintre mijloacele de exercitare a dreptului de manifestare a religiei, în special pentru comunitățile religioase, în dimensiunea lor colectivă, îl reprezintă posibilitatea de a asigura protecția juridică a comunității, a membrilor și a bunurilor ei, care, în lipsa înregistrării, efectiv este imposibilă.

Principiul prezumției în favoarea desfășurării întrunirilor se aplică în cazul în care apar dubii asupra legalității întrunirii. Conform acestui principiu, orice dubiu va fi interpretat de către autorități în favoarea exercitării dreptului la întrunire. În calitate de drept fundamental și de bază, libertatea întrunirilor pașnice trebuie să fie exercitată, în măsura posibilităților, fără reglementări. Orice lucru care nu este în mod expres

interzis prin lege se prezumă a fi permis și cei care doresc să se întrunească nu trebuie să obțină o permisiune pentru a realiza acest lucru [27].

Legislația în vigoare interzice întrunirile care au ca scop îndemnarea la război și agresiune, la ură națională, rasială, etnică sau religioasă, incitarea la discriminare, violență publică sau subminarea securității naționale sau a integrității teritoriale a țării, săvârșirea infracțiunilor, încălcarea ordinii publice sau organizarea tulburărilor în masă, încălcarea moralității publice, a drepturilor și libertăților altor persoane ori punerea în pericol a vieții sau sănătății acestora. Această listă nu poate fi extinsă sub niciun pretext.

Legea în vigoare prevede expres posibilitatea folosirii echipamentului tehnic pentru desfășurarea întrunirilor, cum ar fi orice mijloace grafice sau sonore de exprimare a unor idei sau atitudini, echipament special de amplificare a sunetului și alte obiecte specifice întrunirilor. Însă, folosirea amplificatoarelor de sunet este interzisă de la ora 23.00 până la ora 07.00 [3].

Legea Republicii Moldova privind întrunirile, nr.26-XVI din 22.02.2008, stipulează în art.8 că sunt interzise întrunirile prin care se urmărește: a) îndemnarea la război de agresiune, la ură națională, rasială, etnică sau religioasă; b) incitarea la discriminare sau violență publică; c) subminarea securității naționale sau a integrității teritoriale a țării, săvârșirea infracțiunilor, încălcarea ordinii publice sau organizarea tulburărilor în masă, încălcarea moralității publice, a drepturilor și libertăților altor persoane ori punerea în pericol a vieții sau sănătății acestora [28].

1. Dosarul nr.3r-1808/09. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 14 august 2009 [29]. *La 10 august 2009 reprezentantul Primarului General al municipiului Chișinău a depus, în baza procurii, cerere de chemare în judecată împotriva Bisericii (Uniunii de Conferințe) a Adventiștilor de Ziua a Șaptea din Republica Moldova și intervenientului accesoriu Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldove cu privire la interzicerea desfășurării întrunirii și modificarea locului desfășurării întrunirii. În motivarea cererii de chemare în judecată reprezentantul Primarului General al municipiului Chișinău a indicat că la 10 iunie 2009 Biserica (Uniunea de Conferințe) a Adventiștilor de Ziua a Șaptea din Republica Moldova a depus la Primăria municipiului Chișinău declarația prealabilă nr.099 despre intenția de a desfășura în Piața Marii Adunări Naționale o întrunire sub formă de concert însoțit de expoziție de carte și acte de caritate. În scopul asigurării bunei desfășurări a acestei întruniri, la 17 iunie 2009 Primarul General al municipiului Chișinău a emis dispoziția nr.417-d, prin care a dispus Comisariatului General de Poliție al municipiului Chișinău să asigure ordinea publică și, respectiv, ajutorul necesar solicitat de organizatorii întrunirii. Mitropolitul Chișinăului și al Întregii Moldove s-a adresat la 6 august 2009 Primarului General al municipiului Chișinău cu scrisoarea nr.01-02/214, în care și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu desfășurarea întrunirii solicitate de pârât, menționând că cetățenii Republicii Moldova în proporție de 93% sunt ortodocși și adepți ai Bisericii Ortodoxe din Moldova, iar desfășurarea unei asemenea întruniri poate duce la încălcarea moralității publice soldată cu tulburări în masă sau încălcare a ordinii publice.*

Tot la 6 august 2009 reprezentantul Bisericii Ortodoxe din Moldova „Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldove” s-a adresat Primarului General al municipiului Chișinău cu demers privind inițierea procedurii de modificare a locului desfășurării întrunirii preconizate pentru 15 august 2009, motivând că întrunirea solicitată de pârât are scop propagandistic și de tulburare socială, deoarece la data și ora indicată în declarația prealabilă în Catedrala mitropolitană „Nașterea Domnului”, care este amplasată în imediata apropiere de Piața Marii Adunări Naționale, va avea loc slujba sfintei Liturghii și asemenea manifestație-concert ar produce grave incomodități morale cetățenilor ortodocși prezenți la acest cult religios. Concomitent, Mitropolia Moldovei a comunicat Primarului General al municipiului Chișinău că în ultimele două săptămâni a recepționat 138 de cereri, prin care creștin-ortodocșii solicită interzicerea întrunii în Piața Marii Adunări Naționale în scopul evitării ciocnirilor în masă. Reprezentantul Primarului General al municipiului Chișinău invocă că desfășurarea întrunirii în locul indicat în declarația prealabilă poate duce la dezordine în masă, violențe și tulburarea ordinii publice și, din aceste motive, consideră oportun de a modifica locul de desfășurare a întrunirii – la Teatrul de Vară din Parcul „Valea Morilor” sau la Centrul „Moldexpo”. Reprezentantul Primarului General al municipiului Chișinău cere să i se interzică Bisericii (Uniunii de Conferințe) Adventiștilor de Ziua a Șaptea din Republica Moldova desfășurarea întrunirii preconizate pentru 15 august 2009 în Piața Marii Adunări Naționale și să fie schimbat locul întrunirii – în unul dintre locurile propuse de administrația publică locală.

S-a interzis desfășurarea la 15 august 2009 în Piața Marii Adunări Naționale a întrunirii organizate de Biserica (Uniunea de Conferințe) a Adventiștilor de Ziua a Șaptea din Republica Moldova și a fost schimbat locul întrunirii – la Teatrul de Vară din parcul „Valea Morilor”, mun. Chișinău. Refuzul a fost recunoscut

ca neîntemeiat și Primarul General al municipiului Chișinău a fost obligat să modifice dispoziția nr.417-d din 17 iunie 2009 în partea ce vizează locul întrunirii – la Teatrul de Vară din parcul „Valea Morilor”, mun. Chișinău. La 13 august 2009 Biserica (Uniunea de Conferințe) Adventiștilor de Ziua a Șaptea din Republica Moldova a declarat recurs împotriva hotărârii Curții de Apel Chișinău din 12 august 2009, cerând admiterea recursului, casarea hotărârii primei instanțe și emiterea unei noi hotărâri cu privire la respingerea acțiunilor.

Afirmațiile recurentului că prin hotărârea primei instanțe îi este îngădit dreptul la întrunire garantat de art.11 din Convenția europeană pentru protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, de art.40 din Constituția Republicii Moldova și de art.1 din Legea privind întrunirile nu pot fi reținute din următoarele motive. Prin hotărârea primei instanțe Bisericii (Uniunii de Conferințe) Adventiștilor de Ziua a Șaptea din Republica Moldova nu i s-a îngădit dreptul la întrunire în ziua preconizată, însă s-a modificat numai locul desfășurării acesteia. Teatrul de Vară din grădina publică „Valea Morilor” este amplasat în centrul municipiului Chișinău, este un loc public de agrement în aer liber dotat cu scenă, mijloace tehnice de difuzare și bănci pentru un număr mare de spectatori, destinat pentru concerte, spectacole, întruniri etc. Deci, fiind un centru public de agrement amplasat în centrul municipiului Chișinău cu acces liber vizitat de un număr nelimitat de cetățeni, Teatrul de Vară din grădina publică „Valea Morilor” nu poate fi considerat, cum invocă recurentul, drept un loc izolat.

Mai mult ca atât, nu poate fi considerat loc izolat Centrul Internațional de Expoziții „Moldexpo”, deoarece pe teritoriul amenajat al acestuia frecvent sunt organizate expoziții naționale și internaționale. În afară de aceasta, conform art.1 al Legii privind administrația publică locală, nr.436-XVI din 28.12.2006, administrația publică locală este definită ca totalitate a autorităților publice locale constituite, în condițiile legii, pentru promovarea intereselor generale ale locuitorilor unei autorități administrativ-teritoriale.

Prin urmare, ținând cont de aceste prevederi legale, că majoritatea absolută a populației Republicii Moldova este de credință creștin-ortodoxă și de faptul că Catedrala mitropolitană „Nașterea Domnului” în care se oficiază serviciile religioase ale acestui cult religios este amplasată în preajma Pieței Marii Adunări Naționale, Primarul General al municipiului Chișinău întemeiat a inițiat procedura judiciară privind interzicerea și modificarea locului desfășurării întrunirii cu caracter religios al Bisericii (Uniunii de Conferințe) Adventiștilor de Ziua a Șaptea din Republica Moldova, care legal a fost admisă de către prima instanță. Or, oficierea serviciilor religioase a diferitelor culte religioase în perimetrul unui loc relativ mic din centrul municipiului Chișinău se poate solda cu dezordine în masă, violențe și tulburarea ordinii publice. Primarul General al municipiului Chișinău a inițiat procedura judiciară privind interzicerea și modificarea locului desfășurării întrunirii în scopul evitării survenirii unor consecințe negative și asigurării securității cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv a adepților cultului religios Biserica (Uniunea de Conferințe) Adventiștilor de Ziua a Șaptea din Republica Moldova.

Nu este întemeiat argumentul recurentului privitor la discriminarea invocată, dat fiind că declarația prealabilă a Uniunii Bisericii Creștine Evanghelice Baptiste din Republica Moldova privitor la desfășurarea întrunirii din 24 mai 2009, între orele 16.00 și 18.00, de nimeni nu a fost contestată în modul stabilit de lege și nu există o hotărâre irevocabilă a instanțelor judecătorești naționale în acest sens. Mai mult ca atât, Biserica (Uniunea de Conferințe) Adventiștilor de Ziua a Șaptea din Republica Moldova a adresat la 13 august 2009 Primarului General al municipiului Chișinău un demers prin care a solicitat desfășurarea acțiunilor preconizate pe teritoriul Centrului Creștin Adventist din mun. Chișinău și blocarea de către poliția rutieră a circulației pe arterele rutiere de pe strada Ialoveni și șoseaua Hîncești, între orele 9.30 și 13.00. Astfel, din considerentele menționate și având în vedere că hotărârea primei instanțe este legală și întemeiată, iar argumentele invocate de către recurent poartă caracter declarativ și nu au suport legal, Colegiul civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție ajunge la concluzia de a respinge recursul și de a menține hotărârea primei instanțe.

VI. Alte cauze penale, civile și de contencios administrativ

1. Dosarul Ira-979/12. Decizia Consiliului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 30 octombrie 2012 [30]. Prin sentința Judecătoriei Nisporeni din 20 decembrie 2011 T.A. a fost achitată în baza art.222 alin.(1) CP RM, din motivul că fapta inculpatei nu întrunește elementele infracțiunii. De către organele de urmărire penală T.A. a fost învinuită de faptul că la 28 iulie 2011, pe parcursul zilei, aflându-se la cimitirul din s. Cristești, r-nul Nisporeni, intenționat, având ca scop profanarea unui monument, a răsturnat monumentul de pe mormântul fiului său T.P., după ce l-a distrus cu un ciocan.

La fel, este invocat și faptul că instanța de apel a reținut în mod eronat că la instalarea monumentului pe mormântul fiului de către soțul ei și-a dat acordul. Această afirmație nu se bazează pe nicio probă pertinentă, ci este doar declarativă. Monumentul a fost instalat din banii comuni, întrucât la data instalării monumentului ei erau în căsătorie. Mai mult ca atât, ei se aflau în Italia la muncă și locuiau împreună. Aflând de intenția soțului de a instala un monument, ea s-a împotrivit și nu a fost de acord. Însă soțul, cunoscând poziția ei, totuși a expediat bani comuni acasă fiului din prima căsătorie, care a instalat monumentul. Alt temei invocat de recurentă este că instanța de apel greșit a reținut că „inculpada T.A., fără știrea administrației publice locale, intenționat a răsturnat monumentul de pe mormântul fiului său”, deoarece prevederile Regulamentului cu privire la cimitire, aprobat prin HG nr.1072 din 22.01.1998, stipulează că administrația cimitirelor este responsabilă și oferă permisiunea pentru instalarea și construcția cavourilor și monumentelor, dar nu și permisiunea de a le dezinstala sau îndepărta de pe mormânt la dorința rudelor apropiate, în cazul nostru – a părinților. Deci, pentru dezinstalarea monumentului de către mama copilului nu a fost necesar acordul administrației cimitirelor.

De asemenea, în conformitate cu art.31 alin.(2) din Constituția Republicii Moldova, „statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității religioase”. Însă, condamnatul i s-a încălcat acest drept de către fostul soț T.N., prin faptul instalării monumentului fără acordul și înștiințarea ei. În opinia recurente, ea a acționat în cazul dat conform canoanelor Bisericii Ortodoxe; de nenumărate ori l-a rugat pe fostul soț să scoată monumentul, însă acesta nu a zis nici da, nici nu. Astfel, ea consideră că acesta a căzut de acord cu ea și, deoarece monumentul era prea greu, nu a avut altă ieșire decât să-l demoleze. Ca mamă a copilului decedat ea a vrut să aducă mormântul în corespundere cu canoanele bisericești și nicidecum nu și-a exprimat prin aceasta pângărire, necinstire nici a monumentului, nici a mormântului. La fel, instanța de apel, în opinia recurente, a apreciat greșit caracterul laturii subiective, deoarece condamnatul T.A. nu a avut motiv de ură, răzbunare, gelozie, nu a urmărit scopul de a obține profit, a făcut, în opinia ei, cele ce se cuvin după canoanele Bisericii Ortodoxe.

În acest context, Colegiul penal lărgit constată că instanța de fond întemeiată a concluzionat că învinuirea formulată inculpatei T.A. nu și-a găsit confirmare, deoarece în acțiunile ei lipsește componența de infracțiune profanarea monumentului aflat pe mormânt, iar partea acuzării în procesul urmăririi penale, la punerea sub învinuire, precum și în ședințele de judecată nu a demonstrat și nu a confirmat prin probe concrete acțiunile lui T.A. prin care au fost încălcate prevederile art.222 alin.(1) din Codul penal. În conformitate cu art.14 alin.(1) din Codul penal, ca să constituie infracțiune fapta trebuie să fie prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, pasibilă de pedeapsă penală. În lipsa uneia dintre aceste trăsături nu există infracțiunea. Latura subiectivă a infracțiunii în cauză se caracterizează prin intenție directă. Motivele infracțiunii se pot exprima în: interesul material, motive huliganice, răzbunare, năzuința de satisfacere a necesității sexuale, năzuința de oficiere a unor ritualuri ezoterice sau pseudoreligioase etc.

Raportând aceste prevederi la materialele cauzei, instanța de recurs consideră că intenția condamnatului T.A. de a demola monumentul nu s-a bazat pe niciunul dintre interesele menționate mai sus. Ea a demolat monumentul de pe mormântul feciorului din motivul că, conform canoanelor Bisericii Ortodoxe, este interzis ca pe morminte să fie instalate monumente, fiind de la început împotriva instalării monumentului, ulterior de multe ori rugând partea vătămată să demoleze monumentul.

Colegiul penal lărgit consideră că, conform doctrinei, profanarea este o tratare fără respect cuvenit a lucrurilor considerate sfinte, însă acțiunile condamnatului nu sunt lipsite de respect. Din contra, prin înlăturarea monumentului de pe mormânt ea a dorit să aducă mormântul fiului în corespundere cu viziunile ei ortodoxe, fiind îndreptățită ca mamă a copilului decedat să îngrijească de mormântul fiului după propria dorință, iar după demolarea monumentului a făcut ordine, prin ce se confirmă lipsa intenției de profanare. În acest aspect, Colegiul lărgit consideră că concluzia instanței de fond referitoare la lipsa laturii subiective în acțiunile condamnatului este corectă și întemeiată pe circumstanțele stabilite în ședința de judecată. În privința concluziei instanței de apel privind „demolarea monumentului fără știrea administrației publice locale ce se egalează cu noțiunea de profanare”, instanța de recurs o consideră eronată, deoarece potrivit pct.1 al Regulamentului cu privire la cimitire, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1072 din 22.01.1998, „în Republica Moldova cimitirele se află în subordinea administrației publice locale”. Totodată, pct.33 al acestui Regulament prevede că „construcția cavourilor și monumentelor cu înălțimea până la 1,75 m se permite de către administrația cimitirelor sau altor organe care administrează cimitirele”. Astfel, argumentul recurente privind faptul că „administrația cimitirelor este responsabilă și oferă permisiunea pentru instalarea și construcția cavourilor și monumentelor, dar nu și permisiunea de a le dezinstala sau îndepărta de pe mormânt la dorința rudelor

apropiate, în cazul nostru – a părinților. Deci, pentru dezinstalarea monumentului de către mama copilului nu a fost necesar acordul administrației cimitirelor” este întemeiat și își găsește confirmare prin prevederile enunțate mai sus. În asemenea circumstanțe, Colegiul lărgit consideră că instanța de apel a dat o interpretare greșită prevederilor menționate mai sus, ceea ce a avut ca consecință adoptarea unei decizii ilegale și neîntemeiate, prin care a fost casată sentința de achitare.

2. Dosarul nr.2rac-1/15. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 28 ianuarie 2015 [31]. La 13 decembrie 2013 asociația obștească „Asociația pentru protecția drepturilor invalizilor și veteranilor – ECHITATE” a depus cerere de chemare în judecată împotriva Ministerului Justiției, asociațiilor obștești „Falun Dafa” și „Falun Gong Moldova” cu privire la obligarea introducerii simbolului „falun”, identic cu simbolul „swastika”, utilizat de asociațiile obștești „Falun Dafa” și „Falun Gong Moldova” în registrul materialelor cu caracter extremist. În motivarea acțiunii a menționat că, la data de 7 septembrie 2009, Ministerul Justiției a înregistrat asociația obștească „Falun Dafa” în calitate de asociație de nivel local. La data de 7 septembrie 2011 Ministerul Justiției a înregistrat asociația obștească de Qigong „Falun Gong Moldova”.

Asociațiile nominalizate au declarat drept scop promovarea și transmiterea principiilor „Adevăr, Bunătate, Toleranță”, a acțiunilor fizice „Falun Dafa” (Falun Gong) destinate îmbunătățirii stării spirituale și fizice, precum și contribuirea la apărarea drepturilor tuturor participanților la „Falun Dafa”. În realitate însă, asociațiile respective promovează pseudo-ideologii cu un caracter vădit extremist, ura socială, interetnică și religioasă. De asemenea, prin acțiunile sale asociațiile menționate reprezintă filiale ale asociației-mamă, interzisă pentru extremism în Republica Populară Chineză, ce promovează o politică periculoasă de incitare la schimbare a puterii legale în Republica Populară Chineză, precum și pentru simbolul său oficial, care este identic simbolului „swastika” al Germaniei naziste. Asociația pentru protecția drepturilor invalizilor și veteranilor „ECHITATE”, în calitate de asociație obștească care vine să apere interesele cetățenilor, inclusiv ale veteranilor, memoria celor decedați în al doilea război mondial, consideră inadmisibilă activitatea pe teritoriul Republicii Moldova a unor asemenea asociații obștești, cu asemenea simbolică și care promovează scopuri meschine.

Prin decizia Curții Supreme de Justiție din 13 mai 2009, pronunțată în cauza civilă intentată la cererea de chemare în judecată declarată de T.C. împotriva Ministerului Justiției cu privire la contestarea actului administrativ, Curtea a constatat că asociația obștească „Falun Dafa” utilizează simbolul „falun”, identic cu simbolul „swastika”, care este unul nazist. Prin urmare, propagarea și demonstrarea în public a atributelor sau a simbolicii naziste, a unor atribute sau simbolici asemănătoare, până la confundare, cu atributele sau simbolica nazistă, constituie activitate extremistă, conform art.1 lit.b) din Legea privind contracararea activității extreme, nr.54 din 21.02.2003.

Ministerul Justiției prin deciziile sale nr.13 din 05.04.2007, nr.23 din 06.09.2007 și nr.24 din 29.10.2007 a refuzat înregistrarea statutului asociației obștești „Falun Dafa”, legalitatea cărora nu a fost contestată în instanța de judecată. La 17 iulie 2010, în grădina publică „Ștefan cel Mare” reprezentanții asociației obștești „Falun Dafa”, ai Asociației de Qigong „Falun Gong Moldova” au prezentat stand-uri informative cu imagini ce reprezintă tratamentul inuman și degradant aplicat în Republica Populară Chineză, săvârșite împotriva celor ce practică Falun Dafa, precum și înscenarea torturilor care se consideră a fi întâmplare. Pe motiv că cele prezentate au avut loc în spațiul public, există riscul ca minorilor să le fie afectată integritatea psihică. Astfel, în virtutea circumstanțelor expuse, precum și urmare a examinării materialelor relevante activității „Falun Dafa” la nivel național și internațional, consideră activitatea de promovare a simbolicii identice svasticii naziste ca fiind o încălcare vădită a normelor legale și a bunelor moravuri. Asociația pentru protecția drepturilor invalizilor și veteranilor „ECHITATE” solicită obligarea Ministerului Justiției de a introduce simbolul „falun” identic cu simbolul „swastika”, utilizat de asociațiile obștești „Falun Dafa” și „Falun Gong Moldova” în registrul materialelor cu caracter extremist.

Coroborând normele menționate cu circumstanțele pricinii, instanța de recurs exclude careva ingerințe în libertatea de gândire, de conștiință și de religie a membrilor asociațiilor obștești „Falun Dafa” și „Falun Gong Moldova”. Or, instanțele ierarhic inferioare careva limitări ale libertăților respective nu au instituit. Totodată, utilizarea de către asociațiile obștești „Falun Dafa” și „Falun Gong Moldova” în activitățile lor a simbolului „falun”, asemănător, până la confundare, cu simbolul „swastika”, reprezintă o activitate extremistă și este interzisă prin lege, fapt ce constituie temei legal pentru obligarea Ministerului Justiției să introducă simbolului „falun” identic cu simbolul „swastika” în registrul materialelor cu caracter extremist. Or, măsura respectivă este prevăzută de lege, admisibilă într-o societate democratică, are ca scop protecția ordinii, sănătății și moralei publice.

În acest sens, Colegiul reamintește, prin prisma jurisprudenței CtEDO, că fosta Comisie a arătat că „... art.6 paragraful 1 din Convenție nu impune motivarea în detaliu a unei decizii prin care o instanță de recurs, întemeindu-se pe dispoziții legale specifice, respinge recursul declarat împotriva sentinței pronunțate de o instanță inferioară, ca fiind lipsit de șanse de succes” (Cauza Rebait și alții contra Franței, Comisia Europeană a Drepturilor Omului, 25.02.1995, nr.26561/1995). Prin urmare, circumstanțele cauzei au fost determinate de instanța de apel și apreciate corect, cu argumentări adecvate bazate pe normele de drept ce reglementează raportul juridic în litigiu. Din considerentele menționate și având în vedere faptul că decizia instanței de apel este întemeiată și legală, iar temeiurile invocate în recursuri sunt neîntemeiate, Colegiul civil comercial și de contencios administrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție a ajuns la concluzia de a respinge recursurile și de a menține decizia instanței de apel.

3. Dosarul nr.2ra-3089/13, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 11 octombrie 2013 [32]. *La 30 noiembrie 2011 XX a depus cerere de chemare în judecată împotriva lui XY cu privire la decăderea din drepturile părintești. Consideră că pârâtul prezintă pericol atât pentru ea, cât și pentru copil. Mai indică că în luna iunie 2004 pârâtul s-a întors în Iordania și în Republica Moldova nu a mai revenit. Iar prin hotărârea Judecătoriai Buiucani, mun. Chișinău, din 25 septembrie 2008 căsătoria lor a fost declarată nulă. Menționează că XX afirmă că copilul ei este un „copil al păcatului”, deoarece este născut înainte de încheierea căsătoriei, iar potrivit religiei islamice acest lucru este inadmisibil, amenințând-o că va face din fiul ei un șahid, un adept extremist. Astfel de amenințări sunt periculoase și atentează la integritatea psihică a copilului. În argumentarea deciziei sale instanța de apel a constatat că tatăl copilului este cetățean al Iordaniei și, respectiv, este adept al religiei islamice, unde toate raporturile familiale sunt reglementate de Coran. Conform normelor Coranului, copilul născut în afara căsătoriei este considerat unul „păcătos”. Astfel, instanța de apel a ajuns la concluzia că el prezintă un grad sporit de pericol și exercită o influență psihică negativă, fapt ce amenință securitatea copilului.*

Totodată, instanța de recurs relevă că, fiind dovedită temeinicia acțiunii cu privire la decăderea din drepturile părintești a lui XY față de copilul minor XZ, în speță este inoportună și referirea instanței de apel la verosimilitatea afirmației XX, precum că pârâtul, fiind cetățean al Iordaniei, este adept al religiei islamice, unde toate raporturile născute în familie sunt reglementate de normele stipulate în Coran, conform cărora copilul născut în afara căsătoriei este considerat unul „păcătos”, precum și concluziile aduse de instanța de apel în acest sens. Or, acestea sunt doar niște interpretări ale XX, iar hotărârea nu poate fi bazată pe presupuneri.

Concluzii

Luând cunoștința de jurisprudența Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, am identificat următoarele categorii de cauze care conțin referire la încălcarea reală sau pretinsă a libertății religioase: 1) cauze penale privind reabilitarea persoanelor condamnate pe timpurile URSS pentru eschivarea de la înrolarea în serviciul militar activ din motive religioase; 2) cauze civile privind repararea prejudiciului moral în urma reabilitării victimelor represiunilor politice și religioase; 3) cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la refuzul de a înregistra cultul religios; 4) cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la oferirea protecției umanitare cetățenilor străini în urma persecuțiilor religioase în țara de origine; 5) cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la refuzul autorităților publice locale de a oferi dreptul la întruniri religioase; 6) alte cauze penale, civile și de contencios administrativ.

În urma examinării unui număr considerabil (23) de cauze penale, civile și de contencios administrativ selectate pentru a fi prezentate în cadrul acestui mesaj științific, am remarcat următoarele aspecte:

✓ Conform art.31 alin.(1) și (3), art.32 alin.(1) și (3) din Constituția Republicii Moldova, libertatea conștiinței este garantată, trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc. În relațiile dintre cultele religioase sunt interzise orice manifestări de învrăjbită. Oricărui cetățean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil. Sunt interzise și pedepsite prin lege contestarea și defăimarea statului și a poporului, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial, la violență publică, precum și alte manifestări ce atentează la regimul constituțional.

✓ Din doctrina analizată am evidențiat că efectul pervers pe care-l are supralicitarea unor idei și valori religioase ce decurge din identitatea religioasă generează fundamentalisme și atitudini intolerante.

✓ Din jurisprudența națională analizată am observat și am evidențiat anumite legități între identitatea religioasă și intoleranța confesională, pe de o parte, și efectele acesteia asupra politicii penale a statului și

asupra practicii judiciare penale și extrapenale a Republicii Moldova care implică elementul religios, pe de altă parte. Astfel, în prim-plan am scos numeroase cauze penale de reabilitare, când persoanele condamnate pentru declararea propriei identități religioase au devenit victime ale regimului politic și, implicit, ale politicii penale promovate de stat. Persoanele care își manifestau deschis convingerile religioase de orice natură, indiferent de confesiune, au fost supuse represiunilor politice și pedepselor penale. În special, printre cauzele multiple de reabilitare un loc deosebit îl ocupă reabilitarea persoanelor condamnate pentru eschivarea de la încorporare. Acestea refuzau să facă serviciul militar, deoarece exercitarea lui vine în contradicție cu concepțiile religioase ale persoanelor respective.

✓ Din jurisprudența CtEDO am sesizat că în sistemul autorizării unui cult, prin prisma art.9 paragraful 2 al Convenției Europene pentru Drepturile Omului, asigurarea unui control al autorităților statale numai cu privire la îndeplinirea condițiilor formale pe care le enunță legea constituie o ingerință justificată a statului în exercițiul libertății de manifestare a religiei și convingerilor.

✓ Curtea Europeană a menționat că în timp ce libertatea de religie este, în primul rând, o chestiune de credință interioară, aceasta, de asemenea, implică, *inter alia*, libertatea persoanei de a-și „manifesta religia”. Potrivit art.9 al Convenției, libertatea de a-și manifesta religia nu se limitează doar la manifestarea ei în colectiv, „în public” sau în cercul persoanelor care împărtășesc aceeași credință, dar acoperă și manifestarea ei „în mod individual” sau „în particular”. Curtea Europeană nu a contestat competența statului de a introduce cerința privind înregistrarea cultelor religioase într-un mod compatibil cu art.9 și 11 ale Convenției Europene. Totuși, aceasta nu înseamnă că sancționarea unor membri individuali ai cultelor religioase neînregistrate pentru rugăciune sau manifestarea în alt mod a convingerilor lor religioase, care nu sunt înregistrate formal de către stat, este compatibilă cu art.11 din Convenția Europeană, căci, în consecință, aceasta ar rezulta în recunoașterea faptului că statul poate să dicteze unei persoane ce să creadă.

✓ Există numeroase cauze de contencios administrativ cu privire la contestarea actului administrativ referitor la refuzul de a oferi protecție umanitară cetățenilor străini în urma persecuțiilor din cauza convingerilor lor religioase, în țara lor de origine. În special, s-a recunoscut ca fiind neîntemeiată afirmația autorităților naționale precum că circumstanțele în baza cărora s-a acordat protecția umanitară au încetat să existe. De fapt, s-a invocat intoleranța confesională din partea țării de origine (Armenia, Turcia, Uzbekistan etc.) față de religia persoanelor care au solicitat protecție din partea autorităților moldovenești.

✓ Conform doctrinei, profanarea mormintelui este o tratare fără respectul cuvenit a lucrurilor considerate sfinte, însă acțiunile persoanei care constau în aducerea mormântului în corespundere cu viziunile religioase ortodoxe (demolarea monumentului pentru a instala o cruce) nu sunt lipsite de respect. Din contra, cum se afirmă în practica judiciară națională, prin înlăturarea monumentului de pe mormânt persoana a dorit să aducă mormântul fiului în corespundere cu viziunile ei ortodoxe, fiind îndreptățită ca mamă a copilului decedat să îngrijească de mormântul fiului după propria dorință, iar după demolarea monumentului a făcut ordine, prin ce se confirmă lipsa intenției de profanare. Totodată, latura subiectivă a infracțiunii în cauză se caracterizează prin intenție directă. Motivele infracțiunii se pot exprima în: interesul material, motive huliganice, răzbunare, năzuința de satisfacere a necesității sexuale, năzuința de oficiere a unor ritualuri ezoterice sau pseudoreligioase etc.

Referințe:

1. DINU, M.-Ș. *Componenta etnico-religioasă a conflictelor*. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, p.17.
2. Legea privind cultele religioase și părțile lor componente, nr.125-XVI din 11.05.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.127-130.
3. <https://www.state.gov/documents/organization/132841.pdf>
4. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației privind libertatea de întrunire și libertatea de asociere prin prisma articolului 11 al Convenției europene pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, nr.1 din 26.12.2011. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2012, nr.2, p.4.
5. Legea privind reabilitarea victimelor represiunilor politice, nr.1225-XII din 08.12.1992. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1992, nr.12.
6. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-1/2008. Decizia Colegiului penal lărgit din 19 februarie 2008.
7. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-14/2008. Decizia Colegiului penal lărgit din 29 aprilie 2008.

8. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-35/2008. Decizia Colegiului penal lărgit din 14 octombrie 2008.
9. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-37/2009. Decizia Colegiului penal lărgit din 24 noiembrie 2009.
10. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-5/2010. Decizia Colegiului penal lărgit din 02 februarie 2010.
11. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-11/2010. Decizia Colegiului penal lărgit din 28 septembrie 2010.
12. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-49/11. Decizia Colegiului penal lărgit din 21 iunie 2011.
13. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-49/11. Decizia Colegiului penal lărgit din 21 iunie 2011.
14. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-4/13. Decizia Colegiului penal lărgit din 12 februarie 2013.
15. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-8/13. Decizia Colegiului penal lărgit din 26 martie 2013.
16. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.1reab-12/2013. Decizia Colegiului penal lărgit din 23 aprilie 2013.
17. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.2ra-1614/10. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ lărgit din 20 octombrie 2010.
18. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.2ra-1297/14. Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ lărgit din 28 mai 2014.
19. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.3r-3/08. Decizia Colegiul civil și de contencios administrativ din 23 ianuarie 2008.
20. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.3r-493/10. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ din 26 februarie 2010.
21. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.3r-2351/10. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ din 22 decembrie 2010.
22. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.3r-1330/09. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ din 8 iulie 2009.
23. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.3r-1422/08. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ din 23 iulie 2008.
24. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.3ra-467/13. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ din 20 martie 2013.
25. Cauza *Masaev versus Moldova* (Cererea nr.6303/05). Hotărârea din 12 mai 2009. [http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/MASAEV%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/MASAEV%20(ro).pdf) [Accesat: 07.07.2017].
26. Cauza *Mitropolia Basarabiei și alții contra Moldovei* (Cererea nr.45701/99). Hotărârea din 13 decembrie 2001. [http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/MITROPOLIA%20BASARABIEI%20SI%20ALTII%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/MITROPOLIA%20BASARABIEI%20SI%20ALTII%20(ro).pdf) [Accesat: 07.07.2017].
27. Studiu comparativ privind respectarea dreptului la libertatea întrunirilor în Moldova în anii 2007-2008 https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/06/Studiu_Libertatea_Intrunirilor_1233219982ro_.pdf
28. Legea Republicii Moldova privind întrunirile, nr.26-XVI din 22.02.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.80.
29. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.3r-1808/09. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ din 14 august 2009.
30. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul 1ra-979/12. Decizia Consiliului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 30 octombrie 2012.
31. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.2rac-1/15. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ din 28 ianuarie 2015.
32. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr.2ra-3089/13. Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ lărgit din 11 octombrie 2013.

Prezentat la 19.07.2017

CZU: 343.9.018.3:343.972(498)

UNELE CONSIDERENTE PRIVIND FENOMENUL RELIGIOS ÎN ȘTIINȚA CRIMINOLOGICĂ ROMÂNĂ

Alexe JEFLEA

Universitatea de Stat din Moldova

În articol este studiat fenomenul religios în doctrina criminologică contemporană din România. Pentru a obține rezultate criminologice noi și complete autorul a purces la analiza pluridisciplinară a fenomenului religios, atenție fiind acordată unor teze de origine teologică și psihiatrică. Pentru a formula concluziile a fost analizat un număr impunător de lucrări ale autorilor români din ultimul deceniu în materia criminalității religioase. Rezultatele obținute pot fi aplicate și în știința criminologică din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: religie, criminalitate religioasă, fanaticism religios, extremism religios, fenomen religios, terorism religios, motivația teroristului religios.

SOME CONSIDERATIONS CONCERNING THE RELIGIOUS PHENOMENON IN THE MODERN CRIMINOLOGICAL SCIENCE OF ROMANIA

In the realm of this scientific article there is studied the religious phenomenon in the modern criminology of Romania. In order to obtain the newest and complete criminological results the author has effectuated a multidisciplinary research of the religious phenomena being afforded necessary attention to some terms from theology and psychiatry. During the research there have been analyzed a great number of scientific sources of the Romanian authors from the last decade in the matter of the religious criminality. The obtained scientific results can be applied in the future in the criminological science of the Republic of Moldova.

Keywords: religion, religious criminality, religious fanaticism, religious extremism, religious phenomenon, religious terrorism, motivation of the religious terrorism.

Introducere

Demersul nostru științific este consacrat cercetării aprofundate a fenomenului religios în literatura criminologică contemporană din România. Ținem să menționăm că literatura teologică și psihiatrică este cercetată cu precădere din perspectiva aspectelor pluridisciplinare pe care le implică fenomenul religios, iar concluziile acestor autori ne-au ajutat enorm la construirea unor teze criminologice în materia studierii criminalității religioase. Drept bază științifică a studiului nostru au servit lucrările următorilor reputați autori în materie: M.Andronache, I.Bria, C.Bogdan, A.Bossard, C.Burahna, E.Dumea, Z.Ghiorghiu, M.D. Linte, R.Macovei, A.-Cr. Mihai, A.-C. Moise, L.Negrier-Dormont, A.Gh.Paul, A.-R. Stăiculescu, C.Șerban, M.Ștefan, T.Toutin, D.Pestroiu, B.Verrecchia, J.Jr. Witte, C.-M. Zamfir.

Obiectul de studiu a constat în identificarea dimensiunilor fenomenului religios în știința criminologică din România. Rezultatele obținute pot fi aplicate și în știința criminologică din Republica Moldova.

În cadrul acestei cercetări am purces la analiza etimologică a cuvântului „religie”; la analiza comparativă a religiei și dreptului; la demonstrarea tezei conform căreia religia nu doar se intersectează cu dreptul, dar și se opune acestuia; la argumentarea faptului că criminalitatea religioasă este doar o formă a devianței religioase care cuprinde mai multe forme de încălcare religioasă; la cercetarea unor aspecte discutabile ale terorismului religios ca fiind cea mai extremă și cea mai periculoasă formă de criminalitate religioasă; la studierea motivației teroriștilor și evidențierea tezei precum că teroriștii religioși ar suferi de *idei megalomaniace*, fiind evidențiată teza că nu întotdeauna este ușor să discernem între credința „extremă” și convingerea delirantă.

Atenționăm că prezentarea definițiilor de sorginte teologică în prezenta lucrare are doar un caracter informativ de cunoaștere și iluminare, fiind lipsită de careva aprecieri de conotație discriminatorie, și este prezentată doar cu scop de cercetare științifică.

Rezultate și discuții

Anterior, în publicațiile noastre am încercat să explicăm etimologia cuvântului „religie” [1, p.46], fiind evidențiate două etimologii latine: una este cea derivată din verbul „relegere” (a reveni în urmă prin lectură, cuvânt, gândire, a reculege), care sugerează legătura cu trecutul, cu o tradiție. Religia devine astfel aducerea

aminte a unui trecut, actualizare permanentă a acestuia; cealaltă etimologie provine din „*religare*” și are sens de „*a lega*”, „*a fixa*”, așa cum se întâmplă în multe regiuni ale lumii: religia unește, construiește și fundamentează liantul (coeziunea) social(ă). Coeziune socială care, pe lângă componenta religioasă, dispune și de aportul limbii, al tradiției istorice și al atașamentului de un anumit teritoriu. Rezultă de aici o cultură comună, modele și norme de comportament unitare [2, p.6].

Religia poate însemna principii morale, rituri, dar și moduri de a gândi, de a se raporta și/sau de a trăi sacral în cadrul unui grup specific; deci, înseamnă un anumit sistem de viață pentru grupul respectiv [3].

Totodată, în literatura de specialitate teologică găsim și alte expuneri. Așadar, unii consideră că termenul *religie* este fluu și vag, deoarece semnifică puțin mai mult decât nimic, în orice caz nimic precis. Conform unor savanți, termenul „religie” (fr. *religion*) nu provine, cum îndeobște se crede, din verbul latin *religare*, întrucât substantivul latin *religio, religionis*, nu provine din verbul latin *religare*, ci din verbul *relegere*, care semnifică „*a culege noul, a strânge noul, a parcurge noul, a trece prin gândire, a trece în revistă*”. În atare sens, substantivul *religio* înseamnă atenție scrupuloasă, delicatețe a conștiinței, iar adjectivul *religiosus* desemnează ceea ce este de o atenție scrupuloasă [4, p.230].

Pe de altă parte, autorul M.D. Linte, citându-l pe C.Tresmontant, constată că astăzi termenul „religie” și derivații acestuia desemnează, pentru mulți încă, „*reprezentări și practici iraționale, mai mult sau mai puțin morbide după caz, relevând psihoze sau nevroze*”. Astfel, iraționalul, pre-logicul și morbidul, nevroticul, psihoticul apar ca fiind conținutul comun în acest mod de receptare a religiei. Religia se restrânge în acest caz la înțelesul unui „*adevărat vomitiv*” ce se opune științei, gândirii raționale, pozitivismului; în celălalt sens, religiosului i se opune raționalul, iar mentalității religioase i se contrapune „*raționalismul limpede al dimineții*” [4, p.230].

În acest sens, autorul E.Dumea menționează: „*Confruntând religiile umanității de astăzi, constatăm că termenul „religie” este unul anlog, dacă nu chiar convențional. Există diferite științe ale religiei, cum ar fi psihologia, sociologia religiei, geografia religioasă, antropologia religioasă, istoria religiilor, fenomenologia și filosofia religiei. Acestea sunt discipline care ne ajută să înțelegem religia. Există și diferite teologii ale religiilor. Prin urmare, pe de o parte, trebuie subliniată universalitatea religiei ca fenomen ce marchează profund umanitatea, iar, pe de altă parte, pluriformitatea obiectului religiei*” [5, p.227-228].

Religia include căutarea sensului și, la diferite niveluri antropologice, căutarea mântuirii, a spațiului sacru, a timpului sacru și a persoanelor sacre; implică societatea și individul, cultura și interioritatea. Fenomenul religios, în opinia autorului precitat, presupune și un răspuns dat Absolutului, care poate fi sub forma convertirii, rugăciunii sau vieții morale. Ar fi bine să existe o cunoaștere, cel puțin generală, a tuturor religiilor, deoarece „*cine cunoaște doar o religie nu cunoaște niciuna*” [5, p.227-228]. Se poate afirma că religia este raportul omului cu ceea ce el percepe ca și realitate transcendentă și care implică întreaga sa viață.

În conformitate cu o definiția de sorginte monoteistă, religia este recunoașterea de către om a unei puteri conducătoare supraomenești și în special a unui Dumnezeu personal îndreptățit a i se da ascultare. Interpretarea strictă a acestei definiții ar avea însă ca și concluzie nerecunoașterea religiilor politeiste.

Religia este definită ca orice sistem specific de credințe și închinare care implică adesea un anumit cod etic și o filosofare. Punctul slab al acestei definiții este acela că exclude religiile care nu practică închinarea, dar surprinde corect două componente importante ale religiei: (1) credința și închinarea într-o/la o zeitate sau zeități; (2) comportamentul etic față de alte persoane.

Definim religia prin prezența a trei elemente:

- 1) dogmă ce implică adeziunea la un adevăr elevat, orientarea înspre o realitate transcendentă sau spre o forță superioară;
- 2) ritul ce subliniază necesitatea participării la anumite practici cu caracter religios;
- 3) anumită morală ce implică un anumit număr de interdicții și obligații.

Într-o altă ipostază, este important să găsim acea legătură indisolubilă între drept și religie. A vorbi despre religie în raport cu dreptul, atâta timp cât există o multitudine de religii, care nu au nici același conținut, nici aceeași semnificație, și care chiar se opun unele altora, uneori de o manieră fundamentală, poate deveni complicat. Dreptul înseamnă reguli la care se adaugă articularea socială, realizarea practică și elaborarea acelor reguli.

Religia nu este numai un set de doctrine și aplicări ale conștiinței personale, ale inimii individuale, aceasta implică anumite creduri, culte, coduri comportamentale, comunități confesionale, anumite convingeri și articularea lor socială, îndeplinirea lor practică și elaborarea acestor convingeri [6]. Normativitatea este cunoscută începând din real, fără a fi nevoie să fie dedusă din Torah, Torah ce exprimă *normativitatea imanentă*.

Morala, ca normativitate ce conține ansamblul de condiții de dezvoltare a *omului* și a *umanității*, în atare sens, trimite nu către un imperativ categoric, ci către existența unor condiții de dezvoltare, fondate pe o realitate obiectivă intrinsecă ce nu depinde de arbitrarul și capriciile umane [4, p.239].

În această ordine de idei, compărând religia și dreptul, autorul J.Jr. Witte demonstrează că pe parcursul istoriei în mai multe ocazii sferile și domeniile legii și ale religiei fie că s-au suprapus, fie că s-au contrazis: fiecare tradiție religioasă a cunoscut și *teonomismul*, și *antinomianismul*: excesul legislativ și spiritualizarea excesivă a religiei; fiecare tradiție juridică a cunoscut și *teocrația*, și *totalitarismul*: sacralizarea excesivă și secularizarea excesivă a legii; fiecare tradiție religioasă se străduiește să se împace cu legea, prin atingerea echilibrului între *rațional* și *mistic*, între *profetic* și *clerical*, între *structural* și *spiritual*; fiecare tradiție juridică luptă să-și lege structurile și procesele formale de credințele și idealurile poporului ei [6].

Prin urmare, o deosebită atenție trebuie acordată faptului că religia va rămâne mereu un fenomen condiționat de istorie, de aceea modalitățile sale de actualizare și de contextualizare trebuie verificate caz după caz. Acest lucru este valabil mai ales pentru acele mișcări religioase recente care au apărut „brusc” și nu au fost cercetate printr-o analiză serioasă și o metodologie corespunzătoare.

Manifestările sacralului au fost mereu diferite și multiple. Acest lucru înseamnă că sunt mai multe căi de acces la adevărul ultim și la mântuire, având forme diferite. Istoricul religiilor caută să clasifice această varietate conform unor criterii care îl fac să discearnă diferite forme de religiozitate. De-a lungul istoriei experiența religioasă a luat diferite forme. În mod sintetic E.Dumea le organizează în ordinea următoare: 1) religii tradiționale; 2) induismul; 3) jainismul; 4) șintoismul; 5) confucianismul; 6) taoismul (daosismul); 7) iudaismul; 8) islamul; 9) zoroastrismul; 10) sikismul; 11) creștinismul [5, p.227-228].

În privința crimei, gânditorii din epoci diferite considerau că aceasta trebuie pedepsită, întrucât fapta comisă constituie o greșală și orice greșală trebuie pedepsită, pentru a servi drept pildă celorlalți. Noțiunea de „greșală” asociată ideii de „păcat” a păstrat o parte din conotația sa religioasă până în zilele noastre [7]. În acest context, savantul român L.Negrier-Dormont îl pomenește pe Averoes (sec. XII, un musulman care a trăit la Cordoba (Spania), jurist, medic și filosof care a consacrat o mare parte a lucrărilor sale lui Aristotel și a vrut să concilieze religia revelată cu iluminarea rațiunii). După Averoes, răspunderea personală a ființei umane survine pentru faptele sale, iar voința noastră găsește condiții externe în îndeplinirea acțiunilor umane. În consecință, comportamentul uman este parțial dependent de noi, iar parțial este legat de elemente ce nu depind de noi. Este vorba de constrângerile exogene și endogene despre care noi vorbim în criminologia actuală și care prezintă un interes major pentru psihologi și psihiatri [7].

Reieșind din cele relatate, subliniem că dreptul și religia sunt sfere distincte și științe ale vieții umane, dar ele există în interacțiune dialectică, întrepătrunse în permanență și îmbogățindu-se reciproc.

După J.Jr. Witte, dreptul și religia sunt înrudite *conceptual*, *metodologic*, *instituțional* și *profesional*:

– Din perspectiva *conceptuală*: se bazează pe aceleași concepte fundamentale despre natura existenței și a ordinii, a persoanei și comunității, a cunoașterii și adevărului. În mod analog sunt percepute păcatul și crima, convenția și contractul, mântuirea și reabilitarea, dreptatea și justiția.

– Din perspectiva *metodologică*: moduri de a-și interpreta textele doctrinare; moduri de a deduce precepte din principii, de a raționa pe baza analogiei și a precedentului; modalități de translație a valorilor și convingerilor celor mai profunde în obiceiuri ținând de un comportament obligatoriu sau recomandabil; moduri de aranjare și prezentare a argumentelor și informațiilor; metode de a aduce dovezi și a-și adjudeca dispute; metode de organizare, sistematizare și predare a materiilor de învățământ necesare.

– Din perspectiva *instituțională*: în principal în relația dintre Biserică și Stat, dar și în relația dintre diferite alte grupuri religioase și politice. Mare parte din drept este produsul atât al doctrinei juridice și politice, cât și al dogmei teologice și morale creștine.

– Din perspectiva *profesională*: în multe societăți timpurii, dar și astăzi, în anumite grupuri profesarea dreptului și a religiei se face de către aceleași persoane (fie biserica, fie o persoană, șef de trib, oracol, pontif sau rabin); profesiunile sunt asemănătoare ca formă: necesită o profundă educație în doctrină și mențin standarde de admitere foarte înalte, ele slujesc și servesc societatea și încearcă să fie exemple ale idealurilor chemării și comunității [6].

Religia aduce spirit în procesele și normele juridice, ea acordă dreptului onestitatea ei structurală, „*moralitatea interioară*”, respectul față de tradiție; autoritate și legitimare. Ca și religia, dreptul are resurse scrise sau vorbite, texte sau oracole care sunt considerate decisive în ele însele. Fără acest spirit religios dreptul ar decădea curând într-un formalism fără conținut.

Acestea, ca și alte forme de interacțiune, au adus domeniile și științele juridice și ale religiei în dependență reciprocă. Dreptul și religia sunt, deci, două mari sisteme de valori și credințe, care se întrepătrund. O astfel de armonie dialectică este cea care conferă dreptului și religiei vitalitate și putere. Religia deschide posibilități noi și diverse de participare la drept [4, p.234]. Prin urmare, dreptul, după cum se menționează în știință, nu se restrânge la normativ, ci este și o izbucnire spontană a dreptății, domeniu în care religia este deseori înțeleasă ca purtătoare de grație, de speranță, de profeție [4, p.234-235].

De menționat că religia nu doar corelează cu dreptul, dar, spre regret, și se opune dreptului. Așadar, în condițiile societății contemporane rămâne de constatat că sub auspiciile religiei, din motive religioase sau pretinse a fi religioase (pseudoreligioase), se săvârșesc mai multe atrocități, fapte infracționale cu caracter terorist care pot avea atât caracter individual (spre exemplu, fapte de sinucidere religioasă etc.), cât și un caracter de masă, implicând mai multe persoane (spre exemplu, conflicte violente cu caracter național sau internațional, participarea în organizații teroriste de origine religioasă sau etnoreligioasă etc.).

Pentru a porni analiza unor aspecte discutabile ale criminalității religioase în știința criminologică, nu putem reflecta asupra dialogului interreligios fără să descriem în linii generale diversitatea religiilor. Dacă privim la parabola istorică a religiilor, culturilor și civilizațiilor, suntem constrânși să recunoaștem că nu există o singură religie, ci au fost și sunt mai multe tradiții religioase. Ele s-au diversificat de-a lungul istoriei și au asumat o configurație determinată.

Pentru a ne ușura povara cercetării, considerăm oportună identificarea și formularea unor termeni religioși ce au o importanță criminologică deosebită, în special care ne ajută la crearea unui glosar de termeni religioși, sintetizându-i din literatura teologică contemporană, totodată utili pentru a fi aplicați în cercetarea criminalității religioase. Prin urmare, distingem:

- **Biserică** – este comunitatea celor care sunt botezați; deci, aceasta este un organism teandric, o instituție divino-umană. Se precizează că în goană după autodeterminare și sporire a numărului de adepți, multe grupări contemporane, deși ostile noțiunii de Biserică, au început să-și garnisească titlaturile cu acest termen sau și-au intitulat templele biserici – în scopuri prozelitiste (spre exemplu, Biserica satanistă și Biserica luciferică etc.).

- **Catehizare** – este acțiunea de deprindere a principalelor învățături și practici care-l conduc spre mântuire pe noul convertit (în cazul convertirii bruște) sau pe cel ce se află în curs de convertire.

- **Comunitate dizidentă** – se constituie din credincioși care au o părere deosebită față de cea a majorității, pe care o socotesc depășită, și-și creează propria lor grupare (Advenștii reformiști, Asociația „Credința adevărată a Martorilor lui Iehova” etc.).

- **Confesiune** – este un termen ce definește juridic situația unei comunități desprinse din întregul Bisericii pe baza unei Mărturisiri de credință. Termenul „confesiune” este uneori utilizat în titulatura grupărilor respective alături de acela de „biserică”.

- **Convertire** – reprezintă momentul în care un eterodox problematizează în mod conștient suprema întrebare existențială umană: „Cum mă mântuiesc?”. „Ce trebuie să fac?”. Factorii care influențează convertirea sunt, în principal: a) efectul propovăduirii eficiente; b) propriile căutări sau cercetări asupra religiei; c) influența familiei (de obicei, prin căsătorie); d) receptivitatea față de anumiți stimuli: culturali, sociali, politici, economici; e) grupul social. Convertirea poate fi: bruscă sau în timp (famenul). Convertirea bruscă poate fi influențată în mod supranatural (prin viziuni, vise, vedenii, împrejurări concrete ale vieții). Convertirea se desfășoară în timp ca urmare a unui proces evolutiv, care conduce de la starea inițială de negare sau ignorare a valorizării ortodoxe a ideii de mântuire la acceptarea finală a acesteia.

- **Cult** – este un termen ce definește juridic situația unei grupări care propune nu doar o mărturisire de credință proprie (exprimată în „statut”), ci și o organizare a vieții religioase pentru propriii adepți, prin ceremonialuri specifice, spații consacrate (temple, case de rugăciune, săli de adunare sau ale „regatului”), sărbători etc. Este termenul preferat pentru exprimarea legalității unei grupări religioase, deoarece legislația în vigoare vorbește despre cultele religioase [8, p.115-117].

- **Erezie** – este abaterea de la dreapta credință, stabilită de Biserică (gr. *haeresis* = opțiune arbitrară). În trecut, ereziile au fost condamnate de către Sinoadele ecumenice și locale. În prezent, avem atât reînvierea vechilor erezii într-o formă nouă, cât și promovarea altora noi sau preluarea unor concepții specifice altor religii, care, odată „creștinate”, devin eretice.

- **Evanghelizare** – kerigma sau propovăduirea apostolică – vestirea cuvântului lui Dumnezeu către neamuri (păgâni, necredincioși); noua evanghelizare, inițiată prin campanii pe scară largă în bisericile occidentale, ca replică față de ateism și secularizare. Inițial, s-a dorit ca target sensibilizarea propriilor credin-

cioși, dar s-a ajuns, implicit, la interacțiuni cu caracter prozelitist. Sub masca „evangelizării”, mai multe culte, inclusiv „pseudoreligioase”, încearcă racolarea de noi adepți.

- **Grupare anarhică** – este constituită din persoane ce se răzvrătesc contra unei organizații religioase de bază (Biserică, confesiune, cult). Actele de nesupunere pornesc de la constatarea unor abuzuri sau altor nereguli; dacă dispar cauzele generatoare, cercul anarhiștilor se dizolvă.

- **Grupare separatistă** sau cea cu tendință centrifugă – se constituie din acei credincioși care, afiliați unei Biserici, confesiuni sau cult, se consideră cei mai îndreptățiți să introducă unele reforme, inovații etc. sau se opun reformelor promovate de gruparea de bază, ținând cu rigoare vechile rânduieli (Oastea Domnului, Visarioniștii etc.).

- **Misiune** – este acțiunea Bisericii asupra lumii, cu următoarele implicații: propovăduirea, convertirea necredincioșilor și botezarea. Etimologia termenului „*misiune*” – mitto-ere = a trimite. Se disting forme de falsă misiune, prin care se încearcă promovarea învățăturilor eterodoxe, prezentate ca fiind concepte înnoitoare în credință. Este obligatorie pentru a distinge grupările care desfășoară astfel de manifestări, precum și procedeele cu care acestea operează.

- **Misionarism agresiv** – aici trebuie făcută diferența dintre a fi aderent al unei religii considerate dreaptă și meritând a fi răspândită și împărtășită și altora și a te considera executantul unei comenzi divine de a-ți răspândi credința, mai ales prin camuflarea mesajului, prin folosirea abilă a „momelii”.

- **Mișcare** – este o acțiune de amploare în sânul unei Biserici sau al unui grup de indivizi, care propune o orientare doctrinară nouă sau o desprindere de Biserica-mamă. În sectologie se disting: mișcări neoprotestante: *mișcarea baptismală* (anabapțiștii, bapțiștii); *mișcarea adventă* (cultul adventist de ziua a șaptea, cultul adventist – mișcarea de reformă, martorii lui Iehova, secerătorii etc.; în total: peste 50 de „biserici” advente și 300 de fracțiuni mileniste); *mișcarea pietistă* (metodismul, armata salvării, antoinismul, nazarinenii, betaniștii); *mișcarea fundamentalistă* (penticostalii, quakerii); *mișcarea harismatică a celor ce „posedă” harisme*: *glosolalie, vindecări etc.* (penticostalii; antoinismul); mișcări mistice: *secte mistice slave* – propun fie o exacerbare a erotismului, pe fondul unor psihoze colective, fie blamarea sexualității, considerând trupul ca închisoare a sufletului și recurgând la castrări, mutilări etc. (hlăștii, scapeții, duhoborții, molocanii); *secte mistice de influență orientală, cum ar fi: practică yoga, meditația, ocultismul asiatic* (Krishna, Baha’i, Moon, meditația transcendentă); *secte mistice neopăgâne* (scientologia, Hristos – om de știință, ufolatrii, mormonii, Marele Graal); *Francmasoneria; New Age*; mișcări spiritiste: *pretind că realizează un sincretism între creștinism și religii orientale. Cred în reîncarnare și practică yoga, necromanția, divinația, meditațiile* (Spiritismul, Teosofia, Antroposofia); mișcarea mesianismului modern – *se caracterizează prin apariția noilor „Mesia”, profeți, arhangheli, salvatori, inițiați, „mame sfinte” etc. Adepții sunt, în cea mai mare parte, debusolați sau naivi, bolnavi psihic.* (Biserica satanistă, cea luciferică, Ku-Klux-Klan, David Koresh, Copiii Domnului (Mo), Templul popoarelor Jim Jones).

- **Schismă** – actul de ruptură a unei grupări de credincioși din sânul unei Biserici, printr-o abatere disciplinară (nesupunere, ingerințe politice sau de altă natură). Asociată cu erezia, schisma dă naștere unei noi grupări, confesiuni sau cult.

- **Secta** – o grupare religioasă desprinsă dintr-o confesiune sau un cult, sub conducerea unui întemeietor (fals Mesia, „paraclet”, guru etc.) De obicei, doctrina ei e simplistă și rigidă; adepții: bolnavi psihic, naivi, fanatici. Adesea, promovează practici imorale, erotice, incestuoase, mergând până la sinucidere în masă. În sens mai larg, cuvântul „secte” e folosit pentru a denumi grupările eterodoxe care practică prozelitismul, chiar dacă unele activează cu acoperire legală, iar expresia „*obiectii sectare*” denumeste afirmațiile eretice propagate de către respectivele grupări.

- **Organizații religioase violente** – sunt acele grupări care, sub masca religiei, desfășoară activități teroriste (spre exemplu, Ku-Klux-Klan).

- **Prozelitism** – furt de adepți (credincioși) practicat de unele culte, confesiuni sau secte, în detrimentul Bisericilor tradiționale sau altor grupări religioase. Furt=infrațiune, deci presupune folosirea unor mijloace necinstite: publicitatea negativă, violență, înșelare, șantaj, speculă etc. Etapele prozelitismului: 1) cercetarea terenului (culegerea de informații despre credincioși, preot, viața bisericească); 2) răspândirea noii învățături și denigrarea celei tradiționale (publicitatea negativă); 3) catehizarea personală; 4) convertirea (botez, jurământ); 5) Durata: între câteva zile și câțiva ani. În literatura teologică se precizează că, din punct de vedere dogmatic, fărâmițarea religioasă contemporană își are cauza în libertatea greșit înțeleasă de către om [9]. Prozelitismul abuziv a devenit o condiție fundamentală în dezvoltarea extremismului și a terorismului religios.

Prezentarea acestor definiții este lipsită de careva conotație discriminatorie, are doar un caracter informativ de cunoaștere și iluminare; prin urmare, ne-ar ușura enorm cercetarea științifică în domeniul vizat și ar contribui la clarificarea unor aspecte care par ar fi neclare, ambigue sau dubioase.

Cum și am arătat în publicațiile noastre precedente, factorul religios este folosit ca vehicul pentru acțiuni ce pot destabiliza starea de securitate. Religia, în anumite situații, poate deveni o sursă de conflict armat. *Condițiile suficient necesare pentru transformarea religiei în factor de generare a conflictelor armate* pot fi: existența într-un spațiu, la un moment dat, a unor puternice discriminări religioase; combinarea discriminărilor religioase cu cele etnico-culturale și politice și cu decalajele economico-sociale; prozelitismul religios agresiv și violent; fundamentalismul religios, cu precădere islamic etc. Gradul ridicat de inamicitate între grupări religioase sau etnico-religioase dintr-un stat, din state diferite sau din provincii ale unor state diferite poate stimula și agrava conflictele religioase [1, p.46-47]. În acest context este relevant să precizăm că în literatura de specialitate s-au formulat trei teorii fundamentale care se luptă în jurul problematicii referitoare la rolul religiei în conflictele violente moderne:

– *Primordialității*, conform căreia religiile reprezintă principalul factor determinant în declanșarea și derularea războaielor.

– *Instrumentalității*, care consideră că religia este rareori cauza conflictelor, iar grupurile au posibilitatea de a utiliza dogma religioasă pentru a o folosi în atingerea propriilor scopuri.

– *Constructivității*, care privesc religia nici ca un factor cauzator de conflict, nici ca un instrument al elitelor pe durata acestuia. Constructivității vorbesc despre „*elementul religios al conflictului*” care poate servi în final drept mijloc de comunicare, tradițiile religioase furnizând mijloacele de înțelegere și de control al conflictului [10, p.60].

Orice formă de comportament uman destructiv, periculos și agresiv, constituie, în opinia noastră, *devianță religioasă*. Autorul român M.Andronache atribuie devianțele religioase la comportamentul deviant în rând cu omorul, furtul, violul, delicvența juvenilă, sinuciderea, consumul de droguri, prostituția, pornografia, extremismul politic [11, p.89]. De precizat că nu este obligatoriu ca această devianță să atingă gradul de prejudiciabilitate al unei fapte infracționale sau al unei contravenții. Suficient este să fie încălcată o normă teologică, morală sau o altă normă socială. Astfel, deducem că orice încălcare religioasă reprezintă devianță religioasă. Prin urmare, crima sau contravenția cu caracter religios constituie doar o formă a devianței religioase.

Un interes deosebit pentru cercetarea noastră capătă devianța religioasă materializată în terorism religios. În cadrul acestui studiu ne vom strădui să abordăm unele aspecte criminologice care ar aduce claritate în ce privește fenomenologia terorismului religios.

Extremismul religios stă la baza terorismului religios, el servind o precondiție a acestuia. Iată de ce ignorarea fenomenului de extremism poate tolera și contribui la dezvoltarea și răspândirea terorismului.

Ideologia extremistă promovează atitudini sau doctrine ale unor curente religioase, pseudoreligioase care, pe bază de opinii extreme, caută să impună, prin măsuri violente sau radicale, programul lor. Ura religioasă este un factor de bază în desfășurarea activității teroriste, iar terorismul religios este considerat a fi cel mai periculos, în contextul spălării creierelor viitorilor candidați la grupările teroriste, precum și al îndoctrinării religioase [1, p.46-47]. Grupurile fundamentaliste și culturaliste au ca proprie rațiune de existență o antipatie profundă la adresa guvernelor existente; pe de altă parte, grupurile comunitare și sincretice au un caracter difuz, cel mai adesea în medii rurale, concentrându-se asupra problemelor prin ajutor reciproc, nu prin opunere la politicile guvernamentale [12].

În opinia noastră, *terorismul religios* este o ideologie bazată pe ura religioasă camuflată sub egida îndoctrinărilor religioase sau pseudoreligioase ce constă în violență (*folosirea sistemică și planificată a forței ori a amenințării cu aceasta*) și practica de a influența prin violență luarea unor decizii de către autoritățile publice sau organizațiile internaționale, însoțite de intimidarea populației și/sau de alte acțiuni violente ilegale.

Spre regret, fenomenul terorismului religios este strâns legat fenomenul finanțării terorismului religios care nu întotdeauna se face în mod conștient de către cei care finanțează. Desori, acesta are la bază fenomenul spălării banilor. Astfel, în scopul finanțării actelor de terorism au fost depistate cazuri când prin intermediul unor organizații caritabile non-profit s-a adunat bani de la adepții unei confesiuni religioase, însă destinația acestora nu a fost una caritabilă, ci pentru desfășurarea activităților teroriste. În plus, s-a manipulat cu opinia publică, cu scopul de a aduna bani. S-a descoperit că o organizație non-profit implicată în asigurarea bunăstării copiilor a folosit casete video care prezintă organizația religioasă „luptătorii liberi” în acțiune

în diverse țări, împreună cu imagini grafice de atrocități realizate împotriva membrilor aceleiași religii. Casele conțineau un apel de a trimite donații la un număr de casuță poștală pentru a ajuta în luptă. Aceste casete au fost pe larg răspândite în stabilimentele religioase prin intermediul religiei. Același număr de casuță poștală a fost asociat cu apelurile în reviste, în care au fost publicate articole elaborate de către extremiști bine-cunoscuți [13, p.194].

Terorismul religios este exemplificat prin mai multe fapte infracționale comise împotriva vieții, sănătății, cinstei și demnității altor persoane, în special omoruri intenționate cu o deosebită cruzime, tortură, mutilare etc. În literatura de specialitate criminologică contemporană sunt aduse mai multe forme de tortură săvârșite împotriva persoanelor care nu împărtășesc aceeași religie cu adeptii religiilor extremiste: amenințări cu uciderea copiilor și agresiuni sexuale asupra membrilor familiei deținutului; abuz fizic; privarea de somn (au fost cazuri în care deținuții nu au fost lăsați să doarmă până la 180 de ore); simularea înecului/ *submarinul*; nuditate forțată (pentru musulmani, nuditatea integrală este rușinoasă, ritualul îmbăierii având o dimensiune religioasă în raport cu spălarea corpului pentru purificare dinaintea rugăciunii); izolare; expunerea la temperaturi scăzute; poziții de stres; zgomot alb/zgomot de bandă largă; tortură senzorială; răstignirea palestiniană; administrarea de șocuri electrice pentru a nu lăsa urme pe corpul victimei; tortură prin muzică; raderea forțată a părului (raderea forțată a capului și a bărbii se făcea în scopul provocării de daune psihologice prin umilire, atât din punct de vedere personal, cât și religios, încălcând tabu-urile culturale; deținuților li se rădeau complet capul, barba, mustața, sprâncenele; pentru un musulman, să fie ras reprezintă o tortură morală insuportabilă, Islamul considerându-l un păcat și interzicându-l); privarea de alimente sau hrană neconformă cu preceptele religiei musulmane [14, p.57-59].

Ne solidarizăm cu criminologii care, cercetând criminalitatea religioasă, opinează că nicio tradiție, religie, credință, situație politică nu poate justifica lovirea, mutilarea, umilirea sau aplicarea oricărei forme de pedeapsă care să atenteze la demnitatea și integritatea fizică a oamenilor [14, p.57-59].

Metodele de terorism religios sunt cele mai diverse, incluzând și metodele de prelucrare și racolare a membrilor pe rețeaua Internet. Teroriștii pe Internet sunt cei care caută să-și promoveze scopurile sociale, religioase sau politice prin inducerea fricii pe scară largă sau prin deteriorarea fie a infrastructurii critice, fie a infrastructurii informaționale critice. În acest context, autorul A.-C. Moise distinge șase categorii de victime ale teroriștilor online (inclusiv ale celor religioși): 1) persoanele care utilizează rețeaua Internet de puțin timp; 2) persoanele naive care utilizează rețeaua Internet; 3) persoanele defavorizate sau cu dizabilități; 4) persoaneleperate, singure sau cu alte nevoi emoționale; 5) pseudovictimele; 6) persoanele care au pur și simplu ghinionul să fie la locul și momentul nepotrivit [15, p.76].

Persoanele din categoria celor sperați, singuri sau cu alte nevoi emoționale reprezintă victime sigure pentru infractorii din cyberspațiu. Astfel, aceste persoane ar putea căuta dragostea în mediul online în zone greșite, cum ar fi, de exemplu, diferite site-uri web matrimoniale nesigure, ar putea solicita cu disperare ajutor prin intermediul grupurilor religioase de pe Internet ori ar putea avea nevoie mare de bani sau de alte nevoi urgente, emoționale sau fizice. Totuși, A.-C. Moise menționează că nu toate victimele infracțiunilor săvârșite în cyberspațiu sunt selectate ca ținte pentru faptul că acestea prezintă unele vulnerabilități. Astfel, unii infractori își aleg victimele la întâmplare, utilizând principiul „*primul venit, primul servit*” [15, p.76].

Cele relatate ne îndreaptă spre o altă problemă, mai puțin discutată în știința criminologică contemporană, cum ar fi: *motivația infractorilor religioși, în special a teroriștilor religioși.*

Astfel, după cum se arată în literatura de specialitate, ucigașul în masă ucide și el mai multe victime, dar într-un singur act sau prin acte repetate la intervale foarte mici (secunde, minute, ore). Fanatismul ideologic, politic, religios (care uneori poate ascunde interese ale crimei organizate) constituie un motiv rațional și figurează printre motivațiile speciale ale ucigașilor în masă. Totodată, în calitate de motiv special în literatura de specialitate se evidențiază pasiunea fără limite care duce uneori la ura exterminatoare împotriva obiectului ei sau a apropiaților acestuia; pofta bolnăvicioasă, căutarea de avantaje materiale, rivalitățile care conduc la uciderea țintei sau a apropiaților acesteia; dorința de a se „debarasa” de persoane incomode sau dominante (crime adeseori în cadrul unei familii). Prin *motivații iraționale* legate de tulburări psihice foarte diverse se înțelege: melancolie, tulburări psihotice, schizofrenie paranoidă, psihoză paranoică etc. [16].

O întrebare importantă care este pusă în fața criminologului: *constituie teroriștii o categorie criminală aparte, cum sunt criminalii cu comportament sistemic sau ucigașii în masă?*

Aceștia sunt asasini, care nu au nicio legătură prealabilă cu victima aleasă la întâmplare, sau în funcție de criterii care uneori ne scapă (simbol al unui „dușman de clasă”, de religie etc.), iar alții absolut fără niciun criteriu. Ei folosesc în general moduri de operare de o cruzime sălbatică, pentru a manipula opinia publică; la ucigașii în serie se observă fenomenul de dezumanizare a victimei, ea fiind tratată ca pe un obiect, uneori victimele fiind comparate cu animalele oferite ca jertfă.

Din punct de vedere subiectiv, teroriștii se pretind a fi luptători, soldați sau militanți; dar și sub acest aspect constituie o categorie specială.

Printre motivele ce stau la baza comportamentului violent radical se numără: o formă de protest împotriva autorităților, un act de bravură – tineri care își exprimă natura rebelă prin violență, radicalizarea ca identitate, religia devine un scop în viață/ lupta pentru Dumnezeu, precum și răsplata (financiară, mitul martirului). Teroriștii, cel puțin acei care pretind că acționează din rațiuni ideologice, se consideră luptători. Își spun, de asemenea, „militanți”, iar la islamiști chiar „martiri”; dar și în acest caz trebuie să restabilim realitatea cuvintelor care trec dincolo de dialectică. Iar un martir, să nu uităm, este cel care moare pentru ideile sale și nu cel care îi omoară pe alții. Și din acest punct de vedere se pare că avem de a face cu extremiști. Astfel, după cum corect menționează autorii A.Bossard, B.Verrecchia și L.Negrier-Dormont, teroriștii pot constitui o categorie de criminali de extremă incluzând extremiști ai puterii sub aceeași motivație cu ucigașii în serie și ucigașii în masă. Pur și simplu, în opinia autorilor nominalizați, această sete de putere se exprimă într-un domeniu diferit – în domeniul public, nu în domeniul intim al sexualității. O astfel de ipoteză ar merita să fie studiată [16].

De obicei, teroriștii lucrează în grup; nu toți sunt extremiști. Așadar, este posibil ca în același grup să coexiste „adevărați” teroriști și „piese atrase”, recrutate în baza unui ideal politic sau religios [16].

Teroriștii individuali fac obiectul unor expertize psihiatrice privind răspunderea lor penală și posibilitatea de a primi pedeapsa penală. O chestiune importantă este cea a factorilor psihologici și psihopatologici și, mai ales, cea a existenței unei boli mentale. În studiul prezentat de autorii A.Bossard, B.Verrecchia și L.Negrier-Dormont datele culese au arătat absența unor tulburări mentale majore în raport cu DSM IV la teroriștii din ansamblul eșantionului. Unul avea totuși o retardare mentală moderată; alți doi au trecut prin episoade de natură psihotică în adolescență; aceste date sunt asemănătoare cu cele observate la populație în general [16]. Se pune, de asemenea, în discuție teza potrivit căreia teroriștii ar suferi de *idei megalomaniace*. Autorii se întreabă: „Nu este oare vorba de fanatism? Or, fanatismul nu este o tulburare mentală, afară doar dacă toate credințele ferme, fie ele religioase, politice sau de altă natură, sunt considerate ca patologice” [16]. Prin urmare, ei ajung la concluzia că nu întotdeauna este ușor să discernem între credința „extremă” și convingerea delirantă.

Astfel, după cum susțin savanții psihiatri, în schizofrenia paranoidă individul prinde gustul magiei, științelor oculte, spiritismului. Este interesat de secte și de muzică ezoterică. Delirul paranoid este neclar și abstract. El este cu tentă persecutivă, mistică sau pseudoreligioasă (viziune apocaliptică asupra lumii, înviere, misiune divină) [17, p.17]. O altă teză psihiatrică asupra teroriștilor constă în a-i considera ca sociopați sau psihopați sau a crede că prezintă o personalitate antisocială în sensul DSM IV [16].

O trăsătură specifică a acțiunii teroriste este *comportamentul sinucigaș* care ne duce imediat cu gândul la o patologie mentală implicită. În acest sens, autorii Z.Ghiorghiu, C.Șerban, R.Macovei, și M.Ștefan relatează că demonstrarea specificului social al unui fenomen căruia i se atribuiau exclusiv cauze individuale dovedește că „moartea voluntară e un tip de deces a cărui semnificație nu e de ordin demografic, ci filosofic, religios, moral, cultural”. Adevărata cauză a sinuciderii este de natură socială, întrucât semnificațiile acestui act se înscriu în contexte definite de raporturi sociale, de norme, valori, prescripții morale sau religioase [18].

Ne putem cu greu imagina că cineva își poate sacrifica viața pentru o cauză care constituie, pentru acești teroriști sau acești combatanți, o formă supremă de altruism, fie că e vorba de „shahada” *jihadului* sau de sinuciderea unui kamikaze japonez. Terorismul sinucigaș a făcut obiectul unor numeroase studii. Sunt luați în discuție factorii individuali, colectivi, patologici și sociali. Deși factorii traumatici importanți pot fi găsiți în copilăria anumitor teroriști originari din regiuni ale lumii în care bântuie conflicte grave, majoritatea studiilor constată *lipsa patologiilor mentale dovedite*.

S-a arătat că majoritatea teroriștilor sinucigași nu au un parcurs criminologic special înainte de trecerea la fapte. Discuțiile avute cu diverși teroriști care au eșuat în realizarea actelor lor de omucidere prin sinucidere au pus în evidență un discurs adeseori rece în legătură cu ținta, dar călduros față de familia lor. Savanții

A.Bossard, B.Verrecchia și L.Negrier-Dormont subliniază: „Deci, nu este vorba de o răceală apriorică schizoidă. Nu suntem surprinși să aflăm că factorul religios joacă frecvent un rol și că candidații la acest tip de sacrificiu aspiră la recunoaștere postumă, pentru ei și rudele lor, la o formă de imortalitate simbolică” [16].

Îndoctrinarea viitorilor teroriști sinucigași joacă un rol mai mult sau mai puțin important. Mai determinantă este dimensiunea simbolică legată de ideea de a deveni martir. A-ți sacrifica viața poate fi, de asemenea, un fel de a nu renunța la identitatea ta culturală, etnică, religioasă. Majoritatea studiilor subliniază acest fapt paradoxal că *teroriștii sinucigași nu sunt sinucigași* [16]. Dacă motivațiile teroristului-sinucigaș pot fi de natură religioasă sau naționalistă fanatică, ele pot fi, de asemenea, detensionate de dorința de sustragere de la o cultură opresivă. Sacrificându-se astfel, femeia s-ar ridica cumva la demnitatea condiției masculine.

Abordările criminologice și psihiatrice ale terorismului vor trebui să ia mai mult în seamă „*spiritul terorismului*” și să re-situeze crimele extreme. Terorismul atrage mecanisme care reprezintă crima ca fiind morală și demnă de laudat. Prin prezentarea actelor criminale ca având o inerentă valoare morală se declanșează procesul periculos de legitimare a actelor teroriste. Unele dintre aceste acte au autoritate morală prin afectarea indivizilor, apartenența ideologică a persoanei la comunitate. Valoarea morală a actelor violente este dată de faptul că individul face parte din comunitatea care internalizează aceste valori. Un terorist a cărui crimă devine un exemplu moral se vede pe sine și pe cei asemenea lui ca un agent etic, ca un membru al unei comunități care îi împărtășește idealul de bine/ rău, drept/ nedrept, permis/interzis.

Mecanica actelor teroriste redescrive actul criminal într-un fel care nu prezintă respect față de credințele religioase și politice ale indivizilor. Nici religiile, nici secularismul nu sunt baze teoretice pentru terorism. În schimb, sunt măști folosite pentru a justifica din punct de vedere moral ceea ce a fost deja atins prin actul de devotament excesiv [19, p.24].

Concluzii

✓ În prezenta lucrare toate definițiile de sorginte teologică au avut doar un caracter informativ de cunoaștere și iluminare, opiniile savanților au fost prezentate doar cu scop de cercetare științifică și sunt lipsite de careva aprecieri de conotație discriminatorie.

✓ Literatura criminologică română din ultimul deceniu se caracterizează printr-un interes sporit față de fenomenul religios în știința criminologică, în general, și criminalitatea de extremism religios, în special. Cercetările savanților se proliferază mai cu seamă pe tărâmul interdisciplinar dintre teologie, drept, criminologie și psihiatrie.

✓ Cercetătorii contemporani români precizează că religia va rămâne mereu un fenomen condiționat de istorie, că mișcările religioase recente care au apărut „brusc” și nu au fost cercetate printr-o analiză serioasă și o metodologie corespunzătoare constituie o amenințare din punctul de vedere al riscului desfășurării unor activități extremiste care pun în pericol drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanelor. Ne solidarizăm cu criminologii care cercetează criminalitatea religioasă și care susțin că nicio tradiție, religie, credință, situație politică nu poate justifica lovirea, mutilarea, umilirea sau aplicarea oricărei forme de pedeapsă care să atenteze la demnitatea și integritatea fizică a oamenilor.

✓ În opinia noastră, în condițiile societății contemporane rămâne de constatat că sub auspiciile religiei, din motive religioase sau pretinse a fi religioase (pseudoreligioase), se săvârșesc mai multe atrocități, fapte infracționale cu caracter terorist care pot avea atât caracter individual (spre exemplu, fapte de sinucidere religioasă etc.), cât și fapte ce poartă un caracter de masă, implicând mai multe persoane (spre exemplu, conflicte violente cu caracter național sau internațional, participarea în organizații teroriste de origine religioasă sau etnoreligioasă etc.).

✓ Orice formă de comportament uman destructiv, periculos și agresiv, constituie, în opinia noastră, *devianță religioasă*. Nu este obligatoriu ca această devianță să atingă gradul de prejudiciabilitate al unei fapte infracționale sau al unei contravenții. Suficient este să fie încălcată o normă teologică, morală sau o altă normă socială. Considerăm că orice încălcare religioasă reprezintă *devianță religioasă*, iar crima sau contravenția cu caracter religios constituie doar o formă de sine stătătoare a devianței religioase.

✓ Extremismul religios stă la baza terorismului religios, el servind o precondiție a acestuia, iar ignorarea fenomenului de extremism poate tolera și contribui la dezvoltarea și răspândirea terorismului. *Ideologia extremistă* promovează atitudini sau doctrine ale unor curente religioase, pseudoreligioase care, pe bază de opinii extreme, caută să impună, prin măsuri violente sau radicale, programul lor. S-a arătat că factorul reli-

gios este folosit ca vehicul pentru acțiuni ce pot destabiliza starea de securitate. În anumite situații, religia poate deveni o sursă de conflict armat.

✓ În literatura de specialitate criminologică principiul-cheie este teza, conform căreia fanatismul ideologic, politic, religios (care uneori poate ascunde interese ale crimei organizate) constituie un motiv rațional și figurează printre motivațiile speciale ale ucigașilor în masă. Ei folosesc în general moduri de operare de o cruzime sălbatică, pentru a manipula opinia publică; la ucigașii în serie se observă fenomenul de dezumanizare a victimei, de tratare a ei ca pe un obiect, uneori victimele fiind comparate cu animalele oferite ca jertfă.

✓ Criminologii și psihiatrii contemporani au demonstrat că printre motivele ce stau la baza comportamentului violent radical se numără: o formă de protest împotriva autorităților, un act de bravură – tineri care își exprimă natura rebelă prin violență, radicalizarea ca identitate, religia devine un scop în viață/ lupta pentru Dumnezeu, precum și răsplata (financiară, mitul martirului). Îndoctrinarea viitorilor teroriști sinucigași joacă un rol mai mult sau mai puțin important. Mai determinantă este dimensiunea simbolică legată de ideea de a deveni martir. Teroriștii, cel puțin acei care pretind că acționează din rațiuni ideologice, se consideră luptători, „militanți” sau chiar „martiri”, însă realitatea cuvintelor trece dincolo de dialectică: un martir, să nu uităm, este cel care moare pentru ideile sale și nu cel care îi omoară pe alții.

✓ Psihiatrii susțin că teroriștii ar suferi de *idei megalomaniace*. Ei ajung la concluzia că nu întotdeauna este ușor să discernem între credința „extremă” și convingerea delirantă.

✓ Abordările criminologice și psihiatrice ale terorismului vor trebui să ia mai mult în seamă „spiritul terorismului” și să re-situeze crimele extreme.

Referințe:

- JEFLEA, A. Vulnerabilități și amenințări de natură religioasă în mediul de securitate publică: aspecte criminologice. În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr.2, p.46-52.
- PAUL, A.Gh. Fenomenul actual al secularizării și posibila lui depășire. În: *Studia Universitatis Septentrionis. Revista Catedrei de Teologie Ortodoxă și Asistență socială* din Baia Mare, Theologia Orthodoxa, 2009, anul I, nr.2, iulie-decembrie. Baia Mare: Editura Universității de Nord, 2009, p.5-20.
- BURAHNA, C. *Rolul religiei – conflicte religioase*. <https://ru.scribd.com/doc/102923981/ROLUL-RELIGIEI-Conflicte-Religioase> [Accesat: 13.07.2017].
- LINTE, M.D. Religie și Drept / recurs iconic (premise, orientări). În: *Chipul iconic: crochiuri antropologice – reflexii ale chipului misticoteologic ghelesian* / Fl.Caragiu, C.Caragiu-Lasswell, M.D. Linte et. al. București: Platytera, 2013, vol.3, p.229-282.
- DUMEA, E. *Cultură și religie în dialog*. Iași, 2010. 313 p. <https://emildumea.files.wordpress.com/2011/12/emil-dumea-cultura-si-religie-in-dialog-201011.pdf> [Accesat: 13.07.2017].
- WITTE, J.Jr. *Dreptul, religia și pacea lumii* (Original version: John Witte, Jr., Law, Religion, and World Peace, elaborat pentru The Tami Steinmetz Center for Peace Research, Universitatea din Tel Aviv, publicat cu permisiunea autorului). <http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/4/003Dreptul,%20religia.pdf> [Accesat: 09.07.2017].
- NEGRIER-DORMONT, L. Literatura Patristică: gânditorii Evului Mediu și ai Renașterii despre criminalitate. În: *Revista Electronică a Ministerului Public*, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție a României. www.mpublic.ro [Accesat: 13.07.2017].
- BRIA, I. *Dicționar de Teologie Ortodoxă (A-Z)*. Tipărit cu Binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Ediția a II-a revizuită și completată. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994. 428 p.
- PESTROIU, D. *Suport de curs pentru specializarea „Teologie pastorală” la disciplina „Misiologie și Ecumenism”*. București: Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian” a Universității din București. <https://ru.scribd.com/doc/49153805/Sectologie> [Accesat: 08.07.2017].
- MIHAI, A.-Cr. Terorismul religios, o „nouă violență arhaică”? În: *Perspective politice, Studii de securitate*, decembrie 2009, p.60-72. <http://perspective.politice.ro/sites/default/files/2009-12-05.pdf> [Accesat: 05.07.2017].
- ANDRONACHE, M. Influența violenței din jocurile video asupra comportamentului deviant. În: *Criminologie, criminalistică și penologie: studii*: Revista Societății române de Criminologie și Criminalistică și Asociației Procurorilor din România, 2015, nr.4, p.88-91.
- Securitatea națională și religia*. http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/securitatea_nationala_si_religia.pdf [Accesat: 08.07.2017].
- BOGDAN, C. Considerații privind unele conexiuni între spălarea banilor și finanțarea actelor de terorism. În: *Revista Electronică a Ministerului Public*. Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție a României. www.mpublic.ro [Accesat: 13.07.2017].

14. ZAMFIR, C.-M. *Efectele victimogene ale torturii*. În: *Criminologie, criminalistică și penologie: studii*: Revista Societății române de Criminologie și Criminalistică și Asociației Procurorilor din România, 2015, nr.4, p.51-68.
15. MOISE, A.-C. *Infractorii și victimele în cyberspațiu*. În: *Criminologie, criminalistică și penologie: studii*: Revista Societății române de Criminologie și Criminalistică și Asociației Procurorilor din România, 2015, nr.4, p.69-77.
16. BOSSARD, A., VERRECCHIA, B., NEGRIER-DORMONT, L. *Psihiatria și Criminalitatea extremă: Care poate fi rolul psihiatriei în abordarea și înțelegerea fenomenelor criminale extreme?* În: *Revista Electronică a Ministerului Public*. Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție a României. www.mpublic.ro [Accesat: 13.07.2017].
17. TOUTIN, T. *Dependența de crimă*. În: *Criminologie, criminalistică și penologie: studii*: Revista Societății române de Criminologie și Criminalistică și Asociației Procurorilor din România, 2015, nr.1-2, p.7-33.
18. GHIORGHIU, Z., ȘERBAN, C., MACOVEI, R., ȘTEFAN, M. *Gestul suicidal din perspectiva patologiei criminologice*. În: *Revista Electronică a Ministerului Public*. Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție a României. www.mpublic.ro [Accesat: 13.07.2017].
19. STĂICULESCU, A.-R. *Gaze in the Abyss: Terrorism in the XXI Century*. În: *Criminologie, criminalistică și penologie: studii*: Revista Societății române de Criminologie și Criminalistică și Asociației Procurorilor din România, 2013, nr.1-2, p.20-26.

Prezentat la 19.07.2017

CZU: 343.213

О ДЕЙСТВИИ УГОЛОВНОГО ЗАКОНА ВО ВРЕМЕНИ В СОВРЕМЕННОЙ ПРАВОВОЙ НАУКЕ

Владислав МАНЯ, Дрэглін ПЭДУРЕ
Государственный Университет Молдовы

Цель исследования – освещение современных тенденций уголовно-правовой доктрины в области обсуждения одного из самых актуальных вопросов, каковым является действие уголовного закона во времени. Нами установлено, что уголовное законодательство Республики Молдова не дает исчерпывающих ответов на ряд вопросов: это действие уголовного закона в отношении к длящимся и продолжаемым преступлениям; преступные деяния, совершенные в соучастии; допустимость переквалификации преступлений; пределы применения уголовного закона, ослабляющего каким-либо образом элемент кары (устраняющего преступность деяния, смягчающего наказание или иным образом улучшающего положения лица, совершившего преступление). Авторами всесторонне изучены фундаментальные исследования в сфере действия уголовного закона во времени, ученых Н.С. Таганцева, А.Н. Попова, М.Г. Решняк, Е.Г. Благова, М.В. Сумского и др. Именно благодаря указанным доктринальным источникам нам удалось осуществить системный подход в познании одного из самых неоднозначных вопросов Общей части Уголовного права и прийти к выводу, что действие уголовного закона во времени соответствует всем критериям принципа уголовного права и таковым является.

Ключевые слова: *уголовный закон, действие уголовного закона во времени, вступление уголовного закона в силу, утрата уголовным законом юридической силы, закон, устраняющий преступность деяния, закон, смягчающий наказание, закон, иным образом улучшающий положение лица, закон, усиливающий наказание, закон, ухудшающий положение лица, ретроактивность уголовного закона, ультраактивность уголовного закона.*

DESPRE APLICAREA LEGII PENALE ÎN TIMP ÎN DOCTRINA CONTEMPORANĂ

Scopul acestui articol este de a elucida tendințele doctrinei juridico-penale contemporane în care este abordată una dintre cele mai actuale probleme ale dreptului penal – aplicarea legii penale în timp. Autorii au constatat că legea penală a Republicii Moldova nu oferă răspunsuri exhaustive și univoce, cum ar fi: aplicarea legii penale în timp față de infracțiunile continue și prelungite, precum și față de faptele infracționale săvârșite în participație; problemele admisibilității recalificării infracțiunilor; limitele aplicării legii penale în timp care slăbește, într-un fel sau altul, elementul punitiv, cu alte cuvinte – legea penală mai favorabilă (înlătură caracterul penal al faptei; ușurează pedeapsa sau într-un alt mod ameliorează situația persoanei care a săvârșit infracțiunea), precum și calitățile acesteia. Unei analize minuțioase sunt supuse operele științifice în domeniul aplicării legii penale în timp elaborate de A.N. Popov, M.G. Reșneak, E.G. Blagov, M.V. Sumscoi și al. Grație acestor realizări doctrinare, autorii au reușit să construiască o abordare sistemică a uneia dintre cele mai neclare probleme ale Părții Generale a Dreptului penal. Ei ajung la concluzia că aplicarea legii penale în timp corespunde tuturor principiilor dreptului penal și, de fapt, trebuie să fie tratată ca un principiu.

Cuvinte-cheie: *lege penală, aplicarea legii penale în timp, intrarea legii penale în vigoare, pierderea de către legea penală a forței juridice, legea ce înlătură caracterul penal al faptei, legea ce ușurează pedeapsa, legea ce într-un alt mod ameliorează situația persoanei, legea ce înăsprește pedeapsa, legea ce înrăutățește situația persoanei, retroactivitatea legii penale, ultraactivitatea legii penale.*

CONCERNING THE APPLICATION OF THE CRIMINAL LAW IN TIME

The purpose of the present article is the elucidation of the modern tendencies of the criminal doctrine in the domain of discussion of the most actual questions such as application of the criminal law in time. The authors have detected that the legislation of the Republic of Moldova doesn't offer exhaustive answers about the application of the criminal law in time in the case of continued and prolonged crimes, as well as in the cases of criminal offences committed in the participation; questions regarding the admissibility of re-qualification of the criminal offences; limits of application of the criminal law which reduce the element of retribution (eliminates the criminal character of the act, attenuates the criminal punishment or improves the situation of the person who committed a crime), as well as its qualities. The authors have submitted to a detailed analysis the fundamental studies in the sphere of application of the criminal law in time which belongs to N.S. Tagantsev, A.N. Popov, M.G. Reshnyak, E.G. Blagov, M.V. Sumscoy etc. Namely, thanks to these doctrinal sources, the authors have succeeded to build the system approach in acknowledgement of one of the most unclear questions of the Substantive Criminal Law. The authors are coming to a conclusion that the application of the criminal law in time corresponds to the whole criteria of the principle in itself.

Keywords: *criminal law, application of the criminal law in time, entering of criminal law in force, loss of legal force by criminal law, law which eliminates the criminal character of the act, law which mitigates the criminal punishment, law which improve the situation of the person law which intensifies the punishment, law which aggravates the situation of the person retroactivity of the criminal law, ultra activity of the criminal law.*

Введение

В рамках данной научной статьи мы попытались осветить современные тенденции уголовно-правовой доктрины в области обсуждения одного из самых актуальных вопросов, каковым является действие уголовного закона во времени. К сожалению, уголовное законодательство не дает исчерпывающих ответов на такие вопросы, как действие уголовного закона по отношению к длящимся, продолжаемым преступлениям, а также к преступным деяниям, совершенным в соучастии; допустимость переквалификации преступлений; пределы применения уголовного закона, ослабляющего каким-либо образом элемент кары (устраняющего преступность деяния, смягчающего наказание или иным образом улучшающего положение лица, совершившего преступления).

Нами всесторонне изучены фундаментальные исследования в сфере действия уголовного закона во времени ученых Н.С. Таганцева, А.Н. Попова, М.Г. Решняк, Е.Г. Благова, М.В. Сумского и др. Именно благодаря выводам, сформулированным указанными авторами, нам удалось реализовать системный подход в познании одного из самых неоднозначных вопросов Общей части уголовного права. Солидаризируясь с упомянутыми авторами, мы настаиваем на том, что действие уголовного права во времени соответствует всем критериям принципа уголовного права и таковым является.

Исследуя современную уголовно-правовую доктрину, заметим, что уголовное право строится на уголовном законодательстве и на уголовно-правовых отношениях, связанных с законотворчеством и правоприменением. Однако, в силу постоянного совершенствования уголовного законодательства, правоприменительная практика зачастую испытывает затруднения, связанные с введением в действие новых уголовно-правовых норм и прекращением действия норм, утративших силу [1, с.13].

Уголовное законодательство Республики Молдова, представляет собой систему норм, принимаемых высшим органом законодательной власти – Парламентом страны, определяющих основание и принципы уголовной ответственности, круг деяний, объявляемых преступными, виды и размеры наказаний за них, основания освобождения от уголовной ответственности и наказания. Соответственно, Уголовный кодекс Республики Молдова представляет собой определенную совокупность (систему) уголовных законов, каждый из которых не может рассматриваться и применяться самостоятельно, в отрыве от этого кодифицированного нормативного правового акта. В этом смысле юрист Н.С. Таганцев отмечал: *«Уголовный закон есть повеление, в установленном порядке от верховной власти исходящее, которым определяется уголовная ответственность за посягательство на нормы права»* [2, с.73].

Итак, основные черты уголовного закона Республики Молдова:

- 1) уголовный закон является нормативным правовым актом высшего законодательного органа республики – Парламента;
- 2) согласно ч.(3) ст.1 УК РМ, юридической основой уголовного закона являются Конституция Республики Молдова и общепризнанные принципы и нормы международного права;
- 3) единственным источником уголовного права Республики Молдова, рассматриваемого в узком смысле, является уголовный закон;
- 4) уголовный закон действует в системе статей Уголовного кодекса Республики Молдова, в совокупности составляющих уголовное законодательство;
- 5) уголовный закон является нормативной основой борьбы с преступлениями как наиболее опасными посягательствами на интересы личности, общества и государства;
- 6) уголовный закон обеспечивает режим законности в данном процессе;
- 7) социальное предназначение уголовного права, его задачи и основные функции реализуются посредством уголовного закона, который является не только носителем этих задач и функций, но и выступает необходимым инструментом претворения их в жизнь, в социальную практику [1, с.13-15];
- 8) уголовный закон в идеале должен воплощать прогрессивные идеи, взгляды, положения доктрины уголовного права и достижения международной законодательной практики ведущих государств.

Н.С.Таганцев подчеркивал: *«Если преступное деяние есть посягательство на норму права, воспрещенное под страхом наказания, то очевидно, что и логически и фактически возникновение преступного деяния предполагает бытие карательной нормы. Уголовные законы в тесном смысле содержат в себе всегда две части: описание того посягательства, которое запрещается под страхом наказания, часть определительная, или диспозитивная, и указание на самую ответственность, часть*

карательная, или санкция. *Наличность обоих этих условий есть необходимая принадлежность всякого уголовного закона»* [2, с.73].

Действие уголовного закона во времени является одним из фундаментальных проблем общей теории уголовного права и находит свое воплощение в различных аспектах применения уголовно-правовых норм: это время совершения преступления; обратная сила уголовного закона; перекалфикация содеянного в связи с изменением уголовно-правовой нормы и т.д.

Как справедливо отмечено в литературе, временной аспект прямо или косвенно присутствует в целом ряде уголовно-правовых институтов (виды составов преступлений, стадии совершения преступления, добровольный отказ от совершения преступления, совокупность преступлений и др.) [1, с.8].

Многие юристы, говоря о действии закона во времени, употребляют в отношении этого положения именно термин «*принцип*» [1, с.34]. Нормы уголовного закона, регламентирующие его действие во времени, по своему значению представляют исходные начала, принципы уголовного права, предопределяющие возможность и пределы применения его норм и институтов, в том числе регламентирующие общие правила квалификации преступлений и вопросы назначения наказания. Положение о действии закона во времени обладает следующими признаками принципа права:

- 1) это основополагающее общеобязательное начало (положение), выраженное (закрепленное) в уголовном законодательстве;
- 2) оно обладает общей значимостью;
- 3) оно является нормативным, фундаментальным и обладает высокой степенью обобщения;
- 4) выступает критерием правомерности деятельности участников регулируемых правом отношений.

Под *действием уголовного закона во времени* в юридической литературе понимают определенную связь между объемом закона и актом поведения субъекта правовых отношений. М.Г. Решняк в этом смысле поясняет: «*Данная связь может быть охарактеризована как соблюдение, исполнение и использование законодательной нормы или как ее применение к определенному виду деятельности, то есть как нормативная относимость данного акта поведения. При этом пределы нормативной относимости устанавливаются самим законодателем на основе учета круга общественных отношений, на которые распространяется данный закон, а также грани, в которых поддерживается установленный этим законом порядок правоотношений*» [1, с.34].

Дискуссии и полученные результаты

Проблема действия уголовного закона во времени включает несколько аспектов:

- 1) вступление в законную силу;
- 2) утрата законом своей юридической силы;
- 3) типы действия уголовного закона во времени;
- 4) время совершения преступления;
- 5) обратная сила уголовного закона [3, с.31].

1) Вступление в законную силу. Действующим считается такой уголовный закон, который вступил в силу и не утратил ее. Иными словами, действие уголовного закона ограничено определенными временными рамками:

- уголовный закон начинает применяться после его вступления в силу и
- действует вплоть до его отмены или замены новым законодательным актом.

Действие закона также может прекращаться вследствие истечения срока его действия, который был изначально предусмотрен в самом законе, либо обстоятельств, обусловивших его принятие.

Так, юрист Н.С. Таганцев отмечал: «*Действующим законом по отношению ко времени учинения деяния будет тот, который был в то время руководящим выражением авторитетной воли, восприняв в установленном порядке надлежащую для того силу. Понятно, что закон уголовный, как и всякий иной, не является внезапно, он должен быть не проявлением мелькнувшего желания, а выражением продуманной воли законодательной власти; поэтому и в истории его возникновения мы можем и должны различать: момент почина или инициативу закона, составление проекта закона, обсуждение его и т.д.; но все эти моменты не имеют в праве уголовном какого-либо особого значения, а потому и подлежат рассмотрению в общем учении права государственного о законе»* [2, с.83]. Он подчеркивал, что закон получает обязательную силу не прежде, как со дня его объявления; никто не может отговариваться неведением закона, когда он был обнародован в установленном порядке; свято и нерушимо должен быть исполняем всеми и каждым закон, в надлежащем порядке обнародованный [2, с.83].

2) **Утрата законом своей юридической силы** означает, что закон прекращает свое действие, и его нормы не применяются к тем событиям, которые возникли после утраты законом своей силы, в частности, к тем преступлениям, которые были совершены после утраты законом своей силы.

Итак, в современной науке уголовного права выделяют два основания утраты уголовным законом своей юридической силы: **отмену** и **замену** [3, с.32].

Отмена уголовного закона имеет место в случаях, когда он упраздняется компетентным государственным органом и это фиксируется в нем самом. Отмена уголовного закона может оформляться: 1) изданием самостоятельного закона, устраняющего юридическую силу другого закона; 2) изданием перечня законов, утративших юридическую силу в связи с принятием нового уголовного закона; 3) указанием на отмену закона в новом уголовном законе, заменяющем предыдущий; 4) указанием на отмену юридической силы старого закона в законе о порядке введения в действие вновь принятого юридического закона.

Замена уголовного закона означает, что законодатель принимает новый уголовный закон, регулирующий те же вопросы, что и прежний закон, и фактически заменяющий его, но официально при этом не оговаривает отмену прежнего уголовного закона. При фактической замене иногда не просто решить, какие уголовные нормы теряют свою юридическую силу и теряют ли её вообще в связи с изданием нового уголовного закона. Это обстоятельство способно породить коллизии уголовно-правовых норм. Потому более предпочтительна отмена уголовного закона, а не его замена [3, с.32].

По общеизвестному правилу, для отмены закона необходима прямо заявленная воля законодательной власти и притом заявленная общепринятым законодательным путем. Прекращение силы закона может выражаться или в полной отмене закона, или в замене его новым, или в его изменении, в смысле в отмене какой-либо его части, или, наоборот, в виде пополнения его, когда образуется новый закон из прежнего с присоединением к нему известного дополнения. Еще Н.С. Таганцев в своих трудах обращал внимание на следующее обстоятельство: *«Для того чтобы быть признанным законом действующим, закон должен не только вступить в силу, но и не утратить таковой. Утрата силы законом уголовным, конечно, проявляется теми же способами, как и утрата всяким иным законом»* [2, с.83]. Момент утраты законом его силы зависит, прежде всего, от его характера, поэтому необходимо различать законы временные и законы, издаваемые на неопределенное время [2, с.83].

Цитируемый выше автор выделял законы провизорные (временные) и законы вечные. *Временные законы*, или законы переходные (провизорные), теряют силу с истечением того срока, на который издан закон, или с устранением того фактического или юридического положения, в видах которого возник закон временный. Законы же, восприимлющие силу безусловно, а не на срок, или, как их называли прежде, законы вечные, сохраняются, пока не будут отменены силою нового закона [2, с.83]. В своей аргументации юрист уточнял: *«Поэтому закон уголовный никогда не может быть отменен обычаем; оставление закона практикой без применения, хотя бы это продолжалось и весьма долгое время, хотя бы оно объяснялось несоответствием закона изменившимся условиям государственной и общественной жизни, может сделать закон устарелым, но не может отменить закона»* [2, с.83].

По общему правилу, уголовно-правовая норма действует с момента вступления уголовного закона в силу, но она может сохранять свое действие и после утраты им таковой. Это происходит вследствие того, что норма права функционирует в несколько иных временных рамках, чем закон в целом. Например, данный факт имеет место, когда «старый» уголовный закон перестает действовать на будущее время, но при этом сохраняет свой охранительный потенциал относительно деяний, совершенных в момент его юридической силы, лишь постольку, поскольку ее поддерживает новый закон, который при этом является более строгим. Иными словами, в этом случае отсутствует декриминализация того или иного деяния. Это так называемое переживание законом своего времени (ультраактивное действие уголовного закона во времени), реализующееся на основе законодательного принципа необратимости более строгого закона.

3) **Типы действия уголовного закона во времени.** В литературе выделяют три типа действия уголовного закона: а) немедленное действие; б) ультраактивность (переживание закона); в) ретроактивность (обратная сила закона) [3, с.32].

Принцип немедленного действия означает, что вступивший в законную силу закон действует лишь «вперед» и распространяет свое действие лишь на те события и обстоятельства, которые возникли

после вступления закона в силу. Немедленное действие нового уголовного закона есть нормальное, обычное действие закона во времени, поэтому немедленное действие является основным типом действия уголовного закона.

Ультраактивность (переживание закона) означает, что если преступление было совершено во время действия старого уголовного закона, то должен применяться старый закон, даже если к началу уголовного преследования, предъявления обвинения или вынесения приговора этот закон уже утратил силу и прекратил свое действие. Старый закон как бы переживает отведенный ему срок и продолжает действовать и применяться всеми правоохранительными органами еще в течение длительного времени даже после вступления в силу нового уголовного кодекса. Связано это с тем, что преступление некоторое время может оставаться нераскрытым либо факт его совершения вообще может быть неизвестен органам уголовного преследования. За это время может смениться не один уголовный закон. Тем не менее, какой бы промежуток времени ни прошел между моментом совершения преступления и вынесением приговора, сколько бы уголовных законов не сменилось за это время, должен применяться уголовный закон времени совершения преступления. Таким образом, переживание уголовного закона, его ультраактивность в уголовном праве – явление весьма распространенное.

Ретроактивность (обратная сила уголовного закона) является исключением из правила, согласно которому если преступление совершено во время действия нового уголовного закона, то должен применяться новый закон.

4) Время совершения преступления. В современном уголовном праве действует положение, согласно которому к *совершенному преступлению применяется тот уголовный закон, который действовал в момент совершения преступления*. В частности, это отражено и в предписании ст.8 УК РМ (Действие уголовного закона во времени), согласно которому преступность и наказуемость деяния устанавливаются уголовным законом, действовавшим на момент совершения деяния. Это означает, что действие закона не распространяется на преступления, совершенные до его вступления в силу. В доктрине современного уголовного права это положение получило название *активного принципа действия уголовного закона во времени* [1, с.27-28].

Любое отношение, действие и событие получают свою юридическую окраску в соответствии с законом, действующим в момент их учинения; этот закон определяет свойство, структуру и значение каждого юридического факта [2, с.83]. Законом действующим должен быть почитаем закон, вступивший в силу вследствие его обнародования или вследствие наступления особо указанного для этого срока, и не отмененный новым законом [2, с.83-84].

Вступление нового закона в действие имеет двоякое значение:

– Во-первых, все отношения, действия, события, *возникающие после* вступления закона в силу, определяются соответственно новому закону, если в нем или одновременно с ним вышедшем велении законодательной власти не будет допущено исключения в пользу прежних законов: законодатель может постановить, не нарушая оснований юридической логики, что известная группа юридических отношений продолжает нормироваться прежним законом, что по отношению к ним граждане соблюдают, а судьи применяют старый закон, причем объем такого изъятия в пользу отживающего права может быть весьма разнообразен: по числу случаев, по месту, по процессуальному положению юридического отношения, к которому это изъятие относится, и т.п.

– Во-вторых, все отношения, действия и события, *уже совершившиеся* до вступления нового закона в силу, не подлежат действию этого закона как таковые; но он очень часто и весьма разнообразно может изменить положение существующего факта в юридическом обороте, изменить его отношения к другим институтам, условия его проявления в юридической жизни, насколько, конечно, все эти проявления существующего факта будут иметь место после вступления нового закона в силу.

Н.С. Таганцев подчеркивает: «*Выражение, что новый закон бессилён относительно фактов прошлого, весьма неточно: все зависит от тех отношений, в которые ставится закон к этим фактам, и, следовательно, от содержания и характера закона*» [2, с.83-84].

Если закон изменяет условия судебного констатирования права, порядок его рассмотрения в суде, то несомненно, что этот закон будет применен и к правам или искам, возникшим в давно прошедшем времени; если право приобретено или возникло ранее, но пользование им или осуществление его наступает при действии нового закона, изменившего условия или даже прекратившего пользование этим правом, то он, несомненно, будет применен и к проявлению прав, издавна приобретенных. Во

всех этих случаях, как и в предшествующей группе, законодатель может сохранить за отживающими законами в большем или меньшем объеме силу и на будущее время, но только в силу особенного о том указания законодательной власти [2, с.83-84].

В данном контексте уместно было бы выделить положения международно-правовых норм в сфере действия уголовного закона во времени. Так, в ст. 11 Всеобщей декларации прав человека (1948 г.) говорится, что *«никто не может быть осужден за преступление на основании совершения какого-либо деяния или за бездействие, которые во время их совершения не составляли преступления по национальным законам или по международному праву. Не может также налагаться наказание более тяжкое, нежели то, которое могло быть применено в то время, когда преступление было совершено»* [4].

Принцип действия уголовного закона во времени закреплен в ч.(1) ст.15 Международного пакта о гражданских и политических правах (принятого Резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года): *«Никто не может быть признан виновным в совершении какого-либо уголовного преступления вследствие какого-либо действия или упущения, которое, согласно действовавшему в момент его совершения внутригосударственному законодательству или международному праву, не являлось уголовным преступлением. Равным образом, не может назначаться более тяжкое наказание, чем то, которое подлежало применению в момент совершения уголовного преступления. Если после совершения преступления законом устанавливается более легкое наказание, действие этого закона распространяется на данного преступника»* [5].

Из этого правила есть определенное исключение, закрепленного в ч.(2) ст.15 указанного Пакта, согласно которому *«ничто в настоящей статье не препятствует преданию суду и наказанию любого лица за любое деяние или упущение, которые в момент совершения являлись уголовным преступлением согласно общим принципам права, признанным международным сообществом»* [5]. Исходя из смысла данного положения, любое лицо может быть предано суду, если таковое преступлением не являлось по национальному законодательству, но было уголовным преступлением согласно общим принципам международного права.

В случае устранения или смягчения новым законом ответственности за совершенное правонарушение применяется новый закон. Если новый уголовный закон смягчает наказание за деяние, которое отбывается лицом, то это наказание подлежит сокращению в пределах, предусмотренных новым уголовным законом. В ст. 7 Конвенции о защите прав человека и основных свобод [6] (*Наказание исключительно на основании закона*) содержатся следующие положения, предписывающие применять наказание только на основании закона:

1) *Никто не может быть осужден за совершение какого-либо деяния или за бездействие, которое согласно действовавшему в момент его совершения национальному или международному праву не являлось уголовным преступлением. Не может также налагаться наказание более тяжкое, нежели то, которое подлежало применению в момент совершения уголовного преступления.*

2) *Настоящая статья не препятствует осуждению и наказанию любого лица за совершение какого-либо деяния или за бездействие, которое в момент его совершения являлось уголовным преступлением в соответствии с общими принципами права, признанными цивилизованными странами.*

Конвенция о защите прав человека и основных свобод прямо не формулирует правило, обязывающее применять новый закон, принятый после совершения правонарушения, если он устраняет или смягчает ответственность в любых проявлениях, а Международный пакт о гражданских и политических правах непосредственно обязывает придавать обратную силу лишь закону, устанавливающему более легкое наказание.

Исходя из анализа международно-правовых норм, можно сделать вывод о том, что общепринятыми считаются следующие правила действия закона во времени:

– никто не может быть признан виновным в совершении преступления вследствие какого-либо действия или упущения, которые, согласно действовавшему в момент их совершения внутригосударственному законодательству или международному праву, не являлись уголовным преступлением;

– не может назначаться более тяжкое наказание, чем то, которое подлежало применению в момент совершения уголовного преступления;

– если после совершения преступления законом исключается ответственность или устанавливается более легкое наказание, действие этого закона распространяется на данного преступника [7, с.11-23].

Указание на то, какие именно из существующих узаконений отменяются или изменяются новым законом, может содержаться в самом же законе [2, с.83]. В соответствии с ч.(1) ст.1. Закона Республики Молдова №173 от 06.07.1994 о порядке опубликования и вступления в силу официальных актов [8], законы, промульгированные Президентом Республики Молдова, постановления Парламента, указы Президента Республики Молдова, постановления и распоряжения Правительства, акты Конституционного суда и Счетной палаты, нормативные акты центральных отраслевых органов публичного управления, Национального банка Молдовы, Национальной комиссии по финансовому рынку публикуются в Официальном Мониторе Республики Молдова, издаваемом Государственным информационным агентством „Moldpres” на государственном языке с переводом на русский и другие языки, в соответствии с законодательством. При необходимости в Официальном Мониторе публикуются и другие официальные акты.

Согласно ч.(5) ст.1. Закона Республики Молдова №173 от 06.07.1994, официальные акты, указанные в части (1), вступают в силу со дня опубликования их в Официальном Мониторе или в срок, предусмотренный в самом акте. Разрыв во времени между моментами официального опубликования закона и его вступления в силу необходим для того, чтобы ознакомить население с его содержанием, а также для того, чтобы должностные лица правоприменительных органов могли изучить закон и точно уяснить его смысл и содержание. Следует отметить, что суд не вправе основывать свое решение на неопубликованных нормативных правовых актах, затрагивающих права, свободы, обязанности человека и гражданина.

Установление времени совершения преступления может иметь сложный характер, когда уголовный закон предусматривает наступление определенных последствий, например смерть при убийстве, и существует разрыв во времени, нередко значительный, между совершением деяния и наступлением последствия [1, с.36]. Если в этот период произошло изменение закона и усилена ответственность за убийство, то возникает вопрос: какой закон следует применить – тот, который действовал в момент совершения деяния, или тот, который действовал в момент наступления последствия?

Для ответа на данный вопрос следует обратиться к ст.9 УК РМ, закрепляющей, что временем совершения деяния признается время совершения наносящего вред действия (бездействия) независимо от момента наступления последствий.

Долго в теории уголовного права и судебной практике был спорным вопрос о времени совершения преступлений с материальным составом.

По данному поводу сложились две позиции:

1. Согласно первой, время совершения преступления с материальным составом связывалось со временем наступления преступных последствий.

2. Другая позиция состояла в том, что время совершения преступления с материальным составом определяется временем совершения общественно опасного деяния (действия или бездействия), независимо от времени наступивших последствий. Именно данная позиция нашла свое отражение в законе.

Как справедливо указывает А.Н. Попов, положения уголовного закона распространяются на те составы преступлений, объективную сторону которых образуют три признака: *деяние, последствия, наличие причинно-следственной связи*. Неважно, каким является преступление с точки зрения формы вины: умышленным или неосторожным. Если имеется разрыв во времени между деянием и последствиями, то временем совершения преступления, в соответствии с прямым указанием закона, должно признаваться время совершения деяния. Соответственно, срок давности должен исчисляться с момента совершения деяния, а не с момента наступления последствий [7, с.4-18].

Верно отмечено, что неосторожные преступления признаются оконченными с момента наступления последствий, следовательно, нет последствий – нет и неосторожного преступления. Вопрос об уголовной ответственности за неосторожное преступление может возникнуть только при наличии последствий, иногда по прошествии длительного срока со дня совершения деяния.

Время совершения преступления (деяния) и время окончания преступления (наступления последствий деяния) – понятия, неразрывно связанные, но иногда значительно отстоящие друг от друга во времени. В законе говорится о времени совершения преступления, под которым понимается время совершения деяния. Время же окончания преступления – это время наступления последствий, предусмотренных законом. А.Н. Попов поэтому приходит к выводу, что никакого противоречия в законе

нет, если не забывать, что есть время, с которого начинает течь срок давности (время совершения деяния), и есть время окончания преступления, когда наступили последствия деяния. И для умышленных, и для неосторожных преступлений временем совершения преступления будет время совершения деяния. Законодатель учел особенности преступлений с материальным составом, их определенную пролонгированность во времени и отразил это в ст.9 УК РМ для определения момента, с которого необходимо исходить при исчислении сроков давности.

Более того, к моменту наступления последствий может быть принят более строгий закон. Привлечение виновного к ответственности по более строгому закону в этом случае было бы и не гуманно, и не справедливо, так как в момент совершения деяния данный закон еще не действовал. Следовательно, он не может быть применен к случаям, произошедшим до его принятия.

Нетрудно заметить, что правило об обратной силе уголовного закона действует как исключение из направленных в будущее предписаний ст. 9 УК РМ (*lex posterior derogat prior* – последующий закон отменяет предыдущий), а правило о недействии уголовного закона, соответствующим образом ухудшающего положение лица, совершившего преступление, выглядит излишним [9, с.361].

О том, каким законом следует в последней ситуации руководствоваться, в Уголовном кодексе прямых указаний нет. Законодатель не дал ответа на вопрос, что считать временем совершения длящихся, продолжаемых преступлений, преступлений, совершенных в соучастии, а между тем определение этого времени является непростой задачей и вызывает противоречивые толкования специалистов.

В *формальных составах* преступления временем совершения преступления считается время исполнения общественно опасного деяния.

В *усеченных составах* время совершения преступления определяется временем выполнения той стадии неоконченного преступления, на которую законодатель перенес момент окончания преступления, то есть стадии приготовления или покушения.

Если время совершения преступления в формальных и усеченных составах не вызывает вопросов, то определенные сложности возникают на практике при определении времени совершения длящихся и продолжаемых преступлений.

Длящимся преступлением является деяние, сопряженное с последующим относительно длительным невыполнением лицом обязанностей, от исполнения которых оно уклонялось несмотря на угрозу уголовного наказания. Такие преступления характеризуются непрерывным осуществлением определенного уголовно наказуемого поведения (например, побег, уклонение от уплаты налогов, дезертирство и т.д.).

Виновное лицо длительное время находится в преступном состоянии. Так, длящееся преступление начинается с момента нарушения требований закона (совершения преступного действия / бездействия) и заканчивается вследствие действия самого преступника, направленного к прекращению преступления (например, явки с повинной), или наступления событий, препятствующих дальнейшему совершению преступления (задержание преступника и пр.).

Продолжаемым признается преступление, слагающееся из ряда юридически тождественных деяний, объединенных единым умыслом, направленных на достижение определенной цели и в совокупности образующих единое преступление.

В уголовно-правовой доктрине высказываются две позиции относительно уголовного закона, подлежащего применению к длящимся и продолжаемым преступлениям и времени их совершения.

1) Согласно первой позиции, по мнению юриста М.Г. Решняк, временем совершения длящихся преступлений, то есть преступлений, характеризующихся непрерывным осуществлением определенного преступного поведения (например, побег из мест лишения свободы), является время совершения действия (бездействия), образующего состав преступления, независимо от фактического времени прекращения данного преступного состояния. Временем совершения продолжаемого преступления, то есть преступления, характеризующегося совершением ряда тождественных действий, направленных к единой цели и совершенных по единому умыслу, является совершение первого такого действия [1, с.36]. Того же мнения придерживается и С.Никулин [3, с.33].

2) Противоположной точки зрения придерживается А.Н. Попов. Он считает, что временем совершения продолжаемого преступления является *день совершения последнего действия (бездействия) из числа этих преступных деяний*. Что же касается совершения длящихся преступлений, то есть когда преступное состояние продолжается непрерывно, (например, при дезертирстве или незаконном

хранении оружия), то при изменении уголовного закона применяется новый закон, если преступное деяние продолжается и после вступления этого закона в силу. Таким же образом должен решаться вопрос и при квалификации продолжаемых преступлений, когда преступное деяние, направленное к одной цели и посягающее на один объект, состоит из ряда отдельных тождественных актов. В случае совершения длящихся преступлений при изменении закона применяется новый закон, поскольку преступное деяние продолжается и после вступления этого закона в силу. Так же должен решаться вопрос и при совершении продолжаемых преступлений. *Если после вступления нового закона в силу был совершен хотя бы один акт продолжаемого преступления, то применению подлежит новый закон.*

В поддержку второй позиции юрист А.Н. Попов полагает, что при разрешении проблемы времени совершения длящихся и продолжаемых преступлений необходимо исходить из следующих положений: срок давности уголовного преследования в отношении длящихся преступлений исчисляется со времени их прекращения по воле или вопреки воле виновного (добровольное выполнение виновным своих обязанностей, явка с повинной, задержание органами власти и т.д.). Равным образом срок давности в отношении продолжаемых деяний исчисляется с момента совершения последнего преступного действия из числа, составляющих продолжаемое преступление.

Здесь представляется уместной аргументация Е.В. Благова: *«Если уголовный закон изменяется во время совершения соответствующего действия (бездействия), содеянное всегда должно квалифицироваться по последнему, новому закону. Нельзя согласиться с тем, что «если момент совершения преступления „растянут” во времени, захватывает как период действия старого, так и период действия нового закона, применению в соответствии с принципом гуманизма подлежит более мягкий закон. Гуманизм здесь совершенно неприменим. Дело в том, что продолжение совершения общественно опасных действий (бездействия) всегда влияет на объем деяния. Оно становится все более и более полным. Причем прибавляющаяся часть не способна регулироваться старым, предыдущим законом, так как появилась уже при утрате им своей силы. Новый же закон, естественно, принимается в развитие (уточнение, совершенствование) предыдущего, а значит, охватывает и ту часть действия (бездействия), которая была совершена до его вступления в силу. Приведенное правило относится к любым преступлениям, которые имеют протяженность во времени, в частности, начавшимся созданием условий для совершения преступления и (или) продолжившимся (завершившимся) совершением действий (бездействия), непосредственно направленных на совершение преступления и завершившимся в окончанном деянии, продолжаемым и длящимся. Их природа в плане квалификации преступлений при изменении уголовного закона тождественна»* [9, с.360-361].

Итак, *временем совершения длящегося преступления правомерно считать время его прекращения по воле или вопреки воле виновного; временем совершения продолжаемого преступления следует считать момент совершения последнего преступного действия из числа, составляющих продолжаемое преступление.*

С учетом особенностей преступной деятельности при продолжаемых и длящихся преступлениях, преступлениях с отдаленными последствиями, преступлениях, объективная сторона которых состоит из нескольких действий, можно сформулировать следующие правила:

1) Преступление следует считать совершенным там и тогда, где и когда совершено преступное деяние; совершено последнее действие из числа составляющих преступление; прекращено длящееся невыполнение уголовно-правовых обязанностей; совершен последний преступный акт, в совокупности с другими образующий продолжаемое преступление; завершены преступные действия каждым из соучастников персонально.

2) Если норма предусматривает два или более самостоятельных действия, лишь в совокупности образующих объективную сторону состава преступления, то содеянное в целом оценивается по тому закону, который действовал в момент совершения последнего акта из числа образующих данное преступление.

3) Если между деянием и наступлением последствий имеется разрыв во времени, то независимо от конструкции состава (материального или формального) применяется закон, действовавший в момент совершения действия (бездействия).

4) К длящимся преступлениям применяется закон, действовавший на момент их прекращения по воле или вопреки воле виновного.

5) При совершении продолжаемого преступления содеянное в целом квалифицируется и наказывается по закону, действовавшему в момент совершения последнего акта из числа, составляющих единое преступление.

б) Применительно к неоконченному преступлению временем его совершения следует признавать время совершения, соответственно, приготовления либо покушения на преступление.

По поводу *времени совершения преступления в соучастии* в науке уголовного права также нет единой точки зрения. Суть проблемы состоит в различных подходах к оценке действий соучастников преступления: должны ли их действия квалифицироваться в зависимости от действия исполнителя, совершившего преступление после вступления в силу нового закона, или же они подлежат самостоятельной правовой оценке?

Так, в теории уголовного права существуют две точки зрения о применении уголовного закона во времени в отношении соучастников.

– Согласно первой точке зрения, к соучастникам следует применять закон, действовавший в момент совершения преступления исполнителем независимо от времени осуществления действий (бездействия) другими соучастниками, ибо фигура исполнителя является главной в институте соучастия, и именно его поведение определяет ответственность остальных соучастников (С.Никулин) [3, с.34].

– Согласно второй точке зрения, к каждому соучастнику применяется закон, действовавший в момент выполнения им своих функций. Иными словами, если преступление совершается в соучастии, то к соучастникам применяется тот закон, который был на момент совершения деяния каждым из них *персонально* (М.Г. Решняк) [1, с.13-20].

Вместе с тем, с учетом принципов вины и справедливости, более обоснованной представляется вторая позиция: это более правильный подход к решению проблемы. Дело в том, что своими действиями пособники, подстрекатели, организаторы преступления выполняют самостоятельный состав преступления.

5) Обратная сила уголовного закона. Отметим, что проблема действия закона во времени исторически возникла и развивалась как проблема обратной силы или обратного действия закона. Положения об обратной силе уголовного закона образуют так называемый ретроактивный принцип его действия во времени. Важность законодательного запрета применения обратной силы нового уголовного закона, ухудшающего положение лица, совершившего деяние до вступления последнего в силу, трудно переоценить. Данное законодательное положение представляет по своей сути одну из правовых гарантий соблюдения основных прав и свобод человека и гражданина, защищает от произвольного применения мер государственного принуждения.

Придание обратной силы уголовному закону являет собой исключение из общего правила (активного принципа действия уголовного закона во времени), предусматривающее случаи применения нового уголовного закона к деяниям, совершенным до его вступления в силу (ретроактивный принцип действия уголовного закона во времени). Это исключение касается следующих случаев:

- закон имеет обратную силу, если он декриминализирует какое-либо деяние;
- если он смягчает наказание за его совершение.

Авторы Ю.А. Кармазин и Е.Л. Стрельцов *под обратной силой уголовного закона* понимают распространение действия нового уголовного закона на деяния, совершенные до его издания. Обратная сила закона об уголовной ответственности является исключением из правил, принятым всеми цивилизованными странами [10, с.19-20].

Обратная сила уголовного закона может быть отнесена как к нормам Общей, так и Особенной части. Обратной силой обладают все без исключения нормы уголовного законодательства, независимо от того, какой вопрос они регламентируют, при условии, что применение такой нормы определенным образом улучшает положение лица, совершившего преступление или отбывающего наказание.

Все главнейшие теории относительно *обратного действия уголовных законов* могут быть сведены к следующим группам:

I) К преступному деянию может быть применим только закон, действовавший в момент его учинения.

II) К преступному деянию может быть применим только закон, действующий во время его учинения, но законы более мягкие или более снисходительные к преступнику всегда получают обратную силу. При этом более мягкими законами признаются:

- объявляющие ненаказуемым деяние, до того момента обложенное наказанием;
- отменяющие род наказания или без замены его новым, или с заменой новым, но более мягким для преступника, и
- уменьшающие меру ответственности без изменения рода.

Эта доктрина представляется наиболее распространенной между современными учеными по этому вопросу, хотя изъятие, допускаемое для более мягких законов, обосновывается крайне различно.

III) Всегда применяется новый закон, но закон новый, более строгий, не распространяется на прежние деяния.

Это воззрение, с практической стороны весьма сходное с предшествующим, отличается от него как в своей теоретической основе, так и в том, что, по мнению сторонников третьей группы, всякое сомнение о том, какой закон должен быть применим, толкуется в пользу нового закона, а по воззрениям сторонников второй группы – в пользу старого закона.

IV) Новый закон применяется ко всем деяниям, признававшимся преступными до его издания, но подлежащим суду и наказанию после его издания [2, с.84-96].

В уголовном праве выделяют две разновидности обратной силы закона:

- *Простая обратная сила* – это распространение нового более мягкого уголовного закона на те преступления, по которым еще не наступили окончательные юридические последствия, то есть приговор суда не вступил еще в законную силу.
- *Ревизионная обратная сила* – это распространение действия нового более мягкого уголовного закона на те преступления, по которым уже наступили окончательные юридические последствия, то есть приговор суда вступил в законную силу [3, с.36].

В соответствии с ч.(1) ст.10 Уголовного кодекса Республики Молдова, уголовный закон, устраняющий преступность деяния, смягчающий наказание или иным образом улучшающий положение лица, совершившего преступление, имеет обратную силу, то есть распространяется на лиц, совершивших соответствующие деяния до вступления такого закона в силу, в том числе на лиц, отбывающих наказание или отбывших наказание, но имеющих судимость.

Из данного определения мы выделяем:

- *уголовный закон, устраняющий преступность деяния;*
- *уголовный закон, смягчающий наказание;*
- *уголовный закон, иным образом улучшающий положение лиц, совершивших преступление.*

В целом, в уголовно-правовой доктрине уточняется, что закон, *устраняющий или смягчающий уголовную ответственность*, являет собой акт, который по-новому определяет характер и степень общественной опасности тех или иных преступлений и правовой статус лиц, их совершивших. Механизм придания ему обратной силы, по сути, представляет собой обязанность распространения действия такого рода законов на ранее совершенные деяния, когда правоприменительные органы, включая судебные инстанции, уполномоченные на принятие во исполнение этого закона юрисдикционных решений об освобождении конкретных лиц от уголовной ответственности и наказания или о смягчении ответственности и наказания, оформляющие изменение статуса данных лиц, не вправе уклоняться от их применения [1, с.20]. Закон, *улучшающий положение лица, совершившего преступление*, имеет обратную силу и подлежит применению в конкретном деле независимо от стадии судопроизводства, на которой должен решаться вопрос о применении этого закона, и независимо от того, в чем выражается такое улучшение – в отмене квалифицирующего признака преступления, снижении нижнего и (или) верхнего предела санкции соответствующей статьи Особенной части УК РМ, изменении в благоприятную для осужденного сторону правил его Общей части, касающихся назначения наказания, или в чем-либо ином.

Правило, согласно которому закон, устанавливающий наказуемость деяния или усиливающий уголовную ответственность, обратной силы не имеет и основывается на том, что такое деяние до принятия нового закона не признавалось противоправным или за такие деяния была установлена более мягкая ответственность. Закон, частично смягчающий или усиливающий наказание, имеет обратную силу только в части смягчения. Применение уголовного закона должно быть наиболее благоприятным для осужденного – именно в этом заключается смысл обратной силы закона об уголовной ответственности во времени [10, с.20-21].

Уголовный закон, устраняющий преступность деяния. В юридической литературе под *уголовным законом, устраняющим преступность деяния*, понимают закон, который полностью исключает состав преступления из Особенной части УК, не поглощая его более общей нормой, либо сужает круг уголовно наказуемых деяний посредством введения дополнительных условий уголовной ответственности как на уровне норм Особенной, так и Общей части УК [1, с.38-43]. В качестве признаков, указывающих на то, что *уголовный закон устраняет преступность определенного деяния*, в частности, выступают:

1) полное исключение состава преступления из Особенной части УК РМ, при условии отсутствия в новом законе общей нормы, предусматривающей ответственность за определенный вид неконкретизированных деяний;

2) сужение круга предметов преступления или установление дополнительных признаков потерпевшего от преступления;

3) увеличение числа обязательных признаков общественно опасного действия (бездействия);

4) исключение из диспозиции статьи одного из действий, альтернативно образующих объективную сторону преступления;

5) исключение из числа признаков объективной стороны преступления одного из альтернативно предусмотренных общественно опасных последствий;

6) изменение в сторону увеличения законодательной характеристики размера вреда или ущерба (то есть меньший ущерб не образует последствий данного деяния, а значит – и состав соответствующего преступления в целом);

7) преобразование состава преступления из формального (по законодательной конструкции объективной стороны) в материальный;

8) введение в объективную сторону основного состава преступления дополнительной характеристики способа, времени, места, обстановки, орудия или средств совершения преступления;

9) повышение возраста уголовной ответственности за общественно опасное деяние;

10) введение дополнительных признаков субъекта преступления;

11) введение в субъективную сторону основного состава преступления факультативных признаков: мотива, цели, особого эмоционального состояния лица, совершившего преступление, либо наоборот, исключение одного (одной) из альтернативно предусмотренных мотивов или целей;

12) любые изменения положений Общей части Уголовного кодекса Республики Молдова, регламентирующих институт преступления в уголовном законе, которые ведут к сужению круга уголовно наказуемых деяний.

Уголовный закон, смягчающий наказание, это закон, по которому максимальный и (или) минимальный пределы того или иного вида (меры) наказания ниже, чем у ранее действовавшего закона, либо это закон, установивший альтернативную санкцию, позволяющую назначать более мягкое наказание. Однако при оценке строгости или мягкости нового уголовного закона следует учитывать не только его санкцию, но и иные обстоятельства, влияющие на усиление или смягчение уголовной ответственности и наказания. Так, закон может существенно изменить сроки наказания, необходимые для условно-досрочного освобождения, условия погашения и снятия судимости и т.д.

Под **смягчением наказания** следует понимать снижение максимума либо минимума соответствующего наказания, предусмотренного в санкции; исключение из санкции дополнительной меры наказания либо включение в нее такой альтернативной меры, которая дает суду возможность назначить виновному лицу более мягкую меру наказания.

Вопрос о том, какой из сопоставляемых законов – *«старый»* или *«новый»* – является более *«мягким»*, то есть смягчающим наказание, решается главным образом сравнением их санкций. По общему правилу, в данном процессе учитывается наиболее строгий вид наказания, предусмотренный санкциями соответствующих статей УК РМ:

– При одинаковом максимуме наиболее строгого вида наказания по предыдущему и новому уголовному закону более мягким следует признать закон, который устанавливает более низкий предел минимального размера такого наказания.

– При полном совпадении минимумов и максимумов наказаний учитывается наличие или отсутствие в санкциях сопоставляемых законов дополнительных наказаний – штрафа, лишения права занимать

определенные должности или заниматься определенной деятельностью, неоплачиваемого труда в пользу общества и т.д.

Автор Д.В. Сумский поясняет, что уголовный закон, смягчающий наказание, не во всех случаях может иметь обратную силу, то есть распространяться на лиц, совершивших соответствующие деяния до вступления такого закона в силу [11, с.9-10]. Если уголовный закон, смягчающий наказание, вступил в силу после вынесения обвинительного приговора, закон может иметь обратную силу в отношении осужденного в зависимости от назначенного ему вида наказания.

Уголовный закон, смягчающий наказание, бывает следующих видов:

1) *Уголовный закон, смягчающий все виды уголовных наказаний*, предусмотренных санкцией уголовно-правовой нормы, в соответствии с которой виновное лицо было осуждено, имеет обратную силу независимо от вида назначенного осужденному наказания.

2) *Уголовный закон, смягчающий некоторые виды уголовных наказаний*, предусмотренных санкцией уголовно-правовой нормы, будет иметь обратную силу только в том случае, если осужденному назначено смягченное новым законом наказание, а содеянное подлежит переквалификации в соответствии с новой уголовно-правовой нормой.

3) *Уголовный закон, смягчающий некоторые виды наказаний конкретной санкции*, не имеет обратной силы, если осужденному было назначено наказание, которое не было смягчено в связи с принятием нового уголовного закона [11, с.9-10].

В уголовно-правовой доктрине считается, что в ч.(1) ст. 7 Конвенции о защите прав человека и основных свобод содержится важное уточнение, касающееся запрета на применение более сурового наказания по сравнению с тем, которое должно было быть назначено на момент совершения преступления.

Данное положение, по мнению ученых, следует учитывать при разрешении вопроса об обратной силе тех уголовных наказаний, которые создают возможность одновременного улучшения либо ухудшения положения лица, совершившего преступление [1, с.44]. Например, анализ уголовных дел показал, что в ситуации, когда новым уголовным законом уменьшается нижний предел наказания при одновременном повышении его верхнего предела, суды не склонны считать такой закон смягчающим наказание или иным образом улучшающим положение обвиняемого.

По общему правилу, при изменении приговора суд не вправе ухудшать положение осужденных, но имеет возможность улучшать его.

Определение характера нового уголовного закона представляет собой достаточно сложную задачу, в первую очередь касающуюся деятельности правоохранительных органов, осуществляющих противодействие преступности:

– Если повышается максимальный срок наказания, то закон усиливает ответственность, если снижается минимальный срок наказания, то новый закон смягчает ответственность.

– Если исключается из санкции ранее предусмотренное дополнительное наказание, то новый закон смягчает ответственность, а если в санкцию включается дополнительное наказание, то ответственность усиливается [1, с.50-51].

Вместе с тем на практике не всегда легко установить, смягчает уголовную ответственность новый закон или отягчает ее.

Так, если «старый» закон устанавливал за преступление наказание в виде лишения свободы на срок от трех до десяти лет, а новый закон за это же преступление определяет пределы лишения свободы сроком от пяти до восьми лет, то возникает вопрос, смягчает ли новый закон наказание, поскольку верхний предел санкции меньше, чем в «старом» законе, или усиливает ответственность, так как нижний предел санкции в новом законе выше, чем в прежнем? По этому поводу М.И. Блум считает, что более мягким является закон с более низким минимальным сроком, хотя одновременно и был повышен максимальный срок наказания. Иного мнения придерживался И.И. Солодкин, полагавший, что сопоставлять строгость законов следует по высшему, а не по низшему пределу их санкций.

В судебной практике признается более мягким уголовным законом тот, который снижает именно верхний, но не нижний предел наказания. Автор М.Г. Решняк не соглашается с позицией, занимаемой судебной практикой, и считает, что судебная практика не согласуется с положениями Конвенции о защите прав человека и основных свобод, поскольку более правильным следует считать подход, при котором уголовный закон, *снижающий любой из пределов наказания, может признаваться имеющим*

обратную силу. При этом если новый уголовный закон уменьшает нижний предел наказания, но повышает его верхний предел, то фактическое улучшение положения подсудимого (осужденного) при применении такого закона может и не последовать, поскольку суд не обязан в данном случае снижать ранее назначенный срок или размер наказания.

По мнению Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова, закон признается более мягким и имеющим обратную силу в том случае, когда при равных или разных низших пределах санкций, высший предел в новом законе ниже, чем в прежнем. При одинаковом максимуме основного наказания более мягким считается закон, который устанавливает меньший минимум наказания. Более мягким является закон, который хотя и сохранил высший предел основного наказания, установленного прежним законом, но и уменьшил или исключил его низший предел либо вместо обязательной ввел в качестве факультативной дополнительную меру наказания [10, с.20-21].

Представляется, что при оценке строгости или мягкости уголовного закона требуется учитывать не только его санкцию, но и иные обстоятельства, влияющие на усиление или смягчение уголовной ответственности и наказания.

Можно выделить следующие **признаки уголовного закона, смягчающего наказание:**

1) изменение одного или нескольких предусмотренных санкцией видов наказаний на более мягкие при неизменности других;

2) снижение одного из пределов наказания при неизменности другого либо одновременное снижение обоих пределов одного или нескольких видов наказания при неизменности пределов других предусмотренных санкцией видов наказаний;

3) одновременное разнонаправленное изменение пределов одного вида наказания, однако при этом деяние подлежит квалификации по закону, предусматривающему наименьший максимальный предел, минимальный же предел наказания, как правило, определяется в соответствии с санкцией второго закона;

4) введение в санкцию статьи Особенной части УК РМ одного или нескольких основных видов наказания, являющихся более мягкими, нежели наиболее строгий вид из предусматривавшихся санкцией предыдущего закона; исключение из санкции статьи Особенной части УК РМ наиболее строгого вида наказания;

5) при неизменности основных наказаний исключение из санкции дополнительного вида наказания, снижение его пределов, замена на менее строгий вид либо утрата дополнительным наказанием обязательного значения;

6) изменение диспозиции уголовного закона, в том числе и посредством изменения его бланкетной основы, влекущее перекалфикацию деяния на статью или часть статьи Особенной части УК РМ об ответственности за менее тяжкое преступление;

7) изменение положений Общей части УК РМ, регламентирующих наказания в уголовном законе, влекущих ограничение пределов наказаний, предусматриваемых санкциями статей Особенной части УК.

Уголовный закон, иным образом улучшающий положение лица, совершившего преступление. Уголовный закон считается иным образом улучшающим положение лица, совершившего преступление, и имеет обратную силу, если он:

1) увеличивает число обстоятельств, смягчающих ответственность, или сужает круг обстоятельств, отягчающих таковую;

2) вводит новый вид освобождения от уголовной ответственности или наказания;

3) расширяет сферу применения условного осуждения или отсрочки исполнения приговора либо облегчает обязанности, возлагаемые на лиц, к которым они применимы;

4) ослабляет элемент кары, присутствующий в том или ином виде наказания (например, смягчает режим отбывания лишения свободы), а равно расширяет перечень лиц, к которым не может быть применен определенный вид наказания (например, смертная казнь) или сужает основания для его применения;

5) изменяет правила назначения наказания по совокупности преступлений или совокупности приговоров на более мягкие; сокращает сроки погашения судимости или облегчает порядок ее снятия;

6) устанавливает более благоприятные условия применения амнистии, помилования, а также снятия и погашения судимости;

7) сужает перечень принудительных мер воспитательного воздействия или облегчает порядок их исполнения;

8) относит преступление к менее тяжкой категории;

9) смягчает правила определения рецидива преступлений и назначения наказания при его наличии.

В современной науке уголовного права указывается, что *принципиальным отличием уголовного закона, смягчающего наказание, от уголовного закона, «иным образом» улучшающего положение лица, совершившего преступление, является то, что последний в своем содержании непосредственно не определяет объем смягчения наказания и не указывает на безусловное основание к его применению* [1, с.53].

Закон, устанавливающий и отягчающий ответственность, обратной силы не имеет. Данный принцип содержится в положениях ч.(2) ст.10 УК РМ: «Уголовный закон, усиливающий наказание или ухудшающий положение лица, совершившего это деяние, не имеет обратной силы». **Уголовным законом, устанавливающим преступность деяния,** является закон, который определяет в качестве преступления деяние, ранее не признававшееся преступлением.

Уголовный закон, устанавливающий преступность деяния, усиливающий наказание или иным образом ухудшающий положение лица, обратной силы не имеет. Такой закон, до вступления его в силу, ни при каких условиях не может применяться к лицам, совершившим предусматриваемые им деяния. Данное положение создает основу для так называемого ультраактивного принципа действия уголовного закона во времени, предполагающего продолжение действия «старого» уголовного закона в отношении деяний, совершенных до утраты им силы, если новый уголовный закон ухудшает положение лица, совершившего данное деяние [1, с.59].

Законом, устанавливающим наказуемость деяния, является такой, в соответствии с которым преступным признается деяние, ранее не рассматриваемое в качестве преступления.

Усиливающим наказание выступает закон, который увеличивает максимальный или минимальный предел наказания или оба этих предела. Таким же является и закон, который, не меняя пределов основного наказания, добавляет к нему дополнительные наказания либо устанавливает альтернативную санкцию, дающую суду возможность назначить более строгое наказание, чем по ранее действовавшему закону.

К закону, *иным образом ухудшающему положение лица*, следует отнести, например, закон, направленный на усиление уголовной ответственности и наказания посредством увеличения сроков наказания, отбытие которых необходимо для условно-досрочного освобождения, сроков погашения и снятия судимости [12, с.62-63].

В литературе отмечается, что переквалификация действий осужденного, в соответствии со ст.10 УК РМ, допустима в тех случаях, когда новый закон не усиливает наказание. При решении этого вопроса следует руководствоваться верхними пределами санкций статей УК РМ. Так, правила переквалификации преступлений в связи с изменением норм других отраслей права Д.В. Сумский предлагает изложить следующим образом:

1) Если после квалификации преступления изменение нормы иной отрасли права, к которой отсылает бланкетная норма уголовного закона, влияет на криминализацию деяния, переквалификация преступного деяния недопустима.

2) Если после квалификации преступления изменение нормы иной отрасли права, к которой отсылает бланкетная норма уголовного закона, частично или полностью декриминализует деяние, необходима переквалификация преступления в соответствии с новым содержанием уголовного закона при условии, если в отношении иной отрасли права не требуется специального указания о придании ей обратной силы.

3) Если после квалификации преступления изменение нормы иной отрасли права, к которой отсылает бланкетная норма уголовного закона, частично или полностью декриминализует деяние, необходима переквалификация преступления в соответствии с новым содержанием уголовного закона при условии наличия специального указания о придании норме иной отрасли права обратной силы, когда такое указание требуется [11, с.9-10].

Переквалификация преступления судом на иную норму статьи уголовного закона недопустима в следующих случаях: в случае применения более тяжкого уголовного закона; в случае расширения фактического объема обвинения; в случае применения хотя и более мягкого по санкции закона, но такого, который предусматривает ответственность за преступление, существенно отличающееся по своим признакам от ранее инкриминированного.

Выводы

Исходя из анализа уголовно-правовой доктрины, можно заключить следующее:

– Действие закона во времени являет собой именно *принцип уголовного права*, так как обладая общей значимостью и будучи нормативным, оно выступает в качестве основополагающего общеобязательного начала, выраженного в уголовном законодательстве, выступая тем самым критерием правомерности деятельности участников уголовного правоотношения.

– *Активный принцип действия уголовного закона во времени* означает, что действие закона не распространяется на преступления, совершенные до его вступления в силу. Действующим считается такой уголовный закон, который вступил в силу и не утратил ее.

– *Ультраактивность (переживание закона)* означает, что если преступление было совершено во время действия старого уголовного закона, то должен применяться старый закон, даже если к началу уголовного преследования, предъявлению обвинения или вынесению приговора этот закон уже утратил силу и прекратил свое действие.

– *Ретроактивность (обратная сила уголовного закона)* является исключением из правила, согласно которому если преступление совершено во время действия нового уголовного закона, то должен применяться новый закон. Обратная сила уголовного закона может быть придана как нормам Общей, так и Особенной части. Обратной силой обладают все без исключения нормы уголовного законодательства, независимо от того, какой вопрос они регламентируют, при условии, что применение такой нормы определенным образом улучшает положение лица, совершившего преступление или отбывающего наказание.

– В ст.9 УК РМ говорится о времени совершения преступления, под которым понимается время совершения деяния. Время же окончания преступления – это время наступления последствий, предусмотренных законом. Законодатель не дал ответа на вопрос, что считать временем совершения длящихся, продолжаемых преступлений, преступлений, совершенных в соучастии.

– Солидаризируемся с теми авторами (А.Н Попов, Е.В. Благов), которые считают, что за основу берется метод исчисления срока давности уголовного преследования. Так, в отношении длящихся преступлений этот срок исчисляется со времени их прекращения по воле или вопреки воле виновного (добровольное выполнение виновным своих обязанностей, явка с повинной, задержание органами власти и т.д.), аналогичным же образом срок давности в отношении продолжаемых деяний исчисляется с момента совершения последнего преступного действия из числа составляющих продолжаемое преступление. Авторы правы в том, что прибавляющаяся часть преступных деяний (как в случае продолжаемого преступления) не способна регулироваться старым, предыдущим законом, так как она появилась уже при утрате им своей силы. Приведенное правило относится к любым преступлениям, имеющим протяженность во времени.

– По поводу преступлений, совершенных в соучастии, по нашему мнению заслуживает внимания позиция, высказанная ученым М.Г. Решняк, согласно которой к каждому соучастнику применяется закон, действовавший в момент выполнения им своих функций. По данному правилу, если преступление совершается в соучастии, то к соучастникам применяется тот закон, который был на момент совершения деяния каждым из них *персонально*. Полагаем, что это более правильный подход к решению проблемы, так как пособники, подстрекатели, организаторы преступления своими действиями выполняют самостоятельный состав преступления.

– *Закон, устранивший или смягчающий уголовную ответственность*, являет собой акт, который по-новому определяет характер и степень общественной опасности тех или иных преступлений и правовой статус лиц, их совершивших.

– *Закон, частично смягчающий и усиливающий наказание*, имеет обратную силу только в части смягчения.

– *Уголовным законом, устранившим преступность деяния*, является закон, который полностью исключает состав преступления из Особенной части УК, не поглощая его более общей нормой, либо сужает круг уголовно наказуемых деяний посредством введения дополнительных условий уголовной ответственности как на уровне норм Особенной, так и Общей части УК РМ.

– *Уголовный закон, смягчающий наказание*, это закон, по которому максимальный и (или) минимальный пределы того или иного вида (меры) наказания ниже, чем у ранее действовавшего закона,

либо закон, устанавливающий альтернативную санкцию, позволяющую назначить более мягкое наказание. Уголовный закон, смягчающий наказание, бывает следующих видов: уголовный закон, смягчающий все виды уголовных наказаний; уголовный закон, смягчающий некоторые виды уголовных наказаний; уголовный закон, смягчающий некоторые виды наказаний конкретной санкции.

– Уголовный закон считается иным образом улучшающим положение лица, совершившего преступление, и имеет обратную силу, если он ослабляет элемент кары и увеличивает число обстоятельств, смягчающих ответственность, или сужает круг обстоятельств, отягчающих таковую.

– *Уголовный закон, устанавливающий преступность деяния, усиливающий наказание или иным образом ухудшающий положение лица, обратной силы не имеет.* Законом, устанавливающим наказуемость деяния, является такой, в соответствии с которым преступным признается деяние, ранее не рассматривавшееся в качестве преступления. *Усиливающим наказанием* выступает закон, который увеличивает максимальный или минимальный предел наказания или оба этих предела. Таким же является и закон, который, не меняя пределов основного наказания, добавляет дополнительные наказания либо устанавливает альтернативную санкцию, дающую суду возможность назначать более строгое наказание, чем по ранее действовавшему закону.

– Переквалификация необходима, если после квалификации преступления изменение нормы иной отрасли права, к которой отсылает бланкетная норма уголовного закона, частично или полностью декриминализует деяние в соответствии с новым содержанием уголовного закона. Переквалификация недопустима, если после квалификации преступления изменение нормы иной отрасли права, к которой отсылает бланкетная норма уголовного закона, влияет на криминализацию деяния.

Литература:

1. РЕШНЯК, М.Г. *Проблемы действия уголовного закона во времени в свете гуманизации уголовного законодательства*: Монография. Москва: Международный юридический институт, 2012. 112 с.
2. ТАГАНЦЕВ, Н.С. *Русское уголовное право*. Лекции. Часть общая. В 2-х т. Т.1. Москва: Наука, 1994. 380 с.
3. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации с постановочными материалами и судебной практикой*. / Под общей редакцией С.И. Никулина. Москва: Менеджер и Юрайт, 2001. 1184 с.
4. *Всеобщая декларация прав человека*. Принята Резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
5. *Международный пакт о гражданских и политических правах*, принятый Резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16 декабря 1966 года. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
6. *Конвенция о защите прав человека и основных свобод* (измененная и дополненная Протоколом № 11 в сопровождении текстов Протоколов №№ 1, 4). Рим, 4.XI.1950. http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=276%3A1&catid=43%3Aeu&Itemid=70&lang=ru
7. ПОПОВ, А. Н. *Уголовный закон и его обратная сила*: Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе» / Научн. ред. проф. Б.В. Волженкин. СПб., 1998. 48 с.
8. *Официальный Монитор Республики Молдова, 1994, № 1*.
9. БЛАГОВ, Е.В.. *Применение уголовного права (теория и практика)*. Санкт-Петербург: Юридический центр, 2004, 505 с. <http://lawbook.online/ugolovnoe-pravo/kvalifikatsiya-prestupleniy-pri-izmenenii-28261.html>
10. *Уголовный кодекс Украины*. Комментарий / Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Издание второе. Харьков: ООО «Одиссей», 2002. 960 с.
11. СУМСКИЙ, Д.В. *Переквалификация преступлений*. / Автореф. дисс. ... кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 – Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право. Москва: Российская академия адвокатуры и нотариата, 2017. 31 с.
12. *Российское уголовное право: Общая часть*. / Учебник Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. Москва: Спарк, 1997, 454 с.

Prezentat la 25.07.2017

CZU: 343.22:342.9:343.359[(478) + (498)]

ANALIZĂ COMPARATIVĂ A SUBIECTULUI INFRAȚIUNILOR VAMALE ÎN CONFORMITATE CU LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA ȘI CU CEA A ROMÂNIEI

Aurel Octavian PASAT

Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul

Scopul acestui studiu constă în soluționarea unor aspecte privind subiectul infracțiunilor vamale, prin analizarea unor opinii doctrinare și a legislației în vigoare din Republica Moldova și din România, precum și în formularea unor concluzii relevante în materia infracțiunilor vamale. Cu toate că legiuitorul nu prevede expres în conținutul normei de la art.249 CP RM sau prin art.270-274 CV Rom calitatea specială a subiectului infracțiunii, aceasta rezultă prin interpretare (implicit) din textul normei de incriminare. *In concreto*, calitatea specială a subiectului infracțiunii decurge din conținutul obligației legale a persoanei de a achita taxele vamale atunci când trece bunuri peste frontiera vamală a Republicii Moldova. Cât privește infracțiunile de contrabandă, se demonstrează că subiectul infracțiunii este necircumstanțiat (cu excepția contrabandei prevăzute la lit.c) alin.(5) art.248 CP RM).

Cuvinte-cheie: *subiect al infracțiunii, subiect activ al infracțiunii, infracțiuni vamale, calitate specială, incriminare, contrabandă, taxe vamale, prejudiciu.*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SUBJECT OF CUSTOMS OFFENSES ACCORDING TO THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND ROMANIA

The purpose of this study is to solve some aspects regarding the subject of customs crimes, by analyzing some doctrinal opinions and the legislation in force in the Republic of Moldova and in Romania, as well as in formulating relevant conclusions in the field of customs offenses. Although the legislator does not expressly stipulate in the content of the norm in Art.249 PC RM the special quality of the subject of the offense, or by art.270-274 CV Rom, this results from the interpretation (implicitly) of the text of the norm of incrimination. In particular, the special quality of the offense derives from the content of the legal obligation of the person to pay the customs duties when passing goods across the customs border of the Republic of Moldova. As far as smuggling offenses are concerned, it is demonstrated that the subject of the offense is non-circumstantial (except for smuggling provided in letter c) paragraph (5) art. 248 PC RM).

Keywords: *subject of crime, active subject of the offense, customs offense, special quality, incrimination, smuggling, customs, damage.*

Introducere

Pentru a recunoaște o faptă prejudiciabilă drept infracțiune, pe lângă comportamentul infracțional și obiectul protecției penale este necesară prezența unui subiect care să recurgă la o astfel de conduită ilegală. Acesta este subiectul infracțiunii.

Legea penală nu definește noțiunea de subiect al infracțiunii, acest lucru fiind pus pe seama doctrinei. În opinia unor autori, subiect al infracțiunii este persoana care a comis o faptă prevăzută de legea penală și care, în baza faptului că posedă toate semnele prevăzute de lege pentru această categorie de subiect, este pasibilă de răspundere penală [1, p.207].

Subliniem că pentru evidențierea persoanei care comite infracțiunea legislația penală a Republicii Moldova, inclusiv literatura de specialitate, operează cu noțiunea „subiect al infracțiunii”, în timp ce în România se folosește sintagma „subiect activ”. Totodată, pentru desemnarea victimei infracțiunii (noțiune caracteristică doctrinei și legislației moldovenești), în România se utilizează expresia „subiect pasiv”. Considerăm că pentru Republica Moldova clasificarea subiecților infracțiunii în activ și pasiv nu corespunde legislației, însă această clasificare este conformă legislației românești. Susținem opinia autorului R.Popov privind inoportunitatea operării de către teoreticienii moldoveni cu noțiuni de genul „subiect activ” și „subiect pasiv” din următoarele considerente: „În Codul penal al Republicii Moldova, articolul 21 are denumirea „Subiectul infracțiunii”. Însă, din analiza acestui articol se desprinde că el se referă numai la persoana care săvârșește infracțiunea, nu și la persoana asupra căreia se îndreaptă infracțiunea” [2, p.58]. În continuare, același autor menționează că în niciun articol din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova nu se utilizează noțiunile „subiect activ al infracțiunii” și „subiect pasiv al infracțiunii”. În schimb, pentru desemnarea persoanei asupra căreia se îndreaptă infracțiunea se folosește noțiunea „victima infracțiunii”.

Astfel, conchidem că noțiunea „subiect activ al infracțiunii”, ca persoană ce comite o faptă infracțională, este caracteristică doar legislației românești. Avându-se în vedere obiectul investigației noastre, în prezentul studiu va fi utilizată atât noțiunea de „subiect al infracțiunii”, cât și cea de „subiect activ al infracțiunii”, aceste noțiuni având aceeași semnificație – de persoană care comite infracțiunea. Tot astfel vom proceda cu noțiunea de „victimă a infracțiunii” și cu cea de „subiect pasiv al infracțiunii”, avându-se în vedere persoana care a avut de suferit de pe urma săvârșirii infracțiunii.

1. Condițiile pe care trebuie să le întrunească subiecții infracțiunilor vamale

În general, potrivit legislației Republicii Moldova, subiecții infracțiunii, precum și condițiile pe care aceștia trebuie să le întrunească, sunt desprinse din art.21 CP RM, și anume: 1) persoana fizică și 2) persoana juridică. Aceleași entități rezultă din prevederile Codului penal al României în redacția anului 2009, act care conține un titlu special destinat răspunderii penale a persoanei juridice (Titlul VI).

În conformitate cu Codul penal al Republicii Moldova, subiect al infracțiunilor vamale poate fi atât persoana fizică, cât și persoana juridică. Dar, cum este posibil a determina că și persoana juridică este subiect al infracțiunilor de contrabandă și al celor de eschivare de la achitarea plăților vamale? Răspunzând la această întrebare, vom menționa că, în conformitate cu alin.(4) art.21 CP RM, persoanele juridice, cu excepția autorităților publice, răspund penal pentru infracțiunile pentru săvârșirea cărora este prevăzută sancțiune pentru persoanele juridice în Partea Specială din acest cod. De aici și concluzia că subiect al infracțiunilor prevăzute la art.248 și 249 CP RM poate fi, inclusiv, persoana juridică (cu excepția autorităților publice), din moment ce legiuitorul a prevăzut, în sancțiunea normelor de incriminare, pedeapsa pasibilă de aplicare pentru persoana juridică.

Pentru recunoașterea persoanei fizice în calitate de subiect al infracțiunilor vamale (atât potrivit legislației Republicii Moldova, cât și celei a României) este necesară cumularea unor condiții generale, și anume: caracterul de persoană fizică; vârsta răspunderii penale; responsabilitatea și capacitatea persoanei de a acționa în mod liber fără exercitarea vreunei constrângeri psihice sau fizice din partea unei energii fizice străine.

Cât privește *vârsta* subiectului infracțiunilor vamale potrivit legislației penale a Republicii Moldova, menționăm că în calitate de subiect al infracțiunilor de contrabandă și al celor de eschivare de la achitarea plăților vamale poate fi doar o persoană care a atins vârsta de 16 ani. Iar acest lucru rezultă din interpretarea normei de la alin.(2) art.21 CP RM, în acord cu care legiuitorul a mers pe calea stabilirii exprese a tipurilor infracțiunii pentru a căror comitere este pasibilă de răspundere penală persoana care a atins vârsta de 14 ani. În numita listă nu sunt indicate faptele de contrabandă și de eschivare de la achitarea plăților vamale.

Referitor la vârsta răspunderii penale a subiectului infracțiunilor vamale prevăzute de legislația României, subliniem că pentru a fi pasibil de răspundere penală pentru comiterea vreunei infracțiuni vamale prevăzute de Codul vamal al României este necesar ca persoana fizică să fi atins vârsta de 16 ani. Aceasta este regula. Totuși, dacă se dovedește că minorul a săvârșit fapta cu discernământ, vârsta răspunderii penale poate fi și de 14 ani, constatare ce derivă din prevederile alin.(2) art.113 CP Rom. În orice caz, minorul care nu a atins vârsta de 14 ani nu poate fi subiect al infracțiunilor vamale prevăzute de Codul vamal al României.

Cea de-a doua condiție *sine qua non* pentru a i se recunoaște persoanei fizice calitatea de subiect al infracțiunii este *responsabilitatea*, apărând pe post de unic semn invariabil al componentei infracțiunii [3, p.209]. Responsabilitatea este definită în art.22 CP RM, care constă în starea psihologică a persoanei de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și în capacitatea acesteia de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile. Din definiția legală dată responsabilității deducem existența a două funcții de bază atașate psihicului uman: 1) conștiința; 2) voința. Conștiința, în calitate de funcție a psihicului uman, exprimă însușirea persoanei de a înțelege cele comise, precum și gradul prejudiciabil al acestora. Pe de altă parte, voința reprezintă aptitudinea persoanei de a-și exprima dorința prin acte materiale exteriorizate și posibilitatea de a regla aceste acte.

Vârsta și responsabilitatea, în calitate de semne ale subiectului infracțiunii, sunt obligatorii. Lipsa acestora duce la imposibilitatea calificării faptelor potrivit normelor ce incriminează faptele infracționale din sfera vamală.

În altă privință, precizăm că în calitate de subiect al infracțiunii prevăzute la alin.(4) art.248 CP RM, atunci când fapta prejudiciabilă se exprimă prin inacțiunea de nereturnare pe teritoriul vamal al Republicii Moldova a valorilor culturale scoase din țară, în cazul în care întoarcerea lor este obligatorie, poate să apară doar persoana juridică, nu și persoana fizică. Potrivit legislației vamale în vigoare, doar persoanelor juridice li se permite scoaterea, în condiții de legalitate, de pe teritoriul vamal al Republicii Moldova a valorilor

culturale. Or, pentru a fi în prezența numitei modalități normative alternative a faptei prejudiciabile este necesară prezența situației premisă – scoaterea anterioară a valorilor culturale peste frontiera vamală a Republicii Moldova în condiții de legalitate. Îndrituite să scoată asemenea entități peste frontiera vamală pentru o anumită perioadă de timp sunt persoanele juridice. În acest sens, potrivit alin.(3) art.9 din Legea Republicii Moldova cu privire la modul de introducere și scoatere a bunurilor de pe teritoriul Republicii Moldova de către persoanele fizice, persoanele fizice nu au dreptul de a scoate de pe teritoriul Republicii Moldova valori culturale.

Totodată, persoanele fizice pot evolua în calitate de subiect al contrabandei cu valori culturale atunci când fapta prejudiciabilă se concretizează în acțiunea de trecere peste frontiera vamală a Republicii Moldova a valorilor culturale, eludându-se controlul vamal ori tăinuindu-le de el prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop. Acest lucru îl confirmă prevederea de la alin.(1) art.9 din legea sus-enuțată, în acord cu care persoanele fizice au dreptul de a introduce pe teritoriul Republicii Moldova valori culturale cu condiția prezentării la organul vamal a autorizației de expediere eliberate de autoritatea competentă a statului, respectării măsurilor de politică economică, achitării drepturilor de import și declarării în modul stabilit.

Calitatea specială a subiecților infracțiunilor vamale

După această precizare se profilează o altă întrebare. Pentru calificarea celor comise potrivit normelor de incriminare este oare necesar ca subiectul infracțiunii să posede vreo calitate specială sau este suficientă prezența trăsăturilor (condițiilor) generale ale subiectului infracțiunii? Cu alte cuvinte, este special subiectul infracțiunilor prevăzute la art.248, 249 CP RM sau la art.270-274 CV Rom?

Ab initio, menționăm că, în raport cu subiectul activ, infracțiunile se clasifică în infracțiuni cu subiect activ general și infracțiuni cu subiect activ special. Infracțiunile cu subiect activ general sunt cele care, potrivit normei de incriminare, pot fi comise de orice persoană, fără ca acestea să i se ceară o calitate specială. Infracțiunile cu subiect activ special sunt, însă, infracțiuni care nu pot fi comise decât de o persoană ce deține calitatea prevăzută în norma de incriminare [4, p.42-46].

Opiniile expuse în literatura de specialitate în domeniul penal cu privire la noțiunea de subiect special sunt diverse: „subiectul special al infracțiunii este evident atunci când persoana dispune, pe lângă semnele generale ale subiectului, de anumite semne suplimentare, cerute de lege pentru componența de infracțiune respectivă” [5, p.196]; „subiectul activ, pentru care este necesară îndeplinirea unei condiții speciale, se numește subiect activ calificat sau circumstanțiat” [6, p.89]; „infracțiunile pentru a căror existență se cere ca autorul să aibă o anumită calitate se numesc infracțiuni proprii, iar subiectul activ al acestor infracțiuni poartă denumirea de subiect activ calificat sau propriu” [7, p.211].

În ceea ce ne privește, considerăm că subiect special al infracțiunii este persoana fizică sau juridică în stare să întrunească atât calitățile generale, cât și pe cele speciale, prevăzute în cadrul normei de incriminare concrete.

Cât privește infracțiunile prevăzute la art.248 CP RM, în opinia noastră, nu este necesar ca subiectul infracțiunii să posede anumite calități speciale; or, conținutul normei de incriminare nu cere întrunirea unei astfel de calități. O asemenea calitate nu este prevăzută nici explicit, nici implicit în dispoziția normei.

Totuși, ca excepție, la lit.c) alin.(5) art.248 CP RM în calitate de circumstanță agravantă este specificat faptul săvârșirii infracțiunilor de contrabandă de o persoană cu funcție de răspundere, cu folosirea situației de serviciu. Observăm că în art.248 CP RM aceasta îndeplinește un dublu rol: a) de calitate specială a subiectului infracțiunii ce transformă subiectul în unul special; b) de semn circumstanțial agravant.

În alt registru, în doctrină se semnalează că infracțiunile de contrabandă, în dese cazuri, se comit de către cetățeni străini (studenți și doctoranzi, reprezentanți ai firmelor străine, turiști și alte persoane) care au posibilitatea de a intra regulat pe teritoriul statelor străine [8, p.24], ceea ce însă, în opinia noastră, nu schimbă subiectul infracțiunii din general în special.

Cât privește infracțiunile prevăzute la art.249 CP RM, menționăm că, deși legiuitorul nu indică expres calitatea specială a subiectului infracțiunii, aceasta rezultă prin interpretare (implicit) din textul normei de incriminare. *In concreto*, calitatea specială a subiectului infracțiunii decurge din conținutul obligației legale a persoanei de a achita plățile vamale atunci când trece bunuri peste frontiera vamală a Republicii Moldova. Deci, subiectul eschivării de la achitarea plăților vamale este persoana (fizică sau juridică (cu excepția autorităților publice)) care este obligată să achite plățile vamale la trecerea bunurilor peste frontiera vamală.

Dar cine este persoana obligată să achite plățile vamale? A.A. Vitvițki este de părere că în calitate de subiect al infracțiunilor de eschivare de la achitarea plăților vamale apare: a) persoana care trece bunuri peste frontiera vamală pentru sine; b) persoana care este salariat în cadrul unei întreprinderi, instituții, organizații și care este obligată să efectueze achitarea plăților vamale [9, p.65].

Totuși, în opinia noastră, prevederea de la art.123 CV RM ne ajută să răspundem cu exactitate la întrebarea de mai sus. Potrivit prevederii enunțate, drepturile de import și drepturile de export sunt plătite nemijlocit de către declarant, brokerul vamal sau de o altă persoană prevăzută de legislație. Deci, doar persoanele respective pot deține rolul de subiect al infracțiunilor reunite sub denumirea marginală de eschivare de la achitarea plăților vamale.

Prin *declarant* se înțelege orice persoană care are dreptul de a dispune de mărfuri și/sau de mijloace de transport, care întocmește declarația vamală în numele său sau în al cărei nume este întocmită declarația vamală. În conformitate cu lit.d) alin.(1) art.178 CV RM, declarantul este obligat să plătească drepturile de import sau de export.

Potrivit art.162 CV RM, *brokerul vamal* este persoana juridică, înregistrată în conformitate cu legislația, care deține licență pentru activitatea de broker vamal, eliberată de Camera de Licențiere, și care, în temeiul principiilor reprezentării directe sau indirecte, declară mărfurile, le prezintă pentru vămuire, efectuează și alte operațiuni vamale. Pentru obligația vamală apărută brokerul vamal răspunde solidar cu plătitorul vamal. Brokerul vamal își desfășoară activitatea în conformitate cu Codul vamal și cu alte acte normative. Raporturile dintre brokerul vamal și persoana pe care o reprezintă se stabilesc în baza unui contract, încheiat cu respectarea cerințelor legislației în vigoare, care urmează să prevadă, în mod obligatoriu, tipul de reprezentare. Contractul menționat se prezintă organelor vamale la cererea acestora și justifică împuternicirile brokerului vamal de a reprezenta declarantul.

În cazul efectuării vămuirii, brokerul vamal îndeplinește toate cerințele și condițiile legale. Drepturile, obligațiile și responsabilitatea brokerului vamal prevăzute de lege nu pot fi limitate de contractul încheiat între broker și persoana pe care o reprezintă. Brokerul vamal răspunde în fața organelor vamale pentru acțiunile proprii și, în funcție de tipul reprezentării, pentru acțiunile persoanei pe care o reprezintă. Brokerul vamal poartă răspundere, în condițiile stabilite de Codul vamal, pentru încălcarea legislației în vigoare în cazul în care nu va demonstra că încălcarea se datorează culpei persoanei pe care o reprezintă.

Potrivit lit.i) art.164² CV RM, în cadrul procedurii de vămuire a mărfurilor și/sau mijloacelor de transport, brokerul vamal răspunde solidar cu plătitorul vamal de achitarea drepturilor de import în termenele prevăzute de legislație, având obligația de a achita cuantumul drepturilor de import convenite bugetului de stat, în cazul în care această plată nu a fost efectuată de către titularul operațiunii.

Prin *altă persoană prevăzută de legislație* se are în vedere orice altă persoană decât declarantul și brokerul vamal, care este obligată la plata drepturilor de import/export la trecerea bunurilor peste frontiera vamală a Republicii Moldova. În această categorie doctrina include, spre exemplu, specialistul în domeniul vămuirii care deține atestat de calificare sau diplomă a unei instituții de învățământ acreditate în domeniu [10, p.297].

În alt context, în ceea ce privește infracțiunile vamale prevăzute de legislația României, conținutul normelor de incriminare nu cere deținerea vreunei calități speciale de către subiectul infracțiunii, acesta putând fi orice persoană care a atins vârsta răspunderii penale și care a acționat cu discernământ. Legiuitorul nu a prevăzut pentru făptuitori o anumită calitate, oricare ar fi activitatea ilicită pe care o desfășoară, fiind posibilă atât participația proprie, cât și cea improprie. Deci, subiectul activ nemijlocit al contrabandei este necircumstanțiat, orice persoană putând să apară în calitate de autor, complice sau instigator [11, p.114].

În cele din urmă, nu avem cum să nu susținem următoarea afirmație din doctrina română: „Subiect activ al infracțiunilor prevăzute de Codul vamal poate fi orice persoană, legiuitorul neimpunând pentru făptuitori, indiferent de activitatea ilicită desfășurată – de sarcinile concret asumate – o anumită calitate, participația fiind posibilă atât sub forma participației proprii, cât și sub forma participației improprie; cel care a acționat fără vinovăție, neavând calitatea de infractor, nu va fi tras la răspundere penală” [12, p.59]. Tot așa, V.Bujor și O.Pop indică faptul că în calitate de subiect activ nemijlocit al contrabandei poate fi orice persoană, nefiind deci subiect calificat [13, p.34]. Fiind o faptă penală cu subiect activ necircumstanțiat (necalificat printr-o anume calitate), contrabanda poate comporta, în condițiile legii, nu doar autori necalificați, ci și complici sau instigatori necalificați [14, p.21].

Subiectul pasiv al infracțiunilor vamale

În altă ordine de idei, consemnăm că infracțiunile vamale reglementate atât de legea penală a Republicii Moldova, cât și de legea specială a României, nu cuprind *victimă infracțiunii (subiectul pasiv)* în calitate de element preexistent al componentei de infracțiune. Cu alte cuvinte, în contextul infracțiunilor vamale victima infracțiunii nu apare pe post de semn obligatoriu în conținutul infracțiunii. În acest sens, în doctrină se menționează, pe bună dreptate, că, datorită specificului lor, infracțiunile prevăzute la art.248 și 249 CP RM nu au victimă [10, p.285, 295].

Deoarece infracțiunile săvârșite în sfera activității economice externe sunt amplasate în cadrul Capitolului X din Partea Specială a Codului penal intitulat „Infracțiuni economice”, statul are de suferit de pe urma săvârșirii respectivelor infracțiuni. Însă, statul nu poate evolua în calitate de victimă a infracțiunilor, în general, și a celor comise în sfera vamală, în special. În context, în doctrină, prin victimă a infracțiunii, în sens juridico-penal, se are în vedere persoana (sublinierea ne aparține – *n.a.*), ale căreia drepturi sau interese legitime sunt încălcate prin săvârșirea infracțiunii [15, p.16]. Prin urmare, în calitate de victimă a infracțiunii poate să apară doar persoana fizică și persoana juridică. Iar acest lucru rezultă implicit și din normele Codului de procedură penală.

Considerăm aplicabile explicațiile reliefate anterior și în privința infracțiunilor vamale din legislația României, chiar dacă, în cea mai mare parte, în doctrină se susține că în postura de subiect pasiv al infracțiunilor vamale din Codul vamal roman apare statul [12, p.52].

Concluzii

1) În calitate de subiect al infracțiunii prevăzute la alin.(4) art.248 CP RM, atunci când fapta prejudiciabilă se exprimă prin inacțiunea de nereturnare pe teritoriul vamal al Republicii Moldova a valorilor culturale scoase din țară, în cazul în care întoarcerea lor este obligatorie, poate să apară doar persoana juridică, nu și persoana fizică;

2) Deși legiuitorul nu indică expres în conținutul art.249 CP RM calitatea specială a subiectului infracțiunii, aceasta rezultă prin interpretare (implicit) din textul normei de incriminare, și anume: din conținutul obligației legale a persoanei de a achita plățile vamale atunci când trece bunuri peste frontiera vamală a Republicii Moldova;

3) Subiect activ al infracțiunilor prevăzute de Codul vamal al României poate fi orice persoană, legiuitorul neimpunând pentru făptuitori o calitate specială, indiferent de activitatea ilicită desfășurată.

Referințe:

- GRAMA, M., BOTNARU, S., ȘAVGA, A. et al. *Drept penal. Partea Generală*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012.
- POPOV, R. *Subiectul infracțiunilor prevăzute în Capitolele XV și XVI din Partea Specială a Codului penal*. Chișinău: CEP USM, 2012.
- PLOP, A. *Răspunderea penală pentru provocarea ilegală a avortului*. Chișinău: CEP USM, 2015.
- STRETEANU, F., MOROȘANU, R. *Instituții și infracțiuni în noul Cod penal*. București, 2010, p.42-46 http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/06_01_2011__38061_ro.pdf (Accesat: 17.07.2014).
- BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROSU, V. et al. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Ediția a 2-a. Chișinău: Cartier Juridic, 2005.
- MITRACHE, C. *Drept penal român*. Ediția a IV-a, revăzută și adăugită. București: Universul Juridic, 2005.
- BULAI, C. *Manual de drept penal. Partea Generală*. București: All, 1997.
- SAIDOV, Ș.N. *Răspunderea penală pentru contrabandă în conformitate cu legislația Republicii Tadjikistan*: Autoreferat al tezei de doctor în științe juridice. Moscova, 2011.
- VITVIȚKI, A.A. *Infracțiunile în domeniul activității economice externe (aspecte criminologice și de drept penal)*: Manual. Moscova: ICC "Mart", 2003.
- STATI, V. *Infracțiuni economice: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2014.
- PASAT, O. Stabilirea și determinarea subiecților contravențiilor și infracțiunilor vamale comise pe teritoriul României. În: *Revista științifică de cercetări socio-umane „Vector European”*, 2014, nr.2, p.111-118.
- OLTEANU, G.I. *Cercetarea contrabandei și a altor infracțiuni ce implică trecerea frontierei de stat*. București: AIT Laboratories, 2004.
- BUJOR, V., POP, O. *Criminalitatea în domeniul fiscal*. Timișoara: Mirton, 2002.
- SANDU, F. *Contrabanda – componentă a crimei organizate*. București: Național Imprim, 1997.
- DEDIUHINA, I.F. *Problemele stabilirii și realizării răspunderii penale în funcție de trăsăturile victimei*: Autoreferat al tezei de doctor în științe juridice. Moscova, 2008.
- VOICU, C., BOROI, A., SANDU, F. et al. *Drept penal al afacerilor*. București: Rosetti, 2002.

Prezentat la 02.10.2017

CZU: 343.213:341.18(478)

UNELE CONSIDERAȚIUNI PRIVIND APLICĂREA LEGII PENALE ÎN TIMP ÎN SINTEZA PRACTICII CURȚII CONSTITUȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA

Drăgălin PĂDURE

Universitatea de Stat din Moldova

În articol sunt sintetizate cele mai progresive concluzii ale Curții Constituționale a Republicii Moldova în materia aplicării legii penale în timp. Autorul a selectat mai multe spețe din jurisprudența Curții Constituționale și a scos în evidență cele mai progresive viziuni considerate de autor ca principii îndrumătoare în aplicarea legii penale. S-a reținut că legile privind modificarea legii penale (incriminarea faptelor în legile penale, stabilirea pedepsei pentru ele, precum și alte reglementări, cum ar fi prescriptibilitatea răspunderii penale etc.) se întemeiază pe rațiuni de politică penală, iar textul legii trebuie să fie redactat cu claritate. Aplicarea retroactivă a legii penale este posibilă doar dacă este mai favorabilă.

Cuvintele-cheie: *lege penală, lege penală mai favorabilă, neretroactivitatea legii penale, claritatea legii penale, politica penală, efectul retroactiv al legii penale.*

SEVERAL CONSIDERATIONS REGARDING CRIMINAL LAW APPLICATION IN TIME IN CASE LAW SYNTHESIS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In the realm of this article there have been synthesized the most progressive conclusions of the Constitutional court of The Republic of Moldova in the matter of Criminal law application in time. The author has selected a lot of cases from the Case law of the Constitutional court of the Republic of Moldova and has emphasized the most advanced views comprehended by the author as the basic principles in the application of Criminal law. There have been observed that laws on modifications of the Criminal law (incrimination of the criminal offences; establishment of the criminal punishment for such misdeeds, as well as other regulations such as terms of prescription of criminal liability etc.) are based on the principles of the Penal Policy, but the text of law must be edited with clarity. Reversible power of Criminal law is possible only if it a favorable one.

Keywords: *Criminal law, favorable Criminal law, prohibition of retroactivity of criminal law, Penal Policy, reversible effect of Criminal law.*

Introducere

Actualmente, în materia aplicării legii penale în timp sunt relevante următoarele norme juridice cu caracter internațional și național:

- Articolul 7 al Convenției europene pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, amendată prin protocoalele adiționale [1] (*Nicio pedeapsă fără lege*);
- Articolul 22 al Constituției Republicii Moldova [2] (*Neretroactivitatea legii*);
- Articolul 1 din Codul penal al Republicii Moldova [3] (*Legea penală a Republicii Moldova*);
- Articolul 8 din Codul penal al Republicii Moldova (*Acțiunea legii penale în timp*);
- Articolul 10 din Codul penal al Republicii Moldova (*Efectul retroactiv al legii penale*);
- Articolul 10¹ din Codul penal al Republicii Moldova (*Aplicarea legii penale mai favorabile în cazul pedepselor definitive*).

Le vom trece în revistă.

Articolul 7 al Convenției europene pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului (*Nicio pedeapsă fără lege*), amendată prin protocoalele adiționale, prevede următoarele:

„1. Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, la momentul în care a fost săvârșită, nu constituia o infracțiune, potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea care era aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii.

2. Prezentul articol nu va aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care, în momentul săvârșirii sale, era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate.”

De menționat că, potrivit jurisprudenței Curții Europene, §1 art.7 din Convenția europeană, care consacră principiul legalității incriminării și pedepsei (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), pe lângă interzicerea, în

mod special, a extinderii conținutului infracțiunilor existente asupra unor fapte care, anterior, nu constituiau infracțiuni, prevede și principiul potrivit căruia legea penală nu trebuie interpretată și aplicată extensiv în defavoarea acuzatului, de exemplu, prin analogie.

Articolul 22 al Constituției Republicii Moldova (*Neretroactivitatea legii*) prevede următoarele: „*Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nicio pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos.*”

Articolul 1 din Codul penal al Republicii Moldova (*Legea penală a Republicii Moldova*) prevede:

„(1) *Prezentul cod este unica lege penală a Republicii Moldova.*

(2) *Codul penal este actul legislativ care cuprinde norme de drept ce stabilesc principiile și dispozițiile generale și speciale ale dreptului penal, determină faptele ce constituie infracțiuni și prevede pedepsele ce se aplică infractorilor.*

(3) *Prezentul cod se aplică în conformitate cu prevederile Constituției Republicii Moldova și ale actelor internaționale la care Republica Moldova este parte. Dacă există neconcordanțe cu actele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului, au prioritate și se aplică direct reglementările internaționale.*”

În conformitate cu prevederile art.8 CP RM (*Acțiunea legii penale în timp*), caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei.

Reglementări privind efectul retroactiv al legii penale se cuprind în art.10 CP RM, potrivit căruia:

- alin.(1) – „*Legea penală care înlătură caracterul infracțional al faptei, care ușurează pedeapsa ori, în alt mod, ameliorează situația persoanei ce a comis infracțiunea are efect retroactiv*”. Cu alte cuvinte, legea penală se extinde asupra persoanelor care au săvârșit faptele respective până la intrarea în vigoare a acestei legi, inclusiv asupra persoanelor care execută pedeapsa ori care au executat pedeapsa, dar au antecedente penale;

- alin.(2) – „*Legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni nu are efect retroactiv*”.

Astfel, în sensul art.22 din Constituție în coroborare cu art.10 CP RM, *neretroactivitatea legii penale vizează orice circumstanță care duce la înrăutățirea situației persoanei, fără a se limita doar la mărimea și categoria pedepsei aplicate, astfel încorporând și instituția prescripției tragerii la răspundere penală.*

În conformitate cu prevederile alin.(7) art.10¹ CP RM (*Aplicarea legii penale mai favorabile în cazul pedepselor definitive*), în cazul în care, în temeiul efectului retroactiv al legii penale, se impune recalificarea faptei stabilite printr-o hotărâre judecătorească irevocabilă, instanța de judecată, soluționând chestiunea privind executarea hotărârii respective, va recalifica fapta și va aplica pedeapsa prin fixarea maximului sancțiunii prevăzute de legea penală mai favorabilă condamnatului, dacă pedeapsa stabilită prin hotărârea irevocabilă este mai mare decât maximul prevăzut de legea penală nouă, sau va menține pedeapsa stabilită prin hotărârea irevocabilă.

Rezultate și discuții

În conformitate cu alin.(1) art.61 din Codul jurisdicției constituționale, nr.502 din 16.06.1995, Curtea Constituțională pronunță hotărâri și decizii și emite avize [4]. Potrivit alin.(2) art.61 din Codul jurisdicției constituționale, în cazul soluționării în fond a sesizării se pronunță hotărâre sau se emite aviz, pe când în cazul nesoluționării în fond a sesizării se pronunță decizie, care se întocmește ca act aparte ori se consemnează în procesul-verbal (alin.(3)).

În materia aplicării legii penale în timp am selectat câteva decizii și hotărâri ale Curții Constituționale a Republicii Moldova, după cum urmează:

1) Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 19 ianuarie 2017 de inadmisibilitate a sesizării nr.159g/2016 *privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 126 alin.(1) și alin.(11) din Codul penal (stabilirea proporțiilor mari și deosebit de mari)*. Opinie separată expusă în temeiul art.27 alin.(5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art.67 din Codul jurisdicției constituționale [5];

2) Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 29 aprilie 2016 de inadmisibilitate a sesizării nr.31g/2016 *privind excepția de neconstituționalitate a articolului 249 din Codul penal (criteriile de calificare a faptelor penale și contravenționale)* [6];

3) Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 18 noiembrie 2016 de inadmisibilitate a sesizării nr.133g/2016 *privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 10¹ alin.(7) din Codul penal (aplicarea legii mai favorabile în cazul recalificării infracțiunii)* [7];

4) Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 27 mai 2014 pentru controlul constituționalității art.II al Legii nr.56 din 4 aprilie 2014 *pentru completarea articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova (prescripția tragerii la răspundere penală) (Sesizarea nr. 27a/2014)* [8];

5) Hotărârea Curții Constituționale din 16 aprilie 2015 *pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală (confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită) (Sesizarea nr. 60a/2014)* [9].
Le vom prezenta *infra*.

1. *Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 19 ianuarie 2017 de inadmisibilitate a sesizării nr.159g/2016, privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 126 alin.(1) și alin.(11) din Codul penal (stabilirea proporțiilor mari și deosebit de mari).*

Prin Legea nr.207 din 29 iulie 2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (în vigoare din 7 noiembrie 2016), *inter alia*, prevederile alin.(1) art.126 din Codul penal al Republicii Moldova, care reglementează conceptul de „*proporții mari*”, au fost expuse într-o redacție nouă. De asemenea, articolul 126 din Codul penal al Republicii Moldova a fost completat cu alineatul (1¹), care definește noțiunea de „*proporții deosebit de mari*”.

Prin noile reglementări legiuitorul a renunțat la concepția de a stabili în legea penală proporțiile mari și deosebit de mari conform criteriului unităților convenționale (depășirea a 2500 de unități convenționale pentru proporțiile mari, și respectiv, depășirea a 5000 de unități convenționale pentru proporțiile deosebit de mari), concepție aplicabilă până la operarea amendamentelor enunțate. Astfel, la determinarea proporțiilor mari și deosebit de mari legiuitorul a prevăzut drept bază de calcul salariul mediu lunar pe economie prognozat, stabilit prin hotărâre de Guvern, *în vigoare la momentul săvârșirii faptei* (20 de salarii pentru determinarea proporțiilor mari și 40 de salarii pentru determinarea proporțiilor deosebit de mari).

De menționat că Guvernul aprobă anual și publică în Monitorul Oficial cuantumul salariului mediu lunar pe economie, prognozat pentru fiecare an, care de fapt reprezintă o valoare constantă și o bază de calcul pentru mai multe reglementări potrivit prevederilor legale enunțate, momentul în raport cu care se stabilește cuantumul proporțiilor mari și deosebit de mari are o reglementare *expressis verbis* și nu creează incertitudini.

În conformitate cu prevederile alin.(1) art.126 CP RM (*Proporții deosebit de mari, proporții mari, daune considerabile și daune esențiale*), se consideră proporții mari valoarea bunurilor sustrate, dobândite, primite, fabricate, distruse, utilizate, transportate, păstrate, comercializate, trecute peste frontiera vamală, valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care depășește 20 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern *în vigoare la momentul săvârșirii faptei*.

Totodată, potrivit prevederilor alin.(1¹) art.126 CP RM, *se consideră proporții deosebit de mari valoarea bunurilor sustrate, dobândite, primite, fabricate, distruse, utilizate, transportate, păstrate, comercializate, trecute peste frontiera vamală, valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care depășește 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei*.

Drept argumente privind excepția de neconstituționalitate autorul a invocat faptul că prevederile alin.(1) și (1¹) art.126 CP RM, care determină proporțiile mari și deosebit de mari în funcție de cuantumul salariului mediu lunar pe economie, stabilit de Guvern, în vigoare la momentul săvârșirii faptei, instituie un tratament discriminatoriu. În opinia autorului excepției, faptul că mărimea salariului mediu lunar pe economie prognozat se aprobă în fiecare an de către Guvern, fiind diferită, generează imprevizibilitatea normei legale și, în consecință, afectează principiul retroactivității legii penale. Potrivit autorului excepției, prevederile contestate încălcă dispozițiile alin.(2) art.16 și art.22 din Constituție.

Curtea Constituțională a Republicii Moldova în acest caz a reiterat că prerogativa de a soluționa excepțiile de neconstituționalitate, cu care a fost investită prin lit.g) alin.(1) art.135 din Constituție, presupune stabilirea corelației dintre normele contestate și textul Constituției, ținând cont de principiul supremației acesteia și de pertința prevederilor contestate pentru soluționarea litigiului principal în instanțele de judecată.

În pct.15 al Deciziei Curții Constituționale a Republicii Moldova din 19 ianuarie 2017 s-a atenționat că o prevedere legală poate constitui obiect al jurisdicției constituționale doar în cazul în care normele constituționale invocate au incidență asupra normelor contestate, și nicidecum compararea prevederilor mai multor legi între ele sau a dispozițiilor cuprinse în aceeași lege și raportarea concluziei ce ar rezulta din această comparație la dispoziții ori principii ale Constituției.

Anterior, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a statuat că incriminarea faptelor în legile penale, stabilirea pedepsei pentru ele, precum și alte reglementări, țin de competența Parlamentului și se întemeiază pe rațiuni de politică penală. Referitor la acest caz, Curtea Constituțională a subliniat că nu poate reține alegația autorului excepției de neconstituționalitate, potrivit căreia sintagma „*in vigoare la momentul săvârșirii faptei*” din alin.(1) și alin.(1¹) art.126 CP RM ar contraveni principiului previzibilității legii, garantat de art.23 din Constituție. În ceea ce privește alegațiile autorului excepției precum că prin aprobarea în fiecare an de către Guvern a mărimii salariului mediu lunar pe economie prognozat se afectează principiul retroactivității legii penale, acestea au fost recunoscute de Curtea Constituțională ca neîntemeiate.

În conformitate cu art.8 CP RM, caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală *in vigoare la momentul săvârșirii faptei*.

Totodată, potrivit alin.(2) art.10 CP RM, legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni nu are efect retroactiv. *Efectul retroactiv al legii penale ține de aplicabilitatea noii legi penale mai favorabile în raport cu legea anterioară.* Acest principiu fiind indisolubil legat de cel al legalității, care reprezintă o caracteristică a statului de drept.

În această Decizie a Curții Constituționale s-a arătat că principiul aplicării legii penale mai favorabile (*lex mitior*) nu este incident rațiunii dispozițiilor Legii nr.207 din 29 iulie 2016, care au instituit cert modalitatea de calcul al proporțiilor în legea penală, și anume: prin determinarea mărimii proporțiilor mari și deosebit de mari în funcție de mărimea salariului mediu lunar pe economie prognozat, stabilit anual prin hotărâre de Guvern.

Opțiunea legislativă de a lua în considerare salariul mediu lunar pe economie prognozat, stabilit prin hotărâre de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei, la determinarea proporțiilor mari și deosebit de mari *nu instituie pentru destinatarii legii penale un tratament diferențiat.* Or, în situații identice sau comparabile este aplicabil același mecanism de calcul al proporțiilor mari și deosebit de mari.

În contextul celor menționate, Curtea Constituțională a reținut că excepția de neconstituționalitate era nefondată și nu putea fi acceptată pentru examinare în fond.

Totodată, pe marginea acestei cauze a fost formulată opinie separată expusă în temeiul art.27 alin.(5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și al art.67 din Codul jurisdicției constituționale. În dezacord cu soluția adoptată de majoritate, autorul opiniei separate a concluzionat că excepția de neconstituționalitate trebuia examinată în fond. În opinia judecătorului Curții Constituționale Igor Dolea, problema juridică ridicată în sesizare vizează respectarea art.22 din Constituție în materia retroactivității legii penale mai favorabile. În acest sens, legiuitorul, la elaborarea Codului penal, a respectat principiul prevăzut în articolul 15 din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, care impune aplicarea retroactivă a legii penale mai favorabile. Cu referire la art.15 din Pact, Comitetul ONU pentru Drepturile Omului a menționat că dispozițiile art.15 nu se referă doar la retroactivitatea legii penale, dar și, în aspect general, la principiul legalității în domeniul dreptului penal, ca răspunderea și pedeapsa să se limiteze la norme clare și previzibile la momentul comiterii faptei penale. Autorul opiniei separate subliniază că art.7 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu prevede expres dispoziția privind beneficierea retroactivă de o lege penală mai favorabilă. Totuși, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a arătat că acesta este un drept inerent ce derivă din art.7 al Convenției. În acest sens, Curtea a constatat violarea art.7 din Convenție în cazul în care statul nu a aplicat retroactiv o lege penală mai favorabilă (*Jamil c. Franței (nr.15917/89) din 8 iunie 1995, par.32*). Este necesar de a reaminti că art.15 par.2 din Convenție nu admite nicio derogare de la prevederile art.7; prin urmare, statele nu pot stabili excepții de la regula dată.

Autorul reține că dispozițiile art.10 CP RM vin să materializeze la nivel național principiul, stabilind că legea penală ce înlătură caracterul infracțional al faptei, care ușurează pedeapsa ori, în alt mod, ameliorează situația persoanei care a comis infracțiunea, are efect retroactiv, adică se extinde asupra persoanelor care au săvârșit faptele respective până la intrarea în vigoare a acestei legi, inclusiv asupra persoanelor care execută pedeapsa ori care au executat pedeapsa, dar au antecedente penale. Așadar, sub acest aspect normele interne nu ridică vreun semn de întrebare privind corespunderea cu standardele generale.

Pe de altă parte, sintagma introdusă în art.126 din Codul penal prin Legea nr.207 din 29.07.2016 impune a raporta calificarea infracțiunii „*la momentul săvârșirii faptei*”. Această normă ridică, în opinia separată a autorului, cel puțin două probleme legate de respectarea principiului clarității legii penale:

– *Dintr-un punct de vedere*, construcția gramaticală poate crea impresia că organul de urmărire penală sau instanța, efectuând încadrarea juridică a faptei, urmează să se ghideze de momentul comiterii infracțiunii, indiferent dacă ulterior a fost modificat sau nu salariul mediu lunar pe economie prognozat. În perspectiva în

care salariul mediu pe economie va crește, o asemenea interpretare va duce, implicit, la afectarea art.10 CP RM și, în mod firesc, a principiului retroactivității legii penale mai favorabile.

– *Din alt punct de vedere*, la aplicarea retroactivă a legii penale mai favorabile, organele judiciare vor fi obligate să recalifice fapta de fiecare dată când vor pronunța hotărârea, pentru a asigura exactitatea acesteia, în cazul în care fapta infracțională, urmărirea sau judecarea cauzei (inclusiv în apel și recurs) se vor produce în diferiți ani bugetari. Legea nr.780 din 27.12.2001 privind actele legislative recunoaște printre principiile de bază ale legiferării și cel al *stabilității* normelor juridice (art.4 alin.(3)).

Prin urmare, autorul opiniei separate, Igor Dolea, judecător la Curtea Constituțională, a conchis că în cazul de față consideră că norma supusă analizei generează probleme sub aspectul stabilității, ca un element al calității legii penale, iar excepția de neconstituționalitate nu pare a fi nefondată.

2. *Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 29 aprilie 2016 de inadmisibilitate a sesizării nr.31g/2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 249 din Codul penal (criteriile de calificare a faptelor penale și contravenționale).*

Într-o speță, la 21 martie 2016, avocatul inculpatului a ridicat excepția de neconstituționalitate a art.249 CP RM, invocând incertitudinea legislativă a normei aplicate în litigiu. Prin încheierea din aceeași dată, instanța a dispus ridicarea excepției de neconstituționalitate și transmiterea sesizării Curții Constituționale pentru soluționare.

În motivarea excepției de neconstituționalitate, avocatul R.D. susține că art.249 CP RM cuprinde componența de infracțiune „*Eschivarea de la achitarea plăților vamale*”. În același timp, potrivit alin.(13) și alin.(14) art.287 C.contr. RM, constituie contravenție neachitarea în termen a drepturilor de import și de export, precum și alte acțiuni al căror rezultat este neachitarea plinară a taxelor vamale și acțiunile care au ca scop exonerarea ilegală de drepturile de import și de export sau reducerea acestor drepturi. Autorul excepției susține că prevederile art.249 din CP RM și ale alin.(13) și alin.(14) art.287 C.contr. RM stabilesc sanționarea pentru comiterea aceluiași fapte. În acest sens, în lipsa unei clarități a normelor, autorul susține că fapta inculpatului a fost calificată greșit. Potrivit autorului excepției, prevederile contestate încalcă articolele 22 din Constituție și §1 art.7 din Convenția europeană. Autorul excepției a solicitat controlul constituționalității art.249 CP RM prin prisma art.22 din Constituție.

Examinând excepția de neconstituționalitate, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a observat că prevederile articolului 22 din Constituție, care garantează neretroactivitatea legii, nu au avut incidență în prezenta cauză. În același timp, autorul invocă identitatea de obiect al componenței de infracțiune cuprinsă la art.249 CP RM și a contravenției de la alin.(13) și alin.(14) art.287 C.contr. RM. Astfel, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a observat că problemele abordate în sesizare se referă la aspecte ce țin de calificarea și aprecierea gradului prejudiciabil al faptei penale și al faptei contravenționale.

S-a reținut că obiectul juridic specific poate fi protejat atât prin legea penală, cât și prin legea contravențională, legiuitorul făcând doar deosebirea cantitativă la calificarea faptelor, care redă gradul prejudiciabil al faptei săvârșite. Distanța dintre eschivarea de la achitarea plăților vamale incriminată penal și faptele similare sancționate în ordine contravențională constă tocmai în gradul prejudiciabil al faptelor săvârșite.

În acest sens, Curtea Constituțională a Republicii Moldova atrage atenția că prevederile art.249 CP RM stabilesc gradul prejudiciabil al eschivării de la achitarea plăților vamale, și anume – **proporții mari și deosebit de mari**, iar art.126 CP RM reglementează limitele proporțiilor mari și deosebit de mari. Astfel, se consideră proporții deosebit de mari, proporții mari valoarea bunurilor sustrate, dobândite, primite, fabricate, distruse, utilizate, transportate, păstrate, comercializate, trecute peste frontiera vamală, valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care, la momentul săvârșirii infracțiunii, depășește 5000 și, respectiv, 2500 de unități convenționale de amendă.

Prin urmare, s-a reținut că *legiuitorul a instituit criterii care permit efectuarea distincțiilor la calificarea faptelor penale și a celor contravenționale, iar sesizarea privind excepția de neconstituționalitate este nefondată și nu poate fi admisă pentru examinare în fond*.

3. *Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 18 noiembrie 2016 de inadmisibilitate a sesizării nr.133g/2016 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 10¹ alin.(7) din Codul penal (aplicarea legii mai favorabile în cazul recalificării infracțiunii).*

Într-o speță s-a invocat încălcarea dreptului condamnatului la egalitate în fața legii și autorităților protejat de art.3, 4 lit.a), 8 lit.a) din Legea cu privire la asigurarea egalității și de art.16 alin.(2) din Constituție, prin faptul că a fost supus unui tratament diferențiat la aplicarea retroactivității legii penale de către instanțele de

judecată, acestea reducând termenul de pedeapsă în baza art.10¹ CP RM, pe când față de alți condamnați instanțele de judecată aplică art.10 CP RM. În motivarea excepției de neconstituționalitate, autorul susține că dispozițiile art.10¹ alin.(7) CP RM nu corespund criteriilor de calitate a legii și generează astfel aplicarea discriminatorie a acesteia. Astfel, autorul excepției susține că în privința unor condamnați instanțele judecătorești, în situații similare, aplică norma contestată, iar în privința altora aplică prevederile art.10 CP RM.

Obiectul excepției de neconstituționalitate îl constituie prevederile alin.(7) art.10¹ CP RM, care vizează în esență posibilitatea recalificării faptei stabilite condamnatului printr-o hotărâre judecătorească irevocabilă în baza legii penale mai favorabile.

În acest caz, Curtea Constituțională a observat că excepția de neconstituționalitate a fost ridicată în cadrul unui proces civil, având la bază o cerere de chemare în judecată cu privire la constatarea discriminării și încasarea prejudiciului, în timp ce norma contestată poartă un caracter penal. S-a reținut că norma contestată este incompatibilă *ratione materiae* cu soluționarea cauzei civile deduse judecătii, însă s-a atenționat că identificarea normei aplicabile cazului și stabilirea pedepsei penale ține de competența instanței de judecată. Astfel, Curtea Constituțională nu a putut reține excepția de neconstituționalitate, deoarece vizează o abordare *in abstracto* a problemelor de aplicare a unei norme din Codul penal care nu are legătură cu fondul litigiului principal, fiind o *actio popularis*, care este inoperabilă în cadrul rezolvării cazurilor excepționale de neconstituționalitate, spre deosebire de controlul ordinar al constituționalității normelor.

Prin urmare, în temeiul celor expuse *supra*, s-a menționat că excepția de neconstituționalitate este vădit nefondată și nu poate fi acceptată pentru examinare în fond.

4. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 27 mai 2014 pentru controlul constituționalității art.II al Legii nr.56 din 4 aprilie 2014 pentru completarea articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova (prescripția tragerii la răspundere penală) (Sesizarea nr. 27a/2014).*

Autorii sesizării au pretins că prevederile art.II al Legii nr.56 din 4 aprilie 2014 pentru completarea articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova [10] contravine articolelor 1, 7, 16, 22, 54, 114 din Constituție, precum și articolelor 6, 7, 14 și 17 din Convenția pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Astfel, la 4 aprilie 2014 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr.56 pentru completarea articolului 60 din Codul penal. Articolul II al legii prevede că, prin derogare de la prevederile articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova, prescripția tragerii la răspundere penală nu se aplică persoanelor care au săvârșit infracțiuni de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu ori neglijență în serviciu în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 ori în legătură cu aceste evenimente, pentru care, la data intrării în vigoare a legii, nu a expirat termenul de prescripție a tragerii la răspundere penală.

Prevederile relevante ale Legii nr.56 din 4 aprilie 2014 sunt următoarele:

„Art.I. – La articolul 60 din Codul penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002, cu modificările ulterioare, alineatul (8) se completează în final cu textul „*indiferent de data la care au fost săvârșite*”.

Art.II. – Prin derogare de la prevederile articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova, „*prescripția tragerii la răspundere penală nu se aplică persoanelor care au săvârșit infracțiuni de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu ori neglijență în serviciu în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 ori în legătură cu aceste evenimente, pentru care, la data intrării în vigoare a prezentei legi, nu a expirat termenul de prescripție a tragerii la răspundere penală*”.

Sesizarea a vizat în esență neaplicarea prescripției tragerii la răspundere penală a persoanelor care au săvârșit infracțiuni de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu ori neglijență în serviciu în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 ori în legătură cu aceste evenimente, pentru care, la data intrării în vigoare a Legii nr.56 din 4 aprilie 2014, nu a expirat termenul de prescripție a tragerii la răspundere penală. Astfel, sesizarea se referea la un ansamblu de elemente și principii cu valoare constituțională interconexe, precum principiile legalității, securității juridice, accesibilității și previzibilității legii, neretroactivității legii penale.

Autorii sesizării pretind că normele contestate încalcă articolul 22 din Constituție, care prevede: „*Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nicio pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos.*”

Autorii sesizării au menționat că legea contestată conține grave abateri de la principiile legalității, securității juridice, accesibilității, previzibilității legii și neretroactivității legii penale. În argumentarea sesizării,

autorii invocă necesitatea asigurării calității legii în procesul de legiferare, întrucât, pentru a fi respectată, legea trebuie să fie clară, precisă și previzibilă, astfel încât individul să fie în măsură să prevadă consecințele ce pot decurge dintr-un fapt/acțiune determinată. De asemenea, autorii sesizării susțin că norma contestată încalcă principiul neretroactivității legii, deoarece duce la înrăutățirea situației persoanelor potențial vinovate de săvârșirea unor infracțiuni, în cazul cărora prescripția pentru tragerea la răspundere penală are scadență imediat sau în viitorul imediat apropiat.

Totodată, potrivit opiniei Parlamentului, prevederile contestate au caracterul unei *legi penale speciale*, care derogă de la dreptul comun, stabilind, în funcție de anumite circumstanțe, noi reguli, aplicabile în exclusivitate unor categorii de raporturi sociale sau subiecte strict determinate. Astfel, imprescriptibilitatea tragerii la răspundere penală în cazul infracțiunilor comise în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 a fost declarată datorită gravității atingerii valorilor sociale ocrotite prin incriminarea lor, ce necesită implicare și reacții ferme din partea statului. Aceste circumstanțe motivează intervenția legiuitorului prin adoptarea unei legi speciale, optând pentru aplicarea imediată a dispozițiilor din materia prescripției, mai severe, pentru infracțiunile de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, neglijență în serviciu doar în cazul în care acestea au fost comise în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 și care au legătură cu aceste evenimente.

Președintele Republicii Moldova în opinia prezentată menționează că, potrivit art.60 alin.(1) și art.72 alin.(3) lit.n) din Constituție, Parlamentul este organul reprezentativ suprem și unica autoritate legislativă, care prin lege organică reglementează infracțiunile, pedepsele și regimul executării acestora. Potrivit Președintelui, complexitatea dosarelor din aprilie 2009, precum și necesitatea efectuării unei anchete corecte, nu a permis ca până în prezent organele de anchetă și instanțele de judecată să stabilească și să tragă la răspundere penală persoanele care se fac vinovate de acțiunile incriminate. Astfel, ținând cont de faptul că termenul de prescripție de 5 ani de la săvârșirea unei infracțiuni mai puțin grave expira în aprilie 2014, legislativul, în deplină concordanță cu competențele sale constituționale, a adoptat legea contestată, reglementând o derogare de la normele penale generale. Totodată, cu referire la neretroactivitatea legii penale, în opinia șefului statului legea contestată nu introduce noi infracțiuni și nu modifică pedepsele.

Potrivit reprezentantului Guvernului, în măsura în care termenul de prescripție a început să curgă până la intrarea în vigoare a legii noi și continuă, nu suntem în prezența retroactivității legii. Conform principiului aplicării imediate a legii noi, aceasta trebuie să se aplice faptei care se află în derulare la momentul în care legea a fost adoptată. În cazul prescripției nu suntem în prezența unui drept care aparține cetățeanului, dreptul acestuia este unul mai general, care ține de securitatea raporturilor juridice, și anume: dreptul la un proces echitabil. Reprezentantul Guvernului a subliniat că eliminarea prescripțiilor pentru infracțiunile săvârșite la 7 aprilie 2009 ar putea comporta aspecte de neconstituționalitate sub aspectul proporționalității și justificării interesului public deosebit. Curtea Supremă de Justiție menționează că extinderea termenului de prescripție la infracțiuni diferențiate pe criteriul laturii obiective poate ridica probleme de constituționalitate și conformitate cu prevederile Convenției europene.

În cadrul acestei Hotărâri și în conformitate cu jurisprudența sa anterioară, Curtea Constituțională a reiterat că principiul statului de drept fundamentează exigența unei protecții adecvate împotriva arbitrarului din partea puterii publice.

Curtea Constituțională a Republicii Moldova a considerat necesar de a examina instituția prescripției penale și efectele acesteia asupra persoanei în corelație cu principiul constituțional al neretroactivității legii penale. În acest sens, Curtea Constituțională a reținut că, potrivit art.22 din Constituție, nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos, de asemenea, nu se va aplica nicio pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos.

Curtea Constituțională a Republicii Moldova reține că instituția prescripției penale în Republica Moldova este inserată în legea penală (*lege materială*). Potrivit alin.(2) art.60 CP RM, prescripția răspunderii penale se aplică în funcție de fapta săvârșită, ea având efecte din ziua săvârșirii infracțiunii și până la data rămânerii definitive a hotărârii instanței de judecată. În același timp, potrivit legii contestate, prin derogare de la prevederile art.60 CP RM, prescripția tragerii la răspundere penală nu se aplică persoanelor care au săvârșit infracțiuni de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu ori neglijență în serviciu în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 ori în legătură cu aceste evenimente, pentru care, la data intrării în vigoare a acestei legi, nu a expirat termenul de prescripție a tragerii la răspundere penală.

Codul penal stabilește la alin.(8) art.60 *imprescriptibilitatea tragerii la răspundere penală* doar pentru săvârșirea infracțiunilor contra păcii și securității omenirii, infracțiuni de război, infracțiuni de tortură, tratament inuman sau degradant sau alte infracțiuni prevăzute de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

Curtea Constituțională a Republicii Moldova a observat că, prin interpretarea sistemică a legii penale a Republicii Moldova, *instituția prescripției tragerii la răspundere penală este reglementată în coroborare cu instituția pedepsei penale*. Agravarea pedepsei conduce în mod direct la schimbarea prescripției. Astfel, s-a reținut că termenul de prescripție variază în funcție de gravitatea pedepsei. În acest sens s-a menționat, prin norma contestată, că extinderea prescripției nu modifică gradul prejudiciabil al infracțiunilor de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, neglijență în serviciu, limitele pedepselor respectivelor infracțiuni nefiind modificate de către legiuitor.

Curtea Constituțională a Republicii Moldova a constatat că reglementarea unor termene de prescripție diferite de tragere la răspundere penală pentru aceleași categorii de infracțiuni (abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, neglijență în serviciu) *instituie un tratament discriminatoriu între persoanele care au săvârșit aceleași categorii de infracțiuni în aceeași perioadă de timp*.

Astfel, s-a reținut că infracțiunile de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu, neglijență în serviciu sunt calificate ca infracțiuni ușoare, mai puțin grave sau grave. De asemenea, s-a reținut că doar pentru infracțiunile ușoare și mai puțin grave termenul de prescripție de tragere la răspundere penală este de 2 și 5 ani, pe când pentru infracțiunile grave termenul este de 15 ani. Respectiv, s-a arătat că pasivitatea și incapacitatea organelor de drept de a investiga faptele de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu și neglijență în serviciu săvârșite în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 nu poate justifica o asemenea intervenție legislativă prin adoptarea normelor penale derogatorii. Ineficiența și inacțiunea organelor de drept nu poate avea ca efect aplicarea cu efect retroactiv a prevederilor care înrăutățesc situația persoanei.

Pe cale de consecință, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a dedus că derogarea de la prevederile art.60 CP RM și stabilirea imprescriptibilității tragerii la răspundere penală a persoanelor care au săvârșit infracțiuni de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu ori neglijență în serviciu în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 ori în legătură cu aceste evenimente, pentru care, la data intrării în vigoare a Legii nr.56 din 4 aprilie 2014, nu a expirat termenul de prescripție a tragerii la răspundere penală, contravine prevederilor art.22 și 16 din Constituție.

S-a observat că norma contestată stabilește imprescriptibilitatea răspunderii penale pentru fapte desfășurate într-o perioadă/dimensiune temporală, și anume: „*în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 ori în legătură cu aceste evenimente*.”

„*Timpul săvârșirii faptei*” este un element inerent al componenței infracțiunii, care urmează a fi indicat cu precizie, în conformitate cu prevederile art.9 CP RM, potrivit căruia „*timpul săvârșirii faptei se consideră timpul când a fost săvârșită acțiunea (inacțiunea) prejudiciabilă, indiferent de timpul survenirii urmărilor*.”

În contextul legii penale, termenul „*eveniment*”, utilizat în norma contestată, comportă caracter ambiguu din perspectiva că nu exprimă nici fapta, nici timpul, nici locul infracțiunii, ca semn al componenței infracțiunii.

Termenul „*eveniment*” poate implica atât prezența factorului uman (manifestații, întrevederi, reuniuni, proteste etc.), cât și lipsa acestuia (de exemplu, evenimente naturale de origine tehnogenă etc.). Nici sintagma „*în legătură cu aceste evenimente*”, din punctul de vedere al timpului săvârșirii faptei prejudiciabile (ca semn inerent al componenței infracțiunii), nu contribuie la asigurarea clarității și previzibilității normei contestate.

Principiul calității legii exclude în mod imperios posibilitatea incriminării și definirii infracțiunilor într-o formulă ambiguă și incertă.

Din raționamentele expuse, Curtea Constituțională a Republicii Moldova conchide că norma în partea privind „*în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009 ori în legătură cu aceste evenimente*”, din punctul de vedere al calității legii, încalcă principiul *lex certa*. Prin urmare, norma legală supusă controlului constituționalității încalcă exigențele clarității și previzibilității, astfel cum acestea au fost definite în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, și pune în pericol principiul securității raporturilor juridice și, implicit, atentează la drepturile fundamentale.

Prin urmare, articolul II al Legii nr.56 din 4 aprilie 2014 pentru completarea articolului 60 din Codul Penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002 a fost declarat *neconstituțional*.

5. *Hotărârea Curții Constituționale din 16 aprilie 2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală (confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită) (Sesizarea nr. 60a/2014).*

Autorul sesizării a pretins că prevederile ce se referă la confiscarea extinsă a bunurilor și incriminarea îmbogățirii ilicite contravin, în esență, principiilor constituționale privind prezumția licită a proprietății, prezumția nevinovăției și neretroactivitatea legii penale, consfințite în articolele 46 alin.(3), 21 și 22 din Constituție.

Din conținutul sesizării, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a observat că aceasta vizează în esență măsura de siguranță – confiscarea extinsă a bunurilor persoanei în cazul săvârșirii unor categorii de infracțiuni, precum și tragerea la răspundere penală în cazul dobândirii de către persoana cu funcție de răspundere sau persoana publică a averii în mod ilicit. Astfel, sesizarea se referă la un ansamblu de elemente și principii interconexe, precum prezumția licită a proprietății, prezumția nevinovăției și neretroactivitatea legii penale.

Printre altele, autorul sesizării susține că aplicarea retroactivă a unei norme noi care agravează situația persoanei este contrară principiului neretroactivității legii penale. Potrivit acestuia, în cazul confiscării extinse legea permite o interpretare incertă și inadmisibilă în procesul penal, dat fiind faptul că condiția dobândirii bunurilor pe o perioadă de 5 ani înainte și după săvârșirea infracțiunii, până la data adoptării sentinței, oferă instanței posibilitatea de a confisca bunurile dobândite anterior săvârșirii infracțiunii. În acest mod sunt afectate stabilitatea și securitatea raporturilor juridice.

Totodată, în opinia prezentată de Guvern se menționează că încălcarea principiului neretroactivității legii nu se poate imputa; or, normele contestate se aplică de la momentul intrării în vigoare. Stabilirea în lege a limitei de 5 ani anterior comiterii infracțiunii, precum și fixarea de către legiuitor, cu aceeași precizie, a momentului emiterii actului de sesizare a instanței constituie premise pentru formarea unei jurisprudențe unitare, pentru evitarea divergențelor în interpretarea perioadei pe care instanțele judecătorești o iau în considerare pentru a stabili existența unei disproporții vădite între valoarea bunurilor dobândite de persoana condamnată și veniturile obținute în mod licit de aceasta.

În opinia prezentată de Procuratura Generală se menționează că noua măsură de siguranță – confiscarea extinsă, prevăzută în dispozițiile Codului penal, poate fi aplicată numai față de o persoană care a săvârșit o faptă penală. La fel, confiscarea extinsă poate fi aplicată doar dacă atât infracțiunea pentru care este condamnată persoana, cât și acțiunile persoanei anterioare acestei infracțiuni, care au generat bunurile ce fac obiectul confiscării extinse, au fost comise după 25 februarie 2014, adică după intrarea în vigoare a Legii nr.326 din 23 decembrie 2013.

Cu referire la *modul de punere în aplicare* a normei examinate, Curtea Constituțională reține că, potrivit lit.a) alin.(2) art.106¹ CP RM, confiscarea extinsă se dispune dacă valoarea bunurilor dobândite de persoana condamnată timp de 5 ani înainte și după săvârșirea infracțiunii, până la data adoptării sentinței, depășește substanțial veniturile dobândite licit de aceasta. Stabilirea termenului de 5 ani are drept scop evitarea abuzurilor și divergențelor de interpretare a perioadei pe care instanțele judecătorești urmează s-o ia în considerare pentru a stabili existența unei disproporții între valoarea bunurilor dobândite de persoana condamnată și veniturile licite obținute de aceasta.

Totodată, Legea nr.326 din 23 decembrie 2013, prin care a fost reglementată instituția confiscării extinse a averii, a fost publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova la 25 februarie 2014, data intrării în vigoare. Potrivit art.22 din Constituție, *nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos*. De asemenea, nu se va aplica nicio pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos. Acest principiu derivă din cel al legalității, care reprezintă o caracteristică a statului de drept. În acest context în materie penală se aplică principiul *lex retro not agit*, potrivit căruia legea nu are putere retroactivă, și principiul *mitior lex*, principiu, potrivit căruia în cazul situațiilor determinate de succesiunea legilor penale se va aplica legea penală mai favorabilă.

În Hotărârea nr.14 din 27 mai 2014 Curtea a menționat: „53. [...] sensul art.22 din Constituție în coroborare cu art.10 din Codul penal, neretroactivitatea legii penale vizează orice circumstanță care duce la înrăutățirea situației persoanei, fără a se limita doar la mărimea și categoria pedepsei aplicate [...]”.

Într-o speță identică celei examinate, Curtea Constituțională a României a menționat că „norma penală privind confiscarea extinsă a bunurilor nu poate retroactiva cu privire la confiscarea bunurilor dobândite înainte de intrarea ei în vigoare, chiar dacă infracțiunile pentru care s-a dispus condamnarea sunt comise după această dată” (Decizia nr. 356/2014). Prevederile art.106¹ CP RM nu pot fi aplicate retroactiv cu privire la confiscarea bunurilor dobândite înainte de intrarea acestora prevederi în vigoare. Dispunerea măsurii con-

fiscării extinse pentru bunurile dobândite înainte de intrarea în vigoare a legii ar duce la încălcarea principiului constituțional al neretroactivității legii. Astfel, având la bază principiul neretroactivității legii penale, pot fi confiscate doar bunurile dobândite după intrarea în vigoare a legii (25 februarie 2014).

Concluzionând cele menționate, Curtea reține că reglementarea de către legiuitor în legislația penală a măsurii speciale „confiscarea extinsă” a bunurilor provenite din activități infracționale nu constituie o încălcare a normelor constituționale. Pevederile art.330² CP RM nu pot fi aplicate retroactiv cu privire la bunurile dobândite înainte de intrarea în vigoare a prevederilor în cauză.

Într-o altă ordine de idei vom specifica că Curtea Constituțională a Republicii Moldova și-a exprimat propria viziune asupra preeminenței dreptului, interpretării legii penale, inclusiv în cazul determinării legii mai favorabile. În acest sens, am găsit trei Hotărâri ale Curții Constituționale a Republicii Moldova care abordează problemele vizate.

Astfel, în *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 13 octombrie 2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr.79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora (Sesizarea nr. 30a/2015)* [11] s-a reținut că Curtea Europeană a Drepturilor Omului, în jurisprudența sa, a remarcat în mod constant că principiul preeminenței dreptului impune ca orice imixtiune a autorităților în drepturile individului, pe care Convenția europeană le protejează, să fie supusă unui control riguros. *O normă este clară, accesibilă și previzibilă numai atunci când este redactată cu suficientă precizie, în așa fel încât să permită oricărei persoane să-și corecteze conduita și să fie capabilă, cu consiliere adecvată, să prevadă, într-o măsură rezonabilă, consecințele care pot să apară dintr-o normă* (*Silver ș.a. vs. Regatul Unit, 25 martie 1983*).

Odată ce statul adoptă o soluție, aceasta trebuie să fie pusă în aplicare cu claritate și coerență pentru a evita pe cât este posibil insecuritatea juridică și incertitudinea pentru subiecții de drept pe care îi privesc măsurile de aplicare a acestei soluții (*Păduraru vs. România, 1 decembrie 2005, §92*).

În acest sens, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat că principiul legalității delictelor și pedepselor și principiul, potrivit căruia o lege penală nu poate fi aplicată extensiv în detrimentul acuzatului, în special prin analogie, înseamnă că o infracțiune trebuie să fie definită clar prin lege. Această condiție este îndeplinită atunci când individul poate să știe, pornind de la prevederea normei pertinente și cu ajutorul interpretării ce este dată în jurisprudență, ce acte și omisiuni sunt de natură să-i angajeze responsabilitatea penală (*Kokkinakis vs. Grecia, 25 mai 1993*).

Prin această Hotărâre Curtea Constituțională a Republicii Moldova, pornind de la faptul că legea penală este o *lex stricta*, a evidențiat că aceasta nu poate să abunde în texte incriminatoire sau explicative. Spre deosebire de alte legi, legea penală trebuie interpretată prin aplicarea coroborată a interpretării gramaticale cu cea teleologică, care își propune lămurirea înțelesului normei juridice pornind de la finalitatea acesteia. În pofida exactității sale, dreptul penal, exprimat printr-o *lex certa*, este o ramură de drept sensibilă anume din cauza excesului de text normativ necesar a fi supus interpretării (îndeosebi în cazul obiectului juridic, fie al laturii subiective a componentei de infracțiune), inclusiv în baza normelor de trimitere sau de blanchetă.

Principiul legalității, în sens formal, stabilește în principal raporturile între norme și actele de aplicabilitate a acestora, *normele trebuind astfel să se deosebească de regulile ce vizează aplicabilitatea lor*.

Într-o altă Hotărâre, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a reținut că unul dintre elementele fundamentale ale preeminenței dreptului și ale statului de drept îl constituie principiul legalității, garantat de art.1 alin.(3) din Constituție [12]. Preeminența dreptului se asigură prin întreg sistemul de drept, inclusiv prin normele penale, acestea caracterizându-se prin anumite trăsături proprii, distinctive în raport cu alte categorii de norme, ce se diferențiază între ele prin caracterul și structura lor, prin sfera de incidență.

În jurisprudența sa, Curtea Constituțională a subliniat că *preeminența dreptului în materie penală exprimă, printre altele, asigurarea legalității infracțiunilor și pedepselor; inadmisibilitatea aplicării extensive a legii penale, în detrimentul persoanei, în special prin analogie*.

Totodată, s-a constatat că incriminarea faptelor în legile penale, stabilirea pedepsei pentru ele, precum și alte reglementări, se întemeiază pe rațiuni de politică penală. Astfel, legea penală constituie un ansamblu de reguli juridice, formulate într-o manieră *clară, concisă și precisă*, conform garanțiilor calității legii prevăzute de art.23 din Constituție. Or, calitatea legii penale constituie o condiție vitală pentru menținerea *securității raporturilor juridice* și ordonarea eficientă a relațiilor sociale.

Curtea Constituțională reține că garanțiile instituite în Constituție impun ca *doar legiuitorul să reglementeze conduita incriminată, astfel încât fapta, ca semn al laturii obiective, să fie cert definită, dar nu identificată prin interpretarea extensivă de către cei care aplică legea penală*. O astfel de modalitate de aplicare poate genera *interpretări abuzive*. Cerința interpretării stricte a normei penale, precum și interdicția analogiei în aplicarea legii penale, urmăresc protecția persoanei împotriva arbitrarului.

Totodată, s-a precizat că legiuitorul se bucură de o marjă de apreciere destul de largă, avându-se în vedere că acesta se află într-o poziție care îi permite să aprecieze, în funcție de o serie de criterii, necesitatea unei anumite politici penale. Totuși, Curtea reține că, deși, în principiu, legiuitorul se bucură de o competență exclusivă în reglementarea măsurilor ce țin de politica penală a statului, această competență nu este absolută, ci este circumscrisă anumitor rigori stabilite de Constituție.

Într-o altă speță [13], autorul sesizării a susținut că o faptă, pentru a fi considerată infracțiune, urmează a fi stipulată expres în Codul penal, care este unica lege penală; or, nu poate fi considerată infracțiune fapta interzisă de alte legi care nu au caracter penal, ceea ce contravine principiului dreptului penal, potrivit căruia interpretarea extensivă defavorabilă a legii penale este interzisă.

Autorul excepției a considerat că pentru a satisface exigența previzibilității prevederilor legale legea trebuie să fie redactată în termeni suficient de clari și preciși, având toate noțiunile bine definite, astfel încât individul să fie în măsură să prevadă consecințele ce pot decurge dintr-o acțiune determinată. Totodată, Guvernul susține că precizarea genurilor de activitate interzise de legislație nu ține de obiectul legii penale, ci de cel al legislației care reglementează activitatea de întreprinzător. Stabilirea în legi speciale a interdicțiilor sau restricțiilor la desfășurarea unor genuri de activitate exclude necesitatea identificării în Codul penal a tuturor activităților ce sunt interzise prin lege, cu condiția în care domeniul de aplicare al faptei prevăzute de legea penală rezultă din textul legii speciale. Curtea Supremă de Justiție consideră că formularea „desfășurarea unor genuri de activitate interzise de legislație” din art.125 lit.b) CP RM este deosebit de vagă, pentru că nu stabilește specificul acestei activități din vastul domeniu economic și tipul de legislație penală sau de altă natură.

Potrivit opiniei Procuraturii Generale, prin norma „desfășurarea unor genuri de activitate interzise de legislație”, prevăzută de art.125 lit.b) CP RM, se înțelege și „desfășurarea unor activități în lipsa licenței”.

Curtea Constituțională a subliniat că unul dintre elementele fundamentale ale preeminenței dreptului și ale statului de drept îl constituie principiul legalității. Preeminența dreptului se asigură prin întreg sistemul de drept, inclusiv prin normele penale, acestea caracterizându-se prin anumite trăsături proprii, distincte în raport cu alte categorii de norme ce se diferențiază între ele prin caracterul și structura lor, prin sfera de incidență.

În același timp, având în vedere principiul aplicabilității generale a legilor, formularea acestora nu poate prezenta o precizie absolută. Una dintre tehnicile standard de reglementare constă în recurgera mai degrabă la categorii generale decât la liste exhaustive. Astfel, numeroase legi folosesc, prin forța lucrurilor, formule mai mult sau mai puțin vagi, a căror interpretare și aplicare depind de practică. Oricât de clar ar fi redactată o normă juridică, în orice sistem de drept există un element inevitabil de interpretare judiciară, inclusiv a unei norme de drept penal. Nevoia de elucidare a punctelor neclare și de adaptare la circumstanțele schimbătoare va exista întotdeauna. Deși certitudinea în redactarea unei legi este un lucru dorit, aceasta ar putea antrena o rigiditate excesivă; or, legea trebuie să fie susceptibilă a se adapta schimbărilor de situație. Rolul decizional conferit instanțelor urmărește tocmai înlăturarea dubiilor ce persistă cu ocazia interpretării normelor.

Curtea Constituțională evidențiază că formularea unor norme juridice declarative în acte normative ne-penale, prin care se proclamă interdicția unei activități de întreprinzător, nu este suficientă pentru asigurarea principiului „ultima ratio”, prin care o faptă se incriminează ca infracțiune. Interdicția nu este suficientă pentru a declara respectivul comportament infracțiune. Mai mult decât atât, expresia generică utilizată în legile extrapenale, care reglementează activitatea de întreprinzător, și anume: „nerespectarea prezentei legi atrage răspundere disciplinară, civilă, contravențională și penală, în conformitate cu legislația în vigoare”, nu poate determina în mod automat încorporarea activității în prevederea art.125 lit.b) CP RM. O astfel de interpretare ar conduce la încălcarea *principiului interzicerii interpretării extensive a legii penale*. Or, interpretarea strictă a legii penale este un corolar direct al principiului legalității penale, a cărui valoare juridică este recunoscută atât în legislația națională, cât și în cea europeană. Articolul 3 alin.(2) CP RM stabilește expres că „interpretarea extensivă defavorabilă și aplicarea prin analogie a legii penale sunt interzise”, în caz contrar judecătorului i-ar reveni puterea de creare și legiferare a infracțiunilor.

Curtea menționează că, în materie penală, principiile „*nullum crimen sine lege*” și „*nulla poena sine lege*”, stabilite ca valori constituționale în art.22 din Constituție, impun ca doar legiuitorul să reglementeze conduita incriminată, astfel încât fapta, ca semn al laturii obiective, să fie cert definită, dar nu identificată prin interpretarea extensivă de către cei care aplică legea penală. O astfel de modalitate de aplicare poate genera interpretări abuzive. Cerința interpretării stricte a normei penale, precum interdicția analogiei în aplicarea legii penale, urmăresc protecția persoanei împotriva arbitrarului. Pe cale de consecință, Curtea Constituțională a constat că, în speță, problema abordată derivă din interpretarea și aplicarea eronată a legii, și nu din neclaritatea acesteia.

Concluzii

– Legea penală a Republicii Moldova este supusă principiului codificării. În acest sens, Codul penal este un act legislativ unic, expus într-o formă unitară, omogenă, care cuprinde toate normele juridice din dreptul penal, iar legiuitorul urmează să respecte statutul legii penale în raport cu întregul sistem de acte normative.

– Legea penală comportă un caracter general, ea reglementând situații și incriminând fapte care sunt aplicabile pentru subiecți nedeterminați și fără a avea caracter particular sau concret.

– Incriminarea faptelor în legile penale, stabilirea pedepsei pentru ele, precum și alte reglementări, cum ar fi prescriptibilitatea răspunderii penale, *se întemeiază pe rațiuni de politică penală*. Legea penală constituie un ansamblu de reguli juridice, formulate într-o manieră clară, concisă și precisă. Or, calitatea legii penale constituie o condiție vitală pentru menținerea *securității raporturilor juridice* și ordonarea eficientă a relațiilor sociale.

– Legea penală are repercusiunile cele mai dure comparativ cu alte legi sancționatoare. Ea incriminează faptele cele mai prejudiciabile, respectiv, norma penală trebuie să dispună de o claritate desăvârșită pentru toate elementele componenței infracțiunii în cazul normelor din Partea Specială a legii penale. Această condiție este indispensabilă și în cazul normelor din Partea Generală a legii penale. Formulele generale și abstracte într-un caz concret pot afecta funcționalitatea legii penale, aplicarea ei coerentă și sistemică, ceea ce ar denatura principiul calității legii.

– Legalitatea, ca principiu de bază al statului de drept, determină conformitatea normei sau a actului juridic cu normele superioare care stabilesc condiții de procedură privind edictarea normelor juridice. Orice reglementare urmează a fi în limitele principiilor statuate în sistemul de drept în vigoare și să se subscrie principiului preeminenței dreptului.

– *Principiul legalității normei penale*, în sensul *nulum crimen sine lege*, pune în sarcina legiuitorului două obligații: 1) să prevadă într-un text de lege faptele considerate infracțiuni și sancțiunile aferente (*lex scripta*); 2) să redacteze textul legii cu claritate (*lex certa*).

– *Preeminența dreptului* se asigură prin întreg sistemul de drept, inclusiv prin normele penale, acestea caracterizându-se prin anumite trăsături proprii, distinctive în raport cu alte categorii de norme ce se diferențiază între ele prin caracterul și structura lor, prin sfera de incidență. Principiul preeminenței dreptului impune ca orice imixtiune a autorităților în dreptul individului să fie supusă unui control strict.

– În materie penală, *preeminența dreptului* generează următoarele principii: 1) principiul legalității infracțiunilor și pedepselor; 2) principiul inadmisibilității aplicării extensive a legii penale, în detrimentul persoanei, în special prin analogie; 3) principiul aplicării legii penale în timp; 4) neretroactivitatea legii penale, cu excepția legii penale mai favorabile.

– Orice modificări legislative nu trebuie să desconsidere principiile sistemului de drept deja statuate de către legiuitorul însuși. Rațiunea legii penale are ca pilon de bază *proporționalitatea* pedepselor cu gradul prejudiciabil al faptelor comise, independent de circumstanțele comiterii lor. Astfel, orice reglementare de drept penal trebuie să fie conformă cu *principiile fundamentale ale dreptului penal* și cu exigențele prealabile ale *protecției drepturilor fundamentale*, prin exactitate respectând *principiul legalității*.

– În materie penală se aplică legea în vigoare la momentul comiterii faptei, și nu legea intrată în vigoare după consumarea infracțiunii, cu excepția legii mai favorabile, care are efect retroactiv.

– *Necesitatea reglementării prescripției tragerii la răspundere penală* reiese din chintesența acestei instituții; or, răspunderea penală, ca mijloc de realizare a ordinii de drept prin constrângere, trebuie să intervină cât mai curând după săvârșirea infracțiunii. Justificarea prescripției este strâns legată de rațiunea represiunii penale, care, după trecerea unui interval îndelungat de timp de la săvârșirea infracțiunii, devine

ineficientă în raport cu scopul pedepsei penale. La fel, rațiunea reglementării prescripției răspunderii penale o constituie garantarea *securității juridice* prin fixarea unor termene pentru intentarea acțiunilor penale și prevenirea unor atingeri dreptului la apărare.

– Legislativul păstrează deplina competență pentru a adopta reglementări de natură penală, inclusiv poate modifica prescripția penală, fie în sensul micșorării sau extinderii termenului, fie al eliminării totale a prescripției din legea penală, însă aceste modificări trebuie să fie încorporate în Codul penal, ca unica lege penală a Republicii Moldova, dar nu prin legi derogatorii.

– *Posibilitatea aplicării retroactive a prescripției tragerii la răspundere penală* variază în sistemele de drept și depinde de calificarea dată acesteia, în sens material sau procesual. Astfel, în statele în care prescripția este calificată în sens *material se aplică prevederile legale în vigoare la momentul comiterii faptei infracționale*, aplicarea retroactivă fiind posibilă doar dacă este mai favorabilă. În același timp, calificarea în sens procesual determină aplicarea imediată a legii oricărei proceduri supuse modificării, indiferent de momentul săvârșirii faptei infracționale.

Referințe:

1. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, amendată prin protocoalele adiționale. Încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950 și ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298-XIII din 24 iulie 1997.
2. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.001.
3. Codul penal al Republicii Moldova din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74.
4. Codul jurisdicției constituționale, nr.502 din 16.06.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.53-54.
5. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 19 ianuarie 2017 de inadmisibilitate a sesizării nr.159g/2016 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 126 alin.(1) și alin.(11) din Codul penal (*stabilirea proporțiilor mari și deosebit de mari*). Opinie separată expusă în temeiul art.27 alin.(5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art.67 din Codul jurisdicției constituționale.
6. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 29 aprilie 2016 de inadmisibilitate a sesizării nr.31g/2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 249 din Codul penal (*criteriile de calificare a faptelor penale și contravenționale*).
7. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 18 noiembrie 2016 de inadmisibilitate a sesizării nr.133g/2016 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 10¹ alin.(7) din Codul penal (*aplicarea legii mai favorabile în cazul recalificării infracțiunii*).
8. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 27 mai 2014 pentru controlul constituționalității art.II al Legii nr.56 din 4 aprilie 2014 pentru completarea articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova (*prescripția tragerii la răspundere penală*) (Sesizarea nr.27a/2014).
9. Hotărârea Curții Constituționale din 16 aprilie 2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală (*confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită*) (Sesizarea nr.60a/2014).
10. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr.86.
11. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 13 octombrie 2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr.79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora (Sesizarea nr.30a/2015).
12. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 7 februarie 2017 privind excepția de constituționalitate a unor prevederi din articolele 424 alin.(2), 431 alin.(1) pct.1¹) din Codul de procedură penală și articolul 362¹ din Codul penal (Sesizările nr.145g/149g/2016).
13. Hotărârea Curții Constituționale din 22 iulie 2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 125 lit.b) din Codul penal, a articolelor 7 alin.(7), 39 pct.5), 313 alin.(6) din Codul de procedură penală și a unor prevederi din articolele 2 lit.d) și 16 lit.c) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (*faptele care constituie practicarea ilegală a activității de întreprinzător*) (Sesizarea nr.37g/2016).

Prezentat la 28.07.2017

CZU: 343.349:[343.79:004]

CONTROVERSE LEGATE DE RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU MANIPULAREA UNUI EVENIMENT ȘI PARIURILE ARANJATE SĂVÂRȘITE ÎN CYBERSPAȚIU

Gheorghe RENIȚĂ

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol pornim de la premisa conform căreia cyberspațiul reprezintă un mediu propice pentru comiterea unor infracțiuni, printre care și a celor de manipulare a unui eveniment și de pariuri aranjate prevăzute la art.242¹ și 242² din Codul penal al Republicii Moldova. Astfel, se evidențiază că făptuitorul, din diverse motive, ar putea alege să transmită de pe un dispozitiv conectat la rețeaua internet mesaje (sau efectua apeluri) ce presupun încurajarea, influențarea sau instruirea unui participant la un eveniment sportiv (care, în același timp, poate fi și un eveniment de pariat) să întreprindă acțiuni care ar produce un efect viciat asupra evenimentului respectiv, cu scopul de a obține bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, care nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană. În egală măsură, cel care cunoaște cu certitudine că există o înțelegere privind trucarea unui eveniment de pariat ar putea înștiința despre aceasta, prin intermediul sistemelor informatice sau al rețelelor de comunicații electronice, alte persoane cu scopul de a le determina să participe la pariatul dat. Grație anonimatului, modului în care informația este propagată etc., o atare cale poate fi utilizată cu precădere. Pe de altă parte, se arată că nu poate fi angajată răspunderea penală pentru infracțiunea de pariuri aranjate atunci când fapta se rezumă doar la o simplă redistribuire în cyberspațiu a unei postări ce conține informația menționată mai sus și fără a dori determinarea altor persoane să participe la pariatul respectiv. Se insistă asupra distingerii faptei de prezentare și difuzare a publicității în spațiul virtual privind pariurile și câștigurile bănești obținute în rezultatul participării la aceste jocuri de noroc de infracțiunea de pariuri aranjate. În afară de aceasta, sunt scoase în relief particularitățile parierii online. În special, se arată că echipamentul și programele informatice utilizate la organizarea jocurilor de noroc prin intermediul rețelelor de comunicații electronice trebuie să se afle în mod obligatoriu pe teritoriul Republicii Moldova. La fel, sistemul de control (serverul) al organizatorului jocului de noroc trebuie să fie amplasat pe teritoriul Republicii Moldova. Nu în ultimul rând, sunt analizate controversele legate de stabilirea momentului de consumare și a locului de săvârșire a infracțiunilor în cauză.

Cuvinte-cheie: cyberspațiu, eveniment sportiv, eveniment de pariat, pariuri aranjate, internet, sisteme informatice, rețele de comunicații electronice.

CONTROVERSIES RELATED TO THE CRIMINAL LIABILITY FOR THE MANIPULATION OF AN EVENT AND THE ARRANGED BETS COMMITTED IN CYBERSPACE

In the present scientific paper, we start from the premise that the cyberspace represents a favourable environment for committing some offences, including the manipulation of an event and the arranged bets provided by articles 242¹ and 242² of the Criminal Code of the Republic of Moldova. Thus, it is highlighted that the perpetrator may, for various reasons, choose to send messages (or make calls) from a device connected to the Internet to encourage, influence or train a participant in a sporting event (which, at the same time, can also be a betting event) to take action that would have a vicious effect on the event in question in order to obtain goods, services, privileges or advantages in any form whatsoever, which is not for himself or for another person. Also, the person who knows with certainty that there is an agreement about cheating on a betting event may be informed by other information systems or electronic communications networks about other people in order to make them participate in this bet. Thanks to anonymity, the way the information is propagated etc., such a way can be especially used. On the other hand, it is shown that criminal liability for the offence of arranged bets can not be committed when the act is limited to merely redistributing in a cyberspace a post containing the information mentioned above and without wanting to determine other people to participate in the bet. It is insisted on distinguishing the act of presentation and dissemination in the virtual space of the advertisement regarding the bets and the money gains obtained as a result of the participation of the arranged betting offence. In addition, the features of online betting are highlighted. In particular, the equipment and software used to organize gambling through electronic communications networks must be mandatory on the territory of the Republic of Moldova. Likewise, the control system (server) of the gambling organizer must be located on the territory of the Republic of Moldova. Last but not least, there are analyzed the controversies concerning the determination of the time of consumption and the place where the offences in question were committed.

Keywords: cyberspace, sports event, betting event, arranged bets, internet, computer systems, electronic communication networks.

Introducere

Dezvoltarea vertiginoasă a tehnologiilor informaționale a generat, pe lângă numeroase beneficii, și fenomene negative. Printre acestea reținem că s-a deschis o poartă către proliferarea unui număr impresionant de fapte prejudiciabile (cu un conținut sofisticat, elevat), făptuitorii (care, de altfel, țin pasul cu domeniul inovației tehnologice) având posibilitatea să-și diversifice modurile de operare și să-și creeze noi oportunități pentru săvârșirea infracțiunilor.

În acest context, semnalăm că cyberspațiul – în care existența virtuală devine tot mai mult o a doua natură umană – reprezintă un mediu propice (sau un „vest sălbatic”, după cuvintele lui B.Sandywell [1, p.39]) pentru comiterea unor infracțiuni.

Din punct de vedere conceptual, cyberspațiul constă din rețeaua interdependentă de infrastructuri informatice, incluzând internetul¹, rețelele de comunicații electronice², sistemele informatice³, procesoarele și controlerile încorporate [2, p.475].

Corelativ, infracțiunea din cyberspațiu [3] reprezintă o faptă prejudiciabilă comisă în aria noilor tehnologii informaționale [4, p.475]. În paleta ilicitelor penale comise în spațiul virtual, distinct de infracțiunile informatice specifice, sunt atribuite o serie de fapte prejudiciabile [5, p.19]. În principiu, o mare parte din infracțiunile care pot fi comise offline ar putea fi săvârșite și online.

Așadar, criminalitatea lumii virtuale⁴ sau digitale⁵ se înscrie ca o direcție de mare actualitate, fiind o zonă greu de explorat, dar prielnică fenomenului infracțional grav, aflat la adăpostul înalt de criptare și al protocolelor restrictive de acces. Gravitatea acestui fenomen este accentuată, *inter alia*, de ușurința comiterii și camuflării lor, de caracterul preponderent transfrontalier, datorat mediului internet, și de potențialul devastator al efectelor acestor infracțiuni [6, p.7].

Nu fac excepție de la cele reliefate *supra* nici infracțiunile prevăzute la art.242¹ și 242² CP RM. Iată de ce, în cele ce succed ne propunem să analizăm unele controverse legate de răspunderea penală pentru manipularea unui eveniment (art.242¹ CP RM) și pariurile aranjate (art.242² CP RM) săvârșite în cyberspațiu, valorificând în acest sens cadrul normativ, abordările doctrinare și practica judiciară. Ne îndreptăm demersul spre acest segment de cercetare, întrucât tragerea la răspundere penală a făptuitorilor care operează în mediul virtual este de multe ori devansată de perspicacitatea autorilor și tehnologiilor din ce în ce mai progresiste, de care aceștia dispun, și generează o sumă de probleme de drept penal substanțial⁶ ce merită a fi abordate.

Rezultate și discuții

Din capul locului, scoatem în relief că fapta de manipulare a unui eveniment este incriminată în art.242¹ CP RM, într-o variantă-tip și într-o variantă agravantă.

¹ În prima jumătate a anului 2017 au fost înregistrate peste trei miliarde și jumătate de utilizatori de internet la nivel global (mai exact – 3.885.567,619), repartizați astfel: 49,7% în Asia; 17,0% în Europa; 8,2% în America de Nord; 10,4% în America Latină și Caraibe; 10,0% în Africa; 3,8% în Orientul Mijlociu și 0,7% în Oceania/Australia [71].

² În conformitate cu art.2 din Legea comunicațiilor electronice, nr.241 din 15 noiembrie 2007 [72], prin „rețea de comunicații electronice” se înțelege sisteme de transmisie și, după caz, echipamente de comutare sau rutare, precum și alte resurse care permit transmiterea semnalelor prin suport fizic, electromagnetic sau prin orice alte mijloace, incluzând rețele de comunicații prin satelit, rețele fixe (cu comutare de circuite sau comutare de pachete, inclusiv Internet) și rețele mobile terestre, rețele de transport al energiei electrice, în cazul în care acestea sunt utilizate și pentru transmiterea semnalelor, rețele utilizate pentru difuzarea programelor audiovizuale, rețele de televiziune prin cablu, indiferent de tipul informației transmise.

³ În corespundere cu art.1 din Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, adoptată la Budapesta la 23 noiembrie 2001 [73] (ratificată de Republica Moldova prin Legea nr.6 din 2 februarie 2009 pentru ratificarea Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică [74]), expresia „sistem informatic” desemnează orice dispozitiv izolat sau ansamblu de dispozitive interconectate ori aflate în legătură, care asigură ori dintre care unul sau mai multe elemente asigură, prin executarea unui program, prelucrarea automată a datelor. Definiția în cauză este preluată și în art.2 al Legii privind prevenirea și combaterea criminalității informatice, nr.20 din 3 februarie 2009 [75].

⁴ După M.Cross, „criminalitatea în cyberspațiu reprezintă o noțiune vastă și generică care se referă la infracțiunile comise utilizând computerele și rețeaua internet” [76, p.2]. Credem că această definiție poate fi extinsă și în privința altor gadgeturi susceptibile de a fi conectate la rețeaua internet. Într-o altă opinie, este vorba de „ansamblul infracțiunilor comise prin intermediul sau în legătură cu utilizarea sistemelor informatice sau rețelelor de comunicații” [77, p.6]. Se pare că această noțiune este atotcuprinzătoare.

⁵ Precizări terminologice: în prezentul articol, fără a ne rătăci prin „jungla” conceptelor, vom utiliza, într-un mod interșanjabil, noțiunile cyberspațiu (denumit uneori și spațiu cibernetic), mediu online, spațiul virtual sau digital.

⁶ În egală măsură, infracțiunile de manipulare a unui eveniment și de pariuri aranjate săvârșite în cyberspațiu atrag după sine și o serie de probleme de drept penal procedural (afirmația fiind valabilă și în contextul altor infracțiuni), însă nu ne vom apleca asupra acestora, deoarece excede obiectul de investigație al prezentului studiu.

Astfel, varianta-tip a infracțiunii date, specificată la alin.(1) art.242¹ CP RM, se exprimă în încurajarea, influențarea sau instruirea unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat să întreprindă acțiuni care ar produce un efect viciat asupra evenimentului respectiv, cu scopul de a obține bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, care nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană.

În varianta sa agravată, consemnată la alin.(2) art.242¹ CP RM, manipularea unui eveniment este săvârșită de către un antrenor, un agent al sportivului, un membru al juriului, un proprietar de club sportiv sau de o persoană care face parte din conducerea unei organizații sportive.

La rândul său, fapta de pariuri aranjate este incriminată în art.242² CP RM într-o variantă-tip și într-o variantă agravată.

La concret, varianta-tip de infracțiune, inserată la alin.(1) art.242² CP RM, constă fie în parierea pe un eveniment sportiv sau pe un alt eveniment de pariat, fie în informarea altor persoane despre existența unei înțelegeri în privința trucării aceluiași eveniment în intenția de a le determina să participe la pariul respectiv, săvârșită de către o persoană care cunoaște cu certitudine despre existența unei înțelegeri privind trucarea aceluiași eveniment.

Iar varianta agravată de infracțiune, prevăzută la lit.a) alin.(2) art.242² CP RM, presupune că infracțiunea specificată la alin.(1):

- este săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală (lit.a));
- cauzează daune în proporții deosebit de mari (lit.b)).

După această redare a aspectelor tehnico-legislative ale infracțiunilor prevăzute la art.242¹ și 242² CP RM, subliniem că făptuitorul, din diverse motive, ar putea alege să transmită de pe un dispozitiv conectat la rețeaua internet mesaje (sau efectua apeluri) ce presupun încurajarea, influențarea⁷ sau instruirea unui participant la un eveniment sportiv (care, în același timp, poate fi și un eveniment de pariat) să întreprindă acțiuni care ar produce un efect viciat asupra evenimentului respectiv, cu scopul de a obține bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, care nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană. Indiferent de forma pe care o îmbracă, infracțiunea de manipulare a unui eveniment săvârșită în cyberspațiu nu se rezumă la „o simplă tolerare de către făptuitor a intenției de comitere de către participantul la un eveniment sportiv a unor acțiuni care ar produce un efect viciat asupra respectivului eveniment” [7, p.109; 8, p.8; 9, p.178; 10, p.220], ci, din contra, presupune sprijinirea, îndemnarea, stimularea, furnizarea de instrucțiuni, înșelarea, intimidarea, amenințarea, măgulirea; provocarea sentimentului de răzbunare, a invidiei etc.; determinarea pe altă cale ilegală a acestui participant [11, p.7-8].

Ad similibus, cel care cunoaște cu certitudine că există o înțelegere privind trucarea unui eveniment (sportiv) de pariat ar putea înștiința despre aceasta, prin intermediul sistemelor informatice sau al rețelelor de comunicații electronice, alte persoane cu scopul de a le determina să participe la pariul dat. Grație anonimatului, modului în care informația este propagată etc., o atare cale poate fi utilizată cu precădere. Aceasta mai ales în condițiile în care informația în cauză (înțelegerea privind trucarea unui eveniment de pariat) ar putea fi catalogată ca un „bun perisabil” [12, pct.47]. Astfel, o întârziere în răspândirea acestei informații riscă să o priveze de orice valoare și de orice interes. Or, după ce respectivul eveniment a luat sfârșit, ea nu mai este „actuală”.

Reprezentând o „comunicare” ținută în spațiul virtual (care la *prima facie* ar părea inocentă), o astfel de conduită trebuie privită inclusiv prin prisma dreptului la respectarea vieții private garantat de art.28 din Constituția Republicii Moldova [13] și de art.8 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (în continuare – CEDO) [14], care consacră dreptul la intimitate și oferă un grad minim de protecție împotriva arbitrarului. Or, recent, Marea Cameră a Curții Europene pentru Drepturile Omului (în continuare – CtEDO) a evidențiat în cauza *Bărbulescu versus România* că tipul de serviciu – mesagerie instantanee prin internet – este doar unul dintre formele de comunicare care permit persoanei să desfășoare o viață privată socială. În același timp, CtEDO a relevat că expedierea și primirea de comunicații este acoperită de noțiunea „corespondență” (se are în vedere în sensul art.8 CEDO – *n.a.*), chiar dacă acestea sunt trimise de pe computerul angajatorului [15, pct.74].

Din această perspectivă, discernem că mesajul expedit cu ajutorul sistemelor informatice sau al rețelelor de comunicații digitale unui participant la un eveniment sportiv, în vederea comiterii de către ultimul a infracțiunii de manipulare a unui eveniment, poate fi văzut ca o intruziune în viața privată (a participantului la evenimentul în cauză). În paralel, în cazul infracțiunii de pariuri aranjate, diseminarea informației în mediul

⁷ Precizăm că, în contextul analizat, este evident că influențarea nu se poate concretiza în aplicarea violenței fizice al cărei grad de intensitate nu ar trebui să excedă violența sancționată de art.78 din Codul contravențional – vătămare neînsemnată sau ușoară a integrității corporale.

digital ce dă în vileag existența unei înțelegeri privind trucarea unui eveniment (sportiv) de pariat ar putea fi uneori solicitată și așteptată de către participanții la evenimentul dat, însă alții – nu (trimise la întâmplare).

Pentru această din urmă ipoteză, prezintă relevanță statuările din speța *Muscio versus Italia* din 13 noiembrie 2007, care sunt aplicabile *mutatis mutandis* și în contextul art.242¹ și 242² CP RM. Astfel, în speța nominalizată CtEDO a apreciat că primirea corespondenței nedorite⁸ sau șocante poate fi analizată ca o ingerință în viața privată. Odată conectați la internet, utilizatorii sistemelor de schimb de scrisori electronice nu se bucură de o protecție efectivă a vieții lor private, expunându-se primirii de mesaje, imagini și informații adesea nesolicitate. În accepțiunea CtEDO, acest inconvenient poate fi redus prin instalarea de „filtre” informatice [16].

Sub acest aspect, este îndubitabil că o imixtiune în dreptul la viața privată în sensul examinat nu are cum să influențeze la determinarea și constatarea juridică a corespunderii exacte între semnele faptei prejudiciabile săvârșite și semnele componenței infracțiunilor cuprinse la art.242¹ și 242² CP RM. O atare împrejurare ar putea fi valorificată la individualizarea pedepsei, precum și la repararea prejudiciului cauzat în urma comiterii infracțiunii.

Revenind la subiectul analizat, precizăm că informația referitoare la existența unui eveniment sportiv⁹ manipulat ar putea să ajungă pe site-uri (pagini web), bloguri, videobloguri, pagini de pe rețele de socializare etc.

Într-un studiu realizat sub auspiciile companiei „Sportradar”¹⁰ (publicat la 18 septembrie 2017) s-a estimat că există circa 11 pagini specializate pe rețeaua de socializare „Facebook” și, corespunzător, 4 – pe „Twitter”, pe care se plasează cu regularitate postări (mesaje, anunțuri) referitoare la existența înțelegerii privind trucarea unor evenimente sportive („100% sigure”) [17], postări care sunt distribuite rapid de diferiți utilizatori, invitând și încurajând astfel persoanele din diferite colțuri ale lumii să parieze pe respectivele evenimente.

În acest sens, de cele mai dese ori, mai întâi s-a arătat că pentru a determina persoanele să pună pariuri pe presupusul eveniment sportiv manipulat sunt etalate comentarii din numele persoanelor care au avut de câștigat din informațiile furnizate. De asemenea, sunt postate poze ale biletelor „jucate” online cu mize uriașe [18]. Adică, sunt oferite dovezi precum că informația referitoare la existența înțelegerii privind trucarea unor evenimente sportive de pariat este veridică.

Apoi, după ce plasa a fost întinsă, așa-numita „informație confidențială” este „vândută” contra sumei ce variază de la 50 la 100 de euro per meci. Este vorba despre așa-numitul procedeu „cârlig” („*The Hook*”). Cheia acestui procedeu constă în oferirea unor rezultate diferite unor grupuri de persoane distincte, asigurându-se în așa fel faptul că cel puțin un grup de persoane va obține rezultatul „corect” și va avea de câștigat de pe urma pariului. Prețul și informația suplimentară nefiind postată public, ci trimisă într-o conversație privată (bineînțeles, pe rețeaua de socializare), la cererea persoanei interesate.

În fine, se poate oferi uneori o garanție de returnare a banilor celor care au avut de pierdut la pariu. Posibil, această presupusă „garanție” este o „momeală” pentru a-i atrage pe acești indivizi într-un alt „cârlig”.

În această succesiune, se profilează logica întrebare: cine ar trebui tras la răspundere penală și în baza cărei norme?

În efortul de a căuta a răspuns la ea, pornim de la premisa în acord cu care subiectul infracțiunii de pariuri aranjate (persoana fizică responsabilă care, la momentul comiterii faptei, a atins vârsta de 16 ani sau persoana juridică, cu excepția autorității publice) are calitatea specială de persoană care cunoaște cu certitudine despre existența unei înțelegeri privind trucarea evenimentului de pariat [19, p.4].

Așadar, fapta manifestată în publicarea în cyberspațiu într-un mediu privat (transmiterea unui e-mail etc.) sau public (afișarea pe un site sau pe o rețea de socializare¹¹, la care accesul nu este restricționat, etc.) a

⁸ În cazul *Muscio versus Italia*, reclamantul – președintele unei asociații de preoți catolici – a primit în cutia poștală electronică mesaje cu conținut pornografic, care i-au rănit convingerile morale. E-mail-urile primite de reclamant fuseseră trimise la întâmplare, la adrese existente pe rețeaua internet. Era imposibil de a identifica expeditorul, deoarece își ascunsese adresa electronică. În cererea sa, reclamantul s-a plâns și de faptul că nu a avut mijloace juridice pentru a se opune primirii acestor scrisori electronice. CtEDO a respins cererea ca fiind vădit nefondată, argumentând că nu a putut decide dacă statul ar fi trebuit să depună eforturi suplimentare pentru a se achita de eventualele obligații pozitive decurgând din art.8 CEDO. De altfel, operatorii de rețea informatică acționează în cadrul acordurilor cu autoritățile statale și sub supravegherea acestora din urmă. Din aceste motive, CtEDO a conchis că reclamantul ar fi putut introduce o acțiune civilă în daune interese, prin care ar fi putut cere repararea prejudiciului, chiar în imposibilitatea identificării expeditorului scrisorilor electronice litigioase.

⁹ Folosim singularul bazându-ne pe premisa, conform căreia folosirea unui cuvânt la singular presupune și pluralul acestuia, și viceversa.

¹⁰ La serviciile căreia, de altfel, apelează și Uniunea Asociațiilor Europene de Fotbal în contextul semnalării unor meciuri de fotbal manipulate [78].

¹¹ Apropos, accentuăm că profilul de pe o rețea de socializare, chiar dacă este accesibil doar unui grup restrâns de persoane, adică prietenilor, tot public este. Aceasta deoarece oricine dintre „prietenii” ar putea distribui informațiile postate de titularul paginii.

informației precum că un eveniment de pariat ar fi manipulat, cu scopul de a determina alte persoane să participe la pariul respectiv, de către o persoană care cunoaște cu certitudine despre existența unei înțelegeri în privința trucării evenimentului de pariat, indiferent de faptul dacă în prealabil a primit o „contravaloare” sau nu, se circumscrie infracțiunii de pariuri aranjate. Or, în această situație are loc o informare a altor persoane despre existența unei înțelegeri în privința trucării evenimentului de pariat – reprezentând în plan juridic o modalitate normativă a faptei prejudiciabile prevăzute de textul incriminator fixat la art.242² CP RM.

În acest făgaș, S.Brînza și V.Stati cu drept cuvânt au punctat că: „Informarea altor persoane despre existența unei înțelegeri în privința trucării evenimentului de pariat trebuie privită ca un exemplu de așa-numita „complicitate calificată”. Aceasta pentru că fapta celuia, care informează alte persoane despre existența unei înțelegeri în privința trucării evenimentului de pariat, se asimilează faptei autorului infracțiunii. În această ipoteză, nu este necesară referirea suplimentară la alin.(5) art.42 CP RM” [20, p.117].

Concomitent, informația despre existența unei înțelegeri privind trucarea unui eveniment de pariat, pe care făptuitorul o furnizează, îndeplinește rolul de mijloc de săvârșire a infracțiunii prevăzute la art.242² CP RM [21, p.2].

Cu acest prilej, trecem în revistă că, de curând, a devenit cunoscut publicului larg că [22]: *înfrângerea FC „Z.” cu 0-3 în fața FC „S.” din cadrul etapei a 21-a a Diviziei Naționale de Fotbal (meci disputat pe 1 martie 2017 – n.a.) a trezit suspiciuni conducerii clubului FC „Z.”. Potrivit vicepreședintelui clubului FC „Z.”, V.P., există bănuiele de trulare a meciului, acestea fiind alimentate de unele comentarii la adresa FC „Z.” pe rețelele de socializare. Zvonurile și suspiciunile au apărut imediat după ce casele de pariuri au luat-o razna chiar în ziua meciului dintre FC „S.” și FC „Z.”. În doar 24 de ore echipa FC „Z.” s-a transformat din favorită în outsider. Cu o zi înainte de meci, FC „S.” avea coeficientul 8 la 1 pentru victorie, iar cu o oră înainte de fluierul de start acesta a scăzut la 2 la 1, ceea ce înseamnă că s-a pariat masiv pe victoria FC „S.”. Altfel, pe o rețea de socializare din Rusia se anunța, cu o zi înaintea desfășurării meciului, că acest eveniment sportiv va fi „aranjat”. Acolo, de asemenea, se susținea că în cadrul etapei a 22-a a Diviziei Naționale de Fotbal și partida dintre FC „A.C.” și FC „D.-A.” ar fi trucată. A fost anunțat că FC „D.-A.” va învinge, lucru care s-a și întâmplat de fapt, și încă într-un mod neobișnuit. Scorul final a fost de 2:1, echipa FC „D.-A.” marcând golurile victoriei în primele minute de prelungire¹².*

Și de data aceasta suntem convingși că a avut loc o informare a altor persoane despre existența unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat cu scopul de a le determina să participe la pariul respectiv, săvârșită de către o persoană care cunoștea cu certitudine despre existența unei înțelegeri privind trucarea acelui eveniment. Deci, este operabil art.242² CP RM.

Din identitate de rațiuni și consecvență, pledăm pentru aceeași soluție de calificare și în privința persoanei care a preluat din mediul digital (de pe un site, de pe o rețea de socializare etc.) un mesaj din care ar rezulta că există o înțelegere referitoare la trucarea unui eveniment de pariat, reflectând-o pe pagina sa de pe o rețea de socializare (specificând sursa corespunzătoare), fiind ghidată de scopul de a determina alte persoane să participe la pariul respectiv, insistând (de pildă, în comentarii) asupra faptului că ar fi vorba de un eveniment manipulat cu siguranță și invitând alte persoane să participe la pariul dat.

Per a contrario, considerăm că nu poate fi angajată răspunderea penală potrivit normei statuate la art.242² CP RM atunci când fapta se concretizează doar într-o o simplă redistribuire în cyberspațiu a unei postări ce conține informația cu pricina și fără a dori determinarea altor persoane să participe la pariul respectiv, acțiunea fiind săvârșită doar pentru a iniția o eventuală dezbateră publică a subiectului.

La fel, nu-și extinde raza de acțiune art.242² CP RM nici în situația în care din conținutul informației publicate în mediul virtual nu rezultă că autorul acesteia ar avea certitudinea despre existența unei înțelegeri privind trucarea unui eveniment de pariat în discuție. De exemplu, se conțin formulări din care ar rezulta probabilități, ezitări sau doar că este vorba de un pronostic, care, prin definiție, este nesigur. Substratul logic al acestei teze rezidă în aceea că nu este prefigurată calitatea specială a subiectului infracțiunii de pariuri aranjate menționată mai sus. Cu toate acestea, nu este exclus ca mesajul să fie redactat într-o formă voalată

¹² Fiind un material jurnalistic – o știre, se impune precizarea potrivit căreia „adevărul jurnalistic”, care urmărește să informeze rapid opinia publică asupra unei chestiuni de interes general, se distinge de „adevărul judiciar” stabilit de instanțe și care urmărește să angajeze responsabilitatea autorilor faptelor interzise de lege. Totuși, după cum a reiterat CtEDO, presa, în exercitarea rolului său de „câine de pază”, are obligația să acționeze cu bună-credință, în sensul de a furniza informații exacte și demne de încredere, cu respectarea principiilor unui jurnalism responsabil [79, pct.50]. Întrucât buna-credință se prezumă până la proba contrarie, am ales să facem referință în acest studiu la respectiva știre.

(chiar codificată) și să fie pe înțelesul doar al unui cerc restrâns de persoane, nu însă și pe înțelesul celor îndrituiți cu aplicarea legii penale. Însă, pentru a disipa orice îndoială, este ineluctabilă o cantonare pe tărâm probatoriu pentru a stabili dincolo de orice dubiu rezonabil dacă a avut loc o informare a altor persoane despre existența unei înțelegeri privind trucarea unui eveniment de pariat, de către o persoană care știe cu certitudine despre existența unei atare înțelegeri.

Dacă însă pentru furnizarea informației, prin infrastructuri cibernetice¹³, despre existența unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat se solicită și, în consecință, se remit bunuri făptuitorului, deși în realitate acesta nu are certitudinea că evenimentul dat este unul manipulat, atunci cele săvârșite nu vor putea fi calificate potrivit art.242² CP RM. În astfel de cazuri, cele comise, într-un prim reflex, vor întruni elementele componente uneia dintre infracțiunile reunite sub denumirea marginală de „Escrocherie” prevăzute la art.190 CP RM sau, după caz, conform art.105 din Codul contravențional¹⁴ (în situația în care valoarea bunurilor nu depășește quantumul proporțiilor mici). Or, în ipoteza nominalizată anume prin înșelăciune sau abuz de încredere se dobândesc ilicit (se sustrag) bunurile altei persoane. Avansând pe această linie de gândire, precizăm că, în contextul săvârșirii sustragerii, făptuitorul ar putea susține că știe cu certitudine despre existența unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat, deși nu deține o asemenea informație. Adițional, această „susținere” trebuie să fie una credibilă, și nu absurdă sau imposibilă de a exista și a avea efect. În așa fel, rezultă că făptuitorul face uz de manopere frauduloase sau exploatează raporturile de încredere pentru a obține bunurile victimei. În consecință, sub imperiul înșelăciunii sau al abuzului de încredere bunul este scos din patrimoniul lezată și trecut în stăpânirea (definitivă) de fapt a făptuitorului, care este în măsură să efectueze orice fel de acte materiale cu bunul, manifestând *animus sibi habendi*.

Am spus „într-un prim reflex”, deoarece demersul nostru nu ar fi plenar, dacă nu am analiza în contextul dat și posibilitatea aplicării art.260⁶ „Frauda informatică” din Codul penal. Conținutul legislativ al acestui articol se rezumă la: introducerea, modificarea sau ștergerea datelor informatice, restricționarea accesului la aceste date ori împiedicarea în orice mod a funcționării unui sistem informatic, în scopul de a obține un beneficiu material pentru sine sau pentru altul, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari, se pedepsesc cu amendă în mărime de la 1350 la 1850 unități convenționale sau cu închisoare de la 2 la 5 ani (alin.(1)); aceleași acțiuni: a) săvârșite de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală; b) care au cauzat daune în proporții deosebit de mari, se pedepsesc cu închisoare de la 4 la 9 ani (alin.(2)).

Din această perspectivă, urmează oare de reținut la calificare în contextul celor enunțate *supra* și art.260⁶ CP RM în cazul în care se atestă introducerea datelor informatice în scopul de a obține un beneficiu material pentru sine sau pentru altul, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari¹⁵ sau deosebit de mari¹⁶? Sau urmează a fi reținute la calificare doar una dintre aceste norme (art.190 CP RM, fie art.260⁶ CP RM)?

Efectuând un minim exercițiu de lectură, observăm că în acest sens nu există unanimitate de opinii. Astfel, într-o accepțiune, se relevă că „frauda informatică nu poate fi asimilată escrocheriei, date fiind deosebirile de conținut existente între aceste două fapte infracționale. Deosebirea esențială dintre frauda informatică și

¹³ Avem în vedere infrastructuri de tehnologia informației, constând în sisteme informatice sau rețele de comunicații electronice.

¹⁴ La art.105 din Codul contravențional se stabilește răspunderea pentru sustragerea în proporții mici din avutul proprietarului prin furt, însușire, delapidare, abuz de serviciu sau escrocherie.

În acord cu art.18 din Codul contravențional, se consideră de mici proporții valoarea bunurilor sustrate, dobândite, primite, fabricate, distruse, utilizate, transportate, păstrate, comercializate, trecute peste frontiera vamală sau valoarea pagubei pricinuite care, la momentul săvârșirii contravenției, nu depășește 20% din quantumul salariului mediu lunar pe economie prognozat, aprobat de Guvern pentru anul în curs la data săvârșirii faptei.

În acest sens, prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind aprobarea quantumului salariului mediu lunar pe economie, prognozat pentru anul 2017, nr.1233 din 09 noiembrie 2016 [80], s-a aprobat quantumul salariului mediu lunar pe economie, prognozat pentru anul 2017, în mărime de 5300 lei, pentru utilizare în modul stabilit de legislație.

În consecință, raportând aceste prevederi normative la mecanismul de calcul al mărimii proporțiilor mici, se deduce că până la 1 ianuarie 2018 (dată de la care se va aplica un alt quantum al salariului mediu prognozat pe economie, aprobat de executiv), proporțiile mici nu vor depăși suma de 1060 lei.

¹⁵ Conform alin.(1) art.126 CP RM, se consideră proporții mari valoarea bunurilor sustrate, dobândite, primite, fabricate, distruse, utilizate, transportate, păstrate, comercializate, trecute peste frontiera vamală, valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care depășește 20 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei.

¹⁶ Potrivit alin.(1) art.126 CP RM, se consideră proporții deosebit de mari valoarea bunurilor sustrate, dobândite, primite, fabricate, distruse, utilizate, transportate, păstrate, comercializate, trecute peste frontiera vamală, valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care depășește 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei.

escrocherie poate fi făcută prin prisma obiectului material al infracțiunii. În cazul escrocheriei, obiectul material este reprezentat de bunurile mobile aflate în posesia persoanei, asupra cărora este fixat dreptul de proprietate, pe când în cazul fraudei informatice obiectul material îl formează beneficiile ce urmează să fie obținute de către persoană. (...) În cazul fraudei informaționale (*a se citi* fraudă informatică – *n.a.*), înșelăciunea poate fi realizată prin metode similare sau identice escrocheriei, însă făptuitorul nu urmărește depozitarea ilegală a victimei de un bun, ci obținerea unor beneficii ilegale, sub formă de profit nerealizat ce putea rezulta dintr-un anumit bun sau din afacerile practicate de antreprenor. Prin urmare, între fapta de fraudă informatică și escrocherie poate exista o legătură de tip escrocherie – cauzarea de pagube materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere” [23, p.21].

Dintr-un alt punct de vedere, „în raport cu infracțiunile prevăzute la art.190 și 196 CP RM, infracțiunea specificată la alin.(1) art.206⁶ CP RM se distinge prin recurgerea la mijloace informatice (e-mail, mesagerie instantă, pagină web etc.), aplicate într-un mediu informatic. Tocmai aceste mijloace speciale de săvârșire a infracțiunii au ca efect că alin.(1) art.260⁶ CP RM reprezintă o normă specială față de art.190 și 196 CP RM. În consecință, aplicarea alin.(1) art.260⁶ CP RM exclude reținerea la calificare a uneia dintre infracțiunile prevăzute la art.190 și 196 CP RM” [24, p.391].

La rândul nostru, ne atașăm celei de-a doua păreri. Nu putem accepta argumentul central al primului autor precum că deosebirea esențială dintre infracțiunile confruntate rezidă în obiectul material. Autorul tinde să facă o confuzie între obiectul juridic și scopul special al infracțiunilor de fraudă informatică. Or, prin excelență, infracțiunile prevăzute la art.260⁶ CP RM au obiect imaterial, pe care îl reprezintă datele informatice¹⁷. Totodată, considerăm că există convergență între infracțiunile confruntate și în planul scopului special al acestora. Or, în ambele situații persistă anticiparea în conștiința făptuitorului a stăpânirii sale definitive asupra bunurilor luate, când el va avea posibilitatea de a poseda, a folosi și a dispune de aceste bunuri ca și cum ele ar fi ale lui proprii. Astfel, deducem că în anumite ipoteze, trecute prin filtrul art.116 CP RM¹⁸, art.260⁶ CP RM se înfățișează ca o normă specială în raport cu art.190 și 196 CP RM. Adițional, se impune precizarea că fraudă informatică nu implică neapărat existența unei induceri în eroare a unei persoane sau abuzarea de încrederea acesteia. Deci, anume în cazul în care făptuitorul exercită o influențare psihică asupra conștiinței și voinței victimei făcând uz de mijloace informatice, aplicate într-un mediu virtual, care conduce la cedarea (cvasibenevolă) a bunurilor sale făptuitorului (spre exemplu, prin transferarea unei sume de bani pe un cont de card), presupunând în mod eronat că ultimul este îndrituit a le lua, în rezultat victimei fiindu-i cauzate daune în proporții mari sau deosebit de mari, se va aplica doar art.260⁶ CP RM. Soluția se întemeiază pe regula de calificare *lex specialis derogat generali* consacrată la alin.(2) art.116 CP RM. Dacă însă fapta nu va atinge pragul acestor daune, răspunderea se va aplica potrivit art.190 CP RM, cu excepția variantelor-tip consemnate la alin.(4) și (5) ale aceluiași articol, sau, după caz, potrivit art.105 din Codul contravențional.

În același timp, reținerea unui concurs de infracțiuni între art.190 CP RM (sau, după caz, art.105 din Codul contravențional) și art.260⁶ CP RM, aplicând adagiul *tot delicta quod leges lesae*, este cel puțin inechitabilă, dacă nu chiar *in contra legem*, având în vedere că este incompatibilă cu principiul neadmiterii tragerii la răspundere penală de două ori pentru una și aceeași faptă. Or, dispoziția prevăzută la art.260⁶ CP RM apără relațiile sociale cu privire la integritatea patrimoniului unei persoane, atunci când prezența respectivei persoane în spațiul cibernetic se cuantifică într-un volum de date stocate într-un sistem informatic sau vehiculate într-o rețea.

Așadar, înclinăm a crede că făptuitorii care recurg la procedeul „cârligul” (descriș *supra*) urmează a fi trași la răspundere conform art.260⁶ CP RM în cazul în care se atestă introducerea datelor informatice în scopul de a obține un beneficiu material pentru sine sau pentru altul, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari sau deosebit de mari. În caz contrar, dacă quantumul daunelor cauzate victimei nu va depăși 20 sau 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei, atunci va deveni operabil art.190 CP RM, desigur, în afară de variantele-tip specificate la alin.(4) și (5) ale aceluiași articol sau, după caz, potrivit art.105 din Codul contravențional. Este puțin probabil ca acei care cunosc cu certitudine despre existența unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment

¹⁷ Reieșind din art.2 al Legii privind prevenirea și combaterea criminalității informatice, nr.20 din 3 februarie 2009, date informatice constituie orice reprezentare de fapte, informații sau concepte sub o formă adecvată prelucrării într-un sistem informatic, inclusiv un program capabil să determine executarea unei funcții de către un sistem informatic.

¹⁸ Conform alin.(1) art.116 CP RM, normă generală se consideră norma penală care prevede două sau mai multe fapte prejudiciabile, iar normă specială – norma penală care prevede numai cazurile particulare ale acestor fapte.

de pariat să disemineze această informație la prețuri derizorii (în comparație cu eventualele câștiguri obținute în urma parierii). Mai mult, la ce bun făptuitorul oferă contra plată informații diferite în privința aceluiași eveniment sportiv (chipurile, manipulat) unor grupuri de persoane distincte? Răspunsul este chiar la suprafață: pentru ca măcar cineva să tragă foloase de pe urma pariului. Se pare că cei care operează astfel fac doar pronosticuri. De aici decurge și constatarea: eventualele câștiguri se datorează unui prognostic adevărat. Iar prin așa-numita „garanție” de returnare a banilor pierduți la pariu se urmărește atragerea mai multor persoane și, până la urmă, înșelarea sau abuzarea de încrederea acestora și sustragerea bunurilor. De altfel, nu este exclus ca în spatele acestor „pagini specializate” pe rețelele de socializare să se afle însuși organizatorul pariului (casele de pariuri private care sunt în continuă goană după clienți și profit) sau persoane afiliate acestuia. Asumția este nutrită de însuși specificul pariurilor. Or, aceste jocuri de noroc nu pot să funcționeze și să se mențină decât dacă cei care pun mize, în marea lor majoritate, pierd mai mult decât câștigă. Chiar principiul acestei activități al cărei interes lucrativ se bazează pe forța de atracție a visului este acela de a-i sărăci pe cei care se dedau la aceasta, ademenindu-i cu iluzia unei eventuale îmbogățiri.

Pe lângă aceasta, cel care va utiliza informația referitoare la pretinsa existență a unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat (*id est*: victima infracțiunii de fraudă informatică sau, după caz, a escrocheriei ori a contravenției prevăzute la art.105 din Codul contravențional), prin aducerea la cunoștința altor persoane despre aceasta, cu scopul de a le determina să participe la pariul respectiv sau, așa cum se întâmplă, de regulă, prin plasarea online a unor mize, trebuie tras la răspundere penală pentru tentativă la infracțiunea de pariuri aranjate. O astfel de soluție se impune în virtutea principiului incriminării subiective. Or, la epoca faptei, persoana nu-și dă seama că a fost înșelată sau că s-a abuzat de încrederea sa; din contra, având falsă percepție că știe cu siguranță despre existența unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat, săvârșește infracțiunea prevăzută la art.242² CP RM.

În continuare, semnalăm că atât în contextul săvârșirii infracțiunii de manipulare a unui eveniment, cât și a celei de pariuri aranjate (atunci când se concretizează în informarea altor persoane despre existența unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat cu scopul de a le determina să participe la pariul respectiv, săvârșită de către o persoană care cunoaște cu certitudine despre existența unei înțelegeri privind trucarea aceluși eveniment), făptuitorul, animat de anumiți factori conjuncturali, ar putea invoca argumentul că doar și-a expus opinia cu ajutorul tehnologiilor informaționale, exercitându-și în acest sens dreptul la libera exprimare (consacrat, între altele, în art.32 din Constituția Republicii Moldova și în art.10 CEDO) în mediul virtual și, în consecință, fapta neputându-se repercuta în câmpul dreptului penal.

Pentru dezlegarea juridică a acestei dileme, consemnăm că posibilitatea persoanelor de a-și formula opinia pe internet constituie un instrument fără precedent în exercitarea libertății de exprimare [25; 26; 27; 28, p.15]. Dar, este îndeobște admis că dreptul la libera exprimare trebuie să se încadreze în anumite limite, deoarece nu face parte din categoria drepturilor absolute, a căror restrângere se exclude. În context, s-a decis că discursul incompatibil cu valorile proclamate și garantate de CEDO nu este protejat de art.10 [29, pct.136] al acestui act internațional¹⁹. Concluzia este valabilă prin extrapolare și în contextul Constituției Republicii Moldova. Astfel, este axiomatic că atât Legea Fundamentală a țării noastre, cât și CEDO nu interzic exprimarea ideilor sau opiniilor, însă doar în măsura în care nu sunt lezate de o manieră disproporționată anumite valori și relații sociale²⁰.

Așa stând lucrurile, considerăm că mesajele plasate în spațiul digital privitoare la încurajarea, influențarea sau instruirea unui participant la un eveniment sportiv să întreprindă acțiuni care ar produce un efect viciat asupra evenimentului respectiv, cu scopul de a obține bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, care nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, precum și informarea altor persoane despre existența unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat cu scopul de a le determina să participe la pariul respectiv, săvârșită de către o persoană care cunoaște cu certitudine despre existența unei înțelegeri privind

¹⁹ În opinia CtEDO, exemple de acest fel de discurs, despre care persoana ar fi trebuit să știe, includ afirmațiile prin care se neagă Holocaustul, se justifică politica pro-nazistă, se asociază toți musulmanii unei fapte grave de terorism ori se consideră că evreii sunt sursa răului în Rusia [81, pct.136].

²⁰ Printr-un *obiter dictum*, instanțele din Marea Britanie au decis că pârătul (*Modi*) trebuie să achite reclamantului (*Cairns*) suma de 90000 de lire sterline pentru defăimare. Aceasta întrucât primul a scris într-o postare pe pagina sa oficială de pe o rețea de socializare precum că ultimul a fost exclus din „Indian Premier League” din cauza implicării sale în aranjarea unor meciuri de cricket, acuzându-l așadar de manipularea unor evenimente sportive, ceea ce însă nu corespundea realității. Mai precis, s-a stabilit că pârătul nu a prezentat dovezi care să ateste că reclamantul ar fi fost implicat în aranjarea meciurilor sau cel puțin dacă la data faptelor au existat motive serioase de a crede astfel [81].

trucarea aceluși eveniment, reprezintă un comportament subversiv ce transgresează exercitarea dreptului la libera exprimare, pășind în sfera dreptului penal. *Ab absurdo*, este de neconceput ca exercitarea dreptului la libera exprimare (în marja admisă de lege) în cyberspațiu să constituie în același timp un ilicit penal. Din moment ce fapta se pliază unei norme penale nu mai putem vorbi despre realizarea dreptului la libera exprimare într-un cadru permis de lege. Altminteri, ar deveni golit de conținut dezideratul care spune că „dreptul unui individ se termină acolo unde începe dreptul altuia”. Astfel, balanța înclină pregnant spre art.242¹ și 242² CP RM.

Într-o altă ordine de idei, este nevoie de a distinge infracțiunea consemnată la art.242² CP RM de fapta de a prezenta și difuza în cyberspațiu publicitate privind pariurile. La acest capitol este ilustrativ următorul caz din practica judiciară: *în fapt, instanța de judecată a constatat că la 10 decembrie 2015 pe pagina web www.p.md se difuza un material publicitar video despre pariurile sportive cu următorul titlu: „A.M. – campion la pariuri. Învață să câștigi garantat și tu!!!”*. Potrivit contractului de prestări servicii de publicitate din 7 decembrie 2015, materialul publicitar menționat a fost prezentat spre difuzare de (furnizorul) SRL „I.C.” [39, pct.21].

În general, cerințele față de publicitate sunt reglementate de art.8-23 din Legea cu privire la publicitate, nr.1227 din 27 iunie 1997 [31]. Trecând la particular, în concordanță cu alin.(8) art.19 din legea prenotată, în redacția de până la intrarea în vigoare (la 6 ianuarie 2017) a amendamentelor operate prin Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.292 din 16 decembrie 2016 [32], „este interzisă publicitatea activității de întreprinzător legate de întreținerea cazinourilor, sălilor cu automate de joc, pariurilor (sublinierea aparține – *n.a.*) și de câștigurile bănești obținute în rezultatul participării la acestea”. În ipoteza sfidării acestei prohibiții legislative intervine mijlocul represiv statuat la art.364 „Încălcarea legislației cu privire la publicitate” din Codul contravențional²¹. La caz, contrar normei citate mai sus, SRL „I.C.” a prezentat spre difuzare un material publicitar (reclamă) referitor la pariuri și câștigurile bănești obținute în rezultatul participării la acestea. După această admonițiune, în drept, fapta SRL „I.C.” la data săvârșirii acesteia²² se preta potrivit normei contravenționale prevăzute la alin.(6) art.364 din Codul contravențional, după următoarele semne calificative: prezentarea publicității ce contravine legii de către agenții de publicitate. Totodată, în temeiul alin.(6) art.364 din Codul contravențional, era susceptibilă de a fi sancționată și fapta de difuzare a publicității antereferte. De aceea, dând eficiență regulii *ubi eadem est ratio, ibi eadem solutio esse debet* (unde se aplică același raționament, trebuie să se aplice aceeași soluție), apreciem că în condițiile speței era necesară tragerea la răspundere contravențională (în baza normei enunțate) și a persoanei care a difuzat materialul publicitar în cauză.

Între timp, prin Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.292 din 16 decembrie 2016, alin.(8) art.19 din Legea cu privire la publicitate, nr.1227 din 27 iunie 1997, a căpătat următorul cuprins: „Este interzisă publicitatea activității de întreținere a cazinourilor, sălilor cu automate de joc și a câștigurilor bănești obținute în rezultatul participării la acestea”.

Prin suprapunere, observăm că, de fapt, din redacția anterioară a normei precitate a fost exclus doar cuvântul „pariurilor”. În subsecvent, această excludere a atras după sine o modificare corespunzătoare a sferei de incidență a normei prevăzute la alin.(6) art.364 din Codul contravențional. Mai precis, *de lege lata*, nu mai constituie contravenție prezentarea și difuzarea publicității (inclusiv în mediul digital) privind pariurile și câștigurile bănești obținute în rezultatul participării la acestea. Din actele preparatorii ce au stat la baza adoptării legii prenotate aflăm că au fost înaintate obiecții²³ și s-a propus renunțarea la amendamentul nominalizat [33; 34]. Oricum, acestea nu au fost auzite.

²¹ Conform alin.(6) art.364 din Codul contravențional, prezentarea, producerea ori difuzarea publicității neonestă, neautentice, amorală, sexiste sau a oricărei alte publicități ce contravine legii de către agenții de publicitate se sancționează cu amendă de la 18 la 90 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 120 la 240 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 240 la 300 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

²² Spunem „la data săvârșirii acesteia”, fiindcă, așa cum vom arăta *infra*, potrivit actualului cadru legislativ, prezentarea și difuzarea publicității (în mediul digital) privind pariurile și câștigurile bănești obținute în rezultatul participării la acestea nu mai constituie o contravenție.

²³ De exemplu, în Raportul de expertiză anticorupție la proiectul de lege ce a stat la baza adoptării Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.292 din 16 decembrie 2016, Centrul Național Anticorupție a subliniat, printre altele, că „afirmația expusă în Nota informativă [82] (ce însoțea proiectul de lege menționat – *n.a.*) precum că „va minimiza influența negativă a jocurilor de noroc în societate” riscă să devină declarativă în condițiile în care persoanele (...) vor fi atrase la jocurile de pariuri prin campanii publicitare”[83].

Dincolo de această concretizare, remarcăm că Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.292 din 16 decembrie 2016, a fost adoptată în vederea ajustării cadrului legal pertinent la dispozițiile Legii cu privire la organizarea și desfășurarea jocurilor de noroc, nr.291 din 16 decembrie 2016 [35]. Acest din urmă act legislativ (spre deosebire de predecesorul său – Legea cu privire la jocurile de noroc, nr.285 din 18 februarie 1999 [36]) prevede la alin.(1) și (3) art.3 că organizarea și desfășurarea activității în domeniul jocurilor de noroc pe teritoriul Republicii Moldova, cu excepția întreținerii cazinourilor, constituie monopol de stat (sublinierea ne aparține – *n.a.*) și au loc în condițiile acestei legi. Gestionarea activității în domeniul jocurilor de noroc ce constituie monopol de stat este realizată de către stat prin intermediul Loteriei Naționale a Moldovei (agent economic cu cotă integrală de stat – *n.a.*).

Într-o atare ambianță ideatică apare și fireasca întrebare: de ce atâta timp cât organizarea și desfășurarea pariurilor nu constituia un domeniu monopolizat de stat era interzisă publicitatea activității de întreprinzător legate de întreținerea pariurilor și de câștigurile bănești obținute în rezultatul participării la acestea, iar după o asemenea rocadă – nu și, în consecință, o astfel de conduită nu mai constituie un ilicit contravențional? Posibil, se preconizează difuzarea publicității, inclusiv în mediul digital, despre organizarea și desfășurarea pariurilor de către Societatea pe Acțiuni „Loteria Națională a Moldovei” pentru a atrage cât mai multe persoane să pună pariuri²⁴ și, în cele din urmă, pentru a maximiza veniturile la bugetul de stat.

Generalizând cele creionate mai sus, concluzionăm că fapta concretizată în prezentarea și difuzarea publicității (în spațiul digital) privind pariurile și câștigurile bănești obținute în rezultatul participării la acestea nu se intersectează cu elementele componenței infracțiunii consemnate la art.242² CP RM, acestea având individualitate separată.

După această digresiune absolut necesară, în ceea ce privește parierea pe un eveniment sportiv, săvârșită în cyberspațiu de către o persoană care cunoaște cu certitudine despre existența unei înțelegeri privind trucarea evenimentului (*id est*: cea de-a doua modalitate normativă a faptei prejudiciabile a infracțiunii prevăzute la art.242² CP RM), reținem, cu titlu preliminar, că Intertops a fost prima societate care a oferit pariuri online, deschizând ușile lor virtuale pentru pariarii din sport în anul 1996, cu un birou în St. John's, de pe insula Antigua, localitate în care posedă o licență de jocuri de noroc online [37, p.178]. De atunci numărul de site-uri ce oferă în mod legal²⁵ posibilitatea punerii de pariuri a ajuns până la 363 în anul 2013 [38, p.18], iar în anul 2016 – la 336 [39, p.184] (constituind o diminuare cu 7,43% în comparație cu anul 2013).

În același timp, piața jocurilor de noroc online (reglementată) este sectorul cu cea mai rapidă creștere a pieței globale a jocurilor de noroc, care a înregistrat în anul 2012 venituri anuale de 38,32 miliarde de dolari SUA; în anul 2013 – 40 miliarde de dolari SUA (reprezentând o creștere de 4,4% față de anul 2012) și se estimează că va atinge cifra de 50 miliarde de dolari SUA în anul 2017 [40] (cu 20% mai mult decât în anul 2013); 51,96 miliarde de dolari SUA în anul 2018 (reprezentând o creștere cu 3,92% în comparație cu anul 2017) și 59,79 miliarde de dolari SUA în anul 2020 [41] (constituind o sporire cu 15% spre deosebire de anul 2018). În acest tablou, pariurile sportive online au reprezentat aproape 50% din totalul pieței mondiale de jocuri de noroc online pentru anul 2013, echivalentul a aproximativ 19,3 miliarde de dolari SUA [42].

În perimetrul reglementării jocurilor de noroc online nu există o concepție unitară²⁶, fapt recunoscut și de structurile endogene ale Uniunii Europene, care depun eforturi în acest sens [43-45]. Este un aspect sensibil

²⁴ Ca atare, Curtea de Justiție a Uniunii Europene (în continuare – CJUE) a admis în jurisprudența sa că un stat membru (se are în vedere al Uniunii Europene – *n.a.*), pentru a atrage jucătorii care practică jocuri interzise către activități autorizate, este îndreptățit să le propună o alternativă fiabilă, dar în același timp atractivă, ceea ce poate implica în sine oferirea unei game extinse de jocuri, publicitate de o anumită anvergură și recurgerea la noi tehnici de distribuție [84].

Cu toate acestea, CJUE a nuanțat că publicitatea efectuată de deținătorul unui monopol public trebuie să fie măsurată și limitată strict la ceea ce este necesar pentru canalizarea consumatorilor către rețele controlate de jocuri. Această publicitate nu poate viza încurajarea predilecției naturale a consumatorilor pentru jocurile de noroc prin stimularea participării lor active la acestea, de exemplu prin prezentarea jocurilor de noroc ca fiind o activitate banală sau prin creșterea atractivității jocurilor de noroc cu ajutorul promovării unor mesaje publicitare care promit câștiguri majore. În special, ar trebui să se facă distincție între strategiile deținătorului unui monopol, menite exclusiv să informeze potențialii clienți despre existența unor produse și să asigure accesul normal la jocurile de noroc prin canalizarea jucătorilor în circuite controlate, și strategiile care invită și încurajează participarea activă la astfel de jocuri [85].

²⁵ Spunem „în mod legal”, deoarece, așa cum au demonstrat S.Brînză și V.Stati, dispoziția art.242² CP RM presupune ipoteza desfășurării în condiții de legalitate a activității de organizare a pariurilor, privită ca una dintre formele activității de întreprinzător. Or, desfășurarea ilegală a activității de organizare a pariurilor va atrage răspunderea, după caz, potrivit art.241 CP RM sau art.263 din Codul contravențional [86].

²⁶ Cu toate acestea, în doctrină s-a exprimat părerea că este necesar de a fi adoptat un act normativ cu vocație internațională în domeniul jocurilor de noroc online [87]. Un astfel de instrument ar putea fi util pentru a pune punct la o serie de controverse.

în care persistă divergențe considerabile de ordin moral, religios și cultural între state. În absența unei armonizării, statele dispun de o marjă largă de apreciere pentru a-și reglementa și controla piețele de jocuri de noroc online în funcție de propria scară de valori și necesități.

Astfel, în timp ce unele state au interzis în totalitate și necondiționat desfășurarea și organizarea jocurilor de noroc (din care fac parte și pariurile) în mediul virtual (cum ar fi Statele Unite ale Americii [46], China, Indonezia, Malaysia, Singapore, Brazilia, Africa de Sud), altele – au monopolizat²⁷ domeniul în cauză (de pildă, Austria, Cipru, Finlanda, Franța, Germania [47, p.417-423], Grecia, Italia, Lituania, Norvegia, Polonia), fie au instituit condiții riguroase de reglementare (de exemplu, Argentina, Belgia, Bulgaria, Venezuela) sau au liberalizat segmentul dat, fiind o piață deschisă (cum ar fi Marea Britanie, Spania), unele din ele ajungând să fie chiar gazde pentru un număr impunător de operatori externi (cu titlu exemplificativ: Gibraltar, Insula Man, Malta, Costa Rica) [48, p.22-23; 49, p.6].

Din această perspectivă, țara noastră a ales să se ralieze (relativ recent) statelor care au monopolizat domeniul pariurilor, inclusiv cele desfășurate în mediul digital.

Saga reglementărilor legislative în Republica Moldova privind organizarea și desfășurarea pariurilor online a început prin adoptarea de către Parlament a Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.324 din 23 decembrie 2013 (în vigoare din 1 ianuarie 2014) [50], prin care, *inter alia*, Legea cu privire la jocurile de noroc, nr.285 din 18 februarie 1999 (abrogată), a fost suplinită cu Titlul IV¹ „Jocurile de noroc organizate prin intermediul sistemelor de comunicații”.

Printr-un efect de oglindă, dispozițiile normative ale Titlului menționat și-au găsit reflectare în noua lege în materia dată – Legea cu privire la organizarea și desfășurarea jocurilor de noroc, nr.291 din 16 decembrie 2016, cu nuanțarea că jocurile de noroc organizate prin intermediul rețelelor de comunicații electronice constituie monopol de stat și se desfășoară numai de către agentul economic cu capital de stat, împuternicit să desfășoare jocuri de noroc ce constituie monopol de stat, precum și că pariurile pot fi puse doar în privința evenimentelor sportive²⁸.

În acord cu alin.(2)-(4) art.47 din legea prenotată, prin intermediul rețelelor de comunicații electronice poate fi desfășurat orice joc de noroc dacă sunt respectate prevederile acestei legi și regulile aprobate de Ministerul Finanțelor, care poate elabora cerințe specifice de desfășurare a jocurilor de noroc prin intermediul rețelelor de comunicații electronice. Desfășurarea jocurilor de noroc prin intermediul rețelelor de comunicații electronice, precum și importul acestora, de către persoane neautorizate sunt interzise.

De asemenea, în corespundere cu alin.(5) al aceluiași articol, echipamentul și programele informatice utilizate la organizarea jocurilor de noroc prin intermediul rețelelor de comunicații electronice trebuie să se afle în mod obligatoriu pe teritoriul Republicii Moldova. Pagina web trebuie să dețină domeniu pe teritoriul Republicii Moldova. Sistemul de control (serverul) al organizatorului jocului de noroc la fel trebuie să fie amplasat pe teritoriul Republicii Moldova.

Cerințele specifice pentru desfășurarea jocurilor de noroc prin intermediul rețelelor de comunicații electronice sunt enumerate la art.49 din legea enunțată. Acestea sunt: a) să asigure conectarea permanentă, în timp real, cu platformele de joc utilizate, prin conexiuni securizate; b) să dispună de o platformă de joc accesibilă jucătorilor prin intermediul mijloacelor de comunicare la distanță, care să asigure corectitudinea, integritatea, siguranța, transparența și confidențialitatea activităților și funcțiilor exercitate; c) să arhiveze toate tranzacțiile financiare efectuate între organizatorul de jocuri de noroc și jucător în ambele sensuri și să păstreze bazele de date respective pe o perioadă de 5 ani; d) să-și onoreze în termen obligațiile de plată către bugetul de stat.

²⁷ Comisia Europeană a observat că monopolurile au fost deseori autorizate să dezvolte activități online, iar unele state membre (se are în vedere ale Uniunii Europene – *n.a.*) cu regimuri de monopol au optat progresiv pentru o deschidere a pieței lor de jocuri de noroc și pariuri online [88].

²⁸ Concluzia că pariurile pot fi puse doar în privința competițiilor sportive se desprinde din analiza coroborată a unor dispoziții ale Legii cu privire la organizarea și desfășurarea jocurilor de noroc, nr.291 din 16 decembrie 2016: „Este considerată activitate în domeniul jocurilor de noroc: [...] d) organizarea și desfășurarea pariurilor pentru competițiile/evenimentele sportive (sublinierea ne aparține – *n.a.*)” (alin.(1) art.6); „Jocurile de noroc ce nu corespund cerințelor prezentei legi sunt interzise [...]” (alin.(4) art.6); „Prin intermediul rețelelor de comunicații electronice poate fi desfășurat orice joc de noroc dacă sunt respectate prevederile prezentei legi și regulile aprobate de Ministerul Finanțelor” (alin.(2) art.47); „Încălcări ale prezentei legi se consideră: a) organizarea și desfășurarea jocului de noroc interzis [...]” (alin.(2) art.54). Respectiv, raza de acțiune a art.242² CP RM s-a îngustat doar la domeniul evenimentelor sportive de pariat. În contrast, în conformitate cu art.42 din Legea cu privire la jocurile de noroc, nr.285 din 18 februarie 1999 (abrogată), „pentru desfășurarea pariurilor nemijlocit la competiții sportive și la alte competiții și acțiuni (sublinierea ne aparține – *n.a.*), este necesar acordul organizatorilor competițiilor și acțiunilor de a folosi rezultatele lor”. Așadar, evenimentele de pariat puteau avea sau nu un caracter sportiv [89].

Nu în ultimul rând, art.50 din aceeași lege stabilește condițiile pentru participarea la jocurile de noroc desfășurate prin intermediul rețelelor de comunicații electronice. Astfel, jucătorul trebuie să fie înregistrat la organizatorul acestor jocuri de noroc, care îi atribuie un cont de joc²⁹. Organizatorul jocurilor de noroc creează un singur cont de joc pentru un jucător înregistrat. În vederea înregistrării, jucătorul furnizează cel puțin următoarele informații cu caracter personal: numele, prenumele, data nașterii, numărul de identificare de stat, adresa de e-mail valabilă, numărul și seria documentului legal de identificare și datele unui cont bancar personal prin intermediul căruia se vor efectua transferurile în/din contul de joc ce va fi deschis la organizatorul jocurilor de noroc respective. Plățile, transferurile ori retragerile de bani în/din contul de joc al jucătorului la jocurile de noroc organizate prin intermediul rețelelor de comunicații electronice se fac prin intermediul unui cont bancar deschis în țările ce nu fac parte din Lista jurisdicțiilor ce nu implementează standardele internaționale de transparență, stabilită prin actele normative ale Băncii Naționale a Moldovei, inclusiv prin intermediul cardurilor bancare de credit și/sau debit.

După această succintă incursiune normativă, opinăm că s-ar putea da preferință parierii în cyberspațiu din mai multe motive: 1) lipsa contactului direct dintre participantul la evenimentul de pariat și operatorul unor astfel de jocuri de noroc; 2) posibilitatea de a paria nonstop din orice colț al lumii [51, p.54]; 3) oferta mai bogată; 4) oferirea suportului tehnic la orice oră; 5) flexibilitate înaltă (fiind posibilă editarea pariului, anularea acestuia etc.); 6) transmiterea „live” a principalelor evenimente sportive; 7) posibilitatea de a paria „live” și în timp real (chiar și în timpul meciului pe anumite aspecte, cum ar fi numărul de cartonașe galbene sau roșii) etc.

Cu toate acestea, în Rezoluția Parlamentului European din 15 noiembrie 2011 referitoare la jocurile de noroc online în piața internă (2011/2084(INI)) se arată că „odată cu dezvoltarea sectorului pariurilor sportive online s-a înregistrat un număr mai mare de riscuri³⁰ de fraudă în cadrul competițiilor sportive, chiar dacă acesta nu este un fenomen nou, ceea ce reprezintă o amenințare pentru integritatea vieții sportive” [52].

Din acest unghi, într-o speță s-a stabilit că: *atât factorii de decizie ai cluburilor de fotbal FC „D.”, FC „Z.” FC „S.G.” și FC „C.”, cât și fotbaliștii acestora au organizat parierea pe scorul meciurilor de fotbal din Divizia națională la diferite case de pariuri din străinătate („B.I.E.”, „A.G.”, „B.E.” etc.). Ulterior, unii conducători de cluburi au exercitat presiuni și au impus fotbaliștii ca aceștia să depună eforturi întru obținerea unui anumit scor în anumite jocuri, care poartă un caracter „trucată”. Pariurile au fost plasate în regim online, iar câștigurile au fost încasate nominal prin intermediul companiilor de pariuri „M.” Ltd și „F.” Ltd [53].*

Se poate lesne observa că, în acest caz, după *modus operandi*, doar infracțiunea de pariuri aranjate a fost comisă în cyberspațiu, nu însă și cea de manipulare a unui eveniment. Totuși, o asemenea împrejurare nu influențează la calificarea faptei. Astfel, considerăm că, *de lege lata*, algoritmul de calificare este următorul: alin.(2) art.242¹ și alin.(1) art.242² CP RM.

În alt registru, raționând prin prisma unei spețe din practica judiciară a Curții de Casație a Franței [54], ne întrebăm dacă ar exista cumva o provocare la săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.242¹ și 242² CP RM în ipoteza în care cei ce au misiunea de a lupta contra fenomenului infracțional ar crea și exploata un site de pariuri (în scopul de a identifica făptuitorii), pe care ar putea fi publicate informații referitoare la eventualele evenimente sportive de pariat care ar fi manipulate și ar exista facultatea de a plasa pariuri pe aceste evenimente?

Pe această filieră, cu referire la crearea și exploatarea unui site pornografic, instanța supremă franceză a răspuns în sens afirmativ, argumentând: *primo* – faptul că autoritățile s-au folosit de un site unde accesul este liber și gratuit reprezintă un fapt caracteristic provocării polițienești; *secundo* – oferirea pe respectivul site oricărei persoane a posibilității de a accesa ori de a primi liber și sub protecția anonimatului imagini interzise

²⁹ Rațiunea atribuirii unui cont de joc rezidă, printre altele, în monitorizarea pariurilor plasate. În acest sens, într-o speță examinată de Federația Engleză de Fotbal s-a decis că J.B. trebuie să achite o amendă în mărime de 30.000 de lire sterline și să fie suspendat pe o perioadă de 18 luni de la orice activități fotbalistice [90]. Însă, la 25 iulie 2017 suspendarea a fost redusă până la 12 luni (urmând să expire la 1 iunie 2018) [91]. Pentru a se hotărî astfel, s-a constatat că în perioada 2005-2016 J.B. a plasat 1260 de pariuri online (miza totală a acestor pariuri fiind de 205.172,79 lire sterline, ridicând în total câștiguri de 88.196,72 lire sterline) de pe contul său de joc pe meciuri de fotbal, dintre care 42 pariuri au fost puse pe evenimentele sportive ce vizau echipele de fotbal pentru care juca (15 pariuri pentru victoria echipei sale, 15 – pentru ca echipa sa să piardă, iar 12 – pentru o remiză sau alt rezultat). În acest caz, s-a conchis că nu există niciun indiciu care să sugereze că meciurile pe care s-a pariat ar fi fost manipulate. Totuși, s-a apreciat că a fost sfidată regula, conform căreia se interzice sportivilor să participe direct sau indirect la pariuri. De altfel, în Marea Britanie această interdicție a fost extinsă în cazul sportivilor asupra tuturor evenimentelor sportive, indiferent de faptul dacă acesta ia parte sau nu la respectivul eveniment.

³⁰ În același sens, CJUE a punctat că din cauza lipsei contactului direct dintre consumator și operator, jocurile de noroc accesibile prin internet prezintă riscuri de natură diferită și de o importanță sporită în raport cu piețele tradiționale ale unor asemenea jocuri în ceea ce privește eventualele fraude săvârșite de operatori împotriva consumatorilor [92, pct.70].

reprezintă o incitare la adresa oricărui internaut de a săvârși o infracțiune și *tertio* – nu există nicio suspiciune legală prealabilă de infracționalitate cu privire la internauții care se conectau la site-ul în discuție [55].

Este oare plauzibilă această denotație? În context, pentru ca provocarea să lipsească, este necesar ca intenția infracțională să-i aparțină în exclusivitate persoanei care a săvârșit fapta penală. Această condiție este conectată în mod inerent cu alta, și anume: autoritățile statului urmează să manifeste un comportament pasiv – „să monitorizeze comportamentul făptuitorului, nu însă să influențeze decizia celui din urmă în direcția realizării intenției infracționale” [56, p.31].

Plecând de la aceste premise, se pare că cei care au pus pe „tejghea” o întreagă platformă ce putea da naștere unei activități infracționale, în sensul art.242¹ și 242² CP RM, nu pot fi considerați, fără anumite pregetări, ca având un veritabil rol pasiv în identificarea și prinderea făptuitorului. Totuși, chiar și așa, limita nu a fost depășită. Afirmatia își găsește reazem în doctrina juridică. *In concreto*, s-a postulat că „atunci când organele statale creează doar condițiile favorabile săvârșirii unei fapte concepute de autorul ei, nu putem discuta despre provocare. În schimb, atunci când se acționează în vederea însuflării hotărârii infracționale unei persoane, care altfel nu ar fi săvârșit o astfel de faptă, instigarea își face simțită prezența” [57], opinie la care achiesăm și noi.

Așadar, deducem că în contextul examinat fondarea unui site reprezintă crearea mediului propice de săvârșire a infracțiunii și nu este echipolentă cu o acțiune propriu-zisă de instigare. De fapt, prin aceasta se dorește colectarea de date temeinice în ceea ce privește posibilitățile făptuitorului (în contextul măsurilor speciale de investigație). Crearea unui site nu este susceptibilă *de plano* de a genera sub aspect intelectual luarea deciziei de a comite infracțiunea. Aceasta pentru că făptuitorul nu este îndemnat să acceseze site-ul și să informeze alte persoane despre faptul că știe cu certitudine că unele evenimente sportive ar fi trucate sau să utilizeze asemenea informații prin punerea unui pariu, el fiind cel care a căutat un astfel de site și a intrat de bunăvoie pe acesta. În așa fel, rezoluția infracțională a autorului de a comite faptele prevăzute la art.242¹ și 242² CP RM prinde contur fără rugăminți insistente, promisiuni false, solicitări repetate bazate pe simpatii personale, amenințări etc. din partea celor înzestrați cu atributul de a lupta contra criminalității.

Față de cele ce preced, conchidem că prin crearea și exploatarea (de către organul de urmărire penală) a unui site de pariuri în scopul de a identifica posibilitățile făptuitorului, *per se*, nu putem vorbi despre o provocare la săvârșirea infracțiunilor de manipulare a unui eveniment și de pariuri aranjate.

Sub un alt aspect, se pot ivi controverse și cu ocazia stabilirii momentului de consumare a infracțiunilor statuate la art.242¹ și 242² CP RM. Sintetic spus, infracțiunile supuse cercetării sunt formale. Ele se consideră consumate din momentul comiterii uneia dintre acțiunile enumerate la art.242¹ și 242² CP RM. Până aici totul este clar. Dar, lucrurile se complică în cazul săvârșirii infracțiunilor de manipulare a unui eveniment și de pariuri aranjate în cyberspațiu. Pentru a fi mai expliciti: când urmează să fie considerată întregită infracțiunea prevăzută la art.242¹ CP RM, atunci când făptuitorul a optat pentru transmiterea de pe un dispozitiv conectat la rețeaua internet a unui mesaj ce presupune încurajarea, influențarea sau instruirea unui participant la un eveniment sportiv să întreprindă acțiuni care ar produce un efect viciat asupra evenimentului respectiv, cu scopul de a obține bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, care nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană? De asemenea, aceeași problemă se pune și în cazul infracțiunii prevăzute la art.242² CP RM, când cel care știe cu certitudine că există o înțelegere privind trucarea unui eveniment (sportiv) de pariat înștiințează despre aceasta, prin intermediul sistemelor informatice sau al rețelelor de comunicații electronice, alte persoane cu scopul de a le determina să participe la pariul dat. Altfel spus, se vor consuma infracțiunile de manipulare a unui eveniment și pariuri aranjate din momentul expedierii informației nominalizate, recepționării sau luării de cunoștință de conținutul acesteia?

În viziunea noastră, elementele constitutive ale infracțiunilor cercetate vor fi întrunite în situația în care mesajul ilicit a fost recepționat și, corespunzător, s-a luat cunoștință de conținutul acestuia. De regulă, între aceste momente există o relativă concomitență. Însă, anume luarea de cunoștință este punctul marcant. În fundamentarea acestei opțiuni subliniem că încurajarea, influențarea sau instruirea urmează a fi transpusă în privința unui participant la un eveniment sportiv, care percepe caracterul infracțional al faptei. *Ex aequa*, informarea despre existența unei înțelegeri privind trucarea unui eveniment (sportiv) de pariat se realizează în privința unor persoane concrete și cu scopul de a le determina să participe la pariul dat. Aceasta rezultă *expressis verbis* din textul incriminator al infracțiunilor de manipulare a unui eveniment și de pariuri aranjate. Până când informația nu va ajunge la cunoștința adresantului, infracțiunile prevăzute la art.242¹ și 242² CP RM nu-și vor dobândi încă fizionomia definitivă. Așadar, dacă mesajul nu va ajunge la persoana preconizată din diferite motive străine de voința făptuitorului (spre exemplu, din cauza unei defecțiuni tehnice sau a unei erori a sistemului informatic ori a rețelei de comunicații electronice), cele comise vor alcătui o tentativă la infracțiune,

întrucât nu va exista o perfectă coincidență între fapta concret săvârșită de autor și tiparul descris în norma de incriminare. Tot astfel, se va reține tentativa de infracțiune dacă destinatarul (participantul la un eveniment sportiv sau de pariat) a recepționat mesajul în discuție pe un dispozitiv tehnic, însă nu l-a putut citi din cauza unor defecțiuni tehnice etc. sau a luat cunoștință de conținutul acestuia după ce a avut loc evenimentul sportiv sau de pariat propriu-zis. În această situație, care nu poate fi exclusă *de plano* (în baza raționamentului logic *tertium non datur*), eforturile făptuitorului îndreptate spre manipularea unui eveniment au rămas neîndeplinite.

Reflecțiile date sunt valabile cu ajustările de rigoare și în ipoteza parierii în mediul virtual pe un eveniment sportiv manipulat.

O problemă aparte ce necesită a fi pusă sub lupa analizei se referă la identificarea locului săvârșirii infracțiunilor de manipulare a unui eveniment și de pariuri aranjate în cazul în care se operează în cyberspațiu și, implicit, a legii penale aplicabile. Aceasta mai cu seamă în condițiile în care faptele de manipulare a unui eveniment și de pariuri aranjate pot să aibă un caracter transnațional³¹. Iar internetul și tehnologiile informaționale oferă făptuitorului o bună ocazie de a executa fapta prejudiciabilă într-un mod ramificat, acționând din diferite părți ale lumii. În sprijinul celor enunțate, în literatura de specialitate s-a reflectat că „spațiul cybernetic este unul deschis, oferă foarte multe provocări și are ca trăsătură definitivă lipsa frontierelor, nefiind necesar portul unui act de identitate/pașaport informatic” [58, p.24], iar „globalizarea activității infracționale și anonimul cu care făptuitorii speră că pot trece „granițele informatice” este o problemă reală, cu un potențial ridicat de a afecta fiecare țară” [59, p.457].

Pentru o mai bună pătrundere în esența problemei (destul de delicate), vom pune pe tapet următorul caz din practica judiciară: *în fapt, în urma raportului analitic (Match Report Radar) recepționat de la reprezentanții oficiali ai Uniunii Asociațiilor Europene de Fotbal s-a stabilit manipularea rezultatelor sportive de către FC „D.” (Moldova) și KS „T.” (Albania) a meciurilor de fotbal din cadrul etapei preliminare a „Ligii Europei”, desfășurate la 4 iulie 2014 în Albania și la 11 iulie 2014 în Republica Moldova. S-a constatat că R.K. a încurajat financiar și a influențat participanții la evenimentele sportive menționate, fiind astfel obținut un rezultat viciat al acestora după cum urmează: 3:1 în favoarea KS „T.” și, respectiv, 2:0 în favoarea FC „D.”. Suplimentar, s-a mai stabilit că la 11 iulie 2014, prin intermediul companiilor de pariuri „B.” (sediul căreia se află în Marea Britanie – n.a.), persoana fizică străină, cetățeanul Federației Ruse P.R., a efectuat pariuri pe meciul de fotbal din cadrul etapei preliminare a „Ligii Europei”, desfășurat între echipele de fotbal FC „D.” (Moldova) și K.S. „T.” (Albania), iar suma pariată a fost stabilită în mărime de 6812 dolari SUA. Totodată, acesta, în perioada anilor 2011-2013, a efectuat pariuri pe diverse meciuri în sumă totală de aproximativ 137927 dolari SUA. La fel, s-a constatat că în perioada anilor 2012-2013 P.R., a pariat online, utilizând adrese IP³² din Federația Rusă și din Republica Moldova. În rezultatul acțiunilor procesuale efectuate s-a constatat că adresele IP aparțin cetățeanului Federației Ruse E.A., actualul director al complexului sportiv FC „D.”, fiind accesate de el de pe str. L.T., nr. X, ap. X, mun. Chișinău, și, respectiv, de către spectatorii de pe stadionul de fotbal „Z.C.”, situat pe adresa mun. Chișinău, str. B., nr. X. De asemenea, de către organul de urmărire penală s-a constatat că în perioada anilor 2008-2010 P.R. a deținut funcția de președinte al FC „D.”, acesta fiind fratele lui P.M., actualul director tehnic al FC „D.” [60].*

Pentru acuratețe juridică și în vederea neadmiterii unor confuzii, precizăm că în speță lui R.K. i s-a imputat învinuirea potrivit alin.(2) art.242¹ CP RM. Suscită reticență această soluție de calificare a faptei. La o inspecție atentă observăm că se invocă faptul că R.K. ar fi încurajat financiar și ar fi influențat participanții la evenimentele sportive care au avut loc la 4 iulie 2014 în Tirana și, respectiv, la 11 iulie 2014 în Chișinău, astfel fiind obținut un rezultat viciat al acestora. Însă, nu este clar: prin ce s-a manifestat influențarea și în ce a constat acea încurajare financiară? Este de amintit aici aserțiunea ce aparține lui V.Stati, conform căreia „în sensul art.242¹ CP RM, influențarea unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat nu se poate manifesta în promisiunea, oferirea sau darea de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin unui asemenea participant” [61, p.106]. Astfel, dacă atât încurajarea, cât și influențarea participantului la un eveniment sportiv s-a concretizat în promisiunea, oferirea sau darea de bunuri, servicii, privi-

³¹ În accepțiunea alin.(2) art.3 din Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate din 15 noiembrie 2000 [93], o infracțiune este de natură transnațională dacă: a) este săvârșită în mai mult de un stat; b) este săvârșită într-un stat, dar o parte substanțială a pregătirii, planificării, conducerii sale sau a controlului său are loc într-un alt stat; c) este săvârșită într-un stat, dar implică un grup infracțional organizat care desfășoară activități infracționale în mai mult de un stat, sau d) este săvârșită într-un stat, dar are efecte substanțiale într-un alt stat.

³² IP (Internet Protocol) este un protocol care asigură un serviciu de transmitere a datelor, fără conexiune permanentă. Acesta identifică fiecare interfață logică a echipamentelor conectate printr-un număr numit „adresă IP”.

legii sau avantaje sub orice formă ce nu i se cuvin unui asemenea participant, atunci, în prezența unor condiții suficiente, urma să fie aplicat art.334 CP RM, care, între altele, stabilește răspunderea pentru darea de mită unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat. Se pare că unii practicieni ai dreptului nu au înțeles această tălmăcire nelipsită de noimă și suport normativ. Totuși, făcând abstracție de acest aspect și admitând ipotetic că fapta a fost calificată în mod corect, deducem în continuare că, cel mai degrabă, R.K. are calitatea de antrenor, agent al sportivului, membru al juriului, proprietar de club sportiv sau de o persoană care face parte din conducerea unei organizații sportive (se pare că acesta face parte din conducerea FC „D.”). Altminteri, acuzatorul de stat nu i-ar fi înaintat învinuirea în comiterea infracțiunii de manipulare a unui eveniment în varianta sa agravată consemnată la alin.(2) art.242¹ CP RM. Insistăm asupra acestei precizări, deoarece din circumstanțele cazului se desprinde implicit că între el (R.K.) și persoana care a plasat pariul pe pretinsul meci trucat (P.R.) a existat o cooperare în vederea săvârșirii infracțiunii de pariuri aranjate. În particular, R.K. ar fi putut comunica lui P.R. despre existența unei înțelegeri privind trucarea acelui eveniment sportiv, cu scopul de a-l determina să pună pariuri. Procedându-se astfel, reiese inevitabil că în privința lui R.K. urma a se reține la calificare și art.242² CP RM. Totodată, legătura lui P.R. cu FC „D.” rezidă în aceea că a deținut funcția de președinte al acestui club de fotbal și că fratele său este director tehnic al clubului în cauză. Mai mult decât atât, P.R. a pus pariuri online anterior anume de pe o adresă IP ce aparține directorului FC „D.”. Toate acestea acreditează teza, potrivit căreia P.R., atunci când a plasat pariuri online pe meciul de fotbal din 11 iulie 2014³³, știa (cu certitudine) că este un eveniment sportiv manipulat. Așadar, sub rezerva probării incontestabile a celor enunțate, P.R. urma să fie tras la răspundere în baza art.242² CP RM. Însă, acestei persoane nu i s-a incumbat, din motive inexplicabile, nicio învinuire.

La caz, instanța de judecată a constatat că intenția de trucare a evenimentelor sportive s-a materializat în Albania [62]. Cu alte cuvinte, locul săvârșirii infracțiunii de manipulare a unui eveniment este considerat a fi în Albania (ceea ce a avut un efect dirimant asupra urmării penale, întrucât, în opinia instanței de judecată, nu a fost posibil de efectuat acțiuni stringente de urmărire penală). În așa mod, în virtutea principiului teritorialității, reiese că legea penală a acestui stat urma să fie incidentă. Intuim că în acest caz s-a dat prevalență principiului personalității (făptuitorul deținând cetățenia Republicii Moldova) pentru a determina legea penală aplicabilă³⁴. Adicional, anume în Republica Moldova persoana în cauză a fost reținută și pusă sub învinuire. Iar întrucât aceasta deține cetățenia Republicii Moldova, o cerere de extrădare ar fi fost sortită eșecului *ab initio*. Or, în concepția alin.(2) art.18 din Constituție, cetățenii Republicii Moldova nu pot fi extrădați.

În opoziție, în ceea ce privește locul săvârșirii infracțiunii de pariuri aranjate, notăm că P.R., cetățean al Federației Ruse, aflându-se în Republica Moldova, a pus pariuri online pe meciul trucat la o casă de pariuri din Marea Britanie.

În asemenea condiții, apelând la teoria ubicuității³⁵, reiese că locul săvârșirii infracțiunii de pariuri aranjate îl va reprezenta spațiul unde s-a plasat online pariul propriu-zis. Concomitent, în baza aceleiași teorii, este posibil de a fi considerat locul săvârșirii infracțiunii teritoriul Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord – acolo unde a survenit rezultatul infracțional (cauzarea de daune în proporții deosebit de mari operatorului de pariuri) în ipoteza funcționării circumstanței agravante prevăzute la lit.b) art.242² CP RM.

Păstrând firul logic, precizăm că deși regula ubicuității rezolvă multe dintre probleme privind localizarea spațială a infracțiunii, aplicarea ei nu întotdeauna este lipsită de dificultăți. Să ne închipuim următoarea ipoteză: X, care cunoaște cu certitudine că există o înțelegere privind trucarea unui eveniment sportiv, înștiințează despre aceasta (publicând un mesaj, anunț) pe un site (de pariuri), găzduit pe un server din Gibraltar, folosind un sistem informatic din Republica Moldova, alte persoane cu scopul de a le determina să participe la pariul dat. Prin urmare, unde este localizat momentul acțiunii prejudiciabile și care va fi legea aplicabilă?

³³ Printr-o logică inextricabilă, în speța analizată s-a reținut că în perioada anilor 2011-2013 P.R. a efectuat pariuri pe diverse meciuri în sumă totală de aproximativ 137927 dolari SUA, iar în perioada anilor 2012-2013 pariurile au fost plasate online. Ce s-a dorit să se scoată în evidență prin asemenea circumstanțe de fapt? Că s-a pariat evenimente manipulate sau că acea persoană este un parior înflăcărat? Or, s-a subliniat că doar evenimentele sportive care au avut loc la 4 iulie 2014 în Tirana și, respectiv, la 11 iulie 2014 în Chișinău au fost manipulate. În plus, deși s-a arătat că pe meciul de fotbal din 11 iulie 2014 a pariat suma de 6812 dolari SUA, nu s-a specificat pe ce scor și dacă au fost cauzate careva daune casei de pariuri. S-a dorit să rămână o enigmă aceste aspecte?

³⁴ În concepția alin.(2) art.12 CP RM, „cetățenii Republicii Moldova și apatrizii cu domiciliu permanent pe teritoriul Republicii Moldova care au săvârșit infracțiuni în afara teritoriului țării sunt pasibili de răspundere penală în conformitate cu prezentul cod”.

³⁵ Potrivit acestei teorii, locul săvârșirii infracțiunii este considerat locul unde s-a comis cel puțin un act de executare, o parte din acțiunea ilicită sau locul unde s-a produs rezultatul infracțional. Această teorie face posibilă intervenția legii penale a statelor pe toată perioada de desfășurare a infracțiunii în spațiu, indiferent de modul de realizare a ei [94, p.17].

Luând în calcul că mesajul sau anunțul etc., aflat în mediul virtual, este accesibil în majoritatea statelor, ar rezulta (în temeiul regulii prenotate) că infracțiunea este săvârșită pe teritoriul fiecăruia dintre acestea. Ceea ce va duce inevitabil la o nedorită suprapunere de competențe³⁶ orizontale³⁷. S-a apreciat că o posibilă soluție ar fi aceea de a se ține cont doar de efectele substanțiale asupra unei țări date [63, p.19-20]. Totuși, s-a expus părerea că acest criteriu nu se dovedește a fi unul extrem de clar. De aceea, s-a propus [64], temeinic, de a fi edictate în acest sens criterii obiective, susceptibile să tranșeze problematica determinării locului săvârșirii infracțiunii și a competenței, cum ar fi: prejudiciul mai grav cauzat (localizarea acestuia), cetățenia făptuitorului, locul în care acesta este prins, temeinicia dosarelor de urmărire penală ori posibilitatea concretă de a proba fapta etc.

În afară de aceasta, într-o opinie s-a afirmat că „site-ul web este o construcție virtuală, localizată într-un spațiu cibernetic, motiv pentru care nu putem discuta despre vreo limită geografică” [65, p.49]. În replică, după G.Zlati: „Deși criminalitatea informatică oferă contur spațiului cibernetic, considerăm că doar într-o abordare superfluă acesta ar putea fi complet detașat de noțiunea fizică de teritoriu. (...) Site-ul web nu este o entitate abstractă. Or, chiar dacă îl privim ca fiind o astfel de entitate, faptul că se află într-o conexiune intrinsecă cu unul ori cu mai multe sisteme informatice nu face decât ca atunci când discutăm despre un website să discutăm automat despre serverul ce îl găzduiește. În cele din urmă, dacă X=site web, iar Y=sistem informatic, ajungem la următoarea concluzie: în lipsa variabilei X, Y este lipsită de conținut, nemaiputând fi privită drept o entitate abstractă în acel caz concret – fiind practic dizolvată. Prin urmare, considerăm că X devine Y în ecuația dată, orice trimitere la Y fiind de fapt o trimitere la X” [66].

La rândul nostru, alegem să aderăm la cea de-a doua părere, adăugând că în cazul țării noastre alin.(5) art.47 din Legea cu privire la organizarea și desfășurarea jocurilor de noroc, nr.291 din 16 decembrie 2016, stabilește, *inter alia*, că sistemul de control (serverul) al organizatorului jocului de noroc trebuie să fie amplasat pe teritoriul Republicii Moldova.

Așadar, raportând aceste alegeri la ipoteza exemplificată mai sus, milităm pentru a fi considerat locul comiterii faptei teritoriul statului (Gibraltar) care găzduiește server-ul celui site, pe care s-a afișat informația, din care ar reieși că X cunoaște neîndoiește despre existența unei înțelegeri privind trucarea unui eveniment sportiv și îndeamnă alte persoane să parieze pe acel eveniment. În subsidiar, legea penală a celui stat ar putea fi aplicată.

În situația în care acea informație este plasată concomitent (în baza aceleiași rezoluții infracționale) pe mai multe site-uri, găzduite de servere diferite, ar fi util de a i se da valență juridică deosebită locului de unde provine acel sistem informatic, cu ajutorului căruia, așa cum afirmă D.Clausmeier, informația a fost „împinsă” [67, p.70].

Pe de altă parte, cei care săvârșesc fapte prejudiciabile în cyberspațiu susceptibile să angajeze răspunderea penală potrivit art.242¹ și 242² CP RM (și nu doar) nu pot rămâne *incognito*. Este limpede că, oricât de important ar fi, anonimatul pe internet trebuie totuși să se concilieze cu alte imperative. În context, potrivit alin.(1) art.18 din Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, „fiecare parte va adopta măsurile legislative și alte măsuri care se dovedesc necesare pentru a conferi autorităților sale competente dreptul de a ordona: a) unei persoane prezente pe teritoriul său să comunice datele informatice menționate, aflate în posesia sau sub controlul său, care sunt stocate într-un sistem informatic ori pe un suport de stocare informatic și b) unui furnizor de servicii care oferă prestații pe teritoriul părții să comunice datele din posesia sau de sub controlul său referitoare la abonați și la astfel de servicii”. La nivel național, această prevedere își găsește implementare în art.5 și 7 din Legea privind prevenirea și combaterea criminalității informatice, nr.20 din 3 februarie 2009.

³⁶ La nivel internațional, Convenția privind criminalitatea informatică lasă reglementarea competenței în sarcina înțelegerii între state*, ceea ce poate antama o insecuritate juridică pentru făptuitor. Într-un mod asemănător, Convenția Consiliului Europei privind manipularea în competițiile sportive din 18 septembrie 2014 [95] stabilește la art.19 că statele implicate, unde va fi cazul, se vor consulta privind determinarea celei mai corespunzătoare jurisdicții pentru scopurile urmăririi.

* Potrivit alin.(5) art.22 al acestei Convenții, „în cazul în care mai multe părți își revendică jurisdicția cu privire la o infracțiune stabilită în conformitate cu prezenta Convenție, părțile implicate se vor pune de acord, atunci când acest lucru este oportun, în scopul de a determina partea cea mai potrivită pentru a exercita urmărirea”.

³⁷ Mai mult decât atât, s-a arătat [96, p.97-98] că a recunoaște unui stat competența de a urmări aproape orice infracțiune comisă pe internet poate deschide calea unor abuzuri, mai ales atunci când fapta nu este calificată ca infracțiune în statul în care a fost comisă acțiunea, iar valorile culturale ale statului ce își arogă competența de a urmări infracțiunea sunt fundamentate diferit de cele ale făptuitorului. De aceea, s-a recomandat ca infracțiunea să poată atrage competența unui stat doar atunci când ea provine de la un sistem informatic al celui stat. În cazul în care informația a fost „împinsă” printr-un sistem informatic străin, fiind accesibilă pe teritoriul unui stat, urmărirea faptei în respectiva țară ar fi supusă condiției dublei incriminări, iar țara în cauză ar urma să acționeze în numele statului străin [97, p.71].

Sintetizând, constatăm că, *de lege lata*, există o obligație specifică din partea furnizorilor de servicii de telecomunicații să prezinte date informatice, inclusiv date despre abonați, ca răspuns la o cerere formulată de organul de urmărire penală sau de instanța de judecată.

În contextul celor elucidate, nu putem lăsa în umbră alegațiile cu valoare de principiu din cauza *K.U. versus Finlanda* [68]. În cazul dat, CtEDO a punctat că interesul public și protecția intereselor victimelor infracțiunilor săvârșite împotriva existenței lor fizice sau psihologice necesită posibilitatea unui remediu care să permită ca adevăratul făptuitor să fie identificat și adus în fața justiției, inclusiv să plătească despăgubiri în mod direct. CtEDO a conchis că statul finlandez nu și-a îndeplinit obligația pozitivă de a lua măsuri adecvate pentru protecția drepturilor și libertăților persoanelor, în speța a victimei, în principal din cauza că nu a fost posibil de a identifica autorul care postase pe internet anunțul, prin care leza categoric pe reclamant în viața sa privată, în condițiile în care legislația proteja confidențialitatea și libertatea de exprimare prin telecomunicații. Totuși, echilibrul dintre protecția diferitelor valori trebuie să fie unul adecvat, și este misiunea legiuitorului să adopte măsuri corespunzătoare pentru garantarea acestora [69].

Așadar, puse în balanță, tragem concluzia că imperativul identificării făptuitorului în vederea tragerii la răspundere penală cântărește mai greu decât respectarea confidențialității în cyberspațiu.

Schimbând vectorul investigației, ne vom focaliza atenția asupra următoarei controversă: dacă ar putea fi sau nu imputată răspunderea persoanei juridice (cu excepția autorităților publice) care administrează un portal internet de știri (de exemplu, dacă la secțiunea „comentarii” a unei știri prin care se anunță desfășurarea în curând a unui eveniment sportiv, cineva, care cunoaște cu certitudine despre existența unei înțelegeri privind trucarea aceluși eveniment, ar scrie că acesta va fi unul manipulat și/sau invitând alte persoane să pună pariuri), un site, o rețea de socializare etc., în cazul în care nu ar opri publicarea sau dacă nu ar șterge postări, anunțuri, comentarii din care ar rezulta săvârșirea infracțiunilor de manipulare a unui eveniment și/sau de pariuri aranjate.

La acest compartiment, analizând coroborat art.21 CP RM, pe de o parte, și art.242¹ și 242² CP RM, pe de altă parte, desprindem că o persoană juridică, cu excepția autorităților publice, poate fi subiect al infracțiunii de pariuri aranjate, nu însă și al celei de manipulare a unui eveniment. Deci, din start, este exclusă răspunderea penală a persoanei juridice pentru săvârșirea, inclusiv în cyberspațiu, a infracțiunii prevăzute la art.242¹ CP RM.

În același timp, desprindem ideea că omisiunea de a împiedica publicarea sau de a radia de pe un site postări, anunțuri, comentarii din care ar rezulta săvârșirea infracțiunilor de manipulare a unui eveniment și/sau de pariuri aranjate nu poate să se circumscrie textului incriminator prevăzut la art.242¹ și 242² CP RM.

Cu toate acestea, acțiunea civilă (fundamentată pe dispozițiile normative ce reglementează răspunderea delictuală) a persoanei prejudiciate, promovată pentru o atare faptă, ar putea avea șanse de succes. Din nou, în argumentarea părerii lansate ne vom bizui pe jurisprudența CtEDO. Astfel, în speța *Delfi AS versus Estonia* [70] Marea Cameră a CtEDO a decis că „pentru a proteja drepturile și interesele persoanelor și ale societății în ansamblu, statele contractante (se are în vedere statele membre la CEDO – *n.a.*) pot fi îndreptățite să considere răspunzătoare portalurile internet de știri, fără ca aceasta să constituie o încălcare a art.10 din CEDO, în cazul în care portalurile nu iau măsuri pentru a elimina comentariile vădit ilegale imediat după publicarea lor, chiar și în absența unei sesizări din partea presupusei victime sau a terților [70, pct.159]”³⁸. Acest raționament

³⁸ De cealaltă parte, raționamentul majorității nu a fost acceptat de toți. Astfel, unii judecători au arătat că, pentru a evita răspunderea pentru comentarii scrise de cititorii articolelor sale, un portal de știri ar trebui să împiedice publicarea unor astfel de comentarii (și, de asemenea, ar trebui să elimine astfel de comentarii care au fost publicate deja). Acest lucru ar putea necesita, în practică, un sistem eficient de supraveghere – fie automat, fie manual. Cu alte cuvinte, un portal de știri ar trebui să supravegheze în prealabil comentariile pentru a evita publicarea comentariilor vădit ilicite scrise de cititori. În plus, dacă răspunderea unui portal de știri ar fi strâns legată de caracterul vădit ilicit al comentariilor, fără a fi necesar ca reclamantul să dovedească faptul că portalul de știri a știut sau ar fi trebuit să știe că acele comentarii vor fi sau au fost publicate în portal, atunci portalul ar fi obligat, în practică, să acționeze plecând de la ipoteza că astfel de comentarii ar putea fi scrise de către cititori și, prin urmare, să ia măsurile necesare pentru a evita publicarea acestora, ceea ce ar necesita în practică adoptarea de măsuri de monitorizare prealabilă. Prin urmare, tragerea la răspundere a unui portal de știri pentru faptul că nu a „împiedicat” publicarea unor comentarii scrise de utilizatori ar însemna, în practică, obligarea portalului la o monitorizare prealabilă a fiecărui comentariu scris de utilizatori pentru a evita angajarea răspunderii sale pentru orice comentariu ilicit. Acest lucru ar putea conduce la o ingerință disproporționată în libertatea de exprimare a portalului de știri [98].

Dimpotrivă, alți judecători [99] au semnalat că din dorința de a preveni calomniile de toate tipurile și, probabil, toate activitățile „ilegale”, va trebui ca toate comentariile să fie monitorizate din momentul în care sunt scrise. În consecință, intermediarii activi și operatorii de blog vor avea motive considerabile să sisteze opțiunea de comentarii, iar teama de răspundere poate duce la o autocenzură suplimentară din partea operatorilor. Aceasta este o invitație la autocenzură de cel mai rău fel. În așa mod se poate înăbuși chiar și discursul protejat. În opinia acestor judecători, în speța dată nu s-a ținut seama de avertismentele profetice ale lui J.M. Balkin. Or, așa cum a demonstrat ultimul, infrastructura tehnologică din spatele comunicării digitale face obiectul unor mai puțin vizibile forme de control de către autoritățile de reglementare private și publice [100, p.2296], iar CtEDO tocmai a adăugat încă o astfel de formă în această panoplie.

poate fi aplicat în modul corespunzător și în privința altor platforme web, prin intermediul cărora s-ar putea comite infracțiunile prevăzute la art.242¹ și 242² CP RM.

Concluzii

În final, având în vedere că domeniul tehnologiilor informaționale este în plină evoluție și că inventivitatea făptuitorilor poate fi nemărginită (depășind cea mai înflăcărată imaginație), trebuie să recunoaștem că se face dificilă epuizarea controverselor pe care le reclamă răspunderea penală pentru manipularea unui eveniment și pariurile aranjate săvârșite în cyberspațiu. Totuși, în urma studiului întreprins, efectuând o radiografiere, putem creiona următoarele **concluzii**:

1) cyberspațiul constituie un mediu propice pentru comiterea unor infracțiuni, printre care și a celor prevăzute la art.242¹ și 242² CP RM;

2) după *modus operandi*, făptuitorul ar putea alege să transmită de pe un dispozitiv conectat la rețeaua internet mesaje (sau efectua apeluri) ce presupun încurajarea, influențarea (cu excepția modalității faptice manifestate în aplicarea violenței fizice) sau instruirea unui participant la un eveniment sportiv (care, în același timp, poate fi și un eveniment de pariat) să întreprindă acțiuni care ar produce un efect viciat asupra evenimentului respectiv, cu scopul de a obține bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, care nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană. Iar în această situație devine aplicabil art.242¹ CP RM;

3) fapta ce presupune publicarea în cyberspațiu într-un mediu privat (transmiterea unui e-mail etc.) sau public (afișarea pe un site sau pe o rețea de socializare la care accesul nu este restricționat etc.) a informației precum că un eveniment de pariat ar fi manipulat, cu scopul de a determina alte persoane să participe la pariul respectiv, de către o persoană care cunoaște cu certitudine despre existența unei înțelegeri în privința trucării evenimentului de pariat, se circumscrie tiparului infracțiunii de pariuri aranjate. Or, în această situație are loc o informare a altor persoane despre existența unei înțelegeri în privința trucării evenimentului de pariat – reprezentând în plan juridic o modalitate normativă a faptei prejudiciabile prevăzute de art.242² CP RM;

4) mesajele afișate în spațiul digital privitoare la încurajarea, influențarea sau instruirea unui participant la un eveniment sportiv să întreprindă acțiuni care ar produce un efect viciat asupra evenimentului respectiv, cu scopul de a obține bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, care nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, precum și informarea altor persoane despre existența unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat cu scopul de a le determina să participe la pariul respectiv, săvârșită de către o persoană care cunoaște cu certitudine despre existența unei înțelegeri privind trucarea aceluiași eveniment, nu pot fi percepute ca o exercitare a dreptului la libera exprimare într-un cadru permis de lege. În asemenea situație, balanța înclină spre art.242¹ și 242² CP RM;

5) dacă pentru furnizarea informației, prin infrastructuri cibernetice, despre existența unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat se solicită și, în consecință, se remit bunuri făptuitorului, deși în realitate acesta nu are certitudinea că evenimentul dat este unul manipulat, atunci cele săvârșite nu vor putea fi calificate potrivit art.242² CP RM. În astfel de cazuri, soluția trebuie nuanțată. Astfel, în temeiul regulii de calificare *lex specialis derogat generali*, cele comise vor întruni elementele componenței uneia dintre infracțiunile prevăzute la art.260⁶ CP RM atunci când se atestă introducerea datelor informatice în scopul de a obține un beneficiu material pentru sine sau pentru altul, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari sau deosebit de mari. Dacă însă fapta nu va atinge pragul acestor daune, răspunderea se va aplica potrivit art.190 CP RM, cu excepția variantelor-tip consemnate la alin.(4) și (5) ale aceluiași articol sau, după caz, potrivit art.105 din Codul contravențional. Corelativ, persoana care va utiliza informația referitoare la pretinsa existență a unei înțelegeri în privința trucării unui eveniment de pariat (*id est*: victima infracțiunii de fraudă informatică, sau, după caz, a escrocheriei ori a contravenției prevăzute la art.105 din Codul contravențional), prin aducerea la cunoștința altor persoane despre aceasta, cu scopul de a le determina să participe la pariul respectiv sau (așa cum se întâmplă, de regulă), prin plasarea online a unor mize, trebuie trasă la răspundere penală pentru tentativă la infracțiunea de pariuri aranjate;

6) fapta concretizată în prezentarea și difuzarea publicității (în spațiul digital) privind pariurile și câștigurile bănești obținute în rezultatul participării la acestea nu se intersectează cu elementele componenței infracțiunii consemnate la art.242² CP RM, acestea având trăsături diferite;

7) crearea și exploatarea unui site de pariuri de către persoanele care au misiunea de a lupta contra criminalității (în scopul de a identifica posibii făptuitori), pe care ar putea fi publicate informații referitoare la eventualele evenimente sportive de pariat care ar fi manipulate și ar exista facultatea de a plasa pariuri pe

aceste evenimente, *ipso facto*, nu poate fi percepută ca o provocare la săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.242¹ și 242² CP RM;

8) omisiunea de a împiedica publicarea sau de a elimina de pe un site postări, anunțuri, comentarii din care ar rezulta săvârșirea infracțiunilor de manipulare a unui eveniment și/sau de pariuri aranjate nu poate să se circumscrie textului incriminator prevăzut la art.242¹ și 242² CP RM. Însă, pentru o astfel de conduită ar putea interveni răspunderea civilă delictuală;

9) atunci când făptuitorul acționează în cyberspațiu, la stabilirea locului săvârșirii infracțiunilor de manipulare a unui eveniment și de pariuri aranjate urmează să se ia în calcul că site-ul web nu este decuplat în totalitate de noțiunea fizică de teritoriu. Or, site-ul este găzduit de un server care se află pe un anumit teritoriu. Totuși, în cazul în care informația este plasată concomitent (în baza aceleiași rezoluții infracționale) pe mai multe site-uri, găzduite de servere diferite, ar fi util de a se da valență juridică deosebită locului de unde provine acel sistem informatic cu ajutorului căruia se săvârșește fapta;

10) și o ultimă concluzie: imperativul identificării făptuitorului care a săvârșit infracțiunile prevăzute la art.242¹ și 242² CP RM în vederea tragerii la răspundere penală prevalează asupra respectării confidențialității (anonimatului) în cyberspațiu.

Referințe:

1. SANDYWELL, B. On the globalisation of crime: the Internet and new criminality. In: JEWKES, Y., YAR, M. (eds.). *Handbook of Internet Crime*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2011. p.38-66. ISBN 978-1-84392-523-1
2. MOISE, A.-C. Infracții și victimele în cyberspațiu. În: *Curierul Judiciar*, 2016, nr.9, p.475-481. ISSN 1582-7526
3. CLOUGH, J. Cybercrime. In: *Commonwealth Law Bulletin*, 2011, vol.34, no.4, p.671-680. ISSN 0305-0718
4. MOISE, A.-C. Infracții și victimele în cyberspațiu. În: *Curierul Judiciar*, 2016, nr.9, p.475-481. ISSN 1582-7526
5. MALBY, S., MACE, R., HOLTERHOF, A. et al. *Comprehensive Study On Cybercrime*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, 2013. 288 p.
6. ENCESCU, F. *Criminalitatea informatică: Rezumat al tezei de doctorat*. București: 2010. 40 p.
7. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-468-0
8. STATI, V. Infracțiunea de manipulare a unui eveniment (art.242¹ CP RM): studiu de drept penal. Partea II. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr.12, p.7-12. ISSN 1811-0770
9. STATI, V. *Infracțiuni economice: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2014. 530 p. ISBN 978-9975-71-520-1
10. STATI, V. *Infracțiuni economice: Note de curs*. Ediția a II-a, revăzută și actualizată. Chișinău: CEP USM, 2016. 622 p. ISBN 978-9975-71-807-3
11. STATI, V. Infracțiunea de manipulare a unui eveniment (art.242¹ CP RM): studiu de drept penal. Partea II. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr.12, p.7-12. ISSN 1811-0770
12. ECtHR, Case of *Ahmet Yildirim vs Turkey*, Application no. 3111/10, Judgment of 18 December 2012. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>
13. Constituția Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1.
14. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298 din 24 iulie 1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.54-55/502.
15. ECtHR, Case of *Bărbulescu vs România* [GC], Application no. 61496/08, Judgment of 5 September 2017, pct.74. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177082>
16. Décision sur la recevabilité de la requête no. 31358/03 présentée par *Arrigo Muscio contre l'Italie*. CEDH, 13 novembre 2007. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83736>
17. Sportradar Integrity Services. „Fixed Match” Scams – A Social Media Investigation. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: https://integrity.sportradar.com/wp-content/uploads/sites/18/2017/09/Sportradar-Integrity-Services_Fixed-Match-Scams_A-Social-Media-Investigation.pdf
18. *Ibidem*.
19. STATI, V. Răspunderea penală pentru pariurile aranjate (art.242² CP RM). Partea II. În: *Revista Națională de Drept*, 2014, nr.2, p.2-6. ISSN 1811-0770
20. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-468-0

21. STATI, V. Răspunderea penală pentru pariurile aranjate (art.242² CP RM). Partea II. În: *Revista Națională de Drept*, 2014, nr.2, p.2-6. ISSN 1811-0770
22. Suspiciuni de blat la Saxan-Zimbru. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: http://www.canal3.md/ro/suspiciuni-de-blat-la-saxan-zimbru_43951.html
23. COJOCARU, R. Escrocherii informaționale: forme și clarificări conceptuale ale cadrului normativ-penal de incriminare. În: *Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Probleme de prevenire și combatere a criminalității de către organele afacerilor interne în perioada recesiunii economice”* (Chișinău, 15 octombrie 2009). Chișinău: Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova, Academia „Ștefan cel Mare și Sfânt”, p.17-22.
24. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-468-0
25. ECtHR, Case of *Times Newspapers LTD (nos. 1 and 2) vs The United Kingdom*, Applicatios nos. 3002/03 and 23676/03, Judgment of 10 March 2009. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91706>
26. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), *Opinion on Law no. 5651 on regulation of publications on the internet and combating crimes committed by means of such publication („The Internet Law”)*, Adopted by the Venice Commission at its 107th Plenary Session (Venice, 10-11 June 2016). [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)011-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)011-e)
27. Human Rights Council of United Nations, *The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet*, 27 June 2016. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf
28. MUJIĆ, Ž., YAZICI, D., STONE, M. *Freedom of Expression on the Internet: A study of legal provisions and practices related to freedom of expression, the free flow of information and media pluralism on the Internet in OSCE participating States*. Vienna: Organization for Security and Cooperation in Europe, 2012. 345 p. ISBN 978-92-9234-638-6
29. ECtHR, Case of *Delfi AS vs Estonia* [GC], Application no. 64569/09, Judgment of 16 June 2015. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>
30. Hotărârea Judecătoriei Centru, mun. Chișinău, din 26 februarie 2016. Dosarul nr.4-81/16. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=20-4-1307-27012016&solr_document_2=&Tematica=&solr_document_3=All
31. Legea cu privire la publicitate, nr.1227 din 27 iunie 1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.67-68.
32. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.292 din 16 decembrie 2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.2-8.
33. Avizul Guvernului Republicii Moldova la proiectul de lege nr.461 din 5 decembrie 2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1321 din 7 decembrie 2016. [Accesat: 20.09.2017] Disponibil: <http://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=9e0c7761-e8e6-4c5a-9eb1-648a16b836ed>
34. Raportul Centrului Național Anticorupție de expertiza anticorupție nr.ELO17/3875 din 23 ianuarie 2017 la proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Legea nr.451-XV/2001, Codul fiscal nr.1163/2007, Legea nr.1227-XIII/1997). [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=d5e0b21f-2f2f-4489-ac41-e6972f66cc30>
35. Legea cu privire la organizarea și desfășurarea jocurilor de noroc, nr.291 din 16 decembrie 2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.2-8.
36. Legea cu privire la jocurile de noroc, nr.285 din 18 februarie 1999 (abrogată). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr.50-52.
37. PANTEA, M. *Managementul activităților de prevenire și combatere a ilegalităților în domeniul jocurilor de noroc în Uniunea Europeană*. București: Pro Universitaria, 2011. 620 p. ISBN 978-973-129-918-1
38. BANKS, J. *Online gambling and crime: causes, controls and controversies*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016. 200 p. ISBN 978-1-4724-1449-6
39. BANKS, J. *Gambling, Crime and Society*. London: Palgrave Macmillan, 2017. 256 p. ISBN 978-1-137-57993-5
40. Sports betting: commercial and integrity issues. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.egba.eu/media/Sports-Betting-Report-FINAL.pdf>
41. Size of the online gambling market from 2009 to 2020 (in billion U.S. dollars). [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <https://www.statista.com/statistics/270728/market-volume-of-online-gaming-worldwide/>
42. Sports betting: commercial and integrity issues. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.egba.eu/media/Sports-Betting-Report-FINAL.pdf>
43. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions „Towards a comprehensive European framework for online gambling” (COM/2012/0596 final). [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012DC0596&from=RO>

44. European Parliament resolution of 10 March 2009 on the integrity of online gambling (2008/2215(INI)). In: *Official Journal of the European Union*, 2010, no. CE 87/30.
45. European Parliament resolution of 15 November 2011 on online gambling in the Internal Market (2011/2084(INI)). [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0492+0+DOC+XML+V0//EN>
46. WOODS, L.F. Internet Gambling: Innocent Activity or Cybercrime? In: *International Journal of Cyber Criminology*, 2009, vol.3, iss.1, p.476-491. ISSN 0974-2891
47. NINNO, D.A. Online Gambling in the European Union: A Compared Analysis of the Current Legal Framework in Some EU Member States. In: *Gaming Law Review*, 2002, vol.6, no.5, p.417-423. ISSN 2572-5300
48. BANKS, J. *Online gambling and crime: causes, controls and controversies*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016. 200 p. ISBN 978-1-4724-1449-6
49. WILLIAMS, R.J., WOOD, R.T., PARKE, J. History, current worldwide situation, and concerns with Internet gambling. In: WILLIAMS, R.J., WOOD, R.T., PARKE, J. (eds.). *Routledge International Handbook of Internet Gambling*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2012, p.3-26. ISBN 9780415594431
50. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.324 din 23 decembrie 2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.320-321.
51. McMULLAN, J.L., REGE, A. Online crime and internet gambling. In: *Journal of Gambling Issues*, 2010, iss.24, p.54-85. ISSN 1910-7595
52. European Parliament resolution of 15 November 2011 on online gambling in the Internal Market (2011/2084(INI)). [Accesat: 20.09.2017] Disponibil: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0492+0+DOC+XML+V0//EN>
53. Raportul de activitate pentru anul 2012 al Centrului Național Anticorupție. [Accesat: 20.09.2017] Disponibil: https://www.rise.md/wp-content/uploads/2015/03/%D0%A7%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%83_CNA.pdf
54. Cour de Cassation, Chambre Criminelle, 7 février 2007. N° de pourvoi: 06-87753. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?idTexte=JURITEXT000017637398>
55. *Ibidem*.
56. COPEȚCHI, S. Provocarea infracțiunii în contextul măsurilor speciale de investigație (I). În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2017, nr.2, p.26-32. ISSN 1857-2405
57. ZLATI, G. *Infracțiuni provocate – provocarea din partea Statului și Internetul*. [Accesat: 20.09.2017] Disponibil: <http://www.penalmente.eu/2011/06/05/infracțiuni-provocate-provocarea-din-partea-statului-si-internetul/>
58. POLGAR (SLABU), M.I. *Prevenirea și combaterea criminalității informatice în dreptul național și dreptul comparat: Rezumat al tezei de doctorat*. București, 2016. 50 p.
59. SUSSMANN, M.A. The critical challenges from international high-tech and computer-related crime at the millennium. In: *Duke Journal of Comparative & International Law*, 1999, vol.9, p.451-489. ISSN 1053-6736
60. Încheierea Judecătorei sectorului Buiucani, mun. Chișinău, din 26 ianuarie 2016. Dosarul nr.10-731/2015. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil https://jc.instante.justice.md/ro/incheieri-instante?solr_document=14-ij_10-15161-22122015&solr_document_4=&Tematica=&solr_document_3=All
61. STATI, V. Luarea de mită de către un participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat. Darea de mită unui participant la un eveniment sportiv sau la un eveniment de pariat. Analiză de drept penal. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2013, nr.8(68), p.96-106. ISSN 1814-3199
62. Încheierea Judecătorei sectorului Buiucani, mun. Chișinău, din 26 ianuarie 2016. Dosarul nr.10-731/2015. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil https://jc.instante.justice.md/ro/incheieri-instante?solr_document=14-ij_10-15161-22122015&solr_document_4=&Tematica=&solr_document_3=All
63. BRENNER, S.W., KOOPS, B-J. Approaches to Cybercrime Jurisdiction. In: *Journal of High Technology Law*, 2004, vol. 4, no.1, p.2-46. ISSN 1536-7983
64. ZLATI, G. *Andrei Maxim. Falsul și fraudă informatică (partea I)*. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil <http://www.penalmente.eu/2012/01/17/andrei-maxim-falsul-si-frauda-informatica-partea-i/>
65. MAXIM, A. Falsul și fraudă informatică. În: *Caiete de drept penal*, 2011, nr.3, p.47-75. ISBN 1841-604701103
66. ZLATI, G. *Andrei Maxim. Falsul și fraudă informatică (partea I)*. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil <http://www.penalmente.eu/2012/01/17/andrei-maxim-falsul-si-frauda-informatica-partea-i/>
67. CLAUSMEIER, D. Sancționarea penală a negării Holocaust-ului pe Internet în Germania. În: *Caiete de drept penal*, 2007, nr.4, p.66-71.
68. ECtHR, Case of *K.U. vs Finland*, Application no. 2872/02, Judgment of 2 December 2008. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89964>
69. *Ibidem*.
70. ECtHR, Case of *Delfi AS vs Estonia* [GC], Application no. 64569/09, Judgment of 16 June 2015. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>

71. Internet users in the World by Regions – June 30, 2017. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
72. Legea comunicațiilor electronice, nr.241 din 15 noiembrie 2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.51-54.
73. Convention of the Council of Europe on Cybercrime, Budapest, 23.XI.2001. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680081561>
74. Legea pentru ratificarea Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, nr.6 din 2 februarie 2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.37-40.
75. Legea privind prevenirea și combaterea criminalității informatice, nr.20 din 3 februarie 2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.11-12.
76. CROSS, M. *Scene of the cybercrime*. Second Edition. Massachusetts: Syngress Publishing Inc., Rockland, 2008. 744 p. ISBN-13: 978-1-59749-276-8
77. VARĂ, O. *Criminalitatea informatică*: Rezumat al tezei de doctorat. București, 2014. 32 p.
78. GARCÍA, E. *UEFA's betting fraud detection system: How does the CAS regard this monitoring tool?* [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.asser.nl/SportsLaw/Blog/post/uefa-s-betting-fraud-detection-system-how-does-the-cas-regard-this-monitoring-tool-by-emilio-garcia>
79. ECtHR, Case of *Bédat vs Switzerland* [GC], Application no. 56925/08, Judgment of 29 March 2016. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161898>
80. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind aprobarea cuantumului salariului mediu lunar pe economie, propozat pentru anul 2017, nr.1233 din 9 noiembrie 2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.388-393.
81. Case of *Cairns vs Modi* [2012] EWHC 756 (QB). Judgment of 16 March 2012. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <https://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/JCO/Documents/Judgments/cairns-v-modi-judgment.pdf>
82. Notă informativă la proiectul de lege nr.461 din 5 decembrie 2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=54a484e4-1c58-447c-a091-ba1ed5d95a0d>
83. Raportul Centrului Național Anticorupție de expertiza anticorupție nr.ELO17/3875 din 23 ianuarie 2017 la proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Legea nr.451-XV/2001, Codul fiscal nr.1163/2007, Legea nr.1227-XIII/1997). [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=d5e0b21f-2f2f-4489-ac41-e6972f66cc30>
84. Judgment of 6 March 2007, *Placanica and others*, Joined cases C-338/04, C-359/04 and C-360/04, ECLI:EU:C:2007:133. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=61782&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=542452>
85. Judgment of 15 September 2011, *Dickinger and Ömer*, C-347/09, ECLI:EU:C:2011:582, pct.67-69. [Accesat 30.09.2017] Disponibil: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=109604&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=568528>
86. БРЫНЗА, С.М., СТАТИ, В.А. Об обоснованности некоторых нововведений в главе X «Экономические преступления» Особенной части УК Республики Молдова. В: *Уголовное право в эпоху финансово-экономических перемен. Материалы IX Российского Конгресса уголовного права* (Москва, 29-30 мая 2014 г.) / Отв. ред.: КОМИССАРОВ, В.С. Москва: Юрлитинформ, 2014, с.383-388. ISBN 9785439607037
87. TRIMBLE, M. Proposal for an International Convention on Online Gambling. În: CABOT, A., PINDELL, N. (eds.). *Regulating Internet Gaming: Challenges and Opportunities*. UNLV Gaming Press: Las Vegas, 2013, p.335-388. ISBN 978-1-939546-04-03
88. European Commission. Green Paper: On on-line gambling in the Internal Market. Brussels, 24.3.2011 COM(2011) 128 final. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0128&from=RO>
89. STATI, V., RENIȚĂ, Gh. Efectele adoptării Legii Republicii Moldova nr.291/2016 asupra aplicării răspunderii penale pentru manipularea unui eveniment și pariurile aranjate. În: *Актуальные научные исследования в современном мире: XXI Международная научная конференция*, Переяслав-Хмельницкий, 26-27 мая 2017 г.: Сборник научных трудов, 2017, Выпуск 5(25), Часть 10, p.95-103. ISSN 2524-0986
90. Football Association Regulatory Commission. Case of *Barton vs The FA*. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.thefa.com/-/media/thefacom-new/files/rules-and-regulations/2016-17/written-reasons/the-fa-v-mr-joseph-barton---final-written-reasons.ashx?la=en>
91. Appeal Board of the Football Association. Case of *Barton vs The FA*. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: [http://www.thefa.com/-/media/thefacom-new/files/rules-and-regulations/2017-18/written-reasons/joseph-barton-v-the-fa---appeal-board---written-reasons-\(2017\).ashx](http://www.thefa.com/-/media/thefacom-new/files/rules-and-regulations/2017-18/written-reasons/joseph-barton-v-the-fa---appeal-board---written-reasons-(2017).ashx)
92. Judgment of 8 September 2009, *Liga Portuguesa de Futebol Profissional and Baw International*, C-42/07, ECLI:EU:C:2009:519. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=>

- 9ea7d2dc30d6862e487f27954cd4a7cb9b0afa67bdc8.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyMbxv0?text=&docid=77072&pageIndex=0&doclang=EN&mode=1st&dir=&occ=first&part=1&cid=540073
93. The United Nations Convention against Transnational Organized Crime, adopted by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000. [Accesat: 20.09.2017] Disponibil: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>
94. ULIANOVSKI, Gh., ULIANOVSKI, I. Locul săvârșirii infracțiunii. Importanța și criteriile de stabilire a lui. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr.7, p.16-19. ISSN 1811-0770
95. Council of Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions, Magglingen/Macolin, 18.IX.2014. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016801cdd7e>
96. STRETEANU, F. *Tratat de drept penal. Partea Generală*. Vol.I. București: C.H. Beck, 2008. 720 p. ISBN 978-973-115-163-2
97. CLAUSMEIER, D. Sancționarea penală a negării Holocaust-ului pe Internet în Germania. În: *Caiete de drept penal*, 2007, nr.4, p.66-71.
98. ECtHR, Joint Concurring Opinion of judges Raimondi, Karakas, De Gaetano and Kjølbros in Case of *Delfi AS vs Estonia* [GC], Application no.64569/09, Judgment of 16 June 2015. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>
99. ECtHR, Joint Dissenting Opinion of Judges Sajó and Tsotsoria in Case of *Delfi AS vs Estonia* [GC], Application no. 64569/09, Judgment of 16 June 2015. [Accesat: 30.09.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>
100. BALKIN, J.M. Old-School/New-School Speech Regulation. În: *Harvard Law Review*, 2014, vol.127, p.2296-2342. ISSN 0017-811X

Prezentat la 05.10.2017

CZU: 341.01:341.9

OPERAȚIUNEA CALIFICĂRII ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL PRIVAT

Serghei RUSU

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul reprezintă o cercetare a uneia dintre cele mai importante probleme ale Dreptului Internațional Privat – operațiunea calificării. Conține argumentarea soluțiilor sugerate pentru a rezolva operațiunea de calificare în Dreptul Internațional Privat, precum și fundamentarea necesității reglementării operațiunii de calificare.

Cuvinte-cheie: *Drept Internațional Privat, calificarea normei conflictuale, lex fori, lex causae, calificarea potrivit autonomiei de voință.*

THE OPERATION OF QUALIFICATION IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW

The article is a research of one of the most important issues of Private International Law – the operation of qualifications. Provides the reasoning of the suggested solutions to solve the qualification problem in Private International Law and as well substantiating the need to regulate the qualification process.

Keywords: *Private International Law, qualification conflict rule, lex fori, lex cause, autonomous qualification.*

Calificarea reprezintă una dintre instituțiile fundamentale ale Dreptului Internațional Privat, aceasta fiind strâns legată cu domeniul acestei ramuri de drept: conflictele de legi.

Anume în cadrul conflictelor de legi apare necesitatea de a determina conținutul și legătura normei conflictuale, noțiunile juridice și faptele juridice.

Aspectul principal al instituției calificării îl reprezintă determinarea conținutului și legăturii normei conflictuale; or, normele conflictuale pot îngloba reglementări care au o însemnătate diferită în sistemele de drept ale statelor.

Pe cale de consecință, un fapt juridic identic poate fi susceptibil de a fi calificat în moduri diferite de la un sistem de drept la altul.

Principala problemă în domeniul calificării în Dreptul Internațional Privat este identificarea legii/sistemului de drept utilizat pentru efectuarea operațiunii date; or, susceptibile de a fi aplicate pot fi: legea statului cu care raportul juridic are legătură sau legea instanței de judecată care examinează litigiul, calificarea autonomă sau utilizarea unei metode proprii de calificare (calificarea potrivit *proper law*).

Problema determinării unui sistem aplicabil care să reglementeze legea potrivit căreia urmează a se efectua calificarea a existat încă de la sfârșitul sec. XIX.

Printre primii cercetători care și-au pus drept scop identificarea unei soluții pe marginea problemei calificării a fost Charles Dumoulin, preluată ulterior și pusă în discuție de către Franz Kahn în 1891, ulterior fiind reluată în 1897 de Etienne Bartin, ultimul fiind și autorul conceptului „conflictul de calificări” [1, p.35].

Astfel, pentru Franz Kahn, drept temei de a pune în discuție problema calificării a servit speța privind prescripția cambiei în Statele Unite ale Americii, ceea ce i-a permis lui Kahn să scoată în evidență existența unui conflict de calificări. În aceeași ordine de idei, la baza conceptului de calificări al lui Etienne Bartin se află speța denumită în literatura de specialitate *Bartholo*, care viza determinarea regimului juridic al bunurilor defunctului ce urmau să fie calificate fie ca efect al căsătoriei, fie ca masă succesorală [2, p.160-161].

Necesitatea calificării era privită de oamenii de știință ca și o precondiție pentru soluționarea conflictelor de legi, care ar trebui să se desfășoare conform legii forului, aceeași părere fiind împărtășită și de către cei care pentru prima dată și-au pus această problemă, Franz Kahn și Etienne Bartin.

Inițial, calificarea era preponderent utilizată în țările cu un sistem de drept continental, astfel încât la începutul sec.XIX în țările cu un sistem de drept *common-law* se atesta tendința de a renunța la normele conflictuale și de a aplica normele de tip *soft law* care urmau să excludă în principiu necesitatea apelării la instituția calificării.

Astfel, în locul normelor conflictuale a fost propusă utilizarea „*metodelor*” de reglementare a raporturilor de drept internațional privat, metode care se adaptau facil după fiecare situație. În așa mod, instanța de judecată nu era ținută de regulile stricte impuse de normele conflictuale; această metodă o cunoaștem astăzi sub denumirea de *proper law*.

Deși utilizarea metodei *proper law* își are argumentele sale și este utilizată până în prezent în țările cu un sistem de drept comun, astăzi în condițiile de dezvoltare a statelor, ținându-se cont de varietatea relațiilor sociale în care este posibilă intervenirea elementelor de extraneitate, respingerea conflictului de legi este imposibilă. Or, crearea normelor generale de reglementare în toate sferile vieții este dificil de realizat. Din acest motiv, ulterior atât statele cu un sistem de drept continental, cât și cele cu un sistem de drept *common-law* au inclus în reglementările lor interne norme conflictuale.

Astfel, existența normelor conflictuale inserate în sistemul de drept al statelor face indispensabilă apelarea la instituția calificării, care astăzi este mai actuală ca oricând.

Actualitatea și importanța calificării în Dreptul Internațional Privat este determinată de rolul acesteia în stabilirea legii aplicabile unui raport juridic cu elemente de extraneitate, deoarece anume în funcție de legea aplicabilă depinde soluția adoptată de către instanță.

Așadar, în dependență de faptul dacă bunurile sunt calificate ca fiind mobile sau imobile diferă competența instanței de judecată în aceste litigii, așa cum este prevăzut în art.461 alin.(1) lit.a) CPC RM, potrivit căruia de competența exclusivă a instanțelor judecătorești ale Republicii Moldova sunt procesele cu element de extraneitate în care acțiunea se referă la dreptul asupra unor bunuri imobiliare de pe teritoriul Republicii Moldova.

Aprecierea bunurilor ca fiind mobile sau imobile, potrivit prevederilor art.1601 alin.(2) CC RM, se determină potrivit legii statului pe al cărui teritoriu se află bunurile, fiind aplicabil punctul de legătură *lex rei sitae*.

Reieșind din cele expuse *supra*, constatăm că instituția calificării este esențială în reglementarea raporturilor juridice cu elemente de extraneitate.

Referindu-ne la definiția calificării, menționăm că aceasta este susceptibilă de a fi definită în două moduri. Astfel, pe de o parte, calificarea este operațiunea logico-juridică de determinare a sensului exact și complet al noțiunilor juridice folosite de norma conflictuală, atât în partea care arată obiectul reglementării sale, cât și în partea care arată legea competentă a cărmui raportul juridic. Pe de altă parte, calificarea este interpretarea unui raport juridic pentru a vedea în conținutul și în legătura cărei norme conflictuale intră [3, p.16].

În esență, conținutul calificării în mare parte se aseamănă cu operațiunea de interpretare a normelor juridice din dreptul intern, care la fel are drept scop determinarea sensului unei norme juridice în vederea aplicării corecte a acesteia.

În aceeași ordine de idei, conflictul de calificări evocă situația în care o anumită noțiune din conținutul sau din legătura normei conflictuale primește înțelesuri diferite de la un sistem de drept la altul [4, p.64].

Astfel, urmează a fi precizat faptul că calificarea în sine nu reprezintă o problemă pentru Dreptul Internațional Privat, ci anume conflictul de calificări implică neclarități atunci când este pusă problema potrivit cărei legi urmează a fi realizată calificarea.

În Dreptul Internațional Privat distingem două tipuri de calificare: *primară* și *secundară*.

Calificarea primară are drept obiect determinarea legii aplicabile raportului juridic cu element de extraneitate. Astfel, de rezultatul calificării depinde faptul dacă raportului dat i se va aplica *lex fori* sau *lex causae*.

Calificarea primară în dreptul conflictual al Republicii Moldova este stabilită la art.1577 alin.(1) CC RM, potrivit căruia la determinarea legii aplicabile raporturilor de drept internațional privat se va ține cont de calificarea conceptelor juridice efectuată potrivit dreptului Republicii Moldova, dacă legea și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte nu prevăd altfel.

Așadar, Republica Moldova a optat pentru calificarea conceptelor juridice potrivit *lex fori*, soluție ce are la bază numeroase argumente *pro* și *contra*, care sunt dintre cele mai variate și în esență reflectă justificarea unei asemenea reglementări. Apreciem totuși că efectuarea operațiunii de calificare potrivit *lex fori* are neajunsurile sale, iar cea mai critică teorie fundamentată împotriva calificării potrivit legii forului este teoria calificării autonome, teorie pe care o vom examina ulterior.

Menționăm că accepțiune privind calificarea potrivit legii forului întâlnim și în legislația numeroaselor state, precum: Codul civil al României (art.2558 alin.(1)), Codul civil al Federației Ruse (art.1187) ș.a.

Calificarea conceptelor juridice potrivit *lex fori* presupune că asemenea concepte juridice, cum ar fi: capacitatea de exercițiu, capacitatea contractuală, domiciliul ș.a. vor fi interpretate potrivit legislației Republicii Moldova.

Totodată, potrivit art.1577 alin.(2) CC RM, în cazul în care conceptele juridice care necesită calificare juridică nu sunt cunoscute dreptului Republicii Moldova ori sunt cunoscute sub o altă denumire sau cu un alt conținut și nu pot fi determinate prin interpretare conform dreptului Republicii Moldova, la calificarea lor

juridică poate fi aplicat dreptul unui stat străin dacă astfel nu se limitează drepturile civile ori dacă nu se stabilesc măsuri de răspundere civilă.

Reieșind din prevederile art.1577 alin.(2) CC RM, constatăm că statul în mod principal a stabilit *lex fori* ca lege potrivit căreia are loc calificarea conceptelor juridice, iar în subsidiar *lex causae*. Inserarea *lex causae* în calitate de lege subsidiară potrivit căreia are loc calificarea este apreciată ca fiind o tentativă a legiuitorului de a înlătura neajunsurile *lex fori* printr-o abordare complexă, combinând cele două sisteme.

Analizând prevederile art.1577 alin.(2) CC RM, stabilim că legiuitorul a ales să denumească noțiunile necunoscute dreptului Republicii Moldova cu titlul generic de „concepte juridice”. Însă, există un Proiect de modificare a Codului civil, care prevede substituirea la art.1577 alin.(2) a termenului „concept” cu sintagma „noțiunile juridice”. Considerăm că nu este necesară o asemenea modificare. Or, pe lângă noțiuni juridice diferite în raporturile de drept internațional privat întâlnim și instituții juridice necunoscute sistemului nostru de drept, iar în asemenea condiții nu se cere doar calificarea noțiunii, ci calificarea instituției juridice în ansamblu. În aceste condiții termenul „concept” este mai oportun, dat fiind faptul că are o accepțiune mai generală în raport cu termenul „noțiune”.

Calificarea secundară, la rândul său, intervine ulterior sub aspect temporal calificării primare; respectiv, aceasta nu influențează legea aplicabilă raportului juridic cu element de extraneitate, ci reprezintă soluția pe fondul litigiului dat.

Pe cale de consecință, calificarea secundară este o chestiune de drept intern, sub acest aspect fiind și mai apropiată ca însemnătate de interpretare. În acest sens, făcând referire la prevederile art.1601 alin.(1) CC RM, problema determinării naturii juridice a bunurilor ca fiind mobile sau imobile se stabilește potrivit legii statului pe al cărui teritoriu se află bunurile, lege care în esență este *lex causae*.

Astfel, reieșind din cele expuse, determinăm că în principal există două legi potrivit cărora se realizează operațiunea de calificare a conceptelor juridice: *lex fori* și *lex causae*, temeinicia cărora nu este contestată vehement, fie din cauza lipsei unei alternative viabile, fie datorită caracterului aparent complet pe care îl poartă acestea.

Totuși, există metode alternative potrivit cărora se efectuează calificarea, cum ar fi: calificarea autonomă și calificarea potrivit *proper law*.

Referindu-ne la calificarea autonomă, menționăm că aceasta a fost propusă în 1931 de juristul german Ernst Label. Potrivit acestei teorii, judecătorul trebuie să identifice concepte comune ale sistemului de drept național și ale celui străin și să interpreteze legea străină pe baza principiilor generale comune identificate [5, p.21-22].

Teoria calificării autonome, deși este privită ca fiind o alternativă calificării potrivit *lex fori*, nu este foarte practică, dat fiind faptul că judecătorului îi este imposibil să identifice și să compare conceptele juridice din legea națională și din cea străină, cu atât mai mult că în unele cazuri este dificil a identifica concepte comune, spre exemplu, în țările cu un sistem de drept continental și în cele cu un sistem de drept comun.

Din considerentele date, cunoașterea teoriei calificării autonome ca și o critică adusă calificării potrivit *lex fori* este necesară, însă efectuarea calificării autonome suferă numeroase carente, iar drept consecință aceasta duce în esență la fortificarea poziției calificării potrivit *lex fori*.

Cu referire la calificarea potrivit metodei *proper law*, după cum am menționat anterior, această metodă este specifică țărilor cu un sistem de drept *common-law*, însă aplicabilitatea acesteia este destul de restrânsă, dat fiind faptul că este dificil pentru stat de a crea norme juridice pentru fiecare sector al vieții sociale unde ar putea interveni conflicte de calificări.

Reieșind din prevederile art.1577 alin.(1) CC RM, calificarea conceptelor juridice în Republica Moldova se efectuează potrivit *lex fori*; totodată, există și anumite excepții de la această regulă.

Excepțiile de la calificarea potrivit legii forului în mare parte reies din prevederile Codului civil al Republicii Moldova. Ținând cont de specificul reglementării diferitelor instituții, întâlnim următoarele excepții de la calificarea potrivit legii forului:

1. Autonomia de voință

Autonomia de voință, sau cum mai este definită în literatura de specialitate „*calificarea dată de părți*”, reiese din prevederile art.1610 alin.(2) CC RM, potrivit cărora părțile contractului pot stabili legea aplicabilă atât întregului contract, cât și unor anumite părți ale lui.

Astfel, în virtutea principiului *lex voluntatis*, părțile contractului, deopotrivă cu legea aplicabilă contractului, pot alege și legea calificării acestuia sau operează calificarea unor noțiuni juridice în textul contractului;

respectiv, în situația dată calificarea nu se va mai realiza potrivit legii forului, dar instanța de judecată va fi ținută de calificarea oferită de părțile contractante.

Menționăm că Proiectul de modificare a Codului civil cuprinde o reglementare nouă a autonomiei de voință în operațiunea de calificare. Astfel, se propune completarea prevederilor art.1577 cu un alineat nou, care va avea următorul conținut „(3) *Cu toate acestea, când părțile au determinat ele însele înțelesul noțiunilor dintr-un act juridic, calificarea acestor noțiuni se face după voința părților*”.

Astfel, dacă până în prezent calificarea potrivit autonomiei de voință era interpretabilă și doar o puteam deduce din prevederile art.1610 alin.(2) CC RM, Proiectul de modificare a Codului civil stabilește expres operațiunea de calificare potrivit voinței părților. Așadar, chiar dacă nu modifică în esență soluția calificării potrivit autonomiei de voință, considerăm necesară și oportună o asemenea clarificare în legislație privind calificarea. Or, prevederile art.1610 alin.(2) CC RM reglementează în mod direct legea aplicabilă contractului în general, iar calificarea conceptelor/noțiunilor juridice excede această lege.

2. Calificarea legală

Calificarea legală presupune consacrarea unei definiții în legislația statului, astfel încât în situația în care există necesitatea de a califica această noțiune/instituție juridică vom apela la calificarea oferită de lege. Un exemplu în acest sens îl reprezintă prevederile art.455 alin.(3) CPC RM, similare prevederilor art.1587 alin.(3) CC RM, potrivit cărora „*se consideră lege națională a apatridului legea statului în care își are domiciliul*”. Astfel, statul prin intermediul reglementărilor sale interne a definit conceptul de lege națională a apatridului, fără a mai exista necesitatea de a apela la o altă calificare.

3. Calificarea cetățeniei

Conform prevederilor art.1587 alin.(2) CC RM, determinarea cetățeniei se face conform legii statului a cărui cetățenie se invocă. Referindu-ne la legea națională, același articol ne spune că lege națională a cetățeanului se consideră legea statului a cărui cetățenie o are persoana, iar în cazul în care persoana are două sau mai multe cetățenii, lege națională se consideră dreptul statului cu care persoana are cele mai strânse legături.

Nu în ultimul rând urmează să stabilim că, potrivit art.1587 alin.(3) CC RM, lege națională a cetățeanului Republicii Moldova care, potrivit legii străine, este considerat că are o altă cetățenie este considerată legea Republicii Moldova.

4. Calificarea secundară

După cum am reflectat anterior, calificarea secundară nu influențează legea aplicabilă raportului juridic cu element de extraneitate și este în esență o chestiune de drept intern. Astfel, apelând la exemplul oferit anterior cu referire la calificarea naturii juridice a bunurilor, menționăm că *lex rei sitae* este *lex causae* în situația concretă și reprezintă o excepție de la calificarea potrivit *lex fori*.

5. Calificarea naturii juridice a bunurilor

Calificarea naturii juridice a bunurilor își are sorgintea în prevederile art.1601 alin.(1) CC RM, potrivit cărora apartenența bunului la categoria de bunuri mobile sau imobile, precum și orice altă calificare juridică a bunurilor, se determină potrivit legii statului pe al cărui teritoriu se află bunurile.

6. Calificarea caracterului licit sau ilicit al faptelor juridice

Potrivit prevederilor art.1615 alin.(1) CC RM, actul ilicit este calificat drept act cauzator de prejudiciu conform legii statului unde s-a produs, respectiv în situația dată legea aplicabilă calificării va fi legea străină.

7. Calificarea conceptelor juridice necunoscute în legea forului

Potrivit art.1577 alin.(2) CC RM, în cazul în care conceptele juridice care necesită calificare juridică nu sunt cunoscute dreptului Republicii Moldova ori sunt cunoscute sub o altă denumire sau cu un alt conținut și nu pot fi determinate prin interpretare conform dreptului Republicii Moldova, la calificarea lor juridică poate fi aplicat dreptul unui stat străin dacă astfel nu se limitează drepturile civile ori dacă nu se stabilesc măsuri de răspundere civilă.

Reieșind din cele expuse în prezenta lucrare, formulăm următoarea **concluzie**: operațiunea calificării în Dreptul Internațional Privat este o instituție centrală a acestei ramuri de drept, iar determinarea legii potrivit căreia se va realiza această operațiune prezintă importanță sub aspectul soluționării raportului juridic cu element de extraneitate. Calificarea potrivit *lex fori* reprezintă regula generală instituită de legiuitor. Totuși, în anumite situații, calificarea potrivit legii forului nu este aplicabilă, cum ar fi: în cazul instituțiilor juridice necunoscute sistemului de drept al Republicii Moldova, precum și în cazul excepțiilor analizate de la califi-

carea potrivit legii forului. Referindu-ne la excepțiile de la calificare potrivit *lex fori*, menționăm că în sistemele de drept unde este admisă retrimiteră, aceasta la fel constituie o excepție de la calificarea potrivit legii instanței de judecată. În literatură, în calitate de excepție de la regula dată întâlnim și calificarea oferită de tratatele internaționale, aceasta în esență reprezentând aceeași calificare legală.

Totodată, pe lângă calificarea potrivit *lex fori* și *lex causae* trebuie să ținem cont și de metoda de calificare potrivit *proper law*, dar și de teoria calificării autonome, care reprezintă în sine o critică adusă regulii generale stabilite.

Referințe:

1. UNGUREANU, O., JUGASTRU, C. *Manual de drept internațional privat*. București: ALL Beck, 1999, p.35. ISBN:9739435653
2. BOUKHARI, R. *La qualification en droit international privé*. Les Cahiers de droit 511: 159–193. Montréal: 2010, p.160-161. DOI:10.7202/044139ar
1. BABĂRĂ, V. Unele considerații asupra legilor potrivit cărora se efectuează calificarea și se soluționează conflictul de calificări în dreptul conflictual al Republicii Moldova. În: *Revista științifică a Universității de Stat din Moldova „Studia Universitatis”*, 2007, nr.3, p.16.
2. JUGASTRU, C. Calificarea în conflictele de legi și în conflictele de jurisdicții. În: *Universul Juridic*, 2016, nr.6, p.64.
3. РАБЕЛЬ, Э. *Задачи и необходимость сравнительного правоведения* / Перевод с немецкого под научной редакцией д.ю.н., проф. Б.М.Гонгалло. Екатеринбург: Российская школа частного права (Уральское отделение), 2000, с.21-22.
4. Proiectul de modificare a Codului civil. [Accesat: 28.09.2017]. Disponibil: http://justice.gov.md/public/files/transparența_in_procesul_decizional/coordonare/2017/aprilie/proiect_de_amendare_cod_civil_si_cadru_conex_26.04.2017_r.pdf

Prezentat la 29.09.2017

CZU: 343.132:343.35

URMĂRILE PREJUDICIABILE ÎN CAZUL INFRAȚIUNILOR DE NEGLIJENȚĂ ÎN SERVICIU (art.329 CP RM)

Igor SERBINOV

Universitatea de Stat din Moldova

În acest studiu sunt examinate urmările prejudiciabile și legătura cauzală, privite ca semne ale laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art.329 CP RM. Se argumentează că aplicarea art.329 CP RM nu exclude aplicarea pentru aceeași faptă a sancțiunii disciplinare. Într-un asemenea caz, sancțiunea disciplinară nu trebuie să aibă un „caracter penal”. Se stabilește că, în cazul în care faptele, prevăzute la art.48², alin.(1) art.189, art.220², alin.(2) art.227, alin.(1) art.275 sau la alte asemenea norme din Codul contravențional, provoacă urmările prejudiciabile specificate în art.329 CP RM, va fi aplicat acest articol, nu norma contravențională. Se demonstrează că nu venitul ratat, ci prejudiciul efectiv (inclusiv neobținerea bunurilor datorate) formează conținutul prejudiciului material cauzat prin infracțiunile prevăzute la art.329 CP RM. În ipoteza prevăzută la lit.a) alin.(2) art.329 CP RM este posibilă pluralitatea de victime. Se relevă că, luând în considerare prevederea de la alin.(2) art.3 CP RM, este preferabilă neaplicarea dispoziției de la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM, nu însă aplicarea acesteia.

Cuvinte-cheie: *neglijență în serviciu, urmări prejudiciabile, daune în proporții mari, daune în proporții deosebit de mari, decesul unei persoane, alte urmări grave, non bis in idem.*

THE PREJUDICIAL CONSEQUENCES OF THE OFFENCES RELATED TO NEGLIGENCE IN THE WORKPLACE (art.329 PC RM)

This article is dedicated to the thorough analysis of the prejudicial consequences and the causal link, viewed as elements of the objective side of the offences provided by art.329 PC RM. It is argued that the application of art.329 PC RM does not exclude the application of the disciplinary sanction for the same offence, with the condition that the disciplinary sanction must not have a „penal character”. It is established that, if the offences, referred to at art.48², par.(1) art.189, art.220², par.(2) art.227, par.(1) art.275 or other such norms from the Contravention Code, causes the prejudicial consequences specified in art.329 PC RM, therefore this article will be the one to be applied and not the contravention norm. It is also pointed out that not the lost income, but the actual prejudice (including not receiving the rightfully owned goods) forms the content of the material prejudice caused by the offences stipulated in art.329 PC RM. In the case under lett.a) par.(2) art.329 PC RM the plurality of victims is possible. It is shown that: taking into account the provision of par.(2) art.3 PC RM, the failure to apply the provision under lett.b) par.(2) art.329 PC RM is preferable to the actual application of this provision.

Keywords: *negligence in the workplace, prejudicial consequences, damages in large proportions, damages in particularly large proportions, the death of a person, other serious consequences, non bis in idem.*

Introducere

Săvârșirea faptei prejudiciabile nu este suficientă pentru aplicarea art.329 CP RM. Aceasta întrucât infracțiunile prevăzute la art.329 CP RM sunt infracțiuni materiale. În context, V.Cușnir susține: „Infracțiunea de neglijență în serviciu, fiind o infracțiune de rezultat, este considerată consumată în momentul în care, ca urmare a neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu de către persoana cu funcție de răspundere, au survenit urmările prejudiciabile în formă de daune în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice sau decesul unei persoane ori alte urmări grave” [1, p.723, 724]. Așadar, aplicarea art.329 CP RM este condiționată de survenirea *urmărilor prejudiciabile* nominalizate în acest articol.

După O.Predescu și A.Hărăstășanu, în cazul neglijenței în serviciu, „actele pregătitoare și tentativa nu sunt posibile” [2, p.260]. Puncte de vedere similare exprimă A.Ungureanu [3, p.100], Gh.Diaconescu și C.Duvac [4, p.425]. Într-o manieră consonantă, în pct.12 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu, nr.7 din 15.05.2017 (în continuare – Hotărârea Plenului CSJ nr.7/2017), se explică: „Datorită specificului atitudinii psihice a neglijenței în serviciu, infracțiunea, prevăzută la art.329 CP, nu poate fi susceptibilă de activități infracționale neconsumate. De aceea, pregătirea și tentativa, la art.329 CP, se exclud, în principiu” [5].

Neproducerea urmărilor prejudiciabile prevăzute la art.329 CP RM semnifică nu neconsumarea infracțiunii, ci lipsa infracțiunii. Producerea urmărilor prejudiciabile în cauză atestă prezența infracțiunii, iar lipsa acestora reprezintă un temei de aplicare a răspunderii extrapenale (de exemplu, a răspunderii disciplinare). O asemenea concluzie rezultă din analiza coroborată a prevederilor alin.(1) art.51 și ale alin.(1) art.52 CP RM. Astfel, potrivit alin.(1) art.51 CP RM, componența infracțiunii, stipulată în legea penală, reprezintă temeiul juridic al răspunderii penale. Conform alin.(1) art.52 CP RM, se consideră componență a infracțiunii totalitatea semnelor obiective și subiective, stabilite de legea penală, ce califică o faptă prejudiciabilă drept infracțiune concretă. Această idee este consolidată de argumentele conținute în Decizia Curții Constituționale a României nr.82 din 23.02.2016 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.351 din Codul penal și ale art.16 alin.(1) din Codul de procedură penală: „Pentru a interveni răspunderea penală trebuie să existe o concordanță între trăsăturile faptei concrete și trăsăturile modelului abstract prevăzut de norma de incriminare, adică, cu alte cuvinte, când au fost realizate toate elementele constitutive ale infracțiunii. Astfel, Curtea a apreciat că absența oricărui element constitutiv al infracțiunii lipsește acțiunea penală de temeiul său de drept, putându-se afirma că lipsa de corespondență între trăsăturile faptei concrete și trăsăturile modelului abstract prevăzut de norma de incriminare determină neprevăderea faptei de către legea penală” [6].

În consecință, considerăm întemeiată soluția pronunțată în următoarea speță: *P.G. a fost achitat de învinuirea de săvârșire a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM. S-a stabilit că nu au fost cauzate daune în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, precum prevede art.329 CP RM. Sumele de bani, cheltuite pe parcursul anului 2011 pentru procurarea foilor de odihnă pentru copii și pentru necesitățile legate de ședințele de lucru, de zilele de comemorare, de zilele profesionale și de alte sărbători, au constituit în exclusivitate resursele financiare ale Consiliului Raional D. Cancelaria de Stat a Guvernului Republicii Moldova a verificat deciziile respective ale Consiliului Raional D. și le-a recunoscut legale și întemeiate. Nici Trezoreria de Stat nu a înaintat obiecții în această privință. De asemenea, specialiștii de la Curtea de Conturi, care au efectuat auditul, nu au confirmat cauzarea vreunor daune* [7].

Rezultate și discuții

Indicarea la alin.(1) lit.a) și b) alin.(2) art.329 CP RM a unor urmări prejudiciabile diferite condiționează stabilirea prin aceste trei norme a răspunderii pentru trei infracțiuni distincte. În această ordine de idei, suntem de acord cu S.Brînza și V.Stati care afirmă: „În art.329 CP RM – sub aceeași denumire marginală de neglijență în serviciu – sunt reunite trei variante-tip de infracțiuni” [8, p.910]. Din perspectiva acestei afirmații, consemnăm că, într-o speță, *lui M.I. i-a fost înaintată învinuirea în baza lit.a) și b) alin.(2) art.329 CP RM* [9]. Într-o altă speță, *P.G. și B.V. au fost condamnați conform lit.a) și b) alin.(2) art.329 CP RM* [10]. Considerăm că în aceste două spețe răspunderea urma să fie aplicată pentru concursul infracțiunilor prevăzute la lit.a) alin.(2) art.329 și la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM.

Ne raliem punctului de vedere exprimat de S.Brînza și V.Stati: „Accentuăm că art.329 CP RM stabilește răspunderea pentru trei infracțiuni de sine stătătoare. Aceste infracțiuni se pot afla între ele în concurs (sublinierea ne aparține – *n.a.*). Explicăm aceasta prin următoarele: nu există o componență „de bază” de neglijență în serviciu, componență care: 1) s-ar exprima doar în neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu ca rezultat al unei atitudini neglijente sau neconștiințioase față de ele și 2) nu ar presupune producerea anumitor urmări prejudiciabile. De aceea, decesul unei persoane sau alte urmări grave (adică, urmările prejudiciabile consemnate la lit.a) și b) alin.(2) art.329 CP RM) se află în legătură cauzală nu cu daunele în proporții mari cauzate intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice (adică, urmările prejudiciabile consemnate la alin.(1) art.329 CP RM). Decesul unei persoane sau alte urmări grave se află în legătură cauzală cu fapta prejudiciabilă exprimată în neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu ca rezultat al unei atitudini neglijente sau neconștiințioase față de ele” [8, p.910].

Inspirați de aceste argumente, vom recurge la metoda reducerii la absurd. Să presupunem că la lit.a) și b) alin.(2) art.329 CP RM sunt stabilite circumstanțe agravante ale infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM. O circumstanță agravantă se raportează la infracțiunea în ansamblul ei, nu la o parte a infracțiunii (așa cum este fapta prejudiciabilă). Aceasta ar însemna că decesul unei persoane sau alte urmări grave ar trebui să se afle în legătură cauzală nu doar cu fapta prejudiciabilă prevăzută la alin.(1) art.329 CP RM, dar și cu urmările prejudiciabile prevăzute de această normă. În primul rând, din aceasta ar reieși că lit.a) și b) alin.(2) art.329 CP RM

pot fi aplicate numai dacă se cauzează daune în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice. În lipsa unor asemenea daune, lit.a) și b) alin.(2) art.329 CP RM ar fi inaplicabile. În al doilea rând, aceasta ar însemna că, în ipotezele prevăzute la lit.a) și b) alin.(2) art.329 CP RM, atestăm două momente de consumare: prima dată, infracțiunea se consumă în momentul cauzării daunelor în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice; a doua oară, infracțiunea se consumă în momentul provocării decesului unei persoane sau a altor urmări grave. Ceea ce este absurd.

Nu toți pot fi de acord cu concepția că art.329 CP RM stabilește răspunderea pentru trei infracțiuni distincte. Însă, deocamdată promotorii concepției alternative nu au prezentat argumente în susținerea propriei poziții. Suntem în așteptarea unor asemenea argumente.

În context, atragem atenția asupra manierei de expunere a dispoziției de la alin.2 art.186 „Neglijența” din Codul penal din 1961: „Neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către o persoană cu funcție de răspundere a îndatoririlor sale ca urmare a atitudinii neglijente sau neconștiințioase față de ele, care a condus la urmări grave sau la pierderea de vieți omenești”. În această normă nu este folosită sintagma introductivă defectuoasă „Aceleași acțiuni [...]”, care este utilizată în alin.(2) art.329 CP RM. Tocmai datorită acestei sintagme se creează impresia falsă că art.329 CP RM prevede răspunderea pentru o singură infracțiune. În consecință, este imperios ca în alin.(2) art.329 CP RM să se renunțe la sintagma „Aceleași acțiuni [...]”. În textul dispozițiilor din art.329 CP RM trebuie să fie diferită doar descrierea urmărilor prejudiciabile. Descrierea celorlalte semne constitutive ale infracțiunii trebuie să fie identică.

După această digresiune absolut necesară, ne vom concentra atenția asupra caracteristicilor celor trei urmări prejudiciabile descrise la alin.(1), lit.a) și b) alin.(2) art.329 CP RM.

Vom începe această analiză cu examinarea noțiunii „daune în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice”, care desemnează urmările prejudiciabile în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM.

Astfel, în unele cazuri, făptuitorii au fost învinuți de comiterea infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM, aceasta deși urmările prejudiciabile produse în rezultatul săvârșirii faptelor de către aceștia s-au exprimat în: *evadarea din penitenciar a trei deținuți* [11]; *tergiversarea redactării sentințelor și transmiterea lor în cancelarie pentru executare* [12]; *eliberarea din închisoare înainte de termenul stabilit de lege a doi condamnați* [13]; *prejudicierea imaginii Ministerului Afacerilor Interne* [14]. Considerăm că în toate aceste cazuri alin.(1) art.329 CP RM a fost aplicat incorect.

Împărtășim viziunea exprimată în pct.8 al Hotărârii Plenului CSJ nr.7/2017: „Urmarea prejudiciabilă specifică infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM poate avea doar o natură patrimonială. În cazul urmărilor prejudiciabile patrimoniale, instanțele trebuie să stabilească, în baza probelor administrate, cuantumul daunelor cauzate”. E.V. Țariov supune criticii alcătuirea exclusiv patrimonială a daunelor cauzate prin infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.329 CP RM. Acesta afirmă că este preferabilă concepția consacrată în norma corespondentă din legea penală rusă, potrivit căreia urmările prejudiciabile se pot exprima și în daune nemateriale în proporții considerabile cauzate intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice [15]. Totuși, E.V. Țariov omite să explice cât de previzibil este modul de stabilire a mărimii respectivelor daune nemateriale. Or, în legea penală rusă lipsește reglementarea clară a acestei mărimi. În context, nu putem trece cu vederea că, în ședința din 27.06.2017, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a considerat necesară emiterea unei Adrese Parlamentului în vederea modificării art.126 CP RM, pe calea stabilirii unui prag valoric al daunelor considerabile și esențiale, astfel excluzându-se estimările subiective. Prin aceasta s-a ținut cont de faptul că legiuitorul (nu instanța de judecată) este cel cărui îi revine sarcina de a reglementa gravitatea vătămării, rezultate din comiterea unei fapte penale, și valoarea pagubei [16].

În acord cu alin.(1) art.126 CP RM, infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.329 CP RM se consideră consumată din momentul producerii daunelor în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice. Potrivit alin.(1) art.126 CP RM, proporții mari se consideră valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care depășește 20 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei.

Amintim că, înainte de intrarea în vigoare a Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.207 din 28.07.2016 [17], proporții mari se considera valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care la momentul săvârșirii infracțiunii depășește 2500 de unități convenționale. Sub acest

aspect, într-o speță, a fost încetat procesul penal de învinuire a lui D.V. de comitere a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM. Motivul invocat constă în aceea că fapta comisă de D.V. nu mai era prevăzută de legea penală ca infracțiune. La concret, s-a stabilit că mărimea daunelor cauzate prin acea faptă a fost de 33424 de lei, adică sub limita de 50000 de lei a proporțiilor mari [18].

Suntem de acord cu următoarea opinie a lui S.Brînza și V.Stati: „La stabilirea mărimii daunelor cauzate prin infracțiunea specificată la alin.(1) art.329 CP RM, pot fi luați în considerare doar parametrii valorici enunțați la alin.(1) art.126 CP RM. Nu există o variantă alternativă” [8, p.913]. Astfel, într-o speță, instanța de fond l-a condamnat pe G.G. conform alin.(1) art.329 CP RM. Acestuia i s-a incriminat cauzarea unei „daune în proporții mari drepturilor și intereselor, ocrotite de Legea cu privire la asigurarea cu spațiu locativ (precizăm că o asemenea lege nu există – n.a.), ale părții vătămate L.C. și ale membrilor familiei lui, precum și intereselor publice, manifestate în imposibilitatea executării hotărârii judecătorești și în diminuarea imaginii autorității publice locale”. Colegiul penal al Curții de Apel Chișinău l-a achitat pe G.G., întrucât nu a fost stabilită mărimea concretă a daunelor cauzate de către acesta [19].

Importanța stabilirii mărimii depline a daunelor în proporții mari, cauzate intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, o atestăm în următoarea speță: C.G. a fost condamnat în baza alin.(1) art.329 CP RM. În rezultatul faptei săvârșite de acesta s-a pierdut un sac în care se aflau 50000 de lei. Totuși, s-a stabilit că mărimea daunelor cauzate include nu doar această sumă de bani, dar și valoarea sacului specializat de 51,53 lei. Astfel, mărimea integrală a daunelor cauzate s-a exprimat în 50051,53 lei [20]. Dacă mărimea daunelor cauzate ar fi fost de 50000 de lei, atunci, luând în considerare data comiterii faptei (04.10.2013), ar fi lipsit temeiul de aplicare a alin.(1) art.329 CP RM.

În continuare va fi abordată problema privind structura prejudiciului material cauzat prin infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.329 CP RM (precum și prin infracțiunea prevăzută la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM, în ipoteza în care aceasta presupune cauzarea unor daune în proporții deosebit de mari). Astfel, într-o speță se menționează: O.G. a fost achitat de învinuirea de comitere a infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. Unul dintre motivele achitării consta în faptul că organul de urmărire penală nu a indicat în actul de învinuire care este mecanismul de ratare a veniturii, criteriile și formula de calcul al cuantumului veniturii ratat în sumă de 121616,91 lei [21]. Așadar, poate oare venitul ratat să reprezinte o componentă a daunelor cauzate prin infracțiunile prevăzute la art.329 CP RM?

Potrivit alin.(2) art.14 din CC RM, „se consideră prejudiciu cheltuielile pe care persoana lezată într-un drept al ei le-a suportat sau urmează să le suporte la restabilirea dreptului încălcat, pierderea sau deteriorarea bunurilor sale (prejudiciu efectiv), precum și beneficiul neobținut prin încălcarea dreptului (venitul ratat)”.

După V.A. Kocerga [22], I.G. Minakova [23, p.94, 102] și M.Kuznețov [24], venitul ratat trebuie inclus în structura prejudiciului cauzat prin infracțiunile de neglijență în serviciu. S.A. Eliseev și M.A. Tâneanaia [25, 26, p.9] au un punct de vedere opus. Sprijinim opinia acestor doi autori.

I.Botezatu argumentează de ce venitul ratat nu poate fi inclus în alcătuirea urmărilor prejudiciabile cauzate printr-o infracțiune: „Este un efect firesc al respectării regulii previzibilității legii penale. [...] Venitul ratat nu poate fi prevăzut la momentul săvârșirii infracțiunii [...], fiind în afara vinovăției infracționale. Deci, s-ar încălca regula previzibilității legii penale, dacă s-ar lua în considerare în procesul de evaluare a urmărilor prejudiciabile [...]” [27, p.209-210].

Nu putem face abstracție nici de părerea exprimată de I.A. Anisimova: „Este necesară delimitarea noțiunilor „venitul ratat” și „neobținerea bunurilor datorate”. Venitul ratat constituie beneficiul planificat pe care creditorul conta să-l obțină de la terțe persoane în ipoteza desfășurării în condiții obișnuite a activității economice, dacă obligația n-ar fi fost încălcată de către făptuitor. Acest venit poartă un caracter probabilistic și se află dincolo de limitele vinovăției făptuitorului. Cât privește prejudiciul sub forma neobținerii bunurilor datorate, acesta are un alt conținut. Un astfel de prejudiciu este întotdeauna efectiv, poate fi conștientizat și prevăzut de către făptuitor” [28, p.11]. Considerăm această opinie conformă cu definiția formulată în alin.(2) art.14 din CC RM. În concluzie, nu venitul ratat, dar prejudiciul efectiv (inclusiv neobținerea bunurilor datorate) formează conținutul prejudiciului material cauzat prin infracțiunile prevăzute la art.329 CP RM.

În altă ordine de idei, din punctul de vedere ale lui M.A. Tâneanaia [29] și V.N. Borkov [30, p.18], dispoziția articolului cu privire la infracțiunile de neglijență în serviciu ar trebui modificată de o asemenea manieră, încât în alineatul întâi al acestui articol să fie descrisă o infracțiune formală. Nu putem susține o astfel de inițiativă. Realizarea ei ar șterge limita dintre ilicitul penal și ilicitul extrapenal. O asemenea extindere a sferei ilicitului penal ar presupune intervenția legii penale în situații în care represiunea penală ar fi exagerată.

În legătură cu infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.329 CP RM, în pct.8 al Hotărârii Plenului CSJ nr.7/2017 se menționează: „Dauna cauzată interesului public ori drepturilor și intereselor persoanei fizice sau juridice trebuie să fie efectivă și determinată, întrucât în raport de acest semn obiectiv se apreciază, dacă fapta prezintă sau nu un anumit grad de pericol social. [...] Principială este evaluarea corectă a conținutului urmării prejudiciabile, rezultate din neglijența în serviciu (art.329 CP RM); or, dacă se va constata că prin neglijența în serviciu nu s-au cauzat daune, în proporții mari, intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice și juridice, în legătură cu lipsa unui corespondent contravențional de neglijență în serviciu, fapta va fi susceptibilă doar de răspundere disciplinară”. De asemenea, în viziunea lui S.Brînza și V.Stati, „în cazul în care neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu nu implică producerea daunelor în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, alin.(1) art.329 CP RM este inaplicabil. În astfel de cazuri, reieșind din prevederea de la lit.f) art.57 al Legii cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, o manifestare de conduită de acest gen poate fi considerată abatere disciplinară” [8, p.913-914]. Conform lit.f) art.57 al Legii cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.158 din 04.07.2008 [31], „constituie abateri disciplinare [...] neglijența și/sau tergiversarea, în mod repetat, a îndeplinirii sarcinilor”. Astfel, prevederea în cauză devine aplicabilă doar în prezența modului repetat de comitere a faptei. În lipsa acestui mod, există posibilitatea ca răspunderea disciplinară pentru neglijența în serviciu să fie aplicată în baza: alin.(2) art.21 al Legii cu privire la statutul judecătorului, nr.544 din 20 iulie 1995 [32] (în coroborare cu Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, nr.178 din 25.07.2014 [33]); lit.d) art.58 al Legii cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar, nr.68 din 14.04.2016 [34]; pct.16 al Hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea Statutului disciplinar al colaboratorilor sistemului penitenciar al Ministerului Justiției, nr.308 din 19.03.1998 [35] etc.

În lumina celor expuse, consemnăm că, într-o speță, *U.N. a fost achitat de săvârșirea infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. S-a stabilit că acesta a comis o abatere disciplinară, nu o infracțiune. În fapt, U.N. deținea funcția de șef al Inspectoratului Fiscal de Stat pe raionul Taraclia. În iulie 2015 acesta și-a îndeplinit necorespunzător obligațiile de serviciu. La concret, U.N. nu a realizat acțiunile prevăzute la alin.(2) art.167 din Codul fiscal, nr.1163 din 24.04.1997 [36], și anume: nu a luat la evidența Serviciului Fiscal de Stat contul bancar deschis pe numele Cooperativei Agricole de Producție „C.”. Cu toate acestea, lui U.N. nu i s-a putut incrimina producerea daunelor în mărime de 3311615 lei. Această sumă constituia nu datoriile la plata impozitelor Cooperativei Agricole de Producție „C.”, dar obligațiile fiscale restante ale acesteia. Obligațiile în cauză nu au fost stinse, urmând a fi executate de către întreprinderea respectivă [37]. Într-o altă speță, Colegiul penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a remarcat lipsa urmărilor prejudiciabile prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM: „În rechizitoriu s-a făcut referire la indicele calificativ „prejudiciu în proporții mari”, fiind indicat: „cheltuielile suportate în cadrul realizării contractelor de antrepriză puteau fi mai mici cu 466852 lei”. Or, formularea „puteau fi” nu confirmă cert cauzarea prejudiciului. În sensul art.8 din Codul de procedură penală, concluziile despre vinovăția persoanei nu pot fi întemeiate pe presupuneri, toate dubiile în probarea învinuirii care nu pot fi înlăturate fiind interpretate în favoarea inculpatului” [38].*

Pe bună dreptate, în Decizia Curții Constituționale a României nr.392 din 06.06.2017 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.248 din Codul penal din 1969, ale art.297 alin.(1) din Codul penal și ale art.13² din Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție se menționează: „Dreptul penal trebuie să rămână întotdeauna o măsură la care se recurge în ultimă instanță. Prin urmare, legiuitorul trebuie să analizeze dacă alte măsuri decât cele de drept penal, de exemplu regimuri de sancțiuni de natură administrativă sau civilă, nu ar putea asigura în mod suficient aplicarea politicii și dacă dreptul penal ar putea aborda problemele mai eficace” [39]. În același context se înscrie opinia exprimată de V.Dongoroz: „Așadar, ilicitul penal se deosebește substanțial de ilicitul extrapenal; această deosebire se poate face pe baza a două elemente de caracterizare, și anume: pe de o parte, ilicitul penal implică existența unei activități de violență, fraudă sau indisciplină socială, iar, pe de altă parte, faptele penale au aptitudinea de a produce neliniște și nesiguranță socială. Acest criteriu trebuie să servească la elaborarea normelor juridice (*de jure condendo*), în sensul că legiuitorul, călăuzindu-se de acest criteriu, va putea să-și dea seama în ce cazuri trebuie să se adopte, ca sancțiune, o pedeapsă și să creeze, deci, un ilicit penal ...ori un ilicit extrapenal pentru care se prevede o sancțiune pur reparatorie” [40, p.201].

În context, prezintă interes argumentele privitoare la oportunitatea stabilirii unui prag valoric în cazul infracțiunii de abuz de serviciu, prevăzute de legislația penală română, invocate în Decizia Curții Constitu-

ționale a României nr.405 din 15.06.2016 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.246 din Codul penal din 1969, ale art.297 alin.(1) din Codul penal și ale art.13² din Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție: „Din perspectiva principiului „ultima ratio” în materie penală, nu este suficient să se constate că faptele incriminate aduc atingere valorii sociale ocrotite, ci această atingere trebuie să prezinte un anumit grad de intensitate, de gravitate, care să justifice sancțiunea penală. [...] Astfel, Curtea apreciază că „vătămarea a drepturilor sau intereselor legitime” presupune afectarea, lezarea unei persoane fizice sau juridice în dorința/preocuparea acesteia de a-și satisface un drept/interes ocrotit de lege. S-a reținut că vătămarea intereselor legale ale unei persoane presupune orice încălcare, orice atingere, fie ea fizică, morală sau materială, adusă intereselor protejate de Constituție și de legile în vigoare, potrivit Declarației Universale a Drepturilor Omului. Așadar, gama intereselor (dorința de a satisface anumite nevoi, preocuparea de a obține un avantaj etc.) la care face referire textul legal este foarte largă, ea incluzând toate posibilitățile de manifestare ale persoanei potrivit cu interesele generale ale societății pe care legea i le recunoaște și i le garantează. Este totuși necesar ca fapta să prezinte o anumită gravitate. În caz contrar, neexistând gradul de pericol social al unei infracțiuni, fapta atrage, după caz, numai răspunderea administrativă sau disciplinară” [41]. În Decizia Curții Constituționale a României nr.392 din 06.06.2017 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.248 din Codul penal din 1969, ale art.297 alin.(1) din Codul penal și ale art.13² din Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție se arată: „Legiuitorul are obligația de a reglementa pragul valoric al pagubei și intensitatea vătămării dreptului sau interesului legitim rezultate din comiterea faptei în cuprinsul normelor penale referitoare la infracțiunea de abuz în serviciu, pasivitatea acestuia fiind de natură să determine apariția unor situații de incoerență și instabilitate, contrare principiului securității raporturilor juridice în componenta sa referitoare la claritatea și previzibilitatea legii” [39]. La 06.07.2017 Curtea Constituțională a României a constatat: „Reglementarea în vigoare a infracțiunii de neglijență în serviciu permite încadrarea în conținutul său a oricărei fapte săvârșite din culpă, dacă s-a adus o atingere minimă drepturilor sau intereselor legitime ale unei persoane fizice sau ale unei persoane juridice. În aceste condiții, Curtea a statuat cu privire la necesitatea complinirii de către legiuitor a omisiunii legislative constatate, sub aspectul valorii pagubei sau intensității/gravității vătămării drepturilor sau intereselor legitime ale unei persoane fizice sau ale unei persoane juridice în vederea asigurării clarității și previzibilității normei penale examinate” [42].

Cu ajustările de rigoare, aceste argumente pot fi reținute în raport cu infracțiunile prevăzute la art.329 CP RM. Or, în eventualitatea în care în alin.(1) art.329 CP RM nu ar fi stabilit un anumit prag valoric, atunci ar fi compromisă ideea care transpare din art.14 CP RM: infracțiunea are un grad prejudiciabil mai sporit decât cel al altor ilegalități.

În pct.10 al Deciziei Curții Constituționale a României nr.392 din 06.06.2017 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.248 din Codul penal din 1969, ale art.297 alin.(1) din Codul penal și ale art.13² din Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție se arată: „Potrivit legii, nimic nu interzice cumulul mai multor forme de răspundere juridică (de exemplu, penală și disciplinară), în aceste cazuri nefiind aplicabil principiul *non bis in idem*” [39]. În pct.81 al Hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.24 din 14.09.2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 55 alin.(2) și alin.(8) din Legea nr.320 din 27 decembrie 2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului și a pct.59 subpct.2) și 5) și pct.65 din Statutul disciplinar al polițistului, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.502 din 9 iulie 2013 (audierea în cadrul anchetei disciplinare) (sesizarea nr.60g/2016), se menționează: „Cumulul răspunderii disciplinare cu răspunderea penală este posibil numai dacă fapta săvârșită cu vinovăție de către salariat constituie atât abatere disciplinară, cât și infracțiune. Totodată, această formă de cumul este posibilă fără a se încălca prin aceasta principiul *non bis in idem*, dat fiind faptul că fiecare dintre normele juridice avute în vedere ocrotesc relații sociale diferite, iar principiul interzice numai aplicarea pentru aceeași faptă ilicită a două sau mai multe sancțiuni de aceeași natură” [43]. În pct.33 al Deciziei Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.6 din 19.01.2017 de inadmisibilitate a sesizărilor nr.9g/2017 și nr.9g-1/2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolelor 231 și 232 din Codul vamal al Republicii Moldova nr.1149-XIV din 20 iulie 2000 (contravenții vamale), se arată: „Pentru a constata încălcarea principiului menționat (se are în vedere principiul *non bis in idem – n.a.*) (avându-se în vedere aspectul material al acestuia) este necesară întrunirea următoarelor condiții: 1) identitatea faptelor, 2) unitatea subiectului și 3) unitatea relațiilor sociale protejate” [44].

Sub acest aspect, are dreptate A.M. Bercea când spune: „Se poate uneori produce ca prin încălcarea unei obligații de serviciu de către salariat să fie săvârșită concomitent și o infracțiune, declanșând atât răspunderea disciplinară, cât și răspunderea penală din partea făptuitorului. Astfel, în momentul în care prin aceeași faptă a fost pusă în pericol atât o relație socială de muncă, dând naștere unei abateri disciplinare, cât și o valoare socială fundamentală apărută de legea penală, dând naștere unei infracțiuni, atunci răspunderea disciplinară va fi cumulată cu răspunderea penală” [45]. Opinii similare exprimă și alți autori: „Cumulul răspunderii disciplinare cu răspunderea penală intervine atunci când prin aceeași faptă săvârșită de salariat în legătură cu munca se aduce atingere ordinii disciplinare, dar și unor relații sociale protejate de legea penală și se fundamentează și justifică prin autonomia sferelor de relații sociale legal ocrotite și prin lipsa unor reglementări care să interzică generic acest lucru. [...] Această formă de cumul este posibilă fără a se încălca prin aceasta principiul *non bis in idem*, dat fiind faptul că fiecare dintre normele juridice avute în vedere ocrotesc relații sociale diferite. De altfel, principiul interzice numai aplicarea pentru aceeași faptă ilicită, a două sau mai multe sancțiuni de aceeași natură” [46]; „Principiul *non bis in idem* se opune cumulului a două „pedepse” în sensul art.7 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Prin urmare, nu ar exista un impediment sub acest aspect atunci când cumulul s-ar aplica între sancțiuni penale și disciplinare [...]” [47].

Așadar, abaterea disciplinară presupunând neglijența în serviciu și infracțiunile prevăzute la art.329 CP RM au un grad diferit de pericol social. Cu toate acestea, aplicarea art.329 CP RM nu exclude aplicarea pentru aceeași faptă a sancțiunii disciplinare. Bineînțeles, într-un asemenea caz sancțiunea disciplinară nu trebuie să aibă un „caracter penal”. Existența sau nu a unei „acuzății în materie penală” se apreciază în funcție de trei criterii, cunoscute sub denumirea „criteriile Engel” (inspirate de hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza *Engel și alții împotriva Țărilor de Jos* [48]): 1) încadrarea juridică a faptei în dreptul intern; 2) natura faptei; 3) nivelul severității sancțiunii pe care riscă să o primească persoana în cauză. Al doilea și al treilea criterii sunt alternative și nu neapărat cumulative. Acest lucru nu împiedică adoptarea unei abordări cumulative dacă analiza separată a fiecărui criteriu nu permite să se ajungă la o concluzie clară cu privire la existența unei „acuzății în materie penală”. O astfel de concluzie reiese din hotărârile pronunțate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cauza *Jussila contra Finlandei* [49] și în cauza *Ezeh și Connors contra Regatului Unit* [50].

În cele ce urmează, ne focusăm atenția asupra urmărilor prejudiciabile ale infracțiunii specificate la lit.a) alin.(2) art.329 CP RM. Ne referim la decesul unei persoane, adică la moartea cerebrală a persoanei.

În corespundere cu pct.A.7 din anexa la Ordinul Ministrului Sănătății cu privire la aprobarea Protocolului clinic standardizat „Moartea cerebrală”, nr.260 din 05.04.2011 [51], „moartea cerebrală” este un termen folosit pentru definirea morții ființei umane, determinată prin teste care demonstrează o încetare ireversibilă a funcțiilor clinice ale creierului, totodată fiind menținute artificial (prin metode reanimatologice) funcțiile cardiovasculare și pulmonare.

Potrivit art.11 al Legii privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane, nr.42 din 06.03.2008 [52], modalitățile de confirmare a decesului sunt: a) după un stop cardiorespirator, iresuscitabil și ireversibil, la o persoană cu temperatura normală sau aproape normală, decesul se confirmă la un interval de minimum 5 minute după efectuarea tuturor măsurilor de reanimare, pe parcursul cărora toate testele demonstrează fără dubii că nu există circulație sangvină spre creier și organele vitale; b) la persoana cu schimbări ireversibile în centrele vitale ale creierului, decesul se confirmă prin teste (criterii) specifice, aprobate de Ministerul Sănătății, în timp ce funcția cardiorespiratorie este menținută artificial.

N.Hudeakova se întreabă: cum ar trebui să fie calificată neglijența în serviciu care a provocat decesul a două sau a mai multor persoane? Or, în acest caz există pericolul aplicării răspunderii atât pentru lipsirea de viață din imprudență a două sau a mai multor persoane, cât și pentru neglijența în serviciu care a provocat decesul unei persoane. Iar aceasta ar însemna dubla sancționare a aceleiași fapte [53]. În continuarea acestei idei, menționăm că în Codul penal din 1961 corespondentul prevederii de la lit.a) alin.(2) art.329 CP RM era alin.2 art.186 „Neglijență”, în care ca urmare prejudiciabilă alternativă era consemnată pierderea de vieți omenеști. Înseamnă oare aceasta că pierderea unei singure vieți omenеști nu putea reprezenta urmările prejudiciabile ale infracțiunilor prevăzute la art.186 din Codul penal din 1961?

La toate aceste întrebări ne ajută să răspundem N.Giurgiu: „Din punct de vedere sintactic, dacă folosirea singularului implică și pluralul, nu înseamnă că folosirea pluralului „exclude” singularul ci, dimpotrivă, îl implică ori de câte ori legea le disciplinează separat, atât separarea, cât și excluderea trebuind determinate explicit” [54, p.74]. Suntem de acord cu această afirmație. Drept urmare, lit.a) alin.(2) art.329 CP RM se va

aplica în ipoteza în care neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu ca rezultat al unei atitudini neglijente sau neconștiințioase față de ele a provocat decesul: 1) unei singure persoane sau 2) decesul a două sau a mai multor persoane. Într-o asemenea ipoteză, este exclusă reținerea suplimentară la calificare a alin.(2) art.149 CP RM. Numărul de victime decedate poate conta doar în planul individualizării pedepsei stabilite la alin.(2) art.329 CP RM.

În continuare, vor fi analizate urmările prejudiciabile ale infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. Aceste urmări se concretizează în alte urmări grave (altele decât decesul unei persoane).

În pct.8.6 al Hotărârii Plenului CSJ nr. 7/2017 găsim următoarea explicație: „La urmări grave se raportează: daunele manifestate în proporții deosebit de mari; sistarea activității unei autorități, a unei instituții ori întreprinderi; survenirea insolvenței unei întreprinderi ori lichidarea acesteia; sinuciderea sau tentativa de sinucidere a victimei sau apropiaților ei; survenirea decesului victimei (cu excepția lit.b) alin.(2) art.329 CP RM, dat fiind incidența lit.a) alin.(2) art.329 CP RM); inundarea spațiilor în care locuiesc persoane; provocarea unor accidente în transportul de persoane; provocarea prăbușirii clădirilor și construcțiilor locuite; provocarea alunecărilor de teren; pieirea în masă a animalelor; provocarea ruperii barajelor; provocarea unor contagieri; provocarea avariilor, catastrofelor; provocarea unui dezastru ecologic sau social etc.”

Considerăm prea largă această interpretare. După V.Stati, „luând în considerare regula stabilită la alin.(2) art.3 CP RM (potrivit căreia interpretarea extensivă defavorabilă a legii penale este interzisă), noțiunea „alte urmări grave” trebuie interpretată cât mai restrictiv cu putință” [55]. De exemplu, într-o speță, *făptuitorul a fost învinuit de săvârșirea infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.329 CP RM. Aceasta deși infracțiunea pe care a comis-o a cauzat daune în mărime de 152800 de lei* [56]. La momentul săvârșirii faptei (16.02.2010) daunele de o asemenea mărime erau considerate de proporții deosebit de mari. Cu toate acestea, nu putem susține că dispoziția alin.(1) art.329 CP RM a fost aplicată incorect. Or, în art.329 CP RM lipsește mențiunea expresă a daunelor în proporții deosebit de mari. În același timp, oricare interpretare a noțiunii „alte urmări grave” din dispoziția lit.b) alin.(2) art.329 CP RM este vulnerabilă sub aspectul necorespunderii exigenței stabilite la alin.(2) art.3 CP RM: interpretarea extensivă defavorabilă a legii penale este interzisă. Din aceste considerente, este preferabilă neaplicarea dispoziției lit.b) alin.(2) art.329 CP RM decât aplicarea acesteia.

S.Brînza și V.Stati propun ca prin „alte urmări grave” să se înțeleagă, după caz: 1) vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; 2) daunele materiale în proporții deosebit de mari; 3) săvârșirea de către o altă persoană a unei infracțiuni grave, deosebit de grave sau excepțional de grave [8, p.916]. Această opinie are ca premisă prezumția că orice normă se adoptă pentru a fi aplicată. Totuși, poate fi oare aplicată o normă penală ambiguă care conține noțiunea estimativă „alte urmări grave”?

În căutarea soluției pentru această problemă, A.Eșanu [57] și S.Crijanovschi [58, p.216-223] propun excluderea sintagmei „alte urmări grave” din textul legii penale. Considerăm că o astfel de soluție nu ar fi cea mai potrivită. De exemplu, în rezultatul adoptării Legii pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277 din 18.12.2008 [59], din dispoziția art.291 CP RM au fost eliminate cuvintele „dacă aceasta a avut urmări grave”. În Nota informativă la proiectul legii în cauză, în pct.148, se menționează: „La articolul 291 „Păstrarea neglijentă a armelor de foc și a munițiilor” se propune excluderea sintagmei „dacă aceasta a avut urmări grave”, din considerentul că, în conformitate cu expertiza Consiliului European, această sintagmă este una mult prea vagă și încalcă principiul legalității și previzibilității legii penale” [60]. După amendarea respectivă a art.291 CP RM, aplicarea acestuia a fost marcată de erori și deficiențe. Acestea au fost semnalate și analizate de către L.Brînza și Gh.Reniță [61]. Întru a preveni admiterea unor astfel de erori și deficiențe, cei doi autori recomandă ca dispoziția art. 291 CP RM să fie modificată, după cum urmează: „Încălcarea regulilor de păstrare a armei de foc sau a muniției, care a cauzat vătămarea medie sau gravă a integrității corporale ori a sănătății, decesul persoanei, daune materiale în proporții mari sau deosebit de mari ori sustragerea acestora”.

În cazul art.329 CP RM, considerăm oportună substituția sintagmei „alte urmări grave” prin sintagme care nu sunt susceptibile de interpretare echivocă. Excluderea din textul legii penale a sintagmei „alte urmări grave”, neînsoțită de alte amendamente, va crea dificultăți în practica de aplicare a art.329 CP RM. Cel mai probabil, în eventualitatea operării unei asemenea excluderi, cei abilitați cu aplicarea legii penale vor fi tentați să aplice alin.(1) art.329 CP RM și, de exemplu, art.157 CP RM. O astfel de soluție ar veni în contradicție cu principiul legalității, întrucât făptuitorului i s-ar imputa nu doar vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății (care s-ar produce în realitate), ci și daunele în proporții mari intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice (care, în realitate, n-ar fi cauzate și, de aceea,

nu s-ar afla în legătură cauzală cu acțiunea sau inacțiunea săvârșită). În consecință, considerăm că sintagma „alte urmări grave” din dispoziția art.329 CP RM ar trebui substituită prin sintagmele „vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății”, „daunele materiale în proporții deosebit de mari” și „săvârșirea de către o altă persoană a unei infracțiuni grave, deosebit de grave sau excepțional de grave”.

Supra am propus completarea dispoziției art.329 CP RM cu sintagma „săvârșirea de către o altă persoană a unei infracțiuni grave, deosebit de grave sau excepțional de grave”. Această propunere este inspirată de dispoziția art.242 din Codul penal al României din 1936 [62]: „Funcționarul public care, prin neglijență, neprevădere sau ușurință în supravegherea sau paza banilor, valorilor, actelor sau oricăror lucruri ce i-au fost încredințate, în virtutea funcțiunii sale, va fi pricinuit sustragerea sau distrugerea lor (sublinierea ne aparține – *n.a.*), comite delictul de neglijență în funcțiune”. Sintagme de genul celei subliniate conține art.428 din Codul penal al Republicii Belarus [63] și lit.6) alin.3 art.207 din Codul penal al Republicii Uzbekistan [64] (aceste articole fiind corespondente cu art.329 CP RM).

În acest context, nu putem trece cu vederea următoarea speță: *G.E. și B.D. au fost învinuiți de comiterea infracțiunilor prevăzute la alin.(5) art.190 și la lit.b) alin.(2) art.361 CP RM. La rândul său, N.S. a fost învinuit de săvârșirea infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM. În ce privește învinuirea adusă lui N.S., acuzatorul de stat a menționat că falsificarea și folosirea documentelor oficiale false, precum și sustragerea, comise de G.E. și B.D., au fost condiționate de săvârșirea neajunzătoare în serviciu de către N.S.* [65].

În aceeași ordine de idei, comportă interes opinia exprimată de T.Popovici și S.Brînza: dacă săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.171-175 CP RM devine posibilă datorită neglijenței în serviciu (de exemplu, a neîntreprinderii unor măsuri de prevenire eficiente) a unei persoane publice, acea persoană publică urmează a fi trasă la răspundere în baza art.329 CP RM [66, p.560, 572, 581, 585, 588]. Această opinie ar trebui să-și găsească implementare în legea penală. În același timp, considerăm necesară ajustarea ei. Nu putem ignora faptul că sintagmele, care ar urma să substituie sintagma „alte urmări grave”, trebuie să caracterizeze ipoteze ce presupun producerea unor urmări prejudiciabile de gravitate sporită. Tocmai de aceea, una dintre aceste sintagme substituente ar trebui să presupună săvârșirea de către o altă persoană nu a unei infracțiuni oarecare, dar a unei infracțiuni grave, deosebit de grave sau excepțional de grave.

În viziunea noastră, o asemenea remaniere legislativă nu ar reprezenta un „corp străin” în textul Codului penal, întrucât ar fi asemănătoare în anumite privințe cu modelul care și-a găsit consacrare în dispozițiile de la lit.a) alin.(2) art.306, lit.a) alin.(2) art.307, lit.a) alin.(2) art.311, lit.a) alin.(2) art.312 și alin.(1) art.323 CP RM. De asemenea, propunerea noastră s-ar preta concepției care a fost promovată în art.291 CP RM înaintea intrării în vigoare a Legii pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277 din 18.12.2008 [67]. Înainte de acest moment, art.291 CP RM a avut următoarea dispoziție: „Păstrarea neglijentă a armelor de foc și a munițiilor, precum și transmiterea acestora altor persoane, dacă aceasta a avut urmări grave”. În context, în doctrina penală prin „urmări grave” se avea în vedere, printre altele: „săvârșirea cu ajutorul acestor arme și muniții a unor infracțiuni” [68, p.628]; „săvârșirea, folosind aceste arme sau muniții, de către alte persoane, a unor infracțiuni” [69, p.567]; „săvârșirea unor crime grave, excepțional de grave cu folosirea armelor de foc și a munițiilor” [70, p.479]. Referitor la această ipoteză, I.Ciobanu și N.Nedelcu explică: „La survenirea anumitor consecințe figurant activ este nu doar subiectul componentei de infracțiune prevăzute la art.291 CP RM, dar și o altă persoană. În așa fel, construcția teoretică a legăturii cauzale (păstrarea neglijentă – legătura cauzală – consecința) este completată esențial prin apariția unei alte persoane, care și provoacă consecința. Cu alte cuvinte, construcția teoretică a legăturii cauzale indică asupra unui subiect, iar mecanismul cauzării empirice „este generat” de către o altă persoană” [71].

Recapitulând, considerăm că în alin.(2) art.329 CP RM ar trebui să fie stabilită răspunderea pentru neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu ca rezultat al unei atitudini neglijente sau neconștiințioase față de ele, dacă aceasta a cauzat daune în proporții deosebit de mari. Aceasta ar asigura o diferențiere optimă a infracțiunilor prevăzute la alin.(1) și (2) art.329 CP RM, în funcție de mărimea daunelor cauzate. O astfel de diferențiere nu se face doar în dispozițiile de la alin.(2) art.240¹, lit.b) alin.(2) art.278¹ și lit.b) alin.(6) art.295 CP RM.

În același timp, considerăm că în alin.(3) art.329 CP RM ar trebui să fie prevăzută răspunderea pentru neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu ca rezultat al unei atitudini neglijente sau neconștiințioase față de ele, dacă aceasta a provocat: a) vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; b) decesul victimei; c) săvârșirea de către o altă persoană a unei infracțiuni grave, deosebit de grave sau excepțional de grave. Menționarea acestor trei urmări prejudiciabile în

cadru al aceluiași alineat ar fi preferabilă completării art.329 CP RM cu încă două alineate. O asemenea completare ar aglomera excesiv textul art.329 CP RM. Similaritățile dintre urmările prejudiciabile, sugerate pentru alin.(3) art.329 CP RM, fac potrivită nominalizarea lor în cadrul aceluiași alineat. Menționarea respectivelor urmări în același alineat al art.329 CP RM nu va însemna în niciun caz că acest alineat va stabili răspunderea pentru trei infracțiuni. Componenta de infracțiune va fi una singură, în timp ce urmările prejudiciabile vor avea un caracter alternativ. O asemenea manieră de expunere este caracteristică pentru art.156, 157, 223, alin.(1) art.225, alin.(1) art.226, alin.(1) art.227, alin.(1) art.228, art.230, 384 și alte norme din Codul penal.

Concluzii

Aplicarea art.329 CP RM nu exclude aplicarea pentru aceeași faptă a sancțiunii disciplinare. Într-un asemenea caz, sancțiunea disciplinară nu trebuie să aibă un „caracter penal”. În cazul în care faptele, prevăzute la art.48², alin.(1) art.189, art.220², alin.(2) art.227, alin.(1) art.275 sau la alte asemenea norme din Codul contravențional, provoacă urmările prejudiciabile specificate în art.329 CP RM, va fi aplicat acest articol, nu norma contravențională. Nu venitul ratat, ci prejudiciul efectiv (inclusiv neobținerea bunurilor datorate) formează conținutul prejudiciului material cauzat prin infracțiunile prevăzute la art.329 CP RM. În ipoteza prevăzută la lit.a) alin.(2) art.329 CP RM este posibilă pluralitatea de victime. Luând în considerare prevederea de la alin.(2) art.3 CP RM, este preferabilă neaplicarea dispoziției de la lit.b) alin.(2) art.329 CP RM, nu însă aplicarea acesteia.

Referințe:

1. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu (Legea nr. 985-XV din 18 aprilie 2002. Cu toate modificările operate până la republicare în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.72-74/195 din 14.04.2009. Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 858 p. ISBN 978-9975-105-20-0
2. PREDESCU, O., HĂRĂȘTĂȘANU, A. *Drept penal: Partea Specială*. București: Universul Juridic, 2012. 552 p. ISBN 978-973-127-810-0
3. UNGUREANU, A. *Drept penal român. Partea Generală*. București: Lumina LEX, 1995. 463 p. ISBN 973-9186-15-7
4. DIACONESCU, GH., DUVAC, C. *Tratat de drept penal: Partea Generală*. București: C.H. Beck, 2009. 1158 p. ISBN 978-973-115-541-8
5. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu, nr.7 din 15.05.2017. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=216
6. Monitorul Oficial al României, 2016, nr.370.
7. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 13.10.2016. Dosarul nr. 1a-818/2016. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
8. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3
9. Sentința Judecătorei Cahul din 13.10.2016. Dosarul nr. 1-124/2015. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
10. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 30.06.2015. Dosarul nr.1ra-515/2015. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=4536
11. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 24.06.2016. Dosarul nr. 1a-849/2016. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
12. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 06.04.2011. Dosarul nr. 1ra-312/2011. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
13. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 08.10.2008. Dosarul nr. 1ra-1039/2008. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
14. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 31.10.2012. Dosarul nr. 1ra-1089/2012. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
15. ЦАРЕВ, Е.В. Халатность как служебно-экономическое преступление: сравнительно-правовой анализ норм российского и зарубежного уголовного законодательства. В: *Вестник Нижегородской академии МВД России*, 2009, № 1, с.251-254. ISSN 2078-5356
16. *Incrimnarea lezării drepturilor și intereselor persoanei prin exces de putere – constituțională*. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=1055&t=/Media/Noutati/Incrimnarea-lezarii-drepturilor-i-intereselor-persoanei-prin-exces-de-putere-constitucionala>
17. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.369-378.
18. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție din 23.11.2009. Dosarul nr. 4-1re-387/2009. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php

19. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 15.03.2011. Dosarul nr. 1ra-32/2011. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
20. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 20.01.2016. Dosarul nr. 1ra-187/2016. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=5576
21. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 19.09.2012. Dosarul nr. 1ra-924/2012. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
22. КОЧЕРГА, В.А. Последствия халатности: уголовно-правовой анализ. В: *Теория и практика общественного развития*, 2016, с.95-97. ISSN 1815-4964
23. МИНАКОВА, И.Г. *Халатность: уголовно-правовые и криминологические аспекты*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ростов-на-Дону, 2008. 205 с.
24. КУЗНЕЦОВ, М. Имущественный ущерб как признак таможенной халатности. В: *Законность*, 2010, №1, с.45-47. ISSN 0869-4486
25. ЕЛИСЕЕВ, С.А., ТЫНЯНАЯ, М.А. Общественно опасные последствия халатности: понятие и виды. В: *Вестник Томского государственного университета*, 2012, №359, с.118-125. ISSN 1561-7793
26. ТЫНЯНАЯ, М.А. *Уголовно-правовая характеристика халатности*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Томск, 2013. 26 с.
27. VOTEZATU, I. *Răspunderea penală pentru escrocherie*. Chișinău: CEP USM, 2010. 302 p. ISBN 978-9975-70-998-9
28. АНИСИМОВА, И.А. *Уголовно-правовое значение преступного вреда*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Томск, 2008. 26 с.
29. ТЫНЯНАЯ, М.А. К вопросу об определении размера имущественного ущерба как признака объективной стороны халатности. В: *Правовые проблемы укрепления российской государственности*. Ч.54. Томск: Издательство Томского университета, 2012, с.47-49. ISBN 978-5-7511-2315-4
30. БОРКОВ, В.Н. *Преступления против осуществления государственных функций, совершаемые должностными лицами*: Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Омск, 2015. 405 с.
31. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.230-232.
32. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr.59-60.
33. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.238-246.
34. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.157-162.
35. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, nr.36-37.
36. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.62.
37. Приговор Суда района Тараклия от 18 декабря 2015 г. Дело № 1-76/2015. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
38. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 18.07.2014. Dosarul nr. 1ra-736/2014. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=2820
39. Decizia Curții Constituționale a României nr.392 din 06.06.2017 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.248 din Codul penal din 1969, ale art.297 alin.(1) din Codul penal și ale art.13² din Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: <https://www.ccr.ro/ccrSearch/MainSearch/SearchForm.aspx>
40. DONGOROZ, V. *Drept penal*. București: Socec & Co., 1939. 772 p.
41. Monitorul Oficial al României, 2016, nr.517.
42. Comunicat de presă. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: <https://www.ccr.ro/noutati/COMUNICAT-DE-PRES-260>
43. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.369-378.
44. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr.244-251.
45. BERCEA, A.M. Corelații între răspunderea penală și răspunderea disciplinară, forme specifice ale răspunderii juridice. În: *Instituții juridice contemporane în contextul integrării României în Uniunea Europeană*. București: Pro Universitaria, 2008, p.324-332. ISBN 978-973-129-345-5
46. DUMITRACHE, Șt. Unele considerații privind cumulumul răspunderii disciplinare cu răspunderea penală. În: *Tribuna Juridică*, 2011, nr.2, p.176-185. ISSN 2247-7195
47. CONSTANTINESCU, V. Aplicarea principiului *non bis in idem* în jurisprudența europeană și națională. În: *Curierul Judiciar*, 2012, nr.10, p.638-643. ISSN 1582-7526
48. Case of *Engel and Others vs The Netherlands*. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>
49. Case of *Jussila vs Finland*. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78135>
50. Case of *Ezeh and Connors vs The United Kingdom*. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61333>
51. Ordinul Ministrului Sănătății cu privire la aprobarea Protocolului clinic standardizat „Moartea cerebrală”, nr.260 din 05.04.2011. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://old.ms.md/_files/14054-PCS-MC-%2520final%2520semnat.pdf
52. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.81.

53. ХУДЯКОВА, Н. Квалифицирующие признаки служебной халатности по уголовному законодательству Украины. В: *Закон и Жизнь*, 2013, №7, с.50-55. ISSN 1810-3081
54. GIURGIU, N. *Legea penală și infracțiunea (doctrină, legislație, practică judiciară)*. Iași: Gama, 1995. 449 p. ISBN 973-96339-0-0
55. STATI, V. Proiectul Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea art.327-329 din Codul penal al Republicii Moldova: observații și sugestii. În: *Актуальные научные исследования в современном мире: XX Международная научная конференция (21-22 ноября 2016 г., Переяслав-Хмельницкий)*. Сборник научных трудов. Переяслав-Хмельницкий, 2016, Вып. 12, ч. 3, с.79-87. ISSN 2524-0986
56. Sentința Judecătorei raionului Criuleni din 01.12.2011. Dosarul nr. 1-160/2011. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: https://jcr.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&Tematica=329&solr_document_3=2
57. EȘANU, A. Viziune critică asupra semnelor estimative ce desemnează urmările prejudiciabile ale infracțiunilor prevăzute la art.327 și 328 CP RM. În: *Materialele Conferinței științifice internaționale cu genericul „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”* (Chișinău, 5 februarie 2015). Iași: Vasiliana 98, 2015, p.234-239. ISBN 978-973-116-404-5
58. CRIJANOVSCI, S. *Aspecte teoretice și practice ale infracțiunii de șantaj*. Chișinău: CEP USM, 2012. 275 p. ISBN 978-9975-71-096-1
59. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.41-44.
60. Notă informativă la proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova (art.10¹, 16, 21, ș.a.). [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: <http://old.parlament.md/lawprocess/laws/december2008/277-XVI-18.12.2008/>
61. BRÎNZA, L., RENIȚĂ, Gh. Controverse legate de aplicarea în practică a art.291 CP RM. În: *Revista Națională de Drept*, 2016, nr.9, p.2-12; nr.10, p.14-27. ISSN:1811-0770
62. Monitorul Oficial al României, 1936, nr.65.
63. Уголовный кодекс Республики Беларусь. В: *Ведамасці Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь*, 1999, №24.
64. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457
65. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 25.02.2014. Dosarul nr. 1ra-58/2014. [Accesat: 28.07.2017]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=1672
66. POALELUNGI, M., DOLEA, I., VÎZDOAGĂ, T. et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 1192 p. ISBN 978-997553-231-0
67. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.41-44.
68. BARBĂNEAGRĂ, A., BERLIBA, V., BÂRGĂU, M. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu / Sub red. lui A.Barbăneagră*. Chișinău: ARC, 2003. 836 p. ISBN 9975-61-291-1
69. BRÎNZA, S., ULIANOVSCI, X., STATI, V. et al. *Drept penal. Partea Specială*. Vol.2. Chișinău: Cartier, 2005. 804 p. ISBN 9975-79-324-X
70. BARBĂNEAGRĂ, A., BERLIBA, V., GURSCHI, C. et al. *Codul penal comentat și adnotat*. Chișinău: Cartier, 2005. 656 p. ISBN 9975-79-338-X
71. CIOBANU, I., NEDELUCU, N. Noțiunea cauzalității, a legăturii cauzale, a cauzei și efectului. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2015, nr.3, p.96-104. ISSN 1814-3199

Prezentat la 20.08.2017

CZU: 343.57(478)

INFRAȚIUNILE PREVĂZUTE LA art.217 ȘI 217¹ DIN CODUL PENAL PRIVITE PRIN PRISMA LEGII nr.193/2016

*Vitalie STATI**Universitatea de Stat din Moldova*

În prezentul studiu, infracțiunile specificate la art.217 și 217¹ CP RM sunt analizate prin prisma Legii nr.193/2016. Intrarea în vigoare a acestei legi a influențat asupra conținutului obiectului juridic special, al obiectului material și, într-o măsură mai redusă, al laturii obiective a infracțiunilor în cauză. În contextul analizei elementelor constitutive și a circumstanțelor agravante ale infracțiunilor prevăzute la art.217 și 217¹ CP RM, sunt scoase în evidență efectele adoptării Legii nr.193/2016. Este relevant conținutul obiectului juridic special și al obiectului material al respectivelor infracțiuni. Se stabilește că plante care conțin droguri sau etnobotanice sunt, probabil, plantele care conțin substanțe stupefiante sau psihotrope. Se accentuează că absența în legea penală și în alte legi a definițiilor noțiunilor „plante care conțin droguri sau etnobotanice” și „plante care conțin droguri” face ca normele penale care conțin astfel de noțiuni să fie imprevizibile. Se argumentează de ce noțiunile „etnobotanice” și „analogi”, utilizate în art. 217 și 217¹ CP RM, sunt inaplicabile în practică. Se demonstrează că, în contextul infracțiunilor prevăzute la art.217 și 217¹ CP RM, stabilirea proporțiilor este posibilă doar în cazul substanțelor stupefiante ori psihotrope, precum și al plantelor care conțin astfel de substanțe. Se arată că Guvernul nu stabilește proporțiile în cazul drogurilor (altor decât plantele sau substanțele stupefiante ori psihotrope), etnobotanicele sau analogilor acestora. Se ajunge la concluzia că, în prezența ultimelor două modalități normative ale acțiunii prejudiciabile specificate la alin.(1) art.217¹ CP RM, scopul de fabricare a produselor etnobotanice este cel care conferă ilegalitate acțiunii în cauză. Se stabilește că, în cazul acestor două modalități normative, scopul de fabricare a produselor etnobotanice constituie scopul special al infracțiunii.

Cuvinte-cheie: droguri, substanțe stupefiante, substanțe psihotrope, etnobotanice, analogi, plante, circulație ilegală, proporții, scop de înstrăinare, previzibilitate.

THE OFFENCES REFERRED TO AT art.217 AND 217¹ OF THE PENAL CODE IN RELATION TO THE PROVISIONS SET FORTH IN LAW no.193/2016

This study provides a thorough analysis of the offences specified in art.217 and 217¹ PC RM in relation to the provisions set forth in Law no.193/2016. The entry into force of this law has influenced the content of the special legal object, the material object and, to a lesser extent, the content of the objective side of the offences in question. During the analysis of the constitutive elements and the aggravating circumstances of the offences stipulated in art.217 and 217¹ PC RM, there were established the effects of the adoption of Law no.193/2016. In this regard, it is determined the content of the special legal object and the material object of these offences. Additionally, it is established that, plants containing drugs or ethnobotanicals are probably plants containing narcotic or psychotropic substances. It is emphasized that the absence in the penal law and other laws of the definitions of the notions of „plants containing drugs or ethnobotanicals” and „plants containing drugs” makes the penal norms using such notions unpredictable. It is argued why are inapplicable in practice the notions of „ethnobotanicals” and „analogous”, used in art.217 and 217¹ PC RM. It is pointed out that, within the context of the offences provided by art.217 and 217¹ PC RM, we can establish the amounts only for narcotic or psychotropic substances, as well as for plants containing such substances. As a result, the Government does not set the amounts for drugs (to other than the plants or narcotic or psychotropic substances), ethnobotanicals or their analogues. It is concluded that, in the presence of the last two normative modalities of the prejudicial act specified in par.(1) art.217¹ PC RM, the purpose of manufacturing ethnobotanic products is actually the one adding the illegal character to the action. Last but not least, it is established that, with regard to these two normative modalities, the purpose of manufacturing ethnobotanic products represents the special purpose of the offence as well.

Keywords: drugs, narcotic substances, psychotropic substances, ethnobotanicals, analogues, plants, illegal trafficking, amounts, the purpose to distribute, predictability.

Introducere

La 23.09.2016 a intrat în vigoare Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.193 din 28.07.2016 [1] (în continuare – Legea nr.193/2016). Prin această lege au fost operate anumite amendamente în legea penală. Pentru prezentul studiu comportă interes următoarele amendamente:

1) modificarea art.134¹ CP RM, astfel încât conținutul acestuia a devenit următorul:

„Articolul 134¹. Droguri, precursori, etnobotanice și analogii acestora

(1) Prin droguri se înțeleg plantele sau substanțele stupefiante ori psihotrope, sau amestecurile ce conțin asemenea plante ori substanțe, stabilite de Guvern.

(2) Prin stupefiante se înțeleg substanțele înscrise în anexele la Convenția unică a Națiunilor Unite asupra substanțelor stupefiante din 1961, modificată prin Protocolul din 1972, și prevăzute în actele normative ale Guvernului.

(3) Prin substanțe psihotrope se înțeleg substanțele înscrise în anexele la Convenția asupra substanțelor psihotrope din 1971 și prevăzute în actele normative ale Guvernului.

(4) Prin precursor se înțelege substanța de origine naturală sau sintetică utilizată ca materie primă la producerea de substanțe stupefiante sau psihotrope.

(5) Prin produse etnobotanice (etnobotanice) se înțeleg amestecurile de prafuri și/sau plante sau amestecurile de ierburi și diverse părți de plante stropite cu substanțe chimice, care produc schimbări ce induc efecte fiziologice și/sau mentale, halucinogene și/sau acțiuni psihoactive.

(6) Prin analog al substanței stupefiante sau psihotrope se înțelege orice substanță sau asociere de substanțe de origine naturală ori sintetică, în orice stare fizică, sau orice produs, plantă, ciupercă, ori părți ale acestora, care are capacitatea de a produce efecte psihoactive și care, indiferent de conținutul său, denumirea sa, modul său de administrare, de prezentare sau de publicitatea care i se face, este ori poate fi folosită în locul unei substanțe sau al unui preparat stupefiant, psihotrop ori cu efect psihotrop sau în locul unei plante ori substanțe aflate sub control național și/sau internațional.

(7) Listele de substanțe stupefiante, psihotrope și de precursori se aprobă, se modifică și se completează de către Guvern.

(8) În cazul sustragerii, însușirii, extorcării sau al altor acțiuni ilegale cu droguri, precursori, etnobotanice sau analogi ai acestora, proporțiile acestora – mici, mari sau deosebit de mari – se determină conform cantităților mici, mari sau deosebit de mari stabilite de Guvern.

(9) Prin circulația drogurilor, precursorilor, etnobotanicilor și analogilor acestora se înțeleg orice operațiuni precum experimentarea, elaborarea, producerea (fabricarea), prepararea, cultivarea, extragerea, prelucrarea, transformarea, deținerea, stocarea, păstrarea, livrarea, eliberarea, distribuția, expedierea, transportul, procurarea (cumpărarea), comercializarea, distrugerea, importul, exportul, utilizarea, promovarea acestora și alte activități conexe.”¹;

2) modificarea dispoziției de la art.217 CP RM, după cum urmează:

– textul „substanțe narcotice, psihotrope sau analoagele lor” a fost substituit prin textul „droguri, etnobotanice sau analogii acestora”;

– textul „substanțe narcotice sau psihotrope” a fost substituit prin textul „droguri sau etnobotanice”;

3) modificarea art.217¹ CP RM, după cum urmează:

– denumirea și dispoziția de la alineatul (1) au obținut următorul conținut:

„Articolul 217¹. Circulația ilegală a drogurilor, etnobotanicilor sau analogilor acestora în scop de înstrăinare

(1) Semănatul ori cultivarea de plante ce conțin droguri, prelucrarea ori utilizarea unor astfel de plante fără autorizație sau semănatul ori cultivarea de plante pentru fabricarea produselor etnobotanice, săvârșite în scop de înstrăinare”;

– la dispoziția de la alineatul (2), textele „substanțele narcotice, psihotrope și cu analoagele lor” și „substanțelor narcotice, psihotrope sau a analoagelor lor” au fost substituie prin textele „droguri sau cu analogi ai acestora” și, respectiv, „drogurilor sau analogilor acestora”;

¹ Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.193/2016, conținutul art.134¹ CP RM era următorul:

„Articolul 134¹. Substanțe narcotice, psihotrope și precursori

(1) Prin substanță narcotică sau psihotropă se înțelege substanța de origine naturală sau sintetică și preparatul conținând o astfel de substanță, care provoacă dereglări psihice și dependență fizică la consumul lor abuziv.

(2) Prin analog al substanței narcotice sau psihotrope se înțelege substanța care, conform componenței sale și efectului pe care îl produce, se asimilează cu substanța narcotică sau psihotropă.

(3) Prin precursor se înțelege substanța de origine naturală sau sintetică utilizată ca materie primă la producerea de substanțe narcotice sau psihotrope.

(4) Listele substanțelor narcotice, psihotrope și precursorilor se aprobă de Guvern.

(5) În cazul sustragerii, însușirii, extorcării sau altor acțiuni ilegale cu substanțe narcotice, psihotrope, cu analoage ale acestora și cu plantele care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, proporțiile mici, mari sau deosebit de mari se determină conform cantităților mici, mari sau deosebit de mari ale substanțelor narcotice, psihotrope și ale plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope”.

– la dispoziția de la litera c) alineatul (3), textul „substanțelor narcotice, psihotrope sau a analogelor lor” a fost substituit prin textul „drogurilor sau a analogilor acestora”.

Luând în considerare aceste amendamente, în continuare vor fi analizate infracțiunile specificate la art.217 și 217¹ CP RM.

Rezultate și discuții

În art.217 CP RM, sub aceeași denumire marginală de circulație ilegală a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora fără scop de înstrăinare sunt reunite trei variante-tip de infracțiuni și o variantă agravată de infracțiune.

Astfel, în acord cu alin.(1) art.217 CP RM, prima variantă-tip de infracțiune constă în semănatul sau cultivarea ilegală a plantelor care conțin droguri sau etnobotanice, prelucrarea sau utilizarea a astfel de plante, săvârșite în proporții mari și fără scop de înstrăinare.

Potrivit alin.(2) art.217 CP RM, cea de-a doua variantă-tip de infracțiune se exprimă în producerea, prepararea, experimentarea, extragerea, prelucrarea, transformarea, procurarea, păstrarea, expedierea, transportarea drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora, săvârșite în proporții mari și fără scop de înstrăinare.

Conform alin.(3) art.217 CP RM, varianta agravată de infracțiune presupune săvârșirea celor două infracțiuni consemnate mai sus:

- de două sau mai multe persoane (lit.b));
- de o persoană care a împlinit vârsta de 18 ani cu atragerea minorilor (lit.b¹));
- cu utilizarea drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora, a căror circulație în scopuri medicinale este interzisă (lit.c));
- cu folosirea situației de serviciu (lit.d));
- pe teritoriul instituțiilor de învățământ, instituțiilor de reabilitare socială, penitenciarelor, unităților militare, în locurile de agrement, în locurile de desfășurare a acțiunilor de educație, instruire a minorilor sau tineretului, a altor acțiuni culturale sau sportive ori în imediata apropiere a acestora (lit.e)).

Cea de-a treia variantă-tip de infracțiune, specificată la lit.b) alin.(4) art.217 CP RM, presupune săvârșirea – în proporții deosebit de mari și fără scop de înstrăinare – fie a semănatului sau cultivării ilegale a plantelor care conțin droguri sau etnobotanice, a prelucrării sau utilizării a astfel de plante, fie a producerii, preparării, experimentării, extragerii, prelucrării, transformării, procurării, păstrării, expedierii, transportării drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora.

În conformitate cu alin.(5) art.217 CP RM, persoana care a săvârșit acțiunile, prevăzute la art.217 sau 217¹ CP RM, este liberată de răspundere penală dacă a contribuit activ la descoperirea sau contracararea infracțiunii ce ține de circulația ilegală a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora, după caz, prin autodenunțare, predare benevolă a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora, indicare a sursei de procurare a acestor substanțe, la divulgarea persoanelor care au contribuit la săvârșirea infracțiunii, la indicarea mijloacelor bănești, a bunurilor sau a veniturilor rezultate din infracțiune. Nu poate fi considerată predare benevolă a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora ridicarea acestora la reținerea persoanei, precum și la efectuarea acțiunilor de urmărire penală pentru depistarea și ridicarea lor.

În art.217¹ CP RM, sub aceeași denumire marginală de circulație ilegală a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora în scop de înstrăinare sunt reunite patru variante-tip de infracțiuni și două variante agravate de infracțiuni.

Astfel, în corespundere cu alin.(1) art.217¹ CP RM, prima variantă-tip de infracțiune constă în semănatul ori cultivarea de plante ce conțin droguri, prelucrarea ori utilizarea unor astfel de plante fără autorizație sau semănatul ori cultivarea de plante pentru fabricarea produselor etnobotanice, săvârșite în scop de înstrăinare.

Potrivit alin.(2) art.217¹ CP RM, cea de-a doua variantă-tip de infracțiune se exprimă în producerea, prepararea, experimentarea, extragerea, prelucrarea, transformarea, procurarea, păstrarea, expedierea, transportarea, distribuirea sau alte operațiuni ilegale cu droguri sau cu analogi ai acestora, săvârșite în scop de înstrăinare, ori înstrăinarea ilegală a drogurilor sau analogilor acestora.

Conform lit.a)-e) alin.(3) art.217¹ CP RM, prima variantă agravată de infracțiune presupune săvârșirea celor două infracțiuni consemnate mai sus:

- de o persoană care anterior a săvârșit aceleași acțiuni (lit.a));
- de două sau mai multe persoane (lit.b));
- de o persoană care a împlinit vârsta de 18 ani cu atragerea minorilor (lit.b¹));

– cu utilizarea drogurilor sau a analogilor acestora, a căror circulație în scopuri medicale este interzisă (lit.c));

– cu folosirea situației de serviciu (lit.d));

– pe teritoriul instituțiilor de învățământ, instituțiilor de reabilitare socială, penitenciarelor, unităților militare, în locurile de agrement, în locurile de desfășurare a acțiunilor de educație, instruire a minorilor sau tineretului, a altor acțiuni culturale sau sportive ori în imediata apropiere a acestora (lit.e)).

În corespundere cu lit.f) alin.(2) art.217¹ CP RM, cea de-a treia variantă-tip de infracțiune presupune fie săvârșirea – în proporții mari și în scop de înstrăinare – a semănatului ori cultivării de plante ce conțin droguri, a prelucrării ori utilizării unor astfel de plante fără autorizație sau a semănatului ori cultivării de plante pentru fabricarea produselor etnobotanice, ori a producerii, preparării, experimentării, extragerii, prelucrării, transformării, procurării, păstrării, expedierii, transportării, distribuirii sau altor operațiuni ilegale cu droguri sau cu analogi ai acestora, fie în săvârșirea – în proporții mari – a înstrăinării ilegale a drogurilor sau analogilor acestora.

În conformitate cu lit.b) alin.(4) art.217¹ CP RM, cea de-a doua variantă agravată de infracțiune, atașabilă infracțiunilor prevăzute mai sus, presupune comiterea acestor infracțiuni de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală ori în favoarea acestora.

În fine, potrivit lit.d) alin.(4) art.217¹ CP RM, cea de-a patra variantă-tip de infracțiune presupune fie săvârșirea – în proporții deosebit de mari și în scop de înstrăinare – a semănatului ori cultivării de plante ce conțin droguri, a prelucrării ori utilizării unor astfel de plante fără autorizație sau a semănatului ori cultivării de plante pentru fabricarea produselor etnobotanice, ori a producerii, preparării, experimentării, extragerii, prelucrării, transformării, procurării, păstrării, expedierii, transportării, distribuirii sau altor operațiuni ilegale cu droguri sau cu analogi ai acestora, fie în săvârșirea – în proporții deosebit de mari – a înstrăinării ilegale a drogurilor sau analogilor acestora.

Înainte de toate, vor fi analizate infracțiunile specificate la *alin.(1) art.217* și la *alin.(1) art.217¹ CP RM*.

Astfel, obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la neadmiterea circulației ilegale de plante care conțin droguri sau etnobotanice, săvârșite în proporții mari și fără scop de înstrăinare. La rândul său, obiectul juridic special al infracțiunii specificate la alin.(1) art.217¹ CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la neadmiterea circulației ilegale de plante care conțin droguri, săvârșite în proporții mici și în scop de înstrăinare.

Obiectul material al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217 CP RM îl reprezintă plantele care conțin droguri sau etnobotanice, fiind caracterizate prin proporții mari¹. Obiectul material al infracțiunii specificate la alin.(1) art.217¹ CP RM îl reprezintă plantele care conțin droguri, fiind caracterizate prin proporții mici².

Numai în ipoteza semănatului ilegal (alin.(1) art.217 CP RM) / semănatului fără autorizație (alin.(1) art.217¹ CP RM) obiectul material al infracțiunii îl reprezintă semințele de plante care conțin droguri sau etnobotanice, fiind caracterizate prin proporții mari³ (alin.(1) art.217 CP RM) / semințele de plante care conțin droguri, fiind caracterizate prin proporții mici⁴ (alin.(1) art.217¹ CP RM).

Așadar, în primul rând, pentru existența obiectului material este necesar ca plantele care-l reprezintă să conțină droguri sau etnobotanice (alin.(1) art.217 CP RM) / droguri (alin.(1) art.217¹ CP RM).

În Compartimentul III al listei din Hotărârea Guvernului privind aprobarea Listei substanțelor stupefiante, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora, nr.79 din 23.01.2006 [2] (în continuare – Hotărârea Guvernului nr.79/2006), sunt enumerate nu plante care conțin droguri sau etnobotanice, dar plante care conțin substanțe stupefiante sau psihotrope. Luând în considerare definiția noțiunii „droguri” din alin.(1) art.134¹ CP RM, plante care conțin droguri sau etnobotanice sunt, probabil, plantele care conțin substanțe stupefiante sau psihotrope.

¹ Plantele care conțin droguri sau etnobotanice, fiind caracterizate prin proporții deosebit de mari, reprezintă obiectul material al infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(4) art.217 CP RM.

² Precizăm: plantele care conțin droguri, fiind caracterizate prin proporții mari, reprezintă obiectul material al infracțiunii specificate la lit.f) alin.(3) art.217¹ CP RM; plantele care conțin droguri, fiind caracterizate prin proporții deosebit de mari, reprezintă obiectul material al infracțiunii prevăzute la lit.d) alin.(4) art.217¹ CP RM.

³ În aceeași ipoteză, astfel de semințe, fiind caracterizate prin proporții deosebit de mari, reprezintă obiectul material al infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(4) art.217 CP RM.

⁴ În aceeași ipoteză, astfel de semințe, fiind caracterizate prin proporții mari, reprezintă obiectul material al infracțiunii specificate la lit.f) alin.(3) art.217¹ CP RM. În aceeași ipoteză, semințele de plante care conțin droguri, fiind caracterizate prin proporții deosebit de mari, reprezintă obiectul material al infracțiunii prevăzute la lit.d) alin.(4) art.217¹ CP RM.

Spunem „probabil”, întrucât această afirmație este lipsită de certitudine. Are dreptate I.Hadîrcă când susține: „Plantele, care conțin droguri, etnobotanice [...], nu pot fi identificate în vreun act normativ aplicat în Republica Moldova” [3]. Tocmai absența în legea penală și în alte legi a definițiilor noțiunilor „plante care conțin droguri sau etnobotanice” și „plante care conțin droguri” face ca normele penale care conțin astfel de noțiuni să fie imprevizibile. Sub acest aspect, în cauza *Rotaru contra României*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a recunoscut că o lege este previzibilă numai când este redactată cu suficientă precizie, de natură să permită oricărei persoane să-și corecteze conduita [4]. Insistând asupra previzibilității legii în cauza *Sunday Times contra Regatului Unit*, precum și în cauza *Cantoni contra Franței*, Curtea a decis că „cetățeanul trebuie să dispună de informații suficiente asupra normelor juridice aplicabile într-un caz dat și să fie capabil să prevadă, într-o manieră rezonabilă, consecințele care pot apărea „dintr-un act determinat” ori care ar putea rezulta dintr-o anumită faptă” [5, 6].

După această paranteză, consemnăm că în Hotărârea Guvernului nr.79/2006 lista de plante care conțin substanțe stupefiante sau psihotrope este prezentată în mod exhaustiv și nu poate include decât următoarele plante: planta de coca; kat; planta de mac; planta de cânepă; *Argyria nervosa*; *Nymphaea caerulea*; *Salvia divinorum*; *Turbina corymbosa*; *Tabernanthe iboga*.

Precizăm că entitatea poate avea calitatea de plantă care conține substanțe stupefiante sau psihotrope atât timp cât se atestă vegetarea, creșterea, dezvoltarea acestei plante. Din momentul în care acest proces este întrerupt prin recoltare, entitatea obține o altă calitate – cea de substanță stupefiantă sau psihotropă (de exemplu, marijuana verde, coca frunze (foi de coca), paiul de mac verde etc.). Din acest moment devine inaplicabil alin.(1) art.217 CP RM și devine aplicabil alin.(2) art.217 CP RM.

Plantele care conțin precursori (de exemplu, planta de efedră) nu pot să reprezinte obiectul material al infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.217 sau la alin.(1) art.217¹ CP RM. Cultivarea ilegală a plantelor ce conțin precursori atrage răspunderea conform art.87 din Codul contravențional.

În al doilea rând, este obligatoriu ca plantele, care reprezintă obiectul material al infracțiunii specificate la alin.(1) art.217 CP RM, să se caracterizeze prin proporții mari, iar plantele, care reprezintă obiectul material al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217¹ CP RM, să se caracterizeze prin proporții mici. În acord cu alin.(8) art.134¹ CP RM, proporțiile mari ale plantelor care conțin droguri sau etnobotanice (alin.(1) art.217 CP RM) / proporțiile mici ale plantelor care conțin droguri (alin.(1) art.217¹ CP RM) sunt stabilite de Guvern. Pe această cale, se face trimitere la Hotărârea Guvernului nr.79/2006.

Din dispozițiile acestui act normativ aflăm că noțiunile „proporții mari” și „proporții mici” se folosesc la caracterizarea parametrilor numerici ai obiectului material în cazul faptelor incriminate la alin.(1) art.217 și, respectiv, la alin.(1) art.217¹ CP RM. De exemplu, în cazul plantei de mac, proporțiile mari se cifrează la 151-500 plante; proporțiile mici se cifrează la 1-150 plante.

Într-un mod similar se stabilesc proporțiile mari / proporțiile mici în ipoteza semințelor de plante care conțin droguri sau etnobotanice / semințelor de plante care conțin droguri.

Calificarea nu se face în baza alin.(1) art.217 CP RM, dacă obiectul material îl reprezintă plantele care conțin droguri sau etnobotanice, fiind caracterizate prin proporții mici. Astfel, cultivarea ilegală a plantelor care conțin droguri, în cantități mici și fără scop de înstrăinare, atrage răspunderea conform art.87 din Codul contravențional. Nu se aplică nici măcar răspundere contravențională în cazul semănatului, prelucrării sau utilizării ilegale a plantelor care conțin droguri, săvârșite în proporții mici și fără scop de înstrăinare.

Latura obiectivă a infracțiunilor specificate la alin.(1) art.217 și la alin.(1) art.217¹ CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiune.

În cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217 CP RM, această acțiune se înfățișează în oricare din următoarele modalități normative: 1) semănatul ilegal; 2) cultivarea ilegală; 3) prelucrarea ilegală; 4) utilizarea ilegală. În ipoteza infracțiunii specificate la alin. (1) art.217¹ CP RM, acțiunea prejudiciabilă se prezintă sub oricare din următoarele modalități normative: 1) semănatul fără autorizație; 2) cultivarea fără autorizație; 3) prelucrarea fără autorizație; 4) utilizarea fără autorizație; 5) semănatul de plante, ce conțin droguri, pentru fabricarea produselor etnobotanice; 6) cultivarea de plante, ce conțin droguri, pentru fabricarea produselor etnobotanice.

Din textul alin.(1) art.217 CP RM reiese că cerința esențială pentru întregirea laturii obiective a infracțiunii corespunzătoare o constituie ilegalitatea ce caracterizează acțiunea prejudiciabilă. Aceasta înseamnă că semănatul, cultivarea, prelucrarea sau utilizarea de plante ce conțin droguri sau etnobotanice se efectuează

contrar prevederilor actelor normative care reglementează regimul circulației acestor plante (de exemplu, ale: Legii cu privire la circulația substanțelor stupefiante, psihotrope și a precursorilor, nr.382 din 06.05.1999 [7] (în continuare – Legea nr.382/1999); Hotărârii Guvernului pentru aprobarea Regulamentului cu privire la reglementarea activităților de cultivare a plantelor care conțin substanțe stupefiante sau psihotrope, nr.1382 din 08.12.2006 [8] (în continuare – Hotărârea Guvernului nr.1382/2006) etc.).

În același timp, din dispoziția de la alin.(1) art.217¹ CP RM reiese că, în prezența primelor patru modalități normative ale acțiunii prejudiciabile, cerința esențială pentru întregirea laturii obiective a infracțiunii corespunzătoare o constituie lipsa autorizației. Aceasta înseamnă că semănatul, cultivarea, prelucrarea sau utilizarea de plante ce conțin droguri se efectuează în lipsa autorizației, eliberate de Comitetul Permanent de Control asupra Drogurilor (CPCD) în condițiile prevăzute de: Legea nr.382/1999; Hotărârea Guvernului nr.1382/2006 etc. În prezența ultimelor două modalități normative ale acțiunii prejudiciabile prevăzute la alin.(1) art.217¹ CP RM, scopul de fabricare a produselor etnobotanice este cel care conferă ilegalitate acțiunii în cauză.

Infracțiunile specificate la alin.(1) art.217 și la alin.(1) art.217¹ CP RM sunt infracțiuni formale. Infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.217 CP RM se consideră consumată din momentul realizării semănatului, cultivării, prelucrării sau utilizării ilegale a plantelor care conțin droguri sau etnobotanice, săvârșite în proporții mari. La rândul său, infracțiunea specificată la alin.(1) art.217¹ CP RM se consideră consumată din momentul realizării fie a semănatului, cultivării, prelucrării sau utilizării fără autorizație a plantelor care conțin droguri, săvârșite în proporții mici, fie a semănatului ori cultivării de plante care conțin droguri pentru fabricarea produselor etnobotanice, săvârșite în proporții mici.

Latura subiectivă a infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.217 și la alin.(1) art.217¹ CP RM se caracterizează prin intenție directă.

În cazul infracțiunii specificate la alin.(1) art.217 CP RM, motivele se pot exprima în: năzuința făptuitorului de a-și asigura propriul consum de substanțe narcotice sau psihotrope; năzuința făptuitorului de a-și afirma potențialul științific etc. În ipoteza infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.217¹ CP RM, motivul se exprimă, în principal, în interesul material.

Este necesar ca infracțiunea specificată la alin.(1) art.217 CP RM să fie săvârșită în lipsa scopului de înstrăinare a plantelor care conțin droguri sau etnobotanice. Despre lipsa acestui scop pot mărturisi, în prezența unor temeiuri suficiente: 1) numărul relativ mic de plante care conțin droguri sau etnobotanice; 2) lipsa unei înțelegeri cu cei care pot să procure astfel de plante; 3) circumstanța că făptuitorul suferă de narcomanie etc. Pentru stabilirea lipsei scopului de înstrăinare este necesară identificarea tuturor acestor circumstanțe în ansamblu, și nu doar a uneia dintre ele.

În prezența scopului de înstrăinare, cele comise se califică potrivit alin.(1) art.217¹ CP RM.

În alt context, pentru aplicarea răspunderii în baza alin.(1) art.217 CP RM nu este necesar ca făptuitorul să urmărească exclusiv scopul fabricării de droguri sau etnobotanice. Scopul urmărit poate fi oricare altul (de exemplu: scopul cercetării științifice; scopul producerii de semințe sau fibre etc.)¹.

Această afirmație este valabilă și pentru infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.217¹ CP RM, atunci când aceasta se înfățișează în primele patru modalități normative. În contrast, în prezența ultimelor două modalități normative ale acestei infracțiuni, scopul de fabricare a produselor etnobotanice constituie scopul special al infracțiunii.

Subiectul infracțiunilor specificate la alin.(1) art.217 și la alin.(1) art.217¹ CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

Ca excepție, în ipoteza modalităților agravate prevăzute la lit.b¹) alin.(3) art.217 și la lit.b¹) alin.(3) art.217¹ CP RM vârsta minimă a răspunderii penale este de 18 ani.

În cazul modalităților agravate consemnate la lit.a), b), c)-e) alin.(3) și la lit.b) alin.(4) art.217¹ CP RM, vârsta minimă a răspunderii penale este de 14 ani.

În ipoteza modalităților agravate specificate la lit.d) alin.(3) art.217 și la lit.d) alin.(3) art.217¹ CP RM, subiect poate fi numai o persoană cu funcție de răspundere sau o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală.

¹ Implicit, o asemenea concluzie se desprinde din nota nr.1 la Hotărârea Guvernului nr.79/2006: „Cultivarea plantelor specificate este periculoasă nu numai din punct de vedere că sunt folosite ca materie primă pentru extragerea substanțelor narcotice, dar și ca acțiune ilegală”.

Potrivit alin.(5) art.217 CP RM, persoana care a săvârșit una dintre infracțiunile prevăzute la art.217 sau 217¹ CP RM este liberată de răspundere penală, dacă a contribuit activ la: 1) descoperirea sau contracararea infracțiunii ce ține de circulația ilegală a substanțelor narcotice, psihotrope sau analoagelor lor, după caz, prin: a) autodenunțare; b) predare benevolă a substanțelor narcotice, psihotrope sau a analoagelor lor; c) indicarea sursei de procurare a acestor substanțe; 2) divulgarea persoanelor care au contribuit la săvârșirea infracțiunii; 3) indicarea mijloacelor bănești, a bunurilor sau a veniturilor rezultate din infracțiune.

De menționat că cele trei acțiuni socialmente utile ale persoanei care s-a decis să contribuie la descoperirea sau contracararea infracțiunii și în baza cărora ea poate fi liberată de răspundere penală au un caracter alternativ. Atestarea oricăreia dintre aceste acțiuni este suficientă pentru a face operantă prevederea de la alin.(5) art.217 CP RM. Nu este obligatoriu ca toate aceste trei acțiuni să fie întrunite. O asemenea concluzie o desprindem din interpretarea favorabilă faptuitorului (conformă cu alin.(2) art.3 CP RM) a dispoziției de la alin.(5) art.217 CP RM.

În cele ce urmează, vom efectua analiza infracțiunilor specificate la *alin.(2) art.217* și la *alin.(2) art.217¹ CP RM*.

Astfel, în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(2) art.217 CP RM, obiectul juridic special îl constituie relațiile sociale cu privire la neadmiterea circulației ilegale de droguri, etnobotanice sau analogi ai acestora, săvârșite în proporții mari și fără scop de înstrăinare. În ipoteza infracțiunii specificate la alin.(2) art.217¹ CP RM, obiectul juridic special îl formează relațiile sociale cu privire la neadmiterea circulației ilegale de droguri sau analogi ai acestora, săvârșite în proporții mici și în scop de înstrăinare.

Obiectul material al infracțiunii prevăzute la alin.(2) art.217 CP RM îl reprezintă drogurile, etnobotanicele sau analogii acestora, fiind caracterizate prin proporții mari¹. La rândul său, obiectul material al infracțiunii specificate la alin.(2) art.217¹ CP RM îl reprezintă drogurile sau analogii acestora, fiind caracterizate prin proporții mici².

După cum se poate vedea, în *primul rând*, una dintre cerințele necesare pentru existența obiectului material este ca acesta să fie reprezentat de droguri, etnobotanice sau analogi ai acestora (alin.(2) art.217 CP RM) / droguri sau analogi ai acestora (alin.(2) art.217¹ CP RM).

Definițiile noțiunilor ce caracterizează obiectul material al infracțiunilor analizate sunt formulate în art.134¹ CP RM: „Prin droguri se înțeleg plantele sau substanțele stupefiante ori psihotrope, sau amestecurile ce conțin asemenea plante ori substanțe, stabilite de Guvern” (alin.(1)); „Prin stupefiante se înțeleg substanțele înscrise în anexele la Convenția unică a Națiunilor Unite asupra substanțelor stupefiante din 1961, modificată prin Protocolul din 1972, și prevăzute în actele normative ale Guvernului” (alin.(2)); „Prin substanțe psihotrope se înțeleg substanțele înscrise în anexele la Convenția asupra substanțelor psihotrope din 1971 și prevăzute în actele normative ale Guvernului” (alin.(3)); „Prin produse etnobotanice (etnobotanice) se înțeleg amestecurile de prafuri și/sau plante sau amestecurile de ierburi și diverse părți de plante stropite cu substanțe chimice, care produc schimbări ce induc efecte fiziologice și/sau mentale, halucinogene și/sau acțiuni psihoactive” (alin.(5)); „Prin analog al substanței stupefiante sau psihotrope se înțelege orice substanță sau asociere de substanțe de origine naturală ori sintetică, în orice stare fizică, sau orice produs, plantă, ciupercă, ori părți ale acestora, care are capacitatea de a produce efecte psihoactive și care, indiferent de conținutul său, denumirea sa, modul său de administrare, de prezentare sau de publicitatea care i se face, este ori poate fi folosită în locul unei substanțe sau al unui preparat stupefiant, psihotrop ori cu efect psihotrop sau în locul unei plante ori substanțe aflate sub control național și/sau internațional” (alin.(6)).

Definițiile sus-menționate ale noțiunilor „droguri”, „etnobotanice” și „analogi” se caracterizează prin imprevizibilitate. Aspectul în cauză a constituit obiectul unui studiu aparte [9].

Cu această ocazie, precizăm: în definiția noțiunii „droguri” din alin.(1) art.134¹ CP RM doar sintagma „substanțele stupefiante ori psihotrope [...] stabilite de Guvern” nu ridică semne de întrebare. Din alin.(2) și (3) art.134¹ CP RM aflăm că substanțele stupefiante ori psihotrope sunt prevăzute în actele normative ale Guvernului. Din această perspectivă, în Hotărârea Guvernului nr.79/2006, în Compartimentul I al acesteia „Substanțe stupefiante”, lista de substanțe stupefiante este prezentată în mod exhaustiv și nu poate include alte substanțe decât cele pe care le enumeră (de exemplu: cannabis; cocaină; heroină; LSD; metadon; morfină etc.).

¹ Drogurile, etnobotanicele sau analogii acestora, caracterizate prin proporții deosebit de mari, constituie obiectul material al infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(4) art.217 CP RM.

² Drogurile sau analogii acestora, caracterizate prin proporții mari, constituie obiectul material al infracțiunii specificate la lit.f) alin.(3) art.217¹ CP RM. Drogurile sau analogii acestora, fiind caracterizate prin proporții deosebit de mari, reprezintă obiectul material în cazul infracțiunii prevăzute la lit.d) alin.(4) art.217¹ CP RM.

În Compartimentul II „Substanțe psihotrope” din același act normativ lista de substanțe psihotrope este prezentată în mod exhaustiv și nu poate include alte substanțe decât cele pe care le enumeră (de exemplu: amfetamin; barbital; clofelin; diazepam; ketamină; nitrazepam etc.).

Cât privește noțiunile „etnobotanice” și „analogi”, lipsa unor reglementări legale precise, care să determine cu exactitate conținutul acestora, deschide posibilitatea unor abuzuri în activitatea de aplicare a răspunderii pentru faptele incriminate la art.217 și 217¹ CP RM. Definiția dată în alin.(5) și (6) art.134¹ CP RM noțiunilor „etnobotanice” și „analogi” nu este clară, previzibilă și lipsită de echivoc. Destinatarul legii penale nu pot avea o reprezentare clară asupra art.217 și 217¹ CP RM (în partea ce se referă la etnobotanice și analogi), astfel încât să-și adapteze conduita și să prevadă consecințele ce decurg din nerespectarea acestor norme. Maniera ambiguă de redactare, ca și utilizarea unor sintagme neclare, sunt neconforme cu dispoziția de la alin.(2) art.23 al Constituției: „Statul asigură dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle. În acest scop statul publică și face accesibile toate legile și alte acte normative”.

Nu există o listă normativă a etnobotanicelor și analogilor. Lipsind o asemenea listă, nu este cu puțință nici stabilirea proporțiilor acestora. Astfel, nu există nicio claritate în privința statutului etnobotanicelor și al analogilor. Aceasta pentru că, de fapt, ele nu sunt supuse niciunui regim juridic. În afară de prevederile cu caracter declarativ și ambiguu din alin.(5) și (6) art.134¹ CP RM, nu există nicio reglementare ce ar statua criteriile după care un produs poate fi recunoscut drept etnobotanic sau analog.

Pe cale de consecință, considerăm noțiunile „etnobotanice” și „analogi” inaplicabile în practică. Prin utilizarea în legea penală a Republicii Moldova a acestor noțiuni se încalcă principiul legalității și al echității, ele fiind deci dăunătoare. De aceea, noțiunile în cauză trebuie să fie excluse din textul Codului penal, fie readuse în aria legalității.

În *al doilea rând*, o altă cerință pentru existența obiectului material al infracțiunii este ca drogurile, etnobotanicele sau analogii acestora să se caracterizeze prin proporții mari (alin.(2) art.217 CP RM) / drogurile sau analogii acestora să se caracterizeze prin proporții mici (alin.(2) art.217¹ CP RM).

În alin.(7) art.134¹ CP RM se stabilește: „Listele de substanțe stupefiante, psihotrope [...] se aprobă, se modifică și se completează de către Guvern”. În acest mod, se face trimitere la Hotărârea Guvernului nr.79/2006. Totodată, în alin.(8) al aceluiași articol se prevede: „În cazul [...] acțiunilor ilegale cu droguri, [...] etnobotanice sau analogi ai acestora, proporțiile acestora – mici, mari sau deosebit de mari – se determină conform cantităților mici, mari sau deosebit de mari stabilite de Guvern”. În realitate, Guvernul nu stabilește cantitățile mici, mari sau deosebit de mari ale drogurilor (altor decât plantele sau substanțele stupefiante ori psihotrope), etnobotanicelor sau analogilor acestora. Așadar, în contextul infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 și la alin.(2) art.217¹ CP RM stabilirea proporțiilor este posibilă doar în cazul substanțelor stupefiante ori psihotrope.

Din Hotărârea Guvernului nr.79/2006 aflăm că noțiunile „proporții mari” și „proporții mici” se folosesc la caracterizarea parametrilor cantitativi ai obiectului material în cazul infracțiunii specificate la alin.(2) art.217 și, respectiv, la alin.(2) art.217¹ CP RM. De exemplu, în cazul heroinei: proporțiile mari se referă la o cantitate de 0,01 - 2,5 g; proporțiile mici vizează o cantitate de până la 0,01 g.

Calificarea faptei nu se face conform alin.(2) art.217 CP RM, dacă obiectul material îl reprezintă drogurile, etnobotanicele sau analogii acestora caracterizate prin proporții mici. Astfel, procurarea ori păstrarea ilegală, fără scop de înstrăinare, a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora în cantități mici atrage răspunderea conform art.85 din Codul contravențional. În cazul producerii, preparării, experimentării, extragerii, prelucrării, transformării, expedierii sau transportării ilegale a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora, săvârșite în cantități mici și fără scop de înstrăinare, nu se aplică nici măcar răspundere contravențională.

În altă privință, obiectul material îl pot reprezenta drogurile, etnobotanicele sau analogii acestora, a căror circulație în scopuri medicale este interzisă, caracterizate prin proporții mari (lit.c) alin.(3) art.217 CP RM) / drogurile sau analogii acestora, a căror circulație în scopuri medicale este interzisă, caracterizate prin proporții mici (lit.c) alin.(3) art.217¹ CP RM).

Astfel, în funcție de posibilitatea de utilizare a drogurilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora în scopuri medicale, acestea se clasifică în: 1) droguri, etnobotanice sau analogi ai acestora inutilizabile în scopuri medicale; 2) droguri, etnobotanice sau analogi ai acestora utilizabile în scopuri medicale.

Precizăm că există liste normative doar de substanțe stupefiante ori psihotrope utilizabile sau nu în scopuri medicale. Astfel, substanțele stupefiante ori psihotrope inutilizabile în scopuri medicale sunt nominalizate în Tabelul I din Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea tabelelor și listelor substanțelor stupefiante, psiho-

trope și precursorilor acestora, supuse controlului, nr.1088 din 05.10.2004 [10]. La rândul lor, substanțele stupefiante ori psihotrope utilizabile în scopuri medicale sunt menționate în Tabelele II și III din același act normativ.

Latura obiectivă a infracțiunilor specificate la alin.(2) art.217 și la alin.(2) art.217¹ CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiune.

În cazul infracțiunii prevăzute la alin.(2) art.217 CP RM, această acțiune se desfășurează în oricare din următoarele modalități normative: 1) producerea ilegală; 2) prepararea ilegală; 3) experimentarea ilegală; 4) extragerea ilegală; 5) prelucrarea ilegală; 6) transformarea ilegală; 7) procurarea ilegală; 8) păstrarea ilegală; 9) expedierea ilegală; 10) transportarea ilegală. La rândul său, acțiunea prejudiciabilă specificată la alin.(2) art.217¹ CP RM cunoaște următoarele modalități normative cu caracter alternativ: 1) producerea ilegală; 2) prepararea ilegală; 3) experimentarea ilegală; 4) extragerea ilegală; 5) prelucrarea ilegală; 6) transformarea ilegală; 7) procurarea ilegală; 8) păstrarea ilegală; 9) expedierea ilegală; 10) transportarea ilegală; 11) distribuirea ilegală; 12) înstrăinarea ilegală; 13) alte operațiuni ilegale.

Drept cerință esențială pentru întregirea laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 și la alin.(2) art.217¹ CP RM apare ilegalitatea acțiunii prejudiciabile. Se are în vedere că producerea, prepararea, experimentarea, extragerea, prelucrarea, transformarea, procurarea, păstrarea, expedierea, transportarea, distribuirea, înstrăinarea sau alte operațiuni ilegale cu droguri, etnobotanice sau analogi ai acestora se realizează în lipsa autorizației eliberate de CPCD / licenței eliberate de autoritatea de licențiere, deci contrar prevederilor Legii nr.382/1999 (în special, contrar prevederilor art.11-38 din această lege). De asemenea, ilegalitatea acțiunii prejudiciabile poate presupune încălcarea prevederilor altor acte normative (de exemplu, a Hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea Cerințelor tehnice față de încăperile și obiectivele în care se păstrează substanțe stupefiante, psihotrope și/sau precursori, nr.128 din 06.02.2006 [11]).

Infracțiunile specificate la alin.(2) art.217 și la alin.(2) art.217¹ CP RM sunt infracțiuni formale. Infracțiunea prevăzută la alin.(2) art.217 CP RM se consideră consumată din momentul realizării producerii, preparării, experimentării, extragerii, prelucrării, transformării, procurării, păstrării, expedierii sau transportării drogurilor, etnobotanicilor sau analogilor acestora, săvârșite în proporții mari. La rândul său, infracțiunea specificată la alin.(2) art.217¹ CP RM se consideră consumată din momentul realizării producerii, preparării, experimentării, extragerii, prelucrării, transformării, procurării, păstrării, expedierii, transportării, distribuirii, înstrăinării sau altor operațiuni ilegale cu droguri sau cu analogi ai acestora, săvârșite în proporții mici.

Latura subiectivă a infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 și la alin.(2) art.217¹ CP RM se caracterizează prin intenție directă.

În cazul infracțiunii specificate la alin.(2) art.217 CP RM, motivele se pot exprima în: năzuința făptuitorului de a-și asigura propriul consum de substanțe narcotice sau psihotrope; năzuința făptuitorului de a-și afirma potențialul științific etc. În ipoteza infracțiunii prevăzute la alin.(2) art.217¹ CP RM, motivul se exprimă, în principal, în interesul material.

Se cere ca infracțiunea specificată la alin.(2) art.217 CP RM să fie comisă în lipsa scopului de înstrăinare a drogurilor, etnobotanicilor sau analogilor acestora. Despre lipsa scopului de înstrăinare pot mărturisi, în prezența unor temeuri suficiente: 1) cantitatea relativ redusă de droguri, etnobotanice sau analogi ai acestora; 2) lipsa unei înțelegeri cu cei care pot să procure astfel de entități; 3) circumstanța că făptuitorul suferă de narcomanie etc. În vederea stabilirii lipsei scopului de înstrăinare, este necesară identificarea tuturor acestor circumstanțe în ansamblu, și nu doar a uneia dintre ele.

În prezența scopului de înstrăinare, cele comise se califică potrivit alin.(2) art.217¹ CP RM.

Subiect al infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 și la alin.(2) art.217¹ CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

Ca excepție, în ipoteza modalităților agravate specificate la lit.b¹) alin.(3) art.217 și la lit.b¹) alin.(3) art.217¹ CP RM, vârsta minimă a răspunderii penale este de 18 ani.

În cazul modalităților agravate consemnate la lit.a), b), c)-e) alin.(3) art.217 și la lit.b) alin.(4) art.217¹ CP RM, vârsta minimă a răspunderii penale este de 14 ani.

În ipoteza modalităților agravate prevăzute la lit.d) alin.(3) art.217 și la lit.d) alin.(3) art.217¹ CP RM, subiect poate fi numai o persoană cu funcție de răspundere sau o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală.

În raport cu subiectul infracțiunilor specificate la alin.(2) art.217 și la alin.(2) art.217¹ CP RM, operează temeiul de liberare de răspundere penală stabilit la alin.(5) art.217 CP RM. La condițiile de aplicare a acestei prevederi ne-am referit mai sus, cu ocazia analizei infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.217 și la alin.(1) art.217¹ CP RM. De aceea, facem trimitere la explicațiile corespunzătoare.

În continuare, examinării vor fi supuse circumstanțele agravante consemnate la *alin.(3) art.217* și la *alin.(3) art.217¹ CP RM*.

Astfel, potrivit *lit.a) alin.(3) art.217¹ CP RM*, răspunderea se agravează dacă infracțiunile specificate la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM sunt săvârșite de o persoană care anterior a săvârșit aceleași infracțiuni.

Circumstanța agravantă analizată presupune prezența următoarelor condiții: 1) infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM sunt săvârșite de o persoană care a comis anterior una dintre infracțiunile specificate la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM; 2) făptuitorul nu a fost condamnat anterior pentru niciuna dintre infracțiunile care se repetă; 3) nu a expirat termenul de prescripție de tragere la răspundere penală stabilit la art.60 CP RM.

Circumstanța agravantă consemnată la *lit.a) alin.(3) art.217¹ CP RM* este funcțională numai în cazul în care se succed două sau mai multe infracțiuni, care sunt prevăzute la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM. Din contra, nu se aplică răspunderea în baza *lit.a) alin.(3) art.217¹ CP RM* în următoarele cazuri: 1) toate infracțiunile, care se succed, sunt specificate doar de alin.(3) sau (4) art.217¹ CP RM; 2) infracțiunile, care se succed, sunt prevăzute de alin.(1) și (3), (1) și (4), (2) și (3) ori (2) și (4) art.217¹ CP RM. De asemenea, nu este aplicabilă prevederea de la *lit.a) alin.(3) art.217¹ CP RM* în situația în care după infracțiunea consumată specificată la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM este săvârșită: 1) infracțiunea, prevăzută la una dintre aceste norme, care a fost întreruptă la o altă etapă a activității infracționale (de exemplu, după infracțiunea consumată a fost comisă tentativa de infracțiune, sau invers); 2) infracțiunea, specificată la una dintre aceste norme, în care făptuitorul a avut un alt rol juridic (de exemplu, în primul caz a fost autor, iar în cel de-al doilea – organizator, instigator sau complice, sau invers).

În situațiile consemnate mai sus, când circumstanța agravantă în cauză nu este funcțională, așa cum reiese din alin.(1) art.33 CP RM, se aplică regulile concursului de infracțiuni. Nu se admite calificarea concomitentă conform regulilor concursului de infracțiuni și conform regulilor repetării infracțiunii.

În altă ordine de idei, conform *lit.b) alin.(3) art.217* și *lit.b) alin.(3) art.217¹ CP RM*, răspunderea se agravează dacă infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.217 ori la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM sunt săvârșite de două sau mai multe persoane.

Circumstanța agravantă examinată presupune oricare din următoarele trei ipoteze: 1) săvârșirea infracțiunilor specificate la alin.(1) sau (2) art.217 ori la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM de doi sau mai mulți coautori; 2) săvârșirea acestor infracțiuni de către o persoană, care întrunește semnele subiectului infracțiunii, în comun cu una sau mai multe persoane, care nu întrunesc aceste semne (de exemplu, nu au atins vârsta răspunderii penale, sunt iresponsabile etc.); 3) săvârșirea infracțiunilor prevăzute la alin.(1) sau (2) art.217 ori la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM de către o persoană, care întrunește semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane, care nu întrunește aceste semne (de exemplu, nu a atins vârsta răspunderii penale, este iresponsabilă etc.).

Lipsa sau prezența înțelegerii prealabile dintre făptuitori nu poate influența calificarea celor săvârșite potrivit *lit.b) alin.(3) art.217* sau *lit.b) alin.(3) art.217¹ CP RM*, însă poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei.

În sensul consemnat la *lit.b) alin.(3) art.217* și la *lit.b) alin.(3) art.217¹ CP RM*, noțiunea „de două sau mai multe persoane” presupune pluralitatea de făptuitori. Acești făptuitori trebuie să aibă calitatea de autori mijlociți (mediați) sau de autori nemijlociți (imediati) ai infracțiunii. Un singur autor al infracțiunii, alături de o persoană care numai contribuie la săvârșirea infracțiunii în calitate de organizator, instigator sau complice, nu este suficient pentru a opera circumstanța agravantă prevăzută la *lit.b) alin.(3) art.217* și la *lit.b) alin.(3) art.217¹ CP RM*.

În alt registru, potrivit *lit.b¹) alin.(3) art.217* și *lit.b¹) alin.(3) art.217¹ CP RM*, răspunderea se agravează dacă infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.217 ori la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM sunt săvârșite de o persoană care a împlinit vârsta de 18 ani cu atragerea minorilor.

În această situație, minorul apare ca persoană care ia parte la săvârșirea infracțiunii (dar nu neapărat ca participant). Ipoteza „cu atragerea minorilor” este un caz special în raport cu ipoteza „de două sau mai multe persoane”.

Este oare necesară în acest caz calificarea suplimentară conform art.208 CP RM? Considerăm că nu. Or, art.208 CP RM apare ca normă generală în raport cu lit.b¹) alin.(3) art.217 CP RM (care apare ca normă specială). De aceea, în virtutea prevederilor de la art.116 CP RM, se va aplica numai norma specială.

La circumstanțele agravante specificate la *lit.c) alin.(3) art.217* și la *lit.c) alin.(3) art.217¹ CP RM* ne-am referit anterior, cu ocazia examinării obiectului material al infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 și la alin.(2) art.217¹ CP RM. De aceea, facem trimitere la explicațiile corespunzătoare.

În altă privință, potrivit *lit.d) alin.(3) art.217* și *lit.d) alin.(3) art.217¹ CP RM*, răspunderea se agravează dacă infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.217 ori la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM sunt săvârșite cu folosirea situației de serviciu.

În această ipoteză, subiect al infracțiunii este după caz: 1) persoana cu funcție de răspundere; 2) persoana care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală. Persoanele care nu au astfel de calități speciale, dar care au luat parte la comiterea infracțiunii împreună cu subiecții speciali indicați, trebuie să răspundă nu în calitate de coautori, dar în calitate de organizatori, instigatori sau complici la infracțiunile prevăzute la *lit.d) alin.(3) art.217* sau la *lit.d) alin.(3) art.217¹ CP RM*.

În sensul prevederilor de la *lit.d) alin.(3) art.217* și de la *lit.d) alin.(3) art.217¹ CP RM*, prin „folosirea situației de serviciu” se înțelege săvârșirea unor acțiuni sau inacțiuni care decurg din atribuțiile de serviciu ale făptuitorului și care sunt în limitele competenței lui de serviciu. Folosirea situației de serviciu se poate exprima în utilizarea, după caz, a: 1) uniforme de serviciu; 2) altor atribute de serviciu (ecuson, legitimație, automobil de serviciu etc.); 3) informației deținute în virtutea competenței de serviciu; 4) semnificației și autorității funcției ocupate; 5) subordonării pe scară ierarhică față de alte persoane etc. Totodată, sub incidența noțiunii „folosirea situației de serviciu” nu intră folosirea relațiilor de rudenie, de afinitate sau de amicitie, atunci când acestea nu au legătură cu funcția ocupată.

Aplicarea răspunderii în baza *lit.d) alin.(3) art.217* sau în baza *lit.d) alin.(3) art.217¹ CP RM* exclude calificarea suplimentară conform art.327 sau 335 CP RM ori conform art.312 din Codul contravențional.

În alt context, la *lit.e) alin.(3) art.217* și la *lit.e) alin.(3) art.217¹ CP RM* se stabilește răspunderea pentru infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.217 ori la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM, săvârșite pe teritoriul instituțiilor de învățământ, instituțiilor de reabilitare socială, penitenciarelor, unităților militare, în locurile de agrement, în locurile de desfășurare a acțiunilor de educație, instruire a minorilor sau tineretului, a altor acțiuni culturale sau sportive ori în imediata apropiere a acestora.

Această circumstanță agravantă se referă la locul de săvârșire a infracțiunii. Este necesară întrunirea anumitor condiții care să confirme statutul pe care-l are un asemenea loc. De exemplu, în cazul instituțiilor de învățământ, este necesar ca acestea să facă parte din sistemul de învățământ în sensul alin.(1) art.15 din Codul educației, nr.152 din 17.07.2014 [12]. La rândul lor, de exemplu, instituțiile de reabilitare socială trebuie să aibă statutul respectiv, conform Legii privind controlul și prevenirea consumului abuziv de alcool, consumului ilicit de droguri și de alte substanțe psihotrope, nr.713 din 06.12.2001 [13]. Penitenciarele trebuie să aibă statutul respectiv, conform Legii cu privire la sistemul penitenciar, nr.1036 din 17.12.1996 [14]. Și asemenea exemple pot continua.

Apare ca susceptibilă de interpretări expresia „în imediata apropiere a acestora” din finalul dispozițiilor de la *lit.e) alin.(3) art.217* și de la *lit.e) alin.(3) art.217¹ CP RM*. În acest caz, este vorba despre teritoriul limitrof care este legat prin căi de acces cu instituțiile de învățământ, instituțiile de reabilitare socială etc., astfel încât făptuitorul să fi ieșit sau să fi intrat pe acest teritoriu anume în legătură cu săvârșirea infracțiunilor prevăzute la alin.(1) sau (2) art.217 ori la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM. În cazul în care persistă îndoiele privitoare la prezența circumstanței agravante consemnate la *lit.e) alin.(3) art.217* sau la *lit.e) alin.(3) art.217¹ CP RM* (în partea caracterizată prin expresia „în imediata apropiere a acestora”), în virtutea regulii fixate la alin.(2) art.3 CP RM, răspunderea nu se va agrava în baza *lit.e) alin.(3) art.217* sau *lit.e) alin.(3) art.217¹ CP RM*.

În altă ordine de idei, potrivit *lit.b) alin.(4) art.217¹ CP RM*, răspunderea se agravează dacă infracțiunile prevăzute la alin.(1), (2) sau (3) art.217¹ CP RM sunt săvârșite de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală ori în favoarea acestora.

Conform art.43 CP RM, sunt forme de participație atât grupul criminal organizat, cât și organizația criminală. Diferențierea acestor două forme de participație poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei stabilite pentru infracțiunea specificată la *lit.b) alin.(4) art.217¹ CP RM*.

Infracțiunile prevăzute la alin.(1), (2) sau (3) art.217¹ CP RM se consideră săvârșite de un grup criminal organizat, dacă au fost comise nemijlocit și de către o singură persoană care a acționat la însărcinarea grupului criminal organizat. În astfel de cazuri, cele săvârșite de ea trebuie calificate potrivit lit.b) alin.(4) art.217¹ CP RM, dacă autorul infracțiunii face parte din grupul criminal organizat în al cărui interes a acționat. Infracțiunile specificate la alin.(1), (2) sau (3) art.217¹ CP RM se consideră săvârșite de o organizație criminală, dacă au fost comise de un membru al acesteia în interesul ei sau de o persoană care nu este membru al organizației respective, la însărcinarea acesteia.

În situația săvârșirii infracțiunilor prevăzute la alin.(1), (2) sau (3) art.217¹ CP RM în favoarea unui grup criminal organizat sau a unei organizații criminale, făptuitorul nu este neapărat un membru al grupului criminal organizat sau al organizației criminale.

În continuare, ne vom referi la infracțiunile specificate la *lit.b) alin.(4) art.217*, la *lit.f) alin.(3) și lit.d) alin.(4) art.217¹ CP RM*.

Deosebirea acestora de infracțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2) art.217 și la alin.(1) sau (2) art.217¹ CP RM constă, în principal, în caracteristicile numerice sau cantitative ale obiectului material al infracțiunii.

Astfel, obiectul material al infracțiunii specificate la *lit.b) alin.(4) art.217 CP RM* îl reprezintă, după caz: 1) plantele care conțin droguri sau etnobotanice, fiind caracterizate prin proporții deosebit de mari; 2) drogurile, etnobotanicele sau analogii acestora, fiind caracterizați prin proporții deosebit de mari. La rândul său, obiectul material al infracțiunii prevăzute la *lit.f) alin.(3) art.217¹ CP RM* îl constituie, după caz: 1) plantele care conțin droguri, fiind caracterizate prin proporții mari; 2) drogurile sau analogii acestora, fiind caracterizați prin proporții mari. În fine, obiectul material al infracțiunii specificate la *lit.d) alin.(4) art.217¹ CP RM* îl reprezintă, după caz: 1) plantele care conțin droguri, fiind caracterizate prin proporții deosebit de mari; 2) drogurile sau analogii acestora, fiind caracterizați prin proporții deosebit de mari.

Hotărârea Guvernului nr.79/2006 permite stabilirea proporțiilor deosebit de mari / proporțiilor mari doar în cazul substanțelor stupefiante ori psihotrope, precum și al plantelor care conțin astfel de substanțe. Din dispozițiile acestui act normativ aflăm că noțiunile „proporții deosebit de mari” / „proporții mari” se folosesc la caracterizarea parametrilor numerici în cazul plantelor care conțin substanțe stupefiante ori psihotrope. De exemplu, în cazul plantei de mac, proporțiile deosebit de mari se referă la un număr de cel puțin 501 plante. Din dispozițiile aceluiași act normativ aflăm că noțiunile „proporții deosebit de mari” / „proporții mari” se folosesc la caracterizarea parametrilor cantitativi ai obiectului material în cazul substanțelor stupefiante ori psihotrope. De exemplu, în cazul heroinei, proporțiile deosebit de mari se referă la o cantitate ce depășește 2,5 g.

Concluzii

Obiectul juridic special al infracțiunii îl formează relațiile sociale cu privire la: neadmiterea circulației ilegale de plante care conțin droguri sau etnobotanice, săvârșite în proporții mari și fără scop de înstrăinare (alin.(1) art.217 CP RM); neadmiterea circulației ilegale de plante care conțin droguri, săvârșite în proporții mici și în scop de înstrăinare (alin.(1) art.217¹ CP RM); neadmiterea circulației ilegale de droguri, etnobotanice sau analogi ai acestora, săvârșite în proporții mari și fără scop de înstrăinare (alin.(2) art.217 CP RM); neadmiterea circulației ilegale de droguri sau analogi ai acestora, săvârșite în proporții mici și în scop de înstrăinare (alin.(2) art.217¹ CP RM). Obiectul material al infracțiunii îl reprezintă: plantele care conțin droguri sau etnobotanice, fiind caracterizate prin proporții mari (alin.(1) art.217 CP RM); plantele care conțin droguri, fiind caracterizate prin proporții mici (alin.(1) art.217¹ CP RM); drogurile, etnobotanicele sau analogii acestora, fiind caracterizate prin proporții mari (alin.(2) art.217 CP RM); drogurile sau analogii acestora, fiind caracterizate prin proporții mici (alin.(2) art.217¹ CP RM). Plante care conțin droguri sau etnobotanice sunt, probabil, plantele care conțin substanțe stupefiante sau psihotrope. Absența în legea penală și în alte legi a definițiilor noțiunilor „plante care conțin droguri sau etnobotanice” și „plante care conțin droguri” face ca normele penale care conțin astfel de noțiuni să fie imprezvizibile. Noțiunile „etnobotanice” și „analogi” utilizate în art.217 și 217¹ CP RM sunt inaplicabile în practică. În contextul infracțiunilor prevăzute la art.217 și la art.217¹ CP RM stabilirea proporțiilor este posibilă doar în cazul substanțelor stupefiante ori psihotrope, precum și al plantelor care conțin astfel de substanțe. Guvernul nu stabilește proporțiile în cazul drogurilor (altor decât plantele sau substanțele stupefiante ori psihotrope), etnobotanicelor sau analogilor acestora. În prezența ultimelor două modalități normative ale acțiunii prejudiciabile specificate la alin.(1) art.217¹ CP RM, scopul de fabricare a produselor etnobotanice este cel care conferă ilegalitate acțiunii în cauză. În cazul acestor două modalități normative, scopul de fabricare a produselor etnobotanice constituie scopul special al infracțiunii.

Referințe:

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.315-328.
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.16-19.
3. HADÎRCĂ, I. Najunsurile și incoerențele unor amendamente introduse prin Legea Republicii Moldova nr.193/2016. În: *Актуальные научные исследования в современном мире: XXI Международная научная конференция* (26-27 января 2017 г., Переяслав-Хмельницкий). Сборник научных трудов. Переяслав-Хмельницкий, 2017, Вып.1, ч. 4, с.146-151. ISSN 2524-0986
4. Case of *Rotaru vs Romania*. [Accesat: 18.08.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58586>
5. Case of *The Sunday Times vs the United Kingdom*. [Accesat: 18.08.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>
6. Case of *Cantoni vs France*. [Accesat: 18.08.2017] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58068>
7. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr.73-77.
8. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.189-192.
9. BRÎNZA, S., STATI, V. Cu privire la posibila neconstituționalitate a unor amendamente recente operate în Codul penal și în Codul contravențional (Partea I). În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr.1, p.2-12. ISSN 1811-0770
10. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr.186-188.
11. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.28-30.
12. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.319-324.
13. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.36-38.
14. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.15.

Prezentat la 28.08.2017

CZU: 343.23:343.3/7

UNELE ASPECTE PRIVIND NOȚIUNEA DE INFRAȚIUNE ȘI TRĂSĂTURILE EI

Vitalii FURTUNA

Institutul Național al Justiției

În cadrul studiului sunt analizate aspecte mai puțin abordate în literatura de specialitate autohtonă privind noțiunea de infracțiune. Unei analize succinte sunt supuse abordarea doctrinară a respectivei noțiuni și cea normativă. Sunt evidențiate particularitățile tehnicilor (formale și substanțiale) de definire a infracțiunii. Este analizată practica legislativă a unor state în materie. Se argumentează irelevanța unor trăsături din definiția noțiunii de infracțiune dată la alin.(1) art.14 CP RM. În concluzie se constată că definiția legală a infracțiunii prezintă redundanță și necesită a fi reconceptualizată.

Cuvinte-cheie: *infracțiune, trăsături, lege penală, vinovăție, legalitate, pedeapsă penală, prejudiciabilitate.*

ASPECTS REGARDING THE CONCEPT AND PARTICULARITIES OF CRIME

This article refers to some aspects related to the concept of crime which are not reflected in the national doctrine. The author is analyzing theoretical and legal definitions of crime and underlines the particularities of techniques (formal and substantial) of defining the notion of crime. Also, the author is making reference to the legislative practice of other states and argues the irrelevance of some crime particularities provided by art. 14 (1) CC. As a result, the author considers that the legal definition of crime is redundant and should be reconsidered.

Keywords: *crime, particularities, criminal law, culpability, legality, criminal punishment, harmfulness.*

Introducere

Etimologic, termenul „infracțiune” provine din latinescul *infractio*, - *onis*, ceea ce înseamnă spargere, frângere. Pornind de la această explicație, este facil a deduce (chiar și de către cei neinițiați în studiul dreptului penal) că infracțiunea aduce un anumit prejudiciu. Totuși, atare exegeză este insuficientă în planul percepției înțelesului juridico-penal al conceptului. Tocmai de aceea vom recurge la analiza noțiunii de infracțiune atât prin prisma abordărilor doctrinare, cât și prin prisma dreptului pozitiv.

În cadrul studiului de față ne interesează noțiunea de infracțiune în general (în sensul prevăzut la art.14 din Codul penal al Republicii Moldova – *în continuare CP RM*) [1] și nu noțiunile diferitelor infracțiuni cuprinse în normele incriminatoare, care au corespondent în fapte concrete din viața reală. În context, este relevantă afirmația, potrivit căreia noțiunea de infracțiune în general nu are un corespondent în realitate, fiindcă nu poate exista infracțiune în general, ci numai o infracțiune determinată, corespunzătoare unei anumite noțiuni prevăzute de lege [2, p.147]. Noțiunea de infracțiune în general cuprinde trăsăturile esențiale comune tuturor infracțiunilor, nu doar unora dintre infracțiuni sau numai unor categorii ale acestora.

Specificăm că scopul nostru nu este de a realiza o analiză exhaustivă sau repetitivă a aspectelor abordate de nenumărate ori în doctrină, ci mai degrabă una complementară a aspectelor mai puțin studiate în literatura de specialitate autohtonă.

Rezultate și discuții

1. Sunt cunoscute două modele de definire a infracțiunii: modelul formal și modelul material (substanțial).

Într-o concepție formală, infracțiunea există numai în limitele în care o faptă este incriminată. Altfel spus, norma penală „creează” infracțiunea, descrierea faptei într-o normă de incriminare este condiția de bază a existenței și izvorul hotărâtor al infracțiunii [3, p.131]. Așadar, definiția formală caracterizează exclusiv juridic (incriminarea și pedeapsa) noțiunea de infracțiune, dar nu și conținutul ei (atingerea adusă unor valori sociale ocrotite de lege). Or, reglementarea juridică a infracțiunii ține seama de principiul legalității incriminării, făcându-se abstracție de caracterul ei social. În context, se impune concretizarea că orice infracțiune este o faptă interzisă (faptă incriminată); în același timp, o faptă incriminată nu este „mai interzisă” sau mai „ilegală” decât alta, după cum aceeași faptă nu poate fi mai mult sau mai puțin ilegală (furtul este interzis atât în variantă simplă, cât și agravată).

Definiția formală clasică în materie este cea care arată că infracțiune este orice faptă umană căreia legea îi asociază o sancțiune penală.

Într-o concepție substanțială, decisiv în caracterizarea faptei concrete ca infracțiune nu este cadrul legal, norma de incriminare, ci realitățile, procesele substanțiale care l-au determinat pe legiuitor să incrimineze o faptă și să atribuie acesteia un caracter socialmente periculos, adică neconvenabil, în raport cu interesele societății [3, p.131]. Prin urmare, abordarea materială a infracțiunii presupune divulgarea esenței sale sociale, potrivit căreia infracțiunea se caracterizează prin pericol social, adică printr-un anumit grad de pericolozitate pentru societate. Aceste definiții sunt dintre cele mai diverse, în raport de perspectiva (filosofică, sociologică, morală) din care este analizată infracțiunea. De pildă, *aspectul social* se desprinde din faptul că infracțiunea este săvârșită de o persoană fizică și este vătămătoare sau periculoasă pentru o anumită valoare socială importantă din societatea noastră, iar *aspectul moral-politic* privește atitudinea morală și politică a făptuitorului față de valorile sociale [4, p.132].

Totuși, nu pretindem să ne aprofundăm în studiul noțional doctrinar al conceptului de infracțiune, întrucât abordările teoretice precizate *supra* nu epuizează cadrul discuțiilor în domeniu; mai ales că, în planul definirii respectivei noțiuni, unii autori admit posibilitatea formulării unei definiții mixte, adică care să conțină atât elemente de ordin material, cât și de ordin formal. În orice caz, subscriem în totalitate opiniei, potrivit căreia „definițiile elaborate în doctrina penală sunt de o așa de mare diversitate, încât o analiză critică exhaustivă a acestora este aproape imposibilă și cu atât mai puțin utilă cu cât orice definiție este criticabilă sub un aspect sau altul” [5, p.51]. Prin urmare, considerăm necesară analiza definiției legale a infracțiunii.

2. Așa cum am remarcat în contextul examinării abordărilor normative ale noțiunii de infracțiune din diferite state, există multiple tehnici legislative în virtutea cărora este definită infracțiunea: începând cu modelul care cuprinde două trăsături esențiale până la conceperea infracțiunii prin prisma a patru trăsături esențiale. Pe baza celor constatate, ne propunem să identificăm, în general, tehnicile normative pentru care au optat legiuitorii diferitelor state în planul definirii noțiunii de infracțiune și, *ipso facto*, să evaluăm, în special, relevanța (sau irelevanța) unor trăsături expres prevăzute în definiția noțiunii de infracțiune dată la alin.(1) art.14 CP RM.

În general, în cele mai multe state foste membre ale URSS s-a recurs la definirea infracțiunii conform modelului material de definire, prin includerea în conținutul acesteia a trăsăturii de pericol social (pe lângă alte trăsături expres prevăzute). În context, sunt relevante următoarele definiții legale: faptă socialmente periculoasă, săvârșită cu vinovăție, interzisă de Codul penal sub amenințarea pedepsei (alin.(1) art.14 Cod penal al Federației Ruse [6]; faptă socialmente periculoasă (acțiune sau inacțiune), săvârșită cu vinovăție, prevăzută de Codul penal și săvârșită de subiectul infracțiunii (art.11 Cod penal al Ucrainei) [7]; faptă socialmente periculoasă, săvârșită cu vinovăție, prevăzută de Codul penal (art.18 Cod penal al Armeniei) [8]; faptă socialmente periculoasă (acțiune sau inacțiune), interzisă de Codul penal, sub amenințarea unei condamnări (art.17 Cod penal al Tadjikistanului) [9]; faptă periculoasă (acțiune sau inacțiune), săvârșită deliberat (intenționat) sau din neglijență, prevăzută de Codul penal, și pentru a cărei comitere se stabilește o pedeapsă penală (Cod penal al Letoniei, Capitolul II, Secțiunea 6) [10]; faptă periculoasă (acțiune sau inacțiune), săvârșită intenționat sau din neglijență, interzisă de Codul penal și pasibilă de o pedeapsă penală (art.11 Cod penal al Lituaniei) [11].

Per a contrario, în legislațiile penale moderne ale unor state a fost adoptat un model formal de definire a noțiunii de infracțiune. Sunt elocvente în acest sens următoarele modele legislative: infracțiunea este fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o (alin.(1) art.14 Cod penal al României) [12]; fapta descrisă în Codul penal, în alte legi sau în alt instrument statutar și pentru sancționarea căreia este necesară aplicarea unei pedepse (Cod penal al Suediei, Capitolul 1, Secțiunea 1) [13]; acțiunile sau inacțiunile intenționate sau imprudente pedepsite de lege (art.10 Cod penal al Spaniei) [14].

În alte state, fără a fi prevăzută explicit o definiție a infracțiunii, s-a recurs doar la clasificarea infracțiunilor în funcție de gravitatea lor în: crime, delictе și contravenții. Bunăoară, o asemenea abordare este caracteristică Codului penal al Franței [15], al Belgiei [16], al Luxemburgului [17].

De lege lata, dispoziția alin.(1) art.14 CP RM este următoarea: infracțiunea este o faptă (acțiune sau inacțiune) prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție și pasibilă de pedeapsă penală. Prin comparație, putem remarca că definiția noțiunii de infracțiune, așa cum este prevăzută de Codul penal al Republicii Moldova, în funcție de tehnica de definire se apropie de cea dată în legea penală a unor state foste membre ale URSS (de exemplu, în Codul penal al Federației Ruse, în Codul penal al Ucrainei).

3. Preliminar, fără a anticipa analiza trăsăturilor infracțiunii, se impun unele concretizări pe marginea conceptului „faptă”.

Din punct de vedere juridico-penal prezintă interes numai faptele prejudiciabile manifestate de o persoană nemijlocit sau prin intermediul unei energii străine pe care o dirijează. În alți termeni, fenomenele care nu sunt controlate sau manipulate de om, cum sunt cele cauzate de fenomenele naturale (fulgere, inundații, uragane, cutremure) sau de animale (dacă nu sunt dirijate de o persoană) nu cad sub incidența comportamentului infracțional. În același timp, dreptul penal reglementează numai relațiile sociale (*relatio inter homines*), nu și alte manifestări prin care omul nu intră în relații cu ceilalți. De aceea, fapta trebuie să aibă o manifestare exterioară, ceea ce presupune că gândurile, ideile și alte rezoluții cu tentă infracțională (uneori și exprimate, dar fără conotația unei amenințări susceptibile de a fi încadrate în prevederile legii penale) ori de câte ori nu vin să se exteriorizeze sunt excluse din sfera ilicitului penal.

Fapta infracțională poate fi săvârșită atât prin acțiune, cât și prin inacțiune. Acțiunea penalmente relevantă presupune un comportament activ din partea făptuitorului în situații în care legea penală obligă la a se adopta un comportament pasiv, adică la a nu acționa într-un anumit mod. Inacțiunea penalmente relevantă presupune un comportament pasiv al făptuitorului în situații în care există o obligație activă (de a acționa). Obligația de a acționa în caz de inacțiune poate să rezulte din prevederile legii, dintr-un contract, din anumite funcții exercitate de subiect, din unele circumstanțe factice etc. Manifestarea exterioară a subiectului, în forma acțiunii sau inacțiunii, trebuie să aibă un caracter voluntar, să exprime voința sa liberă, să fie rezultatul autodeterminării autorului faptei.

În continuare, vom formula observații pe marginea trăsăturilor infracțiunii specificate la alin.(1) art.14 CP RM: caracterul prejudiciabil al faptei, prevederea faptei de legea penală (sau tipicitatea), vinovăția, pasibilitatea faptei de peseapsă penală.

Prin **faptă prejudiciabilă** se înțelege orice acțiune sau inacțiune prin care se lezează una dintre valorile specificate în alin.(1) art.2 CP RM și pentru sancționarea căreia este necesară aplicarea unei pedepse. În context, se impune concretizarea că termenul „prejudiciabilă” utilizat de legiuitorul autohton pentru a descrie „fapta” este echivalent cu conceptul „socialmente periculoasă” care are același sens în definițiile corespunzătoare date în legea penală a statelor străine menționate *supra*.

Este dificil a identifica rațiunea din care legiuitorul autohton a optat pentru înscrierea „pericolului social” în șirul trăsăturilor infracțiunii, deși este prezumtivă. Cel mai probabil, la momentul formulării definiției noțiunii de infracțiune legiuitorul s-a inspirat din experiența legislativă a altor state.

În context, prezintă interes experiența legislativă a României în materie sub aspect retrospectiv. Bunăoară, Codul penal român din 1969 (abrogat) [18] definea infracțiunea în următorii termeni: fapta care prezintă pericol social, săvârșită cu vinovăție și prevăzută de legea penală. În mod diferit, actualul Cod penal al României conține următoarea definiție: fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o.

Confruntând textul celor două definiții, remarcăm că din punctul de vedere al caracterului definiției, Codul penal român din 1969 conținea o definiție substanțială a infracțiunii, prin includerea în conținutul acesteia a trăsăturii de pericol social. În contrast, definiția legală actuală a infracțiunii are caracter formal.

În viziunea noastră, nu este lipsită de justificare renunțarea legiuitorului român la trăsătura de „pericol social” în definiția infracțiunii, fiindcă, așa cum s-a menționat în doctrina română, incriminarea faptei implică evaluarea de către legiuitor a pericolului social al faptei. Prevederea în legea penală a unei fapte reflectă și pericolul social al acesteia [19, p.143]. Deci, specificarea pericolului social în noțiunea de infracțiune pare a fi superfluă și, deci, fără relevanță juridică.

Prevederea faptei de legea penală (tipicitatea). Această trăsătură își găsește sorginea în principiul *nullum crimen sine lege*, în virtutea căruia orice comportament neinterzis sau neimpus de lege nu constituie infracțiune. Deși infracțiunea este o „construcție” juridică (*creatio criminis sub specie juris*), nu orice faptă, prevăzută de lege, se consideră infracțiune, ci numai acele fapte care își găsesc corespondent în legea penală. Potrivit alin.1 art.(1) CP RM, Codul penal este unica lege penală a Republicii Moldova. Altfel spus, fapta se consideră „prevăzută de legea penală” numai atunci când este consacrată în Codul penal.

O primă întrebare ce apare în legătură cu această trăsătură este dacă sintagma „fapta prevăzută de legea penală” se referă la o faptă concretă sau la faptele generice descrise de legiuitor în Partea Specială a Codului penal. În acest sens sunt elocvente următoarele aserțiuni: „cerința ca fapta să fie prevăzută de legea penală, fiind menționată printre trăsăturile esențiale ale infracțiunii, nu se poate referi decât la o faptă concretă, deoarece numai o atare faptă ar putea constitui infracțiune; altfel zis, numai o atare faptă, pentru a putea avea vocație la infracțiune, trebuie să aibă și însușirea de a fi prevăzută de legea penală, adică trăsăturile sale să fie identice cu cele ale faptei descrise în norma de incriminare” [3, p.144]; „fapta prevăzută de legea penală” nu

se identifică cu „fapta descrisă în norma de incriminare”, fiind vorba de entități diferite; infracțiunea este fapta concretă care se raportează la norma de incriminare, iar aceasta din urmă este modelul legal de referință al faptei concrete [3, p.144].

„Fapta descrisă în legea penală” mai este denumită „tipul (tiparul) penal”, „modelul legal (sau abstract)”, „fapta generică”. În doctrina străină [20, p.163-165] se face distincție între următoarele noțiuni: faptă tipică, tipar penal, tipicitate.

Pentru ca o faptă concretă să atragă răspunderea penală ea trebuie să poată fi încadrată în tiparul stabilit de norma de incriminare, cu alte cuvinte să fie *tipică*.

Tiparul penal, în esență, arată relevanța infracțională a unui comportament abstractizat printr-un precept legal care îl descrie și îl pedepsește ca pe o infracțiune [20, p.163]. De exemplu: art.145 CP RM este un „tipar penal” care incriminează omorul. Altfel spus, tiparul penal se identifică cu fapta generică (abstractă) descrisă în norma de incriminare.

Pentru a se constata că o infracțiune este prevăzută de legea penală trebuie să se constate că elementele faptei concrete corespund cu elementele tiparului-penal. În esență, stabilirea acestei conformități și reprezintă tipicitatea. În prezența unei fapte care aparent se pretează unei infracțiuni, este necesar să se verifice, pe de o parte, dacă respectiva faptă a fost săvârșită în corespundere cu situația descrisă în norma incriminătoare și, în al doilea rând, dacă fapta concretă precedă fapta incriminată [21, p.153]. *De exemplu*: atunci când se constată că o persoană a lipsit de viață o altă persoană, pentru a determina responsabilitatea primei persoane trebuie să se verifice mai întâi dacă comportamentul acesteia este subsumabil într-un „tipar penal”. Odată ce această trăsătură este verificată, se va continua analiza celorlalte trăsături.

Această trăsătură are implicație și în sfera unor prevederi din Partea Generală a Codului penal, care reglementează unele instituții privitoare la infracțiune. Bunăoară, tentativa va fi considerată infracțiune în măsura în care, fiind incriminată de lege, întrunește trăsăturile esențiale prevăzute la art.14 CP RM. La fel, actele de participare vor fi sancționate în măsura în care ele privesc o faptă care întrunește trăsăturile esențiale ale unei infracțiuni.

Vinovăția este a treia trăsătură care definește infracțiunea. Pentru ca fapta să constituie infracțiune și, implicit, să atragă aplicarea unei pedepse, nu este suficient ca ea să fie săvârșită de făptuitor, ci trebuie să se constate că atitudinea psihică a făptuitorului față de faptă și de consecințele ei îmbracă forma vinovăției (*actus non facit reus nisi mens sit rea*). În ipoteza în care fapta este comisă fără vinovăție, ea nu poate fi reținută în sarcina celui care a săvârșit-o. În planul de analiză a vinovăției, alin.(1) art.14 CP RM trebuie coroborat cu art.17-19 CP RM, care consacră formele de vinovăție: intenție, imprudență și infracțiunea săvârșită cu două forme de vinovăție. Totodată, deși nu rezultă expres din lege, semnificative pentru concepția de „vinovăție” sunt și celelalte elemente de factură subiectivă: motivul sau scopul special.

În legătură cu examinarea vinovăției ca trăsătură a infracțiunii are loc o verificare a faptului dacă forma de vinovăție cu care a fost comisă fapta corespunde formei de vinovăție prevăzute de lege pentru fapta penală respectivă. De asemenea, se verifică dacă subiectul nu a acționat sub imperiul constrângerii a unui caz fortuit ori în prezența unei alte cauze care exclude vinovăția.

În literatura de specialitate se menționează, pe bună dreptate, că vinovăția ca trăsătură a infracțiunii interferează cu prevederea faptei în legea penală (tipicitatea). Aceasta deoarece noțiunea „tipicitate” se referă atât la elementele obiective, cât și la elementele subiective din structura normei de incriminare [20, p.168]. În acest context, este relevantă următoarea opinie: „conceptual, menționarea vinovăției între trăsăturile generale ale infracțiunii nu este fundamentată din punct de vedere teoretic, deoarece vinovăția – ca element constitutiv al infracțiunii – ține de *tipicitatea subiectivă*, avându-se în vedere că atât elementele obiective, cât și cele de natură subiectivă sunt prevăzute de norma de incriminare (modelul legal)” [22].

A patra trăsătură a infracțiunii specificată în dispoziția alin.(1) CP RM este *pasibilitatea faptei de pedeapsă penală*. În legătură cu aceasta, în literatura de specialitate [23, p.110] se arată, justificat, că sancționarea cu pedeapsă înseamnă recunoașterea faptei ca având caracter prejudiciabil, pentru combaterea căruia sunt necesare sancțiuni penale. Prevederea în lege a pedepsei necesare pentru prevenirea și combaterea faptei incriminate este expresia prejudiciabilității faptei ca trăsătură a infracțiunii.

Concluzii

Definiția legală a noțiunii de infracțiune prevăzută la alin.(1) art.14 CP RM conține termeni care se supra-pun și care, prin urmare, nu comportă vreo relevanță juridică. Or, gradul de precizie a unei prevederi legale nu depinde de cantitatea cuvintelor utilizate, dar de calitatea acestora. Pe această cale, precizăm că repetarea

inutilă a aceleiași idei, formulate cu alte cuvinte, în norma penală este o greșeală tautologică. În acest sens, lit.h) art.19 al Legii privind actele legislative, nr.780 din 27.12.2001, prevede că actul legislativ trebuie să evite tautologiile juridice.

De facto, la constatarea faptului dacă a fost săvârșită sau nu o infracțiune pe organul îndrituit cu aplicarea legii îl va interesa dacă fapta concretă poate fi încadrată într-o normă incriminatoare, adică într-un tipar penal (și, implicit, sunt întrunite toate elementele constitutive ale infracțiunii), iar dacă răspunsul va fi pozitiv, în mod logic fapta va fi și pasibilă de pedeapsă penală.

În definitiv, considerăm oportună intervenția legiuitorului autohton fie în vederea reformulării definiției noțiunii de infracțiune în sensul excluderii termenilor redundanți din dispoziția alin.(1) art.14 CP RM și, implicit, formulării unei definiții formale a infracțiunii, fie în vederea excluderii respectivei definiții din Codul penal (similar concepției legislative franceze, belgiene etc.).

Referințe:

1. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74.
2. BULAI, C. *Manual de drept penal. Partea Generală*. București: ALL, 1997. 648 p. ISBN 973-9229-74-3
3. ANTONIU, G. ș.a. *Explicații preliminare ale noului Cod penal: (Articolele 1-52)*. Vol.1. București: Universul Juridic, 2010. 550 p. ISBN 978-973-127-375-4
4. BOROI, A. *Drept penal. Partea Generală: conform Noului Cod penal*. București: C.H. Beck, 2010. 540 p. ISBN 978-973-115-701-6
5. PAȘCA, V. Privire critică asupra definiției infracțiunii în Noul Cod penal. În: *Reformă și continuitate în legislația română: Comunicări științifice*. Craiova: Universitaria, 2005, p.51.
6. Уголовный кодекс Российской Федерации. В: *Собрание законодательства Российской Федерации*, 1996, №25.
7. Criminal Code of Ukraine. Disponibil: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20171218> (Accesat: 7.11.2017).
8. Criminal Code of Armenia. Disponibil: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus> (Accesat: 7.11.2017).
9. Criminal Code of Tajikistan. Disponibil: <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1707/file/207b8150765af2c85ad6f5bb8a44.htm/preview> (Accesat: 7.11.2017)
10. Criminal Code of Latvia. Disponibil: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4795/file/Latvia_CC_am2013_en.pdf (Accesat: 7.11.2017)
11. Criminal Code of Lithuania. Disponibil: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.111555/format/ISO_PDF/ (Accesat: 7.11.2017)
12. Codul penal al României. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/193086> (Accesat: 7.11.2017)
13. Criminal Code of Sweden. Disponibil: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6444/file/Sweden_CC_1962_am2015_sw.pdf (Accesat: 7.11.2017)
14. Código Penal d'España. Disponibil: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444> (Accesat: 7.11.2017)
15. Le Code pénal français. Disponibil: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT_000006070719 (Accesat: 7.11.2017)
16. Criminal Code of Belgium. Disponibil: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6365/file/Belgium_CC_1867_am2016_fr.pdf (Accesat: 7.11.2017)
17. Criminal Code of Luxembourg. Disponibil: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6406/file/Luxembourg_Criminal_Code_am2016_fr.pdf (Accesat: 7.11.2017)
18. Codul penal al României din 1969 (abrogat). Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/38070> (Accesat: 7.11.2017)
19. ANTONIU, G. Reflecții asupra conceptului de infracțiune. În: *S.C.J.*, 1980, nr.2, p.143.
20. GOMEZ RIVERO, C. ș.a. *Nociones fundamentales de derecho penal: Parte Generală*. Madrid: Tecnos, 2015. 488 p. ISBN 978-84-309-6636-3
21. PIN, X. *Droit penal general 2017*. Paris: Dalloz, 2016. 532 p. ISBN 978-2-247-16152-2
22. HOTCA, M. *Câteva considerații privind cauzele care exclud infracțiunea, cu specială privire asupra cauzelor justificative și de neimputabilitate*. Disponibil: <http://htcp.eu/cateva-consideratii-privind-cauzele-care-exclud-infracțiunea/> (Accesat: 7.11.2017)
23. BOTNARU, S. ș.a. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.1. Chișinău: Cartier, 2005. 624 p. ISBN 9975-79-329-0

Prezentat la 08.11.2017